

AYRINTI

SCHOLA AYRINTI

Azınlıklar, Ötekiler ve Medya

Der.: Yasemin İnceoğlu & Savaş Çoban

Azınlıklar, Ötekiler ve Medya • Ed.: Y. İnceoğlu & S. Çoban

Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu

1983'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olan İnceoğlu, yüksek lisans ve doktorasını (1990), doçentliğini (1993), ve profesörlüğünü (1999) da Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden aldı. 1984-2004 arasında Marmara Üniversitesi'nde görev yaptıktan sonra 2004'te Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde çalışmaya başlayan İnceoğlu, ILAD, UNESCO ve Amerikan Biyografi Enstitüsü gibi kuruluşlara üye olmasının yanı sıra, Avrupa Konseyi'nin medya okuryazarlığı toplantılarına "Avrupa Komisyonu Uzmanı" olarak katıldı. Columbia Üniversitesi (1994) ve Salzburg Seminerleri'ne (2003) burslu olarak davet edilen İnceoğlu'nun *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları; Uluslararası Medya: Medya Eleştirileri; Metin Çözümlemeleri; 24 Saat Gazetecilik: Medyada Kadın ve Kadın Gazeteciler; Dişillik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında Kadın ve Bedeni; Medya ve Çocuk Rehberi* adlı kitaplarının yanı sıra, uluslararası ve ulusal konferanslarda sunduğu makale ve bildirileri mevcuttur. Sosyal Değişim Derneği, Medya Tekzip Merkezi ve Siyah Bant Danışma Kurulu ile Doğan Yayın İlkeleri Kurulu üyesi, Kültür Sanat Merkezi Garaj İstanbul'un bireysel destekçisi ve Kadın Kültür Vakfı'nın Mütevelliler Heyeti üyesi olan İnceoğlu evli ve bir kız çocuğu annesidir.

Dr. Savaş Çoban

1975 Sinop'ta doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Lisans öğrenimini Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Bölümü'nde, yüksek lisansını Yıldız Teknik Üniversitesi, Yabancı Dil Olarak Türkçe Anabilim dalında yaptı. Doktorasını Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo-Televizyon Anabilim dalında tamamladı. Üniversite öğrenciliği döneminde Bursa ASTV ve İstanbul'da Kanal9'da dış haberci olarak çalıştı. Medya ve siyaset üzerine ulusal ve uluslararası dergilerde makaleleri yayımlanan Savaş Çoban "bağımsız araştırmacı" olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Basılan kitap çalışmaları şunlardır: *Azınlıklar ve Dil* (Su Yayınları - 2005), *Hegemonya Aracı ve İdeolojik Aygıt Olarak Medya* (Parşömen Yayınları - 2013), *Media's Role in the Socialist Era* (Amani International Publishers - 2013).

Ayrıntı: 758
ScholaAyrıntı Dizisi: 18

Azınlıklar, Ötekiler ve Medya
Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu & Dr. Savaş Çoban

Yayıma Hazırlayan
Gökçe Çiçek Çetin

© 2014, Yasemin İnceoğlu & Savaş Çoban

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Gilbert Mayers/Superstock/Getty Images Turkey

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.:244
Topkapı/İstanbul Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *2014*
Baskı Adedi: *1000*

ISBN 978-975-539-789-4
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Azınlıklar, Ötekiler ve Medya

Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu
&
Dr. Savaş Çoban

AYRINTI

İçindekiler

Giriş
Yasemin İnceoğlu & Savaş Çoban 7
Önsöz: Pandora'nın Kutusu
Gündüz Vassaf 11
Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu
Baskın Oran 17
"Öteki"leştirme Sürecinde Medyanın Yeri
Yasemin İnceoğlu & Savaş Çoban 50
Özgürlük ve Duvarlar!
Hasan Cemal 103
Özgür Basın Geleneği
Hüseyin Aykol 108
Medyanın Kürt'le İmtihanı
Cengiz Algan 123

Savaşı ve Barışı Çerçevelemek:
Türk ve Kürt Basınında "Öteki Acının" Tanıklığı
Esra Arsan 144

Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Asimilasyon ve Laz Halkı
Hasan Oral 167

Değişmeyen Öteki: Ermeniler
Yetvart Danzikyan 220

Gül Olmayı Beceremeyen Medya ve Siyaset Dilinin Dikenleri
Karin Karakaşlı 239

Televizyon: Patolojik ve Sağaltıcı Kamusal Alan ve
Ötekinin Acısı ve Yasının İmkânsız Kılınması
Nilgün Tutal 275

Mihail Vasiliadis'le "Apoyevmatini" Üzerine
Mihail Vasiliadis & Savaş Çoban 290

Ecyad Kalesi'nden Arap Baharı'na Türkiye'de Medyada
Arap "Fikri" Üzerine Gözlemler
Tanıl Bora 302

Anadolu'daki Çerkes Etno-Kültürel Varlığı Üzerine Düşünceler
Yeldar Barış Kalkan 314

Giriş

Yasemin İnceoğlu & Savaş Çoban

"'Öteki' kimdir?" sorusuna yanıt ararken aslında hepimizin birbirimize karşı öteki olduğunu görürüz. Toplumsal anlamda ise bu kavram daha derinleşmekte ve karmaşık hale gelmektedir. Etnik köken, din ve coğrafya insanları ötekileştiren nitelikler olsa da, esas olarak alınması gereken neden ekonomiktir. İlkel komünal toplumdan feodal topluma ve bugüne –kapitalizme– "öteki"leştirme ekonomik anlamda oldu. Üretim araçlarım ellerinde bulunduranlar diğerlerini "öteki" haline getirdi ve onların emeğiyle yaşamlarını sürdürdüler. Günümüzde "öteki" kavramı yoksulları, ezilmişleri, toplumdan dışlanmış ama o toplumu ayakta tutan değerlere sahip insanları tarif etmektedir.

Marx'm da dediği gibi, "insan kendi kendisinin karşısında iken, onun karşısında olan ötekidir" (Marx, 1993:148). Özne "öteki" üzerinden kendisini tanımlar, özne için öteki vazgeçilmezdir, varoluşunu tanımlayabilmesinin zorunlu koşuludur: "Kendi kimliğimi tanımlamak için Öteki Özne'ye ihtiyaç duyarım. Öteki'nin benim ne olduğum hakkındaki düşüncesi, benim en mahrem özkimliğimin yüreğine kazınır" (Žižek, 2002:97). Buradan hareketle diyebiliriz ki toplumsal anlamda bir yapının kendini tanımlayabilmesi için "öteki"ne ihtiyacı vardır ve "öteki" olmadan kendi konumunu belirleyemez. Örneğin milliyetçiliğin varolması için bir düşmana ihtiyacı vardır. "Öteki" bir halk, inanç, düşünce ya da farklı olan herhangi bir grup olabilir. Bu anlamda bugün devletler de "öteki"ne ihtiyaç duyar ve egemenlerinin belirlediği "öteki"ler onların yaşaması için vazgeçilmezdir.

Geçmişten günümüze savaş ve çatışmalarda bir taraf kendini "biz" olarak tanımlıyorsa, o zaman "biz"i "biz" yapan ortak özelliklere sahip olmaları gerekmektedir, ki bu ortak özellikler de "öteki"nde olmayan özellikler olacaktır.

"Öteki" olduğunu kabul etmek meşru olmadığını kabul etmektir ya da "öteki"leştirme karşındakilerin haklarını sınırlandırmak ya da yok etmek anlamına gelmektedir. Hobsbawm'a göre öteki, " 'biz' olmayandır: [ve onlar] en çok derilerinin rengi, başka fiziksel farklılıkları ya da konuştukları dille tanımlanırlar" (Hobsbawm, 2002:23). Egemenler "öteki"ni değiştirmek, dönüştürmek ve kendine benzetmek ister. Eğer bunu başaramazsa "öteki"ni susturmak ya da yok etmek ister. Bu bağlamda medya egemenlerin "öteki"ne karşı kullandığı en önemli baskı araçlarından biridir.

Medya toplumsal anlamda egemen ideolojinin her gün yeniden üretildiği ve hegemonyanın sağlamlaştırıldığı bir mecra olarak önemli bir görevi yerine getirmektedir.

Toplum devletin ağırlığı altında ezildiğinin farkında olmadan, onu varlığının garantisi olarak görmekte ve ona yönelen her hareketi yanlış bulmaktadır. Bu anlamda devlet, ideolojik aygıtlarıyla insanları şekillendirir, hegemonyasını pekiştirir. "Toplumsal iktidarın uygulanması ve korunması ideolojik bir çerçeveyi ön gerektirir. Toplumsal olarak müşterek bir grubun ve üyelerinin çıkarla ilgili temel bilişlerinden oluşan bu çerçeve, esasen iletişim ve söy-

lem yoluyla kazanılır, onaylanır ya da değiştirilir (Dijk, 1999:335). İletişim, iktidar için önemlidir ve toplumla iletişim kurmak için kullanacağı en iyi iletişim aracı medyadır.

Hegemonyanın kurulması için kullanılan en önemli araçlardan biri medyadır ve medya patronları bu işi gönüllü olarak yapmaktadır. Bu konuda çeşitli araştırmalar ve çalışmalar yapanlar farklı görüşlere sahip olsalar da medyanın büyük paralara sahip insan ya da şirketlerin elinde olduğunu ve onların çıkarları dışında davranamayacağını ortaya koymaktadırlar. Medya iktidarın ideolojisini ve onun hegemonyasını yayan bir araçtır. Bu bağlamda Türkiye'nin ideolojisini şekillendiren görüşler medya aracılığıyla topluma aktarılır. Milliyetçilik ve azınlıklara/"öteki"lere karşı yaklaşım da bu görüşün yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani medyanın azınlıklara ve tüm "öteki"lere karşı tutumu, devletin ideolojisinden bağımsız düşünülemez.

Türkiye'de Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Gürcüler, Lazlar, Çerkesler, Süryaniler, Keldaniler, Yahudiler, Araplar, Romanlar, Aleviler, Hıristiyanlar, LGBT bireyler, sosyalistler, komünistler, anarşistler ve daha birçok etnik topluluk, inanç ve düşünce topluluğu "öteki"dir.

Kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti "Türk-Sünni" çoğunluğun dışındakileri "öteki"leştirmiş, sürekli ve sistemli bir devlet politikasıyla onları tehdit olarak görmüştür. Bu "tehdit" unsurları bazı dönemlerde "hedef" haline getirilmiş ve kanlı olaylar yaşanmıştır. Hrant Dink'in öldürülmesi de, "medya" ve bazı odaklar tarafından "hedef" gösterilen "öteki-gazeteci"nin, devletin içinde bulunduğu bir örgütlenme tarafından bertaraf edilmesidir. Yani Hrant'ın katledilmesi "öteki"nin başına gelebilecek normal bir olaydır bu topraklarda.

Etnik çatışmaların kökeninde de ırkçılık ya da "öteki"ne karşı tahammülsüzlük yatar. Medya açısından da ırkçılık ve "öteki"ni hedef gösterme ya da yok sayma en önemli sorunlardan birisidir.

"Öteki"leri ve onların medya ile ilişkilerini ele aldığımız bu çalışmaya gönülden destek veren tüm yazar, gazeteci, akademisyen ve aktivistlere; ayrıca Abdullah Yılmaz, Gökçe Çiçek Çetin nezdinde Ayrıntı Yayınları'nın tüm çalışanlarına da şükranlarımızı sunarız.

Hobsbawm, Eric (2002), "Milliyetçilik ve Etnisite", Çev. Cem Tanır, *Folklora Doğru*, No: 64, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Marx, Karl (1993), *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Ankara, Sol Yayınları.

van Dijk, Teun A. (1999), "Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları", *Medya İktidar İdeoloji*, Der. Mehmet Küçük, Ankara, Ark Yayınları.

Žižek, S. (2002), *Kırılgan Temas*, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları.

Önsöz
Pandora'nın Kutusu

Gündüz Vassaf

Önce Biz:
Kimle, ne zaman, nerede olduğumuzun belirlediği,
Kâh azınlığız kâh ötekiyiz.
Kâh medyanın seyircisi kâh kendisiyiz.
Kelimelerimiz kurşun gibi silahın ağzından çıkan.
Sevdiğimizi yaralıyor.
Kitleleri galeyana getiriyor.
İntiharı tetikliyor.
İşkence ediyor.
Öldürüyor.

Farkında olmadan ona, buna, yakınlarımıza savurduğumuz...

Onlar bizim kelimelerimiz.

Kelimelerimizle birbirimizi küçük düşürmeye, birbirimizle alay etmeye, birbirimize hakaret etmeye, birbirimizi birbirimize hedef göstermeye kaç yaşımızda başladık?

Vazgeçebildik mi?

"Je suis l'autre" der Nerval.

"Öteki benim."

Ötekileştiren de.

Birer, birer,

Birbirimizden yana,

Birbirimize karşı,

Aitlik pehlivanlarıyız hepimiz.

Ötekileştirenlere, ötekileştiren kurumlara, ideolojilere, dinlere, soyut göndermeler yapmadan önce kendimize ayna tutalım.

Barıştan yana olduklarını iddia edenler, takım forması, bayrağı, sloganı aitliğinde neden taraflaşır ki?

İşte futbol.

Top hangi kaleye girecek heyecanında taraflaşmamızın en ilkel hallerinden futbol, daha çocuk yaşlarımızdan başka taraflaşmalarımızın da tetikçisi.

Dört beş yaşlarında çocuklara, taraf olmalarını mecbur hissettirmek. Hangi takımı tuttuklarını sorup, aslan diye sırtlarını sıvazlamak.

Kız çocuklarına aynı soruyu sormamak.

Erkekleri cinsel ayrımcılığa ufak yaştan şartlandırırken, kızları da kabullenmeye razı kılmak değil mi?

Takım tutan, maça giden kadını, "Bizden" diye sahiplenen erkekler, "Bizden olmayan kadınların" ırzına geçmeyi meşrulaştırmıyor mu?

Dilimiz ötekileştirmek üzere kurulu.

"Biz" dediğimizde, onlar kim?

İlle uzayda hayatın mı keşfedilmesi lazım, aynı gezegeni paylaşan, hepsi tek bir türe mensup insanların kendilerine, "BİZ" diyebilmeleri için?

Türümüzün var olabilmesi için ehlileştirdiği hayvanları bile ötekileştiren biz değil miyiz?

Ne var ki,

Hakaret ettik mi,

Tek kelime yeterli.
"Hayvan!"
"Eşşoğlueşşek, ayı, öküz.
Domuz kafalı, keçi inatlı,
Kuş beyinli, at suratlı köpek herif."
Şairimiz de kervana katılmış:
"Akrep gibisin kardeşim."
Böyle değildik.
Gün geldi,
İnsan insanı,
Hayvanları köleleştirdi.
Medenileştim dedi,
Mal mülk edindi,
Yazıyı icat etti,
Sayıp saydı servetini,
Elinde sazı.
Övdü insanı
Homo erectus
Homo habilis.
Kucağında pedikürlü süs köpeği,
Elinde bahs-i müşterek bileti,
Atları altılı ganyanda kırbaçlattırdı.
Kendisine benzettiği tek tanrısının cennetinde,
"Hayvan değilim" diye kükredi.
"Düşünüyorsam varım" felsefesiyle
Düşünen insan heykelini dikti.
Bölünüp, bölünüp, ötekileşti.
Ötekileştirdi...

Gelgelelim Türkiye'de yaşarken, bırakın dünyanın ya da türümüzün geleceğine, sınırlarımızın ötesine bakabilecek olgunlukta değiliz. Olgunlukta olmadığımız gibi, yerimizde bile saymıyor, toplumca geriye gidiyoruz. Her seferinde sindiriliyor, baskı rejimlerine birey ve kurumlar olarak uyum sağlıyor, geçmişi unutuyor, yeni bir iktidara karşı özgürlük mücadelemizi tekrarlıyoruz. Kitabın yazarlarından Hüseyin Aykol, 4 Aralık'ta *Özgür Ülke* gazetesinin devletçe, bombalanmak üzere hedef gösterildiğini yazıyor. Aynı, başka bir 4 Aralık'ta, 4 Aralık 1946'da Nazım Hikmet'e "On-

lar umudun düşmanıdır, sevgilim" şiirini yazdırtan, *Tan* gazetesinin tahrip edilip, linç tehlikesi atlatan Zekeriya ve Sabiha Sertel'in de hapse atılması gibi.

Evet, ülkede insan hakları, nefret suçları, azınlıklara adaletsizlik gibi hem Cumhuriyet hem de Türk-İslam sentezi ideolojilerinde yıllarca gizli tutulan, örtbas edilen konular son yıllarda konuşulur oldu. Çocukluğumda, elinizdeki kitapta değinilen "öteki" sorunları yoktu. Yoktu çünkü bilincimizde "onlar" yoktu. Onlar da korkularından "Ben varım" diyemiyordu. Daha geçen gün bile takside Ermeniler hakkında atıp tutan şoföre yolcusunun, "Ben Ermeni'yim" demesine, "Estağfurullah" diye karşılık verildiği bir ülkede yaşıyoruz.

Yaşıyoruz demek de iyimser. Keşke yaşanabilse. Türkiye'de yıllardır mağdur konumda olan "Ötekilerin" Avrupa Birliği ölçütlerine uyum zorunluluğunda ve bu kitabın yazarları gibi kişilerin öncülüğünde dile gelmesiyle birlikte, ülkede heyelan halinde yükselen nefret ve saldırganlıkla karşı karşıya kaldık. Eskiden susanlar, susturulanlar, dikkati çekmiyor, sessizce eziliyorlardı. Günümüzde "Ben'im" diyen herkes hedef. Ve Türk olmayan nice azınlığın yaşadığı bu ülkenin önde gelen gazetelerinden birisinin her gün manşetinin üstünde, "Türkiye Türklerindir" yazıyor.

Hasan Cemal, "Özgürlük ve Duvarlar" başlıklı yazısında özgürlüklerin önündeki duvarlardan bahsediyor.

Ne miydi bu *duvarlar*?

Demokrasiye karşı çekilen duvardı. Özgürlüklere karşı çekilen duvardı. Farklılıklara karşı çekilen duvardı. Çoğulculuğa karşı çekilen duvardı. Hukukun üstünlüğüne karşı çekilen duvardı.

Müslümanlara karşı çekilen duvardı. İslam'a karşı çekilen duvardı. "Örtünme"ye karşı çekilen duvardı. "Başörtüsü"ne karşı çekilen duvardı.

Kürtlere karşı çekilen duvardı. Alevilere karşı çekilen duvardı. *Doğu*'ya karşı çekilen duvardı. Müslüman olmayanlara karşı çekilen duvardı.

"*Tarih*"e karşı çekilen duvardı.

Türkiye yıllar yılı bu "duvarlar"ın arasına sıkışıp kaldı. Nefes almakta güçlük çekti. Hastalıklı bir ruh hali edindi, büyüyemedi. Bir türlü kıramadığı bir kısırdöngüde kıvranarak, bunalarak büyük acılar çekti.

Elinizdeki kitap birer birer sergiliyor bu duvarları ören saldırganlığın yöntem ve hedeflerini: Yelda Barış Kalkan Çerkesleri, Cengiz Ağlan Kürtleri, Yetvart Danzikyan Ermenileri, Tanıl Bora Arapları, Hasan Oral Lazları, Mihail Vasiliadis Rumları, Baskın Oran her biri ayrı ayrı tabi tutulan, zaman zaman böl yönet yöntemiyle birbirlerine karşı da kışkırtılan bu insanların asimilasyon tarihini anlatarak bunu gözler önüne seriyor.

Elinizdeki kitap günümüzü geçmişe farklı kılıyor.

Sistematik saldırganlık ve ötekileştirmeye karşı kalıcı, açıklayıcı, özverili bu çalışma bundan sonraki kuşakların özgür medya mücadelesine zemin hazırlıyor, yol gösteriyor.

Nilgün Tutal, özellikle televizyon aracılığıyla medyaya yansıyan acı tüketiminin, empati yoksunluğuyla belleklerimizdeki geçiciliğine dikkatimizi çekiyor.

Esra Arsan'ın yazısı Türk ve Kürt basınında "öteki acının" tanıklığı, kapsamlı bir incelemeyi içerirken, düzenin mağdurları ile egemenleri arasında acı olgusunun ve algılanmasının farklılığına işaret ediyor.

Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban ortaklaşa hazırladıkları yazılarında öncelikle, Marx'tan bir alıntıyla düzene vurgu yapıyor.

"Günümüzde kapitalizmin tek egemen güç olarak tarih sahnesinde yer aldığı bir dünyada yaşamaktayız. Sürekli olarak birçok çalışmada vurgulandığı gibi, 'toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür' (Marx). Bunu, medya kurumlarına sahip olanlara ve devletin elinin altında tuttuğu medya araçlarına baktığımızda net bir şekilde görürüz. Küresel ve yerel medya bu anlamda görevlerini yerine getirmek üzere her yerde karşımıza çıkmaktadır."

Yazarlar ayrıca nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki hassas dengede sorumluluk ve duyarlılığın bizim bakışımızla ilgili olduğunu hatırlatıyor.

Ve Karin Karakaşlı. Tetikçi gazetecilik yapılmamasının duyarlılığında:

"*Agos* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, 2007'de güpegündüz gazete binasının önünde öldürüldüğünde ben de sözüme kan sıçramaması için devasa bir sınavdan geçecektim. Türk-Ermeni halklarının barışına adanmış bu güzel insanı linç kampanyaları ve davalarıyla hedef tahtasına oturtanlar, en çok o sıcacık sesin yokluğunu dilerdi. O sesi elimden geldiğince sürdür-

meyi tam da bu yüzden boynumun borcu bildim. Bu aynı zamanda, 'Sözcükler neye yarar ki?' diyen küçük Liesel'e verebileceğim bir yanıttı: Sözcükler, hayatın kudretini kutsamaya, onun tezahürü olan insana kendi biricikliğini anımsatmaya yarar. Sözcükler, şükredilecek hakikatlerin yaratıcısı insanlar kılmaya yarar. Bizi acımızdan, öfkemizden, kinimizden, hırsımızdan, bizi kendi içimizden yeni baştan doğurur."

Elinizdeki kitabın temel bir özelliği İnceoğlu-Çoban, Oran ve Arsan yazılarında toparlayıcı ve kuramsal yaklaşımlarla konuyu irdelerken, diğer yazarların da somut örneklerden yola çıkarak bütünlük sağlaması. Dünya gündeminde bundan sonraki aşama sosyal medya ve haberleşmenin, şirketlerin işbirliğiyle devlet tarafından denetimi, Bradley Manning örneğinde olduğu gibi, iktidarların bilgi paylaşmayı vatan hainliğiyle yargılaması, medyaya sosyal mühendislik amaçlı haber sızdırması... özetle, hepimizin egemen düzen tarafından ötekileştirilmesi.

Yunan mitolojisinde Olimpos tanrılarının yarattığı ilk kadın Pandora, kendisine verilen kutunun (aslında küptür) ağzını açınca türümüzü mağdur edecek kötülükler teker teker yeryüzüne yayılır. Ancak küpün dibinde, çökmüş umut vardır. Tarihimiz boyunca kötülüklere karşı kendimizi kahramanca feda etmek ile, kaderimiz bu diye edilgenleşerek kabullenmek arasında hepimize açık olan, her gün yeniden doğan o umuttur bize... sevgiyi kucaklayarak yarına götüren.

Bu kitap da o umutla yaşayanların emeğinin sonucu.

Azınlıklar Nasıl Azınlık Oldu

Baskın Oran

Bu makalede, önce azınlık olgusunun dünyada ve Türkiye'de nasıl ortaya çıktığına kısaca değineceğim, sonra konuyu anlatabilmek için gerekli temel kavram ve tanımları vereceğim, tahlil ve sonuçlara geçmeden önce de Türkiye'deki azınlıkların durumunu Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması'ndaki hükümler, iç mevzuat, içtihat ve uygulama açısından sırayla ele alacağım[1].

1. Bu makale, büyük ölçüde, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama* adlı kitabımın bir tür "takviyeli özeti"dir. Daha fazlası için en azından bu kitaba (5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008), ayrıca internet siteme bakmak yararlı olabilir (www.baskinoran.com).

Azınlık Kavramının Doğuşu

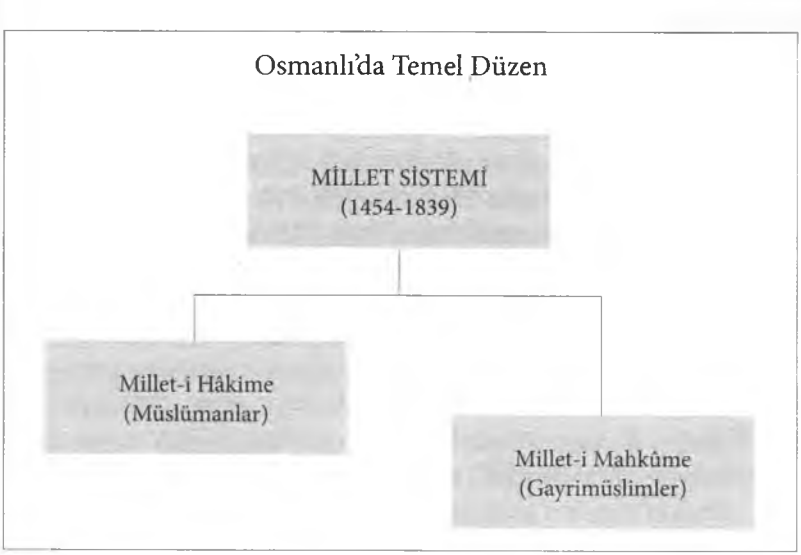
Bu kavram ilk defa 16. yüzyılda, Reform hareketi sonucunda ortaya çıktı. Katolik devletler Protestanları, Protestan devletler de Katolikleri ezmekteydi. İşin sonunda bunun böyle gidemeyeceğini gören devletler, öteki devletteki mezhepdaşlarının korunması için kendi ülkelerindeki dinsel azınlığı korumaya başladılar. İşte, bu korumanın başlaması üzerinedir ki, "azınlık" kavramı ortaya çıktı.

1789'la birlikte, bu dinsel içerikli kavram "ulusal" bir içerik de kazandı. 1815 Viyana Kongresi, dinsel azınlıkların yanı sıra, üç ülke arasında bölünmüş olan Polonya halkının korunmasını öngörerek, "ulusal" azınlıkların da korunmasının ilk örneğini verdi. Buna rağmen din bağlamı, Balkanlar ve Ortadoğu'da önemini bugüne kadar sürdürdü. Mesela, dikkat ederseniz biz Müslüman olmayan vatandaşa "Türk" demeyiz. Yunanistan'da da Ortodoks olmayana "Yunan" demezler. Günümüzde de, bu iki bölgede kimliğin en önemli (hatta, tek) unsuru "din"dir, hatta "mezhep"tir. Hepsi de Slav olan Sırplar ile Boşnaklar farklı dinden oldukları için, Sırplar ile Hırvatlar da farklı mezhepten oldukları için birbirlerini boğazlamışlardır.

Kavramın Osmanlı'ya Ulaşması: Azınlık Koruma Antlaşmaları

Avrupa, bu meseleyi 17. yüzyıl ortalarında 1648 Vestfalya Antlaşması'yla halledip Din (Mezhep) Savaşları'nı bitirince, en yakın coğrafyadaki dindaşlarına döndü: Osmanlı'ya.

Osmanlı'daki temel düzen, 1454'ten beri Millet Sistemi idi. (Tabii ki, "millet"in anlamı bugünkü gibi "ulus" değildi; dinsel cemaat demekti.) Burada Müslümanlar Millet-i Hâkime (hüküm verenler), gayrimüslimler Millet-i Mahkûme (hakkında hüküm verilenler) olarak anılıyordu. İkinciler, bütün imparatorluklarda olduğu gibi (çünkü imparatorluklar tebaalarının özelliklerine ve içişlerine karışmazlar) birçok konuda özerk idiler. Buna karşılık, eşit değillerdi; kesinlikle ikinci sınıf idiler (bkz. Osmanlı'da Temel Düzen: Millet Sistemi şeması).

Bu durum, Sanayi Devrimi'ne doğru giderek güçlenen Avrupa ülkelerinin (ve ayrıca Rusya'nın), yarı feodallikten hâlâ kurtulamamış Osmanlı'nın içişlerine karışmasına müsait bir ortam yarattı, müdahale için bahane oldu. Azınlık kavramının Osmanlı'yla ilişkisi bu bağlamda başladı. Nitekim, artık Osmanlı ilerlemesinin durduğunu gösteren, Avusturya'yla yapılan 1606 Zitvatorok Antlaşması'ndan sonra, Avrupa ülkelerine Osmanlı'daki Hıristiyanları koruma yetkisi veren uluslararası belgeler ortaya çıkmaya başlayacaktır:

1) Avusturya'yla imzalanan ve Zitvatorok'u 10 yıl uzatan 1615 Antlaşması'nın 7. Maddesi'ne göre, "hangi ülkenin uyruğu olursa olsun" Osmanlı'daki Katolikler dinsel özgürlüğe sahip olacaklar ve kiliseler kurabileceklerdi. Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkların uluslararası bir ikili antlaşmayla korunması devri böyle başladı.
2) Avusturya, Venedik, Lehistan (Polonya) ve Rusya'yla imzalanan 1699 Karlofça'nın 13. Maddesi'ne göre, Katolik papazlar görevlerini rahatça yapabilecekler, bunun yanı sıra, Lehistan elçisi Katoliklerin din sorunları konusunda padişah nezdinde girişimde bulunabilecekti. Bir yabancı

devletin Katolik azınlıkları koruma dönemi böyle başladı. Bu hüküm 1718 Pasarofça'nın 11. Maddesi'nde ve 1739 Belgrad'ın 9. Maddesi'nde de yinelenecektir.

3) Rusya'yla imzalanan 1774 Küçük Kaynarca'nın 7. Maddesi, o güne kadar yalnızca Katoliklerle sınırlı kalmış olan korumayı, ilk kez bütün Hıristiyanların dinsel faaliyetlerini ve kiliselerini koruma biçiminde genişletti. Böylece Ortodokslar da uluslararası korumaya girmiş oldu ki, Osmanlı'nın Balkan topraklarındaki Hıristiyanlar tıpkı Rusya gibi Ortodoks idi. Bu antlaşma, Osmanlı toprakları üzerinde İngiltere-Fransa bloku ile Rusya'nın birbiriyle rekabete girişmesi anlamına gelen Şark Meselesi'nin (*Question d'Orient*) perdesini araladı. Rusya bu korumayı kendisinin yapacağını kabul ettirmek için 1851'de harekete geçecek, İngiltere ve Fransa bundan hoşlanmayacak, sonuçta Kırım Savaşı çıkacaktır.
4) Kırım Savaşı'nı sona erdiren 1856 Paris Antlaşması'nın 9. Maddesi, padişahın, "kavmiyet ve din ayırmayarak" Hıristiyan halkın da haklarını teyit eden bir ferman yayımladığını söylüyordu (Islahat Fermanı). Osmanlı'daki Hıristiyan azınlıkların Batılı ülkelerin (Avrupa Ahengi/Uyumu) kolektif koruması altına girmesi böyle başladı. Osmanlı, antlaşmanın imzacıları olan Fransa, B. Britanya, Avusturya, Prusya ve Sardinya'ya karşı sorumlu oldu.
5) Doğu Anadolu'daki Ermeni azınlığın 1847'den sonra Kürtlerin, 1859'dan sonra da Çerkeslerin bunaltıcı baskıları altına girmesi üzerine, Şark Meselesi pratikte Ermeni Meselesi halini almakta gecikmedi[2]. Osmanlı-Rusya arasındaki 93 Harbi'ni bitiren 1878 Ayastefanos'un 16. Maddesi Ermenilerin korunmasıyla ilgiliydi: *Ermenistan'dan Rusya askerinin istilası altında bulunup Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken yerlerin boşaltılması oralarda iki devletin dostane ilişkilerinde zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerle meskûn vilayetlerde mahalli ihtiyaçların*

2. Osmanlı'ya isyan etmiş Bedirhan Bey 1847'de yenildi ve başsız kalan Kürtler, Ermenilere Anadolu'da hayatı yaşanmaz hale getirdi. 1859'da Şeyh Şamil'in Ruslara yenilmesi üzerine G. Kafkasya halklarının Anadolu'ya kaçmaları, Ermeniler üzerindeki baskıları bir de bu yönden artırdı. "Ermeni Meselesi"nin özü olan bu ortam hakkında daha fazla bilgi için bkz. http://www.baskinoran.com/konferans/ 1839dan SonraAnadolu-Diyarbakir-11-13-Kasim-2011.pdf

gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksizin yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkeslere karşı güvenliklerini sağlamayı garanti eder.

Ayastefanos, Rusya'yı Balkanlar'da ve Şark Meselesi'nde fazla üstün bir pozisyona getirdiği için B. Britanya tarafından iptal ettirildi. Onun yerine aynı yıl Berlin Antlaşması yapıldı. Berlin'in 61. Maddesi Ermenilerin korunması yetkisini/sorumluluğunu Büyük Devletler'e (Avusturya, Rusya, Almanya, B. Britanya, Fransa) veriyordu: *Babıali, Ermenilerle meskûn vilayetlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve düzenlemeleri yapmayı, vakit geçirmeden tatbik etmeyi ve Çerkeslere ve Kürtlere karşı onların güvenliğini temin etmeyi taahhüt eder. Babıali bu yolda alacağı tedbirleri, onların tatbikini denetleyecek olan Büyük Devletler'e muayyen zamanlarda bildirecektir.*

Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte, azınlık koruması üçüncü bir aşamaya, evrensel örgüt altında korumaya geçecektir. Lozan'daki azınlık koruma maddeleri bu sisteme dahildir. Buraya daha ileride geleceğiz.

Osmanlı'da Millet Sistemi 1839'a kadar hem teorik hem pratik olarak devam etti. Tanzimat Fermanı (ve arkasından 1856 Islahat Fermanı) sonucunda teorik olarak ortadan kalktı. Çünkü "bütün tebaa" eşit ilan edildiğinden, Millet-i Hâkime ile Millet-i Mahkûme arasındaki fark kâğıt üstünde ortadan kalkmıştı. Fakat zihniyetlerin değişmesi kanunların değişmesi kadar kolay olmadığından, Millet-i Hâkime zihniyeti günümüze kadar pratikte kesintisiz devam edecektir.

Ulusal Devlet, Ulus-Devlet, Azınlıklar

Türkiye'de iki kavram çok karıştırılır ve bu yüzden de bütün tartışmalar sağırlar diyaloğuna dönüşür: Ulusal Devlet ve Ulus-devlet.

Ulusal Devlet (*national state*), egemenliğin kaynağını ulus olarak kabul eden devlet türüdür ve 1789'a tarihlenir. Mutlakiyetçi krallık ortamında doğmuştur.

Ulus-Devlet (*nation-state*) ise, inşa etmek istediği ulusun tek kimlikli olduğunu varsayan devlet türüdür ve 19. yüzyılın sonuna tarihlenir (ulus mevcut bir oluşum değildir, uzun soluklu bir pro-

jedir). Hem içte asimilasyon ve/veya etno-dinsel temizlikle tektipleştirmeyi gerçekleştirmek hem de çevredeki ulusal burjuvazilerle rekabet edebilmek için ulusal burjuvaziler tarafından icat edilmiştir (bkz. Fransa Örneğinde Ulus, Milliyetçilik, Ulus-devlet Süreci şeması).

Fransa Örneğinde Ulus, Milliyetçilik, Ulus-Devlet Süreci

Burjuvazi + Kral Koalisyonu → Mutlakiyetçi Krallık → Asayiş ve Tek Hukuk → Ticaret → "Ulusal" Ekonomik Pazar → Ortak Dil ve Kültür vs. → Ulus (16. yy. sonundan itibaren) → Milliyetçilik İdeolojisi ve Ulusal Devlet (1789) → Ulus-Devlet (19. yy. sonu) → İçte Asimilasyon, Dışta Emperyalizm

Görüldüğü gibi, B. Avrupa'da önce burjuvazi ile kral koalisyonu sonucunda kurulan ve feodaliteyi tasfiye eden mutlakiyetçi devlet içinde asayiş ve tek hukuk sayesinde ticaret doğmuş, ticaret giderek bir ekonomik pazar[3] oluşumuna yol açmış, bu oluşum içinde doğan ortak dil ve kültür 16. yüzyılın sonundan itibaren bir ulus doğurmaya başlamıştır. Sonunda burjuvazi kralı ortadan kaldırarak bir milliyetçilik ideolojisi formüle etmiş ve egemenliğin kaynağını ulus olarak saptamıştır.

Fakat, hem ulus tek tip değildir, çok farklı parçalardan oluşmaktadır hem de milliyetçilik komşu ülke burjuvazileri tarafından da keşfedilmiştir ve bunlarla emperyalist mücadele başlamıştır. Bu ortamda burjuvazi "ulus-devlet"i kuracak, içte feodal dönemden kalma azınlıkları asimilasyona, dışta da emperyalizme girişecektir.

Özet olarak, B. Avrupa'da önce ulus doğar, sonra milliyetçilik ideolojisi, sonra ulus-devlet.

Bu model Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde farklı bir yol izleyecektir (bkz. Azgelişmiş Ülkelerde Ulus-Devlet, Milliyetçilik, Ulus İnşası, Azınlıklar Süreci şeması):

3. "Ulusal" ekonomik pazar, örneğin, İstanbul'da üretilen buzdolabının Hakkari'de, Hakkari'de üretilen otlu peynirin İstanbul'da aynı fiyata ve her zaman bulunabildiği ekonomik düzendir.

Azgelişmiş Ülkelerde Ulus-Devlet, Milliyetçilik, Ulus İnşası, Azınlıklar Süreci

Emperyalizme Tepki → Aydınlar → Ulus-Devlet → Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği İdeolojisi → Ulus İnşası → Azınlıklar

Görüldüğü gibi, önce, B. Avrupa kültürüyle yetişmiş Aydınların emperyalizme tepkisi sonucu kazanılan bağımsızlıkla birlikte ve henüz Ulusal Devlet ile Ulus kurulmamışken, onları baypas yaparak bir ulus-devlet kurulacak, o milliyetçilik ideolojisini formüle edecek, bunun en önemli sonucu olarak ulus inşasına (*nation-building*) başlanacaktır. Bu inşa faaliyetinin tektipleştirme çalışmaları sırasında da azınlık kimliği/milliyetçiliği istenmeyen/diyalektik bir yan ürün olarak doğacaktır[4].

Sonuçta, Türkiye'de azınlıklar ya asimile edilecekler (Türk olmayan göçmen Müslümanlar) ya etno-dinsel temizliğe uğratılacaklar (otokton unsur olan gayrimüslimler) ya da isyan edeceklerdir (otokton unsur olan Kürtler).

Burada önemli bir parantez açmak ve Kürtlük bilinci konusunu kısaca irdelemek istiyorum. Çünkü tarihsel gözlemler sonucunda çıkardığım şöyle bir "kural" var:

Bir ülkede "ulusal" ekonomik pazar azınlık bilincinin doğuşundan önce kurulursa, azınlık bilinci önlenebilir (önlenir değil, önlenebilir). Çünkü ulusal ekonomik pazar entegre, hatta asimile edicidir. Fakat azınlık bilinci ekonomik pazardan önce doğarsa, azınlık bilinci artık büyük olasılıkla önlenemez. Tam tersine, onu önlemek için yapılacak baskılar onu sertleştirebilir. Türkiye'de ekonomik pazar Özal'dan itibaren, yani 1980'lerin sonunda kurulmuştur; Kürtlük bilinci ise en azından 1960'ların başından itibaren çıkmıştır ve güçlenmiştir. Tabii, Cumhuriyet tarihi boyunca Kürt kimliğinin büyük baskılara uğradığını da unutmamak gerekir.

4. Milliyetçilik ve azınlıkların doğuşu konusunda, emekli olmadan önce Mülkiye'de verdiğim "Milliyetçilik, Küreselleşme, Azınlıklar" dersinin powerpoint sunumlarına bakmanızı tavsiye ederim: www.baskinoran.com/Ders Notları/Milliyetçilik Giriş Dersi, ayrıca diğer sekiz ders.

İttihat ve Terakki

Ulus-devlet, İttihat ve Terakki (İ-T) tarafından daha Osmanlı devam ederken kendini göstermeye başladı. İ-T döneminde "millet" kelimesi dinsel anlamını (ümmet) yitirdi, bugünkü "ulus" anlamını kazanma yoluna girdi. Azınlıklar açısından ele alırsak, o zamana kadar mevcut olmayan "ekalliyet" kelimesini de gündeme İ-T getirdi; o tarihlere kadar "millet" diye anılan gayrimüslimler artık "ekalliyet" diye anılmaya başlandılar. Gayrimüslim okullarının adına "Millet Okulları" denirken, bu terim "Ekalliyet Okulları"na dönüştü.

Cumhuriyet döneminde kısa bir süre "azlık" diye anılan azınlıklar ulus-devlet uygulamasında ikinci sınıf vatandaş olmaya devam edecekler, özerkliklerini yitirecekler, üstelik bir de "Beşinci Kol" ve "vatan haini" addedilmeye başlanacaklardır.

Şimdi, azınlıklar konusunda temel kavram ve tanımlara geçebiliriz. Ama önce bir not eklemek uygun olur: Bu Millet-i Hâkime ideolojisi o kadar güçlüdür ki, bugün Lozan'a göre değil ama uluslararası tanımlara göre azınlık durumunda bulunan Kürtler ve Aleviler tarafından bile hâlâ sahiplenilmektedir. Şöyle ki, çeşitli uluslararası raporlarda bu iki unsura yapılan baskılar dile getirilirken "azınlık" diye atıf yapıldığında bunlar şiddetle karşı çıkmakta, kendilerini hakarete uğramış hissetmekte, "Biz azınlık değiliz, aslî ve kurucu unsuruz" demektedirler.

Bunun anlamı, bu iki unsurun, sırf Müslüman (Millet-i Hâkime) olmak nedeniyle bir yandan gayrimüslimleri aşağılarken, bir yandan da yukarıya, Türklerin yanma çıkmak istemeleridir. Bu, tabii ki kendileri açısından üzücü bir durumdur. Çünkü demokrat bir zihniyet Türkleri o yukarıdaki tahttan aşağıya, herkesin arasına indirip eşitliği sağlamak ister; yukarıya çıkmaya çalışmaz. Üstelik, bu iddianın örneğin Kürtler tarafından ileri sürülmesi demek, Türkler ve Kürtler dışındaki unsurların (gayrimüslim, Çerkes vb) "aslî ve kurucu unsur" olmadığını, ikinci sınıf vatandaş olduğunu ima etmek demektir.

Bu faslı, acayip bir hususa değinerek bitireyim: "Türk" kavramını "üst kimlik" ilan eden Türk devleti de bu "aslî ve kurucu unsur" kavramından yararlanmaya çalışmaktadır. Şöyle ki, Lozan'da hiçbir azınlığın adı sayılmamıştır, hiçbir yerinde Yahudiler, Ermeniler, Rumlar denmemiştir, sadece "gayrimüslimler" denmiş-

tir; ama buna rağmen Türk devleti azınlıkları daha da azaltmak için, sadece bu üç unsuru tanımak ve Lozan'daki (Mad. 37 ila 44) hakları sadece onlara tanımak konusunda ısrarlıdır. (Bu üç unsur, Millet Sistemi'nin kurulduğu 1454'te mevcut olan üç unsurdur; Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde bu unsurların sayısı Katolik Ermeni Milleti, Protestan Milleti vs eklenerek 10'u aşmıştır.)

İşte Türk ulus-devleti 2012'de bu çizgiyi tutturmak için hayret verici bir şey yapmış, gayrimüslim olmak hasebiyle Lozan Mad. 40'taki "her türlü okullar kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak" hakkından yararlanmak isteyen Süryani vatandaşların İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'ne verdikleri 06.06.2012 tarihli dilekçeye, adeta alay eder gibi, 26.07.2012 tarihli şu resmî cevabı vermiştir: *Siz azınlık değil aslî unsursunuz. Azınlık olmadığınız için de, açmak istediğiniz anaokulunda yabancı dilde eğitim yapamazsınız. Türk vatandaşlarının Türkçeden başka bir anadili olmadığı için başka bir lisan öğretemezsiniz. Süryaniceyi çocuklara öğretemezsiniz.*[5]

Temel Tanımlar ve Kavramlar

Buradan itibaren, artık, azınlıklar meselesini anlamak için gerekli olan terminolojiye giriyoruz.

Azınlık Tanımı

Bu tanımın en kabul görmüş olanı, BM Raportörü Capatorti tarafından yapılandır. Bunun 4 objektif, 1 de sübjektif unsuru vardır.

Nesnel öğeler şunlardır:

a) Çoğunluktan farklı olmak. Bu farklılığın etnik, dilsel ve dinsel açılardan olduğu kabul edilir.
b) Başat olmamak. Çünkü öyle azınlıklar vardır ki, çoğunluğu onların şerrinden korumak gerekir. Buna en iyi örnek, Apartheid döneminde Beyaz unsurun (yüzde 20) Renkli unsura (yüzde 80) kan kusturduğu Güney Afrika Cumhuriyeti'dir.

5. Türkiyeli Süryanilerin çıkardığı aylık *Sabro* gazetesi, Yıl 1, Sayı 7 (07 Eylül 2012). Ayrıca bkz. B. Oran, "Cumhurbaşkanı Gül ve Süryaniler", *Radikal İki*, 24.03.2013.

c) Sayıca daha az olmak. Bir azınlık kendine özgü kültürü koruyabilmek için yeterli sayıda olmalıdır ama genel nüfusa oranla daha az sayıdadır. Azınlık ülkenin belli bir bölgesinde çoğunluğu oluştursa da, bu bir şeyi değiştirmez.
d) Yurttaş olmak. Çünkü yurttaş değilse, çok farklı bir kategori olan "yabancı"dır.

Öznel öğe ise, "azınlık bilinci"dir. Eğer bir grup, azınlık bilincine sahip değilse, yani kendine özgü kültürü vs koruma iradesi yoksa, azınlık sayılmaz. Nasıl sınıf bilinci olmadan sınıf kavramı olmazsa, azınlık bilinci olmadan da azınlık olmaz.

Azınlıklar ve Kimlik

Kimlik konusu, azınlıkları anlamak için temeldir. Kimlik çeşitli açılardan sınıflandırılabilir:

a) Bireysel Kimlik-Grupsal Kimlik: Her insan hem bir bireydir hem de bir grubun üyesidir. Bu iki kimlik zaman zaman çatışabilir de. Önemli olan bireyin özgürlüğü olduğu için, bireyin kendi grubundan farklı davranma hakkına saygı gösterilmesi esastır.
b) Objektif Kimlik-Sübjektif Kimlik: Bu, konumuz açısından daha önemli bir kategoridir. Objektif kimlik, bireyin ana-

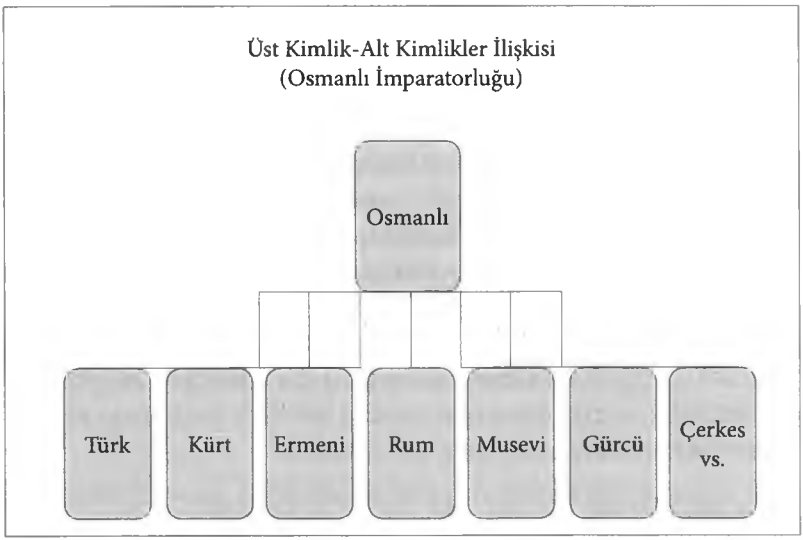
sından doğduğu zaman getirdiği kimliktir. Bireyin anası-babası hangi etno-dinsel gruptansa, bireyin objektif kimliği de odur.

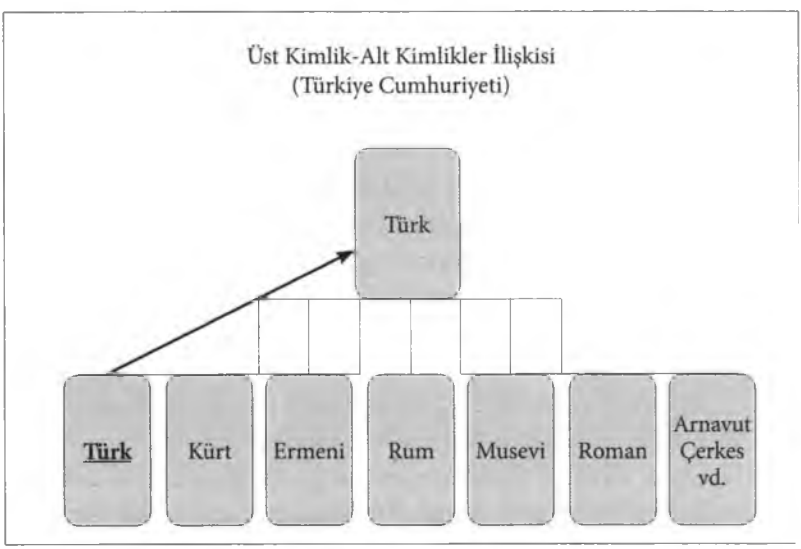
İradi olmadığı için bu kimlik o kadar önemli değildir. Önemli olan, bireyin "akıl bâliğ olduğu", yani "ben şuyum" diyecek olgunluğa eriştiği zaman seçtiği kimliktir ve bu kimlik objektif kimlikten farklı da olabilir. Şu şartla ki, objektif kimliklerden dinsel kimlik değiştirilebilir (birey başka bir dine geçebilir) ama etnik kimlik değiştirilemez.

İradi olduğu için, sübjektif kimlik daha önemli ve saygıdeğerdir. Bu, tabii, azınlık bireyinin istediği takdirde çoğunluğa asimile olma hakkını da içerir.

c) Alt Kimlik-Üst Kimlik: Bu kategori, konumuz açısından daha da önemlidir. Alt kimlik kabaca objektif kimliğe karşılık düşer. Bireyin mensup olduğu grubun kimliğidir. Üst kimlik ise, devletin o ülkede birlik-beraberliği (*cohesion*) sağlamak için bireye biçtiği kimliktir.

Üst kimliğin niteliği çok önemlidir çünkü devlet birlik-beraberlik sağlayacağım derken ülkenin parçalanmasına da yol açabilir. Buna ileride geri döneceğiz. Ama burada şu kadarını söyleyerek geçeyim ki, Osmanlı'da çok sayıda etno-dinsel kimlik olduğu halde (Türk, Kürt, Ermeni, Arap, Rum, Musevi, Gürcü, Çerkes, Süryani, Arnavut vs) Üst kimlik sorun çıkarmamıştır; çünkü devlet bu kimliklerden hiçbirini öne çıkarmamıştır ve bu Üst kimlik bütün kimliklerden farklı bir isim taşımıştır: Osmanlı. Oysa Türkiye Cumhuriyeti'ne geçildiğinde aynı kimlikler (gayrimüslimlerin ve Arapların sayısı çok azalmakla birlikte) devam ettiği halde, üst kimlik bunların en güçlüsünün adını taşıdığı için sorun çıkartacaktır: Türk. Bu durum, şu iki şemayla ifade edilebilir:

Ev Sahibi Devlet ve Üst Kimlik

Azınlıklar açısından devletler ikiye ayrılır: Ev sahibi devlet (*host-state*; "vatan"), akraba devlet (*kin-state*; "anavatan"). Örneğin Yunanistan'daki B. Trakya Müslüman-Türk azınlığı için vatan Yunanistan, anavatan ise Türkiye'dir.

Ev sahibi devlet kendi azınlıklarına karşı (tabii ki, fiziksel yok etme politikası dışarıda bırakılacak olursa) iki temel politika güdebilir: Entegrasyon ve asimilasyon.

Entegrasyon bizim çobansalatasına benzetilebilir. Bu salatada dört temel malzeme vardır: Domates, kuru soğan, yeşil biber, maydanoz. Üzerine de zeytinyağı-limon veya zeytinyağı-sirke sosu. Çobansalatasının esas karakterini tanımlayan işte bu sostur (Üst kimlik); ama dört malzemeden her biri kendi belirgin tadını korur (Alt kimlikler).

Asimilasyon ise, her biri birbirine tıpatıp benzeyen kahve zerrecikleri üreten bir kahve değirmenine benzetilebilir. Bu, toplumsal belleğin sıfırlanması, Alt kimliklerin bir bütün içinde eritilerek yok edilmesidir.

Üst kimliğin niteliği, demiştik, çok önemlidir. Devletin bu kimliği belirlerken asimilasyonu mu entegrasyonu mu hedefleyeceği, bir de, daha önemlisi, Üst kimliği kan esasına mı (etnik) yoksa toprak esasına mı (teritoryal) dayandıracağı çok şeyi değiştirir. Bu meseleyi şöyle bir tabloda özet ve açık biçimde görebiliriz:

Alt-Üst Kimlik (Azınlık-Devlet) İlişkileri

<table>
<tr><th></th><th>Azınlık Bireyi</th><th>Devlet</th><th>SONUÇ</th></tr>
<tr><td>Durum -1</td><td>Üst kimliği sübjektif kimlik kabul etmek</td><td>Memnuniyet</td><td>GÖNÜLLÜ ASİMİLASYON</td></tr>
<tr><td>Durum -2</td><td>Üst kimliği ret</td><td>Sert tepki</td><td>TRAVMA (ayrılma, katliam)</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Durum -3</td><td rowspan="2">Üst kimliği kabul,
Alt kimlikte ısrar</td><td>Alt kimliğe saygı ve teritoryal Üst kimlik</td><td>UYUM ORTAMI</td></tr>
<tr><td>Asimilasyonda veya kan temelli Üst kimlikte ısrar</td><td>ÇATIŞMA</td></tr>
</table>

Bu tabloda görünen şey şudur: İlk iki "durum" daha ziyade teoriktir. Pratik hayatta karşımıza çıkan ise, Durum-3'tür. Burada birey çok mantıksal bir davranışta bulunmaktadır: Üst kimliği kabul etmekte ama kendi Alt kimliğinin de devlet tarafından tanınmasını, saygı görmesini istemektedir.

Bu durumda top artık devlettedir. Eğer devlet bu Alt kimliğe saygı gösterirse ve özellikle de Üst kimliği kan esasına göre değil de toprak esasına göre saptarsa, bir Uyum Ortamı doğar. Ama asimilasyonda ısrar eder ve Üst kimliği kan temelinde inşa etmek gibi vahim bir hata yaparsa, Çatışma çıkması büyük bir olasılıktır.

Türkiye'de Azınlıkların Durumu

Türkiye'de azınlıklar ve azınlık hakları deyince akla hemen ve sadece 1923 Lozan gelir. Gerçi Türkiye, 1923'ten sonra insan ve azınlık hakları konusunda kimi uluslararası sözleşmeler imzalamıştır.[6] Fakat bunlardan bazılarının denetleme mekanizması zayıftır ve uzun süreçlere bağlıdır; bazılarını da Türkiye çekinceler ve "yorum beyanı" denilen bir tür çekince koyarak etkisiz duruma getirmiştir: *Türkiye Cumhuriyeti, bu sözleşmenin xxx maddesini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması ve eklerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar.* Bu nedenlerle, Türkiye'de azınlıklar konusunda önemli olan metin, Lozan'ın "Azınlıkların Korunması" başlığını taşıyan III. Kesimi'dir. Buna şimdi geleceğim ama önce, Türkiye'deki azınlıklar konusunda giriş mahiyetinde genel (ve temel) şeyler söylemek lazım.

1) Türkiye'de Azınlıklar-Genel Bakış

Türkiye'de azınlıklar deyince, önce, "Resmî görüşe göre mi yoksa dünya standartlarına göre mi?" sorusunu sormak gerekir. Resmî görüşe göre, tabii ki Lozan'daki azınlıklar (gayrimüslimler) azınlıktır. Ama dünya standartları 1920 Milletler Cemiyeti'nden beri azınlıkları "etnik, dilsel, dinsel" olarak kabul ettiğinden, Türkiye'deki durumu incelerken dünya standartlarına göre en azından şunları da ilave etmek gerekir:

1) Araplar: Yaklaşık 1 milyon. Etnik, dilsel ve (Alevi olanları da) dinsel bakımdan farklıdır. Bu kategoride etnik bilinçten çok mezhep bilinci vardır.

6. Bunlardan, Türkiye'nin 2001-2012 döneminde imzaladığı ve/veya onadığı uluslararası insan hakları belgeleri ve ayrıca bunlara getirdiği çekinceler ve yorum beyanları için bkz. Samim Akgönül'ün tablosu, Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 2001-2012,* Cilt III, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 783-782.

2) Aleviler: Yaklaşık 12 milyon. Zazaki, Azeri Türkçe'si ve Arapça konuşanları dilsel, tamamı ise dinsel bakımdan farklılık arz eder. Lozan Konferansı'ndaki azınlıklar alt komisyonunda TBMM Hükümeti (o sırada "Türkiye" devleti henüz yoktur; Lozan'la kurulmuştur) delegesi Dr. Rıza Nur anılarında bunu şöyle ifade eder: "Frenkler bizde ekalliyet diye üç nevi biliyorlar: Irkça ekaliyet, dilce ekaliyet, dince ekaliyet. Bu bizim için gayet vahim bir şey, büyük bir tehlike. (...) Din tabiri ile Halis Türk olan iki milyon kızılbaşı da ekalliyet yapacaklar."[7] Burada Rıza Nur'un Alevilerin din bakımından "ekalliyet" (kitapta bazı yerlerde "ekaliyet" diye yazılmış) olduğuna itiraz etmiyor, "Halis Türk" olmaları nedeniyle sinirleniyor. Tabii, Dersim'deki Zazalardan hiç bahsetmiyor.
3) Kafkas kökenliler (Çerkesler, Çeçenler, Adigeler, Gürcüler, Abhazlar vb) ve Balkan kökenliler (Pomaklar, Torbeşler, Boşnaklar, Arnavutlar, Çingeneler/Romanlar vb): Sayıları tartışmalıdır fakat milyonlarla ifade edilir. Etnik ve dilsel bakımdan farklıdırlar. Özellikle Çerkeslerin bilinç sahibi olmalarına karşılık, Balkan kökenliler arasında azınlık bilincine sahip olanları bulmak zordur. Bunun sebepleri çeşitlidir: Kafkaslar Osmanlı toprağı olmamasına karşılık Balkanlar 14. yüzyıldan beri Osmanlı toprağıdır. Balkanlar'dan gelenler arasında Anadolu'dan oraya gitmişler çoktur; 1912-13 Balkan felaketinden sonra Balkan göçmenlerinin canlarını perperişan Türkiye'ye zor atmış olmalarına karşılık 1859'da Rus baskısından kaçarak gelen Kafkas göçmenleri aşiret yapılarını ve silahlarını koruyarak gelmişler ve hep "anavatana dönüş" fikrini korumaya çalışmışlardır.
   Genel olarak Kafkas ve özellikle de Balkan kökenliler hakkında şu söylenebilir: Bu insanlar otokton (Anadolu'ya Türklerin 1299'da devlet kurmasından önce gelmiş, Anadolu kökenli) değildirler; göçmendirler. Otokton olanlar bütün dünyada bilinç bakımından daima çok farklı bir yerde bulunurlar.
4) Kürtler ve Zazalar: Yaklaşık 15 milyon. Zazaların Kürtlerden farklı bir dil konuştukları bilinir. Farklı bir etnik grup olup olmadıkları tartışmalı bir konudur. Kürtler etnik ve

7. *Hayat ve Hatıratım*, Cilt III, İstanbul, Altındağ Yayınevi, 1967, s. 1044.

dilsel bakımdan, Zazalar ise etnik, dilsel ve (Alevi oldukları için) dinsel bakımdan farklıdırlar. Bu grup, genel olarak, azınlık bilincini çeşitli nedenlerle korumuştur: Nüfusları ve yoğunlukları yüksektir, ulaşılması zor bir coğrafyada bulunmuşlardır, Türkiye'nin geri kalan bölgelerine oranla farklı bir üretim düzeninde yaşamışlardır, Cumhuriyet döneminde çok ciddi baskı görmüşlerdir, belki hepsinden de önemlisi, otoktondurlar.

Buradan, artık Lozan'a gelebiliriz.

2) Lozan'da Azınlık Hakları

Lozan, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren barış antlaşmaları içinde bugün ayakta kalan tek metindir. Bunun sebebi, diğer antlaşmaların yenen tarafça hazırlanarak empoze edilmesi (Sevr/Sèvres de böyle idi), Lozan'ın ise (Kurtuluş Savaşı'nı bitiren antlaşma olması nedeniyle) müzakereyle kabul edilmesidir.

Lozan'da Azınlıkların Korunması, Mad. 37 ila 44 arasında yer alır. Bunlardan Mad. 37 hükmü şöyledir: *Türkiye, 38. Madde'den 44. Madde'ye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmî işlemin bu hükümlere aykırı veya bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmî işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.* 38'den 43'e kadar olan maddeler hem negatif haklar (bütün vatandaşlara, hatta yabancılara verilen haklar; insan hakları) hem de pozitif haklar (yalnızca "dezavantajlı" vatandaşlara tanınan "artı" haklar; azınlık hakları) getirir.

Lozan'daki Hakların İncelenmesi

340 sayılı Kanun'la iç hukuka dahil edilen Lozan, TC Anayasası'yla en azından eşdeğerdedir ve kanunlardan üstün olduğundan şüphe yoktur. Çünkü hem Mad. 37 hükmü vardır hem de 1982 Anayasası'na Mayıs 2004'te getirilen Mad. 90/5 şöyle demektedir: *Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.*

A) Gayrimüslim haklarıyla ilgili durum:
Lozan'daki azınlık (gayrimüslim) hakları bakımından Türkiye'de iki tür ihlal durumu söz konusudur:

1) Gayrimüslim hakları tam olarak uygulanmamaktadır.

a) Bu haklar sadece "Üç Büyükler"e (Rumlar, Ermeniler, Yahudiler) tanınmaktadır. Oysa, yukarıda da belirttiğim gibi, Lozan'da hiçbir gayrimüslim azınlığın adı geçmez; sadece "gayrimüslimler" denilir.
Bu ihlal durumunun sebepleri şunlardır: Bir kere, bu üç azınlığın dışındakileri tanımamak, Türk ulus-devletinin azınlıklardan kurtulma politikasının bir sonucudur. İkincisi, bu üç azınlık "şehirli"dir. İstanbul'da yoğunlaşmıştır. Oysa Süryaniler gibi azınlıklar "kırsal"dırlar. Gözden uzaktırlar, haklarını gündeme getirme imkânlarından da yoksun kalmışlardır.

b) Bu haklar bu "Üç Büyükler"e de tam uygulanmamaktadır. Mesela, Mad. 40'ta getirilmiş "her türlü okullar kurmak, yönetmek, denetlemek" ve ayrıca dinini uygulamak hakkına rağmen Rumların Heybeliada'daki ruhban okulu hâlâ (2013) kapalıdır. Mad. 41/2'de sözü edilen maddi katkılar azınlık okullarına verilmemektedir. Mad. 42/3'e rağmen yeni vakıf kurdurulmamakta, eski vakıflara da (aşağıda özetlenecek) çok çeşitli baskılar yapılmaktadır. Mad. 14, yani İmroz ve Bozcaada'ya teritoryal özerklik veren madde hiç uygulanmamıştır: *Türk egemenliği altında kalan İmroz ile Bozcaada, yerel unsurlardan kurulu bir özel yönetim örgütünden yararlanacaktır. Bu adalarda düzenin korunması, bu örgütün emrinde bulunan bir polis kuvvetince sağlanacaktır.*

2) Lozan'ın bu maddelerinin sadece azınlık hakları değil, insan hakları da getirdiğini söylemiştim. Bunlar da uygulanmamaktadır. Lozan, Kürt sorunu açısından çok önemli olması itibariyle, bir de bu yönden ihlal edilmektedir.
Meseleyi daha iyi anlatabilmek için, Lozan'ın ilgili maddelerinde 4 tür hak grubu olduğunu söylemek gerekir:

a) Gayrimüslim TC vatandaşları (en fazla haklar bunlara verilmiştir ve bunlar Mad. 44 tarafından getirilen uluslararası koruma altındadırlar);

b) Türkçe'den başka dil konuşan TC vatandaşları (bunu, Türkçe'den başka dil bilen biçiminde değil, anadili Türkçe'den başka olanlar biçiminde anlamak gerekir);

c) Tüm TC vatandaşları;
d) Türkiye'de oturan herkes (yabancılar dahil).

Aralarında hukukçular bile bulunan bazı şahıslar, bu söylediklerimi reddederler. Çünkü derler, Kesim III'ün başlığı "Azınlıkların Korunması"dır, gayrimüslimler dışındakiler azınlık değildir, onun için bu kesimde gayrimüslimler dışındakilerin hakları bulunamaz.

Bu itirazların bir kısmı Lozan'ı iyi bilmemekten, bir kısmı da paranoyadan, yani başta Kürtler olmak üzere farklı Müslüman vatandaşlara Lozan'da getirilmiş hakları vermenin "milli birlik ve beraberlik"i bozacağını düşünmekten ileri gelmektedir.

Bu ikinciler için söylenecek şey yoktur ama birincilere şunu öğretmek bilimsel açıdan gereklidir: 1923 yılında uluslararası hak belgelerinde "insan hakları" kavramı henüz yoktur. Sadece (16. yüzyıldan beri mevcut olan) "azınlık hakları" kavramı vardır. (1789 Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi gibi belgeler uluslararası değil, ulusal belgelerdir). İnsan hakları terimi, uluslararası belgelere ilk defa 1945 Birleşmiş Milletler Antlaşması Mad. 1/3'le geçmiştir.

Diğer yandan, "azınlık" terimi spesifik (özel) değil, jenerik (genel) bir terimdir. Spesifik terimler antlaşmanın yapıldığı tarihteki anlamıyla, jenerikler ise uygulandığı tarihteki anlamıyla yorumlanır [8]. Bugün azınlık hakları, insan haklarının bir parçasıdır. Yani Lozan Kesim III, aynı zamanda bir insan hakları metnidir ve bu durum Türkiye'nin bugünkü sorunları açısından başlıca iki yerde somutlaşır: Mad. 39/4 ve 39/5.

Madde 39'un İncelenmesi

Önce, özellikle KCK davalarında Kürtlere kendi dillerinin kullandırılmaması açısından, Mad. 39/5 metnini görelim: *Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.*

KCK davalarında mahkeme, sanıkların Kürtçe konuşmasını engellemek için iki gerekçe ileri sürmüştür: Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK) Mad. 202 ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

8. Turgut Tarhanlı'yla görüşme.

(AİHS) Mad. 6/3/e. Bunlarda mealen söylenen şudur: "Kişinin duruşma dilini anlamaması halinde tercüman vs getirtilir." Oysa 39/5'in resmî dil Türkçe'yi bilmekle-bilmemekle hiçbir ilgisi yoktur; "Türkçe'den başka dil konuşmak" yeterlidir. Ayrıca, CMK ve AİHS hem genel kuraldırlar hem de asgari haklar getirmektedir; oysa Lozan 39/5 özel kuraldır ve pozitif bir hak getirmektedir. Ve bu haliyle Mad 39/5, Türkiye'de resmî dairelerde resmî dil Türkçe'den başka bir dil kullanma yasağının tek istisnasıdır.

Mad. 39/4 ise şöyle demektedir: *Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerek ticaret ilişkilerinde, din basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, istediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.*

Görüldüğü gibi, fıkra, her vatandaşın her dili her mekânda, zamanda ve araçta (resmî daireler hariç) kullanmasını serbest bırakmaktadır. Çünkü 1923'te mevcut olmayan yayınlardan radyo ve TV, jenerik terim olmak hasebiyle, bu özgürlüğe girer.

Türkiye bu hükmü hiçbir zaman uygulamamıştır. Tersine, kimi anti-demokratik kanun hükümleri (Seçim Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu vs) gerekçe gösterilerek, çeşitli yerlerde (seçim konuşmaları, pankart vs) Kürtçe kullananlar hapse mahkûm edilmiştir. Oysa, Lozan Mad. 37'ye (ve ayrıca Anayasa 90/5'e) göre, Türk ulusal kanunları Lozan'daki bu hükümlere aykırı olamaz.

Şöyle bitirelim: 39/4'ü uygulamak devlet için çok iyi bir şeydir çünkü insan haklarını genişletmek ve derinleştirmek suretiyle azınlık hakları (pozitif haklar) vermekten kurtulma yöntemine uygundur. 39/5'i uygulamak ise, devlet için bu haksız pozisyondan bir "onurlu çıkış"tır (*honorable exit*). Ama Türk devleti bunları görememiş, görmek istememiştir, o da başka.[9]

Son olarak ilave edeyim: Mad. 39, Konferans'ta TBMM Hükümeti heyetinin de teklifidir.

9. Diyarbakır ana KCK davası için avukatların talebi üzerine Uzman Kişi sıfatıyla hazırladığım ama mahkemenin 3 Kasım 2010 tarihli duruşmada CMK Mad. 178'e rağmen okunmasını reddettiği Bilimsel Mütalaa için bkz. www.baskinoran.com sitesinde Uzmanlık Raporları sekmesi. CMK Mad. 178 metni şöyledir: *Mahkeme başkanı veya hâkim, sanığın veya katılanın gösterdiği tanık veya uzman kişinin çağrılması hakkındaki dilekçeyi reddettiğinde, sanık veya katılan o kişileri mahkemeye getirebilir. Bu kişiler duruşmada dinlenir.*

3) Türkiye'de Azınlık Mevzuatı

Anayasa ve Yasalar

Türkiye'de azınlık mevzuatı incelenirken, anayasa ve yasalarda azınlıklar denildiğinde, ülkede "birlik ve beraberlik"in nasıl algılandığına, özellikle de Üst kimlik olan "Türk"ün nasıl kullanıldığına ve Alt kimliklerin buna oranla nasıl konumlandırıldığına bakmak gerekir.

Bu konuda, 1982 Anayasası'nın iki maddesi dikkati çeker: Mad. 3/1 ve Mad. 66.

Mad. 3/1, "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" demektedir. Devletin bölünmezliği aşağı yukarı bütün ülkeler tarafından kabul edilen bir husustur. Fakat " 'Millet'in bölünmezliği kavramı Avrupalılara yabancıdır"[10]. Çünkü bu, doğrudan doğruya, Alt kimlikleri tanımayı reddetmek anlamına gelmektedir.

Yine Mad. 3/1'de, "[Türkiye Devletinin] Dili Türkçedir" denmektedir. Devletin dili olmaz. Devletin "resmî dili" olur; nitekim 1961 Anayasası'nda böyle denmiştir. "Devletin dili" terimi, o devlette tek bir dilden başka bir dil konuşulamaz demek anlamındadır.

"Devletin dili" terimini savunanlar, Fransız Anayasası Mad. 2'deki, "Cumhuriyetin dili Fransızcadır" ibaresini öne sürmektedirler. Tabii, bu kişiler insana "Namaza yaklaşmayınız" fıkrasını hatırlatır çünkü o cümlenin bir de "...sarhoş iseniz" diye devamı vardır. Fransız Anayasası, 23 Temmuz 2008 tarihli anayasa değişikliğinin getirdiği Mad. 75-1'de şöyle demektedir: *Bölgesel diller Fransa'nın ortak mirasına dahildir.*

Anayasa'nın bu konudaki diğer önemli maddesi, Mad. 66'dır: *Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı herkes Türk'tür.* Bu madde, ilk bakışta normal gibi gözükür. Oysa, "Türk" nedir ve kimdir dendiği anda sorunlar üşüşmektedir.

"Türk" ve "Türkiyeli"

"Türk", Üst kimlik olarak kullanılmış ve kullanılmakta olan etnik bir terimdir. Türk ulus-devletinin başlangıcı olan 1924

10. Oktay Uygun'un sözleri, Tartışmalar, *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, Haz. İbrahim Kaboğlu, İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 380.

Anayasası'ndan önce kullanımı fevkalade nadirattandır. Daha önceleri "Türkiye" (Türkiye milleti, Türkiye halkı, Türkiye ordusu vs) isim-sıfatı ve "Türkiyeli" terimi kullanılmıştır.[11] Türkiyeli terimi sonra da farklı zamanlarda Türkiye'de çeşitli kişiler ve kurumlar tarafından kullanılmıştır.

Aslında, "Türkiyeli" terimi, K. Kıbrıs'taki Kıbrıslı Türkler tarafından ve Almanya gibi yabancı işçi göçü alan Avrupa ülkelerindeki işçiler arasında, buralara Türkiye'den gitmiş olanları anlatmak için başından beri standart olarak kullanılan bir terimdir. Fakat tarihsel olarak terimin kullanılışı en azından Ağustos 1915'e kadar gider (bkz. "Türkiyeli" Teriminin Tarihi).

"Türkiyeli" Teriminin Tarihi

1) Türkiyeli terimi benim tespit edebildiğim kadarıyla ilk olarak, 7 Kasım 1935 tarihli Yabancı Okullar Yönergesi'ne de temel oluşturacak, Ağustos 1915 tarihli Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi'nde İttihat ve Terakki hükümeti tarafından kullanıldı.[12]
   Mad. 1, "Hususi Mektepler"i, "masrafları bireyler tarafından ve hükümetçe tanınmış Türkiyeli cemaat, cemiyet ve şirketler tarafından sağlanarak açılan okullar" olarak tanımlamıştı.
   Mad. 3, Türkiyeli cemaatler tarafından açılan okulların ancak o cemaate mensup nüfusun sakin bulunduğu mahalle veya köylerde bulunabileceğini söylüyordu.
   Mad. 8, Türkiyeli gayrimüslimler tarafından açılacak okullarda, Maarif Vekaleti'nden resmî ruhsat alınmadıkça yabancı müdür, müdire veya öğretmen istihdam edilmesini yasaklıyordu.
2) İttihatçı/İttihatçıların bu kullanımı İttihatçı/Kemalistlere miras kaldı çünkü onlar da işin başında birleştirici olmak zorundaydılar. Birinci TBMM tutanaklarından okuyoruz:

---

11. Atatürk'ün Türk ve Türkiye terimlerini Kurtuluş Savaşı sırasında isim-sıfat olarak kullanış biçimi, Temmuz 1923 Lozan ve Ekim 1923 Cumhuriyet'ten sonra birdenbire değişmiştir. Bu tarihlerden önce sürekli olarak "Türkiye"yi kullanırken (Türkiye ordusu, Türkiye milleti vb), bu tarihlerden sonra "Türk"ü kullanmaya başlamıştır (Türk ordusu, Türk milleti vb). Mesela Atatürk "Türkiye halkı" terimini Cumhuriyet'in ilanından önce 51 kez, sonra ise 4 kez kullanmıştır. "Türkiye devleti" için durum önce 24, sonra 2 kezdir. Bu kullanımların *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* ve ayrıca *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri* taranarak yapılan tablosu için bkz. B. Oran, *Atatürk Milliyetçiliği, Resmî İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, 5. Basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, Ekim 1999, s. 209-211, dn. 343a. Bu durumun sebebi, herhalde, devleti ve rejimi kurduktan sonra Kürt ve Çerkes gibi etnik gruplara ihtiyaç kalmadığına ve artık Türk'ün odak noktası olarak alınma zamanının geldiğine hükmedilmesidir.

12. Bkz. Selçuk Akşin Somel, *Gayrimüslim Okulları Nasıl Azınlık Okullarına Dönüştü*, Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları Projesi, İstanbul, Tarih Vakfı, 2013'ten, Faik Reşit [Unat], *Maarif Düsturu*, Cilt I-II, İstanbul, Milli Matbaa; Devlet Matbaası, 1927, s. 312.

05.11.1921: "Türkiyeli demek, Türk tâbiiyetini haiz demektir" (Yusuf Kemal B.-Kastamonu). "Sekizinci maddedeki Osmanlı kelimesi yerine 'Her Türkiyeli' kelimesinin ikamesini teklif ederiz" (Emin Şükrü B.-Bursa, Bolu). "Fransa milletine ne diyorlar? Fransalı. Türkiyeli denince her millet dahildir. Türkiye tâbiiyetini haiz olan her kimse Türkiyelidir" (Hüseyin Avni B.-Erzurum).

21.06.1922: "Türkiye'nin meşru hukukunun tanınması hususunda şimdiye kadar gösterdikleri ve göstermekte oldukları temayüle karşı Türkiyeliler pek müteşekkirdirler" (Oturum Başkanı Musa Kazım E.).

06.07.1922: "Buraya her yan bakan gözü Türkiyeliler her zaman çıkarabilirler (Alkışlar)" (Mahmud Esad B.-İzmir).

02.12.1922: "Burada kürsü-i millette yegâne söz sahibi Türk ve Kürt olacaktır (Her Türkiyeli, sesleri)" (Hüseyin Avni B.).

3) Terim, 1921 Anayasası'nın tadil çalışmaları sırasında bizzat M. Kemal Paşa tarafından hazırlanan taslak anayasada dört ayrı maddede kullanıldı:[13]

Mad. 12: *Türkiye'de ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere, Türkiyeliler için seyr ü sefer serbesttir*;

Mad. 13: *Emr-i tedris serbesttir. Kanun dairesinde her Türkiyeli umumi ve hususi tedrise mezundur*;

Mad. 14: *Mektepler ve bilumum irfan müesseseleri devletin taht-ı nezaret ve murakabesindedir. Türkiyelilerin talim ve terbiyesi bir siyak-ı ittihat ve intizam üzere olmak mecburidir*;

Mad. 15: *Türkiyeliler nizam ve kanun dairesinde ticaret ve sınaat ve felahat için her nevi şirketler teşekkülüne mezundurlar.*

4) Terim, Eylül 1923'te, Kurtuluş Savaşı sırasında sayıları çok kabarmış olan subayları emekli etme müzakereleri esnasında TBMM'de kurulan Heyet-i Mahsusalar'ın mümkün olduğu kadar az subaya emekli maaşı bağlama çabaları sırasında çok kullanıldı. Mesela, Milli Müdafaa Vekili Kazım (Özalp) Paşa şöyle demişti: "Bu işi [emekli maaşı vermeyi] tabii kendi hududu millimiz dahilinde olanlara, Türkiyeli olanlara hasrettirmek istiyoruz."[14]

5) Aradan uzun zaman geçtikten sonra bu terim 1960'larda Türkiye İşçi Partisi (TİP) tarafından çeşitli belgelerde kullanıldı. TİP komünist sayıldığı için tepki doğdu.

6) Türk sol hareketinden çıkan Kürt hareketi, "Türkiye Halkları" terimini benimsemeden önce, bu terimi 1967-1969 arasında kullandı. Kürt hareketi bölücü sayıldığı için tepki doğdu.

7) 1984'ten sonra PKK lideri Öcalan, terimi çeşitli konuşmalarında kullandı. Bundan da büyük tepki doğdu.

8) Son olarak, terim, Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu'nun 2004'te açıklanan resmî raporu için yazdığım Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar raporunda kullanıldı.[15] Rapor çok çeşitli saldırılara uğradı ve mahkemeye verildi.

---

13. *Türkiye Cumhuriyeti İlk Anayasa Taslağı*, İstanbul, Boyut Yayın Grubu, Ekim 1998.
14. Cemil Koçak, *Belgelerle Heyeti Mahsusalar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 25.
15. Rapor metni için bkz. Oran, *Türkiye'de Azınlıklar...*, s. 181-190 veya Oran, *Türkiyeli Gayrimüslimler Üzerine Yazılar*, Yay. Haz. Ülkü Özen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s. 252-263.

"Türk" Terimi ve Soy/Irk

Türk teriminin bugüne kadarki kullanımına bir göz atmak, terimin etnik niteliğini hemen gösterir. 1934 tarihli ve 2510 sayılı İskan Kanunu'nda "Türk ırkı" terimi 6 kez geçmektedir. 1940'ların sonuna kadar subay olmak, memur olmak, Avrupa'ya öğrenci olarak gitmek için sayılan koşullarda şu terimler kullanılmıştır: "Türk olmak", "Türk soyundan olmak", "Türk ırkından olmak". Mesela "Ankara Askerî Baytar Mektebine Talebe Kayıt ve Kabulü" adlı ilanda birinci şart, "A) TC tebaasından ve Türk ırkından olmak"tır.[16] Ancak 1965 sonrasındadır ki "TC vatandaşı olmak" gelecektir.

Mayıs 2004'te çıkarılan Vatandaşlık Kanunu Yönetmeliği'ne göre, Türk vatandaşı olmak isteyenlerin "Soy durumunun tetkiki" yurtiçinde İçişleri Bakanlığı ve MİT, yurtdışında da dış temsilcilikler tarafından yapılacaktır.

Özellikle Kürt ve Ermeni sözcüklerinin "Türk milleti" dışında sayıldığına ilişkin çok sayıda resmî beyan ve belge mevcuttur. Şerafettin Elçi, 03.01.1978 ile 12.11.1979 tarihleri arasında 22 ay bakanlık yaptığı sırada, "Türkiye'de Kürtler vardır, ben de Kürt'üm" dediği için 22.10.1980 ile 29.04.1983 tarihleri arasında 30 ay hapis yatırılmıştır. İçişleri Bakanı Meral Şener, Mart 1997'de Öcalan'a "Ermeni Dölü" demiş ama Türklüğü aşağılamayı cezalandıran TCK 301'den (o tarihte: TCK 159) herhangi bir takibata uğramamıştır. Kasım 2008'de Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, "Bugün Rum ve Ermeniler olsaydı milli devlet olamazdık" demiştir. Nisan 2009'da Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek, Kürtlerin Iğdır belediye başkanlığını kazanması üzerine "Iğdır'ı da aldılar, Ermenistan sınırındalar" demiştir.

Demek ki gayrimüslimler ve Kürtler Türk milletinin dışındadır, yani "Türk" bütün milleti kapsamayan etno-dinsel bir terimdir. Kaldı ki, Anayasa Mad. 66 uyarınca "Türk" terimi Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olanlara uygulanıyorsa, Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olmayan Yunanistan, Bulgaristan, Irak, Azerbaycan vb vatandaşlarına niye "Türk" denmektedir?

2006 tarihli ve 5543 sayılı İskan Kanunu'nda "Türk soyundan olma" ifadesi kullanılmıştır. 23.02.2009 tarih ve 2009/14699 sayılı Çalışma İzninden Muaf Tutulacaklara İlişkin Yönetmelik, "Türk

16. Ahmet Yıldız, "Ne Mutlu Türk'üm Diyebilene", *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları, 1919-1938*, 2. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 327-333.

soylular"dan ne anlamak gerektiğini tanımlarken şunları saymaktadır: *Batı Trakya Türkleri ile Irak, Çin (Doğu Türkistan), Afganistan, Bulgaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti uyruklu Türk soylu yabancılar.* Yine 2009'da yürürlüğe giren 5901 sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu'nun geçici 1. Maddesi'nin başlığı "Türk soylu yabancılar"dır. Kanunun uygulanmasına ilişkin yönetmelik, "yabancının soy durumu"nun, "Türk kültürüne yakınlığı, örf ve âdet birlikteliği ile ana veya babasının soyu esas alınarak" belirlenmesini öngörmektedir. Ders kitaplarında da "Türk" sözcüğünün bir soyun adı olduğu belirtilmektedir. Örneğin İlköğretim 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi kitabında, "Türk kelimesi ilk defa Göktürk Devleti tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Türk soyuna mensup olan bütün toplulukları ifade eden milli bir ad olmuştur" denmektedir.[17]

"Türk" Terimi ve Din

Bir milletin adı olduğu iddia edilen "Türk" terimi, etnik olduğu gibi, aynı zamanda dinsel bir terimdir. Türkiye'de gayrimüslim vatandaşlara hiçbir biçimde "Türk" denmez. "Yahudi vatandaş" vs veya kısaca "vatandaş" denir. "Türk" terimi gerek halk gerek devlet tarafından daima Müslüman Türk biçiminde algılanmış ve uygulanmıştır. Halkın böyle algılamasından çok, devletin böyle algılaması ve bütün işlemlerini buna göre yapması, Türkiye'de "Türk" teriminin çok ciddi bir dinsel ayrımcılık aleti olmasına yol açmıştır.

Bunun en bariz örneği, 1936 Beyannamesi uygulaması olmuştur. 1971, 1974 ve 1975 yıllarında Yargıtay (ki bunlardan 74 kararı Hukuk Genel Kurulu kararıdır), Balıklı Rum Hastanesi Vakfı'nın, "Türk olmayanlar" tarafından kurulduğu için mal iktisap edemeyeceğini bildirmiştir (bkz. 1936 Beyannamesi). Oysa bu vakıf Türk vatandaşı Rumlar tarafından kurulmuştur.

1936 Beyannamesi

1936'da yürürlüğe giren Vakıflar Kanunu, tüm vakıflardan, ellerindeki gayrimenkullerin listesini gösteren bir mal beyannamesi istedi. Rejimin amacı, İslamcıların ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmaktı. Fakat Atatürk'ün ömrü yetmedi ve beyannameler tozlu raflara kalktı.

17. Rıza Türmen, " 'Etnik Kimliğe Dayalı Vatandaşlık' Yanlış", *Milliyet*, 10.02.2013.

1972'den itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) bu dosyaları raflardan indirerek, gayrimüslim vakıflarının (sadece bunların) vakıfnamelerini istemeye başladı. Oysa bunların vakıfnameleri olamazdı çünkü Osmanlı dönemindeki usule göre bunların her biri padişah fermanıyla kurulmuştu. Bunun üzerine VGM, 1936'da alman beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi sayacağını bildirdi ve vakıfların 1936 yılından sonra herhangi bir yolla edindikleri taşınmazlara bilabedel el koymaya başladı. Çünkü VGM'ye göre bu taşınmazlar 1936 Mal Beyannamesi'nde kayıtlı değildi ve bu mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri de yazmamaktaydı. 1936'nın sadece matbu bir gayrimenkul listesi olması nedeniyle böyle bir hususu içermesinin mümkün olmadığının ileri sürülmesi durumu değiştirmedi ve iktisap biçimi (satın alma, bağış, piyango, vasiyet vb) ne olursa olsun, VGM ve Hazine 1936'dan sonra edinilen taşınmazlara hukuk dışı biçimde el koymaya devam etti. 1936 Beyannamesi'nin gayrimüslim vakıflarına 70'lerin başından itibaren yaptığı bu ayrımcılık, bu vakıflara/cemaatlere tarifsiz ekonomik ve psikolojik zararlar verecek ve ancak Ağustos 2002'deki Üçüncü AB Uyum Paketi'yle başlayarak yıllar boyunca birbiri ardına çok zikzaklı bir biçimde çıkarılabilen yasalarla hafifletilecektir. Yine de, VGM veya Hazine tarafından el konulduktan sonra eski sahibine (yani vakfa o taşınmazı satan veya bağışlayan kişiye) bilabedel iade edilen taşınmazların (örn. Hrant ve Rakel Dink'in yetiştiği Tuzla Ermeni Yetimhanesi) iadesini veya tazminini öngörmemek gibi önemli ihlaller, halledilmeden kalacaktır.[18]

"Türk" terimi vasıtasıyla yapılan dinsel ayrımcılık 1936 Beyannamesi'yle sınırlı kalmamış, Türk ulus-devletinin gayrimüslim vatandaşlarla ilgili bütün işlemlerine sirayet etmiştir. Bu süreç Lozan'ın hemen ertesinden başlayarak, 4 ana başlıkta toplanabilir.[19]

1) Etno-dinsel temizlik: 1923 Mübadelesi Rumların sayısını 110.000'e indirmiş, 1964'te bunların bir kısmının sınır dışı edilmesi ve ardından 1964 Gizli Kararnamesi'yle mallarına da el konulması üzerine bu sayı 2013'te 2000 dolaylarına düşmüştür.[20]

18. Bkz. Ali Dayıoğlu, "Gayrimüslim Azınlık Hakları", Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt III, s. 766-775.

19. Aşağıdaki olayların ayrıntıları için bkz. Oran, *Türkiye'de Azınlıklar...*, s. 93-96 ve 142-150.

20. Gizli Kararname metni için bkz. Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt III, s. 612.

2) Fiili saldırılar: Papa Eftim unvanlı Zeki Erenerol'un (önceki adı: Pavli Karahisarlıoğlu) başında olduğu Türk Ortodoks Kilisesi mensupları, Fener Rum Patrikhanesi'nin Galata'daki üç kilisesini resmî makamların yardımıyla 1924'te gasp etmişlerdir. (Derin Devlet toplantılarını bu kiliselerde yaptırmakla suçlanarak Ergenekon davalarında tutuklu yargılanmakta olan Sevgi Erenerol, Papa Eftim'in torunudur.) Trakya Yahudileri, evlerini ve işyerlerini terk edip İstanbul'a göç etmek zorunda kalacak biçimde 1934'te yerel CHP örgütü liderliğinde saldırılara uğramış[21] ama asıl büyük saldırı, TSK'nın ve MİT'in de yoğun biçimde rol aldığı 6-7 Eylül 1955 Pogromu'yla yaşanmıştır.[22]
3) Yasaların ve uluslararası antlaşmaların uygulanmaması: Yukarıda bahsi geçen, Lozan'ın özellikle 14 ve 37. ila 43. Maddelerinin ihlali bunların başlıcasıdır. Diğer yandan, Heybeliada Ruhban Okulu kapatılarak Rumların ruhban yetiştirmesi önlenmiş, yani dinsel özgürlükleri ihlal edilmiştir. 1993'te Ermeni azınlık okullarında Ermenice müfredat dili olarak bir süre yasaklanmış ve durum ancak kamuoyunun tepkisi sayesinde sona erdirilmiştir. İmroz ve Bozcaada okullarında Rumca için 1927'de başlayan aynı yasak, 1950-60 arası hariç, bu adalarda kalıcı olmuştur.
4) Ayrımcılık uygulanması: En yaygın olgu bu olmuştur. 1942'deki Varlık Vergisi [23] gayrimüslim sermayenin Müslüman Türklere transferi sürecinde başlıca araç olmuş, yukarıda anlatılan 1936 Beyannamesi'nin 1970'ler başında devreye sokulması bu süreci vakıflar açısından tamamlamıştır.

1920'lerde İstanbul gayrimüslimlerinin il dışına izinsiz çıkmaları idari yasakla önlenmiş, bu durum toptancı gayrimüslim tüccara büyük zarar vermiştir.[24]

21. Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 71-99.
22. Bkz. Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, Çev. Bahar Şahin, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006. Pogrom, çoğunluğun azınlığa devlet desteğinde yaptığı saldırıdır.
23. Faik Ökte'nin, *Varlık Vergisi Faciası* [İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1951] çalışması bu konudaki temel kaynaktır. Ökte, vergi sırasında İstanbul Defterdarı idi.
24. Rıfat Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri-Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 45, 89-90 ve 220-221.

1924 Avukatlık Kanunu öznel ölçütler getirerek, Rum ve Ermeni avukat sayısının eskiye oranla dörtte bire inmesini sağlamıştır.[25]

1930 ve yine 1960'larda "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları düzenlenmiştir. TBMM'de milletvekilleri, azınlıkların "umumi yerlerde" sadece Türkçe konuşmalarını istemişlerdir.[26]

Gayrimüslimler 1940'lara kadar normal nüfus kütüklerine değil Ecanip [Yabancılar] Defteri'ne kaydedilmişlerdir.[27]

1941'de İstanbul ve Trakya'daki gayrimüslim erkekler askere alınmış ama ellerine silah verilmeden, yol yapımı vs konularda çalıştırılmak üzere, İttihat ve Terakki'den beri kötü şöhretli Amele Taburları'na sevk edilmişlerdir. Buna "Yirmi Kura İhtiyatlar Olayı" denir.[28]

"Vatandaş Türk Malı Kullan" kampanyaları, 1950'lerde Kıbrıs sorununun çıkması üzerine "Türk Olmayanlardan Alışveriş Etmeyin" kampanyalarına dönüşmüştür.[29]

625 sayılı Özel Okullar Kanunu'nun 24/2 Maddesi, azınlık okullarına "Türk asıllı ve TC uyruklu başmüdür yardımcısı" tayin edileceğine dairdir.[30] Şubat 2007'de kaldırılmış olmakla birlikte, bu hükmün fiilen uygulanmasına bugün de (2013) devam edilmektedir.

1988'de çıkarılan Sabotajlara Karşı Korunma Yönetmeliği'nin, sabotaj yapması olası grupları sayarken ilk sıraya koyduğu şudur: *Memleket içindeki Yerli Yabancılar (Türk tebaalı).*[31]

17.04.1996'da İstanbul 2 Numaralı İdare Mahkemesi'nin bir Rum azınlık okulu öğretmeni için kullandığı terim şudur: *Yabancı uyruklu TC vatandaşı.* (Bilgi için Prof. Rona Aybay'a teşekkür ederim.)

---

25. Samim Akgönül, *Türkiye Rumları: Ulus-devlet Çağından Küreselleşme Çağına Bir Azınlığın Yok Oluş Süreci*, Çev. Ceylan Gürman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 78-80; Alexis Alexandris, *The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations, 1918-1974*, Athens Center for Asia Minor Studies, 1983, s. 111-112.
26. Rıdvan Akar, *Varlık Vergisi-Tek Parti Döneminde Azınlık Karşıtı Politika Örneği*, İstanbul, Belge Yayınları, 1992, s. 84'ten *Akşam*, 06.08.1942.
27. Fethiye Çetin, "Yerli Yabancılar", *Ulusal, Ulusalüstü*..., s. 73-75.
28. Rıfat Bali, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Azınlıklar-'Yirmi Kura İhtiyatlar' Olayı", *Tarih ve Toplum*, No. 179, Kasım 1998, s. 11-17.
29. Samim Akgönül, *Türkiye Rumları*..., s. 83.
30. Fethiye Çetin, s. 78.
31. Fethiye Çetin, s. 70.

2000'lerdeki gayrimüslim cinayetleri, Derin Devlet'in ve milliyetçilerin organizasyonu olduğu yolunda ciddi kanıtlar ortaya çıktığı halde, mahkemelerce "örgüt bağlantısı olmayan münferit vakalar" olarak mütalaa edilmiştir.

Gayrimüslimlerin memur olmaları, "Türk olma" şartı vasıtasıyla engellenmiştir; bugün bile, güzel sanatlar ve üniversite dışında gayrimüslim devlet memuru yoktur.

4) Türkiye'de İçtihat

"Türk" teriminin ayrımcı biçimde uygulanmasında ciddi rol oynayan Türk yargı kararlarının gayrimüslimler hakkında hangi noktalara vardığını özellikle Yargıtay'ın 1936 Beyannamesi kararlarıyla gördük. Burada, Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) Kürt partilerini kapatan kararlarına temas etmek gerekiyor.

AYM, 1971'den başlayarak 13 siyasal partiyi Kürt meselesi yüzünden kapatmıştır (bkz. Kürt Meselesinden Anayasa Mahkemesi Tarafından Kapatılan Partiler/1971-2012). 1971'den önce kapatılanlar bunun dışındadır.

Kürt Meselesinden Anayasa Mahkemesi Tarafından Kapatılan Partiler (1971-2012)[32]

1971 Türkiye İşçi Partisi (TİP)

1980 Türkiye Emekçi Partisi (TEP)

1991 Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP)

1992 Sosyalist Parti (SP)

1993 Halkın Emek Partisi (HEP), Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP), Sosyalist Türkiye Partisi (STP)

1994 Demokrasi Partisi (DEP)

1996 Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP)

1997 Emek Partisi (EMEP)

1999 Demokratik Kitle Partisi (DKP)

2003 Halkın Demokrasi Partisi (HADEP)

2009 Demokratik Toplum Partisi (DTP)

32. Samim Akgönül'ün tablosu, Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası*..., Cilt III, s. 747. Bu partiler içinde Kürtler tarafından kurulanlar şunlardır: HEP, ÖZDEP, DEP, DDP, DKP, HADEP, DTP. Bu 7 partinin yanı sıra, Kürt partisi olmayan şu 6 parti de Kürt meselesi yüzünden kapatılmıştır: TİP, TEP, TBKP, SP, STP, EMEP.

Bu kapatma kararlarındaki temel gerekçe, "Azınlık yaratmak suretiyle bölücülük" olmuştur. Oysa, bir ülkede azınlık varsa vardır yoksa yoktur. Yaratılmaz. Üstelik, uluslararası hukuka göre, hangi grupların azınlık sayılacağını belirleme hususunda devletin bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Bu, Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın 1930 tarihli danışma görüşünden beri böyledir.[33]

AYM, tam bir ulus-devlet zihniyetiyle, azınlık kavramını ülke bütünlüğüyle çatışan bir kavram olarak görmüştür. Bu durum bir yandan bilgi eksikliğinden, bir yandan da ideolojik yaklaşımdan kaynaklanmaktadır:

Bilgi eksikliği derken: AYM, Lozan Mad. 45 hakkında, "...Lozan'la varlığı tanınmış[lar] hakkındaki hükümler mütekabiliyet esasına dayanmaktadır" demektedir.[34] Bir kere, Mad. 45 mütekabiliyet maddesi değil, "paralel yükümlülük" maddesidir.[35] İkincisi, 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 60/5 Maddesi insan haklarında mütekabiliyet olamayacağını söylemektedir.[36] Öte yandan AYM, Lozan'ın, öngördüğü düzenlemeyle gayrimüslimlere de Müslümanların yararlandıkları medeni ve siyasal haklardan yararlanma olanağı sağladığını ve böylece yasalar önünde din ayrımı yapılmaksızın herkese eşitlik getirilmiş olduğunu söylemiştir.[37] Bu cümleyi edebilen bir AYM, insan hakları-azınlık hakları ayrımını (yani negatif hak-pozitif hak ayrımını) hiç duymamış demektir.

İdeolojik yaklaşım derken: AYM, bütün parti kapatma kararlarında geçen şu sözleri etmiştir: *...Böylesine ayrıcalıksız konumdaki bir kısım yurttaşlar arasında, bir azınlığa mensup olduğu duygu ve düşüncesini yaratmak ve onların sınırlı haklar rejimine tabi kılınmasını, ulusun bizzat kendisi iken azınlık haline gelmesini istemek ulus bütünlüğünü bozmaktan başka biçimde yorumlanamaz.*[38] Burada daha da vahim bir durum vardır. Çünkü AYM, çoğunluğu birinci sınıf, azınlığı ise ikinci sınıf vatandaş saymaktadır.

33. Bu konudaki ayrıntılı uluslararası süreç için bkz. Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, s. 24-25, dn. 3.
34. Yılmaz Aliefendioğlu, "Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı", *Ulusal, Ulusalüstü...*, s. 230.
35. Turgut Tarhanlı'nın bildirisi, *Cemaat Vakıfları, Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri*, İstanbul, İstanbul Barosu Yayını, 2002, s. 37.
36. Tarhanlı, aynı bildiri, aynı sayfa.
37. Yılmaz Aliefendioğlu, s. 234-235.
38. Fethiye Çetin, s. 80.

Kürt partisi kapatma kararları, Strasbourg'a bireysel başvuru kabul edildiğinden bu yana Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından bozulmuştur.

5) Türkiye'de Uygulama

Ulus-devlet mantığını izleyen yasamanın, yönetimin ve yargının, hep birlikte "Türk" terimi üzerinden uyguladıkları bu ayrımcılıkların, bir ana kalıbın yanı sıra kuramsal ve tarihsel-siyasal temelleri vardır:

Ana Kalıp

Türkiye 1923 Lozan'da kalmıştır. Sanki aradan hiç zaman geçmemiş gibidir. Oysa insan ve azınlık hakları konusunda 90 yıl içinde muazzam gelişmeler olmuştur. Üstelik Türk ulus-devleti, 1923'ten geriye de gitmiştir: O tarihte verilen haklar bugün eksik veya yanlış uygulanmakta veya hiç uygulanmamaktadır. Mesela Süryani okulları 1928'e kadar devam etmiş, ondan sonra, tevhid-i tedrisata aykırı diye kapatılmışlardır[39].

Millet konusunda "teklik" ile "birlik" aynı şey sanılmaktadır. Oysa, birincisi uygulandığı zaman ikincisi ortadan kalkmaktadır.

Tekliği bozacağı düşünülen her türlü davranış devletçe cezalandırılmaktadır. Kürtlerle ilgili olsun veya olmasın (mesela, çocuğuna Melisa adını koymak), tehlikeli addedilsin addedilmesin (mesela Süryanilere yapılanlar) bunun örnekleridir. Yasaklanan ve cezalandırılan, tek kelimeyle, "farklılık"tır. Ulus-devletin farklılığa tahammülü yoktur. Alt kimliğini korumak isteyen herkes, bu zihniyet tarafından bölücülükle itham edilmekte ve cezalandırılmaktadır.

Bu zihniyet kalıbının iki temelden kaynaklandığı söylenebilir: Kuramsal temel ve tarihsel-siyasal temel.

a) Kuramsal Temel

Burada Alt-Üst kimlik ve kan-toprak yöntemi ilişkilerinden bahsetmek gerekir:

Ulus-devlet denildiği zaman, temelde ikiye ayrılır: Fransa ve Türkiye modelleri.

39. Talip Atalay, "Lozan Antlaşması Öncesi ve Sonrasında Süryani Eğitim Kurumları", *Kamu Hukuku Arşivi Dergisi*, Mart 2005, s. 68'den P. Gabriel Akyüz, *Mardin İlinin Merkezinde ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi*, 1998, s. 65.

Fransa, aynen Türkiye gibi asimilasyoncudur; resmî açıklamalarında kendinde azınlık bulunduğunu kabul etmez. Ama vatandaşlarını asimile etmek istediği Üst kimlik "Fransızlık"tır. Kültürel bir kimlik olan "Fransız"ın hiçbir etnik veya dinsel anlamı yoktur; tamamen teritoryal bir terimdir. Germen kabilelerinin istila ettikleri bölgeye Francia demeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Zaten, "Fransız"a eskiden bizde "Fransevî" denirdi ki, bu da "Fransalı" demektir.

Fransız devleti metropol Fransa'da asimilasyoncudur ama ayrımcılık yapmaz ve farklı Alt kimliklere saygı gösterir. Çünkü 1951 yılından başlayarak, ademimerkeziyetçi bir yapı kurmuş ve güçlendirmiştir. O kadar ki, anayasasının 1. Maddesi, "Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir. Hiçbir köken, ırk veya din farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlarını yasa önünde eşit addeder" dedikten sonra ilave eder: "Örgütlenme biçimi ademimerkeziyetçidir."

Özellikle Mitterrand'dan beri Fransa artık bir ulus-devlet değil, demokratik devlettir. Ademimerkeziyetçilik, Mitterrand'ın 1981'deki şu sözleriyle simgelenmiş ve gerçekleştirilmiştir: *Fransa'nın kurulabilmesi için, geçmişte, güçlü ve merkeziyetçi bir iktidara gereksinme duyulmuştur. Bugün ise, dağılmaması için, siyasal iktidarın ağırlıklı olarak yerel yönetimlere bırakılması zorunlu hale gelmiştir.*

Türkiye ise, Fransa gibi kültürel birliğe vurgu yapmanın yanı sıra, bir de Türk etnik/dinsel kimliğine vurgu yapar. Aslında, yöntem kan değil, karmadır: "Ne Mutlu Türk'üm Diyene." Üst kimliğin edinilmesi de olanaksızlaştırılmamış ve sınırlanmamıştır; çünkü "Ne Mutlu Türk olana/doğana" yerine "diyene" denmiştir. Sübjektif kimliğe vurgu yapılmıştır. Ama olay şudur ki, "Türk" terimi yukarıda anlatıldığı gibi anlaşılmış ve uygulanmıştır. "Fransız" teriminin "Türk" terimiyle hiçbir ilgisi yoktur, "Türkiyeli" terimiyle vardır.

b) Tarihsel-Siyasal Temel

Burada, Sevr Sendromu'ndan bahsetmek gerekir.

Kıbrıs Türk kökenli ABD'li sosyal psikoloji profesörü Vamık Volkan'ın öğrettiği "*Chosen Trauma*" (seçilmiş travma, mukaddes korku) diye bir kavram vardır. İnsan grupları, ortak zaferler kadar ortak acılarla da kenetlenirler. Hatta, ikincisi daha da etkileyicidir. Mazlumiyet duygusu ve iddiası çok güçlü bir yapıştırıcıdır.

Sevr'den kısa bir süre sonra kurulduğu halde, Türkiye Cumhuriyeti'nde Sevr Sendromu bir seçilmiş travma olarak o zaman değil, ulusalcılıkla birlikte 1990'lardan sonra çıkmıştır. Bunun sebepleri şöyle sıralanabilir:

1) Uluslararası ortam: 1990'larla birlikte tüm dünyada ve Türkiye'de çok önemli değişiklikler olmuştur. Koca Sovyet İmparatorluğu parçalanmış, her yerde etnik çatışmalar çıkmış ve kimlik sorunları doğmuştur. Bu arada küreselleşmenin de etkisiyle Türkiye çok ciddi bir sosyo-ekonomik dönüşüm/karmaşa sürecine girmiştir.
2) Zombi korkusu: En önemlisi, bugüne kadarki hükümetler hiçbir temel sorunu çözme yoluna gitmemiş, onları halının altına süpürmekle veya Fransızların tabiriyle "ölüleri dolaplara tıkmak"la yetinmişlerdir. Şimdi o cesetler dolaplarda çürümüş, kokmuş ve lime lime etleri dökülen Zombiler olarak üzerimize gelmeye başlamıştır. Bunlar kronolojik sırayla Ermeni Sorunu, İslam Sorunu, Kürt Sorunu ve bir miktar da Kıbrıs Sorunu olarak sayılabilir. 2007 Cumhuriyet Mitingleri, bizzat devletin yarattığı bu Zombilerden ötürü duyulan korkunun yükselttiği çığlıklar olarak ortaya çıkmıştır.
3) Türk kimliğinin eşitlik korkusu: 1970 ve 80'lerde esen ASALA fırtınasının ardından 1990'ların ilk yarısında PKK ve Kürt hareketi muazzam ilerleme kaydetmiş, Kürtlerin artık asimilasyon ve baskıya direneceğini göstermiştir. 2000'lerin başında, temel direği Kemalist laiklik olan rejimde İslamcı bir parti iktidara geçmiş ve oyunu sürekli artırmaya başlamıştır. O zamana kadar Türk kimliği üstünlüğünün garantisi sayılan askerî vesayet yok edilmiştir. Bütün bunlar, özellikle ulusalcılar için, "Türk" kavramının yukarıdaki tahttan inerek eşitler arasına katılması anlamına gelmiştir.

Sonuç olarak, bu sendrom artık bir paranoyaya dönüşmüş durumdadır: Trabzon'da bir Pontus Rum Devleti kurulacak, Fener İstanbul'da bir Vatikan olacak, Ermeni diasporası D. Anadolu'dan toprak koparacak, Dönmeler Türkiye'ye egemen olacak, Misyonerler bizi Hıristiyan yapacak, emperyalist AB bizi parçalayacak, Kürtler ayrılıp bağımsız devlet kuracak, Kıbrıs elden gitmekte olduğu için sıra Anadolu'ya gelecek, vatan elden gidip şeriat gelecektir.

Bu hezeyanlar üç kalemde özetlenebilir: 1) Hıristiyan ve emperyalist Batı bizi parçalamak istiyor; 2) İslamcılar kızlarımıza türban taktıracak; 3) Bütün bunlar demokrasi geldiğinden oluyor; Ordu göreve!

Türk ulus-devlet zihniyeti ülkede "birlik ve beraberlik" sağlamak için bu paranoyadan azami yararlanma yoluna gitmekte ama bu arada ulusal morali sıfırladığını hesap etmemektedir. Türkiye, bu Zombileri gerekli cenaze törenlerini yapıp gömmeden huzur bulacak gibi görünmemektedir.

Sonuç

Türkiye'deki azınlıklar sorunu, ister gayrimüslim ister Müslüman azınlıklar olsun, köklerini Osmanlı'ya salmıştır ve bu kökler Cumhuriyet'in 1920 ve 30'larda kurduğu ve 21. yüzyılda devam ettirmeye çalıştığı arkaik ulus-devlet zihniyeti tarafından sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Türkiye'nin geçirdiği reform süreci bir tabloda özetlenirse, hem genel olarak ülkenin konumunu hem de "Türk" ile "Türkiyeli" terimlerini anlamak kolaylaşacaktır (buradaki son sütun, reformun varması gereken ideal durumu yansıtmaktadır):

Türkiye'de Reform Süreci: Karşılaştırmalı Bir Özet

	Osmanlı İmparatorluğu	Türkiye Cumhuriyeti I. Mod. Dalgası (1920'ler ve 30'lar)	Türkiye Cumhuriyeti II. Mod. Dalgası (2001→)
DEVLET	Sultan'ın Mülkü (yarı-feodal imp.)	Ulus-devlet (Milli Güvenlik Devleti)	Demokratik Devlet (İnsan Hakları Devleti)
BİREY	Sultan'ın Tebaaları	Vatandaş (*zorunlu*)	Vatandaş (*gönüllü*)
ÜST KİMLİK	Osmanlı (Müslüman)	Türk (Müslüman)	Türkiyeli (teritoryal)

"Öteki"leştirme Sürecinde Medyanın Yeri

Yasemin İnceoğlu & Savaş Çoban***

Türkiye'de ulus-devlet bir ulusal kimlik üretmek için sadece "Türk" etnisitesini seçerken, gayrimüslim etnik gruplar temizlik operasyonu, Müslüman etnisiteler ise yoğun bir asimilasyon ve inkâr süreciyle yüzleşmişlerdir. Kemalizm ideolojisi ile başlayan ulus-devlet ve ulus inşası uzun zaman başarılı görülse de, beraberinde Türkiye'de büyük sorun yaratmıştır. "Ulus inşası terimi, bir tarafta, ideal olarak, genellikle çok uzun bir tarihsel süreçte, başlangıçta birbirine gevşek bağlarla bağlanmış toplulukları, bir ulus-devletin ona tekabül ettiği ortak bir toplum haline

* Prof. Dr./Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi.
** Dr./Bağımsız Araştırmacı-İletişimci.

getirmeye yol açan sosyo-politik bir gelişim süreci anlamına gelir. Böylesi bir süreç, politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer dinamiklerle esaslı bir başlangıç olabilir" (Hippler, 2007: 11). Ulus inşası sırasında diğer uluslar ya yerlerinden sürülmüş (mübadele) ya görmezden gelinmiş ya da asimile edilmiştir. Milliyetçi, hatta zaman zaman ırkçı tutumların ideolojik anlamda egemen olduğu siyasi dönemler yaşamış olan Türkiye'de azınlıklar zamanla ya "azaldılar" ya da asimile oldular, Kürtler ise baskı altında uzun seneler geçirdiler.

Türkiye'de Ermeni, Kürt, Süryani, Rum, Laz, Çerkes, Roman, Alevi, Şafi, Hıristiyan, sosyalist, komünist, gey, lezbiyen vb olmak "nefret"in hedefi olmak demektir. Toplumsal anlamda söylemsel ve fiili saldırılara hedef olan bu gruplar yalnız baskı altında tutulmakla kalmayıp aynı zamanda süreklilik içerisinde ideolojik bir şiddete maruz kalmaktadırlar. Çalışmamızda azınlıkların ve "öteki"lerin karşılaştığı düşünsel ve söylemsel "nefret" ortaya konulmakta, "nefret"in nedenleri ve bu "nefret"ten nasıl kurtulacağımız konusunda öneriler sunulmaktadır.

Türkiye'de medya geleneksel olarak milliyetçi ve ötekileştirici bir söyleme sahiptir. Bu anlamda geçmişten günümüze Türk olmayan tüm halklara, Müslüman ve Sünni olmayan tüm inanışlara, devletin yanında yer almayan tüm düşüncelere karşı "nefret"le yaklaşılmıştır. Toplumsal bağlamda ise gazete başlıklarından, televizyon ve internet haberlerine kadar, hatta özelden genele sosyal medya alanında da "nefret söylemi" normal karşılanmaktadır. Bunun nedeni gündelik hayatın "söylem"ini şekillendiren okullarda, okul kitaplarında ve öğretmenlerin "dil"lerinde bu nefretin kendini her gün yeniden üretmesidir. Nefret okullarda öğretilmekte ve medya ile pekiştirilmektedir. Buradaki sorun devletin ideolojik yaklaşımı ve onun ideolojik aygıtlarında üretilen söylemdir. Çalışmamızda "nefret söylemi" ve "nefret suçu" kavramları da ele alınmaktadır.

Türkiye medyası "nefret söylemi"ni sürekli olarak yeniden üretmektedir. "Öteki"ne karşı duyulan nefret toplumsal anlamda karşılığını bulduğu için "nefret söylemi" ve "nefret suçu" kanıksanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de medya ve nefret söylemi konusunda yapılacak bir çalışma için sayısız örnek bulunmakta ve bu örneklere her gün yenileri eklenmektedir. Çalışmamızda medyadaki "nefret söylemi" örneklerine de yer verilmektedir.

Makalemizde azınlıklar, ötekiler ve medya ilişkisi kısa ve önemli noktalarıyla irdelenmekte, düşünsel anlamda ele alınan konular bazı örneklerle desteklenmeye çalışılmaktadır. Yorumlar konusunda nesnel bir yaklaşım sergilenmeye çalışılmakta, azınlıklar ve "öteki"ler konusundaki medyadaki yaklaşımlar eleştirel bir tarzda ele alınmaktadır. Nihai amacımız "öteki"leştirilen tüm grupların/bireylerin medya özelinde karşılaştığı olumsuzluklar ve bu olumsuzlukların önlenmesi için kullanılabilecek olası çözüm yöntemleridir.

Medya, İdeoloji, Hegemonya

Günümüzde kapitalizmin tek egemen güç olarak tarih sahnesinde yer aldığı bir dünyada yaşamaktayız. Tüm alanlarda egemen güç olan kapitalizm tüm dünyayı yeniden şekillendirme görevini büyük başarıyla yerine getirmeye devam etmektedir. Sürekli olarak birçok çalışmada vurgulandığı gibi, "toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür" (Marx, 2004:75). Bunu, medya kurumlarına sahip olanlara ve devletin elinin altında tuttuğu medya araçlarına baktığımızda net bir şekilde görürüz. Küresel ve yerel medya bu anlamda görevlerini yerine getirmek üzere her yerde karşımıza çıkmaktadır.

Kapitalizmde iktidar, üretim araçlarına egemen olan burjuvazinin elindedir. Kapitalizmin iktidar biçimleri toplumun çoğunluğu üzerinde baskı şeklinde gerçekleşmektedir. Buradan hareketle toplumun egemenlerce denetim altında tutulması, düşünme ve davranma biçimlerinin belirlenmesi için iktidar araçlarına sahip olan gücün hegemonyasını toplumsal alan üzerinden gerçekleştirmesi gerekir. İktidar tüm olanaklarını kullanarak toplumu biçimlendirmeye ve denetlemeye çalışır. Bu süreçte toplumun bilincinin belirlenmesini ve iktidarın bilinç yapıları üzerine yaptığı etkiyle toplumun iktidarı içselleştirmesini sağlamaya çalışır. "Hegemonya, en iyi, rızanın örgütlenmesi olarak anlaşılır. Bağımlı bilinç biçimlerinin şiddet ya da zora başvurulmadan inşa edildiği süreçtir" (Barrett, 1996:65). Medya, rızanın imal edilmesinde insanların gönüllü olarak bilinçlerini egemenlere sunmasında en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde medya önemli bir toplumsallaşma aracı olarak "rıza üretiminde" kullanılmaktadır. Kapitalist devlet, ekonomiyi

ve tüm baskı araçları ile birlikte kitle iletişim araçları da içinde olmak üzere birçok aygıtı elinde tutmaktadır. Kendi hegemonyasını sürdürmek ve ideolojisini sürekli yeniden üretmek için bu aygıtlardan yararlanmaktadır. İnsanı çevreleyen tüm alanlarda eğitim, kültür ve iletişim alanlarında girdi ve çıktılar tamamıyla denetlenmekte ve düzeni tehdit eden unsurlar ayıklanmaktadır. Bununla beraber bazı yerlerde boşluklar bırakılarak kimi "isyan"lara ve sistem eleştirilerine izin verilmemektedir. Aksi takdirde, tamamıyla yasaklamak ve engeller koymak isyanı ve isyancıları yeraltına itecek ve bu da devletin başına bela olacaktır.

Egemen sınıf, toplumsal denetimi sağlamak için çeşitli ideolojik aygıtlar kullanmaktadır. Bunlardan günümüzde en önemlisinin medya olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Medyanın manipülasyonu küçük yaşlardan itibaren insanları etkilemektedir. Raymond Williams televizyonun çocuklar üzerinde tahakküm kurması hakkında şunları söylüyor:

> Televizyon ve radyonun aldatıcı güçlerini ya da çocuklar üzerine tükenmez çekiciliğini fark eden pek çok insan, diğer iletişim tarihinin tümünü üstü kapalı bastıran yollardan tepki gösterir. Böylece sanki tüm gelişkin toplumlarda çocuklardan rahipler, öğretmenler ve ustabaşları görünümündeki üçüncü ebeveynleri yokmuş gibi; pek çok dönemde ve kültürde denetlemek ya da yönlendirmek için müdahale eden gerçek ebeveyn ve akrabalara ek olarak, televizyonun "üçüncü ebeveyn" olduğu çoğunlukla öfkeyle söylenir. Gerçek seçeneklere karşı, bir düğmeye bağlı iletişimin baştan çıkarıcı cazibeleri vardır. Ya da sanki ustalar, işverenler, yargıçlar ve rahipler hiç var olmamışlarcasına, insanların, televizyonun propagandasına maruz kaldığı söylenir (Williams, 2003:109).

Bu bağlamda medyanın insanları çocukluktan itibaren yönlendirmeye başladığını ve zamanla insanların kendi düşünceleri sandıkları fikirlerin aslında medya tarafından dikte ettirilen düşünceler olduğunu net bir şekilde görebiliriz.

Bilgi önemli bir güçtür ve bilginin yönlendirme amacıyla şekillendirilmesi sürecinde medya devreye girmektedir. Medya bir bilgi alış-veriş aracı olarak görülmekte ve "bilgi-güç" ilişkisi önemli bir etken haline gelmektedir. Ancak kapitalist ülkelerde medya kapitalistlerin hizmetindedir ve bilgi, gerçekleri değil gerçek olarak görülmesi gerekenleri değerlendirmek için kullanılan

bir kavram haline dönüşmüştür. "Toplumun üst yapısının yani üretim ilişkilerini dolaysız, eleştirel olmayan bir biçimde yansıtan ideolojinin bize verdiği bilgi. Dolayısıyla, doğru olmayan, nesnel olmayan bilgi. Toplumun çoğunluğunca paylaşılması bakımından bir anlamda nesnel ama aslında o toplumun genel bakış açısının dışındaki gerçekliğe varamayan bilgi çeşidi" (Althusser, 2004:19). Bu çeşit bir bilgi toplumu yönlendirme amaçlı olarak kullanılmakta, sorunlar gizlenmekte ya da sorun olmayan şeyler sorun olarak gösterilmektedir. Kapitalist üretim ilişkileri bu bağlamda hem ekonomik hem ideolojik anlamda egemen olduğu tüm alanlarda sömürüyü temel almaktadır. Türkiye açısından da durum farklı değildir. Egemenlerin elinde olan medya devletin ideolojisi çerçevesinde yayın yapmakta ve bu ideolojiyi yaymak ve yeniden üretmek için kullanılmaktadır.

Türkiye'de medya milliyetçiliği körüklemekte ve sonuçlarını düşünmeden "öteki"leri "şiddet"le durdurulması gereken bir grup olarak sunmaktadır. Türkiye'de "öteki"lerin başında Kürtler ve daha sonra Ermeniler gelmektedir. Daha sonra etnik farklılıklardan cinsel yönelim farklılıklarına, hatta futbol takımı farklılığına kadar şiddet sokakta varlığını hissettirmektedir. Bazı il ve ilçelerde yaşanan toplu linç ayaklanmaları ve ırkçı saldırılar medya tarafından önceleri normal karşılanırken ve emniyet görevlileri vatandaşın normal tepkisi derken iş daha ileri noktalara ulaşınca toplumun bazı kesimleri ırkçı şiddetin ne olduğunu anlamaya başlamıştır. Ancak şiddet bir devlet politikası olarak devam ettiği sürece bu ideolojiye uygun çalışan medya şiddeti körüklemeye devam edecektir.

Milliyetçilik ve Medya

Hegemonyasını sürekli olarak yeniden üretmek için tüm olanaklarını kullanan iktidar ve rıza yoluyla gönüllü olarak egemenlerin düşüncelerini kendi düşünceleri olarak gören ezilenler, muhalif, farklı düşünen ve yaşamaya çalışanları düşman gören bir bilinç yapısına sahiptir. Bu süreç aileden başlar, okul, iş, dini kurumlar ve son olarak da kitle iletişim araçları tarafından etkin bir biçimde kullanılır, kitleler tek taraflı yayınlar ve yönlendirmelerle saldırganlaştırılır, toplumsal bütünlük ötekiler aleyhine bozulur, parçalanma geri dönülmez bir biçimde toplumsal yapıya yansır.

Bu bazen öteki yeteri kadar sindirildikten ve korkutulduktan sonra bir süreliğine unutturulur. Eğer iş bu noktayı geçerse iç savaş ya da çatışmalar kaçınılmaz hale gelir.

Toplumsal yaşam içinde egemenlerin hegemonyası altında yaşayan toplum kendisine enjekte edilen/kabul ettirilen düşünceler dışındaki düşünceleri hoş karşılamaz. Böyle düşüncelere sahip kişi ve gruplar toplumsal alan dışına itilir ve "öteki"leştirilir. "Öteki" kavramını sorgularken aslında hepimizin birbirimize karşı öteki olduğunu görürüz. Öteki bizden olmayan, bilmediğimiz, korktuğumuzdur. Toplumsal anlamda ise bu kavram daha derinleşmekte ve karmaşık hale gelmektedir. Öteki kelimesi bilinenden ayrı, öbür, diğer anlamlarına gelmektedir. Her toplum ve medeniyetin bir "öteki" kavramı mutlaka vardır. Etnik köken, din ve coğrafya insanları ötekileştiren nitelikler olsa da, esas olarak alınması gereken neden ekonomiktir. İlkel komünal toplumdan feodal topluma ve bugüne -kapitalizme- "ötekileştirme" ekonomik anlamda oldu. Üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar diğerlerini "öteki" haline getirdi ve onların emeğiyle yaşamlarını sürdürdüler. Günümüzde "öteki" kavramı yoksulları, ezilmişleri, toplumun dışlanmış ama o toplumu ayakta tutan değerlere sahip insanlarını tanımlamaktadır. "Öteki" olduğunu kabul etmek, meşru olmadığını kabul etmek demektir. Ancak birçok durumda "öteki"nin varlığı bir süre sonra rahatsız edici olmaya başlar. Ve bu anlamda şu anlayış ortaya çıkar: "Başkasının yanında ben fazlayım, gereksizim; benim yanımda da başkası fazla" (Foulquie, 1998:75). Başka bir deyişle, "ötekileştirme" karşındakilerin haklarını sınırlandırmak ya da yok etmek anlamına gelmektedir. Hobsbawm'a göre "öteki" "biz" olmayandır: [ve onlar] en çok derilerinin rengi, başka fiziksel farklılıkları ya da konuştukları dille tanımlanırlar" (Hobsbawm, 2002:23). Egemenler "öteki"ni değiştirmek, dönüştürmek ve kendine benzetmek ister. " 'Öteki' varlığın kabulü... kimlik seçimine ve onun sürekliliğine yardımcı olur... Kimliklerden birisi ötekini tanımamakla yetinmeyip, ona farklı bir kimliği zorla kabul ettirmeye kalkışırsa bir kimlik bunalımı yaşanabilir" (Maier, 1998:25). "Öteki" olarak görülen bir "ulus"un varlığı konusunda da kabul sorunu önemlidir. " 'Kendi' tarafından tanımlanmış ya da 'öteki' tarafından tanımlanmış bir ulus olmanın görece önemi konusunda da görüş ayrılığı vardır. 'Kendi' tarafından tanımlanmış herhangi bir grubun özbilince sahip olması gerektiği açıktır.

Bir grup, bir otorite tarafından bir grup olarak algılandığında 'öteki' tarafından tanımlanmıştır" (Kirişçi ve Winrow, 1997:6). Buna göre, bir ulusun varlığını onu "öteki"leştirerek kabul etmesi ya da bir ulusun kendi varlığını kabul ettirmek için mücadele vermesinden yola çıkarak önemli olan, otoriteyi elinde bulunduran ulus ile "öteki"ler arasındaki ilişkinin ne olacağıdır.

Toplumsal konularda yazdıklarıyla dikkat çeken filozof Foucault'ya göre, "Her toplumun toplum olarak işleyebilmesi için, bazı bireyleri, bazı tavırları, bazı davranışları, bazı sözleri, bazı durumları, bazı karakterleri kendi alanı ve sistemi dışında bırakan bir dizi zorunluluk parçasına ayrılması koşuldur" (Foucault, 2003:216). Bu yaklaşım "öteki" kavramına bakışımıza toplumun içinden bakmaktadır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki toplumlarda milliyetçilik kendiliğinden doğmamıştır, bu uzun bir düşünsel ve ideolojik evrimin sonucudur. Ünlü filozof Marx'ın da dediği gibi "insan kendi kendisinin karşısında iken, onun karşısında olan ötekidir" (Marx, 1993:148). "Toplum varlığı, karşıtlıkların bir dengesi gibi alınırsa, kimlik sorunu kaçınılmazdır. Bireyler ve gruplar, kendi kimliklerini yalnız kültür ve tarihleriyle değil, öteki varlıklara karşı algılamak eğilimi gösterdikleri için, karşıtlık kaçınılmazdır" (Maier, 1998: 24). Özne "öteki" üzerinden kendisini tanımlar, özne için öteki vazgeçilmezdir, varoluşunu tanıyabilmesinin zorunlu koşuludur; "kendi kimliğimi tanımlamak için 'öteki özne'ye ihtiyaç duyarım. 'Öteki'nin benim ne olduğum hakkındaki düşüncesi, benim en mahrem özkimliğimin yüreğine kazınır" (Žižek, 2002:97). Buradan hareketle diyebiliriz ki milliyetçiliğin var olması için bir düşmana ihtiyaç vardır. Düşman bir halk ya da düşünce olabilir; düşman bir dünya görüşüyken, başka bir ulusun varolma mücadelesi de olabilir. Bunu belirleyen egemenler ve onları tehdit eden muhalif oluşumlardır.

Günümüzde kapitalist devletler kendi yapısına ayak uydurmayan ya da ırksal anlamda dışladığı insanları "öteki"leştirmekte ve onlara baskı uygulamaktadır. "Öteki"nin asimile edilmesi sürecinde kullanılan araçlar çok çeşitlidir. Rus devriminin önderi Lenin'e göre, "Devlet, aslında, insanın insana başka bir anlam yüklemesi, emretme/itaat etme bölünmesinde bir küme insanın bir diğer küme insana yabancılığı anlamına gelmektedir" (Gauchet, 2000:36). Bu bağlamda insanın insana yabancılaşmasında devletin büyük bir rolü vardır. Yine Lenin, "...Gerçeklikte devlet,

bir sınıfın bir başka sınıf tarafından bastırılmasına yarayan bir makineden başka bir şey değildir..." (Lenin, 1990:31) demektedir. Bu makine hem tahakküm ilişkisine hem de insanın gerek çevresine gerek kendisine yabancılaşmasına neden olmaktadır.

Devlet denilen bu makine "öteki"ni hizaya sokmak için bazı durumlarda şiddet kullanmaktadır. Bu şiddet bazen rayından çıkmakta ve sonu katliamlara varmaktadır. "Devletler bir kez egemen olarak tanındıktan sonra kendilerini iç parçalanma ve dış saldırı tehdidi altında bulurlar... Devletin dışındaki ya da herhangi bir alt-bölgesindeki gruplar karşısında çıkarlarını artırmak için devletin yasal gücünü kullanmakta fayda gören her grubun, taleplerinin meşrulaştırılması olarak milliyetçi duyguları kışkırtmakta çıkarı vardır. Dahası, politikaların etkisini artıran idari tekbiçimlilik devletlerin yararınadır. Milliyetçilik böyle bir devlet düzeyinde tekbiçimliliklerin dışavurumu, itici gücü ve sonucudur" (Wallerstein, 2007:104). Bu anlamda milliyetçiliğin şiddetli dışavurumu ve yaygınlaşması "öteki"ler tarafında da yankısını bulur. Şiddete karşı şiddet kaçınılmazdır. Bu anlamda zaten devletin milliyetçiliği kışkırtması "öteki"ne savaş ilanından başka bir şey değildir.

Milliyetçilik kavramı literatüre Fransız Burjuva Demokratik Devrimi ile birlikte girmiştir. Milliyetçiliğin doğuşu ulus-devletle birlikte olmuştur. Ancak önce ulus kavramına bakmak gerekiyor:

> Ulus, tarihsel olarak oluşmuş, kararlı bir dil, toprak, iktisadi yaşam ve kendini kültür ortaklığında dile getiren ruhsal biçimlenme birliğidir.
> Ve ulusun, her tarihsel yapıda göründüğü gibi, değişim yasasına uyduğu, kendi tarihine, bir başlangıç ve bir sona sahip bulunduğu kendiliğinden anlaşılır. Sözü edilen göstergelerden hiçbirinin, tek başına alındığında, ulusu belirlemeye yetmediğini belirtmek gerekir. Dahası, bu göstergelerden bir tekinin bile yokluğu, ulusun ulus olmaktan çıkması için yeter (Stalin, 1990:15).

Dar anlamıyla "etnik küme" aynı anadili paylaşan bir insan topluluğu anlamına gelmektedir. "Örneğin Katalonya'da oturan Katalanlar, Katalan dilini koruyabildikleri ve konuşarak yaşattıkları için İspanyol ulusu içinde Katalan etnik grubunu oluşturuyorlar" (Tacar, 1996:25).

Çokuluslu ve çokkültürlü yaşayan insan toplulukları kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ulus-devlet anlayışını geliştirdiler. "Bir

ülkenin yurttaşları bir 'halk' haline gelerek bir topluluğa (hayali de olsa) dönüşüyor ve dolayısıyla bu topluluğun üyeleri kendilerine ortak şeyler, yerler, pratikler, önemli şahsiyetler, anılar, işaretler ve semboller arıyor, sonuçta da buluyorlardı" (Hobsbawm, 1993:113). Ulus-devlet kimliğini tüm gruplara tek gerçeklik olarak dayatır çünkü "her ulus-devlet, her siyasal sistem, her kültürel kompleks, zorunlu olarak benzersiz bir ırksal toplumsal yapı, özel bir ırksal anlam ve kimlik kompleksi inşa eder" (Winant, 1997:338). Bu anlamda ulus-devletin ırkçı ideolojinin temel belirleyenlerinden biri olduğu iddia edilebilir.

Devletin bütünsellik kaygısı ırkçılığı yapının olmazsa olmaz unsuru haline getirir çünkü "ırkçılık, 'eksiksiz' bir milliyetçilik olmayı arzular; bu milliyetçiliğin de ancak ulusun dışarıya ve içeriye karşı bütünlüğü üzerine kurulduğu takdirde bir anlamı (ve şansı) olacaktır" (Balibar, 1993:81). Irkçılığın kullandığı en önemli araç şiddettir. Irkçılık düşünsel bir programa ve ilkelere sahip olmadığı için, kendini ifade edebileceği tek imkân şiddettir. "Şiddet olmaksızın İktidar da olamaz. İktidar zorunlu olarak, şiddetin bırakmış olduğu o müstehcen lekeye dayanır... Şiddet iktidarın mecburi eklentisi değildir; bunun yanında her tür siyaset-dışı şiddet ilişkisinin kökeninde de (siyasal) iktidar mevcuttur" (Žižek, 2005:232). İktidar şiddet olmadan varlığını sürdüremez. Bu şiddet söylemsel de olabilir fiili de. "Gerçek şiddet bir toplumun yaşamını garantileyen simgesel kurgu tehlikeye düştüğü zaman ortaya çıkan harekettir" (Žižek, 1996:66). Toplumsal anlamda "aşırı şiddetin bir sonucu da 'toplumun kendisi hakkında kendine anlattığı öykünün artık bir anlamı olmaması' "dır (Žižek, 1996:67). Buradan hareketle saldırgan milliyetçilik kendini korumak için mücadele eden "öteki"ni terörist olarak damgalar ve dünyaya terörle mücadele ettiğini söyleyerek tüm "öteki"ler üzerinde uyguladığı terörü "egemenler dünyası"nda ve kendi halkı içinde haklı gösterir. "Yanlış bilinç" üretilmeye devam edilmekte ve yalanlar medya aracılığıyla tüm dünyaya ve topluma yayılmaktadır.

Günümüzde "tüm insan davranışları akılcılık yoluyla planlanır ve programlanır... Hatta en şiddet içerenlerinde bile akılcılık mevcuttur. Şiddette en tehlikeli olan da şiddetin bu akılcılığıdır. Tabii ki şiddetin kendisi berbat bir şeydir. Ancak şiddetin en derin kökü ve sürekliliği onun bizim tarafımızdan kullanılan akılcı biçiminden kaynaklanır. Eğer akıl çağında yaşıyorsak şiddeti red-

dedebiliriz düşüncesi vardır. Bu görüş kesinlikle hatalıdır. Şiddet ile akılcılık arasında uyuşmazlık yoktur" (Foucault, 1996:299). İnsanlar mantıklı bir şekilde bilimsel verilere dayanarak şiddeti savunur ve bunu toplumsal yarar adına yaptıklarına inanırlar. Ölümler ve çatışmalar bilimsel veriler ve oranlarda kullanılan rakamlardır.

Gündelik yaşamda şiddet, yaşamın olağan bir parçası olarak görülmekte ve nedeni sorgulanmamaktadır. "Şiddet, bir kişiye güç veya baskı uygulayarak, isteği dışında bir şey yapmak veya yaptırmak; şiddet uygulama eylemi ise zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma, yaralama olarak da tanımlanabilir. Dar anlamıyla ele alındığında şiddet, insanların bedensel bütünlüğüne karşı dışarıdan yöneltilen sert ve acı verici bir edim olarak tanımlanır" (Ünsal 1996:29). Egemenler "öteki"ne karşı şiddet kullanmaktan çekinmemekte, hatta bu şiddetten beslenenler varsa ve bunlar önemli noktalarda yer alıyorlarsa şiddet sarmalı içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Medya ise şiddeti övmekte ve ölümlere ya ağlamakta ya da alkış tutmaktadır.

Şiddet ve ırkçılık, milliyetçiliğin bir sonraki aşamasıdır ve Nazi Almanya'sında olduğu gibi, gerekli durumlarda kullanılmak üzere hazır bekletilmektedir. Günümüzde milliyetçilik gelişmiş ülkelerde ve eski SSCB Cumhuriyetlerinde boy göstermekte ve taraftarlarını artırmaktadır. Balibar ve Wallerstein ırkçılık konusunda şunları ifade etmektedir:

> Yeni ırkçılık, "sömürgelikten kurtuluş" çağına, eski sömürgelerle eski metropoller arasındaki nüfus hareketlerinin tersine çevrilişi, insanlığın tek bir siyasal alan içinde parçalanış çağma ait bir ırkçılıktır. Bizde göç karmaşığını merkez alan günümüz ırkçılığı ideolojik olarak, Fransa dışında, özellikle de Anglosakson ülkelerde çoktan beri gelişmiş olan bir "ırksız ırkçılık" çerçevesi içinde yer alır: ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğünü değil, "sadece" sınırların kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzının ve geleneklerin bağdaşmazlığını savunan böyle bir ırkçılık, haklılıkla, farklı ırkçılık olarak adlandırılabilir (Balibar ve Wallerstein, 2007:32).

Ancak bu tür ırkçılık daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerde görülmektedir. Gelişmemiş ülkelerin ırkçılığı "milliyet" temellidir ve şiddetin yoğunluğu olabildiğince yüksektir.

Irkçılık ve şiddet birbirinden ayrılamaz. "Şiddet, düzenin parçalandığı rejimlerde ya da vatandaşların temel etnik, dinsel veya ulusal ayrımlamalarla bölündüğü durumlarda güç kazanır" (Tarrow, 1996). Irkçılık böyle durumlarda hiç olmadığı kadar destekçi bulur. "Irkçılık söylem de dahil, ayrımcı toplumsal pratikler tarafından yerel (mikro) düzeyde ve kurumlar, örgütler ve genel grup ilişkilerinde küresel (makro) düzeyde üretilen ve ırkçı ideolojiler tarafından bilişsel olarak desteklenen etnik bir eşitsizlik sistemidir" (van Dijk; 2003:54). Irkçılığın olduğu yerde eşitlikten ve demokrasiden söz edilemez. "Irkçılık sadece... azınlıklar üzerinde ek bir stres değil, bireyde çöküntü yaratan bir hastalık nedenidir... Irkçılık, özsaygıya indirdiği darbelerle, yitirme duygusunu körükleyerek ve bireyleri çaresiz bırakarak çöküntüye neden olur" (Westwood, 1997:303). Devletler, varlıklarını sürdürmek için her daim "düşman"lara ihtiyaç duyarlar. Toplumsal anlamda, ekonomik ya da sosyal anlamda devletten kaynaklanan sorunları bu yaratılan "düşman"ın ("öteki"lere olarak da okunabilir) üzerine yıkarlar. Buradan hareketle bu bireyler, "düşman"ları ile karşı karşıya geldiklerinde ve kendi gibi düşünenlerle bir grup oluşturunca, yağma ve linç için hazır bir topluluk oluşturmaktadırlar. Bu gruplar istenildiği zaman "öteki"lere saldırtılmakta ve tepkilerinin toplumun demokratik tepkisi olduğu iddia edilmektedir. Egemenler, medyayı "öteki"lere karşı öfkenin yaratılmasında, kışkırtılmasında ya da bir süreliğine susturulmasında kullanmaktadır. Bu bağlamda medya birçok durumda tetikçilik görevini üstlenmektedir.

Öte yandan "devlet, vatandaşlarından yalnız yasalara uymasını, ülke çıkarlarına hizmet etmesini istemekle yetinmiyor, ülkenin resmi tarihine, milli ülküsüne, mitoslarına inanmasını, resmi kimliğini bir üniforma gibi övünç ve inanç ile taşımasını bekliyor" (Maier, 1998:25). Bunun gerçekleşmediği durumlarda ise şiddete başvuruyor. "Şiddet düzenin parçalandığı rejimlerde ya da vatandaşların temel etnik, dinsel veya ulusal ayrımlamalarla bölündüğü durumlarda güç kazanır" (Tarrow, 1996). İktidar "öteki"ne yönelik şiddeti engellemek yerine, meşrulaştırarak destekler; çünkü bu "öteki"ni sindirmek ve sessiz kalmasını sağlamak açısından devletin baskı aygıtlarını kullanmasından daha etkili bir yoldur.

"Milliyetçilik bir ideoloji olarak 'Sanayi Devrimi'nden sonra Batı Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren

ülkelerde, 15. yüzyıldan beri yaşanmakta olan toplumsal değişim süreci (modernleşme) hızlanmış, oluşan yeni kolektif ihtiyaçlar neticesinde sosyal ve siyasi alanda ön plana çıkan başlıca ideoloji milliyetçilik olmuştur" (Smith, 2001:46, 47). Ancak milliyetçilik kendini farklı şekil ve yapılarda gösterse de hâlâ geçerliliğini koruyan bir ideoloji olarak üstyapı içerisinde kendine yer bulmaktadır.

Reel sosyalizmin çözülüşüyle birlikte eski sosyalist ülkeler ve SSCB dağıldı ve ulus-devlet anlayışına geri dönüldü. Birçok yeni devlet kuruldu ve milliyetçilik yeniden altın çağını yaşamaya başladı. "İşçi sınıfı hareketinin gerilemesi, 'eski' umutların ve anlamların çöküşünü ve böylece geçmişe gönderimde bulunarak kendini geleceğe taşımak için 'yeni' yollar arayışını da beraberinde getirdi. Yeni bireysel ve öznel anlam arayışındakilerin elindeki mevcut ideolojik nesneler arasında etniklik ve 'ırk' vardır; böylelikle 'etnik canlanış' ve ırkçılık, en azından düşüncede, toplumun yeniden düzenlenmesine ve her zamankinden daha kırılgan olan egonun endişesinin çözülmesine izin verir" (Miles, 1997:253). İlkel milliyetçilik tam anlamıyla yaşanmadan daha ileri aşamaya geçmiş küçük "ulus"çuklar, kapitalistlerin bölmek amacıyla körüklediği milliyetçilik fikirleriyle anlamsız çatışmalar uçurumuna gönüllü olarak atlamışlardır. Bazı bölgelerde militan milliyetçi gruplar oluş(turul)muş, bunlar fikri açıdan ve örgütlenme açısından desteklenerek silahlandırılmışlardır. "Militan milliyetçiliğin dirilmesini basit bir umutsuzluk refleksi diye görmesek bile, belli ki başka ideoloji, politik proje ve programların insanların umutlarını gerçekleştirme yeteneksizliği, başarısızlık ve acizliğin bıraktığı boşluğu dolduran bir şeydi" (Hobsbawm, 1993:172). Bu anlamda insanların yaşadığı bu boşluğu dolduran milliyetçilik gökten inmemektedir, egemen devletler egemenlik alanlarını artırmak için çatışma bölgeleri yaratmakta ve demokrasi getirme ve ölümleri engelleme bahanesiyle buralarda egemenlik kurmaktadır.

Şiddet ve milliyetçilik ulus-devletlerde klişe haline gelmiştir. Adorno'nun ifade ettiği gibi:

> Klişelerin mantıksal özelliği, yani hiçbir sapmaya izin vermeyecek şekilde her şeyi kapsamaları, önyargılı bakışın belli gereklerini karşılamaya çok iyi uyarlanmış olmakla kalmaz, kendi başına bu, (muhtemelen her zaman her şeyi içermeye ve öznenin formülüyle tanımlanamayacak hiç-

bir şeye izin vermemeye yatkın olan paranoid "sistem"le ve paranoya kuramıyla anlaşılabilecek) bir psikolojik özelliğin ifadesidir. Aşırı önyargılı kişi "psikolojik totaliteryanizm"e, yani kendi amaçladığı totaliteryen devletin aşağı yukarı mikrokozmik imgesi gibi gözüken bir şeye eğilimlidir (Adorno, 2003:69).

Yani toplumsal anlamda dikte ettirilen görüş makrodan mikroya tüm toplumsal alanlara sızmakta ve faşizan bir karakterle kendini göstermektedir. Devletin totaliter yapısını tabana kabul ettirirken en rahat kullandığı araç medyadır. Totaliter milliyetçi medya insanları milliyetçi özneler ve bu öznelerden oluşan, bir araya geldiklerinde güçlerinin farkında olmayan linç gruplarına dönüştürmektedir.

Milliyetçilik toplumsal anlamda çabuk parlamaya ve sönmeye yatkın "öteki"ne karşı sürekli el altında bulundurulan bir tehdittir. "Kolektif hafızanın, günümüz ırkçılığının güç çizgilerini belirlemeye katkıda bulunma biçimlerinden birini temsil ettiği söylenebilir" (Balibar, 1993:55). Bu süreçte yaratılan klişeler, mitler yoluyla aktarılan milliyetçi ideolojik yapının yeniden-üretimi için zorunludur; "bir millet ancak o milletin özgül keyfi, bir dizi toplumsal pratik içinde cisimleşmeyi ve bu pratiklere yapı kazandıran milli mitler yoluyla aktarılmayı sürdürdüğü müddetçe var olur" (Žižek, 2002:214). Bu anlamda faşizm tarihine baktığımızda tarihsel öğeleri ve destanları kullandıklarını görebiliriz.

Medya ve milliyetçilik ise birbirine yapışmış iki kavram olup medya günümüzde neredeyse milliyetçiliğin en önemli silahı haline gelmiştir. "Irkçılığın medya tarafından bildirilen oldukça pervasız biçimlerde ve yalnızca ara sıra meydana geldiğini vurgulamak için bu sisteme 'gündelik hayattaki ırkçılık' denir" (van Dijk, 2003:52). Medya nesnel gerçekliği göstermez, "medyanın objektifliği 'kâğıt üzerinde'dir, gerçekte mevcut değildir" (Herman ve Chomsky, 2006:460). Medya egemen sınıfın idelojik aygıtıdır; "güç manivelalarının bir devlet bürokrasisinin elinde bulunduğu ülkelerde, çoğu zaman resmi sansür yoluyla tamamlanan medya üzerine tekelci denetim, medyanın egemen bir seçkinler grubunun çıkarlarına hizmet ettiğini açıkça ortaya koyar" (Herman ve Chomsky, 2006:81). Bu, seçkinler grubu dediğimiz kapitalistlerden, yani egemenlerden başkası değildir. Medyada her şey onların istediği şekilde yer alır. Medya sahibinin sesidir. Haber

bültenleri, "gerçek"leri değil egemenlerin bakış açısını ortaya koyan ve "yanlış" bilgi (bilinç) üreten medya ürünleridir. "Haber medyası, ayrıca, dünyayı şekillendirmek amacıyla mitoslar yaratır. Bunlar, zamanla gerçekliğin dokusuna dahil olur ve ayrıntılı bir hikâye olarak karşımıza çıkarlar" (Radford, 2004:80). Medyada kullanılan milliyetçi dil ideolojik bir yaklaşımın göstergesidir ve "dildeki milliyetçiliğin özünde iletişim, hatta kültür sorunları değil, iktidar, statü, politika ve ideoloji sorunları yatar" (Hobsbawm, 1993:135). Toplumsal anlamda "hakikat bir kurgu gibi yapılanmıştır" ve "gerçek elinden kaçtıkça, hakikat bir kurgu olarak kalmaya mahkûmdur" (Žižek, 2005:203). "Yanlış bilinç" üretme konusunda uzmanlaşmış gazeteci ve televizyoncular "yaşam"ı ve "gerçek"i kurgulamakta ve bu işlenmiş hammaddeyi topluma sunmaktadır.

Medyanın milliyetçi söylemi zaman zaman ırkçı bir yapıya bürünmektedir. "Irkçılık, 'eksiksiz' bir milliyetçilik olmayı arzular; bu milliyetçiliğin de ancak ulusun dışarıya ve içeriye karşı bütünlüğü üzerine kurulduğu takdirde bir anlamı (ve şansı) olacaktır" (Balibar, 1993:81). Bu anlamda medya ırkçı bir nefret söylemiyle "öteki"ne karşı olan eylemleri kışkırtmaktadır. "Nefret nesnesinin 'gerçek özellikleriyle' sınırlı olmadığı, daha çok gerçek çekirdeğini, 'objeta'yı, 'kendisinde kendisinden fazla olanı' hedeflediği için nefretin nesnesi 'stricto sensu indestructible'dır (kesinlikle yok edilemezdir)" (Žižek, 1996:67). Bu nefret toplumsal anlamda lincin ve ayrışmanın yaşandığı patlamalarda kendini göstermektedir. Medya, polikacıların ve iktidarın "öteki"lere karşı "nefret" söylemini olumsallaştırarak verdiği yaklaşımıyla ateşe benzin döken bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktidar ile medya arasında doğrudan bir ilişki vardır; medya holdingleri hem politik hem de ekonomik anlamda iktidara bağımlıdır. Medya iktidara hizmet etmektedir ve onun isteklerini yerine getirmektedir. (Burada iktidardan kastettiğimiz devletin yönetimini elinde bulunduranlardır, hükümetler değil.) "Medyanın haberleri işleyişine yönelik bir propaganda yaklaşımı, ülkedeki önemli iktidar odaklarının çıkarlarına hizmet etme ilkesi uyarınca, haberlerin sistematik ve siyasi bir kutuplaşmanın konusu haline geleceğini öngörür. Bunun, kutuplaşmaya dayalı hikâye seçimlerine, haberlerin kapsam ve niteliklerine bakılarak gözlenebilmesi gerekir" (Herman ve Chomsky, 2006:120).

Medya gündelik yaşantımızda ne konuşacağımıza karar veren bir araç olarak, insanların sohbetlerindeki gündemi belirler. "Gündelik konuşmalar gündelik popüler ırkçılığın doğal yerlemleridir (*koordinatlarıdır*). (...) Etnik stereotipler ve önyargılar, söylentiler gibi, böylelikle daha hızlı yayılırlar" (van Dijk, 2002). İnsanlar medyadan duydukları dışındaki fikirlere tahammül edemezler, muhalif görüşler onlar için susturulması gereken sapkın düşüncelerdir. "Gündelik yaşamdaki azınlıklar üzerine yapılan konuşmaların çoğu kitle iletişim araçlarından esinlenmiştir. Konuşanlar genelde etnik azınlıklarla ilgili bilgi ve görüşlerinin kaynağı (ve otoritesi) olarak televizyon ya da gazetelere gönderme yaparlar... Ötekilere ilişkin tüm inançlarımız kitle iletişim araçlarının söyleminden, edebiyattan, ders kitaplarından, yazılardan ya da diğer seçkin söylem biçimlerinden gelir... Kitle iletişim araçları günümüzde toplumdaki etnik bilgi ve düşüncelerin temel kaynağıdır" (van Dijk, 2002). Herkesin "tek düşünce" ve "tek ırk" bilinci etrafında toplandığı ve "öteki"lerin ise susup verilenle yetindiği bir toplumsal yapı tüm ulus-devletlerin yaratmak istediği şeydir.

Milliyetçilik medya tarafından körüklenen ve şiddet içeren bir unsur olarak gündelik hayatta yerini almıştır. "Sıradan faşizm"in bir parçası olan milliyetçilik "öteki"leri kendine hedef seçmekte ve her olanak bulduğunda bunlara saldırmaktadır. Medya ise bu saldırıları doğal tepkiler olarak göstermekte ve tek tip bir toplumun yaratılması için üzerine düşen görevi yerine getirmektedir. Bu anlamda devletin ideolojik aygıtı olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. "Frankfurt Okulu düşünürleri, kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini bir şırınganın aşı şırıngalamasına benzetirler. Milyonlarca kişi kitle iletişim araçlarının şırıngaladığı mesajı her gün almakta ve bu mesajlar toplumda ani tepkilere ve hareketlenmelere yol açmaktadır" (Batmaz ve Aksoy, 1995:16). Ve bu hareketler kanlı olaylara kadar gitmektedir. "Günümüzde insanlar televizyondan gördükleri ve radyodan işittikleri ile iyi bir yaşam biçimi ve toplumun politikası hakkında bilgi sahibi olmakta, başkalarına olan tutumlarını bunlara göre ayarlamaktadırlar. Diğer bir deyişle, radyo ve televizyon insanın dünya görüşünü, tutum ve davranışlarını etkilemekte ve geri bildirimler ile insanları belirli bir yolda değiştirmektedir" (Aziz, 1982:20). Bu bağlamda, toplumsal anlamda yaşanan olumsuzlukların temelinde insanların egemen milliyetçi mantık tarafından

kin ve nefret söylemi çerçevesinde yönlendirilmesinin büyük etkisi vardır. Ülkemizde yaşanan "linç" eylemleri buna örnek olarak gösterilebilir. Bu tür olaylar öncesi medyanın yaptığı yayınların etkisi önemlidir; ayrıca olaylar sonrası linç yapmak isteyen grup "tepkili vatandaş"lar olarak görülürken linç kurbanı olanlar suçlu gösterilmektedir.

Milliyetçi ve ırkçı düşüncenin kendini ifade etme tarzı da şiddet içermektedir. Nefret Söylemi ve Milliyetçi Söylem bu anlamıyla yakından incelenmesi ve üzerinde durulması gereken bir konudur.

Nefret Söylemi

Söylem, dil içinde kodlanan toplumsal kökenli bir ideolojidir. Eleştirel söylem analisti Van Dijk, toplumda zihinsel denetimi sağlamak için söylemi denetlemek ya da bizzat üretmek gerektiğini ifade eder. Ancak söylemin, sübjektif ve psikolojik olan "bağlam" (kimin söylediği, ne tür bir niyet ile söylediği, ne durumda kime söylediği vs) içinde varlık gösterdiğinin de altını çizer. Dijk, söylemi kontrol etmenin ilk şartının, söylemin bağlamını denetlemek olduğunu vurgular. Toplumsal iktidarın ve seçkinlerin sözcüsü olan gazetecilerin haber kaynaklarıyla kurdukları ilişkiler, haberin üslubu, haberin sunumu, yapılan alıntılar, atılan başlıklar, haberdeki anlamı ve ideolojiyi oluşturan söylemin unsurlarıdır (van Dijk, 2008).

İdeolojiler dil ile belirlenir. Dili kullananların seçtiği sözcükler, sözcük öbekleri, konuşma biçimi, anlatımı, hatta cümle kurma yetileri söylemin oluşmasında çok önemli bir etkendir (İnceoğlu ve Çomak, 2009:35).

Dijk, manipülasyonu, hâkimiyet altındaki grupların, çıkarlarının karşısında elit gücün yeniden üretilmesinin söylemsel biçimi olarak tanımlar. Bu yeniden üretim de demokratik bir toplumda, sosyal eşitsizliği, toplumsal ve aynı zamanda da meşru olmayan sonuç olarak (yeniden) üretir. Van Dijk söylemsel manipülasyonun "bizim iyi şeylerimiz"in ve "onların kötü şeyleri"nin vurgulanmasında olduğu gibi genellikle ideolojik söylemin her zamanki yapılarını ve formlarını içerdiğini belirtir (İnceoğlu ve Çınarlı, 2013).

Pek çok araştırma, egemen sınıfın olayın aktörü olduğu olumsuz eylemlerde cümle yapılarının edilgen, olumsuzluğun güçsüz

kesimlere ait olması durumunda ise etken kurulduğunu ortaya koymuştur. Birinci durumda olumsuzluğun gizlenmesi, ikincisinde ise öne çıkarılması amaçlanır. "Biz" olarak görülenlerin olumsuzlukları gizlenirken, "onlar" olarak görülenlerin olumsuzlukları etken cümle yapılarıyla sergilenir (İnal, 1996).

Haber ise varolan egemen söylemlerin bir ürünü olarak, egemen ideolojinin "biz"lik tanımı üzerinden, söylem ve ideoloji ikilisini de yanına katarak, olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama kullanarak ötekileştirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici "potansiyel risk ve tehdit saçan öcüler" gibi sunarak, toplumdaki "öteki"ne karşı önyargıları ve nefret suçlarını kışkırtır. Milliyetçiliği ve ırkçılığı yeniden üreten medya, özellikle kriz ve çatışma dönemlerinde "nefret"i "öteki"lere yöneltir, "cinnet" ve "linç" atmosferi yaratır. Bunun doğal sonucu olarak da bu atmosfer meşru ve doğal olarak içselleştirilir (İnceoğlu, 2012:13).

1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi nefret söylemiyle ilgili bir tavsiye kararı kabul etti. Bu kararda nefret söylemi şöyle tanımlanmıştır: "Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir."

Nefret söylemi, nefret suçuna giden sürecin çıkış noktası, yani nefret suçunun önünü açan tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışavurumudur. Hedef alınan gruplara "Toplumda size yer yok" mesajı yinelenerek verilir, grup üyeleri pasifleştirilir/sessizleştirilir. Bu durum kaçınılmaz olarak demokratik düzeni yıpratır; zira insanın en temel hakkı olan "yaşama ve katılım hakkı" ihlal edilmiş olur.

Kendini her zaman kin ve öfke dolu ifadelerle ortaya koymadığı ve hatta zaman zaman gayet normal ve mantıklı göründüğü için nefret söylemini teşhis etmek kolay olmayabilir. Nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki sınır konusu son derece tartışmalıdır. Nefret söylemi kapsamına girdiğini iddia ettiğiniz yerde, ifade özgürlüğü ihlali konusunda eleştiriler gündeme gelmektedir.

Nefret söyleminin temelinde "öteki"ne karşı duyulan rahatsızlık yatmaktadır. Bu rahatsızlığın başladığı nokta ulus-devlettir. Ulus-devletin yazılı olan ve olmayan yasaları ve onun toplumsal yansıması diğer etnik yapılara, dinsel inanışlara ve cinsel tercih-

lere tahammülsüzlüğü içermektedir. Ötekilere nefretin en son noktası ırkçılıktır. Irkçı düşünce "öteki" gördüğü herkesi tasfiye etmeyi (ya da yok etmeyi) amaçlar.

Irkçılık ve Söylem

Milliyetçiliğin vardığı son nokta ırkçılıktır. Dünyada genellikle beyaz-siyah ayrımını akla getiren ırkçılık günümüzde azınlıklara, göçmenlere, her türden genelden farklı olanlara karşı gelişen bir harekettir. "Söylem ırkçılığın yeniden üretiminde önemli bir rol oynar" (van Dijk, 1992:87). Irkçılık söylem ve eylem alanında birlikte yürümektedir. Irkçı ve milliyetçi söylemler, eylemleri doğurmaktadır. Bu anlamda söylemin, eylemden tamamen ayrı düşünülmesi mümkün değildir.

Günümüzde kapitalizmin sürekli yaşadığı krizler ve bunun doğurduğu ekonomik sonuçlar yoksullaşmayı ve yine bununla birlikte ülke-içi ve ülke-dışı göçleri artırmıştır. Kapitalist sistemin sömürü düzeninde daha ucuz işgücü nedeniyle tercih edilen göçmenler bu anlamda işsizlerin hedefi haline gelmiştir. Bu ekonomik sarsıntılar ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının artmasına neden olmuştur, olmaktadır. "Irçılık sisteminde, ırkçı klişeler, önyargılar ve ideolojiler neden ve nasıl insanların ayrımcı uygulamalarla ilgilendiklerini açıklar, örneğin; çünkü onlar 'öteki'lerin 'aşağı' olduğunu (daha az zeki, daha az yetkin, daha az modern vs), daha az haklara sahip olması ya da ev ve iş konusunda 'biz'in öncelikli olması gerektiğini düşünür. Göçmenler ve azınlıklar konusunda baskın (beyaz) iç grubun birçok üyesinin sahip olduğu inançlar veya sosyal temsiller büyük ölçüde söylem tarafından türetilmiştir" (van Dijk, 2000:36). Türkiye'de de son dönemlerde yabancı işçilere ya da başka bölgelerden gelen işçilere karşı yapılan saldırılar, bu tür yaklaşımların çok uzağımızda olmadığını göstermektedir. Türkiye'de ırkçıların hedefinde tarih boyunca gayrimüslimler ve kendini Türk olarak kabul etmeyen tüm gruplar yer almıştır. Irkçıların komünistlere, engellilere, LGBT bireylerine düşman olduğunu da unutmamak gerekir.

Türkiye'de milliyetçilik bir devlet politikası olarak uygulanmaktadır. Bu milliyetçiliğin temelinde "ırk" olduğu için ırkçıdır. Özellikle Ermeni ve Rum azınlıklara karşı söylem ve tarih boyunca yapılan zulümler incelendiğinde Türkiye'nin ırkçı politika-

sı kendini net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bu politikanın son dönemdeki hedefi ise kimlik mücadelesinden başarıyla çıkan ve diğer haklarım isteyen Kürt halkıdır.

Türkiye'nin ırkçı politikası söylemle başlar. Sol ve alternatif basın hariç, ana akım ve iktidar yanlısı medya ırkçı tutumlarını göstermektedir. Yine bazı hatalarını gören ve yaşananlardan ders alan "gazeteciler yavaş yavaş dayatılan kodlardan korku duymadan, etnik azınlıkların ve çokkültürlü toplumun dengeli bir tasvirini yapmanın gerekliliğinin farkına varıyorlar" (van Dijk, 1999:314). Ancak böyle gazetecilerin sayısı diğerlerinin yanında parmakla sayılacak kadar azdır. Bazı yayın organları tamamen, bazıları ise yeri geldiğinde ırkçı yüzleri ile yayın yapmaktadır. Medyanın geneline ırkçı söylem egemendir. Bunun en bariz örneği Hrant Dink'in katledilmesidir. Medya organları tarafından açıkça hedef gösterilen Dink, bir tetikçi tarafından aramızdan alınmıştır. Bu anlamda ırkçı söylem, ırkçı eylemleri, yani ölümleri doğurur.

Azınlıklar ve ülkede yaşayan tüm halklar egemen olan "ırk"ın baskısı altındadır. Egemen "ırk"a mensup olan halk tüm hayatı boyunca okul ve medya kanalıyla "milliyetçi" bir eğitim almakta ve bu şekilde kurgulanmaktadır. "Azınlıklar hakkındaki günlük konuşmalar medya tarafından telkin edilmektedir. İnsanlar etnik azınlıklar hakkında görüşlerinin ve bilgilerinin kaynağı (ve otoritesi) olarak televizyon ya da gazetelere danışırlar" (van Dijk, 2002a:152). Özellikle büyük şehirlerde yoğunlaşan nüfus burada birçok azınlığın ve göçmenlerin yaşadığı ortamları oluşturmaktadır. "Tabii ki, birkaç azınlığa sahip şehirlerin, bölgelerin ya da ülkelerin, 'öteki' ile ilgili neredeyse tüm inançları medya söylemi, edebiyat, kitaplar, çalışmalar ya da elit söylem gibi diğer formlardan geliyor. Diğer bir deyişle, sıradan vatandaşlar için değil, aynı zamanda seçkinler için kitle medyası bugün 'etnik' bilgi ve toplumsal görüş için birincil kaynaktır" (van Dijk, 2002:152). Bu anlamda sıradan ile elit dediğimiz insanlar arasındaki fark burada ortaya çıkmaktadır: eğitimli olduğu için ağzı daha iyi laf yapabilen "elit"ler ve gerektiğini düşündüğünde sürü psikolojisiyle "öteki"ni linç edebilecek sıradan insanlar.

Büyük bir tehlike olan ırkçılıkta her şey sözlerle başlamaktadır. "Irkçı söylem; metin, konuşma ve iletişimde kendini gösteren ayrımcı toplumsal pratiğin bir şeklidir" (van Dijk, 2004:351). Bu pratikler toplumsal yaşam anlamında önemli belirleyenlerdir.

Söylemin vardığı nokta bu anlamda toplumun yapısını da ortaya koymaktadır. "Irkçı söylemin" başlıca iki biçimi vardır:

1. Etnik olarak farklı "öteki"ne *yönelik* ırkçı söylem.
2. Etnik olarak farklı öteki *hakkında* ırkçı söylem.

Irkçı söylemin birinci formu birçok ayrımcılık biçiminden biridir; burada baskın grup üyeleri sözlü olarak baskılanan grupların üyeleri (etnik azınlıklar, göçmenler, mülteciler, vs) ile etkileşimdedir; Irkçı söylemin ikinci formu genellikle baskın grubun diğer üyelerine yöneliktir ve etnik veya "ırksal" "öteki" hakkındadır. Bu tür söylem günlük konuşmalar veya resmi konuşmalar (örneğin parlamento tartışmaları gibi), TV programları, filmler, haberler, ders kitapları, bilimsel yayınlar, yasalar, sözleşmeler gibi metin veya iletişimsel olaylar, birçok yazılı veya multimedya türlerine kadar değişik yerlerde ortaya çıkabilir" (van Dijk, 2004:351, 352). Bu iki ayrı söylem tarzı bazen birbirinin iç içe olduğu durumları da doğurmaktadır. Aynı anda hem "öteki" hakkında hem de "öteki"ne yönelik bir söylemin oluşturulduğu pratikler de yaşanmaktadır.

Türkiye'de ne devlet ne toplum ne de medya "ırkçı" olduğu gerçeğini görmektedir. Irkçılığın reddinin ve benzer şekillerde pozitif öz-sunumun, bireysel ve sosyal boyutları vardır. Sadece en beyaz konuşmacılar ırkçı olarak algılanmalarına gücenmez; diğer taraftan ve daha da önemlisi, bu gibi stratejilerin amacı da aynı zamanda bir bütün olarak grubun korunması olabilir: "Biz ırkçı değiliz", "Biz ırkçı bir toplum değiliz" (van Dijk, 1992:89) söylemi, "ırk"ı fetişleştiren yaklaşım genel anlamda tüm toplumsal alanlarda tektipleşmiştir. "Bu fetiş nesnesi veya klişeleşme süreci gerçek eylem ya da 'öteki'nin rolü tarafından değil fakat ırkçının bir tehdide karşı savunma ihtiyacı tarafından sürdürülür. Bu tutum, farklılıklarla yüzleşmek yerine, söz konusu farklılıklarla gerçek bir karşılaşmaya karşı korunma şeklidir" (Hook, 2005:29). "Farklı olan tehlikelidir" gibi bir düşünceye sahip olan bu muhafazakâr tutum düşünsel anlamda kısır olup değişmeye, gelişmeye açık değildir. "Genel ideolojik strateji, kendini olumlu ve 'öteki'ni olumsuz olarak sunar. 'Öteki' tanımlamaları pervasızca ırkçı olabilir ya da daha usta bir üslupla mülteciler hakkında olumsuz görüşler ifade edebilir" (van Dijk, 2000a:214). Bu anlamda Türkiye'nin

ideolojik şekillenmesi daha başından beri "ırkçı" bir yapıya sahip olduğu için çokkültürlü bir yapının oluşturulabilmesi ancak devletin ideolojik anlamda dönüşümü ile mümkün olabilecek bir şeydir. Irkçılık için söylenen aşağıdaki iki sözcük "ırkçı" yaklaşımın özünü ortaya şöyle koymaktadır:

"Gerçeklik, ırkçılığın yaşamın kendisine karşı duruyor olmasıdır. Son tahlilde, ırkçılık kendinden nefrettir ve kendinden nefretin nihai hareketi kendi kendini imhadır" (Lester, 2004:118).

"Öteki"lere karşı beslenen bu nefret egemen/iktidar yanlısı medya tarafından haber söyleminde kendini ortaya koymaktadır. Bu anlamda medya nefreti besleyen, hatta bazı durumlarda tehlikeli hale getirebilen bir güce sahiptir. Bu bağlamda medyanın nefretle ilişkisi ciddiye alınması gereken bir konudur.

Nefret Söylemi ile İfade Özgürlüğü Karşı Karşıya

Halen tartışmalı bir konu olan nefret söylemi, AB ülkelerinde bir suç olarak tanınmaya başlamasına rağmen, ABD'de düşünce özgürlüğüne vurgu yapılarak, özgürlüğe ancak "şiddeti teşvik etme" durumlarında kısıtlama getirileceği belirtilmektedir. İfade özgürlüğü temel insan haklarından biri olsa da, bireyler kendi açıklamalarından doğabilecek potansiyel nefret söylemi konusunda dikkatli davranmalıdırlar (Council of Europe-Committee of Ministers, 1997).

Her özgürlük gibi ifade özgürlüğünün de bir norm alanı mevcuttur; örneğin, çocuk pornografisinin ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi imkânsızdır.

İfade özgürlüğü yalnızca lehte olduğu kabul edilen veya zararsız ya da ilgilenmeye değmez görülen bilgi ve düşünceler için değil, aynı zamanda devletin ya da nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan çarpıcı, şoke edici, rahatsız edici bilgiler için de uygulanır. Ancak nefret söylemi niteliğindeki ifadeler sert eleştiri sayılmamakta ve koruma görmemektedir.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, devletlere, ulusal yasalar çıkarmak için ortak ölçütler belirlemesini önermekte ve nefret söyleminin sahibi ile bunu yayımlayan medyayı birbirinden net olarak ayırt etmesini tavsiye etmektedir. Diğer yandan Komite, nefret söyleminin medya aracılığıyla yayılmasının daha zararlı olacağını vurgulamaktadır (Weber, 2009).

Devletin ideolojik aygıtı olan medyanın, kendi gündemini yaratırken, toplumsal bağlamdan kopuk şekilde hem örtük hem açık biçimde ırkçılık, etnik önyargı, zenofobi (yabancı korkusu-nefreti), anti-semitizm gibi kavramlar üzerinden nefreti yeniden ürettiğini ya da pompaladığını biliyoruz. Medya olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama, abartı taktiklerine başvurarak "öteki"leştirdiği ve "hedef" haline getirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici "potansiyel risk ve tehdit saçan öcüler" gibi sunarak, toplumdaki "öteki" gruplara karşı beslenen önyargıları pekiştirir ve bu grupların kendilerini korumasız ve savunmasız hissetmelerine yol açar. Bu durum, bir yandan kişinin belirli bir gruba aidiyeti yüzünden küçük düşürülmesi, aşağılanması, hedef gösterilmesi, diğer yandan, nefret söylemi üreten gruba güç ve özen atfetmesi açısından oldukça zararlıdır. Söylenenlerden çok söylenmeyenler, normal, rasyonel ve mantıklı görünenler nefret söyleminin teşhisini zorlaştırırlar.

Eskiden manşetlerde gördüğümüz "Pis Çingene", "Korkak Yahudi", hatta geçmişte bir Bakanın çekinmeden söylediği "Ermeni Dölü" türünden sözcüklerin artık günümüzde gazetelerde satır aralarına, köşe yazılarına, internette ise Facebook ve okur yorumlarına kaydığına tanık oluyoruz.

Aşağıda yer alan kampanya örnekleri nefret söylemi ve nefret suçunun varlığını çok net biçimde ortaya koyuyor:

* Lezbiyenlere tecavüz ederek onları topluma kazandırabiliriz.
* Köpeklere giriş serbesttir. Bu kapıdan Yahudiler ve Ermeniler giremez.
* Duy Ulan Soysuz, Ne Mutlu Türküm Diyene...
* Soy Kırım Yapsak Soyunuz Kalmazdı Köpekler...
  TCK 216 (halkı kin ve düşmanlığa alenen tahrik veya aşağılama) amacına uygun olarak, Erzurum'da bir sağlık ocağındaki hastalara, bir doktorun "Pis Kürtler! Hepinizi öldürmek gerekir" dediği vakada, İzmir'deki Türkçü Toplumcu Budun Derneği'nin yürüttüğü "Kürt nüfus azaltılsın, Kürtler kısırlaştırılsın" kampanyası ile Denizli Çivril'de köylülerin "Kürtler çoğalıyor, biz kovmazsak köyü ele geçirecekler" olayında kullanılmıştır. Ancak Baskın Oran-İbrahim Kaboğlu örneğinde olduğu gibi, bu maddeyi hâkimler çoğu kez tersinden yorumlamaktadır (İnceoğlu, 2011a).

Gazetelerin ötekileştiren ve nefret yayan ifadelerini başlıklarda sıklıkla görebiliyoruz: "Gey barlardan çıkıp gasp yaptılar", "Ra-

hipler uçkuru kilisede çözüyor", "Sapık Yunanlıya baskın", "Nataşa paraları Rusya'ya", "Küstah Rum'a haddini bildirdi", "Eylemciye halk dayağı" vs gibi. Hatta şu başlıkları artık kanıksar ve içselleştirir olduk. "Eşcinsel öğretmen işten kovuldu", "Yunan tacizciye linç girişimi", "Yahudi işadamının borç intiharı" gibi... Halbuki "Türk tacizci", "heteroseksüel öğretmen" veya "Türk işadamı" gibi başlıklar kullanmıyoruz.

Diğer yandan, eşcinsel öğretmenin işten kovulması, tacizciye linç girişiminde bulunulması veya borcu olan herkesin intihar etmesi adeta suçu haklılaştırıyor ve hatta meşrulaştırıyor. Dink cinayeti öncesi medyada gördüğümüz başlıklardan birkaç örnek: "Hrant'ın hırlayışı", "Türklüğe hakaretten yargılanan Ermeni gazeteci", "Ermeniye Bak", "Hrant kaşıyor", "Hrant uslanmadı", "Kovun bunları. Ya sev ya terk et". Homofobik söylem de nefret söylemi olarak kabul edilir. "Travesti dehşeti", "Ters ilişki teklif etti öldürdüm", "Hak ettiler" türü manşetler, saldırıları meşrulaştırıyor veya özendiriyor. Medya, LGBT haberlerini ya şiddet içeren 3. Sayfa haberleriyle, cinsel içerikli, toplum ahlakına aykırı" olarak, LGBT bireylerini ise "sapkın" veya "canavar" olarak sunuyor. Kürt sorunu da terörizm ve PKK ile özdeşleştirilerek, Kürtler hakkında "cani, hain, kalleş, çapulcu, dağdan inenler" türünden "sloganlaşmış" ve "korkunçlaştırıcı" kalıp yargılar kullanılarak veriliyor (İnceoğlu, 2011b).

Diğer yandan, spor medyası da nefret söylemini ve nefret suçunu ciddi olarak körüklüyor; Türklük, Türkiye, canım Türkiyem, vatan, ay-yıldız gibi söylemler sıklıkla kullanılıyor. "Hindi dediniz bize nasıl yedirdik size" türünden başlıklarla şiddet kültürü yeniden üretiliyor.

HIV ve AIDS haberleri, suç ve ahlaksızlık ekseninde, tedavisi mümkün olmayan bir hastalık olarak sunulmakta, HIV ile yaşayanlar tehlikeli, hastalıklı, günahkâr, sapkın ve kötü bireyler olarak sürekli olarak ötekileştirilmektedir.

Avrupa Konseyi'ne bağlı "Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu"nun (ECRI) 2005 tarihli "Türkiye Raporu"nda, güvenlik güçlerinin azınlık gruplarına karşı kötü muamelede bulunduğu, medya ve kamuoyunda azınlık gruplarını "aşağılayan", özellikle de bazı basın organlarında anti-semit yayınların yapıldığı ve ders kitaplarında, "dini azınlıklara" yönelik kötü ifadelerin kullanıldığı belirtilmiştir.

2007 yılında kabul edilen 5651 sayılı "Internet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun"da ırkçılık, ayrımcılık veya nefret söylemi ile ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır.

İnternette de ırkçı nefret söylemin çok hızla yayıldığını görüyoruz. Birleşmiş Milletler (BM) Irkçılıkla Mücadele Sözleşmesi'ni yürüten Komitenin 2009'da eşitliği güvence altına almaya ek olarak ayrımcılıkla mücadeleyi içeren açık düzenlemeler getirmemizi talep etmesine karşılık herhangi bir tepki vermemiştik. Diğer yandan, 3000'e yakın kapalı sitenin kapatılma ölçütlerinin arasında ırkçılık ve ayrımcılığın olmaması da bir hayli düşündürücüdür.

ECRI "Türkiye Raporu"nda (8.02.2011) Türkiye'de bilgisayar ağları yoluyla işlenen ırkçılık ve yabancı düşmanlığının arttığını kaydetmiş ve internet basını için etik ilkelerin geliştirilmesini önermiştir. Hızlı yayılım, etkileşimsellik, hipermetinsellik gibi özellikleri yüzünden sosyal medyada nefret söyleminin çok daha kolay ve yaygın olarak üretildiğini görüyoruz. Milliyetçi ve ırkçı söylemin sosyal medyadaki dışavurumu bireysel değil kolektif bir olgu. Benedict Anderson'un Hayali Cemaatler (Imagined Communities, 1983) tahayyülünü sosyal medya bir adım daha öteye taşıyıp, bayrak ve asker görselleriyle, fonda Mehter Marşı çalan kahraman Mehmetçik videolarıyla ve şehitlik temaları üzerine kurulmuş gruplarla milliyetçileri birbirine yaklaştırmaktadır (Sözeri, 2011).

Bu süreç her zaman çok sistematik, planlı ve programlı bir biçimde işlememekle beraber ne yazık ki adeta bir linç kampanyasına dönüşebilmektedir. Burada sıklıkla, bir yandan, kişinin belirli bir gruba aidiyeti yüzünden küçük düşürülmesi, aşağılanması ve hedef gösterilmesine, diğer yandan, nefret söylemi üreten gruba güç ve önem atfedilmesine tanıklık ediyoruz. Zira bazı gruplar bu yolla, kendilerinin öz-değerlerini artırma yanılsaması içinde "diğer"lerini değersizleştirme ve insani değerlerden uzaklaştırarak itibarsızlaştırma sürecine müdahil oluyorlar.

Nefret ve Medya

Türkiye'de azınlıklar ve "ötekiler"e karşı takınılan tutum oldukça sert, hatta bazen olabildiğince saldırgandır. Söylemle başlayan süreç fiili saldırıyla devam ederken, milliyetçi ve "öteki"leştirici yaklaşımlar da içinde barındırdığı nefreti kolaylıkla dışavurabilmektedir. Burada ortaya nefret söylemi ve nefret suçu kavramları ortaya çıkmaktadır. "Bir kişiye veya gruba karşı, salt ırk, dil, din, cinsiyet ve cinsel yönelim, yaş, fiziksel ya da zihinsel engel gibi bir kişisel özellik nedeniyle işlenen suçların bütününe nefret suçu denir. Bu özellikler bağlamında geliştirilen söyleme de nefret söylemi denir" (akt. Kurşun, 2010:7). Nefret söylemi günümüzde medyanın en önemli sorunlarından bir tanesidir. Medyanın taraflı ve egemen ideoloji taraflı tüm "öteki"leri hedef gösteren ya da aşağılayan yayınları, politikacıların bolca nefret içeren açıklamaları ve bunlardan doğan "nefret ortamı" bu konunun önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye'de nefret söylemi ve nefret suçları en çok Kürtleri, Ermenileri, LGBT bireyleri hedef almaktadır. " 'Nefret söylemi' kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dahil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılacaktır. Bu anlamda 'nefret söylemi' muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır" (Weber, 2009:3). Genel anlamda ise Türkiye'de Türk, Sünni Müslüman, heteroseksüel olmayan herkes "öteki"leştirilmekte ve bir şekilde "nefret söylemi"nin hedefi haline gelebilmektedir.

Genel olarak ifade özgürlüğünün ve özel olarak medyada ifade özgürlüğünün insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne saygılı, çoğulcu demokrasiler için merkezi bir önemi bulunmaktadır. Bununla birlikte "nefret söylemi"nin "özgürlükler" kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği oldukça tartışmalı bir konudur. Medya egemen ideolojinin bir aygıtı olarak milliyetçiliği, ırkçılığı yeniden üretirken toplumsal öfke ve nefret duygularını da üretir ve bu duyguların ötekilere karşı yöneltilmesine neden olur. Böylece de gerçeğin değil, iktidarın kurgusunun topluma dayatılması adeta bir zamanlar Batılı demokrasilerde 4. Kuvvet olarak varolan medyanın şimdiki makûs talihini oluşturmaktadır.

Medya toplumsal çatışmanın aktörü olarak "itaatkâr" vatandaşlar yaratmayı amaçlamaktadır. Ana akım medyanın benimsediği ve aktardığı "biz"lik tanımı temelde, toplumda varolan ekonomik, siyasi egemen ideoloji tarafından biçimlenmiştir. Buna göre "Biz Türk'üz, Müslüman'ız hatta tercihan Sünni'yiz, heteroseksüeliz, erkeğiz, muhafazakârız, halkçıyız..." vs. İşte bu noktada nefret söylemi önem kazanmaktadır. Nefret söylemi ile ilgili düzenlemeler, bölgeden bölgeye ve hatta ülkeden ülkeye değişebildiği gibi akademik çalışmalarda da geniş bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Sık bir şekilde nefret söylemi, nefret suçları ile birbirine karıştırılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi bazı uzman kurumlar ve çok sayıda uzman nefret söylemi ile nefret suçları arasında bir ayrım yapmaktadır. O halde "nefret söylemi" nedir? Medya açısından "nefret söylemi"nin değerlendirmesini nasıl yapabiliriz? Medyada "nefret söylemi" ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilebilir mi? Medyada "nefret söylemi" karşısındaki tutumumuz ne olmalıdır? "Nefret söylemi"nin "nefret suçları" açısından yeri nedir? "Nefret söylemi" ile "nefret suçları" arasında bir bağlantı var mıdır? Eğer varsa bu bağlantıyı nasıl açıklayabiliriz ve neler yapabiliriz? (İnceoğlu, 2010).[1]

Son dönemde Türkiye'de "nefret söylemi" suç olmaktan öte iktidarın iletişim şekillerinden biri haline gelmiştir.Egemenlerin ağzından çıkanların çoğu "öteki"ne karşı nefret içeren ifadeler oluşturmaktadır. Milliyetçi ve muhafazakâr kesim "öteki"leştirdiği herkese karşı önyargılı ve acımasız bir tutum takınmaktadır. "Nefret söyleminin temelinde önyargılar, ırkçılık, yabancı korkusu veya düşmanlığı, taraf tutma, ayrımcılık, cinsiyetçilik, homofobi vb yatar. Kültürel kimlikler ve grup özellikleri gibi unsurlar nefret söyleminin kullanılmasını etkiler; yükselen milliyetçilik ve farklı olana tahammülsüzlük gibi koşullarda, nefret dili yükselir ve etkisini artırır" (Alğan ve Şensever, 2010:15). Muktedir olan gücün bu tahammülsüz ve olumsuz tutumu toplumsal anlamda da nefreti ve kutuplaşmayı körüklemektedir. Özellikle televizyon ve gazete haberlerinde bunu net bir şekilde görebiliriz. "Biz-onlar, güçlü-güçsüz, ötekileştirme bizde mevcut. Ötekileştirdiği grubun insanı değerini inkâr ediyor, onlara uygulanan şiddet ve aşağılayıcı davranışları meşrulaştıran zemini oluşturuyor. Hoşgörüsüz ve olum-

1. Yasemin İnceoğlu ("Nefret Suçu Kavramı ve Nefret Suçlarıyla Mücadele" isimli panelde yaptığı konuşmanın özetidir), 06.11.2010. http://xa.yimg.com/kq/groups/11155656/670071560/name/NEFRET+SU%C3%87UNUN+%C3%96NLENMES%C3%9D+ETK%C3%9DNL%C3%9DKLER%C3%9D-II.pdf.

suz bir haber dili var. Birtakım tanımlamalar, ölçüler, öngörüler üzerinden basın hareket ediyor. Esasen tüm dünyada var bu sorun, sırf Türkiye'ye has bir durum değil; belki yeni yeni konuşulan bir şey" (İnceoğlu, 2009).[2] Medya egemen olan gücün tarafında "nefret söylemi"nin yaygınlaştırıcısı olarak görevini yerine getirmektedir. Medya "öteki"lerin sesine hiç kulak vermemekte ya da bir parça yer verse bile bu yoğun "nefret söylemi" bombardımanı altında etkisizleştirilmektedir. Bu "öteki"leştirici tutumun arkaplanım sorgulamak gerekir. "Azınlıkların, Türklerin ve Türklüğün temeli üzerinde yükselecek olan bir ulus-devlette, özellikle ekonomik açıdan hâkim bir konumda olmaları kabul edilmedi. Cemaat ayrıcalıklarının sürmesi anlamına gelecek olan Lozan'da kabul edilmiş haklar da, dönemin sıkça kullanılan kavramıyla ifade edersek, 'mütecanis' bir ulusun teşekkülü yolunda önemli bir engel olarak algılandı" (Okutan, 2009:300). Bu engel bir şekilde ortadan kaldırılmalıydı. Çünkü yeni kurulan Türk devleti tek bir "ırk"a dayanmalıydı. "Nitekim azınlıklar hiçbir zaman 'biz' kategorisi içinde değerlendirilmedi. Basının da gayretleriyle desteklenen bu algı, toplum katmanlarında da yaygın bir kabul gördü. Türkçe konuşmadıkları gerekçesiyle çok sayıda insanın saldırıya uğraması veya Trakya Olayları'nda üç bine yakın kişinin göç etmesinin bölgedeki Türklerce önemsenmemesinin ve aslında memnunlukla karşılanmasının, toplumun da azınlıkları 'öteki' olarak değerlendirmesinin bir sonucuydu" (Okutan, 2009:297). "Öteki"leştirme ve hedef gösterme konusunda basının kirli bir geçmişe sahip olduğunu görmek için tarihe ve o tarihlerde yapılan yayınlara bakmak yeterli olacaktır.

Yeni Türk ulus-devleti her anlamda "Öteki"nin olmadığı ya da çok az olduğu bir toplumsal yapı oluşturmak istiyordu. Bu toplumsal yapı içerisinde ticari hayatın geçmişten günümüze azınlıklar tarafından belirlenmesi sorunu çözümlenmeli ve yeni devletin ekonomisi azınlıkların eline bırakmamalı görüşü hâkimdi. "Ticari hayat da aşama aşama Türkleştirildi. Ülkenin ekonomik hayatına büyük ölçüde hâkim olan azınlıkların yerine Türk kökenli işadamlarının geçirilmesine çalışıldı. Varlık Vergisi, bu amacın bir uzantısı olarak azınlık mensubu işadamlarının ticari hayat-

2. Yasemin İnceoğlu, "Medya'da Nefret Söylemi" (5-6 Eylül 2009 tarihlerinde gerçekleştirilen "Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi Çalışma Toplantısı"nda yaptığı sunumun deşifresidir), 06.9.2009.
www.nefretsoylemi.org/resimler/20091110728113056.pdf.

tan tasfiyesine yönelen kanun mahiyetine büründü" (Okutan, 2009:297). Bu önemli iş başarıldıktan sonra sıra diğer konulara da geldi. "Ulusun içeriğinin etnik malzemeyle doldurulуyor olmasının doğal bir sonucu olarak, uygulamada da sıkça ırkçı yöntemler benimsendi. Örneğin, memur olacak kişilerde Türk olması koşulunun aranması, İskan Kanunu ile Türkiye içindeki yerleşimin ırkçı esaslar üzerine oturtulmaya çalışılması gibi uygulamalar oldu. Dolayısıyla, Kemalist ulusçuluk resmi metinlerin aksine, uygulamada etnik ağırlıklı bir içerikle hayata geçirildi" (Okutan, 2009:296). Türk ulus-devleti ırkçı temeller üzerine kurduğu mantığı ile sosyal, siyasi ve ticari yaşamı Türkleştirdi. Bu Türkleştirme için "öteki" silahını kullandı. "Kısaca, yeni devlet kendine bir 'öteki' yaratmak zorundaydı ve savaşta düşmanla işbirliği yapan, farklı din, dil ve tarihi kökenden gelip ülke ekonomisine hâkim olan azınlıklar en uygun unsurlar olarak görüldü. Bu çerçevede azınlıklar, fiilen hiçbir zaman yurttaş olarak kabul edilmediler. Lozan Antlaşması gereği tanınan haklar da uygulanmadı veya engellendi" (Okutan, 2009:298). Bu anlamda Türkiye'deki nefret söyleminin temelinde Türkiye Cumhuriyeti'nin daha kuruluş aşamasında yarattığı "öteki"ne karşı "nefret" yatmaktadır. Bu anlamda Türkiye'deki "nefret söylemi" çok derindedir.

Belli alternatif basın ve yayın organları "öteki"lerin sesi olmaya çalışmaktadır. Ama "öteki"lerin kendi kendilerine seslenmesi bir işe yaramamaktadır. Yaşananları ve gerçekleri tüm topluma anlatabilme gücüne sahip alternatif bir medya gücü yoktur. Toplumun çoğunun takip ettiği ve onların düşünsel altyapısını oluşturan medya ise en temel hak ve sorumluluklarını bile yerine getirmemektedir.

> Gazetecinin Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'nde şöyle diyor: "Gazeteci başta barış, demokrasi, insan hakları olmak üzere insanlığın evrensel değerlerini, çokseslilliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, din, dil, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararası nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını veya inançsızlığını doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci her türlü şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtan yayın yapamaz." Medyaya bu konuda daha duyarlı olma ve otokontrol mekanizmasını devreye sokma görevi düşüyor (İnceoğlu, 2009).

Yaygın medyanın büyük bir bölümü "nefret söylemi"ni kullanmakta ve "nefret suçu"na ortam sağlamaktadır. Çünkü muktedirler medya üzerinde ağır bir baskı uygulamakta ve aykırı ses çıkaranları oyun sahnesinden dışarı atmaktadır. Bu anlamıyla egemenlere karşı çıkmak işinden olmaya, hatta cezaevine girme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaya kadar varan çeşitli sonuçlara yol açabilmektedir.

Haberin söylemi kadar kişinin ideolojik düşüncesi de önemlidir; ancak ideolojik şekillendirme egemen ideolojinin elinde olduğu için insanlar okulda, işte, yaşamını geçirdikleri diğer tüm alanlarda devletin ideolojik aygıtlarının şekillendirme sürecinden geçmektedir. Medya, egemen ideolojinin her gün yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır:

> Örneğin, insanların Türkiye'deki Kürtler hakkında halihazırda neler biliyor oldukları, Kürtler ile ilgili bir makaleyi okuma şekillerini etkileyecektir. Kürt olmayan okurlar, bu metinleri farklı bir şekilde yorumlayacaklardır. Bu yalnızca metne bağlı değildir. Mesele yalnızca metinden ibaret olsaydı, tüm metinler, insanlar üzerinde aynı etkiyi bırakırdı; ama bu doğru değil. Etkilenme şekli, metni kimin okuduğuna bağlıdır. Gerçekten de insanların bu metne dair ne tür bir zihinsel model yapılanmasına sahip oldukları, metnin kendisi ile olduğu kadar, insanların, geçmişlerinde, örneğin Kürtlere benzer gruplar hakkında ne tür bilgiler edindikleriyle de ilgilidir. Sahip olduğumuz ideoloji de önemli bir etkendir. Örneğin, aşırı milliyetçi biriysek, yorumumuz, sağ kanat insanların yorumu ile uyum içerisinde olacak ya da bu türden bir yorumu destekleyecektir. Yazar milliyetçi bir ideolojiyi benimsemiş ise ve okur da milliyetçi ise, bu durumda, okur, çok büyük bir ihtimalle, zaten yazarın ortaya koyduğu türden bir durum tanımlamasını kabul etmeye meyilli olacaktır; yine de bunun her zaman için kaçınılmaz bir şekilde geçerli olduğu söylenemez. Bu yüzden, Kürtlerle geçmiş deneyimlerinize bağlı olarak, Kürdistan ile ilgili ne tür bilgilere sahip olduğunuz, ne tür bir ideolojiyi savunduğunuz, milliyetçi olup olmadığınız gibi sizinle ilgili bazı özellikler de zihinsel modeli yorumlama şeklinize etki edecektir. Dolayısıyla zihinsel model sübjektiftir, kişiseldir, sahip olduğunuz ideoloji ya da daha önceki deneyimleriniz ile ilgilidir. Her bir gazete okurunun belirli bir makaleden farklı bir zihinsel model çıkarsamasının nedeni de işte budur (Van Dijk, 2010:25-26).

Kürt sorunu söz konusu olduğunda Türklerin büyük çoğunluğu devletin görüşünü savunmaktadır. Kürt sorunu konusunda bir adım atılacağı zaman medya bu konuda hangi şekilde düşünülmesi gerektiğini insanlara kabul ettirecek tarzda yoğun yayınlar yapmaktadır. Açılım sürecinde yaşanan yumuşama ve toplumun

da bu konuda egemen ideolojinin emrinden çıkmaması bunun en net örneğidir. Yine son dönemde yaşanan "açlık grevleri" ve bu konuda egemenlerin takındığı tavrın basında ve toplumsal alanı yansıtan sosyal medyada nasıl ele alındığına bakmak öğretici olacaktır.

Sırrı Sakık'ın oğlunun intihar haberinden sonra sosyal medyada adeta nefret patlaması yaşandı. Baş sağlığı dileme/dileyememenin de ötesinde "Oh olsun", "İlahi adalet" türünden ilkel, gaddar, öfke kusan mesajlar, akıl ve vicdan tutulmasının ne denli irrasyonel ve ürkütücü boyutta olduğunu gözler önüne serdi. Hızlı yayılım, etkileşimsellik gibi özellikleri yüzünden sosyal medyada nefret söylemi çok daha kolay ve yaygın olarak üretilmekte. Irkçı söylemin sosyal medyadaki dışavurumu bireysel kolektif bir olgu. Benedict Anderson'un "Hayali Cemaatler" tahayyülünü sosyal medya kolektif bir aidiyet üzerinden inşa ediyor. Süreç her zaman çok sistematik, planlı ve programlı işlememekle beraber, ne yazık ki adeta bir linç kampanyasına dönüşebilmekte. Sıklıkla karşımıza bir yandan kişinin belirli bir gruba aidiyeti yüzünden küçük düşürülmesi, aşağılanması, hedef gösterilmesi, diğer yandan nefret söylemi üreten gruba güç ve önem atfedilmesi olaylarına tanıklık ediyoruz. Bazı gruplar bu yolla kendilerinin öz-değerlerini artırma yanılsaması içinde "diğer"lerini değersizleştirme ve insani değerlerden uzaklaştırarak itibarsızlaştırmaya müdahil oluyorlar.

Kürt tutukluların üç temel istekle başlattıkları açlık grevleri önce uzun bir süre görmezden gelinmiş, daha sonrasında süreç tutukluların durumlarının ciddileşmesi ile birlikte gündemin ana maddelerinden birisi olmuştur. Siyasetçilerin açlık grevcileri için "şov, tehdit, şantaj" gibi değerlendirmeleri ve bunların medyada karşılık bulması ve bu temelde yayınların yapılması, yine BDP milletvekillerine yönelik suçlamalar, bazı milliyetçi partilerin "bırakın ölsünler" gibi açıklamaları; "nefret"in çok çabuk bir şekilde toplumsal söylemin en önemli öğesi haline gelebildiğini göstermesi açısından yaşanan bu süreç öğretici olmuştur.

Haber 7 internet sitesinin 10.11.2012 tarihinde yaptığı "BDP'li Beşikçi ve Baydemir'den kebap ziyafeti" başlıklı haberinde "BDP Bilimsel Danışma Kurulu Üyesi İsmail Beşikçi, açlık grevlerinin başladığı 12 Eylül tarihinde Diyarbakır'a gerçekleştirdiği ziyarette, mahkûmların 'ölüme yatırıldığı' saatlerde Belediye Başkanı

Osman Baydemir ile ziyafet çekmiş..." denerek konu kısa bir şekilde "habervaktim" sitesinden alınan bir fotoğrafla birlikte veriliyor. Habere yapılan yorumlar ise "nefret söylemi"nin en çirkin örnekleri arasına alınabilir. Yorumlardan bazıları şöyle:

"kardeşim bırakın bu memlekette demokrasi var isteyen istediği kadar aç kalabilir bunların üzerine gidip bu kadar reklamlarını yapmaya gerek yok, bunların amacı demokrasi falan değil, vatandaşın çocuğu ölmüş çok mu umurlarında sanki, bunlar örgüt içi infaz yapıyorlar. bırakın ölen ölsün kalan sağlar bizimdir."

"ne kadar şanslılar,öldürdükleri insanların böyle bir şansı bile yoktu. Bu arada medya kimden yana ne yapmaya çalışıyor onu da anlamıyorum."

"şehit aileleri de İmralı'daki bebek katilini asın diye açlık grevi mi yapsa"

"ismail beşikçi denilen adam çorum iskilipli ama gerçek ortaya çıkıyor. Olay Kürt'ün hakkını savunmak değil. Kürt kardeşlerimiz haksızlığa uğrarsa evel ALLAH biz savunuruz zaten. Biz uğrarsak kardeşlerimiz de bizi... lakin bu İsmail Beşikçi, Nuray Mert gibiler, kendileri gibi batıldan yana saflarını seçtiler. O zaman Kürt kardeşlerimizle biz de safımızı belli edeceğiz. Safımız elbette islam.."

"ABD'de görev yapan ünlü tıp doktorumuz Dr. Mehmet Öz 12 yemek yemeden ve su içmeden duran bir insanın vücüdundaki tüm kanserli hücre ölür diyor. Bırakın sıhhat bulsunlar askerimizin kurşunuyla ölmemişler bırakın açlıktan ölsünler"[3]

Aynur Doğan'ın Facebook sayfasından paylaştığı, "53. gün ölmeye yatanın vücudu, seyirci kalanın ruhu ölür" yazılı fotoğrafın altına yazılan yorumlardan bazıları:

"Hala ölmemişler mi ya maşallah domuz gibiler :)))"

"Daha gebermemiş mi bu p.çler.... lan bunlar gündüz oruç ayağında gece kuş sütü sofrada mı yoksa"

"Havlamayın lan vatan bizim toprak bizim bayrak bizim din bizim dil bizim siz neyin davasını yapıyorsunuz su bedava elektirik bedava yemek bedava kömür bedava hastahane bedava hâlâ

3. "BDP'li Beşikçi ve Baydemir'den kebap ziyafeti" için bkz.: http://m.haber7.com/haberDetay.php?id=950107 (not: yorumlardaki yazım yanlışları özellikle düzeltilmemiştir) 10.11.2012.

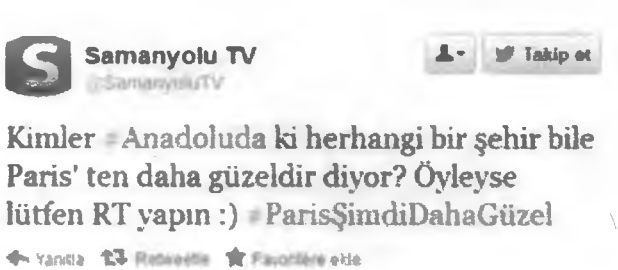
neyin davasını yapıyorsunuz sizi köpek besler gibi besliyoruz biraz sahiplerinize sadık kalm lütfen :)))"[4]

Bununla birlikte marjinal sayılabilecek, adı Hrant Dink cinayeti ve Zirve Yayınevi Katliamı'na karışmış olan milliyetçi partinin ilçe başkanlarından biri şu açıklamayı yapmıştır: "BDP'lilerin yapmış olduğu açlık grevini sonuna kadar destekliyoruz. Aman bırakın yapsınlar. Hatta BDP'li milletvekilleri ve genel başkanı ile İmralı'daki cani de buna dahil olsun. Ölene kadar açlık grevine devam etsinler."[5]

Açlık grevleri sürecinde yapılan açıklamalar, haberler, yorumlar ve sosyal medyada yer alanlar "nefret söylemi" açısından en sert ve "öteki"nin ölmesini isteyen normal kabul edilemeyecek örneklerle doludur.

Bu "öteki"leştirici ve halklar arası ilişkileri kötü anlamda etkileyecek önemli örneklerden birisi de, barış görüşmelerinin sürdüğü ve Paris'te üç Kürt kadın siyasetçinin öldürüldüğü dönemde gerek bazı İslamcı gerek bazı ulusalcı medyanın, toplumsal barışı tehdit eden söylemleridir. Örneğin, Samanyolu TV'nin resmi Twitter adresinden paylaşılan "tweet" de sosyal medyada tartışma konusu oldu. "ParisŞimdiDahaGüzel" hashtags ile paylaşılan tweet tepkiler üzerine geri çekildi.

Samanyolu TV'nin o tweet'i:

Sosyal medyadaki bu tutum "öteki"ne karşı nefreti çok net bir şekilde kendinde gösterdi. Ölümlere sevinen bir mantığa ve garip bir anlayışa sahip medyanın ve ona uyarak "cinayet" karşısında sevinç çığlıkları atan insanların akıl dışı tutumuna bir örnektir. "ParisŞimdiDahaGüzel", "hashtag"ı altına yazılanlardan bazıları şöyle:

4. http://www.facebook.com/aynurdoganfan?fref=ts.
5. http://www.yerelguc.com/siyaset/acliktan-olsunler-h3540.html

"Korsan@Korsan pkk, kendi iç hesaplaşması yüzünden 3 kadın pkk'lıyı Paris'te öldürmüş. Bu işe en çok akp'lilerin üzülmesi çok manidar!#ParisŞimdiDahaGüzel
273 kez retweetlendi
TTNews@TTNews_co "#ParisŞimdiDahaGüzel" Twitter Türkiye gündemine 5. sıradan girdi.
Den.@duygunol1903 Sakine Cansız soyadının hakkını sonuna kadar veriyor, darısı diğerlerinin başına! #ParisŞimdiDahaGüzel
BeşiktAŞK @cengizors #ParisŞimdiDahaGüzel 3 yetmez daha fazlasını istiyoruz.!
*ES*ES*@eskartales
Bıze heryer PARIS ~~#ParisŞimdiDahaGüzel~~
Pina__@EP_Ist
~~#ParisŞimdiDahaGüzel~~ diyarbakır doğunun parisiydi ya la! darısı diyarbakırın başına #Şehidimhakkımhelaletmiyor
TÜRK AÇILIMI @turkmilligucu
Demir yığını Eyfel kulesini görünce sanattan nefret etmiştim. Sakinenin leşini görünce işte sanat dedim :) ~~#ParisŞimdiDahaGüzel~~
İzmirli@izmirli_izmirli Haydi Kandil ayni performansi senden de bekliyoruz#ParisŞimdiDahaGüzel
T.C.MCG@VatankutsaldirKandil'de degil Paris'te... #ParisŞimdiDahaGüzel
T.C.MCG@VatankutsaldirParis'te Son Tango...!! ~~#ParisŞimdiDahaGüzel~~"[6]

Samanyolu TV'nin bu tavrına Twitter'daki birçok kişi de tepki gösterdi. Tepkilerden bazıları şöyle:

"ali topuz ?@alidurantopuz: Ulan Paris, sen eskiden bi hafta sokaklarını gezenin aklını, ruhunu alırdın; şimdi seni hiç görmeyenleri bile soysuzlaştırmayı becerdin
Selami İnce ?@selamiince: Pariste öldürülen kadınlar Avrupa'da oturma izni olan TC vatandaşıydı. Hiçbir suçtan aranmıyordu. Samanyolu neye seviniyor #ParisŞimdiDahaGüzel
Fırat Kapucu ?@Ucupak: Ah güzel ülkemin nefret dolu insanları.. #ParisŞimdiDahaGüzel dedikçe nasıl da çirkinleşiyor, nasıl da insanlıktan çıkıyorsunuz.. Ah.."[7]

6. #ParisŞimdiDahaGüzel https://twitter.com/search?q=%23Paris%C5%9EimdiDahaG%C3%BCzel&src=tren
7. Katliamın ardından tepkiler; lanetleyenler ve sevinenler! 11 Ocak 2013. http://muhalefet.org/haber-katliamin-ardindan-tepkiler-lanetleyenler-ve-sevinenler-12-4665.aspx#.UPBKtSRwpxc.twitter

Sosyal medyadaki bu tavır geleneksel medyanın tavırlarına yansımıyordu. Ancak "sosyal medya"nın son dönemdeki gücü ve daha fazla kişiye ulaşıyor olması göz önüne alındığında, yayın yapan gazete ve diğer haber kaynaklarının sorumlu bir tutum takınması gerekliliği kendini göstermektedir. Diğer taraftan bazı siyasi parti temsilcilerinin aynı içerikte açıklamalar yapması ve bunların medya üzerinden kitlelere ulaşması da sorumluluğun sadece medyaya değil tüm kurum ve kişilere düştüğü gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu anlamıyla Türkiye'de Kürt meselesinde "barış"tan bahsetmek ve "barış" yanlısı bir tutum almak, "savaş"ı savunmaktan çok daha zordur.

Türkiye'de "öteki"lere karşı söylem nefret içermektedir. "Öteki"lere karşı gerçekleşen nefret ve şiddet haberlerinin verilişi sırasında bu hareketlerin haklı tepkiler sonucu meydana geldiğinin hissettirilmesi ya da açıkça vurgulanması da ana akım (ve yanında ulusalcı, İslamcı vs) medyanın genel tutumudur. Çünkü geçmişten günümüze, "ötekilere ilişkin tüm inançlarımız kitle iletişim araçlarının söyleminden, edebiyattan, ders kitaplarından, yazılardan ya da diğer seçkin söylem biçimlerinden gelir. (...) Kitle iletişim araçları günümüzde toplumdaki etnik bilgi ve düşüncelerin temel kaynağıdır" (van Dijk, 2002). Bu anlamda medyanın "öteki"leştirilenlere karşı söylemi toplumsal tutumu ve yaklaşımı etkilemektedir. Bu anlamıyla "barış gazeteciliği"nin temel gereklerinden birisi "öteki" ayrımını ve "öteki"leştirmeyi bırakmasıdır. Kürt halkının "öteki"leştirilmesi ve ayrımcı yaklaşım "savaş gazeteciliği"ni beslemekte ve "barış"la ilgili her şeyi yaralamakta ve bir kenara atmaktadır. Diğer bir yaklaşım olan 'Barış Gazeteciliği' günlük editörlük ve habercilik işi için şiddetsizlik bilinci ve yaratıcılık oluşturur" (Lynch ve McGoldrick 2005:5). Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de medyanın genel yapısı dolayısıyla "savaş başta olmak üzere her türden şiddet medya için haber değeri taşır. Aslında haber değeri taşımaktan öte medya adeta şiddetler tarafından beslenir" (Arsan, 2005:126). Türkiye'de akşamları haber bültenlerinin ilk sıralarını genelde şiddet haberleri almaktadır. Bu şiddet haberlerinin çoğunu ise 30 yıla yakın zamandır, Kürt sorunu merkezli çatışmalar oluşturmaktadır. İletişimbilimci Yasemin İnceoğlu Kürt sorunu konusunda yapılan hataları şöyle özetlemektedir:

> Kürt sorununu terör/terörizm ile özdeşleştirerek, aslında böyle bir sorunun olmadığı, sorunun kaynağının tamamen bölgedeki geri kalmışlıkla ilgili ve ekonomik olduğu, bunu da yabancıların kışkırttığı söylemini yeniden üreten ve meşru bir zemine taşıyan ana akım medya, Türk-Kürt ayrımcılığına katkı payı olarak, zaman zaman korkunçlaştırıcı, şeytanlaştırıcı, bazen de kurbanlaştırıcı kalıp yargılar kullanmakta. Oysaki bu tavır Kürt sorununu çözümsüzlüğe götürmekten başka bir fayda sağlamaz. İşte bu noktada, gazeteci nesnelliğini yitirir ve şiddeti haklılaştırmaya başlar (İnceoğlu, 2009).[8]

Bu anlamda, sorumluluklarını bilerek ve temel insani değerleri ve insan haklarını gözeterek yayın yapması gerekirken medya tüm bunları bir yana bırakıp "nefret"i, "şiddet"i ve ve "çatışma"yı körükleyen yayınlar yapmaktadır. Bugün Kürtlere karşı gelişen nefret söylemi yarın Ermenileri, Rumları, Alevileri, yani dini ve etnik tüm azınlıkları, farklı siyasi görüşte olanları, cinsel yönelimleri farklı olan bireyleri, yani tüm "öteki"leri hedef alabilir. Bu anlamda Türk, Sünni, Müslüman, milliyetçi, muhafazakâr, erkek egemen bir söylemin egemen olduğu bir ülkede, etnik, dinsel, cinsel vs anlamda "farklı" olanların da olabileceğini anlatmak "egemen ideoloji"den farklı düşünen herkesin görevi olmalıdır.

Alternatif Bilişim Derneği'nin 2013, İnternetin Durumu Raporu'nda, Ocak-Kasım 2013 tarihleri arasında Türkiye'de internet ortamında üretilen nefret söyleminin kaynağının çoğunlukla nefret dili ve ayrımcı söyleme sıkça yer veren muhafazakâr yayın çizgisine sahip haber siteleri ve onlara gelen okur yorumları ile sosyal medya olduğu tespit edilmiştir" (Altenatif Bilişim, 2013:11). Bu anlayıştaki medya organları da geleneksel medyada olduğu gibi çoğunlukla etnik/dini köken, politik grup ve cinsel yönelim vs gibi nedenlerle, nefret söylemi ile bu grupları hedef alabilmektedir. Türkiye'de haber kaynaklarının çoğunda okur yorumları moderatörler tarafından denetlenmektedir. Ancak bu denetimlere rağmen küfür, nefret, hakaret içeren yorumlar çoğu zaman moderasyon müdahalesiyle karşılaşmadan yayımlanmaktadır. Ayrıca Alternatif Bilişim Derneği'nin konuyla ilgili yaptığı genel bir tarama sonucuna göre, Türkiye'de internet haber siteleri-

8. Yasemin İnceoğlu: "Nefret söylemi, nefret suçunun önünü açar", Röportaj: Savaş Çömlek, 21.09.2012.
http://www.yesilgazete.org/blog/2012/01/09/yasemin-inceoglu-nefret-soylemi-nefret-sucunun-onunu-acar/

ne yorum ekleme sürecinde ayrımcı söylem, nefret söylemine ilişkin herhangi bir uyarı bulunmamakta, bazı haber sitelerine üyelik gerekmeden doğrudan yorum eklenebilmektedir. Yine rapora göre, hiçbir denetime tabi olmayan sosyal medyada ise gündemle ilişkili tartışmalar, politik anlamda taraftarlık düzeyinde yürütülmekte, internet ortamının verdiği sanallık ve özgürlük sayesinde, tarafların kimi zaman bilinçli kimi zaman da bilincinde olmadan abartma, çarpıtma, karalama, aşağılama, itibarsızlaştırma, hakaret ve hatta küfre varan ifadeleri daha rahat kullandığı görülmektedir. Bazı siyasetçilerin, gazetecilerin tweet'lerinde kullandıkları üslubun politik kutuplaşmayı daha da derinleştirdiği, tartışmalardaki üslubun tonunu yükselttiği ve nefret söylemini tetiklediği de raporda belirtilmiştir.

Raporun Nefret Söylemi bölümünün alt başlıklarından biri olan "Politik grup/etnik kökene yönelik nefret söylemi" kısmında verilen örnekler Türkiye'nin siyasi söyleminde "nefret"in ne kadar etkin olduğunu çok net bir biçimde göstermektedir:

> Şubat 2013'te bazı BDP'li milletvekilleri çözüm sürecine destek amacıyla Karadeniz illerine gitmiş ancak Sinop ve Samsun'da çıkan olaylar nedeniyle Karadeniz turu iptal edilmiştir. Milletvekillerinin Karadeniz'e gitmesi, Twitter, Facebook, YouTube gibi sosyal medya ortamlarında küfür, hakaret içeren sözcüklerle tartışılırken, haber sitelerindeki okur yorumlarında da benzer nefret söylemi örnekleri, hatta nefret suçuna davetiye çıkaran tehditler hiçbir moderasyon müdahalesi olmaksızın yayımlanabilmiştir. İsrail ve Yahudiler de geleneksel medyada olduğu gibi internet ortamlarında da, hedef alınan gruplardan olabilmektedir. İslami Yardım Vakfı (İHH) Başkanı Bülent Yıldırım, 10 Ekim 2013'te attığı tweet'te, 2010'da Mavi Marmara Gemisi olayıyla ilgili olarak Türkiye'de yaşayan Yahudi yurttaşları hedef haline getirmiştir. "Gemide bize saldıranlar arasında Türkçe bilen, Türkiye'de yaşayan siyonist Yahudiler vardı. Bunların hesabını verecekler." Yine Taksim Gezi Parkı protestolarının dış odaklar tarafından örgütlendiği iddiası ve "faiz lobisi" söylemi Yahudi lobisinin hedef alınmasına neden olmuştur. Ayrıca Yıldız Teknik Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Ahmet Atan'ın Gezi Eylemleri ile ilgili olarak "Yahudi, Ermeni ve Rumsanız Gezi eylemlerinde aktif rol almanızı anlayışla karşılıyorum. Lütfen soyunuzu araştırın" şeklindeki ırkçı tweet'i, Yahudi, Ermeni ve Rumlara yönelik nefret söylemi örneğidir. Yine geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Hrant Dink cinayeti ve Hocalı Olayları üzerinden, Ermenilere yönelik nefret söylemi üretilmiştir (Alternatif Bilişim, 2013:12).

Alternatif Bilişim Derneği, internet ortamlarında nefret söylemi ile mücadele etmek için bazı öneriler geliştirmiştir. Bu öneriler şunlardır:

- Türkiye'de genellikle hedef alınan gruplara yönelik anahtar sözcüklerin belirlenmesi ve buna göre internet ortamlarının izlenmesi ve bu konuda bilimsel araştırmalar yapılması;
- Nefret söylemi içeren içeriğin yayımlandığı siteye/şirkete/servis sağlayıcıya vb şikâyet bildirilmesi ve bu şikâyetlerin ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmesi;
- Yeni medya okuryazarlığı konusunda eğitimler verilmesi ve toplumsal farkındalığı artırıcı kampanyalar yürütülmesi;
- Nefret söylemi/suçu mağdurları ile dayanışma yapılması ve destek olunması;
- Uluslararası işbirliği yapılması;
- Akademik çevrelerin, STK'ların ve mağdurların taleplerinin dikkate alındığı yasal düzenlemelerin yapılması (Altenatif Bilişim, 2013:15).

Bu önerilerin gerçek anlamda tüm medya organları tarafından ciddiye alınması ve uygulanması durumunda nefret söylemi/suçu konusunda olumlu anlamda gelişmelerin olacağı ortadadır. Ancak bu konuda iyimser olmak için henüz erkendir.

Egemen/iktidar yanlısı medyanın tekçi ve milliyetçi yapısı şimdiye kadar toplumsal anlamda "öteki"lere karşı nefret ya da ilgisizliğin eğitimden sonraki en büyük sorumlusudur. "Öteki"leri anlamak için çokkültürlü bir yapının değerini ve önemini ortaya koymak gerekmektedir; ancak bunu sadece alternatif medya yapmaktadır. Diğer taraftan toplumsal ve bölgesel anlamda barış çokkültürlü bir yapıdan geçmektedir. Anadolu'daki ve çevresindeki çokkültürlü yapı kabul edilip, yaşam bu anlamda yeniden ele alınmadıkça "barış" ve "kardeşlik"ten bahsetmek anlamsız olacaktır.

Medyaya Düşen Görevler

UNESCO'nun 1983 yılında Paris Toplantısı'nda kabul edilen "Profesyonel Gazetecilik Etiği Uluslararası İlkeleri"nin 8. Maddesi'nde, "Gazeteci, barış, demokrasi, insan hakları, toplumsal ilerleme ve ulusal özgürleşim gibi evrensel insani değerleri savunur..." ifadesi yer almaktadır.

9. Maddesi'nde ise, evrensel insani değerlere bağlı bir gazetecinin savaşı, şiddeti, nefreti, ayrımcılığı, ırkçılığı, baskıyı haklılaştı-

racak bir gazetecilik anlayışından uzak duracağı ve barış için çaba göstereceği vurgulanmaktadır.

Diğer yandan, TGC'nin hazırladığı 1997 tarihli Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi şöyle diyor: "Gazeteci başta barış, demokrasi, insan hakları olmak üzere insanlığın evrensel değerlerini, çoksesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, din, dil, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararası nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını veya inançsızlığını doğrudan saldırı konusu yapamaz."

"Barış gazeteciliği"nin iki önemli ismi Jake Lynch ve Annabel McGoldrick şu ilkelerin altını çiziyorlar: "Bir çatışmayı sadece iki tarafın çatışması gibi göstermekten kaçınılmalı, çatışmanın sonuçlarının ve bağlantıların izleri sürülmeli, şiddetin yalnız görünen değil, aynı zamanda görünmeyen etkileri hakkında da haber yapma yolları aranmalı, sürekli olarak tarafların farklılıklarını değil, ortak zeminde buluşma olasılıklarını gösteren haberler yapılmalı; trajedi, soykırım, katliam, suikast gibi sözcükler bol keseden yerli yersiz kullanılmamalıdır" (Lynch ve McGoldrick, 2005).

Özetle yukarıda bahsedilen belgeler ve "barış gazeteciliği" kavramı şunu vurgulamaktadır: Medya çarpıtılmış, eksik, dramatize edilmiş ve zaman zaman paranoyaya varan komplo teorileriyle donatılmış, geçmişte yaşanan acı, felaket, şiddet, nefret ve düşmanlığı kurcalayan haberleri gündemde tutmaktan ziyade, barışa ve çözüme odaklı, insan hakları ve demokrasiden taraf, ayrımcılık ve kutuplaşmayı körüklemeyen bir tavır sergilemeli ve en önemlisi, yurttaşın bilgi edinme hakkını ihlal etmemelidir.

Kamuoyunun duyarlılığını ve farkındalığım yaratma/artırma konusunda medyaya önemli görevler düşmektedir. Sorumlu ve demokratik bir medya "biz" ve "onlar" kutuplaşmasını beslemek ve pekiştirmekle uğraşmaz, aksine karşılıklı iyi niyet, anlayış ve saygıya dayalı kültürler arası diyalog için zemin hazırlar. Peki, bu konuda neler yapılabilir? İşte birkaç öneri:

* Nefret söylemi izlenmeli ve raporlanmalıdır. Demokrasilerde en etkili yöntem deşifre etmektir.
* Gazetelerde, özellikle de gazetelerin internet sayfalarında yayımlanan yazılarda nefret söylemi oldukça yoğundur. Bu konuda nefret söylemi içeren yazılar yorumlarla protesto edilebilir.
* Gazeteciler, akademisyenler, hukuk danışmanları, STK temsilcileri ve en önemlisi nefret söylemine en çok maruz kalan gruplar ortak bir platformda bir araya gelmelidir.
* Sosyal medya ortamında nefret söylemi izleme ve raporlama merkezlerinin kurulması çok önemlidir (Sosyal Değişim Derneği'nin Medya İzleme Merkezi projesi gibi).

Bu konuda Ekşi Sözlük'ün nefret söylemi denetleme projesini de örnek verebiliriz. 19 Haziran 2011'den itibaren site şöyle bir duyuruya yer verdi: *Nefret söylemi denetim grubu şu andan itibaren Ekşi Sözlük dahilinde yazılmış entry'leri denetlemek, bu entry'ler arasında nefret söylemi içerenleri tespit etmek ve söz konusu nefret söylemlerini yayından kaldırmak amacıyla yetkilendirilmiş ve aktif olarak çalışmaya başlamıştır.* Site ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu, atıf yapılan mahkeme kararları ve Bazı Kuzey Avrupa ülkelerinin ilgili yasalarını temel alarak aşağıdaki tanımı kabul etmiştir: *Irk, etnik köken, dil, inanış durumu, fiziksel veya zihinsel engel, bölgesel farklılıklar, cinsiyet, cinsel kimlik ya da cinsel yöneliminden dolayı belirli kişi veya gruplara bu temel özelliklere dayalı, mevcut her türlü olumsuz önyargılardan beslenerek yöneltilen nefret ve/veya şiddet oluşturabilecek nitelikteki ifadeler nefret söylemi olarak kabul edilir.*

Çokkültürlülük ve Medya

Ulus-devlet ile çokkültürlülük birbirine taban tabana karşıt iki kavramdır. Ulus-devlet tek ulus egemenliğini temel alır ve duruma göre diğer ulus veya azınlıklara ya bazı haklar tanır ya da onları baskı altına almaya, susturmaya ve asimile etmeye çalışır. Bu ulus-devletin bulunduğu coğrafya, ekonomi, politika vs ile yakından ilişkilidir. Fransa'da da Türkiye'de de ulus-devlet anlayışı egemendir ama bu iki ülkenin yaklaşımları arasında çok büyük

farklar vardır. Çokkültürlü yaklaşıma yakın duran ülkelerde her anlamda gelişmenin ileri noktada olduğu ise bir gerçekliktir. Kanada örneği üzerinden tanımlanan çokkültürlülük ise gelişmiş ve çağdaş bir yaşamı ifade etmektedir. Geri bıraktırılmış ülkelerde çokkültürlü bir yaklaşımı benimsemek, benimsetmek ve bazı önemli aşamalardan geçmeden çokkültürlü bir yapı oluşturmak neredeyse imkânsızdır. Çokkültürlülüğün tanımı konusunda bir uzlaşı yoktur. Kymlicka'ya göre, "bir devlet, eğer üyeleri ya farklı uluslara ait (çokuluslu devlet) ya da farklı uluslardan kopup gelmişse (çoketnikli devlet) ve bu olgu bireysel kimliğin ve siyasal hayatın önemli bir yanını teşkil ediyorsa, o devlet çokkültürlüdür" (Kylicka, 1998:49). Genel anlamıyla "çokkültürlülük", farklı sosyal yapılardan ve çevrelerden, dini inanışlardan, etnik kökenlerden ve uluslardan gelen birey ve grupların oluşturduğu çağdaş toplumsal yapıyı tanımlama çabasıdır.

> Çokkültürlülük, yalnızca bazı özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil, kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınması projesidir. Tersine, çok milliyetli imparatorluklar zamanında kültürel farklılıklar kolektif örgütlenmelerle düzenleniyordu. Söz konusu olan farklılıkların tanınması değil, gerçekte imparatorluğu oluşturan, çoğu kez imparatorluktan önce de var olmuş olan az sayıda cemaatin tanınmasıydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda fethedilen topraklarda yaşayan otokton halklar kendi yasaları ve kurumları olan yerel cemaatler (milletler) olarak örgütlenmişti. Ancak bu toplumlarda grubun dışında birey hiçbir şeydi. Kişilerin aidiyetlerini seçme hakları ya da değiştirme olasılıkları yoktu (Doytcheva, 2009:19).

En önemli sorun şu ki, ulus olarak kendini hiç tanımlayamamış ve ulus-devlet sürecinden geçememiş toplulukların yoksun kaldıkları kimlik ve ulus aidiyeti kavramlarına verdikleri anlam ve kendilerini görmek istedikleri yer farklılaşabilmektedir.

> Ulus-devlet oluşumu, tarihinde gösterdiği gibi, yalnızca yeni devlet sınırlarıyla ortaya çıkmaktadır. Ve bu sorun, –siyasi ve ahlaksal açıdan hiçbir biçimde savunulamayacak– "etnik grupların tasfiyesi"yle dahi yok edilemez. Beşten fazla devlete ayrılmış Kürtler veya etnik grupların zalimce savaştıkları Bosna-Hersek örnekleri, ulusal self-determinasyon konusundaki "hak" kavgasını açıkça ortaya koymaktadır. Kendini özgün kimlikli gören bir topluluk olarak kolektifler, kendi devletlerini kurma girişimiyle, politika-öncesi dil ve soy toplumu ya da birleşti-

rilmiş veya parçalanmış bir "kültür ulusu" olmaları nedeniyle yoksun kaldıkları kimlikleri için yeni bir tanınma mücadelesi başlatmışlardır (Habermas, 2005:128).

Türkiye kuruluşundan bu yana asimilasyoncu politikalar uygulamış ve Türkçe dışındaki diller yasaklanmıştır. Bu anlamda birçok etnik yapı asimile edilmiştir. Günümüzde ise birçok farklı etnik topluluk artık sadece kendi dil ve kimliğinin öneminin farkına varmıştır. Lazlar, Gürcüler, Çerkesler son dönemde kendi dilleri konusunda daha duyarlı olmuşlar ve devletten kendi dillerinde televizyon yayını yapması talebinde bulunmuşlardır. Kürtler ise asimilasyon politikalarına karşı direnmişler ve nüfus yoğunlukları ve bulundukları bölgenin yapısı ve mücadeleci yapıları sonucu etnik özelliklerini korumuşlardır.

Kanadalı felsefeci Kymlicka, Kürt sorunu konusunda şunları söylemektedir:

Kuşkusuz, Türkiye'deki Kürtlerin durumu farklıdır; çünkü soydaş devletleri yoktur. Ancak yine burada da Batı demokrasilerindeki azınlık milliyetçiliğinin çoğu örneğinde olmayan bir sınır-ötesi mesele vardır. Kürtler dört ülkeye dağılmış olduklarından, ülkelerin birinde özyönetim kazanan Kürtlerin bunu komşu devlet üzerindeki iddialarına dayanak yapma potansiyeli vardır; aynı zamanda bir ülkenin istikrarsızlık yaratmak amacıyla öteki ülkedeki Kürt ayrılıkçılığını destekleme ihtimali de vardır. Kısaca, Kürtlerin, Doğu Avrupa'daki ulusal azınlıklar gibi, devletler arası daha büyük güç mücadelelerinde bir piyon olarak kullanıldığı korkusu vardır. Ve bu Kürtlerin özerkliğini müzakere etme önünde engel oluşturmayı sürdürecektir. Şu ya da bu yolla, azınlık milliyetçiliğinin istikrarlı ve barışçı bir ülke içi çözüme kavuşturulabilmesinin önünü istikrarlı ve barışçı bir uluslararası bağlamın yokluğu tıkamaktadır (Kymlicka, 1998:21).

Birçok dünyaca ünlü ismin üzerinde durduğu Kürt sorunu yakıcı ve bölgesel bir sorun olarak gayrimüslim azınlıkların ya da diğer birçok farklı azınlığın sorunu ya da mücadelesiyle kıyaslanamayacak ölçüde farklı bir çerçevede ele alınması gereken bir konudur. Türk ulus-devlet anlayışı kavgacıdır ve Habermas'ın ifade ettiği gibi, "bireylerin cumhuriyetçi özgürlüklerinden farklı olarak, ait olunan ulusun bağımsızlığı –bu da gerektiğinde "evlat kanıyla" savunulmalıdır–, laikleşmiş devletin bünyesinde laik olmayan aşkınlıklar barındırdığı anlamına gelmiştir. Savaşçı

ulus-devlet vatandaşlarına, ortaklığın korunması için yaşamlarını tehlikeye atma görevini yüklemiştir" (Habermas, 2005:23). Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin ulus-devlet mantığını kırmak ve sorunlara çözüm bulmak zorlu bir mücadele gerektirmektedir.

Guibernau'nun ifade ettiği üzere İsrail ve Türkiye gibi ülkeler ulusal sorunların çözümünde askeri yöntemleri temel almaktadır:

> Bir başka kategoriyi de içinde yaşadıkları devletin kendilerini hiçbir biçimde tanımadığı uluslar oluşturmaktadır. Bu olaylarda, devlet kendi toprakları içinde farklılığı ortadan kaldıracak politikaları uygulamak için aktif faaliyet yürütmektedir. Bazen devlete karşı direnen ulusal azınlıklara karşı askeri kontrol biçiminde şiddet kullanılmaktadır. İsrail'de yaşayan Filistinliler, Filistin'e belirli bir özerklik tanıyan son anlaşmaya kadar bu durumun çok açık bir örneğini oluşturuyorlardı. Bu arada Tibet ve Kürt halkları kendilerini tanıması için Çin Hükümeti ile Kürtlerin bölündüğü devletlerde mücadeleyi sürdürüyorlar" (Guibernau, 2008:7).

Savaşçı ulus-devlet anlayışına sahip olan ve sorunlarını şimdiye kadar ya görmezlikten gelerek ya da askeri güç kullanarak çözmeyi seçen bir yaklaşıma sahip olan Türkiye açısından durum her anlamda iç açıcı değildir. Tüm bu umutsuz durumlara rağmen Türkiye'nin çokkültürlü bir yapıya doğru adım atabilmesi için yapması gerekenler şöyle özetlenebilir:

> Liberal ve cemaatçilik karşıtı bir görüşü olduğunu beyan eden Kanadalı felsefeci Kymlicka'nın çokkültürlülük politikalarına atfettiği görev, elde edilmiş siyasi hakları ve vatandaşlık haklarını koruyarak kültürel farklılıklara daha önemli bir yer açmaktır. Kymlicka'ya göre, demokratik bir toplumda bu politikalar, "azınlık hakları" politikaları biçimini almalıdır: azınlıkta kalan grupların üyelerine özel haklar tanıyarak onların farklılıklarını geliştirmelerinin koşullarım sağlarız ve özel kimliklere saygıyı garanti altına alırız. Kymlicka, her ne kadar bireysel özgürlük prensibiyle mecburen sınırlanmış olsa da "azınlık hakları"nın insan haklarıyla bir arada mümkün olabileceğini göstermek ister (Doytcheva, 2009:51).

Liberal ve bireyci yaklaşımlara sahip olsalar da bu konuda çalışan, alanında önemli, Kymlicka gibi felsefecilerin görüşleri dikkate alınmalıdır. Bazı sadece bireye odaklı yaklaşımlar bir kenara koyulduğunda Türkiye gibi ülkeler açısından çokkültürlü bir yapıya ulaşmak için gidilecek yolu gösteren bir rota çizmektedirler.

Ulus-devlet, mantık olarak tek ulusun egemen olduğu bir yapılanmaya işaret eder. Fransız Devrimi'nde öncü rolü oynayan burjuvazinin feodal-devlet karşısına koyduğu, özünde milliyetçilik olan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonrasında feodal devletlerin parçalanmasına yol açan milliyetçilik günümüze kadar birçok coğrafyada karşımıza çıkmıştır ve hâlâ çıkmaktadır. "1880'lerde Fransız devleti, eğitim ve askerlik hizmetiyle tüm yurttaşlarını 'ulusallaştırmaya' çalıştı. Rennes'deki bazı okulların 'Breton dilinde konuşmak yasaktır!' yazılı uyarılar astığı söylenir" (Heater, 2007:137). Fransa'dan 50 yıl sonra aynı mantık tekrar ortaya çıkmıştır. Çünkü "Türkleşebilmenin en önemli aracı olarak dil düşünüldü. Bu amaçla, Türkçe'nin etnik bir ayrım gözetilmeden her toplulukça kullanılması gerekli görüldü. Dolayısıyla azınlıklar da, Türkçe konuşmaları konusunda ciddi baskılara maruz kaldılar. 'Vatandaş Türkçe Konuş!' kampanyasıyla, Türkiye'de Türkçe dışında bir dilin kullanılamayacağı hatırlatıldı. Yönetim tarafından desteklenen bu hareket, gazeteler aracılığıyla kitlelerin bilgisine sunuldu ve böylece toplumsal bir tepkiye de zemin hazırlandı. Kısa süren bu kampanyanın ardından, Türkçe kullanımı konusu 1930'larda tekrar gündeme geldi ve Türk ulusuna dahil olabilmenin birinci koşulu olarak ifade edildi" (Okutan, 2009:296). 1980 yılında ise Türkiye'de yönetime el koyan askeri cunta Diyarbakır Cezaevi'nde tutukluların Kürtçe konuşmasını yasaklamış, hapishane duvarlarına "Türkçe konuş çok konuş" yazılmıştır. Kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti azınlıklara karşı katı bir tutum izlemiştir. "Türkiye'deki resmi azınlık tanımı ve uygulaması oldukça dar bir yorumla ele alınır. "Azınlık" deyince yalnızca gayrimüslim yurttaşlar, hatta, biraz aşağıda ele alınacağı gibi, yalnızca üç tarihsel gayrimüslim grup (Ermeniler, Museviler, Rumlar) kastedilir. Müslüman yurttaşlar, çeşitli açılardan (etnik, dinsel vb) farklı olsalar bile azınlık sayılmazlar" (Oran, 2008:47). Azınlıklar her anlamda asimile edilmeye ya da sürülmeye çalışıldı. Ülkede ayrıksı unsurun bulunması istenmiyordu. "Nitekim azınlıklar, 'biz' kategorisi içine dahil edilmediler. Kemalist ulusçuluğun en temel meşruluk kaynaklarından biri de buydu. Azınlıkların 'öteki'leştirilmesi, Türkleştirme politikalarına ve Türk hâkimiyeti amacına önemli bir dayanak teşkil etti. Bu nedenle, hayata geçirilen birçok politikada ciddi paradokslar yaşandı. Türk ulusuna dahil olabilmeleri için Türkleşmeleri istenirken,

aynı zamanda birçok alandan tasfiye edilmeleri yoluna gidilmekteydi" (Okutan, 2009:296). Bu tasfiye ise mübadele ve arta kalanları da korkutarak, baskılayarak ya da yoksullaştırarak ülkeden kaçırma şeklinde gerçekleştirildi. Lozan Antlaşması'na göre eşit yurttaşlar gibi kabul edilen azınlıklar için alınan kararlar hiç uygulanmadı. "(...) Azınlıkların tasfiye sürecinin yurttaşlıkla hiçbir ilgisi yoktu. Çünkü uygulamada yurttaş olarak kabul edilmiyorlardı. Cumhuriyet Dönemi azınlıklarının temel çıkmazı buydu. Sığınmacı olarak kalmak veya göç etmek zorundaydılar. Büyük bir çoğunluğu göçü tercih etti veya göç etmek zorunda kaldı. Tek Parti Yönetimi'nin de göç konusunda hiçbir itirazı olmadı. Dolayısıyla, Tek Parti Yönetimi, resmi metinlerin aksine azınlıkları fiilen yurttaş olarak kabul etmedi ve bu çelişki içinde uzun süre Türkiye topraklarında kalamayacaklarını umdu. Ve bu umut büyük ölçüde gerçekleşti" (Okutan, 2009:300). Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunda azınlıklar sorununu kendine has yöntemlerle çözüme kavuşturma yoluna gidiyor ve azınlık olarak kabul etmediği Müslüman azınlıkları asimile etme politikasını uygulamaya geçiriyordu.

Ulusal bağımsızlığın sosyalist anlamda da desteklendiği ve ulusların kendi kaderini tayin hakkının savunulduğu dönem artık geride kalmıştır; günümüzde bu anlayış birçok düşünür ve siyasetçi tarafından tartışılmakta ve bu devrin kapandığı iddia edilmektedir. Ancak Çek ve Slovak halklarının ayrılarak kendi devletlerini kurmaları, çağdaş toplumsal yapıya sahip devletlerde, çatışma olmaksızın ulusların kendi kaderini tayin hakkının hâlâ mümkün olduğunu göstermektedir. Diğer yandan ABD ve müttefikleri istediği ülkelere müdahale ederek yeni devletler ya da devletçikler kurmakta ya da kurdurmakta özgürdür.

Sosyalist anlayışın, devlet olmayan devlet mantığının özünü unutmadan ezilen ulusların ulusal mücadelelerini destekleme mantığı hâlâ birçok sosyalist düşünür, yapı ve hareket tarafından sahiplenilse de bu mücadelelerin sosyalist bir öze sahip olması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü günümüzde milliyetçilik kanlı çatışmaların ana nedenidir ve birçok alanda karşımıza çıkmasının nedeni de uluslararası kapitalizmin kendi çıkarları için bazı coğrafyalarda etnik, dinsel çatışmaları kışkırtması ya da yönlendirmesidir. Kapitalizm karşıtı, sosyalist bir öze sahip ulusal kurtuluş mücadeleleri ise uluslararası kapitalizm tarafından bastırıl-

maya ya da ezilmeye çalışılmaktadır. Sri Lanka'da Tamil halkının yaşadığı katliam ve onun örgütlü gücünün yok edilmesi bunun en net örneğidir.

Türkiye medyası, Tamil halkı için mücadele eden LTTE örgütüne yönelik yok etme operasyonuna özel önem vermiştir. Binlerce sivilin, gerillanın ve örgüt liderinin katledildiği uzun süreli operasyonla ilgili haberlerde sivillere yapılanlar ve örgüt mensuplarının yargısız infazlarına değinilmemiş, böyle bir operasyonun Türkiye açısından Kürt sorununda kullanılıp kullanılamayacağı konuşulmuştur. Milliyetçi ve "tek devlet, tek bayrak, tek dil" ve son olarak buna eklenen "tek din" çerçevesinde haber yapan Türk medyası ulus-devlet güzellemesi yapmaya devam etmektedir.

Bütün veriler göz önüne alındığında ulus-devlet anlayışı günümüze uygun olmayan geri bir öze sahiptir. Ulus-devlet yerine çokkültürlü bir yaklaşımı rehber edinmek gerekmektedir. Ulus-devlet ve milliyetçilik birçok soruna, çatışmaya, acılara ve ölümlere neden olmaktadır. Sosyalist anlayışla yeni çokkültürlü yaklaşım geliştirmek ve bu yöndeki çalışmalara katkıda bulunmak gerekmektedir. Çünkü sosyalizm, milliyetçilik karşıtı olduğu için, tüm insanların eşit olduğunu savunduğu, ulus vb gibi kavramların insanları ayrıştırmasına izin vermeyen bir mantık içerdiği ve sosyalizmin olduğu yerde tüm uluslardan insanların bir arada yaşayabileceği anlayışına sahip olduğu için aslında çokkültürlü bir öze sahiptir. Ulus konusunda en önemli adımların atıldığı ve dünyayı etkilediği Sovyet coğrafyası ne yazık ki reel-sosyalizmin tarih sahnesinden çekilmesiyle milliyetçi boğazlaşmaların yaşandığı sorunlu bir coğrafya haline dönüşmüştür. Bu bağlamda sosyalistlerin ne gibi hatalar yaptığı tartışılmalı ve yapılan hatalardan ders alınıp, yeni yaklaşımlar geliştirilmelidir. Çokkültürlü devlette vatandaşlık yapısının nasıl olması gerektiği konusuna gelirsek:

> Çokkültürlü bir devlet için vatandaşlık esas olarak, tek bir ortak vatandaşlık değil, bir çokkültürlü vatandaşlık, yani grup farkına dayalı bir vatandaşlık olmalıdır. Bu çokkültürlü toplumlarda vatandaşlığın bazı unsurlarının grup farkına dayalı olacağı ve eşit vatandaşlığın azınlık kültürlerin kültüre ilişkin taleplerinin tanınması ve düzenlenmesi için uygun özel politika düzenlemeleri –muafiyet politikaları, intibak ettirici tanı(n)ma politikaları veya özyönetim politikaları– gerektireceği anlamına gelir (Tok, 2003:283).

Çokkültürlü yaklaşım günümüzde birçok çatışma ve soruna son verebilecek bir içeriğe sahiptir. Ancak onlarca yıldır ulus-devlet anlayışına göre şekillenen devlet ve ideolojisi ile bu ideolojinin şekillendirdiği beyinler, kurumlarının ve ideolojilerinin değişmesine büyük direnç göstereceklerdir, hatta bunu isteyenleri hainlikle suçlayacaklardır. Çünkü onların düşüncesine göre bu devlet ve ulus düşmanlığıdır; devlet ve ulus kutsaldır. Bu bağlamda uzun ve zorlu bir çalışmayla toplumsal anlamda beyinleri değişime zorlamadan "ulus-devlet"ten kurtulmak ve "çokkültürlü" bir yapıya ulaşmak mümkün değildir. Medya açısından da aynı sorun geçerlidir. Şimdiye kadar Türk solu "Kemalizm"le ilişkisini koparamamış ve azınlık sorunu olsun, Kürt sorunu gibi konular olsun bazı özel örnekler hariç iyi bir tutum ve duruş sergileyememiştir. Bu anlamda alternatif medya, marjinal sol medya "çokkültürlü" yapıyı savunmak bir yana "milliyetçilik" batağına saplanmış ve bu konularda doğru değerlendirmeler yapamamıştır. Günümüzde söylem anlamında yaşananlardan birçok ders çıkaran alternatif medya artık daha "çoksesli" ve "çokkültürlü" yaklaşıma sahip bir görünüş ve duruşa kavuşabilmiştir.

Ana akım medya ve iktidar yanlısı medya "çokdillilik", "çokkültürlülük" gibi kavramlara tahammül edememektedir; onlara göre bunlar bölücü düşüncelere sahip kimselerin ileri sürdüğü zırvalardır. Bu anlamda toplum da medyadan edindiği yarım yamalak bilgilerle oluşturduğu kurgulanmış bilinciyle bu kavramlara tepkiyle yaklaşmaktadır. Akademisyenler de bu konulara gereken önemi vermemektedir.

Sonuç:
Milliyetçilik ve "Alternatif Medya"nın Sınırları

Çatışma süreçlerinin başında bir egemen toplum ve onun dışında yer alan "öteki"ler vardır. Bu "öteki" etnik, dinsel, cinsel vs anlamlarda karşımıza çıkabilir. "Barış praksisi ulusal kimliklerin yapısökümünü ve insanların kendini bir ulusal, dinsel, etnik veya diğer grubun parçası olarak değil bir 'birey' olarak temsil ettiği yönelimi gerektirir. Bu, eklemlenmiş bir pratiktir" (Ross, 2006:12). Bu pratik "öteki"lere karşı tutumda önemli bir farklılık gerektirmektedir, daha doğrusu "öteki"nin olmadığı bir toplumsal yapıyı tanımlamaktadır. Ancak ulus temelli devletler oldukça "öteki"nin

olmaması mümkün değildir. "Öteki" oldukça çatışma da olacaktır. "Çatışma, uzlaşmaz çıkarları olan tarafları içeren bir insan etkileşimidir. Böyle aykırılığa, aleni ve açık bir çekişmeye neden olan şey uygunsuzluğun bilinci ve çatışma halindeki seçimdir. Farkındalık, çevre ile ya da rekabet halindeki tarafla iletişim sayesinde artırılır. İletişim, farklılıkları dışarı atıp ya da onlardan kaçınarak tüm tarafların kararını etkileyen bilgileri üretir. Böylece iletişim, çatışmaların çözümünde önemli bir belirleyici olur: 'öteki'ne karşı bilinç ve dikkat oluşturur" (Peleg, 2006:2). Burada da anlatıldığı gibi "öteki"ne karşı bilinçli ve dikkatli davranmakla birçok sorunun çözülmesi mümkündür. Ancak barış gazeteciliği konusunda Loyn'un yaptığı uyarıları dikkate almak gerekmektedir:

> Barış gazeteciliği yaklaşımı, sadece bir gazetecinin rolü olmayan bir aktif katılımı açıklar ve savaşçıları haber yapmak yerine barış yapıcıları cesaretlendirmenin; savaşları belirli ve öngörülen şekilde haber yapmanın dünyanın daha iyi bir yer olmasını sağlayacağı gibi kusurlu bir kavrayışa dayanmaktadır. Barış gazeteciliğinin kendini yeni bir ortodoksi (doğruluk) olarak tanımlaması, kendisi için tehlikeli bir formüldür. Çoğu gazetecinin sadece şiddetin merkezine baktığı ya da bir şekilde çatışma bağımlısı olduğu fikri de saçmadır (Loyn, 2007:2).

Bu bağlamda barış gazeteciliğine çok önemli görevler yüklemek ve ondan çok şey beklemek de anlamsızdır. Bazı durumlarda "ilgililerin büyük bir çoğunluğu medyanın çatışmaları çözebileceğine inanır; oysa barış gazeteciliği çatışmalarda tetikleyici olarak görülür. Medya, barış için gizli hikâyeleri seyirci önüne getirir ve politikacıları etkiler" (Jan & Khan, 2011:319). Bu anlayış Türkiye için geçerli değildir çünkü medya tamamıyla egemenlerin denetimi altındadır ve medya politikacıları değil politikacılar medyayı etkilemektedir. Alternatif medyanın yaptığı yayınlar ise toplumun çoğu tarafından bilinmemekte ve politikacılar tarafından ancak sansür ve baskı anlamında ilgi çekmektedir.

Burjuvazinin medyası sadece egemenlerin sesini duyurmakta ve ezilenleri görmezden gelmektedir. Devlet burjuva medyasını desteklemekte ve ona kollarını açarken alternatif olmaya çalışan medyayı boğmak için elinden geleni yapmaktadır. Geçmişten bugüne Türkiye'de 72 gazeteci öldürülmüştür. Kürt odaklı haber yapan gazeteler sürekli olarak kapatılmayla karşı karşıyadır. Alternatif yaratmaya çalışan bu medya emekçileri hapishanelerle ve

mahkemelerle yakın ilişki içinde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Türkiye'de medya yapı itibariyle önce devletin sonra da büyük şirketlerin elinde gelişimini devam ettirmektedir. Bu anlamda günümüzde Türkiye'de medya burjuvazinin elindedir ve tüm toplumu, angaje olduğu görüşü yansıtmaktadır.

Alternatif medya ise sermayeden ve devletin tüm ideolojik aygıtlarından kopuk, iktidarı eleştiren ve tek amacı gerçekleri ve gerçekliği anlatmak olan medya olmalıdır. Böyle bir medya yaratmak ve yaşatmak oldukça zordur. Alternatif medya devleti karşısına alabilmeli ama içinden geldiği halkı ve toplumsal tutumları da gerektiğinde eleştiriye tabi tutabilmelidir. İşlerin düğümlendiği nokta ise alternatif bir medya yaratmak için sermaye bulma zorunluluğudur.

Tüm dünyada egemen olan medya organları hükümetlerinin ya da uluslararası sermayenin çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve gerçekleri göstermeyi değil gizlemeyi çok iyi bir şekilde başarmaktadır. Dünyanın dört bir yanında süren savaşlarda kapitalizmin medyası ezilenlerin değil ezenlerin tarafında savaş kışkırtıcılığı görevini yerine getirmekte ve bunu dünyaya demokrasiyi yayma çabası olarak sunmaktadır. Bu anlamıyla bu "iliştirilmiş" medya teknolojik olanakları ve dünyayı saran ağlarıyla karşı konulamayacak kadar güçlü görünümü vermektedir. Alternatif olmaya çalışan ve bunda başarılar elde eden medya organları da mevcuttur ancak bu daha çok gelişmiş kapitalist ülkelerde söz konusudur.

Türkiye açısından alternatif medyayı konuşmak ise oldukça zordur. Türkiye'de barış yanlısı bir medyadan bahsetmek neredeyse olanaksızdır. Barış isteyen, alternatif diyebileceğimiz, halka ulaşabilen gazeteler çok az satmakta, televizyon kanalları ise bırakın izlenmeyi halkın haberi dahi olmadan varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır. Kürt halkının izlediği alternatif medya kendini ancak yurtdışından kitlesine ulaştırabilmektedir. Yurtiçinde baskı ve yasaklamalarla karşı karşıyadır. Diğer alternatif medyanın sesi ise oldukça zayıftır ve devleti çok fazla rahatsız etmemekle beraber yine de baskı ve yasaklamalarla karşılaşmaktadır. Türkiye'de burjuva medya ise sahibinin sesi olmak için elinden geleni yapmakta ve emirlere harfiyen uymaktadır.

Milliyetçilik toplumsal anlamda çabuk parlamaya ve sönmeye yatkın "öteki"ne karşı sürekli el altında bulundurulan bir teh-

dittir. "Kolektif hafızanın, günümüz ırkçılığının güç çizgilerini belirlemeye katkıda bulunma biçimlerinden birini temsil ettiği söylenebilir" (Balibar, 1993:55). Bu süreçte yaratılan klişeler, mitler yoluyla aktarılan milliyetçi ideolojik yapının yeniden-üretimi için zorunludur; "bir millet ancak o milletin özgül keyfi, bir dizi toplumsal pratik içinde cisimleşmeyi ve bu pratiklere yapı kazandıran milli mitler yoluyla aktarılmayı sürdürdüğü müddetçe var olur" (Žižek, 2002:214).

Medya devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak insanların tutum belirlemesinde ve buna göre hareket etmesinde önemli etkenlerden birisidir. Bu anlamda medya "öteki"leri bazı yayınlarıyla hedef haline getirmekte ve şiddete uğramalarında etkin rol oynamaktadır. Gündelik hayatta ırkçılığın ve şiddetin yayılmasından sorumlu olan medyanın bu sorumluluğu ya da sorumsuzluğuna karşı önlemler alınmadıkça, medya bir silah kadar tehlikeli yayınlar yapmaya devam edecektir. Hrant Dink cinayetinde medyanın sorumsuz tavrının ve hedef gösteren yayınlarının etkisi göz ardı edilemez. Diğer taraftan "milliyetçi" nefret söylemi toplumsal barışı her anlamda tehdit etmektedir.

Bu bağlamda devletin ideolojisinin dışında farklı sesler çıkaranlar ya da çıkarmaya çalışanlar sert bir şekilde susturulmaya çalışılmaktadır. Yani alternatif, barış yanlısı bir medya yaratmak ancak toplumsal bir uyanışla birlikte olanaklı görünmektedir. Bu kadar yoğun denetim altındaki bir toplumda bir uyanışı ya da güçlü bir alternatif medyayı düşlemek oldukça ütopik olacaktır. Güçlü, barışın sesi olan bir alternatif medya yaratabilmek düşüncesi yakın gelecekte mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan devletin ideolojik görüşleri değişmedikçe ve barışçı bir politik yaklaşım devlete hâkim olmadıkça egemen medya barışın değil savaşın ve şiddetin sesi olmaya devam edecektir.

Kaynakça

Adorno, T.W., *Otoriteryen Kişilik Üzerine*, Om Yayınları, İstanbul, 2003.

Alğan, T., Cengiz & F. Levent Şensever (Editörler), *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 yıl, 10 Örnek*, Sosyal Değişim Derneği, 2010.

Althusser, Louis, *Lenin ve Felsefe*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Arsan, Esra, "Çatışma ve Savaş Dönemlerinde Gazetecilik", Sevda Alankuş (der.), *Habercinin El Kitabı: Gazetecilik ve Habercilik*, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul 2005.

Aziz, Aysel, *Toplumsallaşma ve Kitlesel Etkileşim*, Ankara Üniversitesi B.Y.Y.O. Yayınları, Ankara. 1982.

Balibar, E., "Irkçılık ve Milliyetçilik", *Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler,* Der. Balibar & Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul 2007.

Balibar, E. & Wallerstein, I., *Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Metis Yayınları, İstanbul 2007.

Barrett, Mıchéle, *Marx'tan Foucault'a İdeoloji*, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1996.

Batmaz, Veysel & Aksoy, Asu, *Türkiye'de Televizyon ve Aile*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 1995.

Council of Europe-Committee of Ministers, Recommendation No.R(97)20 of the Committee of Ministers Deputies, 30.10.1997.

http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf.

Doytcheva, Milena, *Çokkültürlülük*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Foucault, Michel, "Truth is in the future", Foucault Live (Interviews, 1961-1984), Der. Sylvère Lotringer, Tr. Lysa Hochroth ve John Johnston içinde, 2. Baskı, New York: Semiotext, 1996.

Foulquıe, P., *Varoluşçunun Varoluşu*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Foucault, M., *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2003.

Galtung, Johan & Charles Webel, "Peace and conflict studies Looking back, looking forward", Handbook of Peace and Conflict Studies, Der. Charles Webel ve Johan Galtung içinde, Routledge, NY, 2007.

Gauchet, M., "Anlam Borcu ve Devletin Kökenleri, İlkellerde Din ve Siyaset", *Devlet Kuramı*, Der. ve Çev. C.A. Bakal, Dost Yayınları, Ankara, 2000.

Guibernau, Montserrat, "Devletsiz Uluslar Ulussuz Devletler", *Milliyetçilik Üzerine*, Der. Işıtan Gündüz, Nesnel Yayınlar, İstanbul, 2008.

Habermas, Jürgen, *Öteki Olmak, Ötekiyle Yaşamak*, YKY, 2005.

Heater, Derek, *Yurttaşlığın Kısa Tarihi*, İmge Kitabevi, 2007.

Herman, E. & Chomsky, N., *Rızanın İmalatı: Kitle Medyasının Ekonomi Politiği*, Aram Yayınları, İstanbul, 2006.

Hippler, Jochen, "Şiddetli Anlaşmazlıklar, Anlaşmazlıklardan Kaçınma ve Ulus İnşası: Terminoloji ve Politik Konseptler" *Ulus İnşası*, Der. Jochen Hippler, Versus Yayınları, İstanbul, 2007.

Hobsbawm, E., *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.
Hobsbawm, Eric, "Milliyetçilik ve Etnisite", *Folklora Doğru*, No: 64, İstanbul, 2002.
Hook, Derek, "Paradoxes Of The Other: (Post) Colonial Racism, Racial Difference, Stereotype-As-Fetish", *Pins* içinde, 2005.
İnal, Ayşe, *Haberi Okumak*, Temuçin Yayınları, İstanbul, 1996.
İnceoğlu, Yasemin & Çomak, Nebahat, *Metin Çözümlemeleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2009.
İnceoğlu, Y. & Çınarlı, İnci, "Global Medya ve Uygarlıkların Manipülasyonu: Karikatür Krizi", www.yaseminceoglu.com.
İnceoğlu, Y., "Nefret Suçu: İnsanlık Suçu", *Habertürk*, 14.04.2011a.
İnceoğlu, Y., "Nefret Söylemi ve Kürt Sorunu", *Radikal*, 1.10.2011b.
İnceoğlu Y., (der), *Nefret Söylemi ve/veya Nefret Suçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
Jan, Mirza & Khan, Muhammad Rashid, "Peace Journalism and Conflict Reporting: The Case of Pakistani Media", South Asian Studies, A Research Journal of South Asian Studies Cilt 26, No. 2, July-December 2011, s. 311-324.
Kirişçi, Kemal & Winrow, Gareth M., *Kürt Sorunu-Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.
Kurşun, Günal, "Açılış Konuşması", Nefret Suçlarıyla Mücadele Konferansları Konuşma Metinleri (Haz. Hakan Ataman), İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2010.
Kymlicka, Will, *Çokkültürlü Yurttaşlık*, Ayrıntı Yayınları, 1998.
Marx, Karl, *Alman İdeolojisi* (Feurbach), Sol Yayınları, Ankara, 2004.
Lenin, V.İ., *Ekim Devrimi Dosyası: Sovyet Yönetiminin Örgütlenmesi*, Ekim Yayınları, Ankara, 1990.
Lester, Julius, "Racism, Anti-Semitism and the Concept of Evil" Published electronically in Textures and Meaning: Thirty Years of Judaic Studies at the University of Massachusetts Amherst, Der. L. Ehrlich, S. Bolozky, R. Rothstein, M. Schwartz, J. Berkovitz, J. Young, Department of Judaic and Near Eastern Studies, University of Massachusetts Amherst, 2004.
Loyn, D., "Good Journalism or Peace Journalism?", Conflict and Communication Online, Cilt 6, No. 2, 2007.
Lynch Jake & Annabel McGoldrick, *Peace Journalism*, Hawthorn Press, England, 2005.
Marx, Karl, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Çev. S. Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1993.
Maier, R., "Otoriter ve Totaliter Bir Geçmişle Nasıl Hesaplaşılır? Ders Kitabı Yazarlarının Önündeki Sorunlar", *Tarih Eğitimi ve Tarihteki "Öteki" Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
Miles, R., "Günümüz Avrupa'sındaki Irkçılığı Açıklarken", *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, Der. A. Rattansi, S. Westwood, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1997.

Okutan, M., Çağatay, *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

Oran, Baskın, *Türkiye'de Azınlıklar*, İletişim Yayınları, 2008.

Peleg, Samuel, "Peace Journalism through the Lense of Conflict Theory: Analysis and Practice", Conflict and Communication Online, Cilt 5, No. 2, 2006.

Radford, B., *Medya Nasıl Yanıltıyor*, Güncel Yayınları, İstanbul, 2004.

Ross, Susan Dente, "(De)Constructing Conflict: A Focused Review of War and Peace Journalism", Conflict and Communication Online, Cilt 5, No. 2, 2006.

Smith, Anthony D., "Milliyetçilik ve Tarihçiler", Çev. İsmail Türkmen, *Tartışılan Sınırlar Değişen Milliyetçilik*, Der. A. Mustafa Şehir, s. 31-63, 2001.

Sözeri, Efe Kerem, "Van, Twitter ve Hayali Cemaatimiz", Bianet, 26.10.2011 http://bianet.org/bianet/azinliklar/133641-van-twitter-ve-hayali-cemaatimiz.

Stalin, J.V., *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, Sol Yayınları, Ankara, 1990.

Tacar, Pulat, *Kültürel Haklar Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

Tarrow, Sidney, *Power in Movement*, Cambridge U.P. New York, 1996.

Tok, Nafiz, *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, 2003.

Ünsal, A., "Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi" Cogito-Şiddet, Kış-Bahar 1996, Sayı 6-7, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul, 1996.

van Dijk, Teun A., "Discourse and the denial of racism", *Discourse & Society*, 3, 1992.

van Dijk, Teun A., "Media, Racism and Monitoring", Kaarle Nordenstreng & Michael Griffin (Der.), International Media Monitoring, Cresskill içinde NJ: Hampton Press, 1999.

van Dijk, Teun A., "New(s) Racism: A discourse analytical approach", Simon Cottle (Der.), Ethnic Minorities and the Media, Milton Keynes içinde, UK: Open University Press, 2000.

van Dijk, Teun A., "The Reality of Racism. On analyzing parliamentary debates on immigration", Guido Zurstiege (Der.), Festschrift. Für die Wirklichkeit (=Festschrift for Siegfried Schmidt) içinde, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2000a.

van Dijk, Teun A., "Discourse and Racism", *A Companion to Racial and Ethnic Studies*, (Der. D. Goldberg, J. Solomos) içinde, Blackwell Publishing, 2002.

van Dijk, Teun A., "Discourse and Racism", David Goldberg & John Solomos (Der.), The Blackwell Companion to Racial and Ethnic Studies içinde, Oxford: Blackwell, 2002a.

van Dijk, Teun A., "Racist Discourse", Ellis Cashmore (Der.), Routledge Encyclopedia of Race and Ethnic Studies içinde, Londra: Routledge, 2004.

van Dijk, Teun A., *Discourse and Power: Contributions to Critical Discourse Studies*, Houndsmills, Palgrave Macmillan, 2008.
van Dijk, T., "Söylem ve İdeoloji", *Söylem ve İdeoloji*, Der. B. Çoban & Z. Özarslan, Su Yayınları, İstanbul, 2003.
van Dijk, Teun A., "Söylem ve İktidar", *Nefret Söylemi ve Nefret Suçları*, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, 2010.
Wallerstein, I., "Halklığın İnşası: Irkçılık, Milliyetçilik ve Etniklik", *Irk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Der. E.Balibar & I.Wallerstein, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
Weber, Anne, *Nefret Söylemi El Kitabı* (Manual on Hate Speech), Avrupa Konseyi Yayınları, 2009.
Westwood, S., "Irkçılık, Akıl Hastalığı ve Kimlik Politikası", *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, Der. A. Rattansi & S. Westwood, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1997.
Williams, Raymond, *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*, Dost Yayınları, Ankara, 2003.
Winant, H., "Irkçı Oluşum ve Hegemonya: Küresel ve Yerel Gelişmeler", *Irkçılık, Modernite ve Kimlik*, Der. A. Rattansi & S. Westwood, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1997.
Žižek, S., *1968*, Encore Yayınları, İstanbul, 2008.
Žižek, S., "Müstehcen Efendi", *Toplum ve Bilim: Psikanalize Bakmak*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
Žižek, S., *Kırılgan Temas*, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
Žižek, S., *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*, Epos Yayınları, Ankara, 2005.

Özgürlük ve Duvarlar!

Hasan Cemal

1969'da başladığım gazeteciliğin her kademesinde çalıştım. Mutfağında çıraklık, yazı işlerinde sekreterlik, muhabirlik, eski deyişle istihbarat şefliği, Ankara temsilciliği, genel yayın yönetmenliği yaptım. 1992'den beri de köşe yazarıyım ama gazeteciliğin özü olan haberciliği hiç ihmal etmeden...

Bunca yıldır bizim meslek özgürlük açısından hep sorunlu oldu. Basın özgürlüğünden medya özgürlüğüne geldik, yine değişmedi. Demokrasiyle bağdaşmayan *yasalar ve kafalar,* benim sevdiğim deyişle, "*gazeteci milleti*"nin tepesinden hiç eksik olmadı.

İfade özgürlüğünü cendereye alan duvarlar, *Kemalizmin duvarları* devirden devire varlıklarım her zaman korudular. Bu duvarlar yıllar içinde askeri darbelerle onarıldı, sağlamlaştırıldı.

Ne miydi bu *duvarlar*?

Demokrasiye karşı çekilen duvardı. Özgürlüklere karşı çekilen duvardı. Farklılıklara karşı çekilen duvardı. Çoğulculuğa karşı çekilen duvardı. Hukukun üstünlüğüne karşı çekilen duvardı.

Müslümanlara karşı çekilen duvardı. İslam'a karşı çekilen duvardı. "Örtünme"ye karşı çekilen duvardı. "Başörtüsü"ne karşı çekilen duvardı.

Kürtlere karşı çekilen duvardı. Alevilere karşı çekilen duvardı. *Doğu*'ya karşı çekilen duvardı. Müslüman olmayanlara karşı çekilen duvardı.

"*Tarih*"e karşı çekilen duvardı.

Gerçek üniversiteye karşı çekilen duvardı.

Beyaz Türkiye-Siyah Türkiye diye çekilen duvardı. *Kemalist Türkiye-İslamcı Türkiye* diye çekilen duvardı. *Dost-Düşman* paranoyasıyla çekilen duvardı.

Türkiye yıllar yılı bu "duvarlar"ın arasına sıkışıp kaldı. Nefes almakta güçlük çekti. Hastalıklı bir ruh hali edindi, büyüyemedi. Bir türlü kıramadığı bir kısırdöngüde kıvranarak, bunalarak büyük acılar çekti.

Diniyle, inancıyla, mezhebiyle, etnik yapısıyla rengarenk bir toplumu, "*tek tip bir kışla düzeni*"ne tabi kılmak için dikilmişti *Kemalizmin duvarları*...

Bu *duvarlar* nedeniyledir ki, tam 29 Kürt isyanı patladı. O korkunç '*38 Dersim kıyımı* yaşandı. Alevilerin canı hep yandı. Batılı hayat tarzı dayatması, *laik-antilaik* çelişkilerini körüklerken, Müslümanların kendi içlerine çekilmesine ve acı çekmelerine yol açtı.

Bütün bu acılar, farklılıklara karşı, birinci sınıf demokrasi ve hukukun üstüğüne karşı Kemalizmin yükselttiği, "*askeri vesayet*"in darbe düzenleriyle sağlamlaştırdığı *duvarlar* yüzünden yaşandı.

Ve bu *duvarlar* basında, medyada özgürlüğün canına okudu. Ama bunun altını çizerken, bir noktayı vurgulamak gerekir. Basın da, medya da *Kemalizmin duvarları* konusunda *devletin gönüllü destekçisi* oldu.

Elbette istisnaları olmakla birlikte, neyin nasıl haberleştirileceğine, nasıl yazılacağına ve yorumlanacağına dair devletin çektiği "*kırmızı çizgiler*"e uyuldu. Patronlar ve yöneticiler, gazetecilik mesleğinin ahlak ve ilkelerinden daha çok -yine istisnalar saklı

olmak üzere– *devlet* tarafından esen rüzgârlara boyun eğdiler, kendilerini "*devletin emri*"ne verdiler.

Şunu teslim etmek gerekir:

Gazeteciler de kendi mesleklerini *patronlara rağmen* savunmak için –yine tek tük istisnalar dışında– herhangi bir anlamlı çaba göstermediler.

Kemalizmin duvarları zaman içinde orasından burasından darbeler aldı, duvarda irili ufaklı gedikler açıldı ama tümüyle yıkılmadı. Yıkılmadığı için de bu ülkede *barış ve demokrasi kapısı* ne yazık ki bir türlü ardına kadar açılamadı.

Oysa, Türkiye'nin *kendisi* olabilmesi ya da *normalleşebilmesi* için, yani tüm farklılıkların bu topraklarda barış ve demokrasi içinde yaşayabilmesi için bu duvarları yıkmaktan başka çare yoktu.

Türkle Kürt, Türkle Arap, Türkle Ermeni, Sünniyle Alevi, Müslümanla Hıristiyan ve Musevi, *Nilüfer Göle*'nin deyişiyle, *seküler Müslümanla dindar Müslüman*, yani bütün farklı olanlar, birbirlerinin hayat tarzlarına saygılı, birbirleriyle barışçı diyaloglar kurarak bu topraklarda huzur içinde yaşayabilsin diye *Kemalizmin duvarları* yıkılmalıydı.

Meslek hayatımda uzun yıllar bu "*duvarlar*"ın acısını ve sıkıntısını yaşadım. Elbette benim kendi kafamın içinde de vardı bu *duvarlar,* özellikle bu ülkenin *eğitim* düzeninden kaynaklanan. Bu yüzdendir ki, yıllar yılı örneğin *Kürde Kürt*, 1915'e *Ermeni Soykırımı* diyemedim. *İfade özgürlüğü ve basın* konusunu demokrasi mücadelesi içindeki doğru yerine oturtamadım. Demokrasi ve hukuk devletinin birinci sınıf olabilmesi için *devlet ve seçilmiş hükümet, askeri otorite-sivil otorite* meselelerinin ayrımını, önemini göremedim.

Buna engel "duvarlar"dı, *Kemalizmin duvarları* ve kendi *kafamın içindeki duvarlar* ya da yasalar ve kafalar...

1971'deki *12 Mart Darbesi* ve 1989'da *Berlin Duvarı*'nın yıkılmasıyla, kendi kafamın içindeki duvarlar yıkılırken, Türkiye'de de *Kemalizmin duvarları* orasından burasından darbe yemeye başladı. *12 Eylül* ve *28 Şubat* tarafından bu duvar onarıma ve korumaya alındıysa da, demokrasi dalgaları yükselmeye devam etti.

Bu açıdan, *Ak Parti* iktidarının başlangıç dönemi umut vericiydi. *Kemalizm eleştirisi* ve bu yoldaki bazı adımlar, "duvar"ın yıkılması konusunda iyimserlik yaratıcı işaretler taşıyordu.

"*Darbe tertipleri*"nin üzerine kararlılıkla gidiliyordu. Askeri otoritenin sivil otoriteye tabi kılınması açısından yıkılması şart olan *askeri vesayet* geriletiliyordu. Askerin *son savunma hattı* gibi davranan ve bu kimliğiyle hukukun üstünlüğüne ters düşen yargıyı hukuk yoluna çekmek için çaba sarf ediliyordu.

Birinci sınıf demokrasi ve hukuk devleti demek olan *Avrupa Birliği'ne* karşı çekilmiş duvarın yıkılması için, *askere rağmen*, kapı aralanıyordu.

Kürt sorununa el atılıyordu. Alevi meselesi ele alınıyordu. Ermeni açılımı konusunda kıpırtılar vardı. Kıbrıs'ta darbe tehditlerine rağmen *bir adım önde* politikası uygulamaya sokuluyordu.

Demokrasiyle, insan haklarıyla bağdaşmayan *başörtüsü* meselesi gündeme taşınıyordu. Çok daha önemlisi şuydu: *Seküler ve demokrat aydınlar* da, Türkiye'yi barış ve demokrasiden ayıran "duvarlar"ın tümden yıkılması için *Ak Parti* iktidarına el vermeye başlamışlardı.

Bir başka deyişle:

Kemalizme itiraz –ya da karşı koyma– her iki taraftan birlikte yapılmaya başlamıştı. Bu işbirliği, *Türkiye'nin normalleşmesi* ve kendi iç barışını kurması açısından önemli bir gelişmeydi. Çünkü Kemalizmin *laiklik* dayatmasıyla, *tek tip hayat tarzı* dayatmasıyla diktiği bu duvar yıkılmadan gerçek demokrasinin ve bu çerçevede "*ifade ve medya özgürlüğü*"nün kapımızı çalması olanaksızdı.

Tayyip Erdoğan'ın "duvarlar"ı yıkmaya soyunduğu yıllar, *Milli Görüş* gömleğini sırtından çıkardığını söylemesiyle başlamıştı. Bu yıllar aynı zamanda *milliyetçilik* ile arasına mesafe koyduğu dönemdi.

Ancak, yıllar geçtikçe bu yoldan usul usul sapmaya başlayan bir Tayyip Erdoğan çıktı sahneye. Demokrasiye "*asker freni*"ni çekerken, "*sivil freni*"ni, yani kendi frenini koymaya başladı. Demokrasi, hak ve özgürlükler üzerindeki *Kemalizm gölgesi* kalkarken, bu kez "*Tayyip Erdoğan otoriterliği*"nin gölgesi demokrasi ve hukuk devletini fena halde karartmaya başladı.

Milli Görüş'ün yerini galiba *Ak Görüş* almaya başladı. *Kemalist milliyetçilik* yerini galiba "*Müslüman milliyetçilik*"e bırakmaya başladı. Belki de "*Laik Kemalistler*"in boşluğunu *İslamcı Kemalistler* doldurmaya başladı.

Çünkü, bir zamanlar Tayyip Erdoğan eliyle orasından burasından, yıkılmaya başlayan *duvarlar* yeniden onarılıyor. *Eski Türki-*

ye diye tarif edilebilecek bu durumla ilgili o kadar çok örnek var ki. Ve demokrasi adına, medya özgürlüğü adına çok talihsiz, çok kötü olan bu örnekler *Gezi Direnişi* sonrasında fena halde çoğalmaya yüz tuttu. *Gezi Direnişi*, medya düzeninin *patronlar ve yöneticiler* açısından nasıl döküldüğünü bir kez daha gözler önüne sermiş oldu.

Gezi'yle birlikte o eski *devletçi* ya da *devletlu* üslup, tüm ceberrutluğuyla suyun yüzüne vurdu. *Demokrat ruh* Tayyip Erdoğan'a elveda derken, bir zamanlar kendisinde yer etmiş *siyasal empati* yitip giderken, *devletçi refleksler* Ak Parti ve yandaşlarına hâkim oluyordu. Demek ki iktidar dönüştürüyor, iktidar yozlaştırıyor.

Ama ben yine de umutluyum.

Türkiye'yi demokrasi ve barış yolundan uzaklaştırmaya kimsenin gücü yetmeyecek. Bu umudu bende yine uyandıran, *'90 kuşağı* ile birlikte *Gezi Direnişi* oldu, o *Çapulcu Kardeşlerim* oldu. Onlar sayesinde Tayyip Erdoğan'ın filmi geriye sarma çabasının nafile olduğunu ve sadece *Kemalizm eleştirisiyle demokrat olma* devrinin kapandığını gördüm.

Şuna inanıyorum:

Medyaya özgürlük düzeni eninde sonunda gelecek, gazeteciliği iktidara karşı, gerektiğinde patronlara rağmen savunacak *gazeteci milleti* sayesinde gelecek ve yüzü güç odaklarına dönük yapılan *kötü gazetecilik* bu ülkede de sona erecek.

Özgür Basın Geleneği

Hüseyin Aykol

Yaklaşık 40 yıllık basın hayatımın son 23 yılı Özgür Basın Geleneği'nde geçti. Burada, pek çok şeye tanık oldum. Aslında yaşadıklarımız Türkiye'deki son çeyrek yüzyılın bir özeti gibi. Ancak bulunduğumuz yerin önem ve hassasiyeti yüzünden, canımız çok acıdı. Arkadaşlarımızdan öldürülenler oldu. Hapse atılanlar da. Kimisi sürgüne gitmek zorunda kaldı. Bizi susturabilmek için binalarımızın bombalandığı da oldu, topluca gözaltına alınıp, hapse atıldığımız da...

İnsani olarak çok zorlandığımızı kabul etmek zorundayım. Sık sık kapatılan gazeteleri, yeniden yayımlamak dışarıdan belki kolay gibi görünüyor ama öyle değil. Gerçekten zorlu bir süreç-

tir, gazeteleri yeniden kurmak, matbaalar ve dağıtım şirketleriyle yeniden anlaşmalar yapmak. Yeni yazı işleri müdürleri bulmak ve onları bu işe –belki hapse girmeye, hatta belki ölüme– ikna etmek. Üstelik bunun karşılığında, ciddi bir maaş bile öneremiyorsunuz. Sadece yaşamlarına ait güzel ama özellikle onurlu bir anı verebiliyoruz.

Özgür Basın Geleneği'ndeki iki olayın benim için dönüm noktası olduğunu söyleyebilirim. Bunlardan biri, İstanbul'daki merkez binamızla birlikte iki büromuzun aynı anda bombalanmasıydı. İlk kez yılgınlığa kapılmıştım. "Tamam" demiştim, "Bu sefer başardılar!" Tüm bilgisayarlarımız, tüm makine ve diğer araçlarımız, çalıştığımız binalarla birlikte yok olmuştu. O binaları ne zorluklarla tefriş ettiğimizi en iyi bilenlerden biri olarak, yeniden toparlamanın uzun bir zaman alacağının farkındaydım. Ayrıca, bunu yapmayı tekrar göze alıp alamayacağımızı bilemiyordum. Dahası, yeniden başlasak bile, bir süre, belki de çok uzun bir süre gazete çıkaramayacağımızı düşünüyordum.

Özgür Ülke Bombalanıyor

Özgür Ülke, 1994 yılında 2 Aralık'ı 3 Aralık'a bağlayan gece bombalandı. Gazetenin ulaştırma görevlisi Ersin Yıldız hayatını kaybederken, 23 gazete çalışanı yaralandı. Kimler tarafından bombalandığı ilk günlerde de tahmin edilebiliyordu ama bombalamadan 15 gün sonra ortaya çıkan "Gizli" ibareli "Bu gazeteyi bertaraf edin!" belgesi, artık her şeyi anlatmaya yetiyordu. Yaşanan olayın en dikkat çekici boyutu ise, bombalamanın faillerini devletin güvenlik güçlerinin değil, bombalanan gazetenin kendisinin ortaya çıkarmış olmasıydı. "Bertaraf edin" talimatının yer aldığı belgenin altında dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in imzası vardı.

Bunca yıllık Özgür Basın Geleneği, tarihine onlarca gazete, 30'a yakın şehit, merkezin ve bürolarının bombalanmasını sığdırdı. Bayrağı bugün devralan ardılları ise, onlarca kez kapatma cezası almıştı. Özgür Basın Geleneği tarihi boyunca yaşanan toplatmalara, kapatmalara, tutuklanan çalışanlara ve öldürülen dağıtımcılarına rağmen yayın yapma iddiasından ve yayın politikasından hiç vazgeçmedi. Bu gelenek, yayın tarihi boyunca onlarca farklı isimle gazete çıkarmak zorunda kaldı.

1994-1995 yılları arasında yayın yapan, baskı ve sansür politikasından en ağır biçimde etkilenen gazetelerden biri de *Özgür Ülke* idi. 2 Aralık'ı 3 Aralık'a bağlayan gece *Özgür Ülke*'nin İstanbul Kadırga'da bulunan teknik binası, Cağaloğlu'nda bulunan merkez bürosu ve Ankara bürosu aynı anda bombalı saldırıya uğradı. Gazetenin ulaştırma görevlisi Ersin Yıldız'ın yaşamını yitirdiği ve onlarca çalışanın yaralandığı olayın ardından, gazetenin artık yayın yapamayacağı düşünülmeye başlanmıştı.

Ancak ülkemizin gördüğü en muhteşem dayanışma örneklerinden biri ortaya kondu ve değişik sosyalist dergi ve gazeteler bürolarını *Özgür Ülke*'ye açtı. Küçük bilgisayarlarını kapıp gelen aydınlarla, hastanede ya da gözaltında olmayan *Özgür Ülke* çalışanları bir araya geldi ve birkaç saat içinde, ertesi gün bayilere ulaşacak şekilde gazete hazırlandı. O haftaki yayınlarını iptal eden dayanışmacı sosyalist dergiler, "*Özgür Ülke* kendi kendine yayın yapabilir hale gelinceye kadar bürolarının, gazeteye ait olduğunu" ilan ettiler.

4 Aralık günü sadece 4 sayfa olarak bayilere ulaşan *Özgür Ülke* gazetesi, "Bu ateş sizi de yakar!" manşetiyle durumu şöyle anlatıyordu: "Devletin en yetkili ağızları tarafından hedef gösterilen ve kapatılmak için çare aranan gazetemiz, Çarşamba günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun en önemli gündem maddeleri arasında yer almıştı. Gazetemizi susturma kararının alındığı toplantıda konuşulanlar, gazetemizin ismi anılmadan basma yansımıştı. MGK'nın gazetemize ilişkin son kararının ne olduğu üç gün sonra ortaya çıktı ve *Özgür Ülke* bombalandı."

Ben, o gün de her zamanki gibi erkenden gazeteye ulaştığımda binadan halen dumanlar yükseliyor ve itfaiyenin çalışmaları sürüyordu. Her tarafta arabalarıyla polisler vardı ve kimseyi binaya yaklaştırmıyorlardı. Binanın karşısındaki küçük parkta toplanmış meraklı insanların arasında biraz dolaştım ama tanıdık hiç kimseye rastlayamadım. "İşte bu sefer başardılar. Onca gözaltı, onca şehit ve kapatmayı aşmasını bildik ama galiba, bu kez işimiz bitik" diye düşündüm.

Hemen *Hedef* isimli dergimize giderek, o gün matbaaya verilecek sayıyı, *Özgür Ülke*'nin bombalanmasını haber verecek şekilde değiştirmeye başladım. Dergiyi matbaaya gönderdikten sonra, başka ne yapılabilir diye düşünmeye koyuldum. O zaman cep telefonu falan da yoktu. Kimi nerede bulabileceğim bile meçhuldü. Öğleye doğru büronun telefonu çaldı. Arayan Gültan Kışanak'tı.

"Hemen şu adrese gel, gazeteyi yapıyoruz" dedi. O gün sanki hiçbir şey düşünmedim; ama ertesi gün dört sayfalık gazetemizi bayiden satın aldığımda hissettiğim duyguyu anlatabilecek bir kelime yoktu.

Yapılan bombalı saldırının ardından *Özgür Ülke*'ye destek yağdı. Gazetenin bombalama sonucu kullanılamaz hale gelen binasının önü günlerce *Özgür Ülke* dostlarının akınına uğradı. Gazete günlerce sosyalist dergilere ait üç-dört ayrı büroda çıkarıldı. Söz konusu sosyalist dergilerin çalışanlarının yanı sıra her gün dayanışma çalışması için bürolara gelenler oldu. Ben gece yarısı dost bir derginin bürosuna gidiyor ve sabahlara kadar çalışıp, dünya sayfalarını hazırlıyordum.

Özgür Ülke'ye yönelik saldırıya aydınlar da büyük tepki gösterdiler ve inanılmaz bir dayanışma örneği sergilediler. Aydınlar bombaya karşı tepkilerini *Özgür Ülke*'de yazdıkları yazılarla dile getirmekle yetinmeyerek, aralarında yazar Orhan Pamuk, Ahmet Altan, Latife Tekin, Murathan Mungan ve Lale Mansur'un da bulunduğu kalabalık bir grupla İstiklal Caddesi'nde "Ülke'ne Sahip Çık" manşetli gazetenin satışını yaptılar. Aydınların gazete satışı da, polis tarafından "*Özgür Ülke*'nin satışı yasak" denilerek engellenmeye çalışıldı.

Gazetenin bombalanmasından üç gün önce MGK toplantısında "bölücü yayınların susturulması" denilerek hedef gösterilen *Özgür Ülke*, bombalamanın üzerinden 15 gün geçmeden dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in imzasının bulunduğu "Gizli" ibareli belgeyi yayımladı. Belge doğrudan *Özgür Ülke* gazetesinin ismi verilerek "Bölücü ve yıkıcı faaliyetlere destek verecek şekilde yayın yapan basın organlarının faaliyetleri son günlerde devletin bekası ve manevi değerlerine açıkça saldırı şeklini almıştır. Vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğüne yönelik bu önemli tehdidin bertaraf edilmesi maksadıyla Adalet Bakanlığı'nca bu kadar suç duyurusu olmasına rağmen hukuken etkili bir şey yapılamamasının nedenlerinin belirlenerek, giderici önlemlerin alınmasına" denilerek, emir yayımlanmıştı.

Belge, bombalama olayından üç gün önce kaleme alınmıştı. Dönemin Hükümet Sözcüsü Yıldırım Aktuna, "bertaraf edin" emrini doğal emir olarak karşılarken, bombalama olayı için, "Türkiye'yi zor durumda bırakmak için kendi kendilerini bombaladıklarını düşünüyoruz" diyecek kadar şaşırmıştı...

2011'de Dejavu

Aralık ayı birçok insan için güzel bir ay olmalı. Özellikle Hıristiyan dünyası, Noel öncesinde yılı sonlandıran zirve toplantılarının haberlerini okur. Sonra da neredeyse bir haftaya yayılan tatile başlar. Önce 24 Aralık'ta Hz. İsa'nın doğumu kutlanır. Sonra da 31 Aralık gecesi, yeni yıl karşılanır. 1 Ocak, yeni yılın ilk günü de tatildir.

Özgür Basın, bir aralık ayında bombalandı. Bir başka aralık ayında en büyük gözaltı ve tutuklamaları yaşadı. Üstelik o gün, İnsan Hakları Günü'ydü. Yine bir aralık ayıydı. Günlerden 20 Aralık 2011. Her zamanki gibi, mümkün olan en erken saatte Dicle Haber Ajansı'nın Ankara bürosundaki çalışma ofisime gittim. Büronun bulunduğu binanın önünde bir olağanüstülük göze çarpıyordu. Oysa o saatte hemen hemen hiç kimse olmazdı oralarda.

Durumu fark ettim. Binanın önünden öylece yürüyüp geçebilirdim. Yaptığımız gazetecilik faaliyeti, sadece meşru değil aynı zamanda yasal olduğu için hiç ikircikli davranmadım ve doğruca polis olduğunu fark ettiğim kişilere doğru yürüdüm. "Ha, demek geldiniz. Gelin kapıyı açayım da, aramayı başlatın" dedim. Çok şaşırdılar. Ne oluyor falan diye aralarında konuştuktan sonra, sonradan komiser olduğunu öğreneceğim kişi geldi. Ona da, "Gelin aramayı başlatalım" dedim. Komiser adımı sordu ve kimliğime baktı.

Sonra birlikte büroya çıktık. Kapı açıktı. Komiser, mahallenin muhtarı ve ihtiyar heyetinden biriyle geldiklerini ve kapıyı çilingirle açtıklarını söyledikten sonra taktıkları yeni kilidin anahtarını bana verdi. Diğer odalara sadece biri var mı diye bakıp çıktıkları ve sadece aramayı başlattıkları salona girdikleri bilgisini son derece saygılı bir şekilde verdi. Ben de, "Bize haber verseydiniz, gelip kapıyı açardık" dedim. "Dahası aramaya avukatlarımızın eşlik etmesi gerekir" diye uyardım.

Daha sonra büroya gelen Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) üyesi avukat arkadaşların eşliğinde arama yapıldı. 10 saati bulan aramada, bürodan pek çok kitap, gazeteci arkadaşlarımın haber notları ve bürodaki bilgisayarların hard-diskleri, fotoğraf makineleri götürüldü. Büronun kapısına mühür vurulmamıştı ama büro fiilen işleyemez hale gelmişti. Polisler gittikten sonra, bizi günlerce yalnız bırakmayan dayanışmacı kişi ve kurumların yardımları sayesinde büromuzu birkaç gün içinde yeniden işler hale getirdik.

Bürodaki arama sürerken, telefonlarımız çalmaya başladı. Arama yapılan bürolar, durumu bize iletiyordu. Biz de onlara, "Burada da arama yapılıyor" diyorduk. Böylece, 20 Aralık 2011 Salı günü, sabahın erken saatlerinde 7-8 ilde eşzamanlı olarak başlatılan operasyonda, gazeteci arkadaşlarımızın evleri ve *Özgür Gündem*'in İstanbul'daki merkez bürosu, Dicle Haber Ajansı'nın tüm büroları, Fırat Dağıtım'ın İstanbul'daki merkezi, *Demokratik Modernite* dergisinin İstanbul'daki bürosu basıldı ve aramalar yapıldı. Yazılı olan hemen hemen her şey gözden geçirildi. Bilgisayarların hard-diskleri kopyalandı.

Gözaltına almayı düşündükleri gazeteci arkadaşlarımızın evleri basıldı ve oralarda da aramalar yapıldı. Gözaltına alınacaklar listesinde olmayan gazeteciler ise arama yapılan bürolarımıza alınmadı. Nitekim gazetemiz *Özgür Gündem*'in yayını aksamasın diye çıkardığımız 4 sayfalık gazeteyi, *Atılım* gazetesinin bürosunda hazırladık. *Atılım* ve *Evrensel*'in bu konudaki dayanışması çok anlamlı ve tarihsel önemdeydi. 3 Aralık 1994 günü yaşadıklarımızı, 20 Aralık 2011'de yeniden yaşıyorduk. Tam 17 yıl öncesinde, imha, bombayla yapıldı ve çok kabaydı. Bu sefer bomba kullanılmadı ama gazeteyi fiilen çıkaramaz hale getirilmiştik. Ama 17 yıl önceki gibi şimdi de 4 sayfadan ibaret olsa da gazetemiz bayilerdeki yerini almayı başarmıştı...

Nasıl Başlamıştık

15 Haziran 1988 günü *Toplumsal Diriliş* ile yola çıkan Özgür Basın Geleneği, bugüne kadar günlük, haftalık ve aylık olmak üzere 50'den fazla gazete çıkardı. Kısa sürede "imha edilen" *Toplumsal Diriliş*'i saymazsak, Özgür Basın Geleneği'nin ilk adımı sayılan haftalık *Halk Gerçeği* gazetesi, altı ayrı siyasi çevrenin ortak yayın organı olarak yayımlandı.

22 Nisan 1990'da yayma başlayan ve dokuzuncu sayıda kapatılan *Halk Gerçeği*'nin fiili yayın yönetmeni Hüseyin Aykol idi. O dönemde yoğunlaşmaya başlayan çatışma haberlerinin anlatıldığı, Metin Çiyayi'nin "Masalcı Dede" imzasıyla yazdığı "Sonsuzluk Ülkesinden Masallar" çok ilgi gördü. Gazetenin kapatılması üzerine tutuklanan Yazı İşleri Müdürü İsmail Safter, bir süre hapis yattı. Ardından yayma başlayan *Yeni Halk Gerçeği* ise sadece üç sayı yayımlandıktan sonra, gazete yönetimince kapatıldı.

Ortak yayın projesi tutmayınca, bu kez yola *Yeni Ülke* ile tek başına koyulma kararı alındı. İlk sayısının yayımlandığı 20 Ekim 1990 haftasında, Diyarbakır bürosu İslami Cihat Örgütü tarafından bombalanan, haftalık gazetenin kurucu Genel Yayın Yönetmeni Günay Aslan, gazetenin 16. sayısından itibaren yerini Hüseyin Aykol'a bıraktı. Gazeteyi çıkaran şirketin ortakları, İsmet Ateş, Zübeyir Aydar, Yusuf Serhat Bucak ve Hüseyin Aykol'du.

İsmet Ateş şirket ortaklığından ayrılınca yerine Ferda Çetin getirildi. Yayımlanan 110 sayıdan 40'a yakını toplatılan gazetenin ülke ve Avrupa'daki toplam tirajı 50 bine kadar yükseldi. Özellikle ilk sayılarda, kimi haber ve yazıların bir kısmı, matbaanın isteği üzerine sansürlenerek yayımlanabildi. Şükrü Gülmüş'ün yönetiminde çıkarıldığı 3 Ekim-15 Aralık 1992 döneminde tirajı 20-30 binden 1500'lere kadar düştüğü için gazete mecburen kapatıldı.

Günlük Gazeteye Geçiliyor

Haftalık *Yeni Ülke* ihtiyaçlara yanıt veremez hale gelince günlük gazete çıkarma kararı alındı ve *Özgür Gündem*'in alt yapısı hazırlanmaya başlandı. 30 Mayıs 1992 günü yayma başlayan günlük gazetenin kurucu Genel Yayın Yönetmeni Ahmet Kahraman'dı; ancak gazetenin yayını başlamadan ayrıldı. Gazetenin ilk Genel Yayın Yönetmeni Ragıp Duran oldu; ancak o da ilk iki haftanın sonunda istifa edince, yerine Yayın Kurulu oluşturuldu. Yayın Kurulu Haluk Gerger, A. Başer Kafaoğlu, Taner Kutlay, Yavuz Şimşek, Hasan Bildirici ve Veli Özdemir'den oluşuyordu ve kurul üyelerinden önce Haluk Gerger, ardından Hasan Bildirici fiili yayın yönetmenliği yaptı. Bildirici, bu görevinden 15 Ağustos 1992 sonrasında ayrılmak zorunda kaldı.

Ekim 1992'de Yayın Kurulu'na giren Ramazan Ülek daha sonra Genel Yönetmen oldu. 14 Aralık'ta Genel Yönetmenliği Ramazan Ülek'ten devralan Şükrü Gülmüş, yöneticilik yaptığı son 31 günde gazetenin kapatılması yönünde çabaladı. *Özgür Gündem*'in yayımlanan toplam 580 sayısının (her iki *Özgür Gündem* kastediliyor) 486'sı hakkında dava açıldı. Üç kez 30 gün, 15 kez 15 gün, iki kez 10 gün olmak üzere toplam 20 davada kapatma kararı çıktı. Gazeteciler ve editörler toplam 147 yıl hapis ve 21 milyar lira para cezasına çarptırıldı. İmtiyaz Sahibi Yaşar Kaya'ya da 35 milyar lira para cezası verildi.

Kürtçe Gazete Yayında

30 Mayıs 1992'de *Özgür Gündem*'i yayımlayacak olan Ülkem Basın Yayın, önce Kürtçe gazete çıkarma kararı aldı. Kürtçe basılan haftalık *Welat* gazetesi 22 Şubat 1992 günü yayına başladı. 115 sayı yayımlanan, hakkında açılan onlarca dava ve verilen ceza nedeniyle kapatılan *Welat* gazetesinden sonra *Welatê Me* gazetesi yayma başladı. 1996 yılına kadar toplam 46 sayı çıkarılan *Welatê Me* gazetesinin kapatılmasıyla *Azadiya Welat* gazetesi yayın hayatına başladı. Kürt basın yayın alanında en uzun soluklu gazete unvanına sahip olan *Azadiya Welat* gazetesi 15 Ağustos 2006'da günlük yayına geçti.

Özgür Gündem Geri Dönüyor

Yönetim kararıyla kapatılan *Özgür Gündem* gazetesi 26 Nisan 1993 günü Gurbetelli Ersöz'ün genel yayın yönetmenliğinde yeniden yayma başladı. Gazete 10 Aralık 1993 tarihinde, Dünya İnsan Hakları Günü'nde yüzlerce polis tarafından basıldı ve çalışanları gözaltına alındı. Gazete çalışanlarının büyük bölümü bir gün sonra serbest bırakılırken, Gurbetelli Ersöz ve 17 gazete çalışanı gözaltında tutuldu. Gazeteciler, 13 gün süren gözaltı süresince açlık grevi yaptılar.

Yoğun işkenceyle geçen gözaltından sonra, 23 Aralık 1993 günü İstanbul 5 No'lu Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne çıkarılan gazetecilerden Gurbetelli Ersöz ve Müessese Müdürü Ali Rıza Halis, "örgüt üyeliği" suçlamasıyla tutuklanarak Bayrampaşa Cezaevi'ne konuldu. Gurbetelli Ersöz, yargılama sonucunda 3 yıl 9 ay hapis cezasına çarptırıldı. Yaklaşık 6 ay tutuklu kalan Ersöz, 16 Haziran 1994 tarihinde serbest bırakıldı.

Bombalar ve Sansür Altında...

Özgür Gündem yönetiminin fiilen dağıtılması üzerine, *Özgür Ülke* 28 Nisan 1994'te yayma başladı. Gazetenin üç bürosu 3 Aralık 1994 günü aynı anda bombalandı. Ersin Yıldız yaşamını yitirirken 21 çalışanı da yaralandı. Bombalama emrinin dönemin Başbakanı Tansu Çiller tarafından verildiği belgeleriyle ortaya çıktı. Bombalamaya rağmen gazete yayınına ara vermeden devam etti.

Gazetenin toplam 247 sayısından 220'si hakkında toplatma kararı verildi. Açılan davalar nedeniyle gazetenin 7 yazı işleri müdürü tutuklandı. *Özgür Ülke*, 2 Şubat 1995 günü daha bir yılını dolduramadan İstanbul Sulh Ceza Mahkemesi tarafından *Özgür Gündem*'in devamı olduğu gerekçesiyle kapatıldı.

Bunun üzerine, 13 Nisan 1995 günü *Yeni Politika* yayına başladı. Gazete daha ilk sayısında sansürle karşılaştı. Başka gazetelerden alıp yayımladığı haberler bile sansüre uğradı. Dört ay yayımlanabildi. Bu sürede birçok muhabiri gözaltına alındı, tutuklandı. 16 Ağustos 1995 günü *Özgür Ülke*'nin devamı olduğu gerekçesiyle kapatıldı.

O tarihe kadarki 126 sayısından 117'si sansürlendi. Gazetede yer alan 121 makale, 316 haber, 20 röportaj, 1 karikatür, 1 rapor, 2 biyografi, 1 anı, 13 okur mektubu ve 13 ilana sansür uygulandı. Hem *Özgür Ülke* hem de *Yeni Politika*'nın yazı işleri müdürleri sürekli tutuklandığı için diğer siyasi örgütler, yazı işleri müdürü verme konusunda muazzam bir dayanışma sergilediler.

Soluklanma ve Yeniden Devam

Yeniden ve daha geniş katılımlı bir günlük gazete örgütlemeye çalışılırken, -kadroların gazetecilik refleksleri tembelleşmesin diye- haftalık bir gazete çıkarma kararı alındı. Haftalık *Özgür Yaşam*, 7 Ekim 1995 günü yayma başladı. Dergi boyutundaki haftalık gazete 16 sayı yayımlandı. *Özgür Yaşam* gazetesi, çıktıktan bir süre sonra yayın hayatına kendisi son verdi.

12 Aralık 1996 günü yayına başlayan günlük *Demokrasi* gazetesi, birçok çevreye açık, geniş katılımlı bir yayındı. Ancak yine de gazetenin dağıtımı engellendi. Mahkeme kararıyla kapatıldığı 3 Mayıs 1997'ye dek gazetede yer alan haber ve yorumların yanı sıra, okur mektupları ve ilanlara bile dava açıldı.

Demokrasi'nin ardından 7 Temmuz 1997'de *Ülkede Gündem* yayına başladı. Yayın yaptığı süre içinde gazetenin 57 muhabiri ve 40 dağıtıcısı tehdit edildi, gözaltına alındı ve işkence gördü. Gazetenin dağıtımı engellendi ve gazete sansürlendi. 26 Eylül 1997 tarihinden itibaren Olağanüstü Hal Bölgesi'ne girişi yasaklandı. Batman bürosu 21 Haziran gecesi bombalandı. DGM'lerde toplam 278 dava açıldı. 302 gün kapatma kararı verildi. 125 haber, 63

köşe yazısı, 9 fotoğraf ve 14 ilan sansürlendi. Gazete 23 Ekim 1998 tarihinde İstanbul DGM tarafından kapatıldı.

Beş ay kadar gazetesiz kalan Özgür Basın Geleneği, 18 Nisan 1999'dan itibaren *Özgür Bakış* gazetesini çıkarmaya başladı. Gazetenin Yazı İşleri Müdürü Hasan Deniz hakkında 4 Haziran 1999'da tutuklama kararı verildi. OHAL Bölgesi'nde dağıtımı yasaklandı. Gazetenin 125 sayısı hakkında toplatma kararı verildi. Açılan davaların 6'sı beraatla sonuçlandırılırken 101'i hakkında mahkûmiyet kararı verildi. 371 gün yayımlanmasına karşın 390 gün kapatma cezası verildi. Gazete imtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürlerine toplam 606 milyar 827 milyon 916 lira para cezası verildi.

Yeni Dönem, Yeni Gazete Anlayışı

Çatışmasızlık dönemine girilirken, yeni dönemin gazetesinin de en geniş kapsamlı gazete olması amaçlandı. Hemen hemen her çevreden katılımın sağlandığı *2000'de Yeni Gündem* gazetesi 27 Mayıs 2000'de yayına başladı. Tamamen profesyonel bir anlayışla yönetilen bu gazete de devletin tahammülsüzlüğünden nasibini aldı.

Çıkar çıkmaz, gazetenin, OHAL Bölgesi'nde dağıtım ve satışı yasaklandı. Gazetede yayımlanan haber ve yorumlarla ilgili açılan 65 dava sonucu ağır hapis ve para cezalarının yanı sıra iki yıla yakın süreyle yayın durdurma ve 15 ayrı toplatma kararı verildi. 10 ay yayımlanan gazetenin yayınına, yönetim kararıyla 31 Mart 2001'de –özellikle de ekonomik sorunlar yüzünden– son verildi.

Yeni bir günlük gazete çıkarmak için girilen güç toplama döneminde haftalık bir gazete yayımlama kararı alındı ve böylece *Yedinci Gündem* gazetesi 23 Nisan 2001'de yayma başladı. 60 sayı yayımlanabilen haftalık gazetenin OHAL'e girişi yasaklandı. Hakkında 15 gün kapatma cezası verilen gazetenin sahibi ve sorumlu yazı işleri müdürüne toplam 6 milyar liranın üzerinde para cezası verildi. Gazete aleyhine 30'un üzerinde dava açıldı.

"Özgür Gündem"lere Geri Dönüş

Dönemin konjonktürüne uygun olarak Özgür Basın Geleneği, "Özgür Gündem"li isimlere geri döndü. Bu bağlamda, *Yeniden Özgür Gündem* gazetesi 2 Eylül 2003'te yayına başladı. Gazete,

545 günlük yayın döneminde dört gün süreyle kapatıldı; yazı işleri müdürüne 25 ay hapis ve imtiyaz sahibine de 478 milyar lira para cezası verildi. Gazeteye toplam 315 dava açıldı.

Ülkede Özgür Gündem ise 1 Mart 2004'te yayına başladı. Gazete hakkında açılan 600'ün üzerindeki davadan 102'si mahkûmiyetle sonuçlandı. Gazetenin 17 sayısı hakkında toplatma kararı verildi. İki kez –4 Ağustos 2006 ve 16 Kasım 2006'da– 15 günlük yayın durdurma cezasına çarptırıldı. Yazı İşleri Müdürü Hasan Bayar, yaklaşık 16 yıl hapis ve 345 bin YTL para cezasına çarptırıldı.

Ülkede Özgür Gündem'in kapatılmak zorunda kalındığı gün, günlük *Toplumsal Demokrasi* gazetesi 16 Kasım 2006'da yayın hayatına başladı ve yayını yaklaşık iki ay sürdü. Gazete yayınına 5 Ocak 2007'de kendisi son verdi. Sorumlu yazı işleri müdürü hakkında 100'den fazla soruşturma ve yaklaşık 60 dava açıldı. Gazetenin 20 sayısı hakkında yasaklama-toplatma kararı verildi.

Günlük Kürtçe Gazete Başlıyor

Daha önce haftalık olarak yayımlanan *Azadiya Welat*, 15 Ağustos 2006'dan bu yana –sık sık kapatma cezalarına maruz kalsa da– günlük olarak yayın yapıyor. Bu gazete, 23 Mart 2007'de 20 gün, 7 Ekim 2008, 27 Kasım 2008, 11 Nisan 2009 ve 27 Mart 2010'da 30 gün yayın durdurma cezası aldı.

Genel yayın yönetmeni, yazı işleri müdürleri ve imtiyaz sahipleri hakkında Diyarbakır'da, yüz yılı geçen cezalar istendi ve verildi. Hamdullah Yılmaz, Vedat Kurşun, Ozan Kılınç haklarında verilen cezalar yüzünden uzun süre hapiste kaldılar. Son genel yayın yönetmenlerinden Tayip Temel ve M. Emin Yıldırım halen cezaevindedir.

Özgür Basın Hedef Gösteriliyor

Genelkurmay Başkam'mn isim vererek hedef göstermesi üzerine, Özgür Basın Geleneği'nin gazetelerine sürekli kapatma kararı verilmeye başlandı. Bunlardan nasibini alan ilk gazete, *Gündem* oldu. 17 Ocak 2007'de yayına başlayan gazetenin yayını 6 kez durduruldu. *Gündem* gazetesine 6 Mart 2007'de 30 gün, 9 Nisan 2007'de 15 gün, 12 Temmuz 2007'de 15 gün, 8 Eylül 2007'de 30 gün, 9 Ekim 2007'de 30 gün, 14 Kasım 2007'de 30 gün yayın durdurma cezası verildi. Gazetenin internet sitesine de 23 Ekim

2007'de yayın durdurma cezası geldi. Gazete, 16 Aralık 2007'de yayımlanan -protesto amaçlı- özel sayıyla kapandı.

19 Mart 2007'de yayına başlayan *Güncel* gazetesini de aynı son bekliyordu. Gazetenin yayını -30, 12 ve 30 gün olmak üzere- üç kez durduruldu. *Güncel* gazetesi ilk kez 30 Mart 2007 günü, ardından 22 Temmuz seçimleri öncesinde 17 Temmuz 2007 günü ve son olarak yeniden yayımlandığı 17 Ekim günü yayını tamamen durdurma cezası aldı. Dağıtım şirketi de, gazeteyi artık dağıtmayacağını açıkladı.

"Yaşamda Gündem" Asla Yaşayamaz!

Yaşamda Gündem gazetesi 9 Mart 2007'de yayına başladı. Ancak dört gün yayımlanabilen gazete -daha önce 6 Mart 2007'de 30 günlük kapatma cezası verilen *Gündem* gazetesinin devamı olduğu iddiasıyla- süresiz kapatıldı. Gazetenin ilk sayısı, 8 Mart'ın onuruna kadınlar tarafından çıkarılmıştı.

Gazetenin sorumlu yazı işleri müdürü, imtiyaz sahibi, adres ve telefonlarının *Gündem* gazetesiyle benzer olduğu, bu gazetenin kapanmasına etki yapan "Öcalan zehirleniyor" başlıklı yazının aynı içerik ve renklerle çıktığı ifade edilen yazıda, *Yaşamda Gündem* gazetesi logosunun ise "uzaktan bakıldığında *Gündem* olarak okunduğu" kaydedilerek gazetenin ileride yayımlanacak nüshalarına da el konulması istendi.

Dayanışmaya da Hoşgörü Yok

Sosyalist Demokrasi Partisi'nin dergilerini yayımlayan "Erginbay Yayıncılık"ın İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Hüseyin Bektaş'ın *Gerçek Demokrasi*, *Yaşamda Demokrasi ve Toplumsal Demokrasi* gazeteleri de kapatma davalarından nasibini aldı. *Gerçek Demokrasi* gazetesi, önce 17 Ekim 2007'de ve sonra da yeniden yayına başladığı 17 Kasım 2007'den 4 gün sonra, yani 21 Kasım 2007'de 30'ar günlük yayın durdurma cezası aldı. *Yaşamda Demokrasi* gazetesinin yayını üç kez durduruldu.

Yaşamda Demokrasi gazetesinin 15-21 Aralık 2007 tarihli ilk sayısı 15 Aralık 2007'de 30 gün, 17-24 Şubat 2008 tarihli sayısı 17 Şubat 2007'de 30 gün ve 24-30 Mart 2008 tarihli sayısı 4 Nisan 2008'de 30 gün yayın durdurma cezası aldı. Haftalık *Toplumsal Demokrasi* gazetesinin yayını da iki kez durduruldu. *Toplumsal*

Demokrasi 5-11 Ocak 2008 tarihli üçüncü sayısı için 30 gün, 25 Şubat-2 Mart 2008 tarihli dördüncü ve son sayısı için 5 Şubat 2008'de 30 gün yayın durdurma cezası aldı.

Haftalıklara da Tahammülsüzlük

Aynı zamanda İmtiyaz Sahibi olan Ali Turgay'ın Yazı İşleri Müdürlüğü'nü yaptığı *YedinciGün*, *Haftaya Bakış*, *Öteki Bakış*, *Yeni Bakış* gazeteleri de kapatma cezalarına maruz kaldı. *YedinciGün* gazetesi 5 Kasım 2007'de yayına başladı. Haftalık gazetenin yayını yedi kez durduruldu. Gazetenin 12-16 Kasım 2007 tarihli ikinci sayısına 15 gün, 27 Kasım-3 Aralık 2007 tarihli sayısına 30 gün, 12-18 Ocak 2008 tarihli sayısına 30 gün, 3-9 Mart 2008 tarihli sayısına 30 gün, 7-13 Nisan 2008 tarihli sayısına 7 Nisan 2008'de 30 gün, 12-18 Mayıs 2008 tarihli sayısına 13 Mayıs 2008'de 30 gün ve 7-13 Ekim 2008 tarihli sayısına 8 Ekim 2008'de 30 gün yayın durdurma cezası verildi.

1 Aralık 2007'de yayma başlayan haftalık *Haftaya Bakış* gazetesinin yayını üç kez durduruldu. *Haftaya Bakış* gazetesinin 8-14 Aralık 2007 tarihli ikinci sayısına 8 Aralık 2007'de 30 gün, 19 Ocak 2008'de yeniden yayına başlayan gazetenin 2-6 Şubat tarihli beşinci sayısına 2 Şubat 2008'de 30 gün ve 17-23 Mart 2008 tarihli sayısına 18 Mart 2008'de 30 gün yayın durdurma cezası verildi. Haftalık *Öteki Bakış* gazetesinin 31 Mart-6 Nisan 2008 tarihli ilk sayısına 4 Nisan 2008'de 30 gün yayın durdurma cezası verildi. Bu gazete sadece bir sayı yayımlandı. 14 Nisan 2008'de yayma başlayan haftalık *Yeni Bakış* gazetesinin 5-11 Mayıs 2008 tarihli dördüncü sayısına 8 Mayıs 2008'de 30 günlük yayın durdurma cezası verildi.

Günlük Gazete Arayışları

Günlük *Alternatif* gazetesi 19 Mayıs 2008'de yayına başladı; ama onu da yine kapatma cezaları bekliyordu. Gazetenin yayını üç kez durduruldu. *Alternatif* gazetesi önce 25 Mayıs 2008'de 30 gün, sonra 20 Eylül 2008'de 30 gün ve son olarak 20 Ekim 2008'de 30 gün yayını durdurma cezası aldı. Aynı akıbete, 28 Mayıs 2008'de yayına başlayan günlük *Gelecek* gazetesi de uğradı ve yayını iki kez durduruldu. Gazete önce 30 Haziran 2008'de, sonra da 27 Eylül 2008'de 30 gün yayını durdurma cezası aldı. Gazete toplamda üç ay kadar yayın yapabildi.

Özgür Ülke ismiyle 30 Eylül 2008'de yayına başlayan günlük gazeteye tahammülsüzlük had safhadaydı. Gazetenin hem 30 Eylül 2008 tarihli ilk sayısına hem de 1 Ekim 2008 tarihli ikinci sayısına 30'ar günlük yayın durdurma cezası verildi. Aynı şekilde, 3 Ekim günü yayma başlayan *Gerçek* gazetesi de yayın hayatına başladığı gün, 30 günlük yayın durdurma cezası aldı. *Alternatif, Gelecek, Özgür Ülke, Gerçek*'ten sonra Cevat Düşün'ün imtiyaz sahibi olduğu ve yazı işleri müdürlüğünü üstlendiği, haftalık *Yeni Mezopotamya* gazetesi de yayımlandığı gün olan 22 Ekim 2008'de 30 günlük kapatma cezası aldı.

Haftalık *Ülkeye Bakış* gazetesinin 18-24 Ekim 2008 tarihli ilk sayısına da 30 gün yayın durdurma cezası verilirken; Erdal Ölmez'in imtiyaz sahibi olduğu ve yazı işleri müdürlüğünü üstlendiği haftalık gazeteler *Politika, Analiz, Ayrıntı* ve *Özgür Yorum* gazeteleri de kapatma cezalarından nasibini aldı. 27 Ekim 2008'de yayma başlayan haftalık *Politika* gazetesinin 1-7 Kasım 2008 tarihli ikinci sayısına 4 Kasım 2008'de 30 gün, 13 Aralık 2008'de 30 gün ve 14-20 Şubat 2009 tarihli sayısına 30 gün yayın durdurma cezası verildi.

8 Kasım 2008'de yayına başlayan haftalık *Analiz* gazetesinin 22-28 Kasım 2008 tarihli sayısına 23 Kasım 2008'de 30 gün, 28 Aralık 2008'de 15 gün ve 28 Şubat-6 Mart tarihli sayısına 28 Şubat 2009'da 30 gün yayın durdurma cezası verildi. Haftalık *Ayrıntı* gazetesinin 29 Kasım-5 Aralık 2008 tarihli ilk sayısına aynı hafta içinde ve 24-30 Ocak tarihli beşinci sayısına 26 Ocak 2009'da 30 gün yayın durdurma cezası verildi. Gazetenin 28 Mart-3 Nisan 2009 tarihli yedinci sayısına da 30 gün yayın durdurma cezası verilince, gazetenin yayınına son verildi. Haftalık *Özgür Yorum* gazetesinin 20-26 Aralık tarihli ilk sayısına da 21 Aralık 2008'de 30 gün yayın durdurma cezası verildi.

Günlük'ten *Özgür Gündem*'e...

Özgür Basın Geleneği son dönemde, 19 Ocak 2009 günü yayına başlayan *Günlük* isimli günlük ve değişik isimler taşıyan haftalık gazetelerle yola devam ediyor. *Günlük* gazetesinin İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Ziya Çiçekci; Genel Yayın Yönetmenleri ise Filiz Koçali ve Ayhan Bilgen'di. *Günlük* gazetesinde çalışan Veysi Sarısözen hakkında iki davadan, Yazı işleri Müdürü Ziya Çiçekci hakkında ise pek çok davadan mahkûmiyet kararı verildi.

Özgür Gündem ismine geri dönme talepleri üzerine *Günlük* gazetesi 3 Nisan 2011 günü yayınına son verdi ve 4 Nisan 2011 günü *Özgür Gündem* gazetesi yayma başladı. *Özgür Gündem*'in eş genel yayın yönetmenleri Hüseyin Aykol ve Eren Keskin oldu. Son iki yıl içinde gazetenin birçok editör ve yazarı tutuklanmış bulunuyor.

Bu arada, adı "Demokratik Vatan", "Demokratik Ulus" ve "Demokratik Toplum" olan haftalık gazetelerimiz de dönüşümlü olarak yayımlanmaya devam ediyor. Yayın durdurma cezalarının kaldırılmasına kadar hemen hemen her hafta 30'ar günlüğüne kapatılan haftalık gazetelerimize açılan davaların sayısını takip etmek ise oldukça zor...

Medyanın Kürt'le İmtihanı

Cengiz Alğan

Giriş

"Azınlıklar, Ötekiler ve Medya" temalı bu kitap çalışmasında konuyu, Türkiye'nin en kalabalık "öteki" grubu olan Kürtler bağlamında ele almanın yararlı olacağını düşünüyorum. Özellikle son 30 yıldır süren savaş boyunca, başta merkezî devlet kaynaklı olmak üzere, milli eğitim sisteminde, orduda, yargıda, medyada ve bunların bir sonucu olarak toplumun önemli bir kesiminde yaygın bir Kürt nefreti ve düşmanlığının varlığı tespitinden yola çıkıyorum.

Kökleri 90 yıl kadar önceye dayanmakla birlikte, silahlı son Kürt siyasetinin (PKK) ortaya çıkışıyla eşzamanlı olarak, Kürt et-

nisitesine yönelik resmi bir söylem geliştirildi. Bu söylemin dozu, Kürt siyasi hareketinin yöntem olarak benimsediği silahlı mücadelenin seyriyle uyumlu olarak arttı/azaldı. Örneğin, silah seslerinin en fazla duyulduğu 1990'lı yıllarda bu söylem doruğa çıktı ve yerleşik hale ge(tiri)ldi. "Terör örgütü elebaşı", "terörist başı", "üç beş çapulcu", "bölücü başı", "bebek katili" gibi klişeler dilimize yerleşti. Öyle ki Kürt deyince akla ilk önce terör ve silah gelir oldu. Bugün bu algı hâlâ çok yaygındır.

2000'lerin ortalarında (Mart 2005'te) Genelkurmay Başkanlığı Kürtler için yeni bir terim icat etti: Sözde vatandaş. Mersin'de bir gösteride Türk bayrağı yakılmasıyla başlayan, Kürtlere yönelik yeni nefret dalgası Genelkurmay açıklamasıyla ülke çapında bir infiale dönüştü. Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği'nin "Büyük Türk Milleti"ne hitabıyla başlayan açıklaması şöyleydi:

> Hiçbir değerden nasip almamış bir grup tarafından, insanlığın ortak değeri olan baharın gelişini kutlama adına düzenlenen masum etkinlikler, yüce Türk ulusunun sembolü ve her zerresi şehit kanıyla bezenmiş şanlı Türk bayrağına saldırı densizliğinde bulunulacak kadar ileri götürülmüştür.
>
> Türk milleti, engin tarihinde iyi ve kötü günler görmüş, sayısız zaferler yanında ihanetler de yaşamıştır. Ancak hiçbir zaman kendi vatanında, kendi *sözde vatandaşları* (italikler bana ait-C.A.) tarafından yapılan böyle bir alçaklıkla karşılaşmamıştır. Savaş meydanında vuruştuğu bir düşmanın bayrağına dahi saygı gösteren bir ulusun, kendi bayrağının, kendi topraklarında, *sözde kendi vatandaşları* (italikler bana ait-C.A.) tarafından böyle bir muameleye maruz kalması, hiçbir şekilde izah edilemez ve mazur görülemez. Bu haince bir davranıştır.
>
> Hem bir ülkenin vatandaşı olmak, havasını teneffüs etmek, suyunu içmek, karnını doyurmak hem de o ülkenin en kutsal ortak değeri olan bayrağına el kaldırmaya yeltenmek gaflet, dalalet ve hıyanetten başka bir şekilde tarif edilemez. Dost ve düşman herkes şunu çok iyi bilmelidir ki; ne bu ülkenin bölünmez bütünlüğü, ne de bu birlik ve bütünlüğün sembolü olan şanlı Türk bayrağı, asla sahipsiz değildir. Başta yüce Türk Milleti olmak üzere, onun bağrından çıkmış TSK, tıpkı atalarının yaptığı gibi ülkesini ve bayrağını koruma ve kollamaya, bunun için gerekirse kanının son damlasını akıtmaya hazırdır, yeminlidir. Onun vakar ve ciddiyetini, sabrını yanlış yorumlayanlara, yanlış hesap peşinde koşanlara, TSK'nın vatan ve bayrak sevgisini denemeye kalkışanlara, tarihin sayfalarına bakmalarını öneririz. Saygı ile duyurulur.[1]

1. 23 Mart 2005, *Milliyet*.

Genelkurmay Başkanlığı'nın daha önce basın aracılığıyla yapılan duyuru ve açıklamaları "kamuoyuna" diye sonlandırılırken, bu defa açıklamanın başında ve açıkça "Türk milletine" seslenliyordu. Daha önce varlığını kabul etmediği olay ve durumlarda (sözde Ermeni Soykırımı, sözde Kürdistan vb) kullanılan "sözde" sıfatı iki defa kullanılıyor, böylece bayrak yakanların vatandaşlığını kabul etmedikleri vurgulanmış oluyordu. Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'de "Memleketin dahilinde iktidara sahip olanlar..." için kullandığı "gaflet, dalalet ve hıyanet" kelimeleri şimdi "sözde vatandaş"lar (Kürtler) için kullanılıyor ve bunların cezalandırılacağı uyarısı yapılıyordu.

Karşısında hiç kimsenin gıkını çıkaramadığı bir kurumdan gelen bu açıklama bir işaret fişeği oldu. Ülkenin çeşitli şehirlerinde bayrak mitingleri yapıldı, Kürtlerin ev ve işyerlerine, parti ve dernek binalarına saldırılar düzenlendi.

Kürt düşmanlığı bir kez daha perçinlendi. Bayrağın yakıldığı gösteriden üç gün sonra gazetelerde *"Hainler yakalandı"* manşetleriyle Mersin Emniyet Müdürlüğü'nün açıklamasına dayanan haberler yer aldı. Emniyet Müdürlüğü'nün açıklaması, Genelkurmay bildirisinin işaret ettiği yaklaşımdan aşağı kalmak istemediğini gösterir biçimde kaleme alınmıştı:

> Bu grupların yanlarında bulundurdukları Türk bayrağını yere attıkları, çiğnedikleri, yakmaya çalıştıkları nefretle müşahede edilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde bağımsızlığımızın ve özgürlüğümüzün sembolü olan ay yıldızlı bayrağımızı yakma ve çiğnemeye cüret eden şahıslar yakalanmış, böylesi bir gaflet ve hıyanete neden olan teşvik ve tahrikçileri yakalama çalışması sürmektedir.[2]

Emniyet birimlerinin suçluları ararken "gaflet ve hıyanet" gibi soyut kavramlarla değil somut gerekçelerle hareket etmeleri gerekir. Örneğin bu vakada "Türk Bayrağı Kanunu'na Muhalefet" suçundan işlem yapılabilir. Polisin suçlu ararken elde ettiği bulguları "nefretle müşahede" etmesi ise düşünülemez. Ama "emir büyük yerden" olunca sarf edilen sözler de "büyük" oluyor.

Bu olayda ("Hainler yakalandı" başlığıyla) yakalandıkları "müjdelenen" iki kişi 12 ve 14 yaşlarındaki C.S. ve V.S. adlı iki çocuktu. Çok sonra anlaşıldı ki olayın arkasında bazı "takım elbiseli abiler" vardı. Yani bir provokasyon sonucu kargaşa yaratılmış,

2. 24 Mart 2005 tarihli gazeteler.

bayrak yakma girişiminde bulunulmuş ve ülke çapında bir milliyetçilik furyası pompalanmıştı. Devletin en tepesinden gelen bir çağrıyla yaratılan tahribat ise derin oldu.

***

Bu tahribatın toplumun dokularına nasıl nüfuz ettiğine dair de pek çok örnek vardır. Yakın zamandan iki örneği hatırlayalım.

Van Depremi Sonrası Irkçılık Depremi

İlki, 2011 sonunda meydana gelen Van depremi sonrasında açığa çıktı. Yurtdışı yardımlarına kapıları kapatan milliyetçiler, BDP'li Van Belediyesi'nin ortak çalışma isteğini reddeden valilik, tamamen çaresiz mültecilerin yardım isteklerini "Sıra size mi geldi?" diye geri çeviren yetkililerle ilgili haberler okuduk. Başbakan'ın ağzından, "Polis taşlamak, asker taşlamak, molotof atmak için anında organize olanlar, afet anında ortalıkta görünmüyor" sözlerini işittik.

ATV'de canlı yayımlanan programında sunucu Müge Anlı, Başbakan'ın sözlerine çok benzer ifadeler kullandı. "Herkes haddini bilsin" diye de "uyardı".[3] Sosyal medyada Kürt ölümlerini "İşte ilahi adalet!" diye sevinçle karşılayanların sayısı ürkütücüydü. "Etnik olarak güçlenmek için bu kadar doğurtmasaydınız" diyenlerin, Kürt kimliğine yönelik küfür ve hakaretlerinin bolluğu insanı utandıracak düzeydeydi.

Ama belki de en korkuncu bu nefreti eyleme dökenlerdi. Depremzedelere yollanan yardım kolilerine Türk bayrağı, küfürlü mektuplar, taşlar, kirli donlar koyuyorlardı! Bir doğal afette ailesini, yakınlarını yitirmiş, yaralanmış, kış günü evsiz kalmış binlerce Kürt, yardım kolilerinden çıkan bu "malzemelerle" bir kez daha yıkılıyordu. İşte bir insanın, bir felaket anında dahi böyle bir "mesajı" düşünüp organize etmesi ve planlayarak muhatabına göndermesi toplumun derinlerinde yer etmiş etnik düşmanlığın belki de en ürkütücü boyutunu sergiliyordu... (Bu olaylar bütünü, Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi'nin düzenlediği Yılın Irkçısı oylamalarında "Van depreminde açığa çıkan zihniyet" başlığı altında Yılın Irkçısı seçildi.)[4]

***

3. http://www.youtube.com/watch?v=NL6_J2Pe5zM
4. http://www.durde.org/2012/01/2011-yili-irkcisi-van-depreminde-aciga-cikan-zihniyet/

Sırrı Sakık'ın Oğlunun Ölümünün Ardından

İkinci örnek BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlunun ölümüyle açığa çıktı. Sakık'ın 25 yaşındaki oğlu Sidar Sakık 15 Eylül 2012'de, Ankara'daki evlerinin balkonundan atlayarak intihar etmişti. Bu haber duyulur duyulmaz sosyal medyada Sakık'a ve onun üzerinden Kürtlere yönelik ağır bir nefret dili kullanılmaya başlandı.

Bugün Twitter arşivine "BDP milletvekili Sırrı Sakık'ın" etiketiyle girdiğinizde bu başlık altında yazılanları bulabiliyorsunuz. İşte bazı örnekler:

* @brssnr: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu ölmüş, yakında tüm sülalesinin yok olması dileğiyle...
* @sezgiinaydin: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu intihar etmiş. Ne diyelim başı sağ olsun. Darısı tez zamanda babasının başına!
* @xxx_1907: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğluna Allahtan rahmet, babasına aynı balkondan atlama cesareti diliyorum.
* @unique_question: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu intihar etmiş. Kendisine rahmet kalanlarına "aynı sonu" diliyoruz.
* @ErN_: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu örnek olmalı. Kampanya başlatılmalı. Hadi BDP'li gençler uçuruma diye. Törenle kurtulmalı alayından.
* @iloveyoumeloo: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu ölmüş, güne güzel bir haberle başlamak güzel.
* @Ocakturkercan: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu ölmüş. Binlerce şehit anasının babasının acısını belki anlar.
* @kirsanzade: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın acısıyla mutlu bir gün geçiriyorum.
* @mustafahankose: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu ölmüş. Ölmeseydi o da diğerleri gibi dağa çıkıp askerimize kurşun sıkardı.
* @meuyar06: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'm oğlu intihar etmiş. Ölen terörist sayısına 1 kişi daha eklendi.
* @steteleskop: Askerlerimizin katillerini alkışlayan BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın yaşadıkları belki de hayatın ona "Kendine gel!" deme şeklidir.

* @selimokkiran: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu intihar etmiş. Oğlu daha onurluymuş senden de bekliyoruz...
* @PinarOnaL: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu ölmüş. Keser döner sap döner gün gelir hesap döner... Evlat acısı neymiş siz de tadın!
* @Payitaht42: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın oğlu ölmüş :)) hahahah sesli güldüm :))
* @AtalayKavak: BDP Muş Milletvekili Sırrı Sakık'ın başı sağ olsun diyor herkes. Başı sağ olmasın, başı kopsun, soyu kurusun şerefsizin.

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Yasemin İnceoğlu Twitter'da ağır hakaret içeren "yorumlarla" ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştı:

> Sırrı Sakık'ın oğlunun intihar haberinden sonra sosyal medyada adeta nefret patlaması yaşandı. Baş sağlığı dileme/yemenin de ötesinde "Oh olsun", "İlahi adalet" türünden ilkel, gaddar, öfke kusan mesajlar, akıl ve vicdan tutulmasının ne denli irrasyonel ve ürkütücü boyutta olduğunu gözler önüne serdi. Hızlı yayılım, etkileşimsellik gibi özellikleri yüzünden sosyal medyada nefret söylemi çok daha kolay ve yaygın olarak üretilmekte.[5]

***

Bu örneklerden de görülebileceği üzere belli bir kimliğe ve onun taşıyıcısı gruplara yönelik kin ve nefret bir kişi veya olay üzerinden nefret söylemi üretimine dönüşebilmektedir. Bu söylemin üretimi ve/veya yayılmasında başat araçlardan biri de elbette medyadır. İktidarların ideolojisini ve hegemonyasını kuran ve yayan aygıtlardan biri olarak medyanın bu konudaki rolü yadsınamaz.

Medya, dünyada ve Türkiye'de olumlu ve yapıcı olabileceği gibi, aynı zamanda nefret suçlarına yol açan ayrımcılığı oluşturan ve besleyen önyargıların, kısaca nefret söyleminin oluşmasında ve yaygınlaştırılmasında en etkili araçlardan biri olabilmektedir. Medyanın nefret suçları kapsamında ele alınabilecek eylemleri haberleştirme, kullanılan dil ve mağdurları ya da olayı sunma şekli, eylemi meşrulaştırmaya ve suçun altında yatan ayrımcılığı gizlemeye yol açabilmektedir.

***

5. http://gundem.milliyet.com.tr/evlat-acisi-bile-dinlemediler/gundem/gundemdetay/16.09.2012/1597001/default.htm

Bu yazıda medyanın, simgesel kişi veya olaylar üzerinden, belli bir etnik kimliğe (burada Kürt kimliğine) yönelik önyargıları nasıl hareketlendirdiğine dair örnekler ele alınacak. Sembolik kişi veya olaylar söz konusu olduğunda nefret söyleminin daha hırçın ve yaygın kullanıldığının altını çizmek üzere belli bir dönem, belli bir olay ve bu dönem ve olayın merkezine oturan belli bir kişi seçildi.

Söz konusu kişi Kürtler açısından simgesel öneme sahip bir lider olan Abdullah Öcalan'dır. Olay Öcalan'ın yakalanması ve medyada ele alınan dönem ise yakalanmasını izleyen yaklaşık bir yıldır. Analize tabi tutulacak beş haber ve üç köşe yazısı seçilmiştir. Ele alınan tüm haber ve köşe yazıları gazetelerin internet arşivlerinde bulunabilmektedir. Nefret söyleminin çok daha yaygın ve pervasızca kullanıldığı görece küçük yayın organları yerine ana akım medyanın en büyük gazetelerinin haber ve yazıları tercih edilmiştir.

Son olarak; bu sekiz haber ve yazıdan ayrı bir haber de ek malzeme olarak bu toplama eklenmiştir. Bu haber, Öcalan'ın yakalanışından üç gün önce meydana gelen başka bir olayla ilgili olduğu, Kürt etnik kimliğine yönelik nefret söyleminde medyanın rolünü açıkça sergilediği ve sembolik bir kişi ve olay üzerinden işlendiği için seçilmiştir. Yazıda en son ele alınacak bu habere konu olan kişi "Kürtçe şarkı söylemek istediğini" ifade ettiği için linçe maruz kalan, kendisine dava açılan, ceza alan ve bu nedenle yurtdışına kaçmak zorunda kalıp orada ölen sanatçı Ahmet Kaya'dır.

Haber ve yazılara geçmeden önce nefret söyleminin ne olduğunu kısaca hatırlayalım.

***

Nefret söyleminin temelinde önyargılar, ırkçılık, yabancı korkusu veya düşmanlığı, taraf tutma, ayrımcılık, cinsiyetçilik, homofobi vb yatar. Kültürel kimlikler ve grup özellikleri gibi unsurlar nefret söyleminin kullanılmasını etkiler; yükselen milliyetçilik ve farklı olana tahammülsüzlük gibi koşullarda, nefret dili yükselir ve etkisini artırır.

1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi nefret söylemiyle ilgili bir "Tavsiye Kararı" kabul etti. Bu kararda nefret söylemi şöyle tanımlanmıştır:

Irkçı nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm veya hoşgörüsüzlük ifade eden saldırgan milliyetçilik de dahil olmak üzere, hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir.[6]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, içtihatlarında net bir tanımı kabul etmemiş olsa da, bu kavramı dini hoşgörüsüzlük dahil, hoşgörüsüzlükten kaynaklanan nefreti yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı çıkaran ifade biçimleri için kullanmaktadır.

***

Gazete Haberleri

1. "Sünepe Katil" (Sabah)

1 Haziran 1999 tarihli haber *Sabah* gazetesinden. Abdullah Öcalan'ın yakalandıktan sonraki ilk duruşmasında sarf ettiği sözlere yer verilmiş. Haber, "Sünepe Katil" başlığının altında "Apo canını kurtarmak için neler dedi neler" diye devam ediyor. Öcalan, yakalandıktan sonra kendisine çok iyi davranıldığını, şehit ailelerinden özür dilediğini, üzüntü ve acılarını paylaştığını ifade ediyor.

Başlıktaki "sünepe"nin sözlükte kılıksız, uyuşuk, başıboş, beceriksiz, işe yaramayan gibi karşılıkları var. Anlaşılan haberi yapanlar Öcalan'dan daha sert, daha cevval çıkışlar beklemiş ve hayal kırıklığına uğramışlar.

2. "Esrarkeş Çıktı" (Sabah)

9 Mart 1999 tarihli haber şöyle:

"Apo'nun kötü alışkanlıkları arasında 'esrar'ın da bulunduğu ortaya çıktı. Sık sık krize giren Apo'yu tedavi için bir uzman doktor İmralı'ya gönderildi.

Müptelaymış

Apo'yu 24 saat kontrol altında tutan sağlık heyetine yeni bir doktor daha katıldı. Sorgusu sırasında esrar bağımlısı olduğu ortaya çıkan bölücübaşım tedavi için Bakırköy'deki Alkol ve Uyuşturucu Bağımlılığı Merkezi AMATEM'den bir doktor İmralı Adası'na gitti.

6. Council of Europe-Committee of Ministers, Recommendation No.R (97) 20 of the Committee of Ministers to Member States on "Hate Speech", (Adopted 30 October 1997 at the 607th meeting of the Ministers' Deputies).

3 Doktoru Oldu

Yaşadığı aşırı stres ve uyuşturucu yoksunluğu nedeniyle sinirleri altüst olan Apo, 'Zona' hastalığına da yakalandı. Bir cildiye uzmanı sinir uçlarındaki iltihap nedeniyle Apo'yu tedavi ediyor. Apo ayrıca kalbi nedeniyle bir kardiolog tarafından kontrol altında tutuluyor."

Haberin hemen başında "...kötü alışkanlıkları arasında 'esrar'ın da bulunduğu ortaya çıktı" deniliyor ama bu bilginin nasıl edinildiğine dair herhangi bir ibare yok. Başka kötü alışkanlıklarının ne olduğuna da değinilmemiş. Bir insanın "yaşadığı aşırı stres ve uyuşturucu yoksunluğu" ile zona hastalığına yakalanması arasındaki bağlantı tamamen dayanaktan yoksun. Çünkü bu hastalık daha önce suçiçeği geçirmiş kişilerde görülen bir cilt hastalığıdır. Halk arasında buna gece yanığı da denir.

Haber, Öcalan'ın bir eliyle gözlerini ovuştururken çekilmiş "sünepe" bir fotoğrafıyla "süslenmiş".

Bu haber, halk arasında hoş karşılanmayan, kullanılması yasak olan uyuşturucuyla ilişkilendirerek söz konusu kişiyi itibarsızlaştırmak için üretilmiş gibi görünüyor.

3. "Apo'yu, Günde 3 Öğün Asacağız" (Akşam)

10 Aralık 1999 tarihli habere göre, dönemin koalisyon ortağı MHP'li Sağlık Bakanı Osman Durmuş, Karaman'ın Ermenek ve Başyayla ilçelerine yaptığı ziyaret sırasında, "Doktor istiyoruz, yollarda ölmek istemiyoruz" pankartlarıyla karşılanıyor. Bakan, en kısa zamanda bir devlet hastanesi sözü veriyor. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı'na da çağrı yaparak ortak çalışmayı öneriyor. Yani haber sağlıkla ilgili.

Bakan, partisinin ilçe teşkilatını ziyaretinde ise, kendisine Öcalan'ın idamıyla ilgili sorular sorulması üzerine şöyle diyor:

> Öcalan'ın idamı konusunda taviz vermeyeceğiz. Meclis'te 128 tane ipimiz var. Konu Meclis'e bir gelsin, onu 3 öğün asacağız. Bu konuda MHP olarak bir tane bile fire vermeyiz. Merak etmeyin.

4. "Bir insan ancak bu kadar ödlek olabilir" (Hürriyet)

Haber 3 Haziran 1999 tarihini taşıyor. Dünya basınından çeşitli gazetelerin Öcalan'la ilgili yorumlarına yer verilen haber, asıl

olarak Almanya'nın *Bild* gazetesinin yorumları üzerine kurulmuş. Oldukça geniş yer verilen *Bild*'in haberi, iddiaya göre şöyle:

> Almanya'nın etkili gazetesi *Bild*, bebek katilinin süngüsünün düştüğünü ve aman dilediğini yazdı. *Bild*'deki yazıda, "Karizmatik olduğu söylenen bu adam, adaletin karşısında tanınmayacak haldeydi" denildi.
> Alman *Bild* gazetesi, bir zamanlar terör tehditleri savuran Abdullah Öcalan'ın Türk adaleti karşısında süngüsünü düşürdüğünü ve yaşamak için aman dilediğini yazdı. *Bild*, "Kendi yaşamları söz konusu olduğunda gerilla liderleri işte bu kadar ödlek olabilir" dedi.
> Öcalan'ın duruşmalarda itiraflarıyla yurtdışındaki bütün PKK kadrolarına ihanet ettiğini ve yandaşlarının şok geçirdiğini belirten *Bild*, Apo'yu, geçen yıl kalp krizinden ölen Kızıl Kmer lideri Pol Pot'un yargı karşısında tir tir titreyen haliyle kıyasladı. Gazete, "Milyonlarca insanı öldürten Pol Pot yargı karşısında yaşamak için yalvarmış ve ömür boyu ev hapsine mahkûm olmuştu" diye yazdı.

Bild gazetesinin "haber"ini (aslında bir köşe yazısından alıntılar olmasına rağmen habermiş ve gazetenin genel yaklaşımıymış izlenimi doğuracak biçimde "*Bild* şöyle yazdı" ifadesi kullanılıyor), altı paragraf ayırıp manşete taşıyan gazete, yer verdiği diğer 20 gazetenin haberlerine bir veya birkaç satırlık yer ayırmış.

Örneğin, Öcalan'ın yargılanması konusunda şüphe belirten şu haberlerin öne çıkarılmasından kaçınılmış gibi görünüyor:

> *Rheinische Zeitung*: "Akıllı bir Türkiye, Öcalan hakkında verilecek olası ölüm cezasını infaz etmez. Bunu Avrupalılar'a hoş görünmek için değil, kendi çıkarları için yapar."
> *Fraenkischer TAG*: "Mahkemenin her şeyden önce Türkiye'deki intikam havasının dağıtılması konusunda çaba harcaması gerekir."
> *Express*: "Öcalan hakkında verilecek bir ölüm cezası, PKK bünyesindeki aşırı görüşlülerin tüm Avrupa'da terör dalgası yaratmasına neden olabilir."
> *Süddeutsche Zeitung*: "Türkiye, bugün demokrasi ve hukuk devleti niteliğiyle bağdaşmayan girişim ve istemler ile, Batı'ya dahil olma niyeti arasında bir ikilemle yüz yüzedir."
> *Bremen Nachrichten*: "İmralı'daki Öcalan'ın tutumunu anlamak için erken. Burada olup bitenler açık değil."

Diğer yandan, konuya Öcalan'ın baskı altında konuşturulması açısından yaklaşan *La Republica*'nın haberi ise "İtalyan dehası!" ve "Apo zorla konuşturuluyor" ara başlıklarıyla, küçümsenerek verilmiş:

İtalyanlar'ın aydınlarından Giorgio Bocca yazısında İmralı'daki davayı Stalin dönemindeki mahkemelere benzeterek, Öcalan'ın zorla konuşturulduğunu iddia etti. Yazar, "Apo'ya cam kafeste bir bakın anlarsınız. Sesinin tonu, dehşet içersindeki bakışları, istem dışı hareketleri bunu gösteriyor" dedi.

21 gazetede yayımlanan yazı ve haberler arasından gazetenin konu hakkındaki yayın politikasına en uygun olanın seçilip öne çıkarılması ve ona diğerlerinin toplamı kadar yer verilmesi açıkça taraf tutulduğu izlenimi doğuruyor.

Öte yandan Türkiye basınında sık kullanılan "bebek katili" klişesinin bir Alman gazetesinde aynen kullanıldığım düşünmek de zor. Manipülatif bir haber olduğunu düşünmek için çok sayıda nedenimiz var.

5. "Caniyi Mandela Yapacaklar" (Akşam)

Haber tarihi 6 Aralık 1999. Dönemin DYP Genel Başkanı ve eski Başbakan Tansu Çiller Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkının Tanınmasının 65. Yıldönümü'nde, partisinin İstanbul il binasında konuşuyor. Konu her nasılsa kadının oy hakkından Öcalan'a geliyor ve Çiller şöyle diyor:

Bugün şehit anaları üzüntülü, yeniden gözyaşı döküyor. "Şehitlerin kanı yerde kalmayacak" diyerek siyaset yapanlar, bugün bir teröristi, bir bebek katilini Mandela yapacak bir yola kendilerini adeta adamış görünüyorlar.

Akşam gazetesi de bu sözleri benimseyerek, tırnak içine almadan, başlığa taşıyor. Çiller'in sözleri arasında 'cani' nitelemesi geçmemesine rağmen gazete bu sıfatı rahatlıkla ve onun ağzından mış gibi kullanıyor.

Köşe Yazıları

1. "Apo Türkiye'nin Hizmetinde" (Emin Çölaşan, *Hürriyet*, 19 Şubat 1999)

Yazı Öcalan'ın Türk yetkililere Kenya'da teslim edilmesinden dört gün sonrasının tarihini taşıyor. Oldukça uzun yazısında Çölaşan erken "öngörü"lerde bulunarak Öcalan'a ağır hakaretler ediyor:

> Apo'nun bundan bir süre önce ekranlara yansıyan görüntülerini anımsıyorum. Bir "aslan parçası" idi! Silahlı adamlarını denetliyor, çevresine aldığı kızlarına karnını kaşıyarak aşk nutukları atıyor, televizyon yayınlarına katılıp aslanlar gibi ahkâm kesiyordu.

Hatırlayanlar olacaktır: Öcalan'ın yakalanmasından önceye ait bir video görüntüsü TV'lerde sık sık yayımlanırdı. Bu videoda Öcalan, etrafını çevreleyen militanlara bir şeyler anlatıyor ve bir ara da karnını kaşıyordu. Ana akım medya bu videoyu çok sevmişti ve her fırsatta yayınlıyordu. Çölaşan bu videoya gönderme yapıyor. Ama epeyce çarpıtarak ve cinsiyetçi ifadeler katarak. Bir gerilla kampında muhtemelen ideolojik eğitim verirken çekilmiş görüntüleri "çevresine aldığı kızlarına karnını kaşıyarak aşk nutukları atmak" biçiminde yansıtıyor. Okurun kafasında yaratmaya çalıştığı imaj, kaba saba bir adam olan Öcalan'ın dağda kandırdığı kızlarla "ahlaksız" bir seks hayatı yaşadığı olmalı.

Şöyle devam ediyor Çölaşan:

> Bence bu adam mahkeme aşamasında itirafçı olacak ve bülbül gibi ötecek. Göreceksiniz, Apo mahkemede onları çok üzecek! Kalıbının adamı olmadığını, ne kadar korkak ve sefil bir yaratık olduğunu bütün dünyaya bir kez daha gösterecek.

Bu sözleri sarf eden biri Öcalan'ın mahkemede "bülbül gibi ötme"sine üzülmeyeceğine ve "Tüh! Gördün mü bak? Korkak ve sefil bir yaratıkmış. Ben onu cesur ve yüce gönüllü bilirdim" demek istemeyeceğine göre, taraftarları gözünde itibarını zedelemek için yazıyor olmalı.

Avrupalı ve Türkiyeli aydınları da "boş geçmeyen" ("Avrupa ve Türkiye'nin entel-liboş takımı bu yangına körükle giderken, bizim içimiz yandı") yazar sözlerini şöyle tamamlıyor:

> Neyse, sözü fazla uzatmayalım. Apo çözüldü, ötmeye başladı. Artık Türkiye'nin hizmetinde! Önce itirafçı olur, sonra askere gider, belki PKK operasyonlarında bile ön saflarda görev alır! Ne yüreksiz, ne kişiliksiz "gerilla lideri" imiş bu!

Aradan geçen 14 yılda erken "öngörü"lerinin hiçbirinin tutmamış olduğunu, Kürt sorununun çözümünde devletin o "sefil, yüreksiz, kişiliksiz" örgüt liderini muhatap aldığını gördükten sonra, bu yazısını hatırlıyor mudur acaba?

2. "PKK değil, PAŞK"
(Fatih Altaylı, *Hürriyet*, 26 Mayıs 1999)

Daha yazının ilk cümlesine "bir grup şerefsiz" diye başlıyor Altaylı. Ve yazı boyunca (diğerlerinin yanı sıra) bu hakareti tam altı kez kullanıyor. Yazı Öcalan'ın yakalanması sonrası İtalya'da geliştirilen bir tür "Türkiye'yi protesto" eylemlerini karalamak üzerine kurulu. Altaylı'nın bildirdiğine göre, "Türk Turizmini Boykot Komitesi diye bir komite, İtalya'da sokaklarda bildiri dağıtıyor. Bildiride, 'Kanla lekelenmiş bir tatil yapmak istemiyorsanız Türkiye'ye gitmeyin' denilerek Türkiye karalanmaya çalışılıyor. Ama iğrenç yalanlarla. Tam bu aşağılıkların söyleyeceği türden yalanlarla".

Yazara göre Kızıl Tugaylar örgütüyle birlikte dağıtılan bildiriler "aşağılık yalanlarla" dolu:

> Ve aynı şerefsiz PKK'lılar, bir yandan Kızıl Tugaylar'la ortak eylem yapıyor, sonra da bu hafta Roma'da yapılacak bir yürüyüşle terörü kınıyorlar.

Hızım alamayan yazar açık hakaretlerle devam ediyor:

> Ben pek çok aşağılık örgüt gördüm. Bir araya gelmiş çok şerefsizin kurduğu çeteler gördüm ama emin olun ki, bu PKK gibisini görmedim. Bir yandan Marksist, bir yandan İslamcı, bir yandan Kızıl Tugaycı, bir yandan terör karşıtı. Tam bir şerefsiz örgütü.

Bu durumda Marksist, İslamcı, Kızıl Tugaycı ve terör karşıtı olanlar "şerefsiz" ve bunların kurdukları örgütler de "tam bir şerefsiz örgütü" oluyor. Ve örgüte yeni bir isim buluyor Altaylı:

> Ben bunların adını artık PAŞK yapıyorum. A aşağılık, Ş şerefsiz anlamında.

Yazının bundan sonrasına Öcalan'ın kız kardeşiyle ilgili bir başka gazetenin yaptığı haberden alıntıları yorumlayarak devam ediyor:

> "Apo'nun Oxford'lu kardeşi"
> *Asabi* gazetesindeki bir başlık dün beni gülmekten öldürdü. Abdullah Öcalan'ın kız kardeşi Havva'nın bir fotoğrafı ve altında şöyle bir fotoğrafaltı:
> "Oxford'da mı okudun kız?"

Çünkü adını bile telaffuz etmekten aciz, zırcahil Havva Keser, ağabeyinin yargılanacağı mahkeme için, "Uluslararası hukuk normlarına aykırı" demiş.
Bak sen... Havva'ya bak...
Kızın hayatı Urfa'nın Halveti Köyü'nde uluslararası hukuk normlarını hatmetmekle geçmiş sanki.

Burada sözü edilen kadının toplumsal statüsüyle ve eğitim durumuyla alay ediyor yazar. Oxford kelimesini "telaffuz etmekten aciz" ve "zırcahil" yakıştırmalarıyla kişinin eğitim durumuna ve sosyal statüsüne yönelik bir nefret söylemi geliştiriyor. Ona göre Güneydoğu'nun bir köyünde doğan biri böyle şeylerden anlamaz. Hukuk bilemez, İngilizce kelimeleri telaffuz edemez. Burada Kürt etnisitesini küçümsemenin örtük bir biçimiyle karşı karşıyayız. "Kızın hayatı" yaklaşımını diğer küçümseyici, alaycı ifadelerle birleştirdiğimizde kadına yönelik nefret söyleminin üzerindeki örtü de kalkıyor.

Devam:

Bu kadar olsa yine iyi. Havva sözlerini şöyle sürdürüyor:
"Irkçı şoven yaklaşımlar gelişti. Özellikle medyanın provokatif yaklaşımı yüzünden bize karşı tepkisel davranışlar çoğaldı. Medyanın ciddi bir etik sorunu var."
Okuma yazma bildiği şüpheli Havva döktürmüş...

Eğitim durumuna yönelik söylem tekrarlanıyor: "Okuma yazma bildiği şüpheli..."

Tabii aslında Havva'nın bütün bunlardan haberi yok. PKK'nın yayın organı *Özgür Politika* gazetesi, bunları sanki Havva söylemiş gibi yazıyor.
Sonra da etikten metikten bahsediyorlar. Katiller...
Siz etikten değil, tetikten anlarsınız.
Bebelerin üzerine doğrulttuğunuz silahların tetiğinden...

Burada vahim bir noktaya ulaşıyoruz. Altaylı açıkça ölümle tehdit ifadeleri kullanıyor. Etik-tetik ses benzeşmesinden faydalanarak bu kişilerle konuşulamayacağını ancak silahla "halledilebileceklerini" ima ediyor.

Bu yazısında Fatih Altaylı Kürt kelimesini hiç kullanmadan Kürtlere yönelik nefret söylemi üretiminin bir örneğini sunuyor.

3. "Apo Hanya'yı Kenya'yı Gördü"
(Gani Müjde, *Milliyet*, 18 Şubat 1999)

Öcalan'ın Kenya'da yakalanışından yola çıkarak üretilmiş "mizahi" bir yaklaşım gibi görünen bu başlığın altında vıcık vıcık bir nefret dili yatıyor. Yazar mizahçı kimliğiyle kurgusal bir yazı kaleme almış. Öcalan'ın yakalanma süreci ve sonrasında olabilecekleri, kendi üslubuyla okura aktarıyor. Ama mizahtan ziyade rahatsız edici pek çok alaycı ve aşağılayıcı ifade eşliğinde yapıyor bunu.

Okurun affına sığınarak bazı uzun alıntılar yapmak zorundayım:

> Aslında Avrupa onu cami avlusuna bırakacaktı ama Avrupa'da önüne bebek bırakılacak cami bulamadılar ve Kenya'ya gönderdiler. Kenya'da dost ve müttefik Yunanistan elçiliğinde ağırlanan Apo'nun Kenya'da canı sıkıldı. Safari'ye çıkarttılar eğlensin diye. İki tane aslanı ve bir zürafayı ısırarak öldürmesine rağmen keyfi yine de yerine gelmedi.

"Bebek" metaforuyla Öcalan'ı Avrupa'nın doğurup beslediğini ima eden yazar, Türkiye'de iyi bilinen, bakılamayan bebeği "cami avlusuna bırakma" ritüelini hatırlatarak Avrupa'ya doğurduğu bebeğe bakamayınca ortada bırakan ebeveyn muamelesi yapıyor.

Aynı zamanda Avrupa'da Müslüman inancına engel olunduğunu ima ediyor: "Avrupa'da avlusuna bebek bırakılacak cami bile yok" diyerek. Oysa mizah yazarı bilmiyorsa da, Avrupa'da yüzlerce cami bulunurken, kendi ülkesinde kiliselerin yıkıldığını, ahır yapıldığım, porno filmler oynatılan sinemalara dönüştürüldüğünü ve Cumhuriyet'in kuruluşundan beri yeni kilise yapımının yasak olduğunu biz biliyoruz.

Öcalan'ın "İki tane aslanı ve bir zürafayı ısırarak öldürmesi" "esprisi" de herhalde vahşiliğini anlatmak için kullanılmış.

Devam ediyoruz:

> Yunanistan'ın Kenya Büyükelçisi Kostas Stupidis'in taverna geceleri yapması da kesmedi Apo'yu. [Büyükelçiye verilen takma isimdeki "Stupidis", İngilizce'deki "aptal" kelimesine atıfta bulunuyor.] Yunan Büyükelçiliği sonunda Apo'ya televizyon seyredip eğlenmesi için bir çanak anten aldı, bu çanak Apo'nun sonu oldu.

Kurgusal hikâyenin devamında yazar, Öcalan'ın TV izlerken o dönem ünlü olan bir yarışma programına telefonla katılarak "kendini ele vermesi"ni anlatıyor:

Her Türk vatandaşının (Apo da Türk vatandaşı bu arada) günde bir kez Çarkıfelek'i veya Turnike'yi arayacağını varsayan MİT, çalışmalarını bu konuda yoğunlaştırdı.
Sabri Güneş takma adıyla Çarkıfelek'e katılan Apo Kenya'nın "K"si deyince yakayı ele verdi.

Herhalde bu yazdıklarına gülenler de olmuştur ama kanaatimce mizah zekâsından tamamen yoksun bir kurgusal hikâye kaleme almış Müjde. Kurguya göre, Türk istihbarat birimleri ve askeri yetkilileri Cavit Çağlar'a ait bir uçakla Kenya'ya gidiyorlar (bu kısım gerçek).

Bu arada Kürtçe bilen iki özel tim görevlisi Yunanistan Büyükelçiliği'ne giderek Kenya sokaklarında dolaşan dört Türk askeri gördüğünü söyledi. Türk askeri lafını duyan Apo dayanamadı ve silahını alıp büyükelçilikten çıktı ve çıkar çıkmaz koluna girilerek uçağa getirildi.

"Türk askeri lafını" duyar duymaz silaha sarılıp dışarı çıkması benzetmesi Öcalan'ın Türk askerine refleksif, neredeyse otomatik bir düşmanlık beslediğini ima ediyor.

Uçağa gelene kadar Avrupa'ya götürüleceğini sanan Apo uçakta kızılbereli Türk subaylarını görünce aşağıda yazılı fıkradaki salak kovboy gibi sevindi.

Aşağıda yazılı olan fıkra şöyle:

Kızılderililerin kafa derilerine iyi para verildiğini öğrenen salak bir kovboy kızılderililerin olduğu bölgeye doğru yola çıkar. Bütün gün aranır ama bir tek kızılderiliye rastlayamaz. Gece olur, uykusu gelir uyur. Sabah uyandığında etrafının 500'e yakın kızılderili ile çevrilmiş olduğunu ve bütün okların kendisine doğru yöneltildiğini görür, sevinir. "Lan şansa bak. Bi tane arıyorduk karşıma 500 tane çıktı iyi mi. Şimdi paraya para demiyicem" der. Başka da bişey diyemez.

Az önceki satırlarda yer alan, Öcalan'ın Türk askerine "otomatik" bir düşmanlık beslediği iması güçlendiriliyor. Ama bunun bir "salak" işi olduğu söyleniyor. "Uçakta neler oldu?" ara başlığıyla sürüyor yazı:

İşte bu duygularla uçağa binen Apo kelepçelendiğini görünce Hanya'yı ve Kenya'yı anladı. Apo'nun uçağa bindirildiğini gören pilotun "Şunun

kemerini ben bağlayayım. Hatta biraz da üstten bağlayayım" şeklindeki önerisi tim görevlilerince kabul edilmedi ve uçak havalandı.

Kemerin "biraz üstten" bağlanması esprisi Öcalan'ın idamının infazını hemen oracıkta gerçekleştirme isteğini ima ediyor. Tim görevlileri ise "görev bilinciyle" reddediyorlar.

> Hostesin kaza anında gösterdiği çıkış kapılarıyla ilgilenmedi bile. Sigara içilmeyen bölgeye oturduğu için sigara da içemedi. Camdan aşağıya baktı uzun uzun. Hostesin "Ne içersiniz?" sorusunu "kan" diye cevaplandıran Apo, uçak Türkiye üzerine geldiğinde Avrupa rüyasının bittiğini anladı. Uçak Bandırma'ya inerken Apo "Bandıra bandıra ye beni" şarkısını mırıldanıyordu artık...

Bu kadar "mizah dolu" bir yazıda o soğuk "kan" kelimesi pek yerini bulamıyor ama zaten amaç mizah değil aşağılama ve alay.

Ve yazı "Apo'nun tost-iti" ara başlığı altında, yapılacak işler listesiyle son buluyor:

* Acele olarak İstiklal Marşı ezberlenecek.
* Çavuşlara komutanım denilecek. Abi deyince kızıyorlar.
* Adil yargılama istenecek. Bu kavgada yakınını kaybetmemiş bir hâkim ve savcı aranacak.
* Yukarıdaki özelliklere sahip yargıç ve savcı bulunamadı, bari mübaşir bulunacak.

Mizah adına çorak, nefret söylemi adına ise "verimli" bu yazıda kişinin aşağılanması, şeytanlaştırılması, etiketlenmesi gibi tipik yöntemler bol keseden kullanılmış. Yazı konusu kişi Kürt nüfusun önemlice bir bölümünün lider olarak gördüğü biri olunca bu söylem sadece o kişiye değil, etnik kimlik mücadelesinde onun peşinden giden Kürtlere de yönelmiş oluyor.

Görüldüğü gibi nefret söylemi her zaman apaçık küfür, hakaret, tehdit vb ile yürümüyor. Burada olduğu gibi bazen bir "mizahçı"nın kaleminden damlayan irinle de topluma yayılıyor. Yukarıdaki iki örnekte (Altaylı ve Çölaşan yazıları) dolaysız ve ağır hakaret ve aşağılama kelimeleri kullanılırken, Gani Müjde'nin yazısında bundan kaçınılmış. Örtük bir nefret söylemi kullanılmış ve "mizah" zırhının arkasına sığınılmış.

***

Her üç yazının ortak noktası Kürt kelimesinin hiç kullanılmamış olması. Bu durum bir yanılsama yaratabilir. Bu üç yazarın aslında Kürtleri değil, lideri aracılığıyla bir örgütü "eleştirdikleri" düşünülebilir. Ancak unutmamak gerekir ki nefret söylemi ve suçu daima mesajlar taşır. Hedef alınan grup, topluluk, cemaat ve benzerlerine toplumda istenmediği mesajı verilmek istenir.

Bu bazen grup üyelerinden bir kişiyi hedef gösterme, aşağılama, etiketleme, şeytanlaştırma vb yoluyla olsa da aslında o kişiyle ortak karakteristik özellikleri bulunan tüm grubu hedefe koyarak gerçekleşir. Hrant Dink hedef gösterildiğinde aslında Ermeni toplumunun tamamına bir mesaj gider. Avcılar-Meis Sitesi veya Ankara Eryaman olaylarında olduğu gibi, bazı trans bireylere yönelik eylem ve söylemler gerçekte bütün translara istenmedikleri, toplumun dışında tutulmak istendikleri mesajını iletir.

Öcalan ile ilgili olarak ele aldığımız bu haber ve köşe yazılarında da, dikkatle bakıldığında, aynı mantığı görmek mümkündür. Yönettiği etnik-siyasi hareketin peşinden milyonların gittiği, kurulan partilere milyonların oy verdiği, TBMM'de grubu bulunan bir hareketin liderine yönelik söylemlerin aslında "uslu durmayan" bütün Kürtlere yönelik olmadığını düşünmek için hiçbir sebep yoktur.

***

Ele alacağımız son haber, giriş bölümünde de belirtildiği gibi, Öcalan'la ilgili değil. Ancak aynı döneme ait ve aynı etnik kimliğe yönelik nefret söylemi içeriyor.

Öcalan'ın yakalanmasından üç gün önce meydana gelen olay şöyle gelişiyor:

12 Şubat 1999 gecesi, İstanbul'da Magazin Gazetecileri Derneği'nin ödül gecesi düzenlenir. Kamuoyunun yakından tanıdığı çok sayıda sanatçı gecede hazır bulunmaktadır. Herkes neşeli, şen şakraktır. Ses sanatçıları sahneye çıkıp şarkılarını söyler. Kürt sanatçı Ahmet Kaya da ödüle layık görülenler arasındadır. Sırası gelince o da şarkısını söyler. Ancak sonra hayatının "hata"sını yapar. Devletin Kürtçe resmi TV kanalı işlettiği bugünden bakıldığında herkese çok masum gelecek sözler söyler. Kürtçe bir şarkı yaptığını, buna klip çekmek istediğini, bu klibi yayımlayacak cesur TV kanallarının varlığından da emin olduğunu ifade eder. Bu sözler Ahmet Kaya için sonun başlangıcı olacaktır.

Önce salonda bir sessizlik hâkim olur. Suratlar düşer. Herkesin neşesi kaçar. Sonra sahneye pop şarkıcısı Serdar Ortaç çıkar ve gergin bir yüz ifadesiyle, "Bu vatan ellerin değil, BİZİM!" diye başladığı sözlerini 10. Yıl Marşı'yla "taçlandırır". Bütün salon ayakta marşa eşlik etmektedir. Bu esnada Ahmet Kaya bir köşede bir masaya çekilmiş basma demeç vermektedir. Salondan "Kürt diye bir şey yoktur!" diye bağırışlar yükselir. Kaya'ya çatal bıçak fırlatılmaya başlanır. Bir iki garson ellerindeki tepsilerle çatal bıçakların Kaya'ya isabet etmesini engellemeye çalışır. Kaya arka kapıdan, güçlükle ve polis eşliğinde çıkarılıp uzaklaştırılır.

Bundan sonrası gerçekten trajik bir hikâyedir. Ahmet Kaya'ya medya eliyle bir linç kampanyası başlatılır. Medyanın "amiral gemisi" *Hürriyet* başta olmak üzere, hemen her gün Ahmet Kaya'yı kötüleyen manşetler atılır. En akılda kalanlardan biri *Hürriyet*'in sekiz sütuna manşet yaptığı "Vay şerefsiz!" başlığıdır.

Milyonların sevgilisi Ahmet Kaya'nın kasetlerini kimse yapmak istemez. Ekonomik olarak kuşatılır. Ardından dava açılır. Ceza alacağı kesinleşince çareyi yurtdışına kaçmakta bulur. Nitekim cezası onaylanır. Ama kaçması kurtulmaya yetmeyecektir. Medyanın linç kampanyası devam eder. Yurtdışı konserlerinin birinde arkasında Kürdistan haritasıyla çekilmiş bir fotoğrafı yayımlanır. Fotoğraf montajdır ama "çamur at, izi kalsın" ilkesi işler. Linç sürmektedir.

Ahmet Kaya bir daha yurduna dönemez. 21 ay sonra, 16 Kasım 2000'de, sürgün hayatı yaşadığı Fransa'da kahır içinde ölür.

Aşağıda ele alacağımız haber Kaya'ya karşı başlatılan linçten 9 ay sonra bile medyadaki nefretin nasıl "taze" olduğunu gösteriyor.

"*Ahmet Kaya'ya Madam Şefkati*"
(*Sabah*, 2 Kasım 1999)

Haber, başlık dahil toplam 102 kelimeden oluşuyor. Ama bu kadar az kelime ile ne kadar çok nefret söylemi üretilebileceğine dair bir belge niteliğinde. Sırayla gidelim:

1. Başlıktaki "madam" kelimesi Türkçe'de, evli kadın anlamının yanı sıra, argoda kadın genelev patronu anlamına da sahip. Yani başlığın altında "bir genelev patronu Ahmet Kaya'ya kucak açtı" anlamı yatıyor. "Konu Fransız bir kadın olduğu için bu sıfatı kullanmış" diye düşünülebilir. Ancak daha ilk cümle bunu yanlışlıyor. Çünkü ilk cümlede "Bayan Mitterrand" deniliyor.

2. İkinci cümlede, "bir süre Almanya'da oyalanan" Kaya'nın konserlerini "Dağdakilere selam"la bitirdiği söyleniyor. Yani Kaya doğrudan "terör"le ve "terör örgütü"yle ilişkilendiriliyor.
3. Habere göre Kaya "5 bin mark verip bir de Chrysler 91 model araba" almış. Buradaki "-de" vurgusu önemli. İki anlama gelebilir: a) Bir "vatan haini" olan Ahmet Kaya, "işlediği onca suça" rağmen Avrupa'da sefa sürmektedir; b) Kaya böyle bir şeyi hak etmemektedir.
4. Haberin ikinci paragrafı "Madamın (genelev patronunun) desteği" diye başlayıp "bölücülerin anası Danielle Mitterrand" diye devam ediyor. Bu cinsiyetçi sözler öncelikle bir kadın hakkında söyleniyor. Ayrıca bir ülkenin cumhurbaşkanının eşine söyleniyor.
5. Aynı paragrafta, her nedense (!) Kaya'ya bir yıllık oturma izni veren hükümetin sosyalist olduğu bilgisi yer alıyor. İzni veren için "Fransız hükümeti" demek yeterliyken "sosyalist Fransız hükümeti" deniyor. Türkiye toplumunda epeyce marjinal karşılanan sosyalistlik bu cümlenin sosudur.
6. "Türkiye'de DGM'lik olmasına yol açan 'Kürtçe şarkı' istismarından vazgeçmedi" cümlesinde kısmen örtük iki unsur var. Şimdi kaldırılmış bulunan Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde 1990'lı yıllarda yargılanmış olmak doğrudan "yasadışı örgüt üyesi olmak" diye algılanıyor ve mümkünse o kişilerden uzak duruluyordu. Çünkü bu mahkemelerde yargılananların çoğu siyasi davalardan yargılanırdı. "DGM'lik olmak" ifadesinin kullanılması okurda, Kaya'nın toplumun genelinde hoş karşılanmayan "işlere" bulaşmış olduğu algısını yaratır.
7. Cümlenin ikinci kısmındaki " 'Kürtçe şarkı' istismarından vazgeçmedi" ifadesinde "Kürtçe şarkı"nın tırnak içine alınması işlenen "suç"u vurgulayarak hatırlatıyor. Ve hâlâ teyakkuzda olan Kürtçe alerjisini kışkırtıyor.

Böylece tamamlanan manzara, o şarkılarını sevdiğimiz Ahmet Kaya'dan bambaşka bir Ahmet Kaya çıkarıyor karşımıza. Medyada dokuz aydır sürdürülen linç kampanyasıyla birlikte düşündüğümüzde bu algıyı şu ifadelerin bir arada ve uygun yerlerde kullanılması oluşturuyor:

"madam, 'dahi' anlamındaki -de eki, sosyalist, DGM'lik olmak, Kürtçe ve istismar (bir arada), bölücülerin anası." Artık karşımızda Ahmet Kaya adında bir "şeytan" var. Ve bu şeytan Kürt.
102 kelimelik bu haberi, 21 kelimeyle tek cümlede özetleyebiliriz:
"Sosyalist bir genelev patronunun himayesine aldığı terör örgütü yandaşı, çarıklı Kürt Ahmet Kaya Avrupa'da sefa sürüp Türkiye'ye dil uzatmaya devam ediyor."

Bu kısa haber böylece etnik kökene, siyasi görüş veya kanaate, cinsiyete ve toplumsal statüye yönelik nefret söylemlerini aynı anda kullanıyor. Aslen Kürt kimliğini hedef gösteriyor ama bu hedef göstermeyi toplumun genel algısında negatif bir yere sahip başka unsurlarla destekliyor.

***

Ahmet Kaya bu haberden bir yıl sonra hayatını kaybetti. O bir yıl boyunca benzer haberler yayımlanmaya devam etti. Muhtemelen, bir yıl boyunca, kendisi hakkındaki bu tür haberlerin hepsini o da okudu. Sürgünde yaşadığı Fransa'da, kendi ülkesinin en büyük gazetelerinin, fotoğraflarını "Vay şerefsiz!" manşetleri eşliğinde, her gün çarşaf çarşaf basmasına tanık olmak çok kolay bir şey olmasa gerek.

***

Ana akım medya dışında yer alan düşük tirajlı gazetelerde, yerel gazetelerde, internet yayıncılığında ve sosyal medyada Kürtlere (ve yanı sıra başka azınlıklara ve çeşitli toplumsal kesimlere) yönelik nefret söylemi üretimi çok daha fazla ve yaygın. Hatta kimi yayın organları bu dili neredeyse yayın politikası olarak benimsemiş durumda. Belli çevrelere hitap eden *Yeni Akit*, *Yeniçağ*, *Ortadoğu* gibi salt ideolojik yayın yapan gazeteler bunlara örnek olarak gösterilebilir.

Öte yandan, asıl okur kitlesini elinde tutan ana akım medyanın etkisi de çok daha fazla ve çok daha kalıcı. Medyanın hoyratça kullandığı nefret söylemi, toplumda şu ya da bu ölçüde varolan negatif önyargıların beslenmesinde, kışkırtılmasında, pek çok zaman da eyleme dönüşmesinde çok önemli bir yere sahip. Çoğu zaman bilinçli, kimi zaman da üzerinde fazlaca düşünülmeden kullanılan bu söylemdeki kelimeler, gazetecilerin ellerinde namluya sürülmüş mermilere dönüşebiliyor. Sorumlu yayıncılık anlayışından uzak gazetelerin bu türden yayınları toplumsal dokuda onarılması güç hasarlara yol açıyor.

Savaşı ve Barışı Çerçevelemek: Türk ve Kürt Basınında "Öteki Acının" Tanıklığı[1]

*Esra Arsan**

Giriş

Bilginin ve gerçeğin sosyal iletişimle kurgulandığını öne süren teoriye göre temsil, "şeylerin" temel kurulumuna ait bir tasarımdır. Temsil ile "anlam" üretilir ve "gerçek" kurgulanır. Bu nedenle, temsil, politik bir eylemdir. Temsil pratiğini üreten, sosyal

1. Bu makale, 18 Nisan 2013 tarihinde Boğaziçi Üniversitesi'nde Barış Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Uluslararası Basın Enstitüsü tarafından düzenlenen "Medyada Barış Mümkün mü?" başlıklı konferansta sunulmuş tebliğin genişletilmiş halidir.

* Doç. Dr./İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı esra.arsan@bilgi.edu.tr

gerçekliği belli bir yöne çeker ve anlamı tespit eder (Hall, 1997: 16). Şeylerin ne olduğuna ilişkin anlamın kurgusunu geriye dönük çözümlemek ve yeni aksiyon alanları yaratmak için temsil pratiklerinin eleştirel analizi gerekir. Bu anlamlı çaba, özellikle çatışma ve savaşlar söz konusu olduğunda önem kazanır. Çünkü savaş ve çatışmalarda gerçeklik kurgusunu yapısökümüne uğratmak, "acı çeken" ile "çektiren", "mağdur" ile "muktedir", "şiddeti meşru olan" ile "olmayan" arasındaki anlam kaymalarını ortaya koyar. Savaş ve çatışmada yas tutmaya değer acı ile yas tutmaya değmeyen acının tanımlanmasında, medyanın iyi ve kötüyü betimleyen anlam inşası rol oynar. Judith Butler (2009:1-33), savaşta haber çerçevelemeleri ve yas tutmaya değmeyen hayatların siyasetini incelediği çalışmasında şunları anlatır: Medya, birbirinden farklı yas patriklerini çerçeveler ve insanlar da hangi hayatların üzülmeye değer, hangilerinin değmez olduğu konusunda bir fikir edinir. Medyanın yas tutmaya değer görmediği hayatlar sanki hiçbir zaman gerçekten kanlı-canlı bir form olarak var olmamış, dolayısıyla şimdi de adeta yaşamadan yok olmuşlardır. Medya çerçevelemelerinde, yaşayan (yaşamları kamusal alanda değerli kılınan) hayatların kurtarılması için, bazen o hiç yaşamamış gibi olan hayatların yok edilişi normalleştirilir (aktaran Arsan, 2013). Seçilmiş acıları değerli kılan, "öteki"nin acısını ise bilinçli olarak görmezden gelen, küçümseyen, hatta yok sayan ana akım medyadan savaş gerçekliğini ve bizzat tanıklık etmediğimiz bir acıyı öğrenmek imkânsız. Ticari medyanın savaş ve çatışmalardaki tanıklığı da diğer sosyal, kültürel, ekonomik meselelerdeki tanıklıkları gibi kurgulanmış, hesaplanmış, hegemonyadan gelen taleplere açık ve bu nedenle yetersiz.

Gazetecilik söz konusu olduğunda temelde 3 tip tanıklıktan bahsedilir.

* Gazetecinin göz tanıklığı (birinci el bilgi)
* Aktaran tanıklık (göz tanığı olanı dinleme)
* Tanığa tanıklık (bir olaya tanık olanın olan biteni anlattığı kişiyi dinleme)

Peters (2001), gazetecilikte göz tanıklığının önemine ve onun izleyici önünde ahlaki sorumluluğuna dikkat çeker. Zaman, mekân ve olay içinde gazetecinin bireysel varlığı, onun gördüğü

şeylere karşı reaksiyon vermesine olanak tanır. İzleyici ise buna mahir değildir. O, kendisine aktarılan, anlatılan olay ve durumları uzaktan, kendisine sunulduğu şekilde anlamlandırır. Nitekim, Peters, "love of liveness-canlı yayın sevdası" kavramını açıklarken, "sözcükler aktarılabilir ama deneyimler aktarılamaz" iddiasında bulunur (2001:39). Uzakta olan, görmediğimiz, tanıklık etmediğimiz acılar, çatışmalar, gazetecinin aracılığıyla bize ulaştığında artık yaşanmış acı değerinden uzaklaşmış, medyatikleşmiştir. Bu nedenle, "göz tanıklığı" sorumluluk almayı ve reaksiyon vermeyi gerektirirken, "taşıyıcı tanıklık" medyatikleşmiş olduğu için ahlaki sorumluluktan sıyrılmıştır. Uzaktaki acıyı seçilmiş kaynaklardan dinleyerek aktaran gazeteci, sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş "şeylerin" aktarımında aracı rolünü üstlenmiştir.

Buna rağmen, "tanıklık" çalışan pek çok akademisyen artık yeni teknolojilerin izleyiciyi de adeta bir göz tanığına dönüştürdüğünü iddia etmektedir. Silverstone (2006) ve Cohen (2001), çağdaş toplumlarda medya teknolojisinin sağladığı yeni iletişim deneyimlerinin –özellikle dış habercilik açısından– izleyiciyi de uzakta olan bitene tanık yaptığını öne sürmektedir. Onlara göre, özellikle televizyon ve sosyal medya, fiziksel olarak bir yerde olmadan da duygusal olarak olaylara tanık olmayı mümkün kılar. Ellis de (2000), yine dış habercilik üzerine yaptığı çalışmalarında, "artık 'bilmiyordum' diyemezsiniz" iddiasını dile getirir. Ona göre, artık medya sayesinde izleyici de göz tanığına dönüşmüştür ve paradoksal olarak, teknoloji sayesinde izleyici de artık sorumluluk sahibine dönüşmektedir. Lakin, yine aynı teknoloji, onları yeterince aksiyona geçemedikleri için güçsüz kılmaktadır.

Peki ama tanığın (gazetecinin veya gazetenin haber kaynağının) olayları algılayış ve aktarışındaki samimiyeti nasıl ölçülecek? Ashuri ve Pinchevski'ye göre (2009), taşıyıcı tanık, insanları ifadesinin gerçek olduğuna inandırana kadar tamamlanmış sayılmaz. Belli bir gerçeklik iddiasıyla ortaya çıkan tanık, bireysel ve ahlaki iddialarıyla "acı çeken" hakkında bir bilgi oluşturur. Gazeteci ise bu bilgilerden yola çıkarak "tanık metni" hazırlar. Eğer taşıyıcı tanık olayları çarpıtıyorsa, tanık metin, kasıtlı olarak çarpıtılmış bilgi ile kurgulanmış olur. Böylelikle, uzaktaki acıya ilişkin öyle ya da böyle inşa edilmiş bilgi sayesinde izleyici "sözde tanık" olmaya davet edilir; sanki kendileri de o acının birinci el tanıklarıymış gibi söylem alanına davet edilirler (Frosh, 2009).

Acı çeken ile o acıyı medyatik alanda izleyen arasındaki fiziksel/kültürel "yakınlık" ve "uzaklık" da olaya verilecek tepkiyi azaltan ya da artıran bir faktördür.[2] Tanığın acı çekenle kurduğu fiziksel/kültürel yakınlık veya uzaklık onun ahlaki sorumluluk derecesini artıran veya azaltan bir şeydir. Uzaktaki acıyı medyatikleşmiş alanda gören "tanık izleyicinin" ahlaki bir iddiada bulunabilmesi için, acı çekenle belli bir düzeyde tanışıklığının olması, en azından onun "uzaktaki" varlığını "kabul etmesi" gerekir. Acı çeken insanın acısının, uzakta, kendi acısına tanıklık eden izleyiciye "bozulmamış bir yakınlık kalitesinde" aktarılmasını Silverstone (2006) "proper distance/uygun mesafe" olarak tanımlar. Benzer bir şekilde, Chouliaraki de (2006a; 2006b), medya metinlerini izleyici tepkisini etkin kılan ve kılmayan yönleri açısından inceler. Ona göre, tanık metnin oluşum sürecinde, olayla/durumla kurulan fiziksel/duygusal yakınlık, acı çeken ile o acıyı medyatik alanda izleyen arasındaki ahlaki sorumluluğu artırabilmekte veya azaltabilmektedir.

Tanımlayıcı ve Anlatıcı Olarak Basın

Türk-Kürt çatışması da, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren medyatik alanda hem kültürel (çatışma) hem de fiziksel (çatışma) bağlamında derin, uzun süreli ve yerel bir konu olarak çerçevelenmektedir. Bu kültürel ve fiziksel çatışma, merkezden uzak bir coğrafyada tezahür ettiğinden, izleyicinin olan bitene ilişkin anlam dünyası medyanın tanıklığı ile inşa edilmektedir. Medyanın anlam üretim ve dağıtımındaki birincil rolü de, kuşkusuz hegemonyayla kurduğu ilişkinin "yakınlık" derecesine (fiziksel ve kültürel) ve derinliğine göre değişir.

2. İstanbul'daki Gezi Parkı protestoları sırasında polisin halka karşı şiddeti, göz yaşartıcı gaz, tazyikli su ve plastik mermi kullanması, kent merkezlerinde dolaşan Toplumsal Olaylara Müdahale Araçları (TOMA'lar), Türkiye genelinde tepki yaratmış ve toplumsal infiale neden olmuştur. Oysa, aynı görüntüler ve polis şiddeti Türkiye'nin Güneydoğu'sunda gündelik hayatın bir parçasıdır. Polisin şuursuz şiddeti ve kitlelerin masum taleplerine karşı kullanılan orantısız güç ancak İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde (özellikle büyük medyanın ve ekonominin merkezi İstanbul ile siyasetin merkezi Ankara'da) meydana geldiğinde, o şiddete tepki daha yoğun ve hissedilir olmaktadır. Şiddetin merkezi fiziksel olarak merkezlerden uzağa kaydığında ve kültürel olarak da "Türk olandan" uzaklaştığında, olayın ve durumun "çerçevelenişi" ve "algılanışı" farklılaşmakta, dolayısıyla o şiddete karşı verilen toplumsal tepki azalmaktadır.

Tanıklık mı? Medyatikleştirme mi? Şehit Cenazelerine Karşı Sivil Ölümler

Türt-Kürt çatışmasının Türk ve Kürt medyasında çerçeveleniş biçimi, kaçınılmaz olarak farklılık arz etmektedir. Teknolojik, kurumsal ve söylemsel pratikler ve yanlılıklar kadar, çatışmaya tanıklığın derecesi de çatışmanın farklı şekillerde çerçevelenmesinde rol oynamaktadır. Benzer biçimde, çatışmanın şöyle ya da böyle sona erişinin çerçevelenişi de medyatik alanın söylem evreninde şekillenmektedir. Medya, tıpkı çatışma gibi barışın da tanımını yapmakta ve iki süreçte de tarafları "iyi" ve "kötü" olarak nitelendirmektedir. Çatışmada tarafların kayıplarına duyulacak sempati veya apati de medyatik alanda kurgulanır. Çatışmanın aktörlerinin portrelenmesi, en çok can kayıplarının habere dönüşmesinde gözlenir. Ölümlerin "insanlaştırılması" (şehit cenazeleri) veya "insandışılaştırılması" (gerilla cenazeleri) ile kurbanlar "bizden" ve "öteki" olarak sınıflandırılır. Hangi ölüm için üzüleceğimiz, hangi ölümü meşru kılacağımız medyatik alanda dikte edilir. Haber kaynağı olarak kullanılan tanıklar da, "bizden olan" ve "öteki olan" sınıflandırmasıyla muteber veya düşman kılınır.

Şehit Cenazeleri

Sivil Ölümler

Yas ritüellerinin çerçevelenişi, "biz" ve "onlar" karşıtlığının medyada nasıl kurulduğunu anlamamıza olanak tanır. Örneğin, Türk basını açısından savaşın ve savaş acısının en can alıcı göstergesi şehit cenazeleridir. Yaygın Türk basınında geniş yer bulan şehit cenazeleri haberleri ve bu haberlerin çerçeveleniş biçimi, aynı zamanda Kürt olan "öteki"nin maruz kaldığı acının

meşrulaştırılmasına platform sağlar. Kürt basınında ise, çatışma söylemi, yas ritüelleriyle çerçevelenen bir "unutturmama", "acının sağaltıl(a)maması" söylemi ile daha çok sivil can kayıpları ve gerilla cenazeleri üzerine kurulur. Her ne kadar şehit arkasından tutulan yas görüntüleriyle, sivil kayıpların arkasından tutulan yas görüntüleri kayıp yakınları [haber aktörleri] açısından birbirine benzese de, şehit cenazeleri ve gerilla cenazeleri arasındaki "yas tutma" hiyerarşisi, sosyal ve siyasal hegemonyayı temsil eden medyanın olayı/durumu nasıl çerçevelediğine ve acı çekeni nasıl tanımladığına göre değişmektedir. Türk medyasına göre şehitlerin [kahramanların] arkasından tutulan yas daha anlamlı [ve meşru] iken, Güneydoğu'daki savaşta hayatını kaybeden siviller veya gerillaların [düşmanın] arkasından tutulan yas "gösterilmeye değmez" bir acıdır. Bunun tersine, acıyla kültürel ve fiziksel yakınlığı olan Kürt medyası, "Kürtlerin acısı da en az Türklerinki kadar önemli", "sesimizi duyun", "acımızı anlayın" içerikli haber çerçevelemelerine yer vermektedir.

20 Ekim 2011-*Sözcü*

29 Ağustos 2012-*Özgür Gündem*

Modern medya anlamlıdır çünkü belli bir sosyo-kültürel bağlamda insan aktivitelerinin ürünüdür; ama aynı zamanda insan dünyayı ve kendi konumlanışını medya aracılığıyla kurgular (Livingstone, 2009:5). Medya, hem sosyal dünya tarafından oluşturulmuştur hem de sosyal dünyayı oluşturan aktörlerden biridir (Silverstone, 2007:6). Medyatikleştirme (*mediation*) teorisi, metin/üretim/alımlama (algı) süreçlerinde yaygın medyanın, özellikle de televizyonun rolüne odaklanır (Livingstone 2009; Madianou 2005) ve anlamın dolaşımını analiz eder (Couldry 2008; Silverstone 1999). Medyatikleştirme, medya mantığı ile sosyal hafızanın oluşumuna işaret eder. Sosyal hafızanın oluşum sürecinde medyatik söylemin ortaya çıkaracağı potansiyel sonuçlar, özellikle çatışma durumlarında, savunmasız kitlelere karşı sorumluluk bilincini köreltebilir. Yaygın medyanın olayları toplumdaki güçlü bir kesimin lehine olacak bir yanlılıkla çerçevelemesi, savunmasız ve mağdur kitlenin acısının görmezden gelinmesine yol açar. Tanık metnin kurgulanışındaki (*witnessing text*: Frosh, 2006) yanlılık ve çarpıtma, toplumsal hafızanın çarpık oluşmasına neden olur ve biz-öteki karşıtlığını keskinleştirebilir. Bu ikili karşıtlık, sadece savaş söyleminin inşasında değil ama aynı zamanda barış söyleminin inşasında da yeniden üretilebilir.

Savaş Söyleminde Farklar: Kürt ve Türk Medyası

Türk Medyası

Türk(iye) basınında Kürt meselesinin ele alınış ve çerçeveleniş biçiminin daima "biz" ve "onlar" söylemine dayandığı yadsınamaz bir gerçektir. Yaygın medyanın "Biz"den kastı şefkatli, korumacı, adil ve bahş edici Türk kimliği ise, "öteki"den kastın "değer bilmez, uslanmaz, dışlayıcı ve ayrılıkçı Kürtler" olduğu da aşikârdır. Kürt sözcüğünün ulusal basında yavaş yavaş kullanılır hale gelmesinden ve Kürtlerin "dağ Türklerinden başka bir şey" olduklarının kabul edilmesinden sonra dahi, bu ötekileştirme, haber söylemlerinde ve diğer kurgu metinlerde özenle yeniden üretilmiş ve kamusal alanda yaygınlık bulmuştur (Arsan, 2011a: 105). Türk medyasında Türk-Kürt çatışması sıradan tanıklıkla çerçevelenmektedir. Hemen hepsi İstanbul merkezli olan ana akım gazete ve televizyon kanallarının pek çoğunun Güneydoğu

Bölgesi'nde muhabiri yoktur ve orada olan olayları ulusal haber ajanslarından alırlar. Bölgede muhabiri olan medya kurumları da, bölgeden geçilen hassas haberlere otosansür uygulamaktadırlar (Arsan, 2011b). Türk medyasının Güneydoğu meselesini ve Kürt sorununu çerçeveleyiş biçiminin temel noktaları şöyle sıralanabilir:

* Türk medyasının tanıklığı, birinci el tanıklık değildir. Bölgede yaşanan gerilim ve çatışmalar habere dönüşürken, çatışmanın temel aktörlerinin hepsi (asker ve gerilla) haber kaynağı olarak kullanılmaz. Sadece asker (Genel Kurmay) ve hükümet yetkilileri haber kaynağı olabilir ve onların verdiği bilgiler kontrol edilmeden doğru kabul edilir, yayımlanır. Gerillanın haber kaynağı olarak kullanılması, gazetecinin vatana ihaneti olarak kabul edilir. Bu nedenle, 2000'li yıllara kadar bölgeye giderek Kürt gerillalarla konuşan, söyleşi yapan ve çatışmada Kürt tarafının görüşüne de yer vererek haber yapan gazeteciler hakkında davalar açılmış, mesleki olarak itibarsızlaştırılmışlar ve hapis cezalarıyla, gazete kapatmalarla susturulmaya çalışılmışlardır. Türk basını, hem Güneydoğu'daki çatışmaları hem de Kürt halkının etnik kimliğin kabulü, kültürel haklar gibi taleplerini, büyük bir genellemeyle, "terör" çerçevelemesiyle aktarmaktadır.
* Türk-Kürt çatışması yerelleştirilmekte/millileştirilmekte/Türkleştirilmekte ve Ortadoğu'daki diğer Kürt hareketlerinden kopuk bir bağlamda habere dönüşmektedir. Türk basını olaylara birinci elden tanık olmayı tercih etmediği için, yorumlayıcı basın olmuştur. Bu yorumlayıcılık, haberlerde ağırlıklı olarak Genel Kurmay, hükümet yetkilileri ve devletin resmi görüşünü yeniden üreten haber kaynaklarının kullanımıyla ortaya çıkar.

Buyurgan ve Yorumlayan Dil: Köşe Yazarları

* Kürt sorununda Türkiye Cumhuriyeti'nin, Türklerin ve gelmiş geçmiş hükümetlerin "haklılığı" meta anlatısı hâkimdir ve bu haklılık haricinde, haber metinlerinde herhangi bir farklı görüşe [acaba biz de hata yapmış olabilir miyiz?] çok az yer verilir.
* "Düşmanın" ölümü veya kötü duruma düşmesi, Türk basınında zafer sevinci yaratır.
* İzleyicinin uzakta yaşanan şiddete tanıklığı sadece şehit cenazeleri haberleriyle olur. Şehitler tüm ulusun yasıdır. "Öteki"nin insan kayıpları ise sorgulanmaz. Güneydoğu'daki sivil ölümler [mesela Roboski Katliamı] savaşın mecburi sonuçları olarak meşrulaştırılır ve görmezden gelinir. Gerilla ölümleri yok sayılır, insandışılaştırılır ve böylelikle, "düşman öteki"nin ölümü hak ettiği vurgusuyla habere dönüşür.
* Tartışmalı konularda yapılan haberlerde yer, zaman ve savaşan aktörler konusunda gizlilik vardır [devlet sırrı]. Paketlenmiş habercilik, yani askeriyeden yollanan basın bültenlerinin değiştirilmeden, sorgulanmadan ve karşı tarafın görüşü alınmadan habere dönüşmesi bir ilke olarak kabul görmüştür. Ağırlıklı olarak Türk tarafının açıklamaları yer alır. Alternatif görüşler görmezden gelinir.
* Elit merkezli, milliyetçi bir propaganda gazeteciliğinden söz edilebilir [âkil Türkler]. Haber içeriklerinde ağırlıkla Türk tarafına sempatisi ve desteği belli olan tanınmış şahsiyetler konuşur. Kürt tarafını seslendiren haber kaynağı düşmanlaştırılır. Bu nedenle, durumun olduğu gibi anlatılmasında ciddi eksikler vardır. Ayrıca, bölgeye hiç gitmeyen, olaylara birinci elden tanık olmayan köşe yazarlarının hâkimiyetiyle, "buyurgan" ve "yorumlayan" bir savaş anlatısı kurulur. Bu buyurgan dil, neyin ne olduğunu, nasıl olması gerektiğini, Kürt'ün nereye kadar konuşabileceğini, nerede susması gerektiğini, haklarının nerede başlayıp nerede biteceğini dikte eden bir dildir. Gazeteci gibi merak eden, anlamaya çalışan, sorgulayan bir dil değildir bu; adeta Genel Kurmay'ın veya Başbakanlık Basın Yayın Bürosu'nun sesidir.
* İzleyici, savaşın mağdur tarafı olarak [biz Türkler] kabul edilir. Ve bu ön kabul üzerinden en kaba milliyetçi söylem, bunların toplumda yaratacağı etki hesaba katılmaksızın en çarpıcı halleriyle dolaşıma sokulur (Saraçoğlu, 2011:140).
* Savaş, "öteki" olan düşmanla yapıldığı için, intikam ve imha, ahlaki olarak meşrulaştırılmaktadır.

Kürt Medyası

Türkiye'de Kürt sorununa ilişkin meseleleri, olayları ve durumları Kürt bakışıyla gündeme taşıyan niş bir basın geleneği var; Kürtler buna "özgür basın geleneği" diyor. Bu gelenek, adını muhabirleri faili meçhul cinayetlere kurban giden, devletin sansürü, baskısı ve yıldırıcı davalarıyla defalarca kapatılan, gazete binaları başbakanların emriyle bombalanan *Özgür Gündem* gazetesinden alıyor. Ayrıca, NUÇE TV, Fırat Haber Ajansı ve Avrupa'dan yayın yapan MMC, KURD1, TİSHK, ÇIRA, KOMALA gibi çok sayıda televizyon kanalı bulunuyor. Özgür basın geleneği, devletin resmi Kürt politikasını ve söylemini tersine çeviren ve "ötekilerin", yani Kürtlerin bakış açısıyla olayları çerçeveleyen bir gazetecilik pratiğini temsil ediyor. Bu geleneğin Türk medyasına göre en büyük gazetecilik avantajı, olayları birinci elden göz tanıklığı (zorlayıcı tanıklık) ile aktarıyor olması. Türk basınının tersine, Kürt basınında çalışan gazeteciler öteki olan "Kürt"ün hikâyelerini değil, kendi hikâyelerini anlatıyorlar ve Türk basınının tam tersine, mikrofon uzatılmayan, sessiz bırakılan, acısına yas tutulmayanın sesi oluyorlar.

Kürt medyasının Güneydoğu meselesini ve Kürt sorununu çerçeveleyiş biçiminin temel noktaları şöyle sıralanabilir:

* Kürt basınında savaş gerçekliği "terör" söylemiyle değil, "özgürlük mücadelesi" çerçevelemesiyle habere dönüşüyor.
* Kürt basını, savaşı ve Kürt halkının içinde bulunduğu durumu "mağdurluk" meta anlatısıyla çerçeveliyor.

* Liderin [Abdullah Öcalan] kutsanması ve siyasal aktör olarak kabul edilmesi talebi Kürt basınında hâkim olan bir anlatıdır.
* Kürt basını, Türk basınının aksine savaşı yerel bir mesele olarak ele almamakta, uluslararasılaştırmakta ve Kürtleştirmektedir. Yani, Kürt basını, çatışmayı sadece Türkiye Kürtlerinin özgürlük mücadelesinden ibaret olarak ele almamakta, Ortadoğu'daki tüm Kürt hareketlerini kapsayacak şekilde düşünmekte ve habere dönüştürmektedir.
* Çatışmanın alandaki yaşayan aktörlerine (asker ve gerilla) söz verilir.
* Mağdurların [şehit/gerilla/sivil ölümler/zorunlu göç mağdurları/faili meçhuller/taş atan çocuklar vd] ortak acılarına vurgu yapılır. Bu acıların toplumun ortak acısı olduğunun anlaşılması ve Kürtlerin cenazeleri için de [ötekinin uzaktaki acısı] yas tutulması talep edilir.
* Tanımlayıcı, yorumlayıcı, buyurgan olmak yerine, katalizör olmayı tercih eden bir gazetecilik anlayışı vardır. Yani, çözüm odaklıdır.
* Kürt ölümlerinin ve onların ardından tutulan yasın insani kılınması için (canavar değil, insan) ve bölgede yaşanan haksızlıklara karşı harekete geçilmesi için talebini her daim dile getirir.
* Türk basınında göremediğimiz "savaşın sivil kurbanlarını" unutmaz, onların da insan olduklarını hatırlatır, isimleri anar, fotoğraflarını basar ve devletten hesap sorar.

14.11.2012 22.08.2012 17.08.2012

Barış Sürecinde Türk ve Kürt Medyasında Gözlenen Söylem Farkları

2011 yılında Türk hükümetinin ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın PKK yönetimiyle gizli görüşmeler (Oslo Süreci) yaptığının ortaya çıkmasından ve görüşme zabıtlarının internete düşmesinden sonra, Türk ve Kürt tarafı arasında çözüm müzakerelerinin olabileceğine ve bir ihtimal olarak barışa ilişkin haberler ana akım medyada yayımlanmaya başladı. PKK yönetiminden Murat Karayılan'ın açıklamalarına bakılırsa, Türk hükümeti yetkilileri, 2008 yılından beri Kürt tarafıyla görüşmeler yapıyor ve sorunları tartışıp, çözüm arıyordu. Medyanın ve halkın bilgisi dışında gerçekleşen bu görüşmelere ilişkin dedikodular basında yer alınca, Başbakan Tayyip Erdoğan tepki gösteriyor ve "Bizim dört kez bunlarla (terör örgütü) bir araya oturduğumuzu söyleme şerefsizliğini yapanlar, bu alçakça iftirada bulunanlar, bunun hesabını her yerde vereceklerdir" diyordu (*Yeni Şafak*, 2010). Kendilerince iktidarın politik zaafını bulup çıkaran muhalif ana akım medya, derhal AKP'yi yıpratma harekâtına başladı. Gazeteci Cengiz Çandar, bu dönemi şöyle anlatıyordu:

> O görüşmeler sürecine "Oslo Süreci" adının verilmesi, Oslo'da yapılan görüşme zabıtlarının internet ortamına sızdırılması üzerine oldu. Amaç besbelliydi ve çokyönlüydü: Tayyip Erdoğan'ı 2011 seçimleri arifesinde siyaseten vurmak ve PKK ile görüşmelerin sonunda gelebilecek bir çözümün önünü kesmek. Sızdırmanın ardındaki hesap tuttu mu?
> Hayır. Toplumda, kamuoyunda PKK ile görüşülmüş olduğu için kıyamet kopmadı. Türk kamuoyu, "Eğer bunlar kan dökülmesini önleyecekse, barış getirecekse, bu sorun çözülecekse varsın görüşülsün" diye ifade edilebilecek bir tavır gösterdi.
> "Oslo zabıtları"nın internet ortamına sızdırılması Tayyip Erdoğan'ı vuramadı. Tersine, seçimlerde yüzde 50 oy oranıyla 2011 Haziran ayında büyük bir seçim zaferi kazandı Başbakan Erdoğan.

Şeffaf olmayan ve halktan gizlenen bu görüşmeler basında faş olduktan sonra, "barış ihtimalini" bile reddeden ve Kürtlerle (Başbakan'ın tabiriyle "bunlarla") konuşmayı bile hakaret olarak algılayan iktidar partisi AKP, 2012'de aniden Kürtlerle müzakere yolunda "çözüm süreci" ve "barış söylemi"ni inşaya başladı. Hem hükümetin hem de meclisteki Kürt partisi BDP'nin (Barış ve Demokrasi Partisi) temsilcileri ile İmralı Adası'nda mahkûm

olan PKK lideri Abdullah Öcalan arasında resmi barış görüşmeleri başladı. "İmralı görüşmelerinin" başladığı ilk günlerde *Milliyet* gazetesi muhabiri Namık Durukan'ın ele geçirdiği "görüşme zabıtlarının" gazetede yayımlanması, kamusal alanda tartışmalara neden oldu[3]. Başbakan Erdoğan, İmralı Zabıtları'nı yayımlayanları "barış sürecini baltalamakla" suçladı[4]. Çünkü bu tutanaklarda Abdullah Öcalan sürecin aktif bir aktörü ama her şeyden öte, politik bir varlık (insan) olarak kamusal alanda var olmaktaydı. Başbakan Erdoğan'ın "süreci baltalamayın" çıkışı, tutanakları yayımlayan *Milliyet* gazetesinde bir sarsıntıya yol açtı. Bu sarsıntı, gazetenin başyazarı ve Kürt meselesinin barışçı yollarla çözümüne ilişkin kitaplarıyla tanınan Hasan Cemal'in gazeteden istifasıyla sonuçlandı[5]. Türk-Kürt barışına yönelik görüşmelerin başlamasının hemen ertesinde patlak veren "barış sürecini baltalamak isteyenler var" tartışmaları bir süre devam etti. Bu süreçte, Başbakan Erdoğan'ın "devlet sırrı yasasının gerekliliği" ve "milli gazetecilik" konulu çıkışları dikkat çekti. Nihayetinde, "milli gazetecilik" anlayışı kabul görmüş olsa gerek, birkaç ay önce azılı bir Kürt düşmanı ve savaş yanlısı olan ana akım medyada bir anda milli barış pıtırcıkları açmaya başladı. Barış süreci de, savaş süreci gibi, Türk ve Kürt medyasında birbirinden farklı çerçevelemelerle aktarılıyordu:

Türk Basını

* Silahsız çekilme vurgusu: Türk basınında PKK'nın silah bırakması ve gerillanın Türkiye topraklarından çıkması meselesi baskın olarak haber başlıklarında yer aldı.
* Geçmişte "biz Türkler" ve "düşman PKK" olarak kurulan ikili karşıtlık, barış sürecinde "Barışa karşı olan kötüler" ve "Barışı destekleyen iyiler" anlatısıyla yeniden ve farklı bir şekilde kurgulandı.

3. İmralı Zabıtlarının *Milliyet* gazetesinde yayımlanan kısa versiyonu için bkz: http://www.gazeteciler.com/gundem/iste-imrali-zabitlarinin-tam-metni-63293h.html

4. Başbakan Erdoğan'ın İmralı Zabıtları'nı yayımlayanları suçladığı konuşması için bkz: http://www.radikal.com.tr/politika/basbakan_erdogan_o_tutanaklari_yayinlayanlar_milli_cikarlari_ezmistir-1123918

5. "Hasan Cemal Milliyet'ten ayrılıyor" haberi için bkz: http://t24.com.tr/yazi/hasan-cemal-milliyetten-ayriliyor/6360

16 Nisan 2013

26 Nisan 2013

18 Mart 2013

* AKP-âkil insanlar ve barışı sağlayacak tek gücün iktidarda olduğu söylemi inşa edildi. Barış sürecinde Abdullah Öcalan'ın katkısı özenle görmezden gelindi.

* AKP'nin nihayet PKK'ya silah bıraktırdığı ve bunun siyasal bir başarı olduğu vurgusu yapıldı.

Âkil insanların medyatikleştirilmesi. Fotoğrafta Başbakan Erdoğan âkillerden arabesk müzik starı Orhan Gencebay ve gazeteci Oral Çalışlar ile birlikte görülüyor. (Kaynak: *Radikal* gazetesi)

* CHP (sosyal demokrat Cumhuriyet Halk Partisi) ve MHP'nin (aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi) süreci tıkamaya çalışan "savaşçı" politik aktörler oldukları her fırsatta dile getirildi. Nitekim, CHP[6] ve MHP'ye[7] yakın basında, "Ayaklar baş oldu" manşetleri atılıyordu. Kürtlerle aynı masaya oturmak bile vatan hainliği olarak çerçevelenmekteydi. Barışın savaş söylemiyle çerçevelenmesinde, "kötü" bir şey olarak aktarılmasında *Sözcü* gazetesi başı çekiyordu. Denilebilir ki, Kürt düşmanlığı, nefret söylemi konusunda ve şehit cenazesinin gerilla cenazesine oranla hiyerarşik üstünlüğü söyleminin inşasında, *Sözcü* gazetesi, gözle görülür bir istikrar (ve iç ilkelilik) gösteriyordu. Barış süreci, *Sözcü* gazetesinin nefret söylemi içeren haber dilinde en ufak bir değişiklik yaratmamıştı.

Yeni Türk Ticaret Kanunu
Kahpeler kudurdu
Nevruz bahanesiyle savaş provası yaptılar. Sırnak Cudi'de 6. Cizre'de isa 1 polisimizi şehit attiler...
Sözcü
Polise atılan tokadın intikamını Kürt anne aldı
Terörle karşı bayrak açtılar, hapis yediler
22 Mart 2012

Sözcü
Bu tablo içini hiç mi acıtmıyor TAYYiP!
DEVLETİN VEKİLLERİ TERÖRİSTBAŞIYLA PAZARLIK MASASINDA
Meclis'te Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlılık yemini eden ve maaşını devletten alan BDP li vekiller, Kandil'de teröristlerle bu pozu verdi
Bu masada 2 kişi oktik
7 Mart 2013

* Türk basını, Türk-Kürt barış sürecini yerel bir siyaset olarak algılamakta ve çerçevelemekte ısrarcıydı. Barış sürecinin Irak-Suriye-İran Kürtlerinin içinde bulunduğu konjonktürden kopuk çerçevelenme-

6. CHP'nin barış sürecinde yaşadığı parti içi sarsıntı için bkz: http://siyaset.milliyet.com.tr/cozum-sureci-chp-yi-sarsti/siyaset/siyasetdetay/19.04.2013/1695622/default.htm

7. MHP lideri Devlet Bahçeli'nin sürece ilişkin tavrı için bkz: http://www.dha.com.tr/mhp-devlet-bahceli-abdullah-ocalan-imrali-gorusmeleri-baris-sureci_448291.html

si, Türk basınının meseleyi dar bir boyuttan görerek yerelleştirdiğinin (domestikasyon) ve uluslararası boyutunu göz ardı ettiğinin göstergesiydi.

* Süreci AKP'nin (BDP'den bağımsız) yönettiği bilgisi mütemadiyen aktarıldı.
* AKP yanlısı İslami basında barış sürecinin başlamış olması ve PKK'nın silah bırakması siyasal İslam'ın devrimciliği olarak çerçevelendi.

19 Mart 2013

22 Mart 2013

22 Mart 2013

* Barış sürecinin hemen başlarında, özellikle Gülen Cemaati'nin yayın organı *Zaman* gazetesinde "Müslüman Kürt kardeşlerimiz" kurgusu (Kürt baharı beklentisi) yoğunluklu olarak yer aldı. Aynı "bizim gibi Sünni Müslüman Kürt kardeşlerin" İslami cumhuriyeti "kuracaklarına" ilişkin söylem, *Zaman* gazetesinde sıklıkla yer aldı. *Zaman* gazetesi, Kürtlerle barışın "İslam Birliğini Kurmak" yolunda hayırlı bir iş olarak algılanmasının yolunu "Sünni" Kürtler söyleminde bulmuştu. *Zaman* gazetesi, "PKK'nın amacı Kürtleri İslam'dan uzaklaştırmaktır"[8] söylemini uzunca bir zamandır inşa etmekteydi. Barış sürecinde ise, "İslam'a geri kazandırılacak olan Kürtler" söylemini yeniden üretti.

8. Konuyla ilgili haber için bkz: http://www.zaman.com.tr/gundem_pkknin-amaci-kurtleri-islamdan-uzaklastirmak_1134531.html

FİKİR ZAMANI

SİYASET EKONOMİ ÇALIŞMA HAYATI DOĞA GEMİZ DÜNYA ÇEVRE YAŞAM KÜLTÜR SANAT SPOR YAZARLAR RÖPORTAJ

ANA SAYFA » MANŞET »

Mücahit Bilici: "İslam Birliği Kürtlerin bir millet olarak ayağa kalkmasını gerektiriyor"

Sen denende Kurt ve Kurdistan sorunu İslamlaşmıştır" sözü dikkat çeken Kurt entelektüel yazar Mücahit Bilici Diyarbakır'da konuştu.

MÜCAHİT BİLİCİ kimdir?

Diyarbakır Silvan'da doğdu. Silvan Lisesi'nde okudu. Deneme yazıları yazmaya lise yıllarında başladı. Üniversite eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünde tamamladı. Akademik yayınlar dışında gazete ve dergilere de yazılar yazdı. Ufak tefek çeviri çalışmaları oldu. 1997-2000 yılları arasında Bilgi Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Birikim, Kaynak, Karakalem, Toplum ve Bilim gibi dergilerde ve Yeni Yüzyıl, Radikal2, Yeni Asya gibi gazetelerde yazıları yayımlandı. 2000 yılında ABD'ye doktora eğitimi için gitti. University of Michigan, Ann Arbor'da Sosyoloji doktorası yaptı ve 2005'ten beri City University of New York, John Jay College'da sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

YAZARLAR

Cem Sönmez
Seçmek mecbur?

Mehmet Bekaroğlu
Dershaneler kavgası: Nedir, niçin bu kadar sert geçiyor, nereye varır?

Zeki Kılıçaslan
Diyarbakır buluşması ve Türkiye solu

Cihangir İslam
Nöbet Dellen-2 CHP adını adaylığına tavsiye

EN ÇOK OKUNAN GÜNLÜK HABERLER

Rüşvetin belgesi olunmuş! Konuşma kayıtları gün yüzüne çıktı

Öcalan'dan sert sözler: Herkes haddini bilmeli

Zaman gazetesinde de yazıları yayımlanan Sosyolog Mücahit Bilici, Sünni Kürt Müslümanlarla kurulacak "İslam Birliği" projesini 9 Nisan 2013 tarihinde Fikir Zamanı web bloguna verdiği bir söyleşide anlatıyordu.

Kürt Basını

Barış sürecinin halka aktarılmasında aktör olan siyasetçiler ve basın, İmralı Görüşmeleri'nin başlamasıyla birlikte çok keskin bir söylem değişikliği içine girmiştir. Örneğin, daha 2013 başlarında öldürülen PKK'lılar için gazetecilere "gebertilsin diye yazmalısınız" direktifleri veren AKP'liler, artık haber dilinden "terörist"i çıkartalım "aktivist" diyelim önerisi getirmektedirler. Yaygın medyadaki "Bebek katili" söyleminin Öcalan'a, "terörist"in "gerilla"ya dönüştüğü gözlenmektedir. Büyük Türk basınının bu ani "dilsel" dönüşümü, olayları başından beri zaten bu şekilde izleyen özgür basın geleneğiyle az çok benzeşmeyi de beraberinde getirmiştir. Burada sorulması gereken soru şudur: Bu kadar ani bir kesintiyle dönüşen söylemsel pratiklerde ve süreçte, acaba basın mı bizi yanıltmaktadır yoksa hükümet mi? Bazı gazeteciler samimiyetsiz olanın basın olduğunu ve iktidardan emir alan büyük medyanın zoraki olarak sürece destek verdiğini söylemektedir[9]. Ancak ne

9. Çakır'ın barış sürecinde medyanın samimiyetsizliğine ilişkin açıklaması için bkz: http://www.habervesaire.com/news/turkiye-de-baris-gazeteciligi-mumkun-mu-2542.html

hükümetin ne de basının kullandığı ve aniden 180 derece değişen bu politik dilin ikisi de mevcut kalıplara uymaktadır. Ya ikisi de samimidir ya da ikisi de değildir. İkinci olarak, bu süreç medyatikleşmiş bir süreçtir. Medyada gördüğümüz –ya da görmemize izin verilen şey– barış sürecinin medyadan sunulan halidir. Ve bu medyatik süreç, AKP (daha çok Erdoğan), BDP (aracılığıyla Öcalan) ve birtakım âkil insanlar arasında sürdürülen elit bir pazarlık sürecine kilitlenmiştir. Halka inen, dokunan, bireylerin gerçekten anlayabildiği bir süreç değildir. Halk bir gün önce medya tarafından "bebek katili" olarak gösterilmiş olan kişiyle bugün nasıl olup da el sıkışıldığını anlamamaktadır. Bir süre önce Kandil'e gitti diye hapse atılan gazeteciler hapisteyken, şimdi turistik tur yapar gibi bir sürü gazetecinin Kandil'e gidebilmesini de anlayabilmiş değildir. Kürt medyası açısından da yanıtlanmayan sorular vardır. Yüzlerce Kürt siyasetçi halen hapisteyken, barış sürecinden bahsetmek ne kadar mümkündür? Bu nedenle, sürece destek vermekle birlikte Kürt basınında öncelikli olarak "adaletin yerini bulması", "Kürt siyasetçilerin serbest kalması", "faili meçhul cinayetlerin aydınlatılması", "devletin işlediği suçlardan dolayı özür dilemesi" gibi konular haber olmaktadır.

* Destek büyüyor söylemi: Kürt basını barış görüşmelerine destek vermekte ve Kürt halkının da ağırlıklı olarak barışa destek verdiğini dile getirmektedir.
* Topluca ve demokratik kurtuluş vurgusu: Barışın Kürt ve Türk'ün ortak kurtuluşu olacağı vurgusu, Kürt basınında sıklıkla yer verilen bir çerçevelemedir.
* Her şeye rağmen, hükümet yetkililerinin ve BDP milletvekillerinin Öcalan'la yaptıkları görüşmeler Anayasa'nın ve Siyasi Partiler Yasası'nın bazı maddelerine göre suçtur. Bu nedenle, Kürt medyasında "Sürecin anayasaya ve yasalara uygun olması gerektiği" ve gerekli yasa değişiklikleri yapılmadığı müddetçe sürecin yara alabileceği vurgusu özenle yapılmaktadır.

27 Şubat 2013

25 Mart 2013

16 Nisan 2013

* Geçmiş acılara yönelik "hatırlanma", "anlaşılma" ve "suçluların/katillerin cezalandırılması" talebi, savaş dönemi kadar, barış dönemi haberlerinde de yer almaktadır.
* Kürt basını, Abdullah Öcalan'ın ve PKK yöneticilerinin "umutluyuz" söylemlerine yer vererek, Kürt halkınca "elit" kabul edilen haber kaynakları aracılığıyla süreci meşru ve kabul edilir kılmaktadır.
* Türk medyasının tersine, Kürt medyası barış sürecini yerel bir mesele olarak değil, uluslararası bir mesele olarak çerçevelemekte ve iç savaş-dış savaş bir aradalığını kullanmaktadır. Sürecin uluslararasılaştırılmasında Suriye'deki savaşın Kürtlerin iç meselesi olarak görülmesi bir etkendir. "Esad'ın katlettiği çocuklar" ve "Baas hiç durmadan, her yerde katlediyor" gibi haber başlıkları, AKP'nin dış politikası ile Kürt siyasetinin Suriye politikası arasındaki benzeşmeyi ortaya koymaktadır.

Sonuç:
Medyatikleştirme ve Etik Dilemma

Kürt-Türk çatışması siyasal, sosyal, kültürel, yerel ama bir o kadar da uluslararası, derin ve uzun süreli bir çatışma demiştik. Bu çatışmada tarafların algılanma biçiminde de medyanın olayları nasıl çerçevelediğinin ve çatışmanın taraflarını hangi sembollerle tanımladığının önemine dikkat çekmiştik. Bölünme korkusu ve milliyetçi hassasiyetlerle örülü savaş dönemi ile barış dönemi basını arasında medyanın barışa dahil oluşu bağlamında gazete birinci sayfalarını okumaya çalıştık. Medyanın anlam üretimi ve algı yönetimindeki rolü, söylemsel ve kurumsal pratikleri, sos-

yo-kültürel ve ekonomi politik arkaplanı göz önüne alındığında, şöyle bir sonuçla karşı karşıya kaldığımızı söyleyebiliriz: Savaş kadar barış söylemi de medyatikleştirilmiş; uzaktaki acıya ilişkin anlatı kurgulanırken medya etik, demokratik ve katılıma açık bir alan sunmamıştır. Bir ihtimal olarak barış, sürecin iki tarafına da "eşit" aktörler olarak yer verilen bir alan olmamıştır. Barış süreci, Türk ana akım medyasında genelde AKP'nin, özelde de Başbakan Erdoğan'ın başarısı olarak medyatikleştirilmiştir. Savaş dönemi medyasının kapılarını kapattığı "söz verilmeyen öteki", barış döneminde de en etkisiz aktör olarak çerçevelenmiştir. Barışı görünmez olanı görünür kılmak ve uzaktaki acıyı sağaltmak için bir fırsat olarak gören Kürt tarafının talepleri, yine sadece Kürt medyasında yer bulabilmiş, Türk medyasının barış kutlamaları ise AKP'nin "barışı da biz fethettik" temaşasından ibaret kalmıştır. Görünmezi görünür kılmak, kuşkusuz halka kendisinden gizlenen kirli şeyleri açıklamak ve sorumluların hesap vermesini sağlamakla mümkündür. Oysa, Türk medyası, savaş sürecinde olduğu gibi, barış sürecinde de uzaktaki acıyı ete kemiğe büründürmekte isteksiz kalmıştır. Sürecin hiçbir safhası şeffaf değildir. Yayın yasakları ve devlet sırrı maskesiyle barış müzakerelerinin detayları halktan gizlenmeye çalışılmakta, istenmeyen konularda haber yapan gazeteciler ise aynı savaş döneminde olduğu gibi cezalandırılmakta, işlerini kaybetmekte veya itibar kaybına uğratılmaktadırlar. Sansür ve yayın yasaklarıyla terbiye edilen, ticari çıkarlarını halkın çıkarlarından daha önemli gören ticari medya, barış sürecini AKP'nin parti propagandasından arınmış bir şekilde aktarmayı başaramamıştır. İslami medyanın biz ve ötekilik söyleminin düşman öznesi olan Kürtler, onlara bakılırsa ancak "biz-im" kadar Sünni ve "biz-im" kadar Müslüman oldukları ölçüde ülkeye barış gelebilecektir. Kürt medyası ise bu süreçte barış tahayyülünün topyekûn kurtuluş olacağını anlatan ve "biz-öteki" ikiliğini kıran birinci sayfalarıyla çok daha kapsayıcı bir içerik sunabilmiştir. Bu kapsayıcılık, kanımca, Kürt gazetecinin içinde bizzat yaşadığı, birinci elden tanıklık ettiği acıya olan kültürel ve fiziksel yakınlığının sağladığı empatiden kaynaklanmaktadır. Türk gazeteci için ise, tanık olmadığı, genellikle resmi kaynaklardan dinleyerek habere dönüştürdüğü "uzaktaki acı", daha çok apatiyle örülü nefret söyleminin bir parçasıdır. Türk basını, birinci elden bilgi sahibi olmadığı ve olmak da istemediği olaylara ilişkin "ta-

şıyıcı tanıklığı" medyatikleşmiş olduğu için ahlaki sorumluluktan sıyrılmıştır. Uzaktaki acıyı seçilmiş kaynaklardan dinleyerek aktaran gazeteci, sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş bir aktarımda aracı rolünü üstlenmiştir. Kürt gazeteci ise fiziksel ve kültürel olarak bizzat içinde olduğu savaşın şiddetini de, barışın tahayyülünü de derinden yaşayarak, hissederek ve sorumluluk alarak çerçevelemektedir. Ancak ne yazık ki Türkiye'de "şeylerin inşası" hâlâ ana akım medya tarafından yapılmakta ve geniş kitlelere aktarılmaktadır. Türkiye basınında savaşın ve barışın medyatikleşmesinde popüler siyasetin gündelik baskısı azalmadıkça ve şehit cenazelerinin de, Roboski'de katledilen sivillerin cenazelerinin de bu toplumun ortak acısı olduğu gazete birinci sayfalarında yer almadıkça, yasın bitmeyeceği ve topyekûn, toplumsal barışın sağlanamayacağı söylenebilir.

Kaynakça

Arsan, E. (2011a), "Yaygın Medyanın Ötekisi Kürtler", *Kürt Sorunu ve Medya*'nın içinde, Türkiye Barış Meclisi Girişimi Yayını, İstanbul, Aram Yayınları.

Arsan, E. (2011b), "Sivil İtaatsizlik Bağlamında Türk Basınında Sansür ve Otosansür", *Cogito*, Sayı 67, İstanbul, YKY.

Arsan, E. (2013), "Yasları Tutulamayan Ölüler", *Radikal İKİ*, 19 Mayıs 2013: http://www.radikal.com.tr/radikal2/yaslari_tutulamayan_oluler-1134208, (Son görüntülenme: 1 Temmuz, 2013).

Ashuri, T. & Pinchevski, A. (2009), "Witnessing as Field", *Media Witnessing: Testimony in the Age of Mass Communication*'ın içinde, Der. P. Frosh & A. Pinchevski, Basingstoke, New York Palgrave MacMillan, s. 133-157.

Butler, J. (2009), *Frames of War: When is Life Grievable?*, Verso, Londra, New York.

Chouliaraki, L. (2006a), "The Aestheticization of Suffering on Television", *Visual Communication*, 5(3):261-285.

Chouliaraki, L. (2006b), *The Spectatorship of Suffering*, Londra, Sage.

Cohen, S. (2001), *States of Denial: Knowing Abaut Atrocities and Suffering*, Cambridge, UK; Malden, MA: Polity & Blackwell Publishing.

Couldry, N. (2008), "Mediatization or Mediation? Alternative Understandings of the Emerging Space of Digital Storytelling", *New Media and Society*, 10(3). Haziran 2008:373-391.

Ellis, J. (2000), *Seeing Things: Television in the Age of Uncertainty*, Londra, I.B. Tauris.

Frosh, P. (2009), "Telling Presences: Witnessing, Mass Media, and the Imagined Lives of Strangers", *Media Witnessing: Testimony in the Age of Mass Communication*'ın içinde, Der. P. Frosh & A. Pinchevski, Basingstoke, New York, Palgrave MacMillan, s. 265-284.

Hall, S. (1997), "Representation, Meaning and Language", *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*'in içinde, Der. S. Hall, Londra, Sage.

Livingstone, S. (2009), "On the Mediation of Everything: ICA Presidential Address 2008", *Journal of Communication*, ICA, 59(1): 1-18. Online: http://eprints.lse.ac.uk/21420/ (Son görüntülenme: 21 Nisan, 2013).

Madianou, M. (2005), *Mediating the Nation: News, Audiences and the Politics of Identity*, Londra, UCL Press.

Peters, J.D. (2001), "Witnessing", Media, *Culture and Society*, 23: 707-723, Londra: Sage.

Saraçoglu. C. (2011), *Şehir, Orta Sınıf ve Kürtler: İnkârdan Tanıyarak Dışlama'ya*, İstanbul, İletişim Yayınları.

Silverstone, R. (2006), *Media and Morality: On the Rise of the MediaPolis*, Cambridge, Polity Press.

Yeni Şafak (2010), "Başbakan Erdoğan: Bunun hesabını verecekler!", 21 Ağustos 2010. Online: http://yenisafak.com.tr/politika-haber/basbakan-erdogan-bunun-hesabini-verecekler-24.08.2010-274604 (Son görüntülenme: 18 Nisan 2013).

Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Asimilasyon ve Laz Halkı

*Hasan Oral**

"Başlangıçta Söz vardı. Ve Söz, Tanrı ile birlikteydi ve Söz Tanrıydı. Başlangıçta O, Tanrıyla birlikteydi. Her şey O'nun aracılığıyla var oldu, varolan hiçbir şey onsuz olmadı."

Yohanna İncili

"De ki: Rabbimin Sözlerini yazmak için deniz mürekkep olsa, Rabbimin Sözleri tükenmeden önce deniz tükenir. Yardım için bir o kadarını daha getirsek (yine yetmez)."

el-Kehf 18/109

"Ey gökler kulak verin, söyleyeceğim, Sözlerimi dünya işitsin. Yeşeren otlar üzerine çığ gibi, bir sağanak gibi düşecek onlar."

Tevrat, Tesniye 32

* Avukat/Sima Laz Kültür ve Dayanışma Vakfı yetkilisi.

Giriş

Özne, nesne diyalektiğinde insan, kendisini merkezi bir konuma yerleştirince doğayı da yaşadığı çevreye hükmetme bağlamında öteki konumuna yerleştirdi; bu duruma tamamıyla hâkim olunca da, kendisine başka ötekiler bulma istenciyle çevresindeki insanları ötekileştirmeye başladı. İnsan, doğası gereği güçlü olma ve sürekli olarak kendisine bir anlam yükleme mücadelesi verdi. Ama kendimizin olduğu kadar, öteki insanların da özgür, eşit, her türlü tahakkümden uzak bir hayata sahip olmasını istemeyi kişiliğimizin olmazsa olmaz bir vasfı saymak, kimliğimizi böyle tanımlamak bizim elimizdedir. İnsanî bakımdan değer taşıyan da, farklılıkları ötekileştirmeden kendi kültürümüzü yaşayabilmektir.

Dünyada neredeyse hiçbir devletin nüfusunun homojen olmadığı düşünülürse, devletler kendi sınırlarında ve sınırlarına yakın bölgelerde yaşayan azınlıkları ve etnik grupları bazen ulusal bütünlüklerine yönelik birer tehdit, bazense sürekli ihtiyatlı politikalarla yaklaşılması gereken gruplar olarak değerlendirmektedir. Bir etnik grubun ya da azınlığın doğal ve kendinde saklı gördüğü bir hak, devlet için kendi varlığına yönelik bir tehlike olabilmektedir. Devletin kendine yöneldiğini düşündüğü tehlikeye karşı gösterdiği tutum, bazı hallerde etnik grubu ya da azınlığı var eden etik, dil, din gibi değerleri ortadan kaldırmaya yönelmektedir.

Ulus-devletlerin, azınlıkları uzun dönemli çabalarına rağmen hâlâ asimile edemediklerinin görülmesi ve bundan sonra da edemeyeceklerinin anlaşılması ve azınlık ile ulus-devlet arasındaki uzlaşmanın dış müdahale ile sağlanabileceği gerçeğinin kavranması, sorunun uluslararası düzeye taşınmasının nedenleri olmuştur.

Öte yandan, insan haklarına özel bir önem atfedildiği günümüzde, azınlıkların sadece dış politikanın aracı olmayacak kadar hassas bir konu olduğu, dahası azınlıkları korumanın demokrasi ve insan haklarının önemli bir parçasını oluşturduğu anlaşılmış ve bu nedenle uluslararası ve bölgesel düzeyde önemli kararlar alınmış ve konuya ilişkin normatif düzenlemelere gidilmeye çalışılmıştır.[1]

Mevzuatını, Avrupa Birliği mevzuatı ile uyumlaştırmaya çalışan ülkemizde, genelde insan haklarına özelde ise azınlıklara

1. Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya, Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Asil Yayınları, 2. Baskı 2006, Ankara, s. 2.

ilişkin yasal birtakım düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Yakın geçmişe baktığımızda umut verici olarak nitelendirebileceğimiz bu adımların devamının, ülkemizde insan haklarına ilişkin güvenceyi daha da sağlamlaştıracağı kuşkusuzdur.

Tehlikedeki Diller İçin Yaşayan Lisanlar Enstitüsü ve National Geographic tarafından düzenlenen brifingde, dünyada konuşulan dil sayısının yedi bin olduğu ancak her yedi bin dilden birinin iki hafta içinde yok olduğu, bir dili kaybettiğimizde de, o dile ait müzikleri, mitleri ve yüzyıllardır biriken bilgiyi de kaybettiğimiz tespiti yapılmıştır[2]. Ülkemizde azınlık olarak sayılmayan Lazlar, uzun süreli ve yoğun asimilasyon uygulamaları nedeniyle kültürünü ve dilini hızla kaybetmektedir.

Azınlıklara, özelinde ise Lazlara ilişkin tüm sorulara bu çalışmada cevap verebilmek çok iddialı olacaktır. Kuşkusuz, çok boyutlu olan böyle bir alanda çalışma yapmak için sosyoloji, siyaset bilimi, anayasa hukuku, idare hukuku, uluslararası hukuk, uluslararası politika, etnoloji, antropoloji ve dilbilim gibi pek çok disiplini ilgilendiren çalışmaların uzmanlarınca bir araya getirilmesi, giderilmemiş bir ihtiyaç olarak varlığını hâlâ sürdürmektedir.

Ağırlıklı olarak hukuk alanında yoğunlaştığımız, azınlık sorunlarında, özelinde ise Lazların uğradığı asimilasyon olgusunda, hukukçu gözüyle bizden beklenen bu çalışmaya ilişkin formatlar, şüphesiz ki çalışmamızın kapsamını daraltmıştır. Zira normativist-pozivitizm (kuralcılık-olguculuk), Türk hukuk disiplininin dokusunu oluşturmaktadır. Bunun dışında ayrı bir yöntemle ortaya çıkan ve sistemli hale gelmiş bir hukuki inceleme anlayışı da mevcut değildir. Türkiye'de hukukçu için bilinebilir olgular yasalar, hukuk metinleri ve mahkeme kararlarıyla tanış olduğumuz hukuksal uygulamalardır; gerisi ve ötesi "ideoloji", "felsefe", "kişisel tercih", özetle laf-ı güzaftır[3]. Her şeyin politik olduğuna ilişkin önerme, hukuk metinleri karşısında muteber görülmemektedir. Ancak hukuk olgularının ardındaki hukuksal gerçekliği, sosyal olguların ardındaki gerçeklikle ilişkilendirerek deşifre etmenin, hukuk metinlerinden kafamızı kaldırarak olması gerekeni de söyleyebilmenin ve hukukçu şapkamızı zaman zaman bir kenara koyarak başka başka şapkalar takmanın sosyal sorunlara ilişkin

2. http://www.forumgazetem.com/native.htm, 15.11.2008.
3. Onur Karahanoğulları, "Hukuk ve Adalet", *Kamu Reformu Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış*, Bahar 2004, s. 10.

çözüm arayışında en faydalı yol olduğu kanısındayız. Bu nedenle Laz halkını asimile etmeyi amaçlayan pozitif hukuk metinlerinin yanında, olması gereken ideal hukuka da vurgu yaparak, devletin Lazların dilini ve kültürünü yok olmaktan kurtaracak pozitif yükümlülükler almasına yönelik hukuki ve fiili düzenlemelerin neler olması gerektiğine ilişkin tespitlerimize de çalışmamızda yer vermeye çalıştık.

Çalışmamızın ilk bölümünde asimilasyona ve alt kavramlara ilişkin tanımlar yapılarak, çeşitli uluslararası hukuk metinlerinde asimilasyonun insan hakları ihlali boyutu incelenecektir.

İkinci bölümünde ülkemizdeki hukuki metinler çalışmamızın konusunu oluşturacaktır. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nden günümüze azınlıklara ilişkin yasal düzenlemelerin değerlendirilmesi yapılacak, günümüz mevzuatı ise ayrı bir başlık altında değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde Kafkas halkı olan Lazların kimliği, tarihi, dili ve kültürüne ilişkin kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Dördüncü bölümde ise Lazların, neredeyse yok olmakta olan, dili ve kültürüne yönelik hukuki ve fiili uygulamaların, bir insan hakkı ihlali olan asimilasyona ilişkin boyutu tartışılacaktır.

Sonuç bölümünde ise çalışmamızın kısa bir değerlendirmesi yapılarak çağdaş bir hukuk devletinde olması gereken bazı demokratik düzenlemelerin hızla yasallaşıp en doğru şekilde uygulanmasına yönelik temennilerimiz dile getirilecektir.

Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Asimilasyon

Asimilasyona İlişkin Tanımlar

Biyoloji, fizyoloji, botanik, jeoloji, etnoloji, sosyoloji, psikoloji ve felsefede çok geniş bir kullanım alanı olan asimilasyon, Latince *latinccsimt*'lus (benzer) kelimesinden türetilmiş, Fransızca ve İngilizce'de ortak olan bir kelimedir. Asimilasyon Türkçe'ye "özümleme" ve "özümseme" anlamında çevrilmiştir. Bu nedenle asimilasyon kelimesinin Türkçe anlamı ile Latince anlamı arasında bir benzerlik bulunmamaktadır.

Asimilasyon, biyolojide, bir organizmanın aldığı besini organik hale getirerek kendine mal etmesi, özümsemesi olarak ifade edilmektedir. Etnolojideki anlamı ise, hâkim bir topluluğun, kendisinden farklı bir topluluğu bünyesinde eritmesi ve kendine ben-

zetmesidir. Sosyolojide de, bir toplumun kültür bakımından kendisinden farklı bir toplum haline dönüşmesine "özümsenme"; bir toplumun kültür bakımdan kendisinden farklı bir toplumu kendi yapısına dönüştürmesine ise "özümseme" denmektedir.

Bu üç bilim alanında kazandığı anlamlar dikkate alınarak asimilasyonda, biri hâkim bir toplum veya kültür, diğeri ona benzemek isteyen veya benzetilmek istenen kişi yahut toplum olmak üzere iki temel hususun bulunduğu söylenebilir.[4]

Hukuk literatüründe ise asimilasyon kavramı azınlık kavramı ile birlikte kullanılmaktadır. Devlet mekanizmalarını elinde bulunduran egemen anlayışın, kendi bünyesinde barınan ve kendisinden farklı bir etnik, dilsel veya dinsel çeşitliliğe sahip azınlığa, kendi egemen kültür, dil ve din anlayışını hâkim kılmaya yönelik uyguladığı politikalar asimilasyon olarak tanımlanabilir.

Azınlık Kavramı

Azınlık kavramına ilişkin çeşitli kaynaklarda, çeşitli tanımların yapıldığını görmekteyiz. 1928 yılında Uluslararası Adalet Divanı'nda görülen "Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası"nda hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını "bir devletin nüfusunun, topraklarının belli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendisine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması imkânsız, kalıcı parçası" olarak tanımlamıştır.

1930'da Uluslararası Adalet Divanı'nın önerdiği ve daha sonra yapılacak azınlık tanımlarına kaynaklık edecek azınlık tanımı ise şu şekildedir: "Tarihsel olarak belli bir ülkede veya bölgede yaşayan, aynı ırktan, dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliği ile dayanışma duyguları ile birbirine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitme ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur."[5]

Bozkurt azınlığı; bir ülkede yaşayan ve birbirine müşterek ırk, dil, din, kültür bağlarıyla bağlı olan ve kendilerini, o ülkede yaşa-

4. http://www.darulkitap.com/muhtelif/sosyalbilimler/a/049.htm, 23.10.2008
5. Kurubaş, a.g.e., s. 28

yan çoğunluğa nazaran bu bakımdan farklı hisseden gruplar olarak tanımlamaktadır[6].

Azınlık kavramı iki açıdan ele alınmaktadır:

1. Geniş (sosyolojik) açıdan: Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat (dominant) olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba azınlık denir. Bu azınlığa ilişkin en genel tanımdır ve bu tanımın yelpazesi eşcinsellere kadar uzanır.
2. Dar (hukuksal) açıdan: BM Raportörü Capotorti'nin yaptığı bu tanımda, bir azınlığın olduğunu kabul edebilmek için gerekli nitelikler şöyle sıralanmaktadır:
   a. Çoğunluktan çeşitli bakımlardan farklı olmak. Bu farklar günümüzde "etnik, dinsel, dilsel" olarak ifade edilmektedir.
   b. Ülke genelinde sayıca azınlık olmak.
   c. Başat olmamak.
   d. Yurttaş olmak.
   e. Azınlık bilincinin varlığı ise azınlık olmanın öznel koşulu olarak ifade edilmiştir[7].

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'in altında çalışan İnsan Hakları Komisyonu'na bağlı "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nun 1977 yılında özel raportör göreviyle atadığı Profesör Capotorti'nin yukarıda ifade edilen tanımı birçok yönden eleştiriye tabi tutulmuştur. Öncelikle tanımda yer alan "başat olmayan" ve "azınlık bilinci" ifadeleri belirsiz nitelikler taşımaktadır. Ayrıca sayıca azlık kriteri getirilerek Apartheid döneminde Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki zencilerin konumları göz önüne alınmamıştır. Benzer bir şekilde eski Yugoslavya örneğinde olduğu gibi federal yapıdaki devletlerde azınlıklar devletin tüm nüfusuna oranla daha az sayıda olabilir ancak o federe devlet içerisinde çoğunluğu teşkil edebilir.

Capotorti'nin azınlık tanımına ilişkin getirilen bir diğer eleştiri ise yurttaşlık ilkesi olmuştur. Bu ilke ile göçmenler ve mülteciler dışarıda bırakılmaktadır. Alt Komisyon'un 1996 yılında yapılan

6. Gülnihal Bozkurt, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1993, Cilt 43, Sayı 1-4, s. 49.
7. Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2008, İstanbul, s. 26-27.

5. Toplantı'sında vatandaşlık bağının bir zorunluluk olmadığı ifade edilmiştir. Buna göre göçmen, mülteci ve yabancılar da azınlık statüsünden faydalanabilecektir.

Alt Komisyon ve Birleşmiş Milletler'in diğer organları tarafından, Capotorti'nin azınlık tanımının yoğun eleştiri alması üzerine, bir azınlık tanımı yapmaya çalışmanın hem zaman kaybı hem de gerek devlet için gerek azınlık grupları açısından olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir çaba olduğu belirtilmiştir[8].

Oran, Capotorti'nin yapmış olduğu hukuksal anlamdaki azınlık tanımını, getirilen eleştirileri de gözeterek, çalışmasında ele almıştır[9]. Zira azınlıklara ilişkin, günümüz koşullarını gözeten bir tanımın yapılmaması, ülkemiz gibi kimi ülkelerin azınlıkları oldukça dar tanımlamasına ve birçok azınlığın hukuki korumadan yoksun bırakılması gibi sakıncalara da neden olabilmektedir.

Uluslararası Hukukta Azınlıkların Korunması

Ulus-Devlet ve Azınlıklar

Azınlıkların ortaya çıkışı ulus-devletin ortaya çıkışıyla eşzamanlıdır. Bu eşzamanlılık; ülke sınırlarının oluşması sırasında güç mücadelesinin bir sonucu olarak ulusun sınırlarının göz önüne alınmaması ve yeni siyasal yapının toplumsal farklılıkları gidererek türdeşliği sağlama çabası olmak üzere iki somut nedenden kaynaklanmaktadır.

Ulus-devlet, sınırları belirlenmiş bir toprak parçası içerisinde (ülke), yönetimi altındaki toplulukları ve bu topluluklara ait bölgesel, etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları, gelenek ve köken mitlerini canlandırarak ortak kültür, simgeler ve değerler çerçevesinde türdeşleştirmeye çabalayan ve böylece tek bir bütün olarak genelleştirmiş üst ve üstün kimlik içinde onları örgütleyen siyasi yapı olarak tanımlanabilir[10].

Ulus-devlette, o ülkede yaşamasına karşın bütün topluluklar, J. J. Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* isimli eserinde belirttiğinin aksine toplum üyelerinden her biri kendini bütün haklarıyla birlikte, tümüyle topluma terk etmeyebilir[11]. Bu durumda çoğunluğu

8. Birsel Erdoğan, "Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları", Avrasya Dosyası, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt 8, Sayı 1, s. 84.
9. Oran, a.g.e., s. 26.
10. Kurubaş, a.g.e., s. 14.
11. J. J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Beyik Yayınları, Ağustos, 2004, İstanbul, s. 29.

oluşturan egemen güç, bu farklılıkları ortadan kaldırmak ve onları ulusal kimliğe kayıtsız şartsız bağlamak için çaba harcamaya başlar. Bu mücadele bir diyalektik ilişkisidir. Ulus-devlet "tek dil, tek ırk, tek millet" anlayışını empoze eder (tez). Azınlıklar ise kendi varlıklarını güvence altına almak ister (antitez). Bu ilişkiden doğan sentez ise, ulus-devlet içinde azınlıkların korunması değil, uluş üstü bir yapı içinde azınlıkların korunmasıdır. Çünkü ulus-devlet tez olarak çelişkinin bir parçasıdır. Uygulamada da ulus-devletin tekelci gücü karşısında azınlıkların korunmasının çok mümkün olmadığı görülmektedir.

İnsan Hakları ve Azınlıklar

En genel anlamıyla insan hakları, pozitif hukuk tarafından tanınmış olsun olmasın, belli bir tarihsel aşamada insanların sahip olmaları gerekli sayılan bütün hak ve özgürlükleri ifade eder[12]. Bu tanımdan yola çıkıldığında bir hakkın, insan hakkı sayılıp sayılmamasındaki ölçüt o ülkedeki mevzuatın bu hakkı tanıyıp, koruması değil; olması gereken, ideal hukuk anlayışıyla sahip çıkılacak ve korunacak değer ve hak olmasıdır.

İnsan hakları niteliği itibariyle dinamik bir yapıya sahiptir. Yazılı belgelerle sınırlı olmaması ve zamana bağlı bir kavram olmasının yanında, öteden beri süregelen mücadelelerle yeni boyutlar kazanmaya devam etmesi, insan haklarına bu dinamizmi doğal olarak kazandırmaktadır[13].

İnsan haklarının bu yönü, ülkemizde Laz halkının yaşadığı asimilasyon politikaları açısından baktığımızda bile büyük bir anlam ifade etmektedir. İlerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla anlatılacağı üzere, Lozan Antlaşması'na göre Müslüman dinine mensup olması nedeniyle ülkemizde azınlık sayılmayan, iç hukukta da dili ve kültürü hukuki koruma altına alınmayan ve hatta unutturulmaya çalışılan Laz halkına ilişkin asimilasyon politikaları insan hakları ihlali; bu halkın kendi diline ve kültürüne sahip çıkma yönünde vermiş olduğu mücadele ise insan hakları mücadelesi olarak görülebilir. Dolayısıyla devletin, uluslararası ve ulusal mevzuatı öne sürerek Laz halkının dilini, kültürünü, hatta kendi-

12. Bülent Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Seçkin Yayınları, Ankara 2007, s. 23'ten Bülent Tanör, *Türkiye'de İnsan Hakları Sorunu*, Genişletilmiş Baskı, BDS Yayınları, 1994, İstanbul, s. 14.
13. A.g.e., s. 24.

sini yok sayması, bu kültürü korumaya çalışanları suçlu statüsüne sokmamalıdır. Tam tersine insan hakları ihlali, acil imzalaması gereken uluslararası metinleri imzalamayan ve bu metinleri iç hukukta uygulamayan ülkemizin, demokrasiyi ve insan haklarını içselleştirmemesinden kaynaklanmaktadır.

Algan, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması* isimli eserinde insan hakları konusunu çeşitli tasniflere tabi tutarak incelemiştir. Bu tasniflerin ilki, negatif, pozitif ve aktif statü hakları ayrımıdır. Azınlık hakları bu ayrımda hem negatif hem pozitif hakları içerir. Negatif haklarla, devletin azınlıkların kültürel faaliyetlerine müdahale etmemesi kastedilmektedir. Pozitif haklar ise devletin aktif müdahalesiyle kullanılabilir. Azınlıkların kendi dili ve kültürüne ilişkin eğitim hakkı bu kapsamda değerlendirilir.

İnsan haklarına ilişkin ikinci tasnif; bireysel haklar ve kolektif haklar ayrımıdır. Bireysel haklar, bireyin yalnız başına kullanabileceği hak ve özgürlüklerdir. Kolektif haklar ise kişilerin bir araya gelerek kullanabileceği haklardır. Kolektif hak savunucularından çoğu, bu hakları etnik, dilsel ya da dinsel azınlık gruplarının hakları olarak görmektedir. Buna göre kolektif hakkın amacı, üyelerin dışında belli bir varlığa ve kimliğe sahip grubun fiziksel varlığını ve kimliğini korumaktır[14].

Diğer bir sınıflandırma ise insan haklarının koruduklarına ya da düzenledikleri konulara göre yapılan sınıflandırmadır. İnsan haklarının çeşitli yazarlar tarafından konulara göre çok farklı biçimlerde tasnif edildiği görülmektedir. Hakları konularına göre ayıran tasniflerden kuramsal ve uluslararası belge düzeyinde öneme sahip ayrım, "kişisel ve siyasal haklar" ile "ekonomik, sosyal ve kültürel haklar" ayrımıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi asıl olarak kişisel ve siyasal hakları; Avrupa Sosyal Şartı, sosyal ve ekonomik hakları düzenleyen sözleşmelerdir. 1982 Anayasası açısından baktığımızda "Kişinin Hakları ve Ödevleri" başlığı altında genel olarak kişisel haklar; "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığı altında sosyal ve ekonomik haklar; "Siyasi Haklar ve Ödevler" başlığı altında ise siyasal haklar düzenlenmiştir.

14. Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınları, Nisan 2001, s. 56.

Son olarak ise kuşaklara göre insan hakları ayrımı yapılabilir. Bu ayrım, insan haklarının ortaya çıktıkları dönemler dikkate alınarak yapılmıştır. Buna göre insan hakları, üç temel kuşağa bölünür ve her bir kuşak hak, diğer kuşaklardan belirgin özelliklerle ayrılır. Buna göre, birinci kuşak haklar kişi özgürlükleri ve siyasal hakları içermekte olup, Jellinek'in insan hakları sınıflandırmasındaki negatif ve aktif statü haklarına karşılık gelmektedir[15]. Bu haklar, soyut birey anlayışına uygun, bireye standart ve negatif bir özgürlük alanı sağlayan, devlete kural olarak karışmama, müdahale etmeme, kaçınma edimleri yükleyen haklardır.

İkinci kuşak insan hakları, Jellinek'in sınıflandırmasında pozitif statü haklarına karşılık gelen ekonomik, sosyal ve kültürel hakları içermektedir. Klasik liberal insan hakları anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkan ikinci kuşak haklar, pek çok bakımdan "birinci kuşak hakların antitezi" olarak nitelendirilebilir. İkinci kuşak haklar, gerçek hayatta yaşayan, somut birey anlayışına uygun, birey gereksinimlerini karşılayan, kural olarak pozitif bir özgürlük alanı sağlayan ve devlete pozitif edimler yükleyen haklardır.

Üçüncü kuşak olarak nitelendirilen haklar, "dayanışma hakları", "halkların hakları", "kolektif haklar" ya da "grup hakları" olarak adlandırılmıştır. Üçüncü kuşak hakları savunanlar tarafından, üçüncü kuşak hakların aktif sujeleri denildiğinde asıl vurgu yapılan, birey ya da insan değil, "halklar"dır[16].

Azınlık haklarının insan hakları sistematiği içindeki yerinin, bu kavrama ya da bu kavramı oluşturan unsurlara göre değiştiği haklı olarak ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre azınlık hakları, dil ve din öğesi öne çıkarıldığında birinci kuşakta; eğitim, sanat ve basın yayın özgürlükleri açısından ikinci kuşakta; gelişme hakkı açısından üçüncü kuşakta yer alır.[17]

15. "Koruyucu haklar" olarak da adlandırılan negatif statü hakları, bireye devlet de dahil kimsenin karışmayacağı özel bir alan sunarken, negatif statü hakları ya da "katılım hakları" denen haklar bireyin devletin iktidar mekanizmalarına; siyasal iktidarın ve kamu otoritelerinin işleyişine katılma ve karışma haklarına karşılık gelir.
16. Algan, a.g.e., s 38-52.
17. İbrahim Kaboğlu, "İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye", *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları*, İstanbul Barosu Yayınları, 2002, İstanbul, s. 22; Algan, a.g.e., s. 63.

Azınlık Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Denetim Mekanizmaları

Azınlık haklarına ilişkin uluslararası denetim mekanizmalarını iki başlık altında inceleyebiliriz. Bu başlıklardan ilkini Birleşmiş Milletler sisteminin öngördüğü denetim mekanizmaları oluşturmaktadır. İkinci denetim mekanizması ise Birleşmiş Milletler'e göre daha bölgesel olan Avrupa sistemleridir.

Azınlık Haklarının Korunmasında Birleşmiş Milletler Sistemi:

Azınlık Haklarının Korunmasında Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi

Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi "Azınlıkların Korunması" başlığı altında düzenlenmiştir. Sözleşmenin 27. Maddesi "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişilerin grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez" hükmünü içermektedir.

Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesi'nin ihlaline karşı nasıl bir mekanizma olacağı ve hangi organı denetim yapacağına ilişkin kurallar, sözleşmenin 28. Maddesi'nde[18] düzenlenmiştir. Sözleşme'nin 28. Maddesi'ne göre bu denetimi İnsan Hakları Komitesi gerçekleştirecektir. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin uygulanmasıyla sorumlu İnsan Hakları Komitesi, 27. Madde'de yer alan hakların korunmasının, sosyal, kültürel ve dinsel azınlık kimliklerinin devamı ve sürekli gelişiminin güvence altına alınmasına yönelik olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle

18. Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 28. Madde: İnsan Hakları Komitesi
    1. Bir İnsan Hakları Komitesi kurulur (Bu Sözleşmede bundan sonra Komite adıyla geçecektir). Komite on sekiz üyeden meydana gelir ve aşağıda belirtilen görevleri yerine getirir.
    2. Komite, bu Sözleşmeye Taraf olan Devletlerin yüksek bir ahlaki düzeye sahip olan ve insan hakları alanında uzmanlığı ile tanınmış bulunan vatandaşları arasından ve bir kısmı tercihen hukuk uygulamasında deneyim sahibi olan üyelerden kurulur.
    3. Komite üyeleri seçimle göreve gelirler ve şahsi sıfatlarıyla görev yaparlar.

taraf devletler söz konusu hakların kullanımının bütünüyle korunması konusunda yükümlülük altına girmiştir[19].

Sözleşme'nin 40. Maddesi[20], Sözleşme'de yer alan taahhütlerin ulusal hukuk düzenlerinde ne ölçüde gerçekleştirildiğinin denetimini, taraf devletlerin rapor vermek suretiyle yapmasını düzenlemektedir.

Sözleşme'nin 41. Maddesi'nde[21] ise, 40. Madde'nin aksine, ihti-

19. Mehmet Merdan Hekimoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Açısından Azınlık Hakları ve Türkiye*, Detay Yayıncılık, 2007, Ankara, s. 162.

20. Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 40. Madde: Devlet Raporları
1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Sözleşmede tanınan hakları uygulamaya geçirmek ve bu hakların kullanılmasında ilerleme sağlamak için aldıkları tedbirler hakkında raporlar vermeyi taahhüt ederler. Bu raporlar:
   a) Sözleşmenin ilgili Taraf Devletler bakımından yürürlüğe girmesinden itibaren bir yıl içinde;
   b) daha sonra da Komitenin istediği zamanlarda verilir.
2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri kendisine sunulan bütün raporları incelemesi için Komiteye havale eder.
   Sözleşmenin uygulanmasını etkileyen faktörler ve güçlükler varsa, raporlarda bu faktörler ve güçlükler de belirtilir.
3. Bu raporların bazı bölümlerinin uzman kuruluşların yetki alanına girmesi halinde, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri raporların ilgili bölümlerini Komiteye danıştıktan sonra bu uzman kuruluşlara gönderebilir.
4. Komite, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin sundukları raporları inceler. Komite kendi hazırladığı raporları ve eğer gerekli görürse yaptığı genel yorumları Taraf Devletlere iletir. Komite, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden aldığı raporlarla birlikte hazırladığı genel yorumları Ekonomik ve Sosyal Konseye de iletebilir.
5. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu maddenin dördüncü fıkrasına göre yapılabilecek herhangi bir yorum üzerinde kendi gözlemlerini Komiteye sunabilirler.

21. Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi 41. Madde: Komiteye Yapılan Devlet Başvuruları
1. Bu Sözleşmeye Taraf bir Devlet bu maddeye göre her zaman, Taraf Devletlerden birinin bir diğer Taraf Devlet aleyhine bu Sözleşme ile üstlendiği yükümlülüklerini yerine getirmediği biçimindeki iddiaları kapsayan şikâyetleri Komitenin ele alma ve inceleme yetkisini tanıdığını beyan edebilir. Bu maddeye göre yapılan şikâyetler ancak Komitenin yetkisini tanımış olan bir Taraf Devlet tarafından yapılması halinde ele alınıp incelenebilir. Komite, kendisinin bu yetkisini tanımamış olan bir Taraf Devleti ilgilendiren bir şikâyeti ele almaz. Alınan şikâyetler hakkında aşağıdaki usule uygun olarak işlem yapılır:
   a) Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden biri, bir diğer Taraf Devletin bu Sözleşme hükümlerini uygulamadığını düşünmesi halinde, yazılı bir bildirimle, durum hakkında Taraf Devletin dikkatini çeker. Şikâyeti alan Devlet, şikâyetin eline geçmesinden itibaren üç ay içinde, kendisine şikâyeti gönderen Devlete durumu izah eden bir açıklama veya başka bir yazılı cevap gönderir. Bu cevap mümkün olduğu kadar konuyla ilgili alınan, alınmakta olan veya kullanılabilir nitelikte olan iç hukuk usullerine ve hukuk yollarına ilişkin tedbirleri içerir;

yari bir denetim getirilmiştir. Bu maddeye göre, akit devletlerden her biri, bir taraf devletin, öteki taraf devletler aleyhine Sözleşme'deki taahhütleri yerine getirmediği yolundaki iddiaları içeren şikâyetleri kabul edip, inceleme yetkisini, Komite'ye bildirimde bulunmak suretiyle tanıması ve şikâyet edilen devletin de aynı şekilde devletler arası başvuru yolunu kabul etmiş olması halinde, söz konusu şikâyetler İnsan Hakları Komitesi'nce incelenecektir.

Sözleşme'de öngörülen bir diğer denetim ise bireysel başvuru yoluyla yapılan denetimdir. 16.12.1966 tarih ve 2200 A (XXI)

---

b) Eğer durum, şikâyeti alan Devletin ilk şikâyeti aldığı tarihten itibaren altı ay içinde her iki Taraf Devleti tatmin edici şekilde düzeltilmezse, her iki Devlet konuyu diğer Devlete ve Komiteye yaptıkları bir ihbar ile Komitenin önüne götürme hakkına sahiptir;

c) Komite önüne getirilen bir konuyu ancak uluslararası hukukun genel olarak tanınmış prensiplerine göre kullanılabilecek her türlü iç hukuk yolunun izlenmiş ve tüketilmiş olduğunu tespit ettikten sonra ele alabilir. İç hukuk yollarının tüketilmesi makul olmayan bir süreyi alacak ise, bu kural uygulanmaz;

d) Komite bu maddeye göre şikâyetleri incelerken kapalı toplantılar yapar;

e) Komite, yukarıdaki c) bendi hükümlerinin yerine getirilmiş olması halinde, bu Sözleşmede tanınan insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı esasına göre dostane çözüm sağlanması amacıyla Taraf Devletlere gerekli hizmeti sunar;

f) Komite bir konunun kendisine gönderilmesi halinde, yukarıda b) bendinde belirtilen Taraf Devletleri gerekli bilgileri vermeye davet edebilir;

g) Yukarıda b) bendinde belirtilen ilgili Taraf Devletler, Komitenin konuyu incelemesi sırasında Komite önünde temsil edilme ve yazılı ve/veya sözlü olarak sunuşlar yapma hakkına sahiptirler;

h) Komite, yukarıdaki b) bendine göre bir ihbarı aldığı tarihten itibaren on iki ay içinde bir rapor hazırlar:

(i) Komitenin raporu, yukarıdaki e) bendine göre bir çözüme ulaşılması halinde olayların kısa bir özetini ve ulaşılan sonucu belirtir;

(ii) Yukarıdaki e) bendindeki süre içinde bir çözüme ulaşılamaması halinde, Komitenin raporu olayların bir özetini kapsar; Taraf Devletlerin yaptığı yazılı sunuşlar ve sözlü sunuşların tutanakları bu rapora eklenir;

Her halükarda Komite raporu ilgili Taraf Devletlere gönderilir.

2. Bu maddenin hükümleri, bu Sözleşmeye Taraf olan on Devletin bu maddenin birinci fıkrasına göre beyanda bulunmalarından sonra yürürlüğe girer. Taraf Devletler bu beyanları Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine tevdi ederler. Genel Sekreter bu beyanların birer kopyasını diğer Taraf Devletlere iletir. Yapılan bir beyan Genel Sekreterliğe yapılacak bir bildirimle her zaman geri alınabilir. Böyle bir geri alma, bu maddeye göre daha önce gönderilmiş bir şikâyet konusunun incelenmesini engellemez; geri alma bildirimi Genel Sekreter tarafından alındıktan sonra ilgili Taraf Devlet yeni bir beyanda bulunmadıkça, Taraf Devletlerden yapılacak başka bir şikâyet işleme alınmaz.

sayılı B.M. Kararı'yla kabul edilen ve Türkiye'nin de imzaladığı Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ne ek İhtiyari Protokol'de bireysel başvuru yoluyla, akit devletlerin sorumluluğuna yol açacak bir denetim yolu öngörülmüştür. Buna göre bireyler, Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'ne taraf bulunup, Ek Protokol'ü de kabul etmiş olan devletlerin yargı yetkisi içinde Sözleşme'de düzenlenen hakların ihlal edildiği savıyla, Komite'ye müracaat etme hakkına sahiptirler. Dolayısıyla Sözleşme'yi kabul etmiş olmakla beraber, Protokol'ü henüz onaylamamış bir devlet aleyhine, Komite'ye başvurma hakkı kabul edilmemiştir[22].

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Belgeleri

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği (AGİK) sürecinin başlaması, insan haklarına ilişkin önemli hükümler getiren Helsinki Nihai Senedi'nin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nda Arnavutluk, Amerika ve Kanada dışında bütün Doğu ve Batı Avrupa'daki 35 katılımcı devletin kabulüyle, 01.08.1975 tarihinde gerçekleşmiştir. Azınlık haklarının korunmasında AGİK sürecinin iki önemli kurumu bulunmaktadır. Bunlardan ilki İnsani Boyut Mekanizması, ikincisi ise Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği'dir.

İnsani Boyut Mekanizması

AGİK sürecinde 1989 Viyana Belgesi[23] ilk şeklini alan, daha sonra özellikle 1991 Moskova Belgesi'yle geliştirilen "İnsani Boyut Mekanizması" katılımcı devletlerin AGİK belgelerinden kaynaklanan insan haklarına ilişkin taahhütlerini uygulamalarını sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.

Siyasi bir denetim mekanizması oluşturmak suretiyle, insan hakları sorunlarını devletlerin iç hukuk meselesi olmaktan çıkarıp, uluslararası düzeyde tartışma konusu yapan ve böylece belli bir etkinliğe ulaşan insani boyut mekanizmasının Moskova Belgesi'yle getirmiş olduğu en önemli fonksiyonel yenilik, insan

22. Hekimoğlu, a.g.e., s. 170.

23. Viyana Belgesi, "AGİK İnsan Hakları Sistemi"ni kurucu belge olarak yorumlamaktadır. Belgenin "İnsani Boyut" başlıklı bölümünde, daha sonra İnsani Boyut Mekanizması olarak adlandırılacak bir denetim sistemi düzenlenmiş, AGİK sürecinde insan haklarının merkezi bir yer almasını sağlayacak İnsani Boyut Konferansları'nın gerçekleştirilmesi de öngörülmüştür.

haklarına yönelik ihlallerin tarafsız uzmanlar eliyle incelenmesine olanak tanıyan hükümlere yer vermesidir.[24]

Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği

1992 Helsinki-II Belgesi, azınlıkların korunması ve azınlık sorunlarından kaynaklanan çatışmaların önlenmesiyle ilgili özel düzenlemeler getirmiş, "Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği"ni oluşturmuştur.

Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği, ulusal azınlıklarla ilgili sorunlardan doğan gerilimlerin AGİK bölgesinde barış ve istikrarı bozabilecek çatışmalara dönüşmesini önlemek amacıyla bir "erken uyarı cihazı" olarak düşünülmüştür. Bu amaçla Yüksek Komiser, basın ve hükümet dışı kuruluşlar dahil olmak üzere her türlü kaynaktan ulusal azınlıkların durumuyla ilgili bilgi toplama, ilgili taraflarca kendisine gönderilen azınlık hakları ihlallerine ilişkin raporları değerlendirme imkânına sahiptir.[25]

Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği, denetim işlevi gören bir kurum olmaktan çok, azınlık sorunlarının çatışmalara dönüşmesini önlemek için çözüm üreten ve taraflar arasında diyalog ve işbirliğinin kurulmasını sağlamak için arabuluculuk görevi üstlenen bir kurum niteliğindedir.[26]

Azınlık Haklarının Korunmasında Avrupa Sistemi:

Azınlık Haklarının Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi ile Korunması

Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi, birinci maddesinde ulusal azınlıklar ve bu azınlıklara mensup fertlerin hak ve özgürlüklerinin korunmasını, insan haklarının uluslararası korunmasının ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve bu korumanın uluslararası işbirliği alanında yer aldığını ifade etmektedir. Sözleşme ayrıca, "Taraflar, toprakları üzerinde yaşayan tüm fertler arasında etnik, kültürel, dilbilimsel veya dinsel kimliklerine bakılmaksızın hoşgörü ve kültürler arası diyaloğu teşvik edecekler ve karşılıklı saygı ve anlayışı ve işbirliğini teşvik

24. Hekimoğlu, a.g.e., s. 178.
25. Çavuşoğlu, a.g.e., s. 155.
26. A.g.e., s. 158.

etmek için özellikle eğitim, kültür ve medya alanlarında etkili tedbirler alacaklardır" diyerek devlete, azınlık hakları konusunda yükümlülükler yüklemektedir.[27]

Ancak Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi'ne getirilen en büyük eleştiri, Çerçeve Sözleşmesi'nin metin olarak zayıf ve belirsiz bir karakter taşıdığı, denetim mekanizmasının ise güçsüz ve bütünüyle devletlerin insiyatifine bırakılabilecek şekilde bir tehlike içerdiği şeklindedir.[28]

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararıyla Azınlık Haklarının Korunması

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde azınlık haklarına ilişkin tek ibare 14. Madde'de yer almaktadır. Ayrıca ulusal azınlık olması nedeniyle AİHS'nin 14. Maddesi'ne[29] dayanarak müracaatta bulunulması ancak Sözleşme'nin başka bir maddesine dayanmak suretiyle mümkün olacağından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin azınlık hakları konusundaki denetimi oldukça sınırlıdır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi çeşitli kararlarıyla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde yer alan hak ve özgürlükleri azınlıklar bakımından da ele almış ve dolaylı yolla da olsa bu konuda özgürlükçü bir tutum sergilemiştir. Dernek kurma özgürlüğünün özellikle etnik ve ulusal azınlıklar açısından taşıdığı öneme dikkat çeken Mahkeme, bunun Çerçeve Sözleşmesi'nin başlangıcında ifade edilen, gerçekten demokratik bir toplumun temelinde mevcut bulunduğunu belirtmiştir. Mahkeme'ye göre, kendi kimliğini ifade ve teşvik etme amacıyla dernek kurma özgürlüğünden yararlanmaları, azınlıkların haklarını koruma ve desteklemede yardımcı olabilecek bir unsurdur[30].

27. Ulusal Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmesi 6. Madde.

28. Hekimoğlu, a.g.e., s. 184'ten, Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'nin açıklamasıdır. Asambleye göre bireylerin Çerçeve Sözleşmesi'nde yer alan ilkelerin ihlali halinde başvuru hakkının olamaması da bunu teyit etmektedir.

29. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 14. Madde-Ayrımcılık Yasağı: "Bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır."

30. Case of Gorzelik and Otherd v. Poland (17 Şubat 2004).

Türkiye'de Azınlık Haklarının Korunması

Tarihsel Bir Bakış

Türkiye'de resmi azınlık tanımı dünyadaki azınlık standartlarının aksine oldukça dar yorumlanmaktadır. Türkiye'de Ermeniler, Rumlar, Yahudiler gibi gayrimüslim gruplar resmi azınlık sayılırken; Kürtler, Lazlar, Aleviler gibi gruplar, etnik, dilsel ve mezhepsel farklılıklar içerse bile, resmi azınlık statüsüne dahil edilmemiştir. Bu durumun tarihsel ve ideolojik birtakım nedenleri bulunmaktadır.

Gayrimüslimlerin resmi azınlık olmasının tarihsel nedenleri Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Osmanlı Devleti fetih politikası nedeniyle kuruluşundan beri bünyesinde azınlıkları daima barındırmıştır. Osmanlı Devleti'nde azınlıklar, ülkede uygulanan İslam Hukuku'na uygun olarak, etnik kökenleri dikkate alınmadan, sadece mensup oldukları din ve mezhep esasına göre gruplandırılmışlardır. Bu nedenle Osmanlı halkı Türk, Rum, Bulgar, Arap değil; Müslüman, Ortodoks, Katolik ve Yahudi olarak adlandırılmış ve bu grupların her birine Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren Arapça din ve mezhep anlamına gelen "Millet" adı verilmiştir[31]. Osmanlı Devleti'nin din sistemine dayalı millet sistemi 1839 yılında Tanzimat Fermanı'yla değişime uğramıştır.

Gayrimüslimlerin resmi azınlık olarak sayılmasının ideolojik nedeni ise 20. yüzyılda yaşanan ciddi travmadır. Bir zamanlar üç kıtaya yayılan imparatorluğun 20. yüzyılın başına gelindiğinde yalnızca Anadolu'dan ibaret kalması, 1923 yılında kurulan yeni devletin kendi akıbeti konusunda en önemli korkusu olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu korkusu Türk'ten başka kültürel kimliklere tahammülsüzlüğe yol açmıştır. Türkçü İttihat ve Terakki, millet sistemi gereği Müslümanlara Tük muamelesi yapmış ama gayrimüslimler Türk'ten çok farklı kimliğe sahip oldukları için bunları "öteki" ilan etmiştir[32]. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde gayrimüslim seçtirilmemesiyle başlayan bu süreç Lozan Antlaşması'nda da ifadesini bulmuştur.

31. Bozkurt, a.g.e., s. 50.
32. Oran, a.g.e., s. 48-49.

Türkiye'deki azınlık statüsü günümüzde hâlâ Lozan Antlaşması'nda öngörülen kriterlere göre tesis edilmektedir. Lozan Barış Antlaşması'nda azınlıklar konusu, Antlaşma'nın "Siyasal Hükümler" başlığını taşıyan I. Bölüm'ünün III. Kesim'inde dokuz maddelik (37-45. Maddeler) bir düzenlemeyle ele alınmıştır. Bu Antlaşma gayrimüslimler için tam vatandaşlık hakları öngörmekte ve Türkiye'ye müspet yükümlülükler yüklemektedir. Ancak her ne kadar Lozan Antlaşması tüm gayrimüslimlere azınlık statüsü tamsa da, Türkiye uygulamada Antlaşma'nın kapsamını Ermeniler, Museviler ve Rumlarla sınırlandırmıştır. Böylece Bahaîler, Gürcüler, Maronitler, Protestanlar, Süryaniler ve Yezidiler gibi diğer gayrimüslimler hukuka aykırı bir şekilde Antlaşma korumasının dışında bırakılmıştır.

Lozan Antlaşması'nın şartlarının tam olarak uygulanması halinde dahi, Türkiye'deki tüm azınlıklara yasal koruma sağlanmış olmayacaktır. Lozan Antlaşması'nın azınlıklara ilişkin sınırlayıcı tanımı, Türkiye'nin birçok etnik, dilsel ve kültürel azınlığını kapsam dışı bırakmaktadır[33]. Lozan Antlaşması'nın Türk Heyeti üyesi Dr. Rıza Nur Bey de azınlıkların kapsamı hakkındaki görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir: *Tarih, Türkiye'de azınlıklar sorununa, her zaman, Müslüman olmayanların konu olduğunu göstermektedir. Bu yüzden, biz de Misak-i Millî'mizde bu kelimeyi bu anlamda anladık ve Alt-Komisyon'a sunmakla onur duyduğumuz tasarıda da bu anlamda anlamaktayız.*[34]

Azınlıklara ilişkin Lozan Antlaşması'nda belirtilen tanım günümüz Türkiye'sinde ihtiyaçlara cevap verecek düzeyde değildir. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana geçen seksen yıllık süre içerisinde Birleşmiş Milletler'de ve artık bir tür Birleşmiş Milletler halini almış AGİT düzeyinde, bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı hususu artık o devletin takdirine bırakılmamaktadır. Bu durum bir nesnellik olarak ifade edilmektedir. Bir devlette etnik, dilsel, dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa, o devlette azınlık olduğuna hükmedilmektedir.

33. *Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar*, Rapor, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ve İstanbul Barosu, 2007, s. 12.
34. Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, Cilt 1, Kitap: 2, 1970, Ankara, s. 160.

Türkiye'nin Lozan Antlaşması'ndaki azınlık tanımıyla bağlı olduğuna ilişkin tespitler doğruluk payı içermemektedir. AGİT metinlerinin, örneğin 1990 Paris Şartı'nın "Ulusal azınlıkların... etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerin korunması(na) ilişkin derin inancımızı ifade ederiz" diyen metninin altında Türkiye'nin de imzası bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin 1954 yılında onayladığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1995 yılında onayladığı 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, katıldığı 1992 BM Ulusal veya Etnik, Dinsel, Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi, özellikle de 2003 yılında onayladığı BM 1966 İkiz Sözleşmeleri gibi uluslararası metinler azınlık hakları konusunda yeterince hukuksal bağlayıcılık sahibidir[35]. Aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, azınlık haklarından söz etmemekle birlikte, azınlık haklarının bir parçası olduğu insan haklarını uygulama bakımından Türkiye'nin denetçisi durumundadır. Anayasa Mahkemesi'nin "azınlık yaratma" gerekçesiyle verdiği parti kapatma kararlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. Maddesi'ne[36] aykırı bulunması ve bu tür kısıtlamaların ancak ulusal -kamusal güvenlik, genel sağlık- ahlak gerekçeleriyle yapılabileceğinin bildirilmesi, Türkiye'nin 1923 Lozan Antlaşması'nda belirtilen azınlık tanımının yetersiz kaldığının açık bir kanıtıdır[37].

Lozan Antlaşması Türkiye'deki resmi azınlıkların kapsamını dar tutmasına ve bunun sonucunda da azınlıkların önemli bir kısmını hukuki korumadan mahrum bırakmasına rağmen, azınlıkların dil özgürlüğüne ilişkin 39. Madde ile düzenleme getirmiştir. Polonya Azınlıklar Antlaşması'nın 7/3 ve 7/4 Maddelerinden aynen aktarma olan Lozan Antlaşması 39/4 ve 5. hüküm-

35. Oran, a.g.e., s. 66.

36. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. Madde: Dernek Kurma ve Toplantı Özgürlüğü

1. Herkes asayişi bozmayan toplantılar yapmak, dernek kurmak, ayrıca çıkarlarını korumak için başkalarıyla birlikte sendikalar kurmak ve sendikalara katılmak haklarına sahiptir.
2. Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir. Bu madde, bu hakların kullanılmasında silahlı kuvvetler, kolluk mensupları veya devletin idare mekanizmasında görevli olanlar hakkında meşru sınırlamalar konmasına engel değildir.

37. Oran, a.g.e., s. 67-68.

leri, Türk Heyeti tarafından 18 Aralık 1922 günü Azınlıklar Alt Komisyonu'na önerilen tasarının 3. Maddesi'nin 4. ve 5. Fıkralarıyla aynıdır. Yani Lozan Antlaşması'nın 39. Maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de teklifidir.

Lozan Antlaşması 39/4. Madde şöyledir: *Türkiye vatandaşlarından hiçbirinin gerek özel ya da ticari ilişkilerde, gerek din, basın veya her türlü yayın hususunda ve gerek genel toplantılarda her hangi bir dili serbestçe kullanmasına karşı hiçbir kayıt konmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar gösterilecektir."*[38]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması niteliğinde olan Lozan Antlaşması'nın bu hükmü Türkiye'de konuşulan Türkçe dışındaki dillerde radyo-tv yayını yapılıp yapılamayacağına ilişkin tartışmalara da ışık tutacak netliktedir.

Anayasal ve Yasal Düzenlemeler

Anayasamızın 3. Maddesi "milletin bölünmezliği" vurgusunu yaparak azınlık haklarına ilişkin bakışını açık bir şekilde ifade etmektedir. Ancak "milletin bölünmezliği" kavramıyla ne kastedildiğine ilişkin çeşitli tartışmalar yapılmıştır. İstanbul Barosu'nun 2002 tarihinde düzenlediği bir sempozyumda İstanbul Üniversitesi Öğretim Üyesi Oktay Uygun "Milletin bölünmezliği kavramı Avrupalılara yabancıdır" diyerek bu kavramın demokrasiye aykırı olduğunu ifade etmiştir. Zira milletin bölünemeyeceğini, tek parça (monolitik) olduğunu söylemek, alt kimlikleri reddetmek ve devlete egemen olan etnik, dilsel, dinsel vb grubun değerlerine ve belki de baskıcı egemenliğine göre biçimlenmiş asimilasyoncu bir politikadan bahsetmek demektir[39].

Kanımızca anayasada ülkenin ve devletin bölünmezliğinin ifadesi anlaşılabilir bir durumdur. Hiçbir devletin kendisini bölücü veya ortadan kaldırıcı unsurlara ilişkin hukuki önlemler almaması beklenemez. Ancak neredeyse dünyanın hiçbir ülkesinde homojen bir topluluğun olmadığı gerçeği düşünüldüğünde, anayasamızda yer alan "milletin bölünmezliği"ne ilişkin hükmün, ülkemizde varolan etnik çeşitliliğin inkârını işaret ettiği söylenebilir.

38. Reha Parla, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri*, Lozan-Montrö, 2. Baskı, 1987, Lefkoşa, s. 11.
39. Oran, a.g.e., s. 84.

Temel norm niteliği taşıyan Anayasamıza uygun olarak kanunlar da azınlık haklarına ilişkin benzer düzenlemeler getirmiştir. Terörle Mücadele Kanunu'nda, milletin bölünmez bütünlüğüne yönelik eylemler terör kapsamında değerlendirilmiş ve hapis cezası öngörülmüştür[40]. "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" terimi Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu[41], Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu[42], Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun[43] ve Siyasi Partiler Kanunu'nda[44] da tekrarlanmaktadır.

Mevzuatımızdaki monist (tekçi) anlayışın dışındaki uygulamalara hürriyeti bağlayıcı yaptırımlar düzenleyen yasal dayanak ise Türk Ceza Kanunu olmuştur. Azınlıkların farklı özelliklerini devam ettirecek davranışlar Türk Ceza Kanunu'nun 301. ve 216. Maddelerinde belirtilen hükümlerle yaptırıma tabi tutulabilmektedir. Yeni Türk Ceza Kanunu'nun kabulüyle 301. Madde ifade özgürlüğüne karşı kullanılan yasa maddelerinin simgesi haline gelecektir. Türk Ceza Kanunu'nun bu maddesiyle yargılanan, hedef gösterilen, ardından da katledilen Hrant Dink'in durumu[45], Türkiye'de azınlık olmanın getirdiği zorlukları net bir şekilde yansıtmaktadır.

40. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu 1. Madde.

41. 2559 sayılı, 1934 tarihli Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu 8. Madde.

42. 2954 sayılı, 1983 tarihli Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu 5/a Maddesi.

43. 3984 sayılı, 1994 tarihli Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun 4. Madde.

44. 2820 sayılı, 1983 tarihli Siyasi Partiler Kanunu 78. ve 101. Maddeler.

45. Hrant Dink, "Türklüğe hakaret ettiği" gerekçesiyle yazdığı yazılardan ötürü TCK'nın 301. Maddesi gereği üç kez yargılandı. 7 Ekim 2005 tarihli, Şişli Asliye Hukuk Mahkemesi'ndeki duruşmasında Hrant Dink'e 6 ay hapis cezası verilmişti. Hakkında daha önce aynı maddeden iki dava açılan Dink, davaların birinden beraat etmiş, diğerinden de ceza almıştır. Dink 02 Ekim 2006 Pazartesi günü bir röportajında, 301. Madde'den yargılanmasını ve buna sebep olan "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan'la kuracağı asil damarında mevcuttur" sözlerine açıklık getirmişti. Dink şunları söylemişti: "Cımbızla makalemden böyle bir cümle çıkardılar ve beni o cümle üzerinden mahkûm ettiler. Ben Ermeni kimliği üzerine bir yazı yazmıştım ve Ermenilere diyordum ki Türklere olan öfkeniz sizin kanınızı zehirliyor. Atın o zehiri dışınıza ve onun yerinde sizin artık bir devletiniz var, Ermenistan var, oranın halkı var. 301. Madde'den yargılanıyor olmak bir Türk vatandaşı olarak ve Türkiye'yi seven biri olarak son derece üzücü. Ben sadece bunlar benim hayatımın parçalarıymış gibi yaşamaya devam edeceğim. Sonucunda ne gelirse ona da katlanacağım. Ben Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım, Türkiyeliyim ve çok yerel bir insanım. Anadoluluk benim iliklerime işlemiş vaziyette. Burası benim atalarımın yaşadığı topraklar, ben burada yaşamak istiyorum. Dilim giderim dese de adımlarım gitmek istemiyor. Kalmak istiyorum, burada yaşamak istiyorum. İnşallah bunu başarırım."

Helsinki'de, 10-11 Aralık 1999 tarihinde, Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde Türkiye'nin oybirliğiyle Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak kabul edilmesi Türkiye'deki azınlık haklarına ilişkin yasal düzenlemeler açısından dönüm noktası olmuştur. Türkiye, o tarihten sonra çok geniş kapsamlı bir reform süreci içerisine girerek dokuz mevzuat uyum paketi kabul etmiş ve ayrıca anayasasında ve çeşitli yasalarında da değişikliklere gitmiştir.

Kopenhag Kriterleri'ni karşılamak amacıyla gerçekleştirdiği ilk yasal düzenleme olan 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddeleri'nin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 3 Ekim 2001 tarihinde Meclis'te kabul edilmiş ve 17 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasası'nın, yirmi yedi tanesi insan haklarıyla ilgili olmak üzere toplam otuz dört maddesinin değiştirildiği bu düzenlemeyle Anayasa'nın "Düşünceyi Açıklama ve Yayma Hürriyeti" başlıklı 26. Maddesi ile "Basın Hürriyeti" başlıklı 28. Maddesi değiştirilmiştir. Böylece vatandaşların günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızları kullanmalarına ve farklı dil, lehçe ve ağızlarda yayın yapılabilmesine imkân tanınmıştır.[46]

Türkiye ayrıca, çıkardığı dokuz adet mevzuat Uyum Paketi'yle de çeşitli yasalarında bulunan ve insan ve azınlık haklarını zedeleyen kimi mevzuatın değiştirilmesi çalışmasını da gerçekleştirmiştir. Uyum Paketleri'yle, kimi azınlıklara yönelik aşağılayıcı ifadelerin cezalandırılabilmesi yolu açılmış; ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek veya Türk dilinden ya da kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak amacı çerçevesinde dernek kurulması yasak kapsamından çıkarılmış ve derneklerle ilgili özgürlükler genişletilmiş; Türk vatandaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar kaldırılmış, gayrimüslim vakıfların gayrimenkul edinmeleri kolaylaştırılmış, derneklerin yurtdışı temaslarında ve resmi olmayan yazışmalarında yabancı dilleri kullanabilmelerine imkân tanınmış ve çocuklara bazı isimlerin konulamayacağına ilişkin yasak kaldırılmıştır.[47]

46. Sevtap Yokuş, "Türkiye'de Avrupa Birliği'ne Uyum Hedefli Anayasal Değişimde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Esas Alınması", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2005/I, s. 175-176.

47. Hakan Taşdemir & Murat Saraçlı, "AB ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu", http://www.usakgundem.com/makale.php?id=308 10.12.2008.

Kopenhag Kriterleri'nin siyasal koşullarına uyum sağlamak amacıyla ikinci Anayasa değişikliği 07.05.2004 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Anayasa değişikliklerinin azınlık haklarını ilgilendiren iki önemli hükmü bulunmaktadır. Bu hükümlerden ilki Anayasa'nın uluslararası onaylanmasıyla ilgili 90. Maddesi'nin son fıkrasına eklenen hükümdür: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır." Eklenen bu madde ile, Lozan Antlaşması'yla çelişen yasa hükümlerinin değiştirilmesi mümkün olabilecektir.

2004 tarihli Anayasa değişikliğinin azınlık haklarını ilgilendiren diğer bir hükmü ise 30. Madde'deki değişikliktir. Anayasa'nın 30. Maddesi'nin, "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri, Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü, Cumhuriyetin temel ilkeleri ve milli güvenlik aleyhine işlenmiş bir suçtan mahkûm olma hali hariç, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz" şeklindeki hükmü, "Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz" şeklinde değiştirilmiştir. Böylece, istenen yere çekilmeye uygun olan bazı kavramlar maddeden çıkarılmıştır.[48]

Çıkarılan bu yasaların uygulanması konusunda Türkiye kimi zaman pasif, kimi zaman ise yasaklayıcı bir tutum almıştır. İsminde "Laz" terimi geçen ve Laz kültürünün korunmasını hedefleyen "Laz Kültür Derneği" ve "Laz Kültür ve Dayanışma Derneği"nin kurulmasına herhangi bir engellemede bulunmamıştır. Ancak Laz Kültür ve Dayanışma Derneği'nin, Rize'de bulunan Recep Tayyip Üniversitesi'nde, Laz Dili ve Edebiyatı Enstitüsü talebine ve yine aynı derneğin TRT'de Lazca yayın yapılması talebine olumsuz yanıt vermiştir.

48. Oran, a.g.e., s. 121.

Türkiye'de Lazların Asimilasyonu
Lazların Kimliği, Dili ve Kısa Tarihi

Lazlar Kimdir?

Lazların kim olduğuna dair birçok farklı nedenden kaynaklanan ve bir akademik çalışmada göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir karışıklık mevcuttur. "Lazlarda Sosyo-Kültürel Değişim" isimli yüksek lisans tezinde İsmail Avcı, Lazların kim olduğuna ilişkin karışıklığın büyük ölçüde, Lazlara dair tarihsel bilgilerimizin eksikliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir.

Lazlar, Anadolu'nun dışında yaşayanlar için Pont (Karadeniz) halklarını topluca ifade eden bir halk iken, o yörede yaşayanlara, tamamen Bizanslaşmış, Grekçe konuşan Pontiklerden (Rhomaioi) ayırt edilecek bir şekilde, yeterli derecede Bizans kültürü almamış Lazları işaret etmekteydi. Anadolu'da ise Laz, Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan bütün grupları ifade eden ortak bir addır.

Karadeniz Bölgesi kökenli halk da, Lazların kim olduğuna ilişkin kendi tanımlamalarına başvurmaktadır. Karadeniz Bölgesi kökenli olup, Karadeniz'de yaşamayan bireyler kendilerini Laz olarak tanımlarken, Karadeniz'de yaşayanlar için Laz, daha doğudakilerdir. "İstanbul'da, Samsunlular ve Sinoplular dahil bütün Karadenizlilere Laz derler; Sinoplular Samsunlulara, Samsunlular Trabzonlulara, Laz der. Trabzonlular da Rizelilere Laz der." Türkiye'de ortalama bir birey için Laz, Karadeniz şivesi konuşan herkestir.[49]

Özgün, Lazların kim olduklarına ilişkin karışıklığı, yukarıda belirtilenlere ek olarak, Lazların geniş bir coğrafyaya yayılmış olmasına ve tarih boyunca sıklıkla isimlerini değiştirmiş olmalarına bağlamaktadır.[50]

1906 Trabzon Vilayet Salnameleri'nde[51], Laz teriminin Anadolu'da halk arasında yanlış kullanıldığı belirtilmektedir. Diğer memleketlerde bu vilayet halkının hepsi Laz namıyla anılırsa da bunun bir bilgisizlik sonucu olduğundan şüphe yoktur. Çünkü

49. İsmail Avcı, *Lazlarda Sosyo-Kültürel Değişim*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 8-9.
50. M. Recai Özgün, *Lazlar*, Çiviyazıları/Mjura, 3. Baskı, 2000, İstanbul, s. 17-18.
51. Günümüzdeki il yıllıklarının karşılığı olan salnameler, ait oldukları vilayetin idari teşkilatı, memur listeleri, mahalli tarihi, eski eserleri, coğrafyası ve iktisadi faaliyetlerini içermektedir.

Lazlar dilleriyle, âdetleriyle ve yaşam tarzlarıyla diğerlerinden ayrılırlar.[52]

Lazların etnik kimliklerine ilişkin Türk, Yunan ve Gürcü tarihçilerin de çeşitli iddiaları bulunmaktadır: 1950-1960'larda bazı tarihçilerimiz tarafından (Prof. Kirizoğlu-M. Goloğlu, *Pontos* adlı kitabı) Lazların kesinlikle Türk oldukları, köklerinin Koh ve Koman oymaklarına dayandığı ifade edilmiştir. Ancak Doğu Karadeniz'de ve Güney Kafkasya'da varlıklarını sürdüren Lazlara ilişkin tarihsel bulguların, Türklerin bu bölgeye göç etmesinden yüzyıllar öncesine dayanması ve Türk dil grubu ile Laz dilinin farklı yapıda olması bu iddiayı oldukça tartışmalı yapmaktadır.

Yunan yazar Yorgo Andreadis'in *Pontus'un Yitik Kızı, Gizli Din Taşıyanlar, Neden Kardeşum Hüsnü*; Kemal Yalçın'ın *Kayıp Çeyiz*; Ertuğrul Aladağ'ın *Andonia* gibi yapıtlarında Yunanistan'a göç etmiş Rumlardan bahsedilmektedir. Burada adı geçen tüm göçmen Rumlar kendilerini Laz olarak tanımlarlar. Ancak genel karakteristikleri itibariyle Lazları, Karadeniz'in Laz olarak nitelenen halklarından biri olan Karadenizli Rumlardan ayıran temel unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar Lazların farklı bir dil konuşması ve bu iki halkın yaşadığı bölgelerin kesin olarak birbirinden ayırt edilebilmesidir. Lazlar bugünkü Rize ilinin 25 km kadar doğusunda bulunan Kemer'in doğusuna doğru uzanan sahil bölgesinde yaşar ve konuştukları dil, Rumların konuştuğu Antik Yunan kökenli dilden tamamen farklı bir dil ailesine mensuptur[53].

Gürcü tarihçilerin çoğu ise Lazları, Gürcülerin yakın akrabaları olarak tanıtırlar. Daha az sayıdaki Gürcü tarihçi ise (S. Canaşia ve Berdzenişvili gibi), Lazların Gürcü olduklarını savunmuştur.[54] Gürcü tarihçilerin bu sonuca varmasındaki çıkış noktası Laz ve Megrel dilinin Gürcüce'ye yakın olmasıdır. Laz (Megrel) halkının ve Gürcü halkının Güney Kafkas kökenli olması ve bu iki halkın aynı coğrafyayı paylaşması her iki dilin ortak kelimelerinin artmasında en önemli etken olmuştur. Nitekim teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan kavramların Lazca karşılığını, Türkiye'de yaşayan Lazlar üretememiştir. Bu durum Türkçe ve Lazca'daki ortak kelimelerin artmasına neden olmaktadır. Lazların dil ailesi

52. 1906 Trabzon Vilayet Salnameleri, s. 66.
53. Avcı, a.g.e., s. 12-13.
54. Nizamettin Alkumru, *Şimşir Kokardı Azlağa, Anılarla Laz Kültürü*, Çiviyazıları/Mjura, Mayıs 2005, s. 40-41.

itibariyle ortaklaştığı Gürcü ve Svanlardan farklılaştığı en önemli nokta ise tarihseldir. Lazlar Gürcüler ve Svanlardan farklı olarak iki bin yıla yakın bir süredir Kafkasya'dan ayrılmış ve farklı etkileşimlere açık olan başka bir kültür alanında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu itibarla Lazlar dilsel olarak Kafkasya'ya ancak kültürel olarak daha çok Doğu Karadeniz kültür alanına aittirler. Bu farklılaşma Lazların, 8. yüzyıl gibi daha geç sayılabilecek bir tarihte ayrıldıkları ve aynı etnik grubun Kafkasya kültür alanında kalan parçası olan Megrellerle aralarındaki kültürel farklılıklarında bile görülür.[55]

W.E.D. Allen'in The Geografica Journal, 1929 broşüründe Lazların, Megrellere benzemelerine rağmen, Gürcü, Ermeni ve Türklerden oldukça farklı bir etnik ve fiziksel görünüşe sahip oldukları ifade edilmiştir. Yine Prof. Karl Knok da benzer saptamalarda bulunmuştur.[56]

Lazların Dili

Lazca (Lazuri nena), Güneybatı Kafkas Dil Ailesi içinde sınıflandırılır. Megrelce, Svanca ve Gürcüce (Kartuli) bu dil ailesinin diğer üyeleridir. Güneybatı Kafkas Dil Ailesi içinde Lazca ve Megrelce Zan ya da Kolkhian adı verilen alt kolu oluşturur. Megrelce ve Lazca birbiriyle anlaşması mümkün olan yakın akraba dillerdir. Ancak dilbilimciler Lazca ve Megrelce'nin iki ayrı dil mi yoksa aynı dilin diyalektleri mi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmektedir. Bu alanda araştırmalarıyla tanınan Japon dilbilimci Gochi Kojima, uzun yıllar devam eden alan araştırmalarına dayanarak diyalekt terimi yerine "dil bulutsusu" ifadesini kullanmakta ve iki dil arasında kesin bir sınır olmadığını belirtmektedir.[57]

Lazca yazılı (edebiyatı) olmayan bir dildir. "Yazılı kayıtların bulunmamasına karşın sözlü yerel bir Laz şiiri geleneği vardır."[58] Sözlü edebiyat ürünleri sözlü kültürlerin kendilerine özgü mekanizmalarıyla sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Kültürün temel öğelerinden biri olarak dilin kendini yeniden üretme ve gelece-

55. Avcı, a.g.e., s. 12-13.
56. Alkumru, a.g.e., s. 48.
57. Avcı, a.g.e., s. 118'den İsmail A. Bucaklişi, *Lazuri-Turkuli Nenapuna*/Lazca-Türkçe Sözlük, Akyüz Yayıncılık, İstanbul, 1999.
58. A.g.e., s. 119'dan Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, ANT/Tümzamanlar Yayıncılık, Aralık 1992, İstanbul, s. 251.

ğe taşıma dinamikleri geçimlik ekonomiye dayanan geleneksel iktisadi ve köylü toplumu yapısı içinde mümkün olabilmekte ve kültürün devamlılığı ya da yeniden üretimi sağlanabilmekteydi. Ancak geleneksel üretimin ve toplumsal yapının tasfiyesi sözlü kültürü aktarma mekanizmalarını da işlevsiz kılmış ve kültürel muhtevayla birlikte dilin de tasfiye sürecini hızlandırmıştır.

Laz Alfabesi'ni oluşturma çalışmalarının 1920'li yıllarda başladığı görülmektedir. 1929 yılında eski Sovyetler Birliği Sohomi'de yayımlanan "Mç'ita Murun3xi" (Kızıl Yıldız) adlı dergide ilk defa Latin harflerine dayalı bir Laz Alfabesi kullanıldığı bilinmektedir. 1935 yılında yine Sohomi'de, ilkokullara başlayanlar için Alboni adında Lazca alfabe yayımlanmıştır. Her iki çalışmada da emeği geçen kişi İskender 3İTAŞİ'dir.

Türkiye'de Lazca üzerine geniş araştırmalarıyla bilinen Fransız dilbilimci Georges Dumezil'in 36 harfli transkripsiyonu (çevriyazı) vardır. 1984 yılında Fahri Kahraman ve Alman dilbilimci Wolfgang Feuerstein, Dumezil'in transkripsiyon sistemini geliştirerek Latin harflerine dayalı 35 harfli bir Laz Alfabesi hazırlamışlardır. Lazoğlu Alfabesi olarak bilinen bu alfabe aslında Lazoğlu/Feuerstein ortak çalışmasıdır ve Türkiye'de ilk defa 1993 Kasım ayında yayımlanan Lazların Türkiye'deki ilk yayın organı *Ogni* dergisinde kullanılmıştır. Türkiye'deki Lazların büyük oranda benimsediği bu alfabe 1993 yılından bu yana kullanılmaktadır.

2003 yılında Japon dilbilimci Goichi Kojima ve İsmail Avcı imzasıyla yayımlanan Lazca Gramer'de, Lazoğlu Alfabesi olarak da tanınan Fahri Kahraman'ın geliştirdiği alfabedeki iki harfin sıralaması yeniden yapılmıştır. Lazoğlu Alfabesi'ndeki sıralamada uluslararası harf dizinine uymayan Q ve X harflerinin yerleri Latin harflerine uygun sıralamaya yerleştirilmiştir.[59]

Lazların Kısa Tarihi

Lazların bilinen tarihleri, MS 1. ve 2. yüzyıllarda başlar; bu tarih aynı zamanda Lazların Karadeniz'e indikleri tarihtir. Lazlardan, "Laz" adıyla ilk bahseden 1. yüzyıl tarihçisi Plinius olmuştur.[60] 2. yüzyıl tarihçisi Arrianus zamanında Lazlar, Sohomi'den başlamak üzere Trabzon'a kadar olan bölgede yaşamıştır.

59. Kamil Aksoylu, "Laz Dili ve Alfabesi", http://www.lazebura.net/content/view/966/1199/, 12.12.2008.
60. *Naturalis Historia* (MS 79-23/24) isimli eserinde geçmektedir.

Lazların en eski tarihleri, Kolkhis yönetim ve kültür alanıyla yakından ilişkilidir. Doğu Karadeniz'in milada kadar olan ismi Kolkhis'tir. Kolkhis adından ilk kez MÖ 8. yüzyıla ait Urartu yazıtlarında bahsedilmiştir. Tarihte bu bölgeye ilk gelenlerin, MÖ 9. ve 10. yüzyılda Fenikeliler olduğu bilinmektedir. Kolkhis yönetim alanı (günümüzde Abhazya sınırları içinde kalan), Gagra'dan başlamak üzere Çoruh yatağına kadar olan bölgeyi kapsamaktaydı. Kolkhis'in kültür alanının sınırları ise güneyde, Trabzon'a kadar uzanmaktaydı. Kolkhis, Homerik Çağ Greklerinin ilgi alanıydı.[61]

Kolkhis, Yunan Mitolojisi'nde bile yerini almıştır. Mitolojiye göre Argonotlar, Karadenizi aşarak "Altın Post"u ele geçirmek için Kral Aietes'in ülkesi Kolkhis'e ayak basmışlardır.

Kolkhis kültür ve yönetiminin bulunduğu bölgede MS 3. yüzyılda Gürcülerin ve Abhazların Egrisi, Bizanslıların Lazika adını verdikleri Krallık ortaya çıkmıştır. Bölgenin bu tarihten Osmanlı egemenliğine geçinceye kadarki adı Lazika-Lazos veya Egrisi topraklarıdır. Osmanlıların bölgeye egemen oldukları 16. yüzyıl (1578) ortalarından Cumhuriyet'in kuruluş tarihine kadar ki 346 yıllık adı ise Lazistan'dır.

Lazika Krallığı, birçok Güneybatı Kafkas topluluğunun da içinde bulunduğu bir krallıktı. Laz tarihinin ilk yüzyılları, onların Hıristiyanlığa geçirilmelerine tanık oldu. 6. yüzyılda, Lazika Krallığı dönemin büyük devletleri olan Bizans ve Pers İmparatorlukları'nın rekabet ve savaş alanına dönüştü. Bu iki İmparatorluk arasında birçok kez el değiştirdi. Bu döneme ait ayrıntılı bilgiler 6. yüzyıl Bizans tarihçisi Procopius'un *Savaşlar* isimli eserinde anlatılmaktadır. Lazika Krallığı, Bizans-Pers Savaşlarından dolayı gücünü yitirmiş, 8. yüzyılda gelişen olaylar nedeniyle tarih sahnesinden çekilmiştir.

Anadolu'da Bizans gücünü sürdüren Trabzon (Rum) İmparatorluğu (1204-1461), büyük Lazika olarak adlandırılan Laz topraklarını miras yoluyla devraldı.

1461 senesinde Fatih Sultan Mehmet, Trabzon İmparatorluğu'nu ortadan kaldırdı. Böylece Lazlar, farklı bir dine ve kültüre sahip bir İmparatorlukla sınır komşusu oldu. 1461'de Trabzon Krallığı'nın sınırları doğuda Lazlarla meskun Atina'nın (Pazar) batısındaki dereye kadar uzanıyordu. Ancak Osmanlı İm-

61. Ali İhsan Aksamaz, *Dil-Tarih-Kültür-Gelenekleriyle Lazlar*, Sorun Yayınları, 2000 http://www.kolkhoba.org/makaletrk2.htm 16.11.2008.

paratorluğu Trabzon İmparatorluğu'nu ortadan kaldırdıktan sonra ilerleyişine devam etmedi ve daha doğuya yönelmedi. Lazlar 1461'den Osmanlı egemenliğine girdikleri 16. yüzyılın başlarına dek, bir dereceye kadar otonomilerini sürdürmeyi başardılar ve yerel derebeylerinin yönetimi altında kaldılar.[62]

Trabzon'un Osmanlı Devleti tarafından alınmasından yarım yüzyıl kadar sonra, Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı'nın ardından Sinan Paşa komutasındaki birliklerle Lazların egemenliğine son vermiş; Hopa, Gonia Batum, Arhavi, Pazar, Çgala, Beğlivan, Makral ve Sarp gibi yerleşimleri işgal etmiştir.[63]

Osmanlı Devleti 16. yüzyılın sonlarına kadar (1580) Lazlara dinlerini muhafaza etme özgürlüğü tamsa da[64] bu tarihten itibaren Müslümanlaştırma politikalarına ağırlık vermiştir. Laz topraklarında başlayan İslamlaşma akımı kısa zamanda bu bölgede yayılmış, devlet ehil hocalar göndererek bütün Doğu Karadeniz yöresinin Müslümanlaşma evrelerinin tamamlanmasını sağlamıştır. 16. yüzyılın sonlarından 19. yüzyıla kadarki zaman, Lazların Müslümanlaştırılması yoluyla Osmanlı İmparatorluğu'na entegre edilmesiyle geçmiştir.[65] Lazların, Osmanlıların denetimine girmelerinden itibaren yaklaşık 170-180 yıl sonra tamamen Müslüman olmaları, IV. Murat dönemi haricinde, Lazların Müslümanlaşma konusunda baskı altında bırakılmadığını düşündürmektedir.[66] Ancak bazı kaynaklar, Yavuz Sultan Selim döneminde, İslamiyetin kabulü konusunda Lazların baskı gördüğünü iddia etmektedir.[67] Osmanlı'nın, Lazların özerkliklerini korumalarına izin vermesi ve Hıristiyanlıktan çok Pagan olan Lazların, süreç içinde İslamiyeti kabul etmeleri kuşkusuz önemli bir faktör olmuştur.[68]

62. Avcı, a.g.e., s. 47-48.
63. Özgün, a.g.e., s. 84.
64. Özgün, a.g.e., s. 84'ten: Rivayete göre Sinan Paşa, Laz temsilciler heyetine, Müslümanlığı kabul etmeleri önerisinde bulunmuş ancak temsilcilerin, "Bizler Hıristiyan'ız, bizi böyle kabul ediyorsanız edin, biz asla dinimizden dönmeyiz" şeklindeki yaklaşımları üzerine "Peki dediğiniz gibi olsun" şeklindeki cevapla onları serbest bırakmıştır.
65. Avcı, a.g.e., s. 48.
66. Özgün, a.g.e., s. 85.
67. Muhammed Vanilişi & Ali Tandilaya, *Lazların Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1992 (Din ile ilgili bölümler).
68. *Sorun Polemik*, "Yerel Diller, Ana Dilleri Yaşatmak mı? Öldürmek mi?", Sayı 5, Kış 2002, http://xvalamgeri.blogcu.com/yerel-diller_2882886.html, 16.11.2008.

Yavuz Sultan Selim devrinde Lazistan'ın coğrafyası göz önüne alınarak bir yönetim şekli konmuş ve Lazların yaşadıkları bölgeler beyliklere bölünmüştür. Bu uygulama zaman içinde ve gelişen şartların etkisiyle az veya çok değişime uğrayarak II. Mahmut devrine kadar sürmüştür.[69]

Osmanlı yönetimindeki "Lazistan Sancağı"nda yaşayan Müslüman Lazlar, 19. yüzyıldaki "Osmanlı-Rus Savaşları" ve Birinci Dünya Savaşı sırasında "Müslüman Osmanlı Devleti"ne tam bir bağlılık göstermişlerdir. Bu dönemde imparatorluklar saflarını çıkarlarına göre belirlerken, imparatorluklar içindeki "etnik gruplar" ise saflarını dinlerine göre belirlemiştir. Örneğin, Güney Kafkasya'daki savaşlarda Müslüman Lazlar ve Acarlar "Müslüman Osmanlı Devleti"ni, Hıristiyan Ermeniler ve Gürcüler/Kartveliler "Hıristiyan Çarlık Rusyası"nı desteklemiştir.

1878'de Güney Kafkasya bölgeleri Rusya'nın bir parçası haline geldi. Lazların Osmanlı Devleti'ne göstermiş oldukları ve bazı yabancı yazarların "şaşırtıcı" buldukları bağlılık, Lazlar açısından telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmuştur. Osmanlı Devleti'nin, Çarlık Rusya'sı karşısındaki her yenilgisi, Müslüman Lazları kitlesel göçlerle yüz yüze bırakmıştır. Marmara Bölgesi'ndeki günümüz "diaspora"sı "Osmanlı-Rus Savaşları" sonucunda ortaya çıkmıştır. 1915'te, Çoruh Vadisi'nde yaşayan 52.000 Müslüman Acar ve Laz'dan yalnızca 7.000'inin hayatta kalabilmesi nüfus kayıpları konusunda önemli bir örnektir. Bütün bu "zorunlu" kitlesel kopuşlar ve katliamlar, Lazların "doğal" olmayan "yok oluş süreci"ni hızlandıran önemli bir başka gelişmeydi. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması sonucunda da aynı coğrafyadan "zorunlu" kitlesel kopuşlar yaşanacaktı.[70]

Müslüman Lazların, Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na bağlılığı da tamdı. Lazların, küçük kayıklarıyla olan denizcilik faaliyetleri, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı sırasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Büyük miktarda silah ve mühimmat Batumi'den Samsun'a Laz takalarıyla getirilmiştir. Lazlar da, diğer Osmanlı tebaaları gibi, Cumhuriyet'in kurulmasında fedakârlıklarda bulunmuş, emek vermişler.

Mustafa Kemal, 1 Mayıs 1920'de Meclis'te yaptığı konuşmada "İslam Milleti"ne vurgu yapıyordu: "Burada maksut olan ve

69. Özgün, a.g.e., s. 86.
70. *Sorun Polemik.*

meclis-i alinizi teşkil eden zevat yalnız Türk değildir. Yalnız Çerkes değildir. Yalnız Kürt değildir. Yalnız Laz değildir. Fakat hepsinden mürekkep anasır-ı İslâmiyedir, samimi bir mecmumadır. Binaenaleyh bu heyet-i aliyenin temsil ettiği, hukukunu, hayatını, şeref ve şanını kurtarmak için azmettiği emeller, yalnızca bir unsur-u İslâma münhasır değildir. Anasır-ı İslâmiyeden mürekkep bir kitleye aittir."

Nazım Hikmet, "Arheveli İsmail"in şahsında Lazların Kurtuluş Savaşı'na katkılarını şu dizeyle anlatır: "...Ve çok uzak çok uzaklardaki İstanbul limanında gecenin bu geç vakitlerinde kaçak silâh ve asker ceketi yükleyen Laz takalar, hürriyet ve ümit, su ve rüzgârdılar..."

Lazlara Uygulanan Asimilasyon Politikaları

19. yüzyılın sonlarından itibaren birer birer ortaya çıkan ulus-devletler, sosyal Darwinizmin[71] etkisi altında hayatta kalma bilinciyle var olmuşlardır. Düşmanlarıyla birlikte var oldukları bu sahnede ayakta kalmaları için bu devletlerin kendilerini koruyacakları zırhları oluşturmaları gerekmiştir. Bu sebeple, ülke içine türdeşliği, ülke dışına da benzersiz oluşu dikte eden bir toplumsal/kültürel yapı anlayışıyla, tarihin öznesi olarak "millet"i ve tarihin ilerlemesini de "millet"in kendi "ulus-devleti"ne kavuşması olarak gören, tarihi bir "milletler mücadelesi"ne indirgeyen milliyetçilikle aynı bünyenin ürünü olmuşlardır.

Türkiye'nin de kuruluşundan itibaren devlet geleneği anlayışını, kurulduğu yıllarda dünyada hâkim olan ulus-devlet anlayışından aldığı kuşkusuzdur. Türkiye'de gelişen sosyal deneyimler, uzak geçmişte aranan bir "devlet geleneği"nin dirençli varlığından çok, yakın geçmişte vuku bulan etkileşimlerin sonuçlarına işaret etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'de "devlet sorunu", "patrimonyal

71. Darwin'in biyolojik çeşitliliğin evrimi üzerine tezlerin sosyal alana uyarlanması olarak ifade edildiği öne sürülen "sosyal Darwinizm" kavramını Adolf Hitler'in "üstün Alman ırkı" düşüncesinde kullandığı bilinmektedir. Burada Hitler, Darwin'in "doğal seleksiyon" teorisini milletler arası karşılaştırmalara uyarlamış ve doğal seleksiyon gereği zaten üstün ırk olan Alman ırkının daha güçlü olduğu için doğa gereği, diğer milletleri yönetmesinin gerektiğini vurgulamıştır. Ancak Darwin'in doğal seleksiyondan kastettiği "en güçlünün" değil, doğaya en uyum sağlayanın hayatta kalacağıdır. Karadaki en güçlü hayvan olan dinozorların soyunun tükenmesi doğaya uyum sağlayamamasına dayanmaktadır. Bu sebeple sosyal Darwinizm kavramıyla kastedilen, Darwin'in düşüncelerinden farklı olarak, güçlü ırkın hayatta kalacağını savunan bir tanımlamadır.

Osmanlı geleneği"nin yapılandırdığı yönetme ve iktidar-insan ilişkisi üslubu yerine, 19. yüzyıldan itibaren yerleşikleşen Batı tipi bir merkezî devlet modeli içinde kendisine yer arayan yönetme üslubu ile o tarihten itibaren bu coğrafyanın yaşadığı gerilimlerden edinilen deneyimlerin bu üsluba sinen etkilerinden devşirilmiş bir siyasal kültürün ürünüdür.[72]

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren kamuoyu gündeminde olan azınlıkların Türkleştirilmesi çalışmalarında Türk Ocakları önemli görevler üstlenmiştir. Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) 1923 yılında Ankara Erkek Öğretmen Okulu'nda verdiği konferansta, "Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisi taşıyan Türk'tür. Biz onda dil birliği, din birliği ve dilek birliği arıyoruz" sözleriyle çizdiği Türk tarifi Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâkim olan haleti ruhiyeyi yansıtmaktadır.[73]

1924 Anayasası ile tebarüz eden "Türklük" öznesi temelinde türdeş bir ulus yaratmak fikri ve yönelimi, etnik olarak Türk olmayan unsurların "eski hayatları" üzerinde belli bir baskı yaratmış ve bu baskının şiddeti, sistematikliği ve kararlılığı, "büyük toplum"la bütünleşmek isteyen ve "farklı" kaldığı takdirde zarar göreceğini, dışlanacağını düşünen unsurların devlet otoritesi karşısındaki korkusunu pekiştirmiştir.[74]

1924 Anayasası'nın TBMM'de müzakere edilmesi esnasında yapılan, 88. Madde ile ilgili tartışmalar, azınlıkların Türkleştirilmesi konusunun önemini gözler önüne sermektedir. 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Anayasa'nın 88. Maddesi'nde yer alan "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın (Türk) ıtlak olunur" ifadesiyle ilgili yapılan müzakerede Yozgat Milletvekili Ahmet Hamdi (Bozok) bu maddenin, "Türk ihalesinden olup Türk harsını kabul edenlere Türk ıtlak olunur" şeklinde değiştirilmesini talep etmiştir. Ahmet Hamdi (Bozok) değişiklik önerisini şu sözlerle gerekçelendirmiştir: "Diyoruz ki: Devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tebaası tamamıyla Türk'tür. Bir taraftan

72. "Amacımız Devletin Bekası", *Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar*, Tesev Yayınları, Kasım 2005, s. 18 http://66.102.1.104/scholar?hl=tr&lr=&q=cache:Egt_VhhRaSAJ:www.tesev.org.tr/etkinlik/Amacimiz_Devletin_Bekasi_Final.pdf 17.12.2008.

73. N. Rıfat Bali, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni* (1923-1945), İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2005, İstanbul, s. 102.

74. Tesev, a.g.e., s. 33.

da hükümet mücadele ediyor, ecnebiler tarafından tesis edilmiş olan müessesatta çalışan Rum'u, Ermeni'yi çıkarmaya çalışıyor. Biz bunları Rum'dur, Ermeni'dir diye çıkarmak istediğimiz vakit bize 'hayır Meclisinizden çıkan kanun mucibinde bunlar Türk'tür' derlerse ne cevap vereceksiniz? Size soruyorum arkadaşlar, tabiiyet kelimesi zihinlerde mevcut ve kalplerde mevcut bulunan bir emeli izale etmeğe kifayet etmez. Lafzen biz bir tefsir bulabiliriz. Maddeye tefsir ile geçebilir fakat bir hakikat vardır. Onlar Türk olamazlar."

Müzakereler sonucunda Hamdullah Suphi Anayasa'nın 88. Maddesi'ni "Türk ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle 'Türk' ıtlak olunur" şeklinde değiştirilmesini teklif etti ve madde bu şekilde kabul edildi. Bu bir yerde azınlıkların "vatandaş" olarak "Türk" kabul edildiklerinin ancak dil, ülkü ve kültür açılarından Türkleştirilmedikleri takdirde toplumsal açıdan "Türk" olarak kabul edilmeyeceklerinin bir teyidiydi. Bu aynı zamanda uzun yıllar boyunca Türk kamuoyunun ve basının gündemini işgal edecek olan "azınlıkların Türkleştirilmesi" faaliyetlerinin bir habercisiydi.[75]

Lazların bu dönemden itibaren gösterdiği tavır, ulus-devlet politikalarını hayata geçiren devlete eklemlenmek olmuştur. Bu nedenle Lazların asimilasyonu, fiili baskıya dayalı bir yıldırma politikasından çok, psikolojik ve sosyolojik yöntemlerle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

1934 tarihini taşıyan Soyadı Kanunu'nun ve İskan Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle amaçlanan, ülkemizde yaşayan azınlıkların Türkleştirilmesi ve asimilasyonuna ilişkin politikaların dönemin hükümeti ve TBMM için nasıl bir önem taşıdığı, bu kanunların yürürlüğü öncesi Meclis'te yapılan tartışmaların aktarılmasıyla daha iyi anlaşılacağı kanısındayız. Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Soyadı Kanunu'yla ilgili meclis tartışmalarında kanuna ilişkin düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: "...Sonra yabancı milliyet adlarını da kaldırmak istiyoruz. Ülkemizde, dışarıdan gelmiş, ülkemiz yerlisinden olan birtakım kimseler, başka bir topluluk adını taşımaktadırlar. Örneğin: Arap, Çerkes gibi binlerce ad vardır.

Yabancı adlara gelince; bir ülkenin en büyük görevi, sınırları içinde oturanların tümünü kendi topluluğuna katmak, özümlemektir. (Bravo sesleri...) Burada oturanları, bizim topluluğumuz

75. Bali, a.g.e., s. 104.

içinde bulunanları ne olursa olsun (mutlaka) Türk toplumunun uygarlığına sokmak ve onları uygarlığın verimliliğinden (bereketinden) yararlandırmak bizim borcumuzdur. Niçin şimdi de Kürt Memet, Çerkes Hasan, Laz Ali diyelim? Bir kere bu egemen olanın zayıflığını gösteren bir şeydir. Halbuki Türk unsuru en çok özümleyen unsurdur. Bu ayrılıkları bırakmak doğru değildir..."

İskan Kanunu'nun ilk iki maddesinin tartışılmasında, "...Daha ileri gitmeyerek yalnız 1876 yılından sonrakileri alırsak yok olan Osmanlı İmparatorluğu'nda gelip yerleşen değişik dilli ve değişik kültürlü olanlar imanda yerli Türk ile birleşik iken bile bunların ayırt edilemeyecek gibi Türk kültüründe yoğrulduklarını söyleyemeyiz. Bunu Türk kültürünün yetiştirici, yükseltici ve yerleştirici gücünün küçüklüğüne veremeyiz. Bu gelenleri, Türk kendi topluluğu içine almış iken ve hemen pek çoğu da Türkçeyi konuşurken bile Türk kültürünü, Türk duygusunu bilinçli olarak taşımaktan kaçınmışlardır. İşte bunun içindir ki, geçmişte denenmiş olanı bir daha denemek gibi zararlı bir işe girişmektense bunu kökünden kesip atmayı isteyen bu madde ile devlet bu gibi yurda gelenleri, Türk kültüründe iyice eriyip Büyük Türklük içinde hamur oluncaya değin gözü önünde tutmak istemiştir. Bu maddenin kökü buradadır..." denmesi ve esbabı mucibe layihasının ifadesi ile, "Bunlar yıllarca kendi dilleri ile mütekellim kaldılar. Bütün Osmanlı devrinde Türkçeyi anadili olarak benimseyemediler. İşte Cumhuriyet'in, Kemalist inkılâbın en önemli işi anadili Türkçe olmayan bu milletlere Türklüğü ve Türkçeyi benimsetmektir. O milletleri Türklük içinde eritmek, yok etmektir. Dilini, kültürünü ve öz benliğini dillerden ve tarihlerden silmektir. Kanun bu sonuca ulaşmak için yapılmıştır" şeklindeki ifadeler Kanun metninin amacını oldukça açık bir şekilde özetlemektedir.[76]

Osmanlı döneminde ve Türkiye'nin ilk kurulduğu dönemlerde Laz toplumunun yaşadığı bölgelerin devletin merkezinden uzak oluşu, bu bölgelere ulaşmanın arazinin dağlık ve sarp olması nedeniyle zor oluşu, Laz bölgelerinde planlanan asimilasyonun amaçlandığı kadar hızlı yapılmasına engel olmuştur. Ayrıca Lazların bir arada yaşamaları, dillerine ve kültürlerine bağlı oluşları, şimdiye kadar Lazların halen kültürleriyle yaşayan bir halk olmalarında en önemli etken olmuştur.

76. Mehmet Fetgerey Şoenu, *Çerkes Meselesi Hakkında Türk Vicdan-ı Umumiyesine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Arize 1, 2,* 1923, İstanbul, s. 7.

Cumhuriyet Halk Partisi 9. Bürosu tarafından 1944 yılında bir Azınlık Raporu hazırlanmış ve bu raporda gayrimüslim azınlıkların yanında Müslüman ancak gayri Türk azınlıklara yönelik bakış ortaya konarak, uygulanacak asimilasyon politikaları ayrıntısıyla anlatılmıştır. Raporun Lazlarla ilgili bölümleri hayli düşündürücü bir içeriğe sahiptir. Lazların toplu yerleşime sahip oldukları ve bu yüzden asimile edilmelerinin zor olduğu belirtilerek, iç bölgelere dağıtılmaları ya da bunun mümkün olmadığı hallerde verimli Laz köylerine Türk nüfusun yerleştirilmesi istenmektedir. Raporda ayrıca Lazların sınır boylarından iç kesimlere kaydırılması, toplu yaşamalarına engel olunması, bunun mümkün olmadığı hallerde de en zengin ve verimli köylerden başlayarak buralara yüzde 50 oranında Türk yerleştirilmesi ve okullar kurulması önerilmiştir.[77]

Yerleşim Yerlerinin İsimlerinin Değiştirilmesi

Türkiye de dahil olmak üzere kurulan milli devletlerin milliyetçi siyasetlerinin hedeflerinden birini yer isimleri oluşturmuştur. İsim değiştirme siyaseti, yani "yabancı" olarak görülen yer isimlerinin millileştirilmesi, etnik kökene ilişkin izlerin yok edilmesi, "etnik temizlik" siyasetinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı dönemine kadar uzanan coğrafi yer adlarının değiştirilmesi fikri ilk kez 1910 yılında ortaya çıkmış, resmî adım 13 Mayıs 1913'te çıkarılan İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi ile atılmıştır. Türkçe olmayan isimlerin sistemli olarak değiştirilmesi doğrultusunda atılan adımlar Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesiyle birlikte hızlandı. 5 Ocak 1915'te Enver Paşa tarafından askeri kıtalara gönderilen talimatnamede "savaş zamanının sunduğu olumlu imkândan yararlanılarak, Osmanlı topraklarında Ermenice, Rumca ve Bulgarca dillerden olan il, ilçe, köy, dağ ve nehir adlarının Türkçe'ye tahvili" istenmiş, bu değişikliklerin nasıl yapılacağı konusunda bilgiler verilmiş, yeni isimlerde dikkat edilecek hususlar sıralanmış ve hatta bazı örnekler de verilmiştir. Bu emirname 15 Haziran 1916'da kaldırılmış ancak o zamana kadar çok sayıda köy ve kasaba ismi Türkçeleştirilmiştir. Dersim'deki Kızılkilise'nin Nazimiye, Muğla'daki Megri'nin Fethiye, Hüdavendigâr'daki (1918'de Bursa oldu) Atranos'un Orhanili,

77. Rıdvan Akar, "Bir Resmi Metinden Planlı Türkleştirme Dönemi", *Birikim*, İstanbul, Haziran 1998, Sayı 110, s. 68.

yine Bursa'daki Mihaliç'in Karacabey, İzmir'deki Ayasluğ'un Selçuk olması bu dönemde gerçekleşmiştir.

1934-36 yılları arasında Halkevleri yurt çapında 834 köye Türkçe isimler verdi. 1935'te binlerce yıllık "Dersim" Tunceli yapıldı. 1937'de Mamuretülaziz'e "bereket-bolluk" anlamına gelen "El'azık" denildi, sonra Elazığ'a çevrildi. 1939'da Sancak'ın adı "Hattai" ve "Karay" adlarının karışımından oluşan Hatay'a çevrildi. 1940'da İçişleri Bakanlığı'nın genelgesiyle, "Türkçeleştirme" hamlesine yeniden başlandı ancak İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla, 1947'de Hatay ilindeki çoğu Arapça olan yer adlarının değiştirilmesi dışında önemli bir adım atılmadı.

En büyük isim değiştirme hamlesi Demokrat Parti döneminde yaşanmıştır. 1956'da kurulan Ad Değiştirme İhtisas Komisyonu, Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri, Savunma ve Milli Eğitim Bakanlıkları, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ile Türk Dil Kurumu'nun temsilcilerinden oluşuyordu. Bu kurulca 1978'e kadar yaklaşık 75 bin yerleşimin adı incelendi ve bunlardan 28 bin kadarı değiştirildi.[78]

Osmanlı Devleti'nden önce Lazika Krallığı, Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasıyla Lazistan Sancağı adını taşıyan bölge, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Laz kültürüne dair yer isimlerinin değiştirilmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Lazistan Sancağı olarak TBMM'de temsil edilen bölgenin ismi Artvin ve Rize illeri olarak değiştirilmiştir. Liva merkezi olan Rize, 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Pazar (Atina) ve Hopa merkez kazalarından oluşan bir vilayet haline getirilmiştir. 1 Haziran 1933'ten itibaren geçerli olan "Lağvedilen ve Birleştirilen Vilayetler Hakkındaki Kanun" gereği Rize ili yeniden teşkilatlandırılmıştır. Artvin ve Rize illeri birleştirilerek merkezi Rize olmak üzere Çoruh ili kurulmuş, ardından 2 Ocak 1936 tarihinde Çoruh ili kaldırılarak, yalnızca Pazar ve merkez ilçeden oluşan Rize ili kurulmuştur.

Günümüz idari yapılanmasında, Lazların yerleşik olduğu Hopa, Arhavi ve Borçka kazaları Artvin iline, Pazar (Osmanlı Lazistan'ında Atina), Ardeşen, Fındıklı (Vitze), Çamlıhemşin ise Rize iline bağlı ilçelerdir. Geçmişte Pazar ilçesine bağlı nahiye olan Hemşin, Rize iline bağlı bir ilçe olarak tahsis edilmiştir.

78. Ayşe Hür, "Tez zamanda yer isimleri değiştirile!", http://www.taraf.com.tr/makale/4295.htm, 15.05.2009.

Bu arada, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren bölgedeki yer adlarının değiştirilmesi yönünde birtakım çalışmalar yürütülmüş ve bu itibarla, "Lazistan Livası'nın adı "Terakki"; Mapavri (Çayeli) nahiyesinin adı "Eski Pazar"; Hopa kazasının adı "Cihadiye"; Arhavi nahiyesinin adı "Teşkilat"; Atina (Pazar) kazasının adı "Müftü" olarak değiştirilmek istenmiştir.[79] Ancak Osmanlı dönemindeki uygulamalar başarıyla sonuçlanamamıştır.

Yer adlarını değiştirme çabaları 1950'lerden itibaren devam etmiş ve bu bölgedeki kasaba, köy, akarsu ve belli başlı belde ve mahallelerin halk tarafından kullanılan tarihsel isimleri yeni Türkçe isimler verilerek değiştirilmiştir. Bugün kamusal alandaki uygulamalarda köy, mahalle, akarsu, belde ve kasabaların Türkçe isimleri kullanılmaktadır. Ancak bölgede yaşayan insanlar bu değişikliğe uyum sağlayamadıklarından, gündelik konuşmalarda eski isimlerini kullanmaya devam etmektedir. Bu ise birçok alanda karışıklığa meydan vermekte, kamusal alana ilişkin duyurularda nerenin kastedildiği çoğu zaman anlaşılamamaktadır. Yer isimlerinin değiştirilmesinde, o yerin fiziksel özelliği ve orijinal adın fonetiği dikkate alınmış ve ya o yerle özdeşleşmiş bir isim ya da genellikle bölgede çok bulunan ırmak, dere, köprü, su ile başlayan ya da biten isimler verilmiştir.[80]

Lazca'nın Ortadan Kaldırılmasına Dönük Politikalar

Berideki Laz[81]
Seni kazlarla eş tuttular ötede
Anlat onlara Laz'ın kim olduğunu
Bize eskimiş hikâyeler anlatmasınlar
Yarın zaferin güneşi doğacak
Ve hepimiz çok sevineceğiz berideki Laz
Xelimişi HASANİ

79. Avcı, a.g.e., s. 55'ten Ayhan Yüksel, "Trabzon Vilayetinde Yer Adlarını Değiştirme ve İdari Yapıyı Değiştirme Teşebbüsleri", Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, No: 81, s. 201-223.
80. A.g.e., s. 55.
81. Batum, 1942 (Şilyançxoroşi jureneçi do juri), Çev. İsmail A. Bucaklişi.

Cumhuriyet Tarihinde Lazca'ya Yönelik Politikalar

Dili, bir topluluğu meydana getiren bireylerin, ihtiyaçlarını ve duygularını iletmede kullandıkları bir simgeler bütünü olarak tanımlayabiliriz. Dil, sözlü veya yazılı olarak kültürlerin kuşaktan kuşağa geçmesini sağlar. Yazılı olmayan, günlük hayatın her anında kullanılmayan diller zamanla, yazılan ve işlenen diller içinde erir, yok olur. Bu yüzden hâkim uluslar, asimile etmek istedikleri bir toplumun üyelerinin bir araya gelip dillerini kullanmalarını engellemiştir. Örneğin Türkiye'de tek parti döneminde, "Vatandaş Türkçe konuş" benzeri baskılar görülmüştür. Lazların kendi dilini yakın bir tarihe kadar yazamaz, işleyemez bir durumda bulunuşu ve Lazca'nın güvence altına alınmasına ilişkin haklara sahip olunmayışı, giderek Lazca'yı kaybetmemize yol açmaktadır.

Türkiye'nin, kuruluş döneminde devletin politikalarını uygulayabileceği, dönüştürücü bir güçten yoksun olması ve Lazların yaşadığı bölgelerin merkezden uzak oluşu geniş anlamda asimilasyon politikalarının uzun bir dönem etkisiz kalmasına neden olmuştur. Okullarda Lazca'nın kullanılmamasına yönelik çabalar da sınırlı, dolayısıyla kitlesel bir dönüşüm için yetersizdi. Ancak iktisadi bir değişimin gerçekleşmesi ve bölge ekonomisinin ulusal pazara eklemlenmesi, merkezin kültür politikalarının etki alanını genişletmiştir[82]. Bu dönemde devletin, Laz diline ilişkin en önemli yaptırımı, 1929 yılında sosyalist Lazlar tarafından çıkarılan *Mç'ita Muruntskhi* (Kızıl Yıldız) adlı gazetenin 29 Eylül 1927 tarih ve 5664 sayılı kararla Türkiye'ye sokulmasının yasaklanmasıdır.[83]

Türkleştirme politikası gereği Lazların, Çerkeslerin, Arapların; yani Türkiye de yaşayan tüm halkların Türk oldukları ve konuştukları dilin Türkçe olduğu iddia edilmiştir. Bu savlar Türk Tarih Kongreleri ve Güneş Dil Teorisi ile ispatlanmaya çalışılmıştır[84]. Türkleştirme politikalarına temel oluşturması amacıyla "Türk Ocağı Türk Tarih Tetkik Heyeti" kurulmuş, bu heyet "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı on bir bölümlük bir eser ortaya koymuştur. Bu eserdeki temel görüşler şöyle özetlenebilir: "Tarihin en

82. Akar, a.g.e., s. 68.
83. Fuat Dündar, *Kafkasya Hakkındaki Yasaklı Yayınlar (1920-'44)*, Kafkasya Yazıları, 2. Sayı, Çiviyazıları Yayınevi, Yaz 1997, İstanbul, s. 36.
84. Gülçiçek Günel Tekin, *Dilimiz Varlığımız Dilimiz Kimliğimizdir*, Aram Yayınları, 2002, İstanbul, s. 87.

eski devirlerinden başlayarak Orta Asya'dan doğuya, batıya, güneye kuraklık ve ekonomik nedenlerle büyük göçler olmuştur. Bu göç edenler, Brakisefal, Alpin tipinde Türkçe konuşan insanlardır. Bunlar gittikleri yerlere ileri bir uygarlık da götürebilmişlerdir. Mezopotamya'da, Mısır'da, Anadolu'da, Çin'de, Girit'te, Ege'de, Roma'da, medeniyet kuran bu insanlardır, Türklerdir. Dünyadaki medeniyetlerin kurulmasında ve gelişmesinde, dünyanın öteki köşelerine yayılmasında belli başlı pay Türkçe konuşan bu insanlara aittir." Dolayısıyla zaten dünyadaki herkes Türk kökenli olduğuna göre, bu topraklarda yaşayan farklı toplulukların hepsi Türk'tür. Buradaki temel anlayış, biz kimseyi asimile etmiyoruz, insanları asıllarına döndürüyoruzdur. Güneş Dil Teorisi de aynı şekilde zaten bütün dillerin kökeni Türkçe'dir iddiasını ortaya atmıştır. Daha sonra bu iki teori fazlasıyla temelsiz ve ispatlanamaz olmaları ve hiçbir somut veriye dayandırılamamaları nedeniyle etkisini bilim dünyasında yitirmiştir.[85]

Bu tarihten sonra Lazca'nın asimilasyonuna ilişkin iki büyük politikanın gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Bu politikalardan ilki Lazların yaşadığı bölgelerde eğitim veren okullarda "Lazca ile Mücadele Kolları"nın kurulması iken, diğeri ise "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyasıdır.

Lazca ile Mücadele Kolları

Lazca'nm ortadan kaldırılmasına yönelik en önemli faaliyetin okullarda Laz dilinin kullanılmasının yasaklanması olduğunu görüyoruz. Lazca konuşma yasağına ilişkin en tipik örneklerden biri, öğrencilerin Lazca konuşmasını engellemeyi ve böylece Türkçe öğretmeyi amaçlayan "Lazca ile Mücadele Kolları" idi. 1930'lu yıllarda ve sonrasında okullarda yaygın olarak Lazca konuşma yasağının ve Lazca konuşanlara karşı fiili yaptırımların bulunduğunu, bizzat bu eğitim süreçlerini yaşamış olanlardan öğrenmekteyiz. Zira bu yasaklamalar için herhangi bir yasal dayanağa gereksinim duyulmamıştır. Okullarda veya genel olarak Halk Eğitim Merkezleri gibi eğitim kurumlarında bu yasaklar uygulanmıştır.

85. Alişan Akpmar, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Eğitim ve Anadil", http://www.daplatform.com/news.php?nid=3570&PHPSESSID=6c23c158b366, 04.06.2009.

Vatandaş Türkçe Konuş!

1921-1938 dönemini en iyi özetleyen ifade "Türkleştirme" olacaktır. Türkleştirme yukarıda yaşandığı belirtilen olayların ve yapılan düzenlemelerin yanında Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kuruluşu, "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyalarının başlatılması ve Soyadı Kanunu'nun kabulüyle toplumun her alanında uygulanmaya ve yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemin anlayışında kuşkusuz farklı etnik kimliklere, farklı dillere, farklı dinlere ve mezheplere yer verilmemiştir. Ülkede dayatılan tek etnik kimlik Türklük ve Diyanet İşleri Başkanlığı çerçevesinde devletleştirilen Müslümanlığın Sünni-Hanefi mezhebi olmuştur. Bu temele oturtulmaya çalışılan Cumhuriyet'in Türkiye sınırları içinde yaşayan birbirinden farklı kültürlere ve inançlara sahip insanları yurttaş kılması imkânsızdı. İşte bu nedenle homojenliği sağlamanın yolu da devletin her türlü şiddeti kullanarak farklılıkları yok etmeye yönelik asimilasyoncu politikalarından geçiyordu.

Lazca gibi etnik dillerin konuşulmasının engellenmesine yönelik önemli bir uygulama olan "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyasının mimarı Türk Ocakları'nın 1927 yılında düzenlediği Dördüncü Kurultayı'nda belli başlı müzakere konularından biri azınlıkların Türkçe konuşturulmaları olmuştur. Besim Atalay bu kurultayda, belediyelerin Türkçe konuşmayan halkı ikaz, telkin, hatta tehdit etmek suretiyle Türkçe konuşmaya zorlayabileceğini söylemiştir. Bu tavra örnek olarak da Türkçe konuşmayanlara para cezası uygulayan Balıkesir Belediyesi'ni, bir diğer delege de Bergama Belediyesi'ni göstermiştir. 15 Ekim 1927 tarihinde toplanan CHF Büyük Kurultayı'nda kabul edilen nizamnamede fıkranın amacı "vatandaşlar arasında en kavi rabıtanın dil birliği, his birliği, fikir birliği olduğuna kani olarak Türk dilini ve Türk kültürünü bihakkın tamim ve inkişaf ettirmek" olarak belirtilmiştir. Fıkraya dahil olmak için de Türk kültürünü kabul etmek şart koşulmuştur.[86]

Türkçe konuşturma kampanyası Dâr-ül-fünûn Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin 13 Ocak 1928 tarihinde düzenlediği yıllık kongresinde aldığı bir kararla başlamıştır. Talebe Cemiyeti Reisi, özellikle İstanbul başta olmak üzere, azınlıkların halka açık yer-

86. Bali, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, a.g.e., s. 138'den Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği, Türk Ocakları 1912-1931*, İletişim Yayınları, 1997, İstanbul, s. 250.

lerde Türkçe'den başka bir lisan kullanmalarını yasaklamak için girişimde bulunulmasını istemiş; ardından Türk Ocakları'nda düzenlenen bir ikinci toplantıda da umumi yerlere Türkçe konuşulmasını tavsiye eden tabela ve flamaların asılmasına, okullarda konferanslar verilmesine karar verilmiştir. Uygulama ise ateşli ve gerilimli bir şekilde cereyan etmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş ve sağlamlaştırma yılları olan, Tek Parti dönemini karakterize eden, ulus-devlet anlayışını hayata geçirmeye çalışan devlet bu kampanyalar vasıtasıyla değişik etnik kökenli Müslümanlar ile gayrimüslimleri Türk millî kimliği potasında eriterek birleştirmeyi ve yeniden birer Türk yurttaşı olarak yaratmayı hedeflemekteydi. Ancak bu kampanyalar zamanla azınlıklar üzerinde baskıcı ve tacizci bir şekilde uygulanmıştır.[87]

Bu kampanya sırasında hakaretlere ve karalamalara uğrayan azınlıklar, hakaretlere karşılık verdiklerinde Türk Ceza Kanunu'nun 159. Maddesi gereğince "Türklüğü tahkir" suçundan mahkemeye verilmişlerdir. Mahkemeler Türklüğü tahkir ettikleri iddia edilen azınlık vatandaşlar aleyhine açılan davalarla dolup taşmıştır. "Türklüğü tahkir" iddiasının son derece yaygınlaşması üzerine hükümet artık bunun bir iftira olduğuna kanaat getirmiş ve bu maddeden dolayı dava açılmasına izin verilmemiştir.[88]

"Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyası, Dâr-ül-fünûn Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin adını toplum içinde duyurmaya ve kendi tanıtımını yapmaya yönelik olduğu izlenimi vermiştir. Azınlıklar bu kampanyadan son derece tedirgin olmuşlar ve üyesi oldukları sosyal amaçlı uluslararası cemiyetlerde dahi kendi aralarında Türkçe konuşmak için gayret etmişlerdir. Türkçe'yi az bilenler bile bozuk bir şive ile Türkçe konuşmaya başlamıştır.[89]

Kültürel Emperyalizmin Kendini Yeniden Üretişi

UNESCO'nun tahminlerine göre "basılı malzemenin üçte ikiden fazlası İngilizce, Rusça, İspanyolca, Almanca ve Fransızca yayımlanmaktadır". Dünyada yaklaşık 3.500 sözel ve 500 kadar yazılı dil olduğunu düşünürsek, kültürel emperyalizmin boyutunu

87. Rıfat N. Bali, "Vatandaş Türkçe Konuş!", http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf 03.01.2009.
88. Bali, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, a.g.e., s. 137.
89. A.g.e., 140.

çok daha net anlarız. Yeni nesil ikinci bir dil olarak çoğu Avrupa dili olan yukarıdaki dillerden birini seçtiğinde ve bu dilde metinler ürettiğinde kültür emperyalizmi de kendini yeniden üretmiş olacaktır.

Genç neslin Avrupa'da konuşulan bu dilleri öğrenmesinin getirdiği iş bulma, dünyanın herhangi bir yerinde insanlarla iletişim kurma gibi maddi imkânlar, Lazca'yı ya da kaybolmakta olan diğer dilleri, örneğin Afrika'da konuşulan 1.250 dilden birini, öğrenmesinin getirdiği maddi imkânlardan kıyaslanmayacak kadar fazladır. Bu nedenle genç nesil, yaşadığı ülkenin resmi dili dışında yeni bir dil öğrenmesi söz konusu olduğunda, eğer daha önce öğrenmemiş ise, tercihini yok olmak üzere olan kendi anadili yerine kendisi için daha cazip imkânlar sağlayacak Avrupa dillerinden yana kullanacaktır. Avrupa dilleri karşısında maça baştan mağlup başlayan yerel dillerin yeni nesil için cazip hale getirilmesi, yerel dillerin yok oluşunun önüne güçlü bir set çekecektir.

Kuşaktan kuşağa sözlü anlatımla günümüze ulaşan ve nihayetinde yazıya dökülen Lazca'nın serüveni Lazona'da halen devam etmektedir. Doğu Karadeniz'in en göç veren bölgelerinden biri olduğu göz önüne alındığında metropollere göç eden Lazların ve yeni nesil Lazların Laz dilini yaşatmadığı, Lazca'nın ekseriyetle kullanılmadığı da bilinmektedir.

Laz kökenli ailelerin dahi çocuklarının Lazca'yı öğrenmesini gerekli görmemesi, yeni neslin Lazca'ya olan ilgisini ne yazık ki daha da azaltmaktadır. Lazca'nın çocuklarda şive bozukluğuna yol açtığı inancı, köylü dili olarak algılanması, binlerce yıldır kültürü nesillere aktaran bu dilin hak ettiği değerin toplum tarafından anlaşılamaması, Lazca'nın yok oluşuna zemin hazırlamaktadır.

Modernizmin Etkisi

Laz halkının yaşadığı bölgelerde, 1970'li yıllar boyunca, modernleşebilmenin ölçütlerinden biri Türkçe konuşmak olarak algılanmıştır. Bu anlayış gereği eğitimli kesim kamusal alanda Türkçe konuşmaya özen göstermiştir. Lazca'nın köylülüğü ifade eden bir dil olarak algılanması ve bireysel gelişmenin önünde bir engel olarak görülmesi, dilin birey ve toplum nezdinde değersizleşmesine neden olmuştur.

Laz aileleri, çocuklarının okuldaki başarısızlığının faturasını, Lazca konuşmaya çıkarmıştır. Lazca bilen bir çocuğun Türkçe'yi öğrenemeyeceğine, eğitim hayatında başarısız olunacağına, bunun da sosyal yaşamda, kariyer edinmede engel teşkil edeceğine Laz halkı kendisini inandırmıştır. Dil asimilasyonunda diğer etkenlerin yanında, geleneksel köy yaşamının insanlar üzerinde bıraktığı olumsuz psikoloji de etkili olmuştur. Dil eskiye ait olanın, gelenekselin, kadın emeği üzerine kurulu ağır yaşam koşullarının simgesel ifadesiydi. Aileler tüm bu sebeplerden ötürü çocuklarıyla Lazca diyalog kurmamaya özen gösteriyorlardı. Lazca'nın değersiz bir dil olduğu düşüncesi merkezden çevreye doğru yayılan ve ailelerin ikna olmasıyla sonuçlanan bir süreçtir.[90]

Kuşkusuz belirtmek gerekir ki, Lazca'nın yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan diller arasına girmesinde devlet politikaları kadar modernleşmenin getirdiği etkiler de çok önemlidir. Bugün kendisine Laz dili ve kültürüne katkılarından dolayı müteşekkir olduğumuz, rahmetli Dr. Nizamettin Alkumru *Şimşir Kokardı Azlağa, Anılarla Laz Kültürü* kitabında Lazların modernleşme süreciyle birlikte dillerinden kopuşunu şu satırlarla ifade etmektedir:

> ...1970 yıllarında ve sonralarında yeni geniş yollar, limanlar, havaalanları, yeni fabrikalar, barajlar yapılmış, madencilikle ilgili çok sayıda büyük iş alanları açılmış, insanlar şehirlerden şehirlere, bölgelerden bölgelere koşmuşlardır. Bu suretle halklar birbiriyle adeta karışmış, Anadolu'da halkların harmanlanması yaşanmıştır. Bu durum aralıksız devam etmektedir ve bu kaynaşmada insanlarımızın ortak anlaşma dilleri elbette Türkçe olacaktır.
>
> Türkiye çapında yapılan elektrifikasyonla hemen her köşeye elektrik verilmiştir. Bilhassa 1980'lerden sonra, tatilleri değerlendirme düşüncesinin doğması, turistik tesislerin açılması, turlarla yurtiçi ve dışı gezilerin düzenlenmesi, bunların zamanla daha da yaygınlaşması ile geniş alanda halklar karışmaya devam etmiştir. Bu karışık toplumun dili elbette ki Türkçe olacaktır...
>
> İlerleyen teknoloji ile gelişen iletişim her il, ilçe hatta belde ve köylere kadar uzanmış ve buralarda günlük gazete okuma olanağı sağlanmıştır. Lazlar gibi Türkiye'deki tüm etnik halklar arasında ve Türkler ile yapılacak evliliklerde kullanılacak dil Türkçe olacaktır.
>
> Yurtdışı, bilhassa Almanya ve diğer Avrupa ülkelerine çalışmak için göç eden aileler arasında anlaşma dilleri Türkçeden başka ne olabilir? Yalnız

90. Avcı, a.g.e., s. 127.

> bu kadar mı? Bu yabancı devletlerde doğup büyüyen çocuklar da bu ülkelerde anadilleri ile değil, yaşadıkları ülkelerin dili ile konuşacaklardır. O çok güzel, ahenkli Lazcamızın gelecekte unutulan diller grubunda yer alması, XX. yüzyıldan itibaren yaşanmış ve halen yaşanmakta olan sosyal yaşamların bir sonucudur...[91]

Kuşkusuz, modernleşme yerel dillerin aşınmasında çok önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak Türkiye'de Türkçe'nin dışında konuşulan pek çok dil arasından Lazca'nın yok olmak üzere olan birkaç dilden birisi olması, bu dilin yok oluşunun sadece modernleşmenin etkisiyle açıklanabilecek bir durum olmadığının en açık göstergesidir. Lazlara uygulanan sistemli asimilasyon politikaları, modernleşmenin de etkisiyle büyük ölçüde başarıya ulaşmış ve bugün Lazca, iki kuşak sonra konuşulmayacağı öngörülen bir dil haline gelmiştir.

Lazona'dan Göçler

Lazona'da tarım arazileri yetersiz, nüfus yoğunluğu düşük, üretilen tahıllar miktar ve çeşit olarak sınırlıydı. Bu nedenle Lazların uzun yıllardır Karadeniz'in çeşitli bölgelerine çalışmaya gittikleri ve Karadeniz limanlarında denizcilik faaliyetleri yürüttükleri bilinmektedir. Ortaçağda Kafkasya, Kırım ve Karadeniz'in ticari olarak gelişmiş liman kentleri Lazların tarihsel olarak ticari ve kültürel ilişkilere sahip oldukları merkezler olmuştur.

Bir Ötekileştirme Silahı: Laz Fıkraları

Lazca ve Laz kültürünün asimilasyonuna yönelik bir diğer alan ise Laz fıkralarıdır. Anadolu'da dilden dile dolaşan ve "aptal Laz tiplemesi" içeren bu fıkralar, karşımıza şovenizmin en inceltilmiş şekli olarak çıkmaktadır. Yetişkin Lazlar için bir sorun teşkil etmese de, ilk ve ortaöğrenim düzeyindeki çocuk ve gençler üzerinde bu fıkralar etkisini olumsuz şekilde göstermektedir. Toplum içinde kendisini ifade etmeye çalışan çocuk ve gençler, çoğu zaman kendi dil ve kültürleriyle karşı karşıya kalmaktadır.

Kıvrak zekâya sahip, hazırcevap tiplemelerin bulunduğu bazı nadir örnekleri saymazsak, fıkralarda tiplemelerin hepsi eşit ölçüde "kafası az çalışan" ve komik unsuru oluşturmak için zincirleme

91. Alkumru, a.g.e., s. 187-198.

bir şekilde mantıksızlık örneği sergileyen özdeş kişiliklerdir. Fıkralardaki tiplemeler birbirlerini alt etme çabası içerisindedirler ve bu çaba eleştirel bir boyuttan uzak olması bir yana, genelde bir çekişmenin, bahse girmenin doğal sonucu olarak ortaya çıkar[92]. Nasrettin Hoca ve Bektaşi fıkralarındaki eleştirel ve mantıksal çıkarımlar, Laz fıkralarında bulunmamaktadır. Nasrettin Hoca ve Bektaşi fıkralarında, Nasrettin Hoca'nın ve Bektaşi'nin ileri görüşlülüğü, kıvrak zekâsı öne çıkarılırken, Laz fıkralarında Lazların aptallıkta herhangi bir sınır tanımadığı vurgulanır.[93]

Platon ve Aristoteles tarafından ortaya konan ve modern dönemde Thomas Hobbes tarafından güçlendirilen "Üstünlük Kuramı" çerçevesinden komik olana bakıldığında, "birdenbire içimizi bir yücelik duygusu kaplar". Hobbes'a göre, daha önce bize ait olan zayıflıklarımızla karşılaştığımızda, birdenbire içimizi bir yücelik duygusu kaplar. İşte gülme, bir kendi kendini kutlamadır; her şeye karşı olan bütün bu savaşımda, kendimizi bir başkasından ya da daha önceki durumumuzdan daha iyi görme duygusu üzerinde yükselmektedir.[94] Bu durum Platon'un ifadesiyle "belirli bir kötülemeyi" içerir. Nasrettin Hoca'nın, fıkralarında diğerlerinden daha akıllı ve erdemli bir tip olarak sunulması, kusurlu olanı kötüleyici bir eylemdir.[95] Laz fıkralarında ise bu kuram tersinden işlemektedir. Karadenizli, özelinde ise Laz olan, Temel, Dursun, Fadime gibi tiplemeler, egemen ulus çemberinin dışında, kendisine ait bambaşka bir kültürü bulunan ve bu nedenle de "üstün olanın" dışında kalan, ötekileştirilebilen bir konumda kalmıştır.

Laz fıkraları üzerine söylenebilecek bir diğer konu ise, Kolivar'ın "Fadime ve Temel'in Dili" adlı makalesinde belirttiği üzere, "Temel Fıkraları"nda ifadelendirilen "Karadeniz şivesi"nin,

92. Erol Tanrıbuyurdu, "Temel Fıkralarında Toplumsal Eleştiri", *Milli Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 75, s. 106.

93. "Çin'de canlı beyin lokantasında her çeşit beyin bulunurmuş. Beyin lokantasına gelen bir müşteri garsona beyin fiyatlarını sorunca garson, 'Fiyatları değişiyor, en pahalı beyin ise Laz beyni' diye cevaplamış. Müşteri nedenini sorunca, 'İki Laz kesiyorsun, bir beyin çıkıyor' diye cevaplamış." Bu fıkra Lazların sadece Anadolu'da değil, dünyada akılsızlık konusunda en tanınmış olduklarını ifade eden fıkralardan sadece biri. "Bir Alman, bir İngiliz, bir de Laz..." diye başlayan ve tespitimizi doğrulayan birçok fıkranın varlığını da düşündüğümüzde, Laz fıkralarının asimilasyon politikalarının önemli bir silahı haline geldiğini söylemek mümkündür.

94. John Morreal, *Gülmeyi Ciddiye Almak*, İris Yayınları, 1997, İstanbul, s. 10.

95. Bilgen Aydın, "Mizah Yaratma Eyleminde Nasrettin Hoca", *Milli Folklor*, Yıl 14, Sayı 55, s. 27.

Karadeniz halkının konuşma çeşitliliğini hiçbir biçimde yansıtmamak bir yana, bu "şive"nin dayandığı Trabzon ağzını da tam olarak yansıtmadığıdır.[96] Laz fıkraları vasıtasıyla betimlenen Lazlara ait dil, gerçeğiyle hiç uyuşmayan, aptal Laz tiplemesinin tamamlayıcısı halini almıştır. "Uy", "da" ekleri Lazca konuşabilmek için, fıkra dinleyicilerine yeterli ölçü olarak kanıksatılmıştır. Lazca'nın apayrı bir dil olduğu bilincinin, Laz fıkralarından öğrenilenden daha az yaygın olduğu gerçeği göz önüne alındığında, Laz fıkralarının, Lazca'nın yok olmasına karşı toplumu duyarsız kıldığını söylemek mümkündür.

Temel'in, kimi zaman kurnazlığı, hazırcevaplığı ve pratik zekâsıyla övüldüğü fıkralarla da karşılaşılmaktadır. Ancak bu türden fıkralar sayıca, argoda "sakarlığın/aptallığın vb ötesinde, "Laz mısın!" veya "Saat 12'yi geçti mi!" gibi aşağılamaya yönelik vurguların halk arasında söylenmesine yol açan fıkralara nazaran çok daha azdır.[97] Laz fıkralarının, ilk etapta masum ve sadece gülmeyi amaçlamış olduğu düşünülse de, Laz kimliği üzerinde oluşturduğu tahribatın, şiddetin doğuracağı tahribattan daha etkili olması da muhtemeldir.

Laz Kültür Hareketinin Önündeki Hukuki Sorunlar

Türkiye'nin son dönemde ulaştığı anayasal ve yasal gelişim, Avrupa Birliği'ne girebilme kaygısıyla da olsa, çok önem arz etmektedir. Özellikle son dönemde, bazı milletvekillerinin TRT'de Lazca yayın yapılacağına ilişkin söylemleri, Laz dili ve kültürü adına umut verici gelişmelerdir. Lazca yayın, memleketlerinde yaşamayan çok sayıda Laz'ın evlerine Lazca'nın konuk olmasını sağlayacaktır. Lazların kültürlerini ve dillerini ev içinde gündemde tutmaya yarayabilir. Ayrıca TRT'de Lazca yayın yapılmasına yönelik düzenlemeler, Lazların kendi yayınlarını yapmaya yönelik girişimlerinde yasal imkânlar sunabilir. Ancak hızla yok olmaya yüz tutmuş Laz dilinin hayatta kalmasına yönelik çabalar arasında Lazca yayın tek başına yetersiz kalacaktır.

Metropollerde yaşayan, kendi kültürlerinden kopmuş çok sayıda Lazın talepleri doğrultusunda, Lazca eğitim veren dil kurs-

96. Ayşenur Kolivar, Fadime ve Temel'in Dili, *Temel Kimdir*, Der. Ömer Asan, Heyamola Yayınları, 2006, İstanbul, s. 208.
97. R. Aslıhan Aksoy Sheridon, "Temel Fıkralarında Ötekileştirme Boyutu", *Milli Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 75, s. 102.

larının açılması, Lazca'nın doğru öğrenilmesi ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Avrupa Birliği'ne uyum çalışmalarının da etkisiyle Türkiye, 2002 yılında yerel dillerin öğretilmesini hedefleyen kursların açılmasına yönelik düzenlemeler getirmiştir. Bu amaçla, 2923 sayılı Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi Kanunu'nun 1. ve 2. Maddeleri değiştirilerek Yabancı Dil Eğitim ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanun yürürlüğe sokulmuştur.[98] Bu kanunun uygulanmasına yönelik çıkarılan ve 05.12.2003 tarihli, 25307 no'lu Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik" ile açılacak dil kurslarına ilişkin çeşitli düzenlemeler öngörülmüştür.

Bu yönetmelik, Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak Cumhuriyet'in Anayasa'da belirtilen temel niteliklerine, Devlet'in ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olmayacak şekilde Türk vatandaşlarının, günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi için faaliyette bulunmak amacıyla yürürlüğe sokulmuştur.[99] Yönetmeliğin 7. Maddesi'nde farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi amacıyla kurslarda çalışma izni verilecek yönetici, öğretmen, uzman öğretici, usta öğretici ve diğer personelin, 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği ile Millî Eğitim Bakanlığı Özel Kurslar Tip Yönetmeliği'nde belirtilen genel nitelik ve koşulları taşıması gerektiği ifade edilmiştir. Bu kanun ve yönetmeliklere baktığımızda ise kurslarda eğitim verebilecek öğretmen ve uzman öğreticinin kendi alanında yüksek öğrenim görmüş kişi olduğu ifade edilmiştir.[100]

Bu yönetmelikle fiili anlamda Lazların, Lazca kursu açmasının önüne geçilmiştir. Zira dünyanın hiçbir yerinde Laz dilini öğreten ve bu konuda diploma veren bir üniversitenin olmadığı bilinmesine rağmen, Laz dili eğitimi verecek olan kişilerde Laz dili diplo-

98. 4771 sayılı ve 03.08.2002 tarihli Kanun (09.08.2002 tarih ve 24841 sayılı Resmi Gazete).
99. Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Yönetmelik 5. Madde.
100. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kursları Tip Yönetmeliği 5. Madde.

ması sahibi olmasını aramak, Laz dili kursunun açılmasına engel olmaktır. Türkiye, kanunların ve yönetmeliklerin satır aralarına gizlenmiş hukuki engellemeleri kaldırmalı ve Laz dilinde eserler vermiş ve Laz dilinde yeterli bilgiye sahip olduğu konusunda Laz aydınlarının çoğunun hemfikir olduğu gönüllü kişilerce, Laz dilinin genç kuşaklara öğretilmesine izin vermelidir.

Sonuç

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından bu yana ülkemizde ve dünyada çok şey değişmiştir. Türkiye'nin, Lozan Antlaşması'nda yapılan azınlık tanımıyla kendisini sınırlaması, günümüz çağdaş hukuk sistemlerine uyum sağlamakta kendisine ayak bağı olmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye olma hedefiyle yol alan Türkiye'nin, azınlıkları yeniden tanımlaması ve bu azınlıklara kendi kültür ve dillerini yaşatabilme konusunda pozitif sorumluluklar alması, uygulamak yükümlülüğü altına girdiği diğer uluslararası anlaşmalar da göz önüne alındığında, zorunluluk teşkil etmektedir.

Kurulduğu tarihten bu yana ulus-devlet çizgisinde bir politika benimseyen Türkiye'nin, varlığı Anadolu'da kendisinden binlerce yıl öncesine dayanan halklarla barışması, bu halklara kendi kültür ve dillerini yaşayabilme özgürlüğünü vermesi, sadece uluslararası ve uluslar üstü kuruluşlara katılmasının getirdiği bir görev değil, aynı zamanda sosyal ve hukuk devleti olmanın getirdiği en önemli görevlerden biridir.

Türkiye'nin mevzuatında yaşanan gelişimde Avrupa Birliği'nin getirdiği kıstasların etkili olduğu, Türkiye'ye çifte standart uygulandığı, azınlık haklarının ve kültürel çalışmaların arkasında ülkeyi zayıflatmaya çalışan dış güçlerin olduğu, Lazların da kültürlerini yaşatmak istemekle, Türkiye üzerinde oynanan tuzağa, istemeden de olsa, alet olduklarına ilişkin haksız ve mesnetsiz suçlamaların da tanığı olduk. Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda, omuz omuza vatanı birlikte kurtardığı halklara karşı atılması gereken adımların atılmamasının faturası da bu tartışmalarla ne yazık ki, bu ülkenin halklarına, özelimizde ise Lazlara çıkarılmaya çalışıldı. Lazca köy isimlerinin iadesini henüz dillendirdiğimiz günlerde bazı gazetelerde, "Kürtlerden sonra Lazlar da..." diye devam eden manşetlerle gösterilen şovenist tepkilerle, haklı taleplerimizin halk nezdinde meşruluğuna nasıl gölge düşürülmeye, nasıl özünden saptırılmaya çalışıldığını ne yazık ki üzülerek okuduk.

Laz derneğince yapılan, TRT'de Lazca yayın yapılması ve Recep Tayyip Erdoğan Üniversite'sinde Laz Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nün kurulması yönündeki taleplerin reddedilmesi, yasal sayının üzerinde talebe rağmen okullarda seçmeli Lazca eğitimin yapılmaması, Meclis Anayasa Komisyonu'nun ötekileştirmeyi ötekileştirdiği iddiası taşıyan Sivil Anayasa çalışmalarında dahi, SİMA Laz Vakfı metninin dikkate alınmaması elbette ki biz Lazlarca kaygıyla karşılanmıştır. Yeni oluşturulacak Anayasamız, belirttiğimiz hassasiyetleri dikkate almalı, alt norm niteliğindeki yasa, tüzük ve yönetmeliklerin önünü özgürlükler yönünden açmalıdır.

Mevcut anayasal düzenleme Anadolu mozaiğinde yaşayan halkları monist (tekçi) anlayışa mahkûm etmiş, etnik çeşitlilik içerisinde sayılan, farklı kültür ve dillere yaşam hakkı tanımamıştır.

Laz Vakfı'nın, TBMM Anayasa Komisyonu'ndan talebi olan, Anayasa'daki monist anlayışın egemen olduğu hükümler kaldırılarak "Devlet, Anadolu'da yaşayan halkların dilinin ve kültürünün yaşatılmasında pozitif yükümlülükler alır" hükmünün getirilmesi, büyük önem arz etmektedir. Bu anayasal düzenlemenin sonucu olarak devletin, yok olmak üzere olan Lazca ve Laz kültürü ile Anadolu'da varlığını devam ettiren diğer dil ve kültürler için alacağı pozitif yükümlülükler şöyle özetlenebilir:

* Değiştirilen yer isimleri iade edilmelidir.
* Lazca ve Anadolu'da konuşulan diğer diller ilköğretim ve üniversitelerde seçmeli ders olarak okutulmalıdır. Evde konuşulan Lazca ile yok oluşun önüne geçilememektedir.
* Üniversitelerde Laz Dili ve Edebiyatı Enstitüleri açılmalıdır.
* TRT'de Lazca yayın yapılmalıdır.
* Lazca'nın öğretilmesine yönelik her türlü yasaklamalar kaldırılmalı, Laz kurumlarınm Lazca öğretmesine yönelik çabaları teşvik edilmelidir.

Yukarıda somutlaştırdığımız taleplerin yasal düzenlemeleri acilen gerçekleştirilmelidir. Anayasaya çoğulcu anlayışın hâkim olması, Türkiye'yi çağdaş, ileri demokrasi anlayışına sahip bir ülke olmaya daha da yaklaştıracaktır.

Türkiye münhasır seviyeye yükselmiş, sosyal hukuk devleti olma yükümlülüğünü, başta çağdaş, kamusal eğitim sistemini ha-

yata geçirerek sağlayabilir. Toplumun üyelerinin farklılıklara karşı hoşgörülü olma, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duyma, empati yapma, kamusal çıkarları bireysel çıkarların üstünde tutma, hak ve sorumluluklarını bilme, siyasi sorunlarla ilgili fikir beyan etme, tartışmalara katılma, başkalarının fikir ve düşüncelerini dinleyip anlamaya açık ve hazır olma, siyasal ve sosyal kurumların adil işlemesiyle ilgili olarak üzerine düşeni yapma gibi yetilerin gelişiminde kamusal eğitim sistemi hayati bir işlev görmektedir[101]. Toplumu oluşturan bireylerin bu yönde gelişimi, ülkemizde yaşanan zenginliği artıracak, farklılıklara yönelik şiddetin dozunu ve toplum içerisindeki meşruluğunu azaltacaktır.

101. Nazif Tok, *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 13.

Kaynakça

1906 Trabzon Vilayet Salnameleri.

Akar Rıdvan, "Bir Resmi Metinden Planlı Türkleştirme Dönemi", *Birikim*, İstanbul, Haziran 1998, Sayı 110.

Akpınar Alişan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne Eğitim ve Anadil", http://www.daplatform.com/news.php?nid=3570&PHPSESSID=6c23c158b366, 04.06.2009.

Aksamaz Ali İhsan, *Dil-Tarih-Kültür-Gelenekleriyle Lazlar*, Sorun Yayınları, 2000.

Aksoy Sheridan, R. Aslıhan, "Temel Fıkralarında Ötekileştirme Boyutu", *Milli Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 75.

Aksoylu Kamil, "Laz Dili ve Alfabesi", http://www.lazebura.net/content/view/966/1199/, 12.12.2008.

Algan Bülent, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, s. 23'ten Bülent TANÖR, *Türkiye'de İnsan Hakları Sorunu*, Genişletilmiş Baskı, BDS Yayınları, İstanbul, 1994.

Alkumru Nizamettin, *Şimşir Kokardı Azlağa*, Anılarla Laz Kültürü, Çiviyazıları/Mjura, Mayıs 2005, s. 40-41.

Avcı İsmail, "Lazlarda Sosyo-Kültürel Değişim", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Aydın Bilgen, "Mizah Yaratma Eyleminde Nasrettin Hoca", *Milli Folklor*, Yıl 14, Sayı 55, s. 27.

Bali, N. Rıfat, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, a.g.e., s. 138'den Üstel Füsun, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği, Türk Ocakları 1912-1931*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Bali, N. Rıfat, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Yahudileri, Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2005.

Bali, N. Rıfat, "Vatandaş Türkçe Konuş!" http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/turkce_konusma_birgun.pdf 03.01.2009.

Batum, 1942 (Şilyançxoroşi jureneçi do juri), Çev. İsmail A. Bucaklişi.

Bir Eşitlik Arayışı: Türkiye'de Azınlıklar, Rapor, Uluslararası Azınlık Hakları Grubu (MRG) ve İstanbul Barosu, 2007.

Bozkurt Gülnihal, "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1993, Cilt 43, Sayı 1-4.

Case of Gorzelik and Otherd v. Poland (17 February 2004).

Çavuşoğlu, Naz, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Su Yayınları, Nisan 2001.

Dündar, Fuat, *Kafkasya Hakkındaki Yasaklı Yayınlar (1920-'44)*, Kafkasya Yazıları, 2. Sayı, Çiviyazıları Yayınevi, İstanbul, Yaz 1997.

Erdoğan, Birsel, *Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları*, Avrasya Dosyası, BM Özel, İlkbahar 2002, Cilt 8, Sayı 1.

Günel Tekin Gülçiçek, *Dilimiz Varlığımız Dilimiz Kimliğimizdir*, Aram Yayınları, İstanbul, 2002.

Hekimoğlu, Mehmet Merdan, *Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Açısından Azınlık Hakları ve Türkiye*, Detay Yayıncılık, Ankara, 2007.

http://66.102.1.104/scholar?hl=tr&lr=&q=cache:Egt_VhhRaSAJ:www.tesev.org.tr/etkinlik/Amacimiz_Devletin_Bekasi_Final.pdf 17.12.2008.

http://www.darulkitap.com/muhtelif/sosyalbilimler/a/049.htm, 23.10.2008

http://www.forumgazetem.com/native.htm, 15.11.2008.

http://www.kolkhoba.org/makaletrk2.htm 16.11.2008.

Hür, Ayşe, "Tez zamanda yer isimleri değiştirile!", http://www.taraf.com.tr/makale/4295.htm, 15.05.2009.

İsmail Avcı Bucaklişi, *Lazuri-Turkuli Nenapuna*/ Lazca-Türkçe Sözlük, Akyüz Yayıncılık, İstanbul, 1999.

Kaboğlu, İbrahim, "İnsan Hakları, Azınlık Hakları ve Türkiye", Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları, İstanbul Barosu Yayınları, İstanbul, 2002.

Karahanoğulları, Onur, *Hukuk ve Adalet, Kamu Reformu Tartışmalarına Metodolojik Bir Bakış*, Bahar 2004.

Kolivar, Ayşenur, "Fadime ve Temel'in Dili", *Temel Kimdir*, Der. Ömer Asan, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2006.

Kurubaş, Erol, *Asimilasyondan Tanınmaya, Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Asil Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2006.

Meray, Seha L., Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Cilt 1, Kitap: 2, Ankara, 1970.

Morreal, John, *Gülmeyi Ciddiye Almak*, İris Yayınları, İstanbul, 1997.

Oran, Baskın, *Türkiye'de Azınlıklar, Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2008.

Özgün, M. Recai, *Lazlar*, Çiviyazıları/Mjura, 3. Baskı, İstanbul, 2000.

Parla, Reha, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Uluslararası Temelleri, Lozan-Montrö*, 2. Baskı, Lefkoşa, 1987.

Rousseau, Jean Jeacques, *Toplum Sözleşmesi*, Beyik Yayınları, İstanbul, Ağustos, 2004.

Sorun Polemik, "Yerel Diller, Ana Dilleri Yaşatmak mı? Öldürmek mi?", Sayı 5, Kış 2002, http://xvalamgeri.blogcu.com/yerel-diller_2882886.html, 16.11.2008.

Şoenu, Mehmet Fetgerey, Çerkes Meselesi Hakkında Türk Vicdan-ı Umumiyesine ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Arıze 1, 2, İstanbul, 1923.

Tanrıbuyurdu, Erol, "Temel Fıkralarında Toplumsal Eleştiri", *Milli Folklor*, 2007, Yıl 19, Sayı 75.

Taşdemir, Hakan & Saraçlı, Murat, "AB ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu", http://www.usakgundem.com/makale.php?id=308 10.12.2008.

Tesev, "Amacımız Devletin Bekası", *Demokratikleşme Sürecinde Devlet ve Yurttaşlar*, TESEV Yayınları, Kasım 2005, s. 18.

Tok, Nazif, *Kültür, Kimlik ve Siyaset*, Ayrıntı Yayınları, 2003.

Vanilişi, Muhammed & Tandilaya, Ali, *Lazların Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul, 1992.

Yokuş, Sevtap, "Türkiye'de Avrupa Birliği'ne Uyum Hedefli Anayasal Değişimde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Esas Alınması", Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2005/I.

Değişmeyen Öteki: Ermeniler

Yetvart Danzikyan

Türkiye Cumhuriyeti'nin her zaman bir resmi ideolojisi olmuştur ve bu ideoloji "medya" olmadan yürütülmez. En önemli ayak budur. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ve sonrasında (90'lara kadar) buna "basın" diyorduk. Elbette ki TRT de bu "basın"ın içindeydi ama 90'lardan sonra özel televizyonların hayatımıza girişi ile çerçeve oldukça genişleyince "basın" bunu karşılamaz oldu ve medya kavramına ihtiyaç duyduk. Dikkate değer, ilginç bir ilişki biçimidir. Çerçeveyi devlet belirler, hükümet benimser, o çerçeve içinde kalır ve medya da uygular. Ve şu noktaya hemen dikkat çekmek gerekir: bu resmi ideolojinin kapsama alanı gayet geniştir ve sadece azınlıklar, ötekiler için geçerli

değildir. Toplumda çok çeşitli gruplar bu resmi ideolojinin "dışarıda bıraktığı" alana girer ve mesela bunları matematikteki gibi gruplar halinde şemalaştırırsak, dışarıda kalmayanların/gerekli kriterlere uyanların çok ince bir dilim oluşturduğunu görürüz. Ancak bir özelliğiyle "dışarıda kalan" başka bir özelliğiyle "içeride" kalabildiği içindir ki bu kesişme grubu anlamlı bir çoğunluk haline gelebilmektedir. Fakat bütün bu değişkenliğe karşın, her durumda "dışarıda kalan" gruplar vardır. Bunların başında Ermeniler geliyor. Hepsine geleceğiz. Ama gelin önce medya kimin dışarıda kaldığına nasıl karar verir, ona bakalım.

Medya Nasıl Karar Veriyor?

Medya iki düzeyde kimin "öteki" olduğunu anlar:

a) Resmi ideolojinin ayırıp bir köşeye koydukları, ki bunlar sadece azınlıklar değildir. Resmi ideolojiyle yüzleşmeye kalkışan herkes bu kategorinin içine girer. Siyasal Kürt hareketi, sosyalist hareket, radikal -kimi zaman gerçekten öyle olan, kimi zaman öyle olduğu düşünülen- İslamcı hareket, Romanlar, eşcinseller, hayat kadınları, translar... Bunlar medyanın "genetik" bir bilgiyle "öteki" olarak gördüğü, gelişmeleri o çerçeveyle sunduğu gruplardır. Bunlar için siyasi atmosfer kollanmaz, bu gruplar her zaman olağan şüphelidir, bu grupların içinde olduğu, daha doğrusu bu grupların resmi otorite ile karşı karşıya geldikleri her tür vaka için rahatlıkla[1] alaycı, itham edici bir dil kullanılır. Medya bunun için kendi içinde bir teatiye lüzum görmez. Genellemeden elbette kaçınmak gerekir ama "merkez medya"nın belirli bir alışkanlık kazanmış her üyesi böyle bir vaka önüne geldiğinde ne yapacağını, nasıl davranacağını iyi bilir. Gereken şekilde davranmayanlara zaten "doğru"nun ne olduğu anlatılır. Mesajı alanlar yola o aşamadan sonra doğru biçimde devam ederler. Mesajı almamakta direnenler ise ya merkez medyada var olmayı seçmezler ya da fazla yükselmeden kenarda bir yerde hayatlarına devam ederler. Bellidir, onlardan yönetici olmayacaktır. Elbette ki istisnalar her zaman olmuştur, bu denge-

1. Şu notu hemen düşmek gerekir, son zamanlarda gittikçe güçlenen ayrımcı dili teşhir edici çalışmaların etkisiyle ve İslamcı bir geçmişten gelen AKP'nin iktidarını güçlendirmesinin ve yeni bir resmi ideoloji oluşturmasının da katkısıyla bu çizdiğimiz tablo revize edilmiştir. Bazı gruplar listeden "çıkmış", bazıları da girmiştir. Çoğu hâlâ yerlerini korumakta. Ancak yine de kritik anlarda medya kendini tutamamakta, yazılı basında yapamadıklarını ise internet sayfalarında yapabilmektedir.

yi sindiremeyip de ilerleyenler her zaman olmuştur; ancak genel denge bu yöndedir. Daha doğrusu uzun ama uzun yıllar boyunca bu yönde gitmiştir. Bilhassa 2000'ler sonrasında bu alanda şimdiye kadar ne haltlar yendiğinin farkına varıldığını ve merkez medyada kimi "özerk" alanlar oluştuğunu not düşmek gerekir. Ancak hâlâ büyük oranda "denge" tarif edildiği gibidir.

b) Siyasi atmosfere ve değişen dengelere göre bir anda kendini oyunun dışında bulanlar: Bunlar güç mücadelesi içinde yenik düşen ve bir anda çıplak kalan Hükümet, siyasi parti üyeleri, belediye başkanları ya da bir zamanın kudretli işadamlarıdır. İktidara gelmiş olabilirler ancak bu iktidarın geçici olduğunu medya bilir ve anlar. Gerçek gücü ellerinde tutanlar o mesajı bir şekilde vermeyi iyi bilirler. Resepsiyonlarda, kokteyllerde, toplantılarda kimi etkili isimler kimlerin defterinin dürülmek üzere olduğunu ima ederler ve müteakip günlerde gelen açıklamalarla ya da hukuki adımlarla bu mesajların sağlaması yapılmış olur. Medya bu aşamadan sonra "dışarıda kalan"lar hakkında nasıl davranacağını gayet iyi bilir ve buna göre pozisyon alır. Bir zamanların güçlüleri bir anda "a" grubundakilerin arasına katılmıştır. Aynı şekilde her medya çalışanı bunlarla ilgili bir haber önüne geldiğinde nasıl bir dil kullanacağını gayet iyi bilir. Evet, elbette ki bu dengeyi sindiremeyenler olur. Devamını biliyorsunuz zaten.

Meselemiz şudur: Peki medya bunu mecburen mi yapar yoksa gönüllü olarak mı? Bu sorunun yanıtı kritik önemdedir. Cevabın basit olmadığını söyleyelim, şimdiden..

Gönüllü mü, Mecburen mi?

Türkiye'de medya yapılanmasıyla ilgili bir durumdur bu. Şöyle başlayalım. Türkiye'de medya-iktidar ilişkisi hakkında siyasetle biraz ilgilenen her okurun kafasında bir model vardır. Medya pahalı bir iştir, iktidar ile iyi ilişkiler içinde olmak gerekir, hele 90'lar sonrasında medyanın holdingleşmesiyle ilişkiler iyice iç içe geçmiştir, dolayısıyla medyayı "Hükümet"ten ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu doğrudur ama doğrunun sadece bir parçasıdır. AKP döneminde TSK ağırlığının kalkmasından önceki dönemi düşünecek olursak işin bir de "devlet", yani TSK ayağı vardır. Düşünüldüğünde "sermaye"yi doğrudan etkileyen musluklar hükümetin elindedir ama asıl belirleyici olan TSK'dır. Bu dengeyi nasıl açıklamalı?

Medya şunu iyi bilir: Hükümetler geçici, TSK kalıcıdır. 2010 öncesi dengeden bahsediyorum elbette. Nihayetinde medya 3 askeri darbe, bir de post-modern darbe görmüş, TSK'nın bir kez yola çıktığında bir şekilde sonuca ulaştığını (yine 2000'ler öncesinden bahsediyorum elbette) fark etmiştir. Dolayısıyla ancak ve ancak bir güç dengesi içinde var olabilen bir işadamından başka bir şey olmayan medya patronu, bu verili durum üzerinden hareket eder. Hükümet güçlüyken zaten mesele yoktur; ancak Hükümet ve TSK karşı karşıya geliyorsa o zaman zor günler başlar. Nihai aşamada kimin galip geleceği bellidir ama o uzun ve zorlu süreçte yine de bir denge tutturmak gerekir çünkü her hamle darbeyi amaçlamaz, "devlet" bazen mevzi hamleler yapar; bir Hükümet'in doğal gibi görünen yollarla iktidardan düşmesi de hedeflenebilir. Buralarda da dikkatli olmak zorundadır medya.[2]

Neyse konuyu dağıtmayalım. Medya gerçek gücün kimin elinde olduğunu bilir. Resmi ideoloji de zaten bu gerçek gücü ellerinde tutanlar tarafından oluşturulmuştur. Yakın tarih bunun örnekleriyle doludur. Dolayısıyla bilhassa Ermeni, Kıbrıs ve Kürt meselelerinde ve eski tebaalar, yeni komşularla ilgili (Yunanistan, Araplar vs) meselelerde kerteriz alınacak yer bellidir. Devlet ne diyorsa zaten hükümet de onu demektedir; dolayısıyla medya da aynı şeyi söyleyecektir. Burada hiçbir şüphe yoktur. Devlet kimi zaman gayri nizami harp usullerine başvurabilir (Kıbrıs'ta olup bitenler, 6-7 Eylül, 90'larda Güneydoğu'da olanlar vs). Merkez medya bunu bilir ama bilmezden gelir. Zamanı gelince ya da dengeler değişince açıklar.[3]

2. Medya elbette kendi kendine de hükümet düşürme ya da siyaseti etkileme operasyonlarına girişebilir. Bu, bilhassa 90'larda yaygındı. Böyle dönemlerde de birileri iktidarda olsalar bile hedef haline gelebilirler. Bu operasyonlara yazımızın konusu olmadığı için detaylı biçimde girmiyoruz; ancak halihazırda sermaye medyasının siyaset üzerinde -Hükümet'e rağmen- operasyon yapma gücü neredeyse sıfırlanmışsa da, bu kez de Hükümet'e yakın medyada iktidar bloku içindeki hesaplaşmalar çerçevesinde kimi çelme takma/alttan sandalye çekme operasyonları/girişimleri gözlenebilmekte.

3. Bir zamanların kudretli medya patronu Dinç Bilgin'in 2013 yılında *Türkiye* gazetesine verdiği röportaj, bu çerçevede hayli ilginçtir. Bu söyleşiden bir bölümü aktarmak faydalı olacak:

-Kürt sorununa bakışınız neydi?

-İtiraf edeyim, Kürtçe konuşulduğunu ilk defa, arkadaşım Başkurt Okaygün, İzmir'e geldiğinde duydum. Ayakkabısını boyattığı çocukla Kürtçe konuşmaya başladı. 1975-76 yılı gibiydi. Duyunca ürktüm. Kürt meselesine bakışımız hastalıklıydı. Hepimiz gibi benimkisi de hastalıklıydı.

Fakat mesele bu kadar basit değildir. Medya bunu çoğu zaman gönüllü yapar. Birkaç nedenle. Öncelikle merkez medya, daha doğrusu kuruluş yıllarına gidecek olursak merkez basın "kurucu-otorite"nin eteklerinde gelişmiştir. Bilhassa Tek Parti Dönemi'ni düşündüğümüzde manzarayı az çok gözümüzde canlandırabiliriz. Ebedi Şef ya da Milli Şef'in etrafında oluşmuş bir basın ve aydın "zümre" görürüz. Bu kesim kurucu ideolojiyi sorgusuz kabul eden ve kendini ulusu, modernleşmeyi inşa etmekle görevli gören bir basındır. Atatürk'ün sofralarında bulunur, oradan icazet alır. Bütün bu uzun yıllar boyunca merkezden uzaklaştığı tek alan, iktidar içi gerilimler, denge değişimleri üzerine aldığı pozisyonlar olmuştur. İnönü döneminde de bu böyle devam eder. Ancak ve ancak Demokrat Parti'nin doğuşuyla basında "farklılık"lar gözlenir ki bu da tahmin edileceği üzere iktidar oyunlarına odaklanmış bir basındır. Türkiye'nin geri kalanında olup bitenler (Kürt isyanları, Dersim Katliamı vs) basında bir merak uyandırmaz, iktidarın sunduğu çerçeve basın için yeterlidir. Gerçekte ne olup bittiğini düşünmek bile söz konusu olmaz, nerede kaldı haber yapmak. Böylesine ağır bir otoriter/faşizan iklimde yetişen basın "resmi görüş"ün mutlak bir uygulayıcısıdır. Tersini hayal bile etmez.[4]

-"Kürt diye bir şey yoktur" derecesinde mi?
-Öyleydi. Öyle büyüdük, öyle biliyorduk.
-Ne zaman dank etti?
-80'lerden hemen sonra. Diyarbakır Hapishanesi diye bir şey var, değil mi? Görmedik, yazmadık, bilmedik. Bilmek de istemedik. İkinci Dünya Harbi sonrası Almanlara soruyorlar: "Konsantrasyon kamplarını, ölüm kamplarını biliyor musunuz?" "Bilmiyoruz" diyorlardı. Biz de öyle! Bilmek istemiyorduk!
-Vicdan?
-Bilmiyorduk! Basında "sağlığa zararlı haber" diye bir kavram vardı! Bazı haberleri görmüyorduk. O tarihteki devlet böyle istiyordu, basın da buna razıydı. Ama hükümetlerden hiçbir zaman korkmadık! Hükümetleri takmıyorduk!
http://www.turkiyegazetesi.com.tr/haberdetay.aspx?haberid=572711

4. Bu konuda Nilgün Gürkan'ın *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın* başlıklı çalışması önemlidir. Kitaptan kısa bir pasaj hayli açıklayıcı olacak:
"Cumhuriyet tarihi boyunca iktidara yakın gazeteciler için milletvekilliği siyasal iktidarın görüşlerini yansıtma biçimine göre bir ödüllendirme olarak kullanılmıştır. (...) Milli Mücadele ve sonrası dönemde siyasal iktidara yakın gazetecilerden Hakkı Tarık'la (Us) Yakup Kadri (Karaosmanoğlu) milletvekili yapılmalarını çok doğal olarak görürlerken, hangi illerden aday olduklarını gazeteden öğrendiklerinde sadece hayrete düşmüşlerdir. Hakkı Tarık'ın milletvekili olduğu Giresun'u o güne kadar hiç görmediği belirtilmektedir. Muhalefet ve eleştirilerinden rahatsız olunan etkin gazetecilere de zaman zaman milletvekilliği teklif edilerek muhalefet etmelerinin engellendiği bilinmektedir. Örneğin Sabiha Sertel Milli Şef döneminin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kendisine "Bu fikirleri bırak, senin polis müdürlüğündeki

Çok Partili hayata geçişle birlikte basın renklenmiş gibi gözükse de aslında bütün mesele yukarıda zikredildiği gibi ikili iktidar yapısında olup bitenlerdir. Demokrat Parti yanlıları ile CHP yanlısı bir basından söz edebiliriz ancak. Bu dönemde de basına hâkim olan sermaye kurucu-otorite eteklerinde şekillenmiştir, Resmi Görüş'ün dışında bir dünyası yoktur. Türkiye'de basının tarihine girmeden bu faslı özet geçecek olursak şunu söylemek mümkündür. Basın dediğimiz kurumu oluşturan kadrolar resmi görüşü sorgusuz sualsiz kabul etmiş, bunu sorgulamayı hiç düşünmemiş, aklından bile geçirmemiş kadrolardır. Kürt, İslam, Ermenilik gibi konularda 1925'lerde oluşan ve kurumlaşan resmi görüşün dışında bir dünyaları zaten yoktur. Bu, aslında bugüne kadar gelen "merkez-medya" kavramını kısmen açıklar.

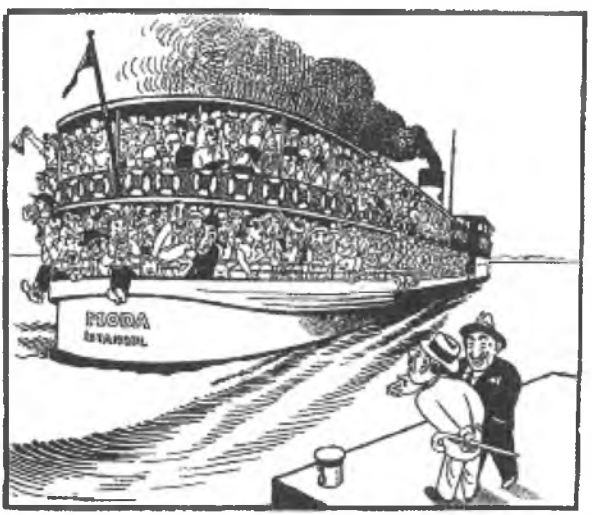
İlerleyen yıllarda basın renklenmiş, popülerleşmiştir. Halihazırdaki merkez medyayı oluşturan gazetelerin bir kısmı bu yıllarda "popülerleşme" ataklarını yapmış, Batı'daki atak gazeteciliğin örneklerini Türkiye'ye taşımaya gayret etmişlerdir. Savaş yerinden bildirmek büyük vakalarda hızla fotoğraf ve haber geçmek gibi popüler ve nispeten profesyonel bir gazetecilik hamlesine girişmiş ancak Türkiye'nin kadim meselelerine bakış açısında hiçbir yenilenme olmamıştır. Bunu 1950'lerden 1970'lere kadar süren Kürt ve Ermeni meselelerindeki sessizlikle açıklayabiliriz belki; ancak yine de bu dönemde de kritik sınavlar vardı. Bilhassa Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs hadiseleri basının rüştünü ispat edebileceği vakalar olabilirdi. Ancak böyle olmadı. Her üç vakada da basın resmi otoritenin yanında yer almıştır. Bilhassa Varlık Vergisi döneminde basında yer alan Yahudi aleyhtarı yorumlar ve karikatürler, aslına bakılırsa Türkiye tarihi ve Türkiye basın tarihi

---

dosyan tavana ulaştı. Sen memleketin kıymetli bir yazarısın. Seni mebus yaparız. Fikirlerinden daha iyi faydalanırız" dediğini belirtmektedir. Bu durumun tersi olan bir uygulama, milletvekilliği ile ödüllendirmenin istenmeyen durumlarda cezalandırmaya dönüşmesidir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sırasında gazetelerinin izlediği politika beğenilmediği için *Cumhuriyet*'ten Yunus Nadi, *Son Telgraf*'tan Ethem İzzet Benice, *İkdam* gazetelerinden Abidin Daver parti tarafından aday gösterilmemiş, milletvekili seçilememişlerdir. Devlet memuriyeti; yönetici kadro ile yakın ilişki içinde olan basının etkili kalemleri siyasal iktidarla ters düşüp yazı yazamaz hale getirildiklerinde, onların mağdur duruma düşmelerini önlemek için de kullanılmıştır. Yakup Kadri'nin *Kadro* dergisindeki görüşleriyle iktidarın tepkisini çekip "Zoraki Diplomat" olarak yurtdışına gönderilmesi bunun bir örneğidir." *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın* (1945-1950), Nilgün Gürkan, İletişim Yayınları, 1998, s. 80-81.

açısından bir utanç kaynağı olmalıdır.[5] 1960'lara kadar süren bu dönemde basın Varlık Vergisi'ndeki mülk transferinin meşrulaştırıcısı olmuş, Kıbrıs'ın "milli" bir dava haline gelmesini sağlamış,

5. *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, Ayhan Aktar, İletişim Yayınları, 2012, 11. Baskı. Aktar'ın kitapta *Cumhuriyet* gazetesinden yaptığı bir alıntı, ilginç:
"Beyoğlu'nda *Sahibinin Sesi* binasının Sümerbank tarafından satın alınarak, Yerli Mallar Pazarları Beyoğlu şubesine tahsis olunduğunu memnuniyetle yazmıştık. Bu suretle bir bina daha millileştirilmiş olmaktadır" (*Cumhuriyet*, 23 Şubat 1943). (Binanın daha önce Vahram Gesaryan adlı Ermeni bir işadamına ait olduğu notunu da düşelim. YD)
Kitapta da zikredilen şu karikatür de aslında epey açıklayıcı:

– Filistine mi gidiyorlar?
– Hayır, Büyükadaya!..

http://www.tersninja.com/wp-content/uploads/2010/06/Ramiz-GOKCE2.jpg

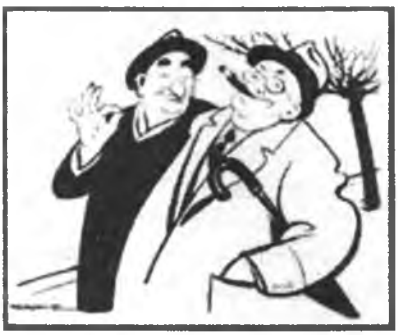

AŞKALE'DE VARLIK VERGİSİ MÜKELLEFLERİ ÇALIŞIYORLAR:
Mühendis-Aferin Bohoraçi, taşları güzel istif etmişsin.
Bohor-Elbette paşa, İstanbul'da İstifçiydim!..
Karikatür mecmuası, 28 ikincikanun 1943, No: 370

yönünü daima "otorite"ye, devlete, resmi ideolojiye bakarak tayin etmiştir.[6]

Karikatür mecmuası, 11 Şubat 1943, No: 372

VARLIK VERGİSİNİN UNUTULANLARI TESBİT EDİLİYOR:
- İkinci listeye biz de girdik..
- Müntehibi sani misin?
- Yok yahu, varlık vergisinden bahsediyorum!
Karikatür mecmuası, 18 Şubat 1943, No: 373

http://www.medyakronik.net/arsiv/basintarh_101201.htm

6. Dönemin "merkez-medya"sının bu konulara nasıl yaklaştığı ve hatta "organik bağ"ı için Ayşe Hür'ün makalesine bakılabilir. Yine kısa bir pasaj aktarıyorum:
"Yunanistan'ın 1954'te Kıbrıs'a 'kendi kaderini tayin hakkı'nın tanınması için BM'ye yaptığı başvuru kabul edilmeyip de Grivas liderliğindeki EOKA Kıbrıs'ta İngilizlere karşı terör eylemlerini başlattığında, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı Doğu Akdeniz'i etkileyen siyasal savunmaya ilişkin sorunları görüşmek üzere Londra'da toplanacak üçlü bir konferansa davet etmişti. Türkiye daveti hemen kabul ederken, Yunanistan biraz nazlanmıştı ama sonunda taraflar 29 Ağustos'ta Londra'da buluşmak için sözleşmişlerdi. Aslında, aylar önce, iktidardaki DP ile muhalefetteki CHP ve Osman Bölükbaşı'nın Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne mensup milletvekilleri Rum aleyhtarlığını kışkırtacak önergelerini vermeye başlamışlardı. Siyasilerin en büyük yardımcısı ise Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) ile Kıbrıs Türktür Cemiyeti (KTC) idi. KTC Başkanı, *Hürriyet* gazetesi yazarı ve avukat Hikmet Bil, 1952'de Adnan Menderes ve Fuad Köprülü'nün Atina ziyaretinde resmî heyete davet edilecek kadar iktidara yakın biriydi. Yönetim kurulu üyelerinden Kamil Önal ise Milli Emniyet Hizmetleri (kısa adıyla MAH, Milli İstihbarat Teşkilatı/MİT'in selefiydi) üyesi bir başka gazeteciydi. Cemiyetin diğer önemli isimleri Dr. Hüsamettin Canöztürk, Orhan Birgit, Ahmet Emin Yalman, Dr. Ziya Somer, Nevzat Karagil ve Kamil Önal'dı. Devletin maddi yardımda bulunduğu bu örgütlerle hem DP teşkilatlarının hem de tekstil, şişe-cam, motorlu taşıtlar, deri-kundura, tütün-içki, gemi, su gibi çeşitli işkollarında faaliyet gösteren sendikaların ilginç ilişkileri vardı" ("6-7 Eylül'de devletin muhteşem örgütlenmesi", Ayşe Hür, *Taraf*, 07.09.2008).
Aynı örgütlenmelere muhafazakâr kanattan bir bakış için ise Abdullah Muradoğlu'nun yazısına bakılabilir. Muradoğlu "şema"yı şöyle çıkarıyor:
"Daha sonra Cemiyet'e dönüşecek olan 'Kıbrıs Türktür Komitesi', Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun bir toplantısında kuruldu. Toplantı '*Hürriyet*' gazetesinin öncülüğünde Ağustos 1954'te gerçekleştirildi. Komite'nin başkanlığını *Hürriyet* gazetesinden Hikmet Bil üstlenecekti.

Bu tablo içinde basın, bazı kurumları da artık yapısal hale getirmiştir. Karar verici konumda olanlar elbette ki resmi ideolojiyle uyumlu kesimlerden seçilmiş, her tür vakada nasıl bir perspektife sahip olunacağı da artık yazılı olmayan bir gelenek halini almıştır. Böylece basında yapı ile uyumlu ve yapı ile uyumsuz gruplar varlığı da yavaş yavaş oluşmuştur. Günümüze kadar varlığını sürdüren bir yapıdan söz ediyoruz elbette. Bu yapı ister istemez şunu getirmektedir. Karar verici konumda olanlar hem resmi görüşle uyumlu hem de "popülerleşme" atağının bir sonucu olarak toplumla, çoğunlukla "uyumlu" olma gereği görmüşlerdir. Resmi görüş kısmını yeterince konuştuk, burada isterseniz toplumla, çoğunlukla uyumlu olma konusuna da kısaca değinelim.

"Halk" Ne İster?

Bu ikili yapının ikinci ayağında da "çoğunluk" ile uyumlu olma gereğinden bahsedilir; karar verici konumda olanlar çok sıkıştıklarında bunu ileri sürerler ama aslında dikkatlice baktığımızda olan, resmi görüş etrafında bir kamuoyu oluşturma çabasıdır. Bilhassa 1960'lardaki Kıbrıs meselesini hatırladığımızda merkez basının bir propaganda aygıtı gibi çalıştığını görebiliriz. Burada *Hürriyet* gazetesinin çabasından, dönemi yaşayan herkes söz eder. Bu tavır sonraki yıllarda da artık iyiden iyiye yerleşmiştir. Resmi görüşe göre pozisyon almanın da ötesine geçilir sık sık ve toplumu neredeyse galeyana getiren bir dil kullanmakta sakınca görülmez. 6-7 Eylül pogrom girişiminin de kökeninde bu vardır, işin doğrusu. Bu, nasıl olabilmektedir? Yani basın nasıl görece tarafsız bir duruşu aklından bile geçirmeden bu kadar rahatlıkla resmi görüşün yanında ve mutasavver bir "çoğunluğun" meşrebine uygun bir yayın politikası izleyebilmektedir? Bu sorular etrafında da dolanmak gerekir.

Şunu öne sürmek mümkün: "Çoğunluk" ile uyumlu bir yayın politikasından kasıt, aslına bakılırsa konuya uygun bir "kamuo-

---

Toplantıya ayrıca *Yeni Sabah*'tan Orhan Birgit, *Vatan*'dan Ahmet Emin Yalman, *Son Posta*'dan Selim Ragıp Emeç, yanı sıra, Milli Tesanüt Birliği, Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı ile Devrim Ocakları temsilcileri de katılmıştı. Komite, Ahmet Emin Yalman, Hikmet Bil, Hüsamettin Canöztürk, Hasan Nevzat Karagil, Orhan Birgit, Ziya Somer ve Kâmil Önal'dan müteşekkildi. Komite'nin başkanlığına Kıbrıs'lı Nevzat Karagil getirilmişti" ("Güz Sancısı ve Bazı Gerçekler", Abdullah Muradoğlu, *Yeni Şafak*, 03.02.2009).

yu" oluşturma ve "mamul" bir kamuoyuna seslenen bir yayın çizgisi ile tiraj artırma, oluşturma çabasıdır. Burada dolayısıyla yeni bir aşamaya geçiyoruz. Resmi görüşü yeniden üreten bir aygıt olmaktan çıkılmış, o görevi zaten yerine getirmenin de ötesinde bunu bir "kâr" etme imkânı olarak kullanma aşamasına geçilmiştir. Sermayeleşme, böylesi bir denklem içinde "birikim" oluşmaya başlamıştır. Meseleye böyle baktığımızda şunu görebiliyoruz dolayısıyla. Baştan beri anlattığım yayın çizgisi, izlenmek zorunda kalınan bir devlet görüşü olmakla kalmamıştır. Basının "gönüllü" olarak yürüttüğü bir çizgi haline gelmiştir. Böylece iki "iş" birden yapılmış olmaktadır. Resmi görüş tatmin edilmekte, "devlet" ve Hükümet ile iyi geçinilmekte, buna ilave olarak resmi görüşün istediği bir "kamuoyu" oluşturulmakta ve o kamuoyu gerçek ve değişmez bir veriymiş gibi ("çoğunluk", "hassasiyetler", "milli refleks" vs) sunulmakta, sonra da o kamuoyunun beğenilerine uygun bir yayın çizgisi geliştirilmektedir. Böylece de tiraj artırılmakta, yeni yayın organlarıyla pazar payı genişletilmektedir. Mesele böyle anlaşıldığında karar verici konumda olanların nerelerden seçildiği ve hangi kurallara göre hareket ettiği de biraz daha anlaşılır. Basın artık bu işi mecbur kaldığı için yapmamaktadır. Aynı zamanda "istediği" için böyle yapmaktadır.

Bu denklem içinde karar verici konumda olanlar artık yavaş yavaş bu dengeyi gözetebilen isimlerden seçilmeye başlanır. Bir genel yayın yönetmeni artık sadece gazetenin haberleri ve yayın politikasından sorumlu değildir. Devlet ile ilişkileri, Hükümet ile ilişkileri dengeleyecek, bununla da kalmayıp bir "kamuoyu" oluşturacak, sonra da oluşan bu mamul kamuoyuna gazete satacak, ekibini de buna göre kuracaktır. Şu parantezi de açmak gerekir: Bu sadece "siyasi" meselelerle ilgili değildir. *Hürriyet* gazetesi bunu 1990'ların ortalarından itibaren "kültürel" alanda da denemiş, yeni bir "şehirli" tipolojisi yaratarak, daha doğrusu yarattığını düşünerek o tipolojiye göre bir gazete yapmaya başlamıştır.[7]

7. *Hürriyet* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Ertuğrul Özkök 1992'de yeni bir "insan" yaratmaya koyulmuştu bile:
"Türkiye, çoğu kimsenin henüz keşfetmediği ve asla da keşfedemeyeceği yeni bir insan yaratıyor. Bu yeni insan yaşama tarzı, değerleri, kılık kıyafeti, kültürel tüketimi ile tam anlamıyla Batılı. (...) Onlar, Amerikalı gibi giyiniyorlar, onların müziğini dinliyorlar. (...) Bu kuşak Türklük tarihinde ilk defa komplekssiz bir 'millilik' duygusunu keşfediyor. Onlar Türkiye'yi 'Dünya Devleti' haline getiren bir kuşağın temsilcileri olarak tescil etmeye hazırlanıyorlar" (4.12.1992). Aktaran Emre Arslan,

Dolayısıyla bu alanda çalışacak ekipler de bu yeni "kültür"e, bu yeni şehirli-tüketici sosyolojiye uyum sağlayacak kesimlerden seçilmeye başlanmış, bu yeni gazeteye uyum sağlayamayanlar büyük ölçüde elenmişlerdir. Görece bir başarı söz konusudur elbette burada. Çünkü diğer gazeteler de bu yolu izlemişler, onlar da bu mamul tipolojiye seslenen gazeteler yapmaya, ekiplerini de ona göre şekillendirmeye başlamışlardır.

Böylece gazeteci yavaş yavaş sadece gazete için değil toplum için de "karar verici" konumda görmeye başlamıştır kendini. Sadece iç (ve elbette dış) siyasi meselelerde değil toplumsal meselelerde de kendi sözünün tek doğruyu yansıttığını düşünmeye başlamış, manşetler de ona göre şekillenmiştir. Yeni dönemde genel yayın yönetmeni artık her şeyin doğrusunu bilendir. Elindeki güç muazzamdır. Dengeleri iyi kolladığını düşünmektedir. Şehirli elit ve kibirli bir milliyetçilik, onun dünyasını tarif eder. Kâr eden bir gazete yapmalı, "çoğunluk"la iyi geçinmeli, yeni kamuoyları oluşturmalı, resmi görüşle ve hükümetle arasını iyi tutmalıdır. Bütün bunların sonucunda da iyi yaşamayı hak etmektedir. İncelmiş zevkleri vardır, dolayısıyla. Merkez medya olarak düşüneceğimiz *Hürriyet* ve *Habertürk* gazetelerinde genel hava, -eski klasik devleti artık aradan çıkarmakla birlikte- aslında hâlâ bu yöndedir.[8]

Merkez Medya ve Ermeniler

Gelelim azınlıklar ve Ermeni meselesine bakışa. Genel havayı artık biliyoruz. Detaylara inecek olursak, merkez medya Ermeni meselesinde ikili bir tutum izler. Soykırım ve siyasi talepler konusunda bakış açısını resmi görüş belirlemiştir. Burada nettir. Kafasında neredeyse hiçbir soru işareti taşımaz. Karşılıklı bir katliam (kötü hadiseler) olmuştur, tehcir elbette kötüdür, soykırım söz konusu bile değildir, soykırım diyenler milliyetçi ve kötü Ermenilerdir, dolayısıyla diaspora kötüdür, Ermenistan da kötüdür

"Türkiye'de Irkçılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 4/Milliyetçilik içinde, İletişim Yayınları, 2002, s.425.

Sık sık laik-şehirli bir milliyetçi ideolog olmaya heveslenen Özkök, bulduğu bu imaja uygun bir dil tutturmak için de kendince bir çaba gösterdi, bu örnekte de görüldüğü gibi. Bunun için de A. Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar gibi isimleri etüd etmişe benziyor. Ancak ortaya çıkan sonucun tatsız bir taklit olduğunu söylemek mümkün.

8. Yine de günümüzde bu iki gazetede 90'lara kıyasla daha fazla "profile uymayan" köşe yazarı/muhabir olduğu notunu da düşelim ve onların da hakkını yemeyelim.

çünkü soykırıma inanmaktadırlar, arada sırada tazminat filan demektedirler, Batılı ülkeler de kötüdür çünkü diasporaya kucak açmakta, üç beş oy için soykırımı kabul etmektedirler. Ama bizim Ermenilerimiz iyidir. Soykırım filan demezler, arada sert çıkışlar yaparlar ama onlar tek tüktür, milleti sadıkadırlar, dedeleri oyuna gelmiştir, aralarından mimarlar, besteciler filan çıkar, kültürlü olurlar, iyi yemek yaparlar, Ermeni yemekleri çok güzeldir, müzikleri de güzeldir. Ermeni arkadaşları vardır, arada bu mevzularda görüşürler, konuşurlar, keşke gitmeselerdi, ne vardı gidecek? Ama bir yandan da haklılar tabii, devlet bazen onları üzüyor, üstelik bu çoğunluğun tavrı, ülkedeki milliyetçilik falan. Tatsız şeyler bunlar. İkisinin bir arada nasıl olabildiğini izah etmeye kalkmazlar. İzah ettiklerinde meselenin "çapraşıklaşacağını" bilirler. Yüzyıl başında milyonlarla ifade edilen Ermenilerin yüzyıl sonunda 60 bin kişiye düşmüş olması ancak birtakım tatsız ve tesadüfi gelişmeyle açıklanabilir.

Çözmüşlerdir dolayısıyla Ermeni meselesini. Elbette sadece Ermeni meselesini değil Rum meselesini de, Yunanistan'la ilişkileri de, Yahudiler konusunu da, Kürt meselesini de. Mesele böyle konduktan sonra artık rahatlıkla yayın yapılabilir. Öcalan'ın Ermeni olması mesela pekâlâ manşet olabilir, PKK içindeki sünnetsizler pekâlâ büyütülebilir, soykırım diyenler elbette ki tuhaf yaratıklardır, Türkiye'deki Ermenilerin huzuru bozulmaktadır vs. Kurdukları bu denklemin sahte olduğunu muhtemelen içten içe biliyorlardır ama denklem böyle kurulmuştur bir kere. Yapacak bir şey yoktur.

İyi Ermeni ile Kötü Ermeni Karşı Karşıya

Bu tablo içinde medyanın Ermenilere bakışında iki temel yaklaşımdan söz edebiliriz artık. Siyasi atmosfer ne durumda olursa olsun medya kendisine iki Ermeni seçer: Kötü Ermeni, İyi Ermeni. Kötü Ermeni yukarıda bahsettiğimiz gibi, Türkiye'nin resmi görüşünü kabul etmeyendir. Genellikle yurtdışında ya da Ermenistan'da yaşar. "Sorumsuz" demeçler verir. ABD Temsilciler Kongresi'ne teklif sunar. Soykırımın yasalaşması için lobi yapar. Lobicidir.

Buralarda çok fazla bilinmeyen bir şey olduğunu düşünmüyorum. Dolayısıyla bence artık "İyi Ermeni"ye geçmeliyiz. Ve as-

lında üçüncü bir kategori olarak yeni dönemde nefret söylemi, nefret suçu konusundaki gelişmelerin, ırkçılık karşıtı yayınların yaygınlık kazanmasının da etkisiyle artık "Kötü Ermeni" ezberinden gidemeyen merkez medyanın "Çift Manalı Manşetler" yoluyla meramını anlatma dönemine. İyi Ermeni ile başlayalım.

Bu "İyi Ermeni" yukarıda tarif etmeye çalıştığım şehirli-elit-milliyetçi gazetecilerin bilhassa Ermenilere sunduğu, görünürde zararsız, biraz dikkatli bakınca hayli baskıcı ve "aykırı" sesleri kesmeye yönelik modelidir. Şu mantıkla işler. Vatanına, devletine destek veren, "diaspora"yı eleştiren "Ermeni"yi, azınlık mensubunu, manşetleştir, iyi biçimde sun, hatta kahramanlaştır. "İşte aradığımız Ermeni" de, bir bakıma. Böylece arafta kalmış Ermenilere, azınlık mensuplarına doğru yolu göster.

İlk örnek *Hürriyet* gazetesinden. Bu örneğe yıllar önce bir makalede de dikkat çekmiştim zaten.[9] Ocak 2007'ye gidelim. Hrant Dink'in vurulmasının hemen öncesine. O dönemde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Türkiye'de el konulan azınlık vakıfları hakkında bazı kararlar veriyordu. Fener Rum Lisesi Vakfı lehine de bir karar verilmişti. Bunun üzerine gazete benzer sorunlar yaşayan başka bir vakıf olan Balıklı Rum Hastanesi Vakfı Başkanı Dimitri Karayani ile konuşmuştu. Vakıf Başkanı tam da *Hürriyet*'in istediği sözleri söylemiş, "AİHM'e başvuruyu bir ihanet olarak görüyorum. Burası bir Türk vakfıdır. Ben devletimi yabancılara şikâyet edemem" demişti. *Hürriyet* bunun üzerine haberi birinci sayfaya, manşetine taşımıştı. Şu şekilde: VATANDAŞ DİMİTRİ.

Hürriyet açık biçimde şu mesajı vermekteydi. Devletine sahip çıkan azınlık, iyi azınlıktır. Biz onu severiz, örnek gösteririz. Siz de böyle olun, sorun yaşamayız. Bir anlamda şöyle düşünmesi isteniyordu "Türk" olmayanların: Evet, bu devlet mallarınıza, mülklerinize el koymuş olabilir. Daha sonra çeşitli hukuki cambazlıklarla bu malların üstüne yatmış da olabilir. Hakkınızı sadece Avrupa'da aramak zorunda da kalabilirsiniz. Buradan tazminatlar da kazanabilirsiniz. Ama siz siz olun, yine de öyle çok Avrupa'lara filan gitmeyin, hakkınızı oralarda aramayın. (Gerçi Karayani daha sonra gazeteye bir açıklama göndermiş ve sözlerinin "maksadını aşan" biçimde kullanıldığını söylemişti.)

9. "Hrant Dink Niçin Öldürüldü?", Yetvart Danzikyan, *Bir Zamanlar Ermeniler Vardı* içinde, Birikim Yayınları, 2009, s.43.

Bu çok çarpıcı bir örnek. Genele gidecek olursak da şu tavrı kolaylıkla hatırlarız. Her türlü gerilimde, senatolara, kongrelere soykırım yasaları geldiğinde rutin olarak Ermeni Patrikhanesi bir açıklama yapar. Mealen şöyle der: "Ermeniler burada huzur içinde yaşamaktadır. Bu tür girişimler burada huzur içinde yaşayan Ermenileri sıkıntıya sokmaktadır."

Merkez medya da alır bunu şevkle haber yapar. Patrikhane'nin kendini niçin böyle bir açıklama yapmak zorunda hissettiğini dert etmez. Burada verilecek mesaj bellidir. İşte "İyi Ermeni".

Bir kahramanlaştırma hikâyemiz daha var. Klara vakası. Klara Yeteroğlu 14 yaşında, kolej öğrencisi. Okulunda bir kompozisyon yarışmasına katılıyor. Ve kompozisyonun bir yerinde şöyle ifadelere yer veriyor:

"Son yıllarda ülkemizde meydana konmak istenen bazı kavgaları ve anlaşmazlıkları görünce aklıma sorular geliyor. Neden yüzyıllarca bir arada yaşayan bu iki dost topluluk birbirine düşürülmek isteniyor? Acaba ben hangi tarafta olmalıyım? Ya da bir tarafta olmak zorunda mıyım?

(...) Bence sorun yine dış kaynaklı güçler. Bizim bu ülkede rahat olmamızı istemiyorlar. Ben hem Türk'üm hem de Ermeni. Ben aslında Türkiyeliyim."

Bu kompozisyon dereceye girmiş, yurtdışındaki bazı Ermeni siteleri de bu kompozisyondan bahsetmişlerdi. Bu, merkez medya için bulunmaz bir nimetti. Gelişmeyi, "Kompozisyon radikal Ermeni siteleri, Türkiye karşıtı Ermeni sitelerinin manşetinde" başlıklarıyla verdiler.[10] Şu yüzden bulunmaz bir nimetti; çünkü hikâyede hem "Kötü Ermeni" vardı hem de "İyi Ermeni". Yurtdışında bu gelişmeyi ilginç bir haber olarak kullanan Ermeni siteleri hemen "Türkiye karşıtı" olmuşlardı. Sitelere girip baktığımızda öyle olmadığını gördük ama medyaya göre haber "manşet" olmuştu. Manşet olması gerekiyordu çünkü bu haber mutlaka onları kızdırmış olmalıydı. Ve Klara da tabii ki "İyi Ermeni"ydi.

Bu aslına bakarsanız hayli ilginç bir vaka. Çünkü Patrikhane, işadamı, şu, bu, siyasi mülahazalarla "İyi Ermeni" rolünü üstlenebilir. Ama burada 14 yaşındaki bir kızdan bahsediyoruz. Bu kıza "dış kaynaklı güçler" dedirten şey ne olabilir?

Resmi görüştür. Her gün üzerimize boca edilen resmi görüş. Ve böylesine eşitsiz bir çoğunluk-azınlık denkleminde azınlık

10. "Medya Klara'yı Neden Çok Sevdi?", *Agos*, 25 Mayıs 2012.

üyeleri bazen resmi görüşü kabul ederek o büyük, ağır yükten kurtulmayı tercih edebilirler. Bu, otoritenin bilinçlerde nasıl bir baskı yarattığının tezahürüdür. Ancak elbette ki merkez medyamız böyle şeyler üzerinde düşünmez. Bulduğu "İyi Ermeni"nin tadını çıkarmakla meşguldür.

Son bir örnek. Yine *Hürriyet* gazetesinden. Tarih 17 Nisan 2013. Birinci sayfanın manşeti: SÜRPRİZ AÇILIM. Fotoğrafta Ermeni şarkıcı Hayko ile bir kadın var yan yana. Bakıyoruz nedir diye. Spot şu:

"Ermeni asıllı Türk vatandaşı Hayko ile Azerbaycan milletvekili Genire Paşayeva İstanbul'da bir ödül töreninde buluştu."

Devamına da bakıyoruz. Arabaşlık ve devamı şöyle:

"Alkışlanan Konuşma"

magazinci.com internet sitesinin Yılın En İyileri Ödül Töreni'nde Yaşam Boyu Onur Ödülü alan şarkıcı Hayko, "Ermeni asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım. Türk vatandaşı olmaktan gurur duyuyorum" sözleriyle büyük alkış aldı.

Dostluk Elini Sıktı

Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan soruna da atıfta bulunan Hayko, "Ama ben Genire Hanım'ın elini sıkmaya hazırım" dedi. Paşayeva da masasına kadar gelen dostluk elini sıkarken, salondan yine alkış sesi yükseldi.

Detaylı bir analize girmeye gerek yok bence. Anahtar kelimeler, "Sürpriz", "Gurur duyuyorum", "Büyük alkış aldı". Yine bir "İyi Ermeni" vakasıyla karşı karşıya olduğumuz ortada.[11]

Gelelim yukarıda bahsettiğim "Çift Manalı Manşetler"e. Şunu kastediyorum. Görünürde masumdurlar. Fakat bir kelime oyunuyla, söz oyunuyla, yine demek istediklerini derler, anladığımız kadarıyla içlerindeki yağı bir nebze eritirler. Dediğim gibi genellikle şehirli-elit-milliyetçi merkez medyanın marifetidir. İlk örnek Aralık 2011'de Fransa Meclisi'ne gelen ve "Ermeni Soykırımı yoktur" demeyi suç sayan tasarı döneminden. Hatırlanacaktır, iki

11. Yakın zamanda bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. "Hürriyet'i Nasıl Bilirdiniz?", Gülseren Adaklı, http://azadalik.wordpress.com/2013/03/10/19-1-2007-hurriyeti-nasil-bilirsiniz/ 11.03.2013.

aşamalı bir oylamaydı ve ilk oylama Ulusal Meclis'te yapılacaktı. Oylamaya çok az vekil katıldı ve tasarı ilk aşamada kabul edildi. *Hürriyet*'in ertesi günkü manşeti şu oldu: AZGIN AZINLIK (23 Aralık 2011, *Hürriyet*).

Bakıldığında oylamaya çok az vekil katılmasına dikkat çeken bir manşet gibi duruyor. Ancak memlekette yaratacağı etkiyi hesaplamamış olduklarını düşünmek herhalde biraz saflık olur.

Kendini tutamamış, özetle merkez medya. "Tamam" demiş, "nefret söylemi kullanmayacağım ama içimdekini de bir şekilde söylemek istiyorum. Ben de böyle söylerim."

Belli ki düşünce bu. Devletine inanıyor, resmi görüşe inanıyor, evet, tamam, ülkedeki Ermenileri de seviyor, Ermeni arkadaşları da var ama bir yere kadar. Soykırım yoktur denmesini suç sayan bir yasa karşısında –bir an için burada bir ima olmadığını kabul etsek bile– buna oy veren vekillere "Azgın" demekte beis görmüyor. Bunu yorum sayfasında yapmıyor. Manşetinde yapıyor.[12]

Dolayısıyla aslında pozisyonunu koruyor. Tüm o nefret söylemi eleştirileri karşısında kendisine biraz çekidüzen vermiş gibi görünse de otoriteye bakıyor, otorite bağırıyorsa o da bağırıyor ya da çift manalı manşetlerle yüreğini soğutuyor. Ve yukarıda dediğimiz gibi, bunu aslında mecbur olduğu için değil, inanarak da yapıyor. Böyle bir şey "mecburen" yapılmaz çünkü.

Bir örnek daha vereceğim. Daha yakın bir tarihten. Hatırlanacaktır, 2012'nin son ayları ile 2013'ün ilk ayları Samatya'da yaşlı Ermeni kadınlara yönelik saldırılara sahne oldu. *Agos*'un tüm çabalarına karşı merkez medya bu vakaları uzun süre haberleştirmedi. Ne zaman ki 4. saldırı oldu, medya da bu konuyla ilgilendi, gelişmeyi gündemine aldı. Ancak bu süreçte sol, sosyalist ve ırkçılık karşıtı gruplar Samatya'da yürüyüşler yapmışlar, birçok yazar ve insan hakları grubu emniyetin sakin tutumundan şikâyet etmişti. Cemaat büyük bir korku içindeydi ve bu korku hiç de yersiz değildi. Kısa bir süre önce Sevag Balıkçı askerliğini yaparken öldürülmüştü. Hrant cinayetinin anısı ise hâlâ zihinlerde canlıydı ve duruşmalar pek de yolunda gitmiyordu, devlet bir refleks olarak kendini koruyordu her iki vakada da.

Bu tablo içinde bu saldırıların (ki aralarında bir de cinayet vardı) organize olabileceği şüphesi doğmuştu. Bir süre sonra zan-

12. Dönemin *Hürriyet* Okur Temsilcisi Faruk Bildirici'nin konuyla ilgili değerlendirmesi için: http://www.farukbildirici.com/index.php?Did=439

lı yakalandı. Olay yerindeki kan örneği, semt sakinlerinden bir Ermeni'nin kan örneğiyle uyuşmuştu. Dolayısıyla haber aslında şaşırtıcıydı. Şüpheli Ermeni'ydi. *Habertürk* gazetesi, artık nasıl bir sevinç duymuşsa bu gelişmeden, ertesi gün bu gelişmeyi şu manşetle yayımladı: KATİL AYNI KANDAN ÇIKTI. Ve yanda küçük bir çerçeve içinde "Zanlı Ermeni asıllı" (5 Mart 2013, *Habertürk*).

Birçok problem var burada elbette. Öncelikle basın her zamanki gibi zanlıyı hemen katil ilan etmekte hiçbir sakınca görmemiş. Bu genel bir mesele zaten diyerek öteki ve asıl meseleye geçiyoruz. Buradaki imayı görmemek mümkün değil. "Aynı kandan çıktı" diyor ve derin bir nefes alıyor *Habertürk*. Şöyle bir vakadan bile alınıyor ve zanlı, –altını çizelim zanlı– Ermeni çıkınca az önceki örnekte gördüğümüz gibi yüreğini soğutmadan edemiyor. Üstelik bunu "kan" üzerinden yaparak vurguyu en üst düzeye çıkarıyor. Irkçılığın epey yakınına sokuluyor. Sorarsanız elbette ki diyeceği şudur: İşte olay yerindeki kan örneğinden yola çıkılmış ve o yüzden kandan sonuca ulaşılmış vs.

Genel hatlarıyla "Kötü Ermeni"yi, "İyi Ermeni"yi ve "Alttan alta hınç duyulan Ermeni"yi gördük ve umarız ki kabaca bir tablo çizebildik. Bitirmeden bir Ermeni'ye daha dikkat çekmek isteriz. "Türk kılığına girmiş gizli Ermeni." Şöyle tarif edelim: Merkez medya her ne kadar son yıllarda kendini tutsa da ya da tutar gibi görünse de bazı vakalarda bildiği ezberi uygulamaktan ve aşırı-sağ milliyetçi basınla aynı profili çizmekten geri duramaz. Yukarıdakiler yetmediyse bunun için de bir örneğimiz var.

Yine *Habertürk*'ten. 2012 yılının Temmuz ayında *New York Times* gazetesi Taner Akçam'ın bir makalesini yayımladı. Makalede genel hatlarıyla Suriye, Ortadoğu gibi konularda dışarıya "insan hakları" dersi veren AKP Hükümeti'nin 1915 ile hâlâ yüzleşmediğine dikkat çekmekteydi Akçam. Ancak muhtemelen Taner Akçam'ın 1915 hakkında resmi görüş ile hiç örtüşmeyen fikirlerini bilen, *Habertük* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Fatih Altaylı, bu yazıya bir "hesap görme" fırsatı olarak yaklaştı belli ki ve şöyle bir ifade kullandı yazısında:

"New York Times, Türkiye'den pek hazzetmez. Bunu da sık sık bel altı vuruşlarla gösterir.

Ama bu kez bel altının da altına inmiş ve bacak arasına tekme atıyor. Türkiye düşmanlığıyla meşhur, kimliği ve kökeni müphem Taner Akçam'ın Türkiye'ye düşmanlık dolu bir makalesini

yayınlıyor. Bu da çok alışılmadık bir durum değil. Ama sonrası alışılmadık. NYT bu makaleyi hem İngilizce hem Türkçe olarak yayınlıyor.

Yetmiyor, bu 'sözde' makalenin duyurusunu da Twitter üzerinden yapıyor. Hem de Türkçe olarak. Bunun adı gazetecilik değildir. Bunun adı net ve açık 'hasmane' bir tutumdur. Hasım olmak bile bunu izah etmez. Bu düpedüz Türkiye düşmanlığıdır" (21 Temmuz 2012, *Habertürk*).

İfade gayet irkiltici. "Kimliği ve kökeni müphem..." Yukarıda da bahsettiğim gibi aşırı-sağ/milliyetçi gazetelerin kullanabileceği bir ifadeyi rahatlıkla kullanmaktan çekinmiyor burada Altaylı. Bu elbette ki yazının başından beri tarif etmeye çalıştığım, "resmi görüş"ün medya tarafından nasıl da benimsendiğiyle ilgili. Öylesine iyi benimsenmiş ki görüşleri her ne olursa olsun bir kişiye "kökeni müphem" demekte beis görmüyor merkez medya yöneticisi. Kastettiği açıktır: Akçam belki de Ermeni'dir? Bu iyi ihtimal aslına bakarsanız. Ya da kastettiği şudur: Irkçı-milliyetçi ideolojinin sevdiği argümanlardan biri de bilindiği gibi "köksüz", "kökeni belirsiz" milletlerdir, ki bunlara millet demek bile doğru olmayabilir.[13] Acaba böyle bir şey midir Altaylı'nın kastettiği?

Bu ülke böyle bir ülke. Bir halkı yaşadığı topraklardan kazıyabilirsiniz, sembolik bir azınlık durumuna düşürebilirsiniz, mallarına mülklerine el koyabilirsiniz. Yetmez, onları bu meselenin sorumlusu haline de getirebilirsiniz. Ve öyle bir atmosfer yaratırsınız ki bu apaçık ırkçı denkleme itiraz edenlere ağzınıza gelenleri söyleyebilirsiniz. Ve bu hiç de sorun olmaz.

13. Burayı biraz açalım. Türkiye'de de "bilimsel" adı altında Ermenilerin nereden geldiği belli olmayan bir millet olduğunu söyleyen sayısız makale okumuş, sayısız konuşma dinlemişimdir. Bilhassa 1960'larda ve 70'lerde yaygın olan bu görüş, 1980'lerde de etkisini bir miktar sürdürdüyse de 90'larda artık böyle bir ciddiyetsizliği akademik dünyanın da kaldıramaması yüzünden bu tezlerden vazgeçildi. Ancak yine de şu notu düşmek lazım: Resmi görüş ve bilhassa da onun MHP ile dirsek temasında olan milliyetçi kanadı Kürtler için de uzun süre bu tezi yaymıştır: "Kökeni belirsiz bir millet, hatta millet bile sayılmaz." Burada dikkat çeken detay şudur: Resmi görüş bunu mesela Rumlar ya da Yunanlar için yapmaz. Ya da Araplar vs için. (Güneş-Dil Teorisi dönemini ayrı tutuyoruz elbette.) Dikkat edilirse bu teori, Anadolu'nun diğer otokton/yerleşik halkları için piyasaya sürülür. Zira resmi görüş ve milliyetçi ideoloji için asıl tehdit, Anadolu'ya "ortak" olan bu halklardır. Resmi görüşün hangi azınlığı millet saydığı konusunda bkz. "Milli Ezber: Saf Türk-Karışık Öteki", Fuat Dündar, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Cilt 4/Milliyetçilik içinde, İletişim Yayınları, 2002, s. 893.

Tam da bu çerçevede bir örnekle bitireyim. Bu da tabii merkez medyanın tüm diğer gazetelere örneklik eden amiral gemisi *Hürriyet*'ten. Gazetenin 3. Sayfa'ya yerleştirerek "en muteber yazarımız" mesajı verdiği Yılmaz Özdil'den. Yukarıda Fransa Parlamentosu gündemine gelen tasarıdan söz etmiştik. İşte bu günlerde Yılmaz Özdil şehirli-elit bir milliyetçiliği, aklına ilk gelen hayli künt fikirlerle harmanladığı benzersiz mantığını bir kez daha kullanarak konuya dahil oldu ve şöyle dedi: "Madem soykırım yoktur demek yasak, o zaman 'soykırım nah vardır' " (24 Aralık 2011, *Hürriyet*).

Özdil aklınca Fransa'da henüz yasalaşmayan bir yasağı delmişti; ama sayısız trajediye yol açmış bir etnik temizlik harekâtı/soykırım için olabilecek en bayağı ifadeyi kullanmakta beis görmemişti.

Bu örnek de bize bir öncekiyle benzer bir durumu gösteriyor. Yıllar yıllar boyunca resmi görüş, toplumun bunun "normal" olduğunu düşünmesini istedi. Toplum ise muhafazakârıyla, merkez soluyla, ulusalcısıyla, hatta bazı sosyalistleriyle bunun "normal" olduğunu düşündü. Ve bunu hiçbir huzursuzluk duymadan yaptı. Gerçekte ne olduğunu iyi biliyordu toplum. Ama buna rağmen bu rolü oynadı. Bu yazıda bunun nedenlerine girmeyeceğim. Ama olan buydu.

Bu tabloya çok az insan, çok az çevre itiraz etti. Öyle yoğun bir ırkçı/milliyetçi bir hava içinde yaşıyoruz ki, –nefes aldığımız manada– "hava" dediğin budur zaten diye düşünüyoruz. Hatta düşünmemize bile gerek yok neredeyse. Bu havayı normal kabul etmişiz. İnsan nasıl ki yepyeni bir hava ile karşılaşmadığı sürece soluduğu havayı normal kabul ederse, öyle.

"Ülkemizde ırkçılık yoktur" argümanını işte bu yüzden rahatlıkla savunuyoruz. *Ol mahiler ki derya içredir*, deryayı bilmezler misali.

Gül Olmayı Beceremeyen Medya ve Siyaset Dilinin Dikenleri

Karin Karakaşlı

Bazen tanımların kendisi hayatın gerçeğiyle öylesine çelişir ki, ortaya trajikomik sahneler çıkar. Gazete ve gazetecilik maddelerinin sözlük tanımına baktığımda tam da bunu hissederim: "Gazete, haber, bilgi ve reklam içeren, genellikle düşük maliyetli kâğıt kullanılarak basılan ve dağıtımı yapılan bir yayım olup halka güncel olaylara ilişkin bilgi verme amacı gütmektedir. Gazeteci, doğru haber ve bilgi kaynağına çabuk ulaşmak ve bu kaynaklardan edindiği bilgi ve haberleri okurlara sunma işini üstlenmiştir. Gazetecinin bu görevini yapabilmesi için habere, olaya, olguya, belgeye ve bilgiye dayalı yazılar yazması gerekir. Bunun için de gazeteci-

nin güvenilir kişi olması zorunludur. Gerektiğinde hükümetlere ve güç odaklarına karşı savaşmayı göze alan insan, gazetecidir."

İktidardan bağımsız bir gazeteciliğin imkânı üzerine çokça tartışılan bir dönemde, giderek artan oranda bir başka büyük tehlikeyle de karşı karşıyayız. Tetikçi gazetecilik, her gün farklı bir gündem ve isimle faaliyette. Hesapta gazetecilik tanımı gereği şantaj, karalama, kirletme, yalan haber, yıpratma gibi unsurları içermez ama yıllardır çözümsüzlüğe terk edilmiş, popülist siyasetin malzemesi kılınmış Ermeni ve Kürt Sorunu, halen ırkçı, tetikçi gazeteciliğin beslendiği en önemli iki kaynak niteliğinde. Siyasi konjonktürden güç aldıkça pervasızlaşan bu tür yayıncılığın güncel örneklerine, bu örneklerde kimlerin, hangi toplulukların neden ve nasıl hedef gösterildiğine ve en önemlisi hedef gösteren dilin kendisine bakmakta yarar var.

Barış süreci öncesinde, 2012 sonbaharı döneminde *Yeni Akit* gazetesi ve ona yakınlığıyla bilinen Habervaktim isimli internet sitesi Türkiye medyasında nefret söyleminin bayraktarlığını yapan iki "yayın organı" haline geldi. Bu gazete, 13 Şubat 2006'da Danıştay üyelerinin fotoğraflarını ilk sayfadan verip "İşte o üyeler" manşetini attıktan üç ay sonra bir saldırgan Danıştay'ı silahla basıp bir kişiyi öldürmüştü. Bu "eylem"in İslami kesimi hedef haline getirmek için ayarlanmış bir darbe komplosu olduğu anımsandığında, bu yayınları neden ciddiye almak gerektiği daha iyi anlaşılır.

Türkiye için büyük önem taşıyan Nefret Suçları Yasa Kampanyası'nı "Yahudiler ve eşcinseller başlattı" diye lanse eden *Yeni Akit*, son dönemde provokatif yayınlarını Kürt sorununa çözüm arayan isimler ve Ermeni Soykırımı'nın 100. yıldönümü dolayısıyla bu alanda yayın ve çalışma yapan kişi ve kurumlar üzerinde yoğunlaştırdı. İngiltere merkezli bir düşünce kuruluşu olan Democratic Progress Institute (DPI) tarafından, Kürt sorununda çözüm arayışları çerçevesinde düzenlenen bir dizi toplantıya katılan ve Kürt sorununun çözümü için hazırladığı "Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır?" başlıklı raporu kamuoyunda büyük ses getiren Cengiz Çandar, *Taraf* gazetesinde tabu sarsan yayınlarıyla Ahmet Altan ve Yasemin Çongar, söz konusu yayınların ortak hedefindeydi.

Yeni Akit gazetesi 10 Ağustos 2012 tarihli sayısında "Sakık'tan bombalar" başlığıyla Aysel Tuğluk, Mihri Belli, Cengiz Çandar,

Hasan Cemal, Ahmet Altan ve Yasemin Çongar'ı hedef gösterdi. 28 Şubat döneminin Andıç skandalım anımsatan bu hamleyi, iki saldırının ortak paydası Cengiz Çandar'dan dinlemekte yarar var: "Bana yönelik 'kişilik katli' ve 'itibarsızlaştırma' için Şemdin Sakık'tan başka 'kaynak' bulamadınız mı? Ayıptır! Tam 14 sene geçti 28 Şubat'taki tezgâhınızın üzerinden. Bundan 14 yıl önce 'Şemdin Sakık'ın itirafları' diye meşhur 'Andıç', *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerinde yayımlanmış, benden gayri, M. Ali Birand ve Akın Birdal da aynı yalanlara, yani 'kirli bir tertip'e hedef kılınmıştı. Bundan on gün sonra ise Akın Birdal, TİT'in (Türk İntikam Tugayları) saldırısına uğramış, üzerine bir şarjör kurşun boşaltılmıştı..."

Bir Raporun Ettikleri

Cengiz Çandar "Dağdan İniş-PKK Nasıl Silah Bırakır? Kürt Sorunu'nun Şiddetten Arındırılması" başlıklı kapsamlı raporunu çıkardığı Temmuz 2011 tarihinden itibaren giderek artan oranda basın yollu saldırıların hedefi oldu. KCK operasyonunun binlerce mağduru cezaevlerindeyken en çok da sözcükler tutsaktı ve Çandar bu tutsaklığı raporunun önsözünde şöyle tanımlamıştı: "İçeriği şiddet, kan ve can kaybı olan bir konuyu ele almanın ne gibi bir duyarlılık taşıdığını giderek daha fazla hissettim. Sözcükler ve sıfatların bile sahiplenildiğini, karşılıklı mevzilere yerleştirilmiş olduğunu ise zaten biliyordum. Birisi için 'özgürlük savaşçısı' ya da 'gerilla', diğeri için 'terörist' idi. Birisi için 'başkan' ya da 'kahraman', diğeri için 'bölücübaşı' ya da 'bebek katili'... 'Uzlaşma' ile 'ihanet', 'barışma' ile 'teslimiyet', 'çözüm' ile 'tasfiye' gibi kavramlar, durumuna ve taraflarına göre kolaylıkla birbiri yerine kullanılabiliyordu. Böyle bir zemin üzerinde çalışma yürütmek, hangi sonuca erişir ve ne önerirseniz önerin, 'iki cami arasında bînamaz kalmak' ya da 'ne Ali'ye ne Veli'ye yaranamamak' gibi bir duruma düşmeyi kaçınılmaz kılabilir ve raporu da sahip olabileceği değerden yoksun bırakabilirdi. Bu çalışmaya bunları bilerek ve göze alarak giriştiğimi bilmem söylemeye gerek var mı?" Alan çalışmasını sorunun bütün taraflarını kapsayacak genişlikte tutan deneyimli gazeteci, "Son Kürt İsyanı Olarak PKK" başlıklı bir paradigma önerisiyle şimşekleri üzerine çekmiş oldu.

"Yaşadığı cehennemi cennete çevirmeye talip" insanlara cehennem yaşatılması, yerleşik bir gelenek. Kürt'ten Ermeni'ye, tra-

vestilerden sokak çocuklarına dışlanmaya çalışılan her farklı kesimi kendine mesele ve dert edinen sosyolog-yazar Pınar Selek, 28 Şubat döneminin bir başka kurbanı olarak Kürt hareketiyle ilgili çalışmasına el konulup kendisini bir anda Mısır Çarşısı komplosu ile kuşatılmış bulduğunda, yaftalanma mekanizmasını manifesto niteliğindeki savunmasında şöyle ifşa etmişti. "Oyunun kuralıymış, öğrendim. Eğer şifreyi yüksek sesle söylemeye çalışırsan, suçlu ilan edilirsin. Üstelik suçun şifreyi yüksek sesle söylemeye çalışmak olmaz. Tam da senin karşı durduğun, mücadele ettiğin bir tutum sana mal edilir. Örneğin bir rahibeysen, fahişelik yapmakla suçlanırsın. Hayatını İslami değerlerin canlı tutulmasına adamış bir insansan, boynuna, içki ya da uyuşturucu tüccarı yaftası asılır. Ya da bir antimilitarist olarak bombacılıkla suçlanırsın."

Tetikçi gazetecilik, tam da bu düstur eşliğinde Ermeni Sorunu'nun çözümü konusundaki girişimlerin öncülerinden Ali Bayramoğlu'nu da "Ermeni kökenli", "Ermeni tezlerini ırkçı bir saikle savunuyor" gibi mesnetsiz iddialarla hedef gösterirken; özellikle 2012 Eylül ayında yayımlanan *1915: Ermeni Soykırımı* isimli çarpıcı kitabı nedeniyle Hasan Cemal üzerinden hem Ermeni halkını aşağılamaya hem de Cemal'e karşı toplumdaki önyargıları harekete geçirmeye çalıştı. *Yeniçağ* merkezli radikal sağ basında ise nefret söylemi çalışmaları yürüten Hrant Dink Vakfı ve *Agos* gazetesi hedef gösterildi.

Ali Bayramoğlu açıklamasında sitedeki yayının nefret suçu boyutuna dikkat çekti: "Kimliğini gizleyen sinsi ve gizli Türk düşmanı vurgusu yapan son kampanyalarında, Kürtlüğü, özellikle Ermeniliği hem bir hakaret aracına çeviriyorlar hem gizli, saklı, sinsi olanla özdeşleştiriyorlar. Onu kırılası, imha edilesi olarak tanımlıyorlar. 1915, Hrant cinayeti gibi pek çok olayı gerçekleştiren zihniyetin ve onun takipçilerinin bugün hâlâ aramızda böyle rahatlıkla ve fütursuzca dolaşıyor olması boğucu."

İnsanın Hikâyesi

"Her yıl belirli tarihlerde hüzünlü yüz ifadeleriyle *Agos*'un koridorlarında boy göstermek, 19 Ocak'larda Hrant Dink'i anma törenlerine, yürüyüşlerine katılmak... Ermeniler acaba 'Cemal Paşa'nın torunu'yla kendi acılarını paylaşmak istiyorlar mıydı, isterler miydi? Bilemedim. Ama sonra, Erivan'da güneşin etrafı kı-

zıla boyayarak sisler içinde doğduğu o sabah vaktini anımsadım. Ermeni Soykırımı Anıtı'na üç beyaz karanfil bırakırken kendi başıma mırıldanmıştım: 'Sevgili Hrant, beni buraya senin acıların getirdi; senin ve atalarının o acılarını anlamaya, yüreğimde hissetmeye çalışıyor ve paylaşıyorum. Rahat uyu kardeşim...' "

Hasan Cemal'in *1915: Ermeni Soykırımı* kitabındaki bu satırlar, kitabın özünü de ortaya koyuyordu. Hasan Cemal, "Cemal Paşa'nın torunu" olarak başladığı hayat yolunda 1915'e dair hiçbir bilgiye temas etmeden geçen yıllarını olanca samimiyetiyle paylaştı. Mülkiye'den basın dünyasına kıvrılan yolda, onca okuma ve konuşma arasında bu tarih nasıl ıskalatılır, onu gösterdi. Asala teröründe kaybedilen diplomat arkadaş, derken Dışişleri'nin yayımladığı kitaplar, resmi söylem, o söylemin on yıllar içinde eğilip bükülmesi, alternatif yayınlar, Taner Akçam'ın koca külliyatı ve Hrant Dink gerçeği... İleriki yıllarda Harvard Üniversitesi'ndeki bir konuşmasında "1915 konusunda Hrant Dink benim kalbimin, Taner Akçam'da aklımın kilidini açtılar!" dediğini de paylaşıyordu Hasan Cemal. O kalbi açan da, kendi hayat hikâyesi üzerinden bir halkın tarihini paylaşan sıra dışı bir insandır işte. Katılır ya da katılmazsınız ama yanlış diyemezsiniz çünkü insan hayatıdır. İnsan hayatına itiraz edemezsiniz. Çünkü tarih en çok da bir insan hikâyesidir. Hasan Cemal, hayatının duraklarını, vicdan kıldığı Hrant Dink'le birlikte bir bir yeniden geçerken, yakın tarihimizde acılı bir yolculuğa buyur etti hepimizi. Üstelik esas başlangıç ve bitiş noktasının geçmiş değil şimdiki zaman olduğu uyarısında da bulunarak yaptı bunu: "Çünkü Türkiye'de tarihle uğraşmak, bugünle uğraşmaktır, 'dün'le değil, 'bugün'le boğuşmaktır. Hatta denebilir ki: Siyasal bir mücadele sayılır bu ülkede tarihle uğraşmak... Tarihe kırmızı çizgilerin ve tabuların ötesinde dokunmaya başladığın vakit, geçmişte neler olup bittiğini gerçekten yazmaya başladığın vakit, bugünün sorunları ve bu sorunların nedenleriyle karşı karşıya kalırsın."

Asılsız Soykırım İddialarıyla Mücadele Derneği Başkanı Yrd. Doç. Dr. Savaş Eğilmez, Ermeni meselesinin önümüzdeki dönemde, ülkemiz aleyhinde kamuoyunda önemli bir yer işgal edeceğini söylerken elbette bu kitabı da işaret edecekti: "Diasporanın 2015 yılına hazırlık faaliyetlerinin Türkiye ayağının baş aktörü Hasan Cemal olmuştur. Ülkemizde Hasan Cemal kitabının yayını ile başlayan Ermenici hareket hızla devam edecektir. İlerleyen gün-

lerde Ermenicilerin neler yaptığını ve neler yapacağını kamuoyuyla paylaşmaya devam edeceğiz. Ermenicilerin en büyük hedefi özür ve tazminattır. Bunu sinsice gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Bu noktada hükümet, devletin yetkili birimleri ve milletimiz uyanık ve duyarlı olmalıdır."

Irkçılığa ve Milliyetçiliğe DurDe Girişimi'nin konuya dikkat çeken son duyurusu nefret suçunun içerdiği ölümcül tehlike açısından kayde değer: "Nefret söylemi, hele de basın yoluyla dile geldiğinde, çok tehlikeli sonuçlara yol açabiliyor. Misyonerlik karşıtı söylemlerin sonucunu Malatya Zirve Yayınevi katliamında, Ermeni düşmanlığının sonuçlarını Hrant Dink ve 24 Nisan 2011'de askerde öldürülen Sevag Şahin Balıkçı cinayetlerinde gördük. Kürt düşmanlığının sonuçlarını da her gün görmeye devam ediyoruz. Kürt sorununda barış arayışı içinde çaba gösteren insanların hedef alınmasının ise daha büyük siyasi ve toplumsal sonuçları olabilir."

Haklı Irkçılık Diye Bir Şey mi Var?

Memleketimizde nefret suçuna yönelik yasal bir düzenleme yok. "Türklüğü tahkir ve tezyif" konulu, TCK'nın meşum 301. Maddesi'nin yol açtığı felaketler ise ortak bellekte kayıtlı. Ermeni ve Kürt meselesine ilişkin girişimlerde bulunan, memleket hayrına bir uzlaşma için sözünü, gücünü sakınmayan isimler, yayın organları ve sivil toplum kuruluşlarına yönelik uzun bir süreden beri sistematik nefret ve hedef gösterme kampanyaları sürüyor. Hal böyleyken nefret söyleminin, Başbakanlık aracılığıyla Adalet Bakanlığı'nın gündemine bu kadar gecikmeli olarak ve özellikle "Müslümanların Masumiyeti" filminin yasaklanması üzerinden gelmesinde acıklı bir yan var.

Adalet Bakanı Sadullah Ergin şöyle demiş: "Peygamberimize dönük saldırı içeren filmlerin yayımlanmasından sonra oluşan hassasiyet de gözetilerek, kişilerin din, dil, ırk, renk, dini inanç, felsefi kanaat, cinsiyet, cinsel tercih noktalarından hareketle önyargıya dayalı olarak işlenmiş suçlarda belli bir ceza artırımı ve özel cezalandırma sistemini öngören nefret suçu dediğimiz bir düzenleme yapılması ihtiyacı hasıl oldu."

Şimdi ve bu şartlarda idrak edilen ihtiyaç uyarınca hazır edilen tasarının nefret suçunu başlı başına bir suç olarak düzenlemeyece-

ği, yasalarda varolan suçların nefret söylemiyle işlenmesi halinde cezai artırım sebebi olacağı ifade ediliyor. Ergin, "Mesela kişi renginden dolayı dövüldüyse, ceza yarı oranında artırılacak" diyor.

Tabii nefretin pek incelikli, pek sinsi versiyonları olduğunu biliyoruz. Önyargıların o dövme, öldürme aşamasına gelmeden çok önce, yapılacak eylemleri meşru kılacak siyasi ve toplumsal iklim oluşturmak üzere kasten tetiklendiğini, kışkırtıcı yayınların söz söyleyen, sözüyle fark yaratan insanların enselerinde soğuk bir nefes olarak durduğunu biliyoruz. Ders kitaplarının halen düşmanlık ve ayrımcılık dolu nice ifadeyle Ermeni, Rum, Yahudi, Hıristiyan karşıtı, Kürtlerden ve Alevilerden de tamamen bihaber kuşaklar yaratmaya azmettiğini biliyoruz. Bir kriz anında herhangi bir siyasetçinin ağzından etnik kimliklere yönelik galiz söylemler fışkırabileceğini biliyoruz. Her gün kalkan cenazelerin, iki tarafa ayrı ayrı pay edilen ve paylaşılmayan acının nasıl bir öfke ve hayal kırıklığı yarattığını biliyoruz. Böylesi bir ortamda İsmail Saymaz'ın "Nefret suçunu Kürtler mi işliyor?" haberini anımsamakta yarar var. TCK'nın "halkı kin ve düşmanlığa tahrik" suçunu düzenleyen 216. Maddesi'ne göre 1055 dava açıldı, 315 davada ceza çıktı. Nitekim Avukat Orhan Kemal Cengiz, söz konusu maddenin nefret söylemini cezalandırması gerekirken, koruyacağı grupları cezalandırmak üzere işletildiğini savunmuştu. Dinleyelim: "Kim ki 'Kürtler vardır' diyor, onlara karşı kullanılıyor. Rakamın bu kadar çok olması aynı şüpheyi uyandırıyor. Oysa 216, tipik nefret söylemini cezalandıran maddedir. Fakat bunun Ermeniler ya da Alevilere yönelik kışkırtmalar ve söylemler için kullanıldığına bir kez tanık olmadım. Nadiren uygulanıyor. Yargıç ve savcıların zihinsel kodları buna uygun değil."

Sözlük anlamı denen denklemin kefesinde aşağılayıcı ifadelere ilk kez rastlanmıyor elbet. Bir dönem ensest kelimesinin tanımı "Kızılbaşlık" olarak yer almıştı da kamuoyu tepkisi sonrası, resmi yayınların taranarak bu türde nitelemelerin sözlüklerden temizleneceği açıklandı. Ancak Türk Dil Kurumu'nun (TDK) hazırladığı sözlüklerde nefret söylemi içeren ve yabancı düşmanlığını yansıtan bolca ifade yer alıyor. Site sözlüğünde kadın, analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri, becerileri olan/hizmetçi bayan olarak tarif edilirken, Rus sözcüğünün yanında Moskof gavuru, Yunan sözcüğünün yanında Palikarya küçümseme ifadeleri yer alabiliyor. Kürtler ise sözlüğe göre Ön Asya'da yaşayan bir topluluk.

Highsmith'in Sansürlenen İthafı

Yine aynı Kürtlere dünyaca ünlü polisiye yazarı Patricia Highsmith, *Su Altında Bir Ripley Serüveni* kitabını adamış. *Radikal*'den Bahadır Özgür'ün ortaya çıkardığı küçücük ayrıntı kocaman bir gerçeği çarpıyor yeniden yüzümüze. Yazar, ölümünden önce 1991'de yazdığı son Ripley serüveni olan *Su Altında Bir Ripley Serüveni* adlı kitabını, Filistin intifadasına ve Kürtlerin mücadelesine adamış. Ve ithaf sayfasına şu notu düşmüş: "İntifada'nın ve Kürtlerin ölülerine, ölenlerin, hangi ülkede olursa olsun baskıyla mücadele edenlere, yalnızca sayılmak için değil de vurulmak için ayağa kalkanlara..."

Bu ithaf yazısı Türkiye baskılarında yer almıyor. Kitabın çevrildiği 1993 yılı şartları Kürtlerin vurulmak için ayağa kalkmalarına gerek kalmayan, zaten gece karanlığında sonsuza kadar kaybedildikleri, türlü çeşit komployla doğruyu dile getirmeye çalışan kesimlere gözdağı verildiği en karanlık dönemlerden biriydi. Aradan geçen yıllarda bu ithaf yazısının yer alabileceği bir Türkiye çıktı mı ortaya? Soruyu iki açıdan soruyorum. Görüşüne katılın katılmayın, söz söyleyen insanın sesini kısmamak terbiyesini öğrendik mi? Bir de "askerlerimiz şehit olur, teröristler etkisiz hale getirilirken" bu silahlı mücadelenin çıkış gerekçesini, arkasındaki o hep inkâr edilen halk desteğinin anlamını idrak edebildik mi? Bir kez daha karşılıklı saldırılarla acı ve öfkenin egemenlik kurduğu bugünlerde, belki nefret konusuna neden dikkat etmemiz, sözün tetikçilik halini neden engellememiz gerektiğini anlarız.

Sözcükler Neye Yarar?

Ayrımcı, hedef gösterici dilin ifşasında edebiyat ve sözlü tarih tanıklıkları önemli iki kaynak. Sözün yıkan değil yaratan, ayıran değil kavuşturan temiz gücünü edebiyat ve anı kitapları bahş ediyor.

"Kitaptan bir sayfa kopartıp ikiye yırttı. Sonra bütün bir bölüm. Kısa sürede bacaklarının arasında ve çepeçevre her tarafında parçalanmış sözcüklerden yığınlar oluştu. Sözcükler. Neden olmak zorundaydılar ki? Onlar olmasa tüm bu olanlar olmayacaktı. Sözcükler olmadan Führer bir hiçti. Ağır aksak yürüyen esirler olmayacak, kendimizi iyi hissetmemiz için sözcüklerden tuzaklara ya da avuntuya ihtiyaç kalmayacaktı. Sözcükler neye yarardı ki?"

Böyle diyordu 11 yaşındaki Liesel, Markus Zusak'ın *Kitap Hırsızı* romanında. Anlatıcısı Azrail olan bir romandı elimdeki. Ve klişe Azrail algımızı da yerle bir eden. Bir kere yaptığı işten, yani can almaktan yılgın ve şu insan denen varlığın bürünebildiği türlü çeşit halden dehşete düşmüş bir lanetli melek vardı karşımda. "Her durumda hayatta kalan ve hep geride kalan olmakta ustalaşmış" bir genç kızın hikâyesini aktarıyordu, elinden kılpayı kaçan bir küçük yüreğin macerasında insanlığın en yaman çelişkilerinin izini sürüyordu.

Hitler dönemi Almanya'sında sıradan insanların hayatını yerle bir eden bombaların ve zulmün ortasında Liesel ve onların bodrumunda saklanan Yahudi genci Max, kara mizah gereği Hitler'in *Mein Kampf* kitabının sayfalarını beyaza boyayarak elde ettikleri kabarık kâğıtlara kendi masal ve hikâyelerini yazdıklarında edebiyat, hayattaki anlamını buldu. Sözün kudreti oldu yeniden.

Liesel, en yakındakilerinin ölümleriyle, bölünmüş bir kitap gibi yaşadığı hayatını yine kavga ettiği, parçaladığı, başkalarının kütüphanelerinden çaldığı kitaplara sığınarak sağaltacaktı. Çaldığı kitaplar hayattan çaldığı umuttu aslında.

Kitap Hırsızı'nın yazarı, 30 yaşındaki genç bilge Markus Zusak, kitabın diliyle ilgili mücadelesini anlatırken sözün kudretine dair önemli veriler sunuyor: "Nazi Almanya'sını anlatmak için sözcüklerin iyi bir metafor olduğunu fark ettim. Hitler'e öldürme ve aforoz etme gücünü veren sözler ve onun bu sözleri kullanma gücüydü. Bense Hitler'in sözcükleri kullanma şekline karşıt olabilecek bir karakter yaratmak üzere yola çıktım. Bir kitap hırsızı ve kitap kurdu olacaktı o. Zaman zaman o da yaralamak için sözcükleri kullansa da onların şifa gücünü ve hikâyeler aracılığıyla hayat verme özelliğini fark edecekti sonunda."

Dil, yaşadığımız hayatı ifade eden değil, doğrudan şekillendiren canlı bir organizma. Nazi rejimi sonrası yıkılan şehirler inşa edilir, tazminatlar ödenir, sınırlar çizilir ve o güne kadar eşine rastlanmamış bir vahşetin unutulmamasına dair hayat dersleri çıkarılırken Alman diliyle de hesaplaşmaya girişildi. Sonuçta Zusak'ın da belirttiği üzere tüm o cürümler Almanca'daki ayrılıkçı, ırkçı, aşağılayıcı ve şiddet dolu bir dizi sıfat ve isim tamlaması üzerinden işlenmişti. Filozof Theodor Adorno "Auschwitz'ten sonra şiir yazmak barbarlıktır" dediğinde, bir yandan soykırım sonrası edebiyatın imkânsızlığı ve geçersizliğini ifade ediyor ama

beri yandan da bu yaşananların yeni sanat türlerini ve dilini dayattığını haykırıyordu.

Sonunda bu ikilemi, yine ilahi adalet gereği iki koldan iki şair çözdü: Anne babasını toplama kamplarında yitiren şair Paul Celan ve kimlik, bellek, tarih ödeşmesi üzerinden Almanca ile müthiş bir hesaplaşmaya giren yazar, şair Ingeborg Bachmann. Onların yapıları altüst eden, yoğun lirik kayıtları edebiyatın hayat karşısındaki onurlu duruşu oldu. Okundu ve yüreklere kazındı.

Bir dönem Avusturya-Macaristan sınırlarında, sonra Kuzey Romanya'nın Bukowina bölgesinde, ardından Sovyetler Birliği hudutları içinde, şimdilerdeyse Ukrayna'ya dahil Çernovitz'de (Czernowitz) Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğdu Paul Ancel (Celan). Anadili Almanca'ydı. Ama yine aynı dilde annesinin katlinin de emri verilmişti. 1942'de Nazilerin baskınında anne ve babası toplama kampına götürüldü. Aynı yılın sonbaharında babası tifüsten öldü, annesi kurşunla infaz edildi. Derken kendisi de yakalandı ve o kamplarda 18 ayını geçirdi. Aşağılanmanın, insanın insana zulmünün her türlüsüne tanıklık etti, ailesini zamanında kurtaramamış olmanın ıstırabıyla kavruldu. Sağ ama kayıp bir ruh olarak çıktı o ölüm kamplarından.

Babası Nasyonal Sosyalist Partisi'ne eskiden üye bir öğretmenin kızı olan Ingeborg Bachmann'la Paul Celan'ın yolları 1948'de Viyana'da kesişti. Birbirleri için bir ömür yaratıcı ve tüketici bir sınav oldular. Kadın ve erkeğin birbirini anlama, meram anlatma uğraşına burada işi doğrudan sözcüklerle, dille olan iki yaratıcının sancıları ile Avusturyalı ve Yahudi kimliklerinin ödeşmesi de karıştı.

Onların bulmaya çalıştığı söz, bunca sistematik caniliğin kirletmeyi başaramadığı sözdü bir yandan da. Kuruluşundan itibaren içinde çalıştığım Türkçe-Ermenice *Agos* gazetesinin Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink, 2007'de güpegündüz gazete binasının önünde öldürüldüğünde ben de sözüme kan sıçramaması için devasa bir sınavdan geçecektim. Kendini Türk-Ermeni halklarının barışına adamış insanı linç kampanyaları ve davalarla hedef tahtasına oturtanlar, en çok o sıcacık sesin yokluğunu dilerdi. O sesi elimden geldiğince sürdürmeyi tam da bu yüzden boynumun borcu bildim.

Bu aynı zamanda "Sözcükler neye yarar ki?" diyen küçük Liesel'e verebileceğim bir yanıttı: Sözcükler, hayatın kudretini

kutsamaya, onun tezahürü olan insana kendi biricikliğini anımsatmaya yarar. Sözcükler, şükredilecek hakikatlerin yaratıcısı insanlar kılmaya yarar. Bizi acımızdan, öfkemizden, kinimizden, hırsımızdan, bizi kendi içimizden yeni baştan doğurur.

Dil Yarası

Dil yarasının savrulmalara, sorumsuzluklara tahammülü olmaz. Baş konulan bir barış yolu varsa, onun için dürüstçe, tutarlı biçimde mücadele etmek gerekir. Bir örnek de Bosna'dan gelsin. Siyah-beyaz fotoğrafta genç bir kadın var. Üzerinde beyaz bir atlet, yüzünde kederli bir öfke. Gözleri delip geçiyor hırsla. Saçının siyahına atletinin beyazına tezat bir ateş var gözlerinde. Göz altları ise uyunmamış gecelerin artığı. Dökülmüş yaşların tortusuyla kaplı o koyu halkalar. Fotoğrafta bedeninin üzerine gelecek şekilde, siyah keçeli kalemle alt alta şöyle yazılmış: NO TEETH...? A MUSTACHE...? SMEL LIKE SHIT...? BOSNIAN GIRL!

Birinin size dair söylediği zehirli sözleri böyle taşırsınız üzerinizde.... Hani okulda fişler üzerinde öğretirler ya ilk cümleleri, öyle fişlere yazılıymışçasına içinizde asılı kalır o sözler. Ta ki biri çıkıp onları sizin için haykırana kadar. Ancak dışarı çıkardığınızda özgürleşirsiniz, iltihap akar.

O fotoğraftaki kız, Bosnalı sanatçı Sejla Kameriç. 1976 doğumlu Kameriç daha çok video ve fotoğraf alanındaki çalışmalarıyla tanınıyor. Bu fotoğrafın hikâyesini bilmeseniz de, bireyin kimliğine dair önyargıları yüzünüze çarptığını hissedebiliyorsunuz zaten. Ama arkaplanı bilmek fotoğrafı öyle bir çerçeveye oturtuyor ki, artık onun sadece sanat değil, politik tavır olduğunu ve bir hayat duruşuna denk geldiğini, varlığa saygı talep ettiğini görüyorsunuz. Kendi gözünüzle gördüğünüz için de hiç unutmuyorsunuz.

Hikâyeyi Osman Erden'in hazırladığı *Bilmeniz Gereken 50 Çağdaş Sanat Çalışması* kitapçığındaki bilgilerden paylaşmak isterim: "Bosna Savaşı esnasında Birleşmiş Milletler, Srebrenitsa kentini 16 Nisan 1993 tarihinde güvenlikli bölge ilan etti.

Kent Hollanda ordusu tarafından Sırp güçlerine karşı korunmaya başlandı. 12 Temmuz 1995'te, Hollandalı komutan Thomas Karremans, Sırp komutan Radko Miladiç ile bir görüşme yaptı ve Hollandalı askerlere ateş açılmaması kaydıyla Sırpların kente gi-

rebileceğini belirtti. Ertesi gün Miladiç komutasındaki 5 bin Sırp askeri kente girerek, yakın tarihin en feci katliamlarından birini gerçekleştirdi. Savaş sonrası, kenti korumakla görevli Hollanda birliğinin kullandığı kışlanın tuvaletlerinde, askerlerin yazdığı duvar yazıları ile karşılaşıldı. Bunlardan biri şöyleydi: DİŞSİZ...? BIYIKLI...? B.K GİBİ KOKUYOR...? BOSNALI KIZ! Babasını Bosna Savaşı'nda kaybeden Kameriç, 2003 yılında bu duvar yazısını kendi fotoğrafı üzerine kopyalayıp afiş haline getirdi ve Avrupa'nın çeşitli kentlerinde duvarlara yapıştırdı, gazetelere ve dergilere ilan vererek yayımladı." Kameriç, vahşetin ortasında can vermiş Bosna halkını da fotoğraflayabilirdi ama her şeyin dilde başladığını gösteren kendi posteri çok daha fazlasını yaptı; dil yarasını paylaştı.

Kayıp Memleketin Peşinde

Sözcüklerle sağaltma yoluna başvuranların başında ABD'li ünlü Ermeni yazar William Saroyan da gelir. 1915'e doğru memleketleri Bitlis yaşanmaz hale gelince zorunlu olarak Kaliforniya'ya göç eden ailenin Fresno'da doğup büyüyen çocuğu William Saroyan, hiçbir aidiyeti olmadığı ama doğmak zorunda kaldığı bu yaban topraklarda bir yandan Bitlis'i, kaybedilmiş vatanı aradı. Zerre kin gütmeden, anlamayı ve anlatmayı denedi. Uzun yıllar sonra kocaman cüssesiyle savrulduğu Anadolu yollarında, neden eski evini satın alıp da oralara yerleşmediğini şöyle anlatacaktı "Bitlis" adlı oyununda: "Şehirde hiç Ermeni yok, ben burada sadece tuhaf bir yerli olurum. 30 yıllık başarısının sonucunda yeteri kadar para kazanan Amerikalı Ermeni bir yazar, Bitlis'e gelerek ailesinin evlerini yeniden inşa ettirmeye karar veriyor. Büyükannesinin kardeşlerinin -kuzenlerinin değil- evini zengin Kürt işadamından alarak, daktilosuyla bu eve yerleşiyor. Tepelerde uzun yürüyüşlere çıkıyor ve artık orada yaşıyor. Delirmiş bir Ermeni..."

32. İstanbul Film Festivali'nde Ulusal Yarışma çerçevesinde ilk kez izleyiciyle buluşan, Lusin Dink'in "SaroyanLand/Saroyan Ülkesi" filmi, Saroyan'ın 1964 baharında karayoluyla Bitlis'e varışını anlatıyordu. Lusin Dink, Saroyan'ı bilinçli bir tercihle gölgeye dönüştürmüş. Aynalardan, sulardan yansıyan buğulu bir suret eşliğinde koyuluyoruz yola. Kocaman pembe komik bir Chevrolet eşliğinde. O araba Saroyan'ın "yabancılığı"nı, dışarlıklığını vurgu-

luyor aslında. Dolu dolu sesiyle kâh Ermenice kâh İngilizce konuşuyor bizimle Saroyan. Meram anlatıyor. O meramı, Lusin Dink, tamamen Saroyan külliyatından oluşturduğu bir kolaj eşliğinde kurgulamış. O zaman anlıyoruz ki, Saroyan için Bitlis anahtar sözcüğüyle simgelenen kimlik ve aidiyet meselesi, ta en başından beri hem hayatının hem edebiyatının belirleyicisi olmuş. Ve Saroyan aslında hep muhatabını aramış.

Saroyan'ın bu toprakların kadim dillerine yaptığı ortak gönderme o arayışın da simgesidir: "Kürtçe, derdi anneannem, kalbin dilidir. Türkçe, müziktir. Bir şarap deresi gibi akar, yumuşak, tatlı, parlak. Bizim dilimiz, diye bağırırdı, acının dilidir. Ölümü tattık hep; dilimizde nefretin, acının yükü var."

Tam da bu nedenle elzemdir Ermenilerin nasıl da Anadolu'nun ta kendisi olduğunu bilmek... Kompartımanlara bölmeyi öngören büyük oyun ancak böyle bozulabilir. "Diaspora Ermenileri" diye öcü niyetine bahsedilenler, Türkiye Ermenilerinin yurtdışında hayat kurmuş akrabaları, kadim Anadolu halkının dağılmış evlatlarıdır. Zaten Ermenilik ile Ermenice'nin ilişkisi, tıpkı tarihin dayattığı o savrulmuşluğun kendisi gibi karmaşık. Dünyaya adeta yerleşik olmak için gelmiş bir halkın sürekli olarak göçlerle sınanması nasıl bir talihin cilvesidir bilinmez ama her eklemlenen ülke ve kaybedilen memleket, önce dilde bulur karşılığını. Bulur ve kaybedersin, azalarak çoğalırsın bir ömür boyu. Bir dua kadar mahrem, nereden hatırladığını bilmediğin anılar kadar mülhem. Böyledir Ermenice. Kalbindeki sır, geceleri üşüten bir dert... Yaşanamayan bir aşk, anlatılamayan bir kahır olarak içinde kalır. Sana seni anımsatır.

Dolayısıyla resmi tarihin inkâr ya da tahrif ettiği aslında buralı, memleketli birilerinin aile hikâyesidir. Bizimki gibi tarihi tersten anlatılmış coğrafyalarda, ders kitaplarının örttüğünü romanlar, anı kitapları açar. O yüzden edebiyat gayri resmi tarih kaydı olarak, insandan insana bir ses, bir soluk olarak bambaşka anlamlar kuşanır.

"Ya Düşman Ailenin İçindeyse?"

Maalesef korkuların halen en fazla ortaya çıktığı alan kimlik tanımları. Eğer herhangi bir kimliği, bir "diğeri olma", hatta bu diğerinden korkma üzerine inşa ediyorsanız, eşyanın doğası gereği o diğerini size karşı ilan edeceksiniz. Öteki çıkmazına hoş geldi-

niz. Birbirinin yanı sıra değil, karşı karşıya yaşamaya, birbirinden eksilterek var olmaya koşullandırıldığımız düzenlerde kombinasyon harikalarının sonu gelmez: Erkek kadınla, büyük yetişkinle, yerli yabancıyla, Türk Kürt ve Ermeni ile, heteroseksüel eşcinselle, Müslüman Hıristiyanla karşı karşıyadır. Ve herkesin yeri pek ama pek dardır.

Derken gün gelir; resmi söylemlerin, önyargıların kalkanında koca güve delikleri açılır. Korkunun yarattığı garip bir kader cilvesi bu; sakınan göze öteki batar.

Heranuş olarak başladığı yaşamını Seher olarak tamamlayan anneannesinin hikâyesi ile birlikte Fethiye Çetin yıllar önce bir tabuya dokundu. Susulan, susturulan ve hep dış ses replikleriyle konuşturulan tarihin içinde bir yer çatladı. Birden bir anneanne ile sırdaşı torununun mahrem sohbetine tanık olduk. O anlatılanların içinde neler yoktu ki... Hovannes ve İsguhi Gadaryan'ın sevgili kızları Heranuş'un müzikle yoğrulan, Ermenice'yi hemen söktüğü, mektuplar yazdığı Palu'daki mutlu çocukluk günleri.

Derken bir gün tüm erkeklerin bilinmeze götürüldüğü, çoluk çocuk tüm kadınların yollara düşürüldüğü ölüm sürgünü... Babaanneleri tarafından suya atılan çocuklar, çıldıran anneler ve Heranuş'u yanma alan, eşi Esma'nın soğukluğuna karşın ona sevgiyle babalık eden Çermik Jandarma Komutanı Hüseyin Onbaşı...

"O günler gitsin, bir daha geri gelmesin" demişti anneanne. En acı çocukluk hatıralarını paylaşırken elbisesinin eteğini hiç durmaksızın düzeltişi vardı, ütüler gibi. Bunu da hiç unutmadım. Neden bunca yıl susup da bir türlü Ermeni akrabalarının izini süremeyişini sorduğunda, torununa verdiği bir yanıt vardı: "Ne bileyim..." Bilmenin değil anlatılmaz, sözü bulunmaz olanın ifadesidir soru bile olmayan bu cümle. Ne kadar çok şey anlatır upuzun paragraflara bedel.

Derken Fethiye Çetin alır sözü kitabın içinden. Bir yarayı sarar, sağaltır usul usul. "Anneannemin anne ve babasının New Jersey'deki mezarı. Orayı ziyaret ettiğimizde akşam olmak üzereydi. Çiçekçilerin çoğu kapanmıştı. Bulabildiklerim arasında en iyileri pembe güllerdi. İki demet gül aldım. Hovannes ve İsguhi'yi aynı mezara gömmüşlerdi. Mezarın başucundaki plaketin yanına gülleri koyarken onlardan, anneannemden, hepsinden, kendim adına ve onlara bu inanılmaz acıları yaşatanlar adına bağışlanmayı diledim."

Yetilen Çocuk

Barışma ancak dille mümkünken, ayrımcı dil olmadık bir köşeden bitiverebilir. Gafil avlanırsınız her seferinde. 20 Mayıs 2013 tarihli *Sabah* gazetesinin manşeti "Azınlıkların dili çözüldü..." şeklindeydi. Konu ise Marmara Bölgesi'nden sorumlu Âkil İnsanların İstanbul'da azınlık temsilcileriyle buluşması. Söz konusu toplantıda Rum, Ermeni ve Yahudi toplumundan temsilciler geçmişteki acıların tekrarlanması için sıkıntılarını dile getirmiş. Stelyo Berberakis imzalı haberde, azınlık temsilcilerinin Cumhuriyet döneminde dış politikanın gelişmelerine göre kimi zaman yabancı olarak görüldüklerini, yargı, devlet memurluğu alanlarında yaşadıkları ayrımcı uygulamaları, vakıfların mülk ve tüzel kişilik sorunlarını samimiyetle paylaştıkları bilgisi yer alıyor. Siteye bakıldığında haberin başlığı "Azınlıkların sesi Âkil Adamlar oldu". Belli ki Stelyo Berberakis'in tercihi bu yönde. Peki "azınlıkların dilinin çözülmesi" de ne?..

Atasözleri ve deyimlerin ruhunda enerji gizlidir. Anlamlarını sözlükteki kelime karşılıklarından değil, hayattaki kullanımlarından alırlar. Dili çözülmek alaycı bir ifadeyle, ne zamandır söylemeye çekindiğini söylemek, baklayı ağzından çıkarmak anlamına gelir. Haliyle söylenecek şey, sonuçlarından çekinilen bir içeriğe sahiptir ve onu söylemek bir nevi itiraf sayılır. Dikkat ederseniz, kendisi de azınlıkların sorunlarını teninde hisseden biri olarak Stelyo Berberakis'in tercih ettiği başlıkta tam da gerçeğin ta kendisi olan bambaşka bir vurgu var: Azınlıklar muhatap bulmak, eşit vatandaş olarak derdini paylaşmak istiyor. Ama dili çözülen versiyonda yine sinsice talepkâr ve kendine verilecek lütuflara duacı konumda kalmaktan kurtulamıyor. Tercihler bazen böyle belirler anlam dünyamızı.

Ha bir de dile gelmek diye güzelim bir deyiş vardır. Bu tip başlıklardan neden rahatsızlık ve hicap duyulacağını anlamak için hasbelkader bu toprakların azınlıklarından biri olarak doğmuş Ferman Toroslar'ın dile gelmiş kalbine kulak vermek yeterli olur.

Ferman Toroslar ana ocağı Batman'ın Sason ilçesi, baba ocağı Bitlis'in Mutki ilçesi olan 1936 doğumlu bir memleket çocuğu. 1925-38 yılları arasında Şeyh Said İsyanı'nı müteakip bölgeye düzenlenen askeri harekâtta Ermeni köyleri de yerle bir olunca, aile yıllar yılı oradan oraya sürüklenmiş. Aras Yayıncılık'ın özenli çalışmasıyla bugünlerde okurla buluşan *Sürgün*, işte bu hikâye

kadar, bütün muhacirlerin, sürgünlerin, mültecilerin de çilesini kapsıyor. Dışlanmışlığın acısı hiç değişmez ne de olsa.

Bitlis'in Kerho köyünde doğan Ferman Toroslar, Çorum'un Osmancık kazası Kızıltepe köyünden Amasya'nın Gümüşhacıköyü'ne, oradan Siirt'in Kurtalan'ına savrulmuş durmuş. Aileden miras bu sürgüne anne Kayane'nin gözleri önünde yanan köyü, baba Ğazar'ın deliliğin eşiğine vardıran açlık ve yokluk günleri de dahil. Mağaralardan ambar diplerine, ağaç altlarından bodrum katlarına uzanan bu varoluş mücadelesinde, en çok sistematik kötülük vuruyor insanı. "Gece yarısı oldu olmadı, kara bir bulut çıktı Kerho'nun üstüne. Meğer köyü yakmaya götürmüşler. Evleri ateşe verdirmişler; kimse barınamasın diye. Ağaçlar bile kesilmiş... Arıları, mesela... Kayınbabamın arıları o kadar çoktu ki, kaç yüz kovan! Kovanları yakınca içindeki bal, su gibi dereden aşağı akmış gitmiş..." diye anlatıyor ya Kayane anne mesela, o köyleri misliyle bulabileceğimizi biliyoruz yakın tarihte de. Suçumuz ne diye soruyor insanlar, sanki bu muameleyi hak etmelerini gerektirecek bir suç mümkünmüş gibi.

Dikilmeyen Ağaç

"Dün Marmara Ereğlisi'ne gittim, 2012'de sattığım ve senelerce geniş bahçesini yeşertmekle uğraştığım eve... Bahçeyi otlar sarmıştı. Yirmi senelik Osmanlı çileklerimden yediveren köklerini söktüm, bir tane hurma ağacı aldım, komşum Atam'ın bahçesinden bir Sason narı kökü aldım, bir de Sason inciri kökü, bir kök de hünnap aldım. Yarın Amerika'ya gidiyorum, bütün bunları nasıl beraberimde götüreceğim, onun derdindeyim..." Ferman Toroslar, kitabın en başına bu notu düşmüş. Halen de New Jersey'deki beş dönümlük arazisine can eriğinden, naneye, havuçtan, balkabağına ne bulursa dikmekle meşgul. Bildiği tek yaşam biçimi bu onun; dikmek, ekmek, çoğaltmak. Sürüldüğü her köşede inatla ağaç dikmesi de bundan. Ve o ağaçların birinin bile meyvesini yemek nasip olmadığı için küsmesi de...

O küslüğü yıllar önce Hrant Dink, katıldığı bir televizyon programında nice emekle var ettikleri Tuzla Çocuk Kampı'nın hikâyesini isyan içinde anlatırken paylaşmıştı. "Ferman'ın dermanı" diye yazmıştı da. Bütün sürgünler sonunda Ferman Toroslar'ın hikâyesi Hrant Dink'in satırlarında şu sona varıyordu: "1972'de

işportacılıktan kazandığım parayla Avcılar'da bir arsa satın aldım. Yazlık ev yaptım. 35 tane ağaç diktim. Yedi-sekiz sene sonra tam ağaçların meyvesini yiyecekken bahçeme iti, hırsızı, arsızı dadandı. Çalıp çırptılar her şeyimi. Dayanamadım oradan da ayrıldım. Şimdi işte buradayım. Yaşantımın her anında, her gittiğim yerde ağaç diktim ama meyvelerini başkaları yedi. Ben yiyemedim. Onun için burada artık ağaç dikmiyorum. Günübirlik kendi yiyeceğim sebzemi yetiştiriyorum o kadar işte."

Hrant Dink o yazının sonunu yine de umutla bağlamıştı her şeye rağmen: "Ferman'ın dermanını tüketen geleceğe güven sorunu... Tüketme dermanını Ferman, dik ağacını... Bu ülkenin, senin ağaçlarının rüzgârından esecek ferahlığa ihtiyacı var."

O ferahlığa ihtiyaç varsa, kalbi kazanılacak küçük bir çocuk duruyor karşımızda. 77 yaşındaki bir adamın içindeki saklı "gavûr çocuk". Kendisi için, "Nasıl diyeyim, hani bir evde öksüz olur da herkes yeter ya, yetilen bir çocuksun..." diyen çocuk.

"Adımız ya Agos Olurdu ya Hrant"

Dil yarasının sonu gelmez heyhat. Roni Margulies'in *Taraf*'ta "Atatürk hakkında bazı bilgiler" başlıklı köşe yazısının sonunda MHP Ordu İl Başkanı Cemal Enginyurt'tan alıntıladığı sözler bu açıdan takdire şayandı örneğin: "Nedir bu milliyetçilik düşmanlığın? Kime hizmet ediyorsun, kim için bu millete saldırıyorsun? Ne yaptı bu millet sana? Ne yaptı Mustafa Kemal Atatürk sana? Hamdolsun, bugün Türksek ve Müslümansak, bunun yegâne müsebbibi Atatürk ve arkadaşlarıdır. Mustafa Kemal Atatürk Cumhuriyet'i kurmasaydı, bu ülkenin adına Türkiye demeseydi, adımız ya Agos olurdu ya Hrant olurdu..."

Özelde Ermeni'yi genelde gayrimüslim azınlıkları ülke vatandaşı değil yabancı, potansiyel hain ve iç mihrak görmenin bundan daha ibretlik bir ifadesi olmaz herhalde. Hele de Hrant Dink'in, gazetesi *Agos* ile kurmaya çalıştığı barış dili ve ikna kabiliyeti dolayısıyla tam da bu gerekçelerle hedef gösterildiği ve cinayetin devlet içerisindeki asıl faillerinin ısrarla ortaya çıkarılmadığı anımsandığında 2013 yılı itibariyle gazetelerin mesele edinebileceği çok konu var demektir.

Ne de olsa barış, lider konumundakilerin uzlaşısından çok daha fazlasını gerektirir.

Varlığı "Sorun" Olanlar ve Retorik Kardeşler

Bu toprakların en eski, en köklü iki kavmini "sorun" sözcüğüyle yan yana getirmekle başladı her şey. Sorundan kastedilen esasen soykırım, kırım, zorunlu göç, faili meçhul, köy yakma gibi insanlık dışı uygulamalarla halkları yok etme politikalarıysa, Ermeni Sorunu tarihi ve simgesel ağırlığı, Kürt sorunu da güncel ve akut karmaşıklığıyla belirleyici oldu. Bir ülkenin atlatamadığı, dolayısıyla sürekli tekerrür eden tarihi altında esir alınmış geleceğinin ta kendisi oldu.

Siyasetin dili ayrımları sürekli pekiştirmekten yana bir üslupla çıkıyor karşımıza. Başbakan Erdoğan, yakın dönem konuşmalarından birinde şöyle sesleniyordu: "780 bin kilometre karelik vatan topraklarında asla ameliyata müsaade etmeyiz. Bazıları rahat durmuyor. Yahu ne oluyor sana, otur oturduğun yerde. Milletvekili olmak mı istiyorsun, cumhurbaşkanı olmak mı istiyorsun? Ne istiyorsan ol. Tutturmuşlar Kürt sorunu. Ben Kürt sorunu diye bir şey tanımıyorum. Kürtçülüğe hayır. Kürt kardeşlerimizi seviyorum ama Kürtçülüğü reddediyorum. Ben Türkü'yle, Kürt'üyle, Arap'ıyla tüm kardeşlerime eşit mesafedeyim. Çünkü biz sizi Allah için seviyoruz. Etnik, bölgesel, dinsel milliyetçiliğe hayır. Bu toprak içinde olalım, bir olalım, diri olalım."

Kimliğinle siyaset yapmaya kalktığında boyladığın mekân bu kadar aleni, siyasetin, dolayısıyla sözün, sesin üzerindeki baskı bu kadar açıkken bu "Ne istiyorsan ol" sözünün arkasını "bedelini ödemeye hazırsan" diye tamamlamak gerekir. Kardeş sözcüğü ise bünyede ayrıca alerji yaratıyor. Ama öte yandan retorik olarak bile o söylemden nasiplenemeyenlerin varlığı da unutulmamalı. Siz hiç siyasi erkin ağzından "Ermeni kardeşlerimiz" diye bir şey duydunuz mu?

Kürtçülük denince çağrışım gereği yanına Ermeniciliği de ekleyerek şöyle bir titreyip durmak gerekir. Kürt'ün Kürtçülük yapması gibi bir garabeti eşyanın doğası gereği anlamakta bir hayli zorluk çekiyorum. Ermenicilik ise zaten Ermenilerin tekelinde değil. Hrant Dink'in *Agos*'un kapısında vurulması sonrası cenaze törenine katılan yüz binler, altı yıldır bu göz göre göre işletilen cinayetin arkasındaki esas sorumluların, devlet kademesindeki faillerinin, suçortaklarının ortaya çıkarılması için ses verenlerin tamamı Ermenici. Yaklaşım bu olunca, bugünü halledemeden geçmişin ağırlığıyla ezim ezim ezilmemize şaşmamalı.

Terör Nerede Başlar?

Terör kavramının muğlaklığı ise trajikomik bir hal almış durumda. Başbakan Gaziantep kentinin gelişimini, sınıftaki uslu, çalışkan öğrenci misali Van, Diyarbakır, Şırnak, Hakkari, Ağrı için örnek gösterirken şöyle soruyordu: "Bazı illerimiz umutla büyürken bazıları yerinde sayıyor. Biz bu illerin hepsine belediye başkanlarının kim olduğuna bakmadan eşit şekilde kamu yatırımlarını ulaştırıyoruz. Yıllardır ihmal edilen bu illere tam tersine pozitif ayrımcılık yapıyoruz. Peki bu iller neden büyümüyor, gelişmiyor? Tek sebep terör. Gaziantep'in potansiyelini değerlendirmesinde en önemli etken şehirdeki barıştır. Kabuğunu kıramayan, yoğun kamu yatırımlarına rağmen atılım yapamayan illerimiz terörün bu konudaki rolünü sorgulamalıdır."

Örgütün bir türlü aranıp da bulunamadığı skandal Hrant Dink cinayeti davasının yanma Kürt siyasetinin herhangi bir noktasından temas kuranların "cıs" diye o muğlak "teröre yardım yataklık" ağıyla kuşatılışını ekleyin, ardından da "Biz Kürt kardeşlerimizin üzerine bomba yağdırmıyoruz, teröristlerin üzerine bomba yağdırıyoruz" açıklamasına yeniden bakın. Ne görüyorsunuz?

Teröristler zaten öyle Mars'tan gelip vur kaç yapıyor. Onların o topraklarda içinden çıktıkları bir ocak, arkalarında bıraktıkları bir aile yok. Hem zaten Kürt halkı yakasında Kürt kardeş ve terörist şeklinde farklı yaka kartlarıyla dolaşıyor. Hayat bu kadar siyah-beyaz, net ve abes. Birlikte düşüyoruz.

Bu yaklaşıma karşılık BDP Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş da, "Kürt sorunu yoktur, katılıyorum. Devlet faşizmi sorunu vardır, bu ülkede 90 yıldır uygulanan inkârcı asimilasyoncu politikalardır" dedi, ardından da Van Belediye Başkanı Bekir Kaya'nın duruşmasına değindi. "Bu belediye başkanı anadilinde konuşmaya başladığı için savunması alınmadan Van'da duruşma sürüyor. 'Çeteler bitti. Statüko tasfiye edildi' diyenler buyursun Van'daki fotoğrafa baksınlar. Tek başına o fotoğrafla Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu tahlil etmek mümkündür. Bunları çözmeyeceksek Türkiye'de hangi sorunu çözeceğiz?"

Bu Kadar Yürekten Çağırma Beni

Hedef göstermenin yöntemleri çok sinsi. Bazen bir şarkıdan alınma dizeler bile tehdit sloganı haline gelip dehşete düşürebilir insanı. Ümit Yaşar Oğuzcan'ın şiirine Rüştü Şardağ'ın bestesi kim bilir kaç kuşağı anı sahibi eden güzelim şarkılardandır: "Bu kadar yürekten çağırma beni/Bir gece ansızın gelebilirim/Beni bekliyorsan uyumamışsan/Sevinçten kapında ölebilirim/Bir gece ansızın gelebilirim..."

Yazık ki şimdi şarkıyı değil, tek satıra yüklenmiş o buz gibi tehdit sloganını anıyoruz en çok. Beni zamanda geri ışınlar o slogan. *Agos*'un önündeki, Hrant Dink'in şahsını doğrudan hedef alan o gösteriye geri giderim. "Bir gece ansızın gelebiliriz" dendi mi sadece buz keserim.

"Belki de hayata yeni başlarım/İçimde küllenen kor alevlenir..." diye devam eder şarkı. Hayata yeni başlamak, bu ülkede neredeyse gündelik bir pratiktir. Bir acıyı anmak için çıkılan yolda bile, bir diğerinin soluğunu kesmek üzerinden konursa hayat düzeni, ne köz kalır insanın içinde ne de kor.

O dehşetli sloganı yıllar sonra 26 Şubat 2012'de, Taksim'de gerçekleşen Hocalı Katliamı anmasında bir kez daha duydum. Hocalı'yı niye anmayalım? Kim çoluk çocuk sivil katledilmişliklere arka çıkabilir ve kendine insanım diyebilir? Hangi vicdan ölüleri dini, dili, ırkı üzerinden ayırabilir? Ama 20 yıl sonra kitlesel olarak bir anma gerçekleşecekse ve onun ilk sloganı "Ermeni yalanma sessiz kalma" ise, orada zaten esas niyet kendini ele verir. Yalan 1915'tir, hedef Ermenilerdir.

Bir Pazar günü sloganlar o meydanı kan ve nefretin merkezi kılıverdi. "Kuzey güney bir olsun, Ermenistan yok olsun" dendiğinde zaten sınırı yıllardır kapalı bu komşu ülke daha da öcüleşti. Oysa coğrafi ve tarihi olarak Anadolu'nun devamı olan bu topraklarda, uzaylı canavarlar değil, ataları Anadolulu insanlar yaşıyor. Onların yüklüce bir kısmı da yine memleketimizde çalışıyor. "Dişe diş, kana kan, intikam intikam" derken hedef kim? "Bozkurtlar burada, Hrantlar nerede?" diye sorulurken son 19 Ocak anma törenindeki binlerce insana, yani kendi kendimize mi saldıracağız? Ve "Hepiniz Ermenisiniz, hepiniz piçsiniz" dendiğinde, buradan Allah rızası için hangi acının ortaklığında buluşacağız?

Dönemin İçişleri Bakanı İdris Naim Şahin, bu sloganlar ve pankartlar eşliğinde her iki sözcüğünden biri kan olan bir ko-

nuşma yaptı. "20 yıl önce bugün kan içiciler, katiller, acımasızlar ve merhametsizler, yüreksizler, korkaklar Hocalı'da 613 insanın kanını içti. Bu kan o günden bu yana yerde kalmadı ve yerde kalmayacak. Türk milleti yaşadıkça, o kanın hesabı yapılacaktır" sözleri mi su serpecek yüreklere? Buradan mı kurulacak insani ilişki? Hoş, Ermeni bu bağlamda insan mıdır yoksa zaten kökten bir cani mi? Hem de nasıl bir caniyse, bir de utanmadan sıkılmadan mağdur rolüne bürünüp bir yüzyıldır aynı kıyımı terennüm etmektedir.

Ve derken etnik olarak Ermeni olmayan birileri çıkar "Hepimiz Ermeniyiz" der. Sahi, "Bu acıda biriz, ayrımız gayrımız yok" düsturuyla söylenen "Hepimiz Ermeniyiz" sloganı neden bu kadar kana dokunuyor hiç düşündünüz mü? Aslen Türk bir insanın Ermeniyim demesi, estağfurullah ve haşa imkânsız olabileceği için mi? Sonra bir Pazartesi olduğunda "Hepimiz Ermeniyiz" diyen koca yürekli bütün yurdum insanları da her gün zaten Ermeni olan Ermeniler de işlerine güçlerine başlıyor. Kepenkler açılıyor, çocuklar okula yollanıyor. Peki bir acı nasıl olur da yaşayan birini canı için tedirgin eder? Acı nasıl nefrete bilenir, kimi kanattığında diner?

Başbakan, mitingdeki İçişleri Bakanı'nı da, bir vakit karşısında bizzat mücadele ettiği milliyetçi-ulusalcı söylemi de sahiplenerek, "İstanbul'daki mitingde marjinal ve münferit birkaç pankartın olması Hocalı katliamına dair acımızı ve dayanışmamızı gölgelemeye yetmez" dediğinde, bir fırsat daha tepildi.

Oysa aynı gün TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanı AKP'li Ayhan Sefer Üstün, mitingdeki ayrımcı, ırkçı söylemlere karşı savcıları mevcut kanunları uygulamaya davet etmişti. Nefret, sözden eyleme kolayca sıçrayıveren bir canavar. Onca suikastle, faili meçhulle sınanmışız. Her bir katliam bir sonrakini meşru kılmış. Yakın tarihin bu ibretlik resmi karşısında, sorumluluk almazsak geleceği nasıl daha farklı tesis etme şansımız olacak? Ve bu hayat, dersimizi almamız üzere bize daha kaç fırsat sunacak?

Hrant Dink cinayeti devletin son sınavı... Doğrudan emirle, tatbikle ya da sessiz kalarak, göz yumarak, "ağır kusur"la bu cinayete dahil olanlar, ortak olanlar her kademesi ile temizlenmedikçe bize demokrasi falan yok. Gerisi kandırmaca olur. Demokrasi de öyle koca ve soyut bir sözcük değil, iç huzuru ile eşdeğer. O

derin nefesi birlikte alabildiğimizde belki o tehdit sloganını da gerisin geri şarkıya dönüştürürüz. Sokak aralarında mutlulukla söylediğimiz bir şarkı olur birlikte. En büyük derdimiz aşk olur. Söyleşiriz muhabbetle: "Kal dersen dağlarca severim seni /Bir deniz olurum ayaklarında/Aşk bu özleyiş bu hiç belli olmaz/Kalbim duruverir dudaklarında/Bir gece ansızın gelebilirim..."

Cumhuriyet Tarihinin Resmi Provokasyon Çetelesi

Tetikçi gazeteciliğin yeşerme ortamı baskı rejimlerine ve ekonomik olarak zor dönemlere denk geliyor ve maalesef hayli köklü bir geçmişe sahip.1915'in tabu ilan edildiği Cumhuriyet tarihi boyunca derin bir suskunluk hüküm sürerken, gayrimüslim azınlığa yönelik kışkırtıcı yayınlar İkinci Dünya Savaşı koşullarının ağırlaştığı 1940'lı yıllarda belirgin olmaya başladı. O kadar ki Ermeni, Rum ve Yahudi toplumunun ekonomik çöküşüne ve toplu göçlerine yol açan önemli kırılma noktalarından 1942 Varlık Vergisi uygulaması basında ya kuru, yorumsuz devlet tebligatları şeklinde ya da şu örnekteki gibi ibretlik biçimde yer alıyordu: "Varlık Vergisi'ni ödemeyenler: İlk kafile dün akşam Aşkale'ye yollandı. Kafile azalarından ikisi son dakikada 437,000 lira tediye ederek serbest bırakıldılar. Aşkale yolcuları tıpkı Uludağ seyahatine çıkar gibi giyinmişlerdi. Ayaklarında golf pantalonları, gözlerinde kar gözlükleri vardı. Vagon penceresinden duyulan ses: 'Kuzum, Mösyö Alber, para meselesini çabuk bitir, belki Ankara'dan dönerim!.."

Basının bu müdanasızlığının nereden kaynaklandığını anlamak içinse dönemin Başbakanı Şükrü Saracoğlu'nun Varlık Vergisi hakkındaki açıklamasını anımsamak yeterli. "Bu memleket tarafından gösterilen misafirperverlikten faydalanarak zengin oldukları halde ona karşı bu nazik anda vazifelerini yapmaktan kaçınacak kimseler hakkında, bu kanun bütün şiddetiyle uygulanacaktır."

6-7 Eylül 1955 olaylarına gelindiğinde ise, gazetelerin provokasyonu tetikleyici rolü sadece basın tarihine değil siyasi tarihe de not olarak düşülecekti. "Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları" başlıklı kapsamlı çalışmanın sahibi Dilek Güven, bir söyleşisinde hazırlık süreciyle ilgili şu bilgileri paylaşıyor: "Olaylardan bir sene evvel Kıbrıs Türktür Cemiyeti

kuruluyor. Aslında Londra'daki Türk Konsolosluğu'nun tavsiyesi ile kurulan bir dernek. Denilen de şu: 'Türkiye'nin Kıbrıs politikasını desteklememiz gerekir çünkü bu döneme kadar çok pasif kalındı.' Dernekte, Hikmet Bil, Orhan Birgit, Hüsamettin Canöztürk var. Bunlar kim? Hikmet Bil *Hürriyet*'te gazetecilik yapıyor. Kıbrıs olayını alevlendiren, önemini anlatan o. Hüsamettin Canöztürk öğrenci derneklerinin başkanı. Orhan Birgit CHP'de gazeteci... Gazete yazıları bu olaylardan 6-7 ay önce başlıyor. *Milliyet*'te şöyle bir haber var mesela: 'Bir Rum genci, Kıbrıs Rum'dur diye bağırdığı için dövüldü.' Veya şöyle haberler: 'İstanbul'da vapurlarda yüksek sesle Rumca konuşuluyor, ne kadar ayıp.' "

Atatürk'ün Selanik'teki evinin bombalandığı haberinin *İstanbul Ekspres*'te patlatılması üzerine kıvılcım da çakılmış oldu. Ayşe Hür'ün bu gazetenin o günkü performansına yönelik tespitleri de çok şey anlatır: "*İstanbul Ekspres* adlı 20-30 bin tirajlı küçük bir gazetenin Yazı İşleri Müdürü Gökşin Sipahioğlu, gazetenin sahibi Mithat Perin'i telefonla aradı ve ikinci baskı yapacağını, 300 bin gazete basacağını ve kâğıt almak için nakit para istediğini bildirdi. Kâğıdın karaborsa olduğu bir dönemde bu kadar gazete basmaya yetecek kâğıdın nasıl bulunduğu hâlâ cevaplanmayan bir soru olarak duruyor. Daha sonradan Gökşin Sipahioğlu'nun MAH'la (dönemin MİT'i) ilişkisi olduğu ileri sürülecekti. Kâğıt da bu yolla bulunmuş olmalıydı. Bazı kaynaklara göre 230 bin gazete basılmış ve dağıtılmıştı."

Basının suçlulara yönelik öngörüsü de bir başka tetikçilik örneği olarak kayda geçecekti. *Hürriyet*'in manşeti şöyleydi: "Nümayiş gecesi tahrikât yapan otuzdan fazla komünist yakalandı!"

Gayrimüslim azınlıklar için resmi tarihin ısrarla görmezden geldiği, inkârcı devlet siyasetinin türlü gerekçelerle örtmeye gayret ettiği belli kırılma noktaları var. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere radikal ya da köktendinci organlarda nefret söylemi, ana akımda ise ayrımcı dil olarak ortaya konan alanlar tam da bu sorunlu tarihle örtüşüyor. Türkiye toplumunun giderek artan farkındalığına karşın devlet cenahında halen inkâr ve yalan üzerinden karşılanmaya çalışılan ve ülkenin en büyük açmazlarından biri olan Ermeni Sorunu, 1915'ten miras. Tarih ve milli güvenlik ders kitapları Ermenileri "iç mihrak" ve "hain" olarak adlandırmaya özellikle bu acı dolu tarih üzerinden başlıyor. Son on yılda alternatif yayınların devreye girmesi, düzenlenen bilimsel konfe-

ranslar, aydınların başlattığı özür kampanyaları ve nihayet birlikte anılan 24 Nisan etkinlikleriyle hakikati idrak edilen 1915 Ermeni Soykırımı, devlet siyaseti açısından halen ince bir sırat köprüsü.

Dicle Suları

Son birkaç yıldır çeşitli anma etkinlikleriyle kırılan tabu, bu yıl İstanbul'daki anmaların dışında, iki özel buluşmayla daha bambaşka bir anlam yüklendi. Diyarbakır Barosu'nun ev sahipliğinde, Büyükşehir Belediyesi'nin de katkılarıyla Gomidas Enstitüsü Direktörü ve *Mavi Kitap*'ın editörü tarihçi yazar Ara Sarafian, "Tehcirin Yıldönümünde Diyarbakır Ermenileri" adıyla katliamın 98. yıldönümünde bir konferans verdi. Ardından da Sarafian ve katılımcılar On Gözlü Köprü üzerinden 635 Diyarbakırlı Ermeni'nin Musul'a gönderilecekleri söylenerek keleklere bindirildiği noktada Dicle Nehri'ne çiçek bıraktı. O insanlar Musul'a hiç varmadı. Şefka, bugünkü adıyla Suçeken köyüne geldiklerinde keleklerden indirildiler ve öldürüldüler. Tıpkı Anadolu'nun her bir yanında vardırmayan yolların sonunda anonim kemik yığınlarına dönen Ermeni halkının bütün diğer kurbanları gibi...

Sarafian, acının göbeğinde Kürt siyasetçileri ve halkıyla buluşarak Ermeni Soykırımı ve Süryanilerin soykırımı "Seyfo"nun anılıyor oluşunun barışma sürecinde önemli bir adım olduğunu anlattı. Sözleri ortak bir temenniydi: "Kurbanların acılarını hafifletmeyi ve yaralarını iyileştirmeyi hedefleyen bir barış ilanıdır. Biz diyoruz ki, bu süreç devam etsin, bu toprakların çocukları, Kürtler ve Ermeniler, Türkler ve Süryaniler, Araplar ve Yezidiler, Müslümanlar ve Hıristiyanlar korkusuzca, barış ve uyum içinde yaşasın."

1914'te milyon rakamlarla ifade edilen Ermeni halkından 1917'ye gelindiğinde memleketlerinde kimseler kalmamıştı. Gelgelelim kalan kadar Ermeni ve canlarını mucizevi şekilde kurtarıp kendilerine çeşitli ülkelerde ikinci vatanlar edinen Diaspora Ermenileri ve bugün halen Türkiye'nin sınırı kapalı bulunan tek komşu ülkesi Ermenistan'daki Ermeniler, simgesel bir ağırlıkla tarihlerindeki bu insanlık suçunun idrak ve kabulünü bekliyor. Elbette tarih, inkâr edilince yok olmuyor ama inkâr edilen tarih, farklı gelecek ihtimallerine sekte vuruyor.

Zincirlikuyu Mezarlığı

Bir başka anma daha gelecek için umut vaat etti. İHD İstanbul Şubesi ve Gomidas Enstitüsü Direktörü Ara Sarafian, bu yıl 24 Nisan günü Kütahya Mutasarrıfı Ali Faik Ozansoy'un Zincirlikuyu'daki mezarını ziyaret etti. Ünlü şair Süleyman Nazif'in küçük kardeşi Ali Faik Bey (Ozansoy), 1915'te Kütahya mutasarrıfıyken, sancağından hiçbir Ermeni'yi tehcire göndermemek için İttihatçılara karşı büyük bir direniş göstermiş, zorla din değiştirmelerin önüne geçmiş, dahası bölgesindeki Ermeni okullarının açılması konusunda resmi tebliğde bulunmuştu. Bahsettiğim gelecek umudu buydu. Okul açılacaksa, o okul sıralarını dolduracak Ermeni çocuklar olacaktı...

24 Nisan günü tutuklanıp dönemedikleri sürgün yollarına çıkarılan ve yollarda katledilen aydınların tutuklu kaldığı şimdilerin Türk İslam Eserleri Müzesi o zamanların Merkez Cezaevi önünde varlığı sona eren 2 bin 300 Ermeni köyünün isimlerinin yazıldığı panodaydı yamanın bir parçası. 24 Nisan gününde zorunlu askerliğini yaparken vurularak hayatını kaybeden Sevag Balıkçı'nın mezarındaydı yamanın bir diğer bölümü. İzmir Basmane'de, Taksim Meydanı'nda, Diyarbakır'da, Adana'da, Batman, Ankara ve Bodrum'daydı diğer kısımlar.

Yayıma hazırladığı "Mavi Kitap"ı TBMM milletvekillerine ulaştırmak üzere Şubat sonunda İstanbul'a gelen Ara Sarafian, o gelişinde *Agos*'ta yaptığımız söyleşide, "Benim ülkem burası. Ben Türkiye devletine hitap ediyorum. Bunca kuşak sonra köklerim hâlâ burada" demişti. Bir de hayalini paylaşmıştı: "Türkiye olumsuz geçmişini reddeden özgür bir ülke olursa, insan hakları çerçevesinde aynı ahlaki standartları paylaşabildiğimiz, açıkça konuşabildiğimiz bir ülke olursa, Türkiye devleti geçmişle ilgili sorumluluğu üstlenip Diaspora Ermenilerinin Türkiye vatandaşlığı için uygun görülmesi gibi sembolik jestlerde bulunabilirse, burada yaşayabilmeyi dilerim."

Böyle bir Türkiye'de yaşamak, vatandaşları için de onur olur. Ve o onura benim ekleyecek son fotoğrafım da KCK üyesi olmakla suçlanan 26'sı tutuklu 46 gazeteci ve basın çalışanının yargılandığı Silivri Cezaevi'ndeki davanın 13. duruşmasından gelir. Kürtçe tercüman vasıtasıyla tüm sanıklar adına savunma yapan tutuklu gazeteci Ertuş Bozkurt, "Bugün 24 Nisan Ermeni katlia-

mının yıldönümü. Bu acıyı paylaşıyoruz" dediğinde, ben de, "Bu 24 Nisan'da, hiçbir KCK tutuklusunun kalmadığı gerçek bir barışı selamlarım" demek isterim.

"İmralı Zabıtları" Sınavı

Öte yandan Ermeni Sorunu konusunda Kürt siyasetinin duruşu da ayrımcı dil açısından bir diğer zorlu sınav alanı. Haberin haber konusu olması, sık rastlanan bir durum değildir. BDP heyetinin, İmralı'da Abdullah Öcalan'la yaptığı görüşmenin tutanakları "İmralı Zabıtları" başlığıyla, *Milliyet*'te Namık Durukan imzasıyla yayımlanınca, bir başına kendisi haber olmakla kalmadı, "sızdırma"nın kimler tarafından ne amaçla yapıldığı üzerinden krize dönüşüverdi. İktidarın basına müdahale konusunda kendinde gördüğü sınırsız hak Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Çözüme katkıda bulunacaksan, böyle bir haber yapmamalıydın. Böyle yapacaksan, batsın senin gazeteciliğin" sözleriyle bir kez daha cisimleşirken, Ahmet Türk'ün BDP adına tutanakların basma sızdırılmasını "ahlaksızlık" olarak nitelendirmesi, erk dili ve hegemonyanın yaygınlığı açısından çok düşündürücüydü.

Sahi, merak etmiyor muyduk neler konuşulduğunu? Bir haber, sorusu olan şeyin yanıtını sunmaktan, bilgiyi aktarmaktan öte nedir ki? Peki yalanlandı mı o içerik? Hayır. O zaman bu bağcı dövme, namütenahi had bildirme durumu nedir sahi? Ve hiç mi konuşulmaya değmez?

Ha bir de şu meşhur içerik meselesi var... Görüşmede ağırlık noktasını, KCK'ya ve MİT'e operasyon planlayan odaklara karşı Öcalan'ın hükümete yönelik darbe girişimini okuyarak bu darbeyi nasıl önlediği mesajı oluşturuyor. Çekilmenin şartlarından başkanlık sisteminde varılacak uzlaşmanın zeminine, Öcalan'ın müzakerelerde izleyeceği siyasete dair ipuçları içeren tutanakların "Öcalan'ın Ermeni açılımı" bölümü teferruat görülmüş olacak ki, Yetvart Danzikyan ve Ezgi Başaran'ın köşe yazıları dışında haber olarak iki satır yer almadı. Oysa taraflar arası siyasetin ilerleyeceği zemini göstermesi açısından bu görüşler fevkalade önemli.

Devletin Karbon Kopyası

"Türkiye'de 3 koldan paralel devlet çalışması var. Bu ilişkiler sabote edilmeye başladı. Sıradan lobiler değil. ABD'de Yahudi, Ermeni ve Rum lobileri stratejik ve taktik müdahale ediyorlar. Her 3'ü de Anadolu çıkışlıdır" diyen Öcalan, "Ermeni lobisi etkili. 2015'le gündem olmak istiyorlar" diye vurguluyordu.

1915'e ilişkin resmi devlet tezinin karbon kopya tekrarını ifade eden bu anımsatma, Kürtlerin tarihini aktaran şu sözlerde ise bambaşka bir boyuta zıpladı: "Kürtler kendilerine yer arıyorlar. Kürtlerin devletten dışlanmaları son yüzyıldır. Abdülhamit bile onlara yer verdi. Mustafa Kemal de başta yer verdi. Devreye giren İsrail lobisi, Ermeni ve Rumlar, 'Kürtler ne kadar dışlanırsa o kadar başarılı oluruz' diyorlar. Bu paralel devlettir. Bin yıllık bir gelenektir... Anadolu İslamlaştıktan sonra, bin yıllık bir Hıristiyanlık öfkesi var. Rum, Ermeni, Yahudi, Anadolu'da hak iddia eder."

Bu nasıl bir "dışlama operasyonu" ise o bin yıldan önceki dört bin yıl boyunca bu topraklarda yaşayagelmiş Ermeni halkı, bugün 50 ila 70 bin arası tahmin edilen bir nüfusa indi. Kiliseleri, okulları, bağları, bahçeleri, dükkânları, köyleri, müstakil konakları dahil buharlaşıp gitti. Buna sayıları 1500-2000 arası tahmin edilen Rumları ve 25 bin civarındaki Yahudi'yi de ekleyelim. Bunca gayrimüslim, Cumhuriyet'in ilanından beri eşit vatandaşlık için umutsuzca bekleşir durur. Eşit vatandaş olamadığı oranda Lozan azınlıkları olarak görülmüş gayrimüslimler için Kürt hareketinden gelen her tür asli unsur anımsatması, acı bir tebessüm sebebidir. Zira bizzat Osman Baydemir ve Ahmet Türk'ün kamuoyu önünde Ermeni halkından özürlerinin de anlatacağı üzere, o asli unsur olma ve bu Cumhuriyet'i birlikte kurma anlatısının kökeni, kökü ortak olarak kazınmış Ermenilere dayanır. Zaten tam da bu yüzden Ermeni Soykırımı'nı es geçen hiçbir siyasi perspektifin gerçek anlamda barış tesis etme imkânı yok.

Bastığımız Yerdeki Milliyetçilik

Bu noktada filmi bir miktar geri sarıp Başbakan Erdoğan'ın Midyat'ta yaptığı ve "içinizden biri" diyerek İçişleri Bakanlığı'na terfi eden Muammer Güler'i örnek gösterdiği konuşmayı anımsamakta yarar var. Erdoğan, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde işsizliğin, yoksulluğun, acının yegâne sebebinin terör

olduğunu belirtip, "Bizde ayrım yok, bölücülük yok, bölgesel milliyetçilik yok, etnik milliyetçilik yok, dinsel milliyetçilik de yok. Kimse bizim karşımıza Kürtlükle, Türklükle çıkmasın. Biz her türlü milliyetçiliği ayaklarının altına almış bir iktidarız" demişti.

Bu "ayaklar altına alma" ifadesi Hz. Muhammed'in "Asabiyetçilik, (kavmiyetçilik, ırkçılık) ayaklarımın altındadır" mealindeki hadisine gönderme yapıyor. Nitekim konuşmanın başlarında da ayaklar altına alınacak milliyetçiliklerin sıralamasını izlemek mümkün: "Biz, Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde hep beraber tek milletiz. Bu millet kavramının içinde Türk'ü var, Kürt'ü var, Arap'ı var, Laz'ı var, Çerkes'i var, Abaza'sı var. Var oğlu var. Bizim kadim medeniyetimizde asla böyle bir farklılık, asla ayrım olmamıştır."

Din birliği üzerinden yapılan bu sıralama halen bu ülkenin vatandaşı olan, bir dönemin kadim Anadolu halkları Ermeni ve Rumları kapsamadığı gibi Yahudilere de uzanamıyor. Nitekim MHP Ankara Milletvekili Özcan Yeniçeri, "Kendisini zaten Türk olarak da açıklamıyor, Kürt olarak da açıklamıyor Sayın Başbakan. Delikanlıysa açıklasın, Gürcü milliyetçiliğini ayağının altına alıyor mu almıyor mu? Bunu söylesin" derken ayrımcılığın vardığı boyutları başka bir denklem üzerinden tamamlıyor. Yine Sinop'a dönelim ve Kürt milletvekili heyetine "Ermeni boyları defolun" diye atılan sloganları anımsayalım. Tablo bütünleşti mi şimdi?

Ayrım dışlamayla başlar, kendinden saymamakla, ötekini kendine karşı olarak tanımlamakla. Eşit vatandaşlığın tesis edilmediği bu ülkede gerçek barıştan söz etmek için din birlikli sıralamalardan çok daha cesur bir adım gerekiyor. Zaten öte türlü huzur bulmak yine mümkün olmayacak, zorlama tutkallar yine çatlayacak. O yüzden zaten 1915'le ödeşme kendini her yerden dayatıyor ya. Tarihi değil doğrudan bugünümüzü belirleyen bir acı olduğu için.

Basın ve medyanın Hrant Dink'i hedef kılma performansı hiçbir hesaplaşmaya girişilmeden yaşandığı ve yaşatıldığıyla kaldı. Sürecin bütün yönlerini ve aktörlerini Kemal Göktaş'ın "Hrant Dink Cinayeti, Medya, Yargı, Devlet" başlıklı kapsamlı çalışmasında bulmak mümkün. Ben bu noktada sadece kısaca bu acıtıcı dönemin ana hatlarını çizmekle ve etkilerinin bugünümüzü belirlediğini anımsatmakla yetineyim:

Sonun Başlangıcına Dönen Bir Tabu: Sabiha Gökçen

Hrant Dink'in kıskaca alınma harekâtı Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in Ermeni kökenli olduğuna ve Ermenistan'da akrabalarının bulunduğuna yönelik 6 Şubat 2004'te kendi imzasıyla *Agos*'ta yayımlanan "Sabiha Gökçen" haberiyle başladı. "Sabiha-Hatun'un sırrı" başlığıyla verilen haberde Antep asıllı Ermenistan vatandaşı Hripsime Sebilciyan Gazalyan, kendisinin Gökçen'in yeğeni olduğunu ve Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in aslında yetimhaneden alınmış bir Ermeni yetim olduğunu iddia ediyordu.

Bu haberin 21 Şubat 2004'te *Agos*'tan alıntılanarak *Hürriyet*'in manşetinden "Sabiha Gökçen mi Hatun Sebilciyan mı" başlığıyla verilmesinin ardından 22 Şubat 2004'te Genelkurmay Başkanlığı Genel Sekreterliği, sert bir açıklama yayımlayarak, "Kendisi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ilk kadın savaş pilotu olarak Türk havacılığının onursal bir ismidir. Sabiha Gökçen aynı zamanda Atatürk'ün Türk kadınının Türk toplumu içinde bulunmasını istediği yeri gösteren değerli ve akılcı bir sembolüdür. Böyle bir sembolü amacı ne olursa olsun tartışmaya açmak milli bütünlüğe ve toplumsal barışa katkısı olmayan bir yaklaşımdır. Bir iddiayı, milli duygu ve değerleri de kötüye kullanarak bu şekilde yayımlamanın habercilik olarak nitelendirilmesini kabul etmek mümkün değildir. Ulusal birlik ve beraberliğimizin en güçlü olması gereken bu dönemde milli birlik ve beraberliğimize ve milli değerlerimize yönelik bu tip yayımların ne amaçla yapıldığı Türk toplumunun büyük bir kesimince artık anlaşılmakta ve endişeyle izlenmektedir" görüşlerine yer verdi.

Bu bildirinin hemen ertesinde İstanbul Valiliği'ne çağrılarak Vali Yardımcısı Erol Güngör'ün makamında, kendilerini Vali Yardımcısı'nın yakınları olarak tanıtan ve bugün halen kimliği belirsiz iki kişi tarafından "uyarılan" Hrant Dink hakkında bu görüşmenin hemen ertesinde radikal sağ basında hedef gösterme kampanyası başladı. İlginç bir şekilde bu kampanya Sabiha Gökçen haberi üzerine değil, yazarın Şapparigce köşesinde Ermeni Kimliği üzerine yazdığı 8 bölümlük yazı dizisinin içerisinden cımbızlanarak bağlamından koparılan tek bir cümlesi üzerine inşa edildi. Söz konusu yazıda Hrant Dink Diaspora Ermenilerine seslenerek tarihe dayalı Türk düşmanlığının kendilerini zehirlediğinden, bunun yerine Ermenistan'ın refahı için çalışmaya

yönelik bir enerjinin tercih edilmesi gerektiğinden bahsediyordu. İronik bir biçimde 13 Şubat 2004 tarihli yazının, "Türk'ten boşalacak o zehirli kanın yerini dolduracak temiz kan, Ermeni'nin Ermenistan ile kuracağı asil damarında mevcuttur" cümlesi, "Hrant Dink, Türk kimliğine hakaret ediyor" tavrıyla sunularak yeni bir davanın konusu oldu. Hrant Dink hakkında "Türklüğü neşren tahkir ve tezyif etmek" suçundan açılan dava sonunda, mahkeme tarafından tayin edilen bilirkişinin yazıda herhangi bir suç unsuru olmadığı yönündeki lehte raporuna karşın, Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi'nin 7 Ekim 2005 tarihli kararı ile Hrant Dink 6 ay hapis cezasına mahkûm edildi. Yargıtay 9. Ceza Dairesi kararı onadı ve böylece Hrant Dink hakkındaki hapis cezası kesinleşmiş oldu. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın itirazı ise Yargıtay Ceza Genel Kurulu tarafından reddedildi. Hrant Dink'in karara ilişkin açıklamaları üzerine de "yargıyı etkilemeye çalışmak"tan yeni bir dava açıldı.

Bu arada 26 Şubat 2004'te İstanbul Ülkü Ocakları İl Başkanı Levent Temiz'in başını çektiği bir grup *Agos*'un kapısına gelerek "Ya sev ya terk et", "Kahrolsun ASALA", "Bir gece ansızın gelebiliriz" sloganları attılar. *Agos*'un önünde benzer bir gösteri de birkaç gün sonra kendilerini "Asılsız Ermeni İddialarıyla Mücadele Federasyonu" olarak adlandıran grup tarafından yapıldı. Hrant Dink, *Birgün* gazetesinde yayımlanan "Hoş Gidişler Ola" başlıklı yazısı sonrasında ise *Yeniçağ* gazetesinin 9 Ekim 2004 tarihli nüshasında "Ermeniye Bak" başlıklı manşetle hedef gösterildi. Bu manşet sonrası Basın Konseyi Yüksek Kurulu *Yeniçağ* gazetesinin kullandığı hitap tarzıyla yazara karşı zorbalığı özendirme tehlikesi yaratabileceği gerekçesiyle *Yeniçağ* gazetesinin uyarılmasına karar verdi. Son olarak *Agos*'un 21 Temmuz 2006 tarihli nüshasında yayımlanan "301'e Karşı 1 Oy" başlıklı haber nedeniyle de Hrant Dink, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Arat Dink ve İmtiyaz Sahibi Sarkis Seropyan hakkında dava açıldı. Söz konusu haberde Dink'in Reurters ajansına verdiği demeçteki, "Elbette bu bir soykırımdır diyorum. Çünkü sonuç kendisini zaten tanımlıyor ve adını koyuyor. Dört bin yıldır bu topraklarda yaşayan bir halkın bu olanlarla birlikte artık ortadan yok olduğunu görüyorsunuz" alıntısının TCK 301 uyarınca Türklüğü aşağıladığı iddia edildi.

Mahkeme süreçleri Hrant Dink'in 19 Ocak 2007'de gazetesinin önünde kurşunlanarak öldürülmesinin ardından da devam etti.

Suikast sonrası Hrant Dink hakkındaki davalar düşerken, söz konusu son davada Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi, 11 Ekim 2007'de Arat Dink ve Sarkis Seropyan'ı birer yıl hapsi cezasına mahkûm etti. "Arat Dink ve Sarkis Seropyan'ın Türk Milletine soykırım isnat eden haber yayımladıkları mahkemelerce sabit görüldüğünden sanıkların ayrı ayrı kişilikleri, eylemlerin özellikleri dikkate alınarak cezalandırılmalarına" ifadesi ve söz konusu demeci alıntılayan hiçbir ulusal basın ve medya kuruluşuna dava açılmaması büyük tartışmaları da beraberinde getirdi.

Kişilikleri Yüzünden... Belli ki

Ancak bu kadar bedel yeterli gelmemiş olacak ki 2013 yılında yine aynı maddeden bu kez *Agos* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Rober Koptaş ile yazar ve belgesel yönetmeni Ümit Kıvanç'a soruşturma açıldı. Hatırlatmak gerekirse, 17 Ocak 2012'de, tam da Hrant Dink'in öldürülüşünün yıldönümünden iki gün önce, cinayetin esas faillerini ortaya çıkaramayan mahkeme heyeti, skandal bir kararla örgüt bulamadığını ifade edip biri hariç, polis muhbiri Erhan Tuncel'in de aralarında bulunduğu bütün sanıkları beraat ettirmişti.

Kararın açıklandığı gece, *Agos* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Rober Koptaş ile yazar ve belgesel yönetmeni Ümit Kıvanç, Habertürk televizyonunda Balçiçek İlter'in "Söz Sende" programına çıkarak, devletin bu cinayetteki rolüne ilişkin görüşlerini, eleştirilerini ifade etmişlerdi. Şimdi anlaşılıyor ki, programın ertesi günü, Antalya'da yaşayan Aydın Taşçı, İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'na şikâyette bulunmuş. İhbar dilekçesine kısaca göz atmakta büyük yarar var: "Rober Koptaş ve Ümit Kıvanç adlı TC vatandaşlarının (belli ki Ermeni) Hrant Dink davasıyla ilgili olarak TC devletinin katil olduğunu ve katilliklerine devam ettiğini, ayrıca yargılama süreci hakkında nahoş kelimeler kullanmalarını bir Türk vatandaş olarak kabul etmediğim için size bildirmek isterim."

Bir "Türk" vatandaş olarak, devletini "TC vatandaşı ve belli ki Ermeni" kişilerin eleştirilerine karşı korumaya kararlı bu zatın dilekçesi, işleme konmaya değer bulunmuş. "Türklüğü tahkir ve tezyif" yaftasıyla hedef haline getirilen Hrant Dink'in kaybından sonra, Adalet Bakanlığı'nın iznine bağlanan dava süreci bu kez umarız gündeme gelmeyecek.

Ama asıl gündeme gelmesi gereken, zaten çok başka. Bu maddenin kanlı siciline rağmen, "Uygulamayı görelim" savsaklamasıyla yasada halen değişikliğe gidilmemesi, 2007 sonrasında da utanç verici gelişmelerin sürmesine neden oldu. Arat Dink ile, Sarkis Seropyan'a ilişkin mahkemenin ceza kararında "sanıkların ayrı ayrı kişilikleri ve eylemlerinin" göz önüne alındığını belirtmesiyle bu yeni davadaki "belli ki Ermeni" tabirinin yan yana fotoğrafını çekmek ve Türkiye'deki direnç noktalarına iyi bakmak gerek.

Uğruna mücadele ettiğin hedefin tam tersi bir gerekçeyle yaftalanmak, büyük oyunun değişmez kuralı. Türk ve Ermeni halklarının tarihin üstesinden birlikte gelebilmeleri ve bugünü umutla yaşayabilmeleri hayaliyle çıktığı yolda Hrant Dink'e biçilen pay "Türklüğü tahkir ve tezyif"ti. Belli ki bu oyuna halen devam ediliyor. 2015 öncesi söylemlere ince ayar veriliyor.

Gizli belge ve ihbarlarla organize yapısı ve Ergenekon ile Balyoz Davası bağlantıları ayyuka çıkmış, karanlık darbe hazırlıklarının işaret fişeği olarak tasarlanmış bu cinayetin vebali halen çok ağır. Ve aslında demokrasi özleminin en temel göstergelerinden biri. O yüzdendir ki 19 Ocak'lar bütün katliam ve faili meçhuller için ses yükseltilen gündür. Bir yılın geri kalanını nasıl yaşayacağımızı belirleyecek göstergelerden biri de, bu 301. Madde'nin ortadan kaldırılabilmesidir. Öyle "Türklük" yerine "Türk milleti" demekle ya da Adalet Bakanlığı'nın icazetini, yani siyasi ortam muhasebesini talep etmekle sorunun ortadan kalkmadığı, Koptaş ile Kıvanç için başlatılan bu son soruşturmayla bir kez daha ortaya çıktı.

Faşizmin Gezi Parkı Sınavı

Ben bu yazıyı yazarken, araya hayat girdi. İçinden geçerken bile biricik olduğunu hissettiğimiz tarihi günler yaşandı, halen de yaşanıyor. Herkes bir şeyleri bir başına biriktiriyordu. 1 Mayıs polis zulmünü, böcek gibi mahallesinden itelenmeyi, o mahallede peydah olan "elit" siteleri, gökdelenleri, sokaktan kalkan masaları, elden alman meydanları, yasaklanan alkol satışını, sevişme çiftleş demeye gelen yatak odası müdahalesini, kaç çocuk doğrulacağı ve nasıl bir nesil yetiştirileceği direktiflerini, sokak ortasında kadınlar bıçaklanırken ertesi gün hapının reçeteyle satılması gündemini, her şeyi ama her şeyi biriktiriyordu. En çok da hayatı üzerinde söz hakkı olmayışını... O en son damla bir parkı yeni bir hayat

talebine dönüştürdü. Gezi Parkı'na sahip çıkanlara yönelik polis saldırısıyla fişeklenen direniş, kısa sürede başta İstanbul olmak üzere bütün büyük kentlere yayıldı.

Direnişler birlikte sloganları, retorikleri gülünçleştiren, mizahı hayatımızın tam ortasına geri döndüren kıvıl kıvıl bir dil çıktı ortaya. Hınzır, haylaz, zeki ve esprili bu dille "Kimsenin askeri olmayacağız" diyenler, kimlik politikalarının prangalarından azade, başta kendi olmak üzere her şeyle ve herkesle dalga geçerek ama değerleri rencide etmeden yan yana durabildiler.

Türkiye yurtdışında örnekleri çok olan sosyal medya mobilizasyonlu yeni muhalefetle tanıştı. Parayı değil paylaşmayı öğrenen, kaç yıllık arkadaşlıklar ideolojilere yenik düşerken, geçirdiği o birkaç günden o ağaç kökleri gibi sağlam ilişkiler devşiren "tanış yabancılar"ın zamanındayız. Homofobik, farklı kimlikleri, kadınları aşağılayan sloganları silen ve yeni dille yeni hayat kuranların mekânındayız. Kimse ev sahibi değil, kimse misafir de değil o yüzden. Bu açık hava tekkesinde herkese yer var. Senin yerin kadar genişliyor park. Kattığınla dönüşüyor. Sahip olmayı değil sadece olmayı öğretiyor.

Gezi Parkı direnişi, diğer pek çok katmandaki önemli anlamların, ortaya koyduğu çarpıcı sonuçların yanı sıra kimlik politikalarının olası kapan tehlikelerini ifşa edip, farklı bir hayat alternatifi sundu. Bunu da abartılı, iddialı söylemlerle değil, sanki oyun oynar rahatlığında yaptı. Ama çok iyi biliriz çocukluktan, oyun oynamak zaten ciddi bir iştir!

Kendini olduğu gibi, özgürce ortaya koyabilmenin, varlığını ifade edebilmenin simgesi olarak ortaya çıkan kimlik mücadelesinin, eğer uyanık davranılmazsa, refleks gereği insanı milliyetçilik tuzağına düşürme tehlikesi var. Oysa kimlik, başkası bunu aşağıladığı, önyargıyla kuşattığı noktada ve oranda savunulası ama onun dışında arzu edildiğinde sadece insan, sadece bir canlı olma uğruna bir süreliğine üzerindeki ceket gibi kenara konulası bir şey.

Sen kimliğini nasıl yaşayacağını belirleyebildiğin zaman özgürsün demektir. Gezi direnişi, her biri kendini farklı kodlarla tanımlayan, bu tanımlar için mücadele eden beş benzemezi bir araya getirdiği için bu denli kıymetli.

Elbette hiçbir şey çok kolay olmadı; ama park merkezli o alternatif hayat önerisi, polisin zulmü, Başbakan'ın her şeyi kendisine karşı bir komplo olarak yorumlama inadıyla çarpışınca çığ gibi

büyüdü. Son günlerde gerek miktar gerek çeşitlilik açısından artan, çoğalan pasif direniş eylemleri ise içeriğindeki kimi ayrıntılarla inanılmaz hikâyeler sunuyor.

Yürümenin imkânsız hale geldiği noktada durmayı bir eylem biçimi haline getiren direniş ruhu, Taksim sonrası gecenin ortasında ikinci durulacak yer olarak *Agos*'un önünü, Hrant Dink'in vurulduğu kaldırımı seçti. Tıpkı Gezi Parkı'nın her bir köşesi bedel ödetilmişlerin ismiyle donatılırken, direnişçilerin hemen Hrant Dink Caddesi'nin açılışını yapmaları gibi...

O cadde ismi, cinayetin gözümüzün önünde vuku bulduğu İstanbul şehrinden halen esirgense de Hrant Dink, tazyikli sular ve gaz bombalarıyla yerle bir edilmiş ancak bellekte sıcacık kayıtlı o parkta, direnişin ruhunda yerini çoktan almış durumda. Acıyı unutmadığını göstererek duranlar, umudu da onun şahsında aradıklarını gösterdiler bir kez daha.

DİSK'in önderliğinde buluşan ve hafta sonundaki polis zulmünün, Başbakan Erdoğan'ın toplumu AK Parti seçmenleri ve diğerleri diye ikiye ayıran üslubunun tepkisiyle yürüyen insanlar açıklamalarını Halaskârgazi Caddesi'nin orta yerinde, *Agos*'un karşısında yaptı. Kalabalık, Osmanbey'e yaklaşırken "Faşizme inat kardeşimizsin Hrant" diye bağırıyordu. Bu cinayetin devletin bütün kademelerini kapsayan ağ içerisindeki esas sorumlularını ortaya çıkarma talebi, daha farklı bir gelecek için direnirken koordinat kılınmıştı adeta.

Şimdi artık normal şartlarda yolu hiç kesişmeyecek olanlar yaz akşamlarında semt parklarında forumlarda buluşur, birbirinin derdine kulak kabartırken bir yandan da acısı dinmemiş yakın tarih çentiklerinin karşısında dimdik durmaya devam ediyor. Her seferinde farklı bir özgünlük daha katılan bu durma eylemleri, resmi tarihe yönelik "karşı duruşu", özgürlük ve bir aradalık talepleri için ortak irade duruşu ile de harmanlıyor.

Parktakilerin Soyu Sopu

Ancak aynı süreç başta Başbakan Erdoğan'ın kutuplaştırıcı üslubuyla olmak üzere yine ayrımcı dilden nefret söylemine uzanan pek çok yıkıcı ifadeye de tanıklık etti maalesef. Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Sanat Bölüm Başkanı Prof. Ahmet Atan'ın Twitter üzerinden paylaştığı, "Yahudi, Ermeni ve

Rum'sanız Gezi Eylemlerinde Aktif Rol Almanızı Anlayışla Karşılıyorum. Lütfen Soyunuzu Araştırın" mesajı buna bir örnekti. Söz konusu paylaşım üzerine üniversitesinin öğrencileri tarafından Atan'ın istifası için imza kampanyası başlatıldı.

Yine aynı dönemde Mersin'de başlayan 17. Akdeniz Olimpiyat Oyunları'nın açılış töreninde Türk bayrağını taşıyan güreşçi Rıza Kayaalp, Gezi Parkı direnişi için Twitter'dan, "Ermenilere bıraktınız meydanı, Allah belanızı versin eylemci çapulcuları. Ermenistan halkı kutlama yapıyormuş. Taksim'i işgal ettik, Türkiye'ye rahatça hakaret edebiliyoruz diye. Sizin yaptığınız eylemi s.... vatan hainleri" dedi.

Hürriyet gazetesi yazarı Mehmet Yılmaz 22 Temmuz tarihli, "Sporcunun ırkçı ve terbiyesiz olanı" başlığıyla yayımlanan yazısında, Rıza Kayaalp'e tepki göstererek, "Bir etnik aidiyeti hakaret olsun diye kullanmak, en hafif tabirle ırkçılıktır, nefret suçu işlendiği anlamına gelir. Eylemcilere ettiği küfür ise kendi ahlak seviyesini gösteriyor. Ve böyle bir adamı eline bayrak verip bir spor organizasyonunun açılışında kafilenin önünde yürütüyorsunuz. Normal olanı bu ırkçı şahsın bir daha spor sahalarına sokulmamasıdır. Irkçılık nedeniyle oyunlardan diskalifiye edilirse de hiç şaşırmayın!" dedi.

Bizzat Başbakan Erdoğan tarafından her meydan konuşmasında direnişçilerin sığındığı Beşiktaş'taki Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii'nde içki içildiği iddiası, yaralı insanlara kapılarını açan müezzin tarafından yalanlanırken, durumdan vazife çıkaran *Yeni Akit* gazetesi Muhammet Erdoğan imzasıyla verdiği haberde Batı Trakyalı gazeteci Süleyman Sefer'in tanıklığında iddiaları bir adım daha ileri taşıdı. Sefer'den dinleyelim: "Bu kişiler özellikle cami işgal edilsin diye hazırlanmış bir timdi sanki. Camiye yapılan bu saldırının amacı Müslüman gençleri sokaklara indirmekti. Müslüman gençleri camiye çekerek kan dökmek istediler. Ancak duyarlı gençlerimiz bunu yutmadı. Camide Türk'e ve Müslüman'a benzemeyen eylemciler vardı. Bunlar Rumca, Ermenice ve Almanca konuşuyorlardı."

Gezi Parkı direnişi sırasında ana akım gazete ve televizyon kanallarının günlerce sessiz kalışı ya da provokatif yayınlarla eylemcileri saldıran kitle olarak gösterme gayretleri, geriye dönük olarak otuz yıllık iç savaş sırasında Olağanüstü Hal Uygulaması altındaki bölgede Kürt halkına ilişkin sansürlü ve saptırılmış yayınları da

gündeme getirdi. Kompartıman usulü ayırma ve birbirine karşı kışkırtma taktikleri çok eskilere dayanıyor ve bu oyunun en etkin aktörlerinden basın ve medyanın kendi iç ödeşmesi tamamlanmadıkça, belli ki tehlike bir hayli büyük. Direniş süresince sosyal medya ve alternatif basın-yayın kuruluşları, ablukayı kırsa da, geniş kitlelerin bilinçle yanlış yönlendirilme gayretleri son derece kaygı verici. Dahası herkesin ırkçılığı kendisi dışında bir yerlerde görmesi ve rahatlıkla başkasına atfetmesi, basında sağlıklı bir iç değerlendirmeyi imkânsız kılarken, medya patronlarının ekonomik bağlantıları ve iktidarın baskı mekanizmaları ifade özgürlüğünün önünde en büyük engel, sorunlu ayrımcı dilin de en temel üretim sebebi olarak duruyor.

Basın en çok da bir ayna. Baktıkça birbirimizi yansıtıyor, kendimizi birilerinin karşısında konumladıkça duracak yer bulamıyoruz. Çoğaltan sözü mümkün kılan hayatta ve edebiyatta ise gonca gül bir dil var. Ancak yazık ki medya ve siyasetin dili halen gül değil dikenlerle dolu. Bu dikenleri görüp ayıklamadıkça kimselere huzur yok. Çünkü bilinmeli ki önce söz öldürür.

Kaynakça

Güven, Dilek, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları ve Stratejileri Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, İletişim Yayınları, 2005.

Saymaz, İsmail, *Nefret-Malatya: Bir Milli Mutabakat Cinayeti*, Kalkedon Yayınları, 2011.

Karakaşlı, Karin, *Radikal* 2 arşivi

Bianet, *Yeni Özgür Gündem* siteleri, gazete arşivleri.

www.hrantdink.org

www.agos.com.tr (Karin Karakaşlı-Tetikçi Gazetecilik dosyası)

Televizyon: Patolojik ve Sağaltıcı Kamusal Alan ve Ötekinin Acısı ve Yasının İmkânsız Kılınması

Nilgün Tutal

"Mesafeler yok oldu ancak yakınlık da namevcutlaştı:
Yakınlığın yok olması mesafesiz olanın tahakkümünü yarattı."
Heidegger, *La chose*, aktaran Josset, 2011

Türkiye tarihinde suikast sonucu ya da benzer yöntemlerle öldürülen sayısız gazeteci vardır.[1] Her bir gazetecinin uğra-

1. 1905-1998 yılları arasında öldürülen gazeteciler:
Tevfik Nevzat -*Hikmet* -Adana - 1905; Hasan Fehmi Bey -*Serbesti* -İstanbul 6 Nisan-1909; Ahmet Samim -*Sada-ı Millet* -İstanbul - 9 Haziran 1910; Zeki Bey -*Serbes-*

dığı suikast televizyon çağına denk gelmediği için aynı şekilde medya, hafıza ve anlam ilişkisini de harekete geçirmez. Bu ilişki gazeteci Hrant Dink olduğunda daha karmaşıklaşır çünkü Dink aynı zamanda Ermeni asıllı bir Türkiye vatandaşıdır.[2] 1996 yılında kurduğu *Agos* gazetesini aynı tarihten itibaren yöneten ve aynı zamanda bu gazetenin başyazarı olan Hrant Dink, 19 Ocak 2007 yılında fikirlerinden dolayı öldürülmüştür. Öldürülmesinin hiç şüphesiz asli nedeni, tarih, kimlik ve hafıza konusunda Türkiye'de

ti-Şehrah -İstanbul - 10 Temmuz 1911; Şair Hüseyin Kami-*Alemdar*-Konya- 1912; Silahçı Tahsin -*Silah-Bomba* -İstanbul - 27 Temmuz 1914; Hasan Tahsin - *Hukuk-u Beşer* -İzmir -15 Mayıs 1919; AliKemal Peyami -*Sabah* -İzmit-6 Kasım 1922; Ali Şükrü Bey -*Tan* -Ankara -2 Nisan 1923; Hüseyin Hilmi Bey-*İştirak-Medeniyet* -İstanbul -1923; Sabahattin Ali -*Marko Paşa* -Kırklareli -16 Haziran 1948; Adem Yavuz -ANKA Ajansı -Kıbrıs -26 Ağustos 1974; Ali İhsan -*Özgür Politika* -İstanbul -22 Kasım 1978; Cengiz Polotkan -*Hafta Sonu* -Ankara -1 Aralık 1978; Abdi İpekçi -*Milliyet* -İstanbul -1 Şubat 1979; İlhan Darendelioğlu-*Ortadoğu* -İstanbul -19 Kasım 1979; İsmail Gerçeksöz-*Ortadoğu* -İstanbul -4 Nisan 1980; Ümit Kaftancıoğlu -TRT -İstanbul -11 Nisan 1980; Muzaffer Feyzioğlu -*Hizmet* -Trabzon -15 Nisan 1980; Recai Ünal -*Demokrat* -İstanbul -22 Temmuz 1980; Mevlüt Işık -*Türkiye* -Ankara -1 Haziran 1988; Seracettin Müftüoğlu-*Hürriyet* -Nusaybin -28 Haziran 1989; Sami Başaran -*Gazete* -İstanbul -7 Kasım 1989; Kamil Başaran -*Gazete* -İstanbul -28 Şubat 1990; Çetin Emeç -*Hürriyet* -İstanbul -7 Mart 1990; Turan Dursun -*Yüzyıl 2000 Dergisi* -İstanbul -4 Eylül 1990; Gündüz Etili -*Yeni Günaydın* -İstanbul -18 Eylül 1991; Halit Güngen -*2000'e Doğru* -Diyarbakır -18 Şubat 1992; Cengiz Altun -*Yeni Ülke* -Batman -24 Şubat 1992; İzzet Kezer -*Sabah* -Cizre -23 Mart 1992; Bülent Ülkü -*Körfeze Bakış* -Bursa -31 Mart 1992; Mecit Akgün -*Yeni Ülke* -Nusaybin -2 Haziran 1992; Hafız Akdemir -*Özgür Gündem* -Diyarbakır -8 Haziran 1992; Çetin Abayay -*Özgür Halk* -Batman -29 Temmuz 1992; Yahya Orhan -*Özgür Gündem* -Gercüş -31 Temmuz 1992; Hüseyin Deniz -*Özgür Gündem* -Ceylanpınar -9 Ağustos 1992; Musa Anter -*Özgür Gündem* -Diyarbakır -20 Eylül 1992; M.Sait Erten -*Azadi-Denk* -Diyarbakır -3 Kasım 1992; Yaşar Aktay -*Türkiye* -*Hani*-9 Kasım 1992; Hatip Kapçak -*Hürriyet* -Mazıdağı -18 Kasım 1992; Namık Tarancı -*Gerçek* -Diyarbakır -20 Kasım 1992; Uğur Mumcu -*Cumhuriyet* -Ankara -24 Ocak 1993; Kemal Kılıç -*Ö.Gündem-Y.Ülke* -Urfa -18 Şubat 1993; M.İhsan Karakuş -*Silvan Gazetesi* -Silvan -13 Mart 1993; Ömer Taşar -*Milli Gazete* -Saraybosna -26 Haziran 1993; İhsan Uygur -*Sabah* -(kayıp) -6 Temmuz 1993; Rıza Güneşer -*Halkın Gücü* -İstanbul -14 Temmuz 1993; Ferhat Tepe -*Özgür Gündem* -Bitlis -3 Ağustos 1993; Aysel Malkaç -*Özgür Gündem* -(kayıp) -7 Ağustos 1993; Muzaffer Akkuş -*Sabah*-MİLHA Ajansı -Bingöl -20 Eylül 1993; Ruhi Can Tul -*Türkish Daily News* -Kırıkkale -14 Ocak 1994; Nazım Babaoğlu -*Özgür Gündem* -(kayıp) -12 Mart 1994; Erol Akgün -*Devrimci Çözüm* -Gebze -8 Eylül 1994; Ersin Yıldız -*Özgür Ülke* -İstanbul -3 Aralık 1994; Onat Kutlar -*Cumhuriyet* -İstanbul -11 Ocak 1995; Sayfettin Tepe -*Yeni Politika* -Bitlis -29 Ağustos 1995; Metin Göktepe -*Evrensel* -İstanbul -8 Ocak 1996; Yemliha Kaya -*Halkın Gücü* -İstanbul -27 Temmuz 1996; Mehmet Topaloğlu -*Kurtuluş* -Adana -28 Ocak 1998; Ahmet Taner Kışlalı -*Cumhuriyet* -Ankara -21 Ekim 1999; Hrant Dink -*Agos*-19 Ocak 2007.

2. Beşiktaş Belediyesi'nin Beşiktaş'taki Abbasağa Parkı'nda, öldürülen gazetecilerin anısına yaptırdığı anıt heykellerin içinde Hrant Dink'in heykeli yoktur. Abbasağa Parkı, eski bir Ermeni mezarlığı üstüne kurulmuş bir parktır.

devletin azınlıkları dışlayarak inşa ettiği ulusal ve resmi kimliğin, hafızanın ve tarihin dışında bir söylemsel ve kimliksel inşayı üstlenmiş olmasıdır.

Bu yazıda, televizyonun medyatik olay olarak Hrant Dink'in katledildiği gün dolaşıma giren Dink'in arkadan vurularak yere düştüğü anı konu alan görüntü ve fotoğrafların, kurbanla, arkadan vurulmuş bir Ermeni asıllı gazeteciyle televizyonun oluşturduğu görsel ve anlatısal stratejileri serimleyip, bu stratejilerin seyircileri neyi seyretmeye ve neyle özdeşleşmeye davet ettiği üzerinde durulacaktır. Yazının sonunda medyadaki temsiller aracılığıyla ötekine ve farklı olana karşı duyarlılık ve duygudaşlık oluşturmada özel olarak televizyonun ve genel olarak da medyanın olumlu işlevler üstlenmesinin önündeki sorunları ele alacağız.

Resmi Hafıza ile Toplumsal Hafıza Arasındaki Asli Fark

"Hepimiz Ermeni'yiz, Hepimiz Hrant'ız"

Öncelikle Hrant Dink'in ölümü ve Hrant Dink davası resmi hafıza ile toplumsal hafıza arasındaki farkın açık ve net bir şekilde ortaya çıktığı tarihsel anlardan biri olarak işaretlenmelidir. Devlet geçmişten neyin anımsanıp neyin unutulacağına karar verir. Ancak toplum neyi unutacağına karar vermez. Hafıza toplumun derinlerinde kuşaklar üstü bir şekilde varlığını sürdürür. Hafıza bir ödevse, unutma da bir zorunluluktur. Devlet doğası gereği hafızayı kendi varlık nedeninin gizemini oluşturacak bir araç olarak görür. Bu nedenle, hafıza ile unutma arasında sadece kendi varlığım meşrulaştıracak olan öğeleri dikkate alarak araçsal bir ilişki kurar. Hafıza ile unutma arasındaki diyalektik, devletin hafızayı sadece kendi varlığını meşrulaştıracak öğelerden ibaret bir uzam olarak kurmasıyla bağlantılı olarak devlet ile toplum arasındaki sürekli gerilim içeren ilişkinin de kaynağını oluşturur. Yazılı tarihin yanı sıra bir de yaşayan tarih vardır. Görünüşte yok olmuş gibi duran ve devletin resmi hafızadan dışladığı kimi olaylar zamanla ortaya çıkan yeni olaylar sayesinde kendini yeniler (Delich, 2003).

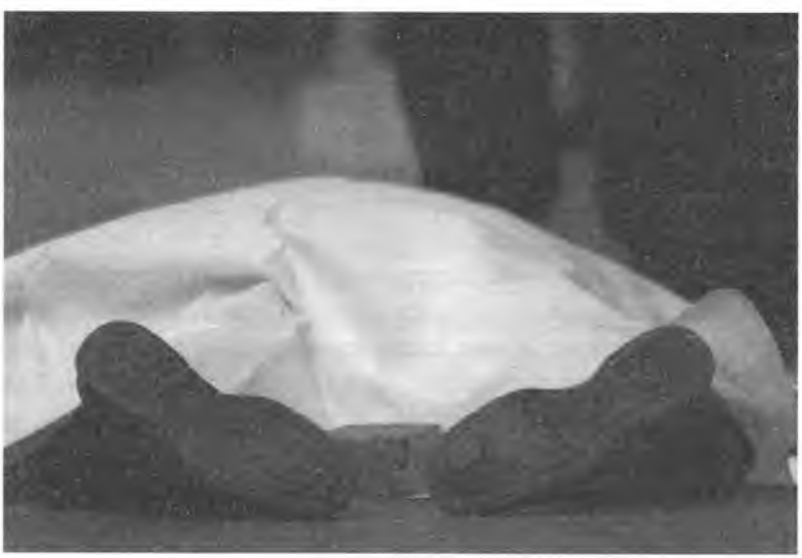
Hrant Dink'in katledilmesi bu tür bir hafıza çalışmasının görünülürlüğünü artırmıştır. Çünkü makinelerden farklı olarak insanların anıları vardır. Bu anlamda toplumsal hafıza sadece enformas-

yonları değil aynı zamanda duyguları, sesleri, duyusal kayıtları, imgeleri ve anlamları da stoklar. Anılar özneler arası etkileşimle oluşur. Bazı olayları unutmaları karşısında bir dayatmayla karşılaşanlar, unutulması yapay bir şekilde zorlanmış olayları anımsarlar. Bu durumda kimlik ötekiyle girilen diyalogla sürekli yeniden tanımlanan toplumsal bir inşa niteliği kazanır. Hafıza geçmişin sadık bir şekilde oluşturulması değildir, aynı geçmişin sürekli güncellenen bir yeniden inşasıdır. Hafıza bir içerikten daha ziyade bir çerçeve, bir stratejiler bütünüdür ve değerin geçirdiği değişikliğe bağlı olarak canlı ve toplumsal bir niteliğe sahiptir.

Hafızanın bu haliyle özneler arası etkileşim ve diyalogla oluşan kimliksel oluşum için en iyi örnek, farklı toplumsal ve siyasi eğilimli kesimlerin Hrant Dink'in anısına yapılan tüm toplumsal eylemlerde "Hepimiz Ermeni'yiz, Hepimiz Hrant'ız" sözünün altında birleşmiş olmasıdır. Devletin hafızası tıpkı devlet gibi rasyonel ve seçicidir, toplumsa kimi değerlere göre anımsar ya da unutur. Toplumsal değerler toplumsal hafızanın inşasında neyin unutulup neyin anımsanacağında önemli bir rol oynar. Hrant Dink adına ve anısına toplumsal eylemlere katılanlar için, geçerli toplumsal değerin farklılıkların birbirini dışlayıcı bir şekilde inşasından ve devletin resmi kimlik söyleminin farklılıkları yok sayan türdeşleştirici ulusal kimlik tanımı stratejisinden farklı olarak, farklılıkları tanıyarak içeren ve hatta şiddete maruz kalan farklılığın birleştiriciliğine dayanan bir kimlik stratejisi söylemi geliştirmek olmuştur. Bu stratejinin toplumsal değer olarak ön plana çıkardığı ise, adaletin yerini bulması ve suçluların yargılanması ve cezalandırılması olmuştur. Birleştirici ve farklılığı önemli bir değer olarak ortaya çıkaran bu söylemsel strateji, toplumsal adalet isteği ve arzusunun hem dile getirilmesinde hem de siyasi bir duruş olarak sergilenmesinde Türkiye tarihinde önemli bir iz bırakmıştır. Resmi hafızanın karşısına toplumsal hafıza bir başka adil hakikati koymayı başarmıştır. Bu başarılı toplumsal değer üretici kimlik stratejisinin oluşması, Hrant Dink olayı etrafında bir araya gelen farklı toplumsal kesimlerin bir başarısıdır. Yaygın medyanın aynı olayı temsil etme pratiğinde, farklı bir kimlik stratejisinin oluşturulması pek olası bir durum değildir. Medya temsil ederken, özellikle de görsel medya kendisinin yapısal niteliklerinden dolayı farklılıkla empati kurulacak bir duygusal ve düşünsel çerçeve inşa etmekte genellikle başarısız olmaktadır.

Hrant Dink'in Öldüğü Anın Görüntüsü ve Ötekiyle Empatinin Ahlaki Olmayan Medyatikleştirilmesi

Günümüz toplumlarında devlet ile toplum arasındaki ilişki medyanın simgesel işlevi ve aracılığı olmadan kavranamaz. Paradoksal bir şekilde medya geçici olanda çözünür gider. Hafızası yoktur, hatta bir karşı-hafızadır. Çünkü medya kendisinin hafıza olduğunu düşünür. Medyanın bu hafıza olmaya soyunmasının en belirgin olarak ortaya çıktığı görüntü, Hrant Dink'in ölü bedenini gösteren fotoğraf/görüntü/imgedir. Dink'in öldüğü gün ve ardından gelen süreçte görsel medya bu anı tekrarlayarak kullanmaya devam etmiş, aynı anın değişik versiyonları hem televizyon ekranlarında hem de internet sitelerinde kullanılmış, hatta *Leman* bir sayısının kapağında aynı ana karikatür biçimiyle yer vermiştir. Aşağıdaki imge medyanın şoke edici ve duygusal değeri açısından yeğlediği bir imge olmuştur.

Bu görüntü, olayın medyatikleştirilme gücünün nasıl pekiştirildiğini kavramak açısından anlamlıdır.

En yaygın görsel ve işitsel iletişim aracı televizyon önemli bir algı ve aktarım aracıdır. Televizyon izleyicisini başka gözlerin gördüğü ve takip ettiği görüntülere baktırır. Medyatik olayın en önemli üreticisi televizyon bu nedenle tarih ve hafıza oluşturma ile ilgili önemli bir işlevi üstlenmiştir. Olaylar gerçek ama inanılmaz bir boyut taşıdığında, olayın ikonunun kısa zamanda keşfedilmesi ve yaratılması; ritmik bir şekilde de tekrar edilmesi gerekir. Bu tür durumlarda anlatı ihtiyacı doğar ve anlatının etrafında biçimlendiği ne olup bittiğine dair soru ve sorgulama hem izleyiciyi hem de medyayı ilgilendirir. Bu soruya, endişe, sıkıntı, eylem ve intikam duyguları da eşlik eder. Bu durumda televizyonun inşa edilmesine aracı olduğu bir "patolojik kamusal alan"dan söz etmek gerekir (Seltzer, 1998). Çünkü endişe, kaygı ve benzer kuvvetli duyguların ortaya çıkmasına yol açan ve televizyonu medyatikleştirilme potansiyeli büyük bir gündemin tam ortasına bu gündemi inşa etmek ve anlamını oluşturmak için atan olay, faciamsı bir şeydir ve ölümle ya da şiddetle bağlantılıdır. Facia ve ölüm gösterisi ilgimizi çeker; hem bizi birbirimize yaklaştırır hem de kurbanlarla özdeşleşmemizi sağlayarak toplumsal bağın kurulmasını ve güçlendirilmesini sağlar. Yukarıdaki görüntü/fotoğraf/imgeyi Hrant Dink'in katledilmesinin ardından televizyonun oluşturduğu patolojik kamusal alana ve olayın otomatik zamanına örnek verebiliriz.

Medyatik gündemin oluşturulması, olayın faciamsı ve kabul edilemez niteliğinin yanı sıra televizyonun bir zaman medyası olmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Televizyon aktardığı görüntülerle olayı temsil etmekten çok, olayın medyatik gündemi oluşturma ve değiştirme niteliğiyle de bağlantılı olarak zamanı tüketir, doldurur, satın alır. Televizyon olayın zamanını gerçek bir zamanmış gibi kaydeder; bu gerçek zamanı parçalara böler; gerçekçi olduğu iddiası taşıyan betimlemelerle parçaladığı zamanı aslında yok eder. Bu durumda olayın ortaya çıkış anının gazetecileri hazırlıksız yakalamasıyla da ilintili olarak bağlamı henüz belli olmayan ve tekrarlanan anlatısız imgeler ve görüntüler ekranı işgal eder. Zaman sanki dondurulmuş gibidir; yani televizyon ekranı tekrar eden imge ve görüntülerin otomatik zamanının işgali altındadır. Bu zaman yaşanan travmaya süreklilik kazandırır; izleyiciler olayların gözlerinin önünden akıp giderken oluşması için ekrana kilitlenir. Bu etkiyi yazılı basının yaratması imkânsızdır. Televizyon travma anının oto-

matik zamanının ardından, kurbanla ya da kurbanlarla, faciaya ya da şiddete maruz kalanlarla özdeşleşmenin ve onlarla duygudaşlık kurmanın zamanını ekrandan serimler. Bu durumda televizyonun tedavisel ya da sağaltıcı, bir şekilde yara sarıcı işlevinin zamanı gelir (Gluck, 2003). Günlerin sıradan akışını durduran medyatik olay, zamanı esir almasının yanı sıra elektronik bir yapı inşa eder. Bu elektronik yapıysa hafızanın genel çerçevesini oluşturur. Yukarıdaki Hrant Dink'in ölüm anıyla ilgili görüntüleri dikkate aldığımızda, medyanın ölüm anını güncelliğin içindeki en önemli an olarak kurduğunu ve söz konusu olayın bu trajik ve duygu yüklü anı üzerinden bir medyatik olay hafızası oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Gösterilemez Olanı Göstermek

Hrant Dink'in fotoğrafında olduğu gibi bir fotoğrafın estetikleştirilip yeniden işlenerek tarih ve hafıza aracı olarak kullanılması her fotoğrafın bir inşa olduğunu ve gerçeğin nasıl temsil edileceğiyle ilgili sorunları yeniden gündeme getirir. Hafıza ve tarih inşası söz konusu olduğunda medyanın amacı aslında tarih yazmaktan daha ziyade etik bir prosedür olara hafıza inşası işini üstlenmektir. Gösterilemez olanı göstermek, temsil edilemez ya da dile getirilemez olanı temsil etme işi için sözden daha çok imgeye/görüntüye başvurulur. İmgeyle temsil hem tanıklık hem de suçlama işlevini üstlenebilir. Dehşete dair pedagojik bir yaklaşım oluşturmak ve tanıklık fotoğrafı İkinci Dünya Savaşı sırasında Musevilerin boşalttığı kampların fotoğraflanmasıyla Savaş'ın hemen ardından ortaya çıkar. Amaç gerçeği sahneleyerek inşa etmek ve bir tanıklık oluşturmaktır. Bu fotoğraflarla tanıklık stratejisi oluşturmak, dehşeti her haliyle kaydetmek ve göstermek, dehşetin neden ve nasıl ortaya çıktığı ve neye mal olduğu konusunda bilinç yaratmayı hedefleyen pedagojik yaklaşımı geride bırakarak ön plana geçer. 1945 yılında *Libération* gazetesi Musevilerin maruz kaldığı yıkım ve şiddetin görüntülerini meşrulaştırırken bu görüntülerin yayımlanmasının zorunlu olduğu ve zulme uğrayanlara saygı duyulması anlamına geldiğini ileri sürmüştür. Bu anlayışı destekleyen *L'Humanité* dehşeti olduğu gibi temsil etmeyi seçmiştir. Kimi gazetelerse barbarlığı temsil etmenin ve bu görüntülerin yayımlanmasının karşısında yer alarak asıl etik duruşun bunu gerektirdiğini ileri sürmüşlerdir. Toplama kamp-

larındaki barbarlığa dair fotoğraflar "duygusal bilinçlenme" işlevi görmüştür. Duyarlılık kazandırmak yönünde oluşturulan temsil rejimi, toplama kamplarının gerçekten ne olduğu konusunda düşünmenin ve eğitimin önüne geçmiştir (Matard-Bonucci, 2005).

Nazi rejiminin nihai çözüm anlayışından sorumlu Nazi subayı Adolf Eichmann Davası da bir davanın ilk defa açıkça bir tarih işlevi görmesinde medyatik görüntü ve kurgunun oynadığı role örnektir. Televizyon ve sinemanın aktarma ve pedagoji işlevi görme teması ilk defa bu davayla ortaya çıkar. Eichmann Davası dünya televizyonlarından görüntüleri yayımlanan ve filme alınan; tanık olgusunun ve tanık olmanın öneminin ortaya çıktığı ilk davadır. Böylesi bir davayı filme almanın ve dünya televizyonlarından görüntülerin yayılmasının olayın anlaşılması ve algılanması üzerindeki etkisi sorusu da ilk defa bu dava aracılığıyla formülleştirilir (Lindeperg ve Wieviorka, 2008). Susan Sontag Robert Capa'nın İspanya İç Savaşı'nda çekildiği var sayılan bir fotoğrafına işaretle "ölüm anından" söz etmiştir. Robert Capa'nın İspanya İç Savaşı'nda Cumhuriyetçi bir muhalifin kurşunlarla yere düşerken beyaz gömleğini bir bayrak gibi siper etmesini fotoğraflamasım ele almıştır.[3]

Ünlü fotoğrafçı Robert Capa 1936-1939 yılları arasında İspanyol İç Savaşı'nı görüntüledi. Cordoba yakınlarında 1936 yılında çektiği bu fotoğraf ile dünya çapında bir simge haline geldi.

3. Fotoğrafın gerçek bir olaya tanıklık etmediği ve bir kurgu olduğuna dair tartışmalar mevcuttur.

Gazetecilerin gösterilemez olanı göstermeye ya da göstermemeye dair meslek etiğini ilgilendiren tartışmaları canlılığını korumaktadır. Batı Avrupa ülkeleri televizyondan kurbanların ve şiddetin/ölümün açıkça temsiline kısıtlar koyarken, Türkiye'de bu konuda henüz kısıtlamalar dönemine geçilmemiştir. Ayrıca bu tartışmaların ötesinde medya çağında ve televizyon görüntülerinin egemenliği çağında, ölümün temsiliyle ilişkimiz dönüşmüş olduğu için medyanın tanıklık ya da etik duruş ve toplumsal hafızanın inşasına katılımı konusunda çok daha derinlikli tartışmaların yapılması gerekmektedir.

Görsel İmge Bolluğu Çağında Ölüm ve Şiddeti Görüntülemenin Cazibesi

Çağımız ölümden uzaklaşmış bir çağdır. Artık ölüm bildiğimiz olgular arasında yer almaz oldu. Bir yakını yitirmek olağanüstü bir hal kazanıyor. Ölen gençse üzülünüyor, yaşlıysa olağan karşılanıyor. Yakın olmayanların ölümüyse anonim, kolektif ve korkunç görüntülerle televizyon aracılığıyla evlere konuk oluyor. Bu tür imgelerin ve fotoğrafların bilinçdışı etkisi ne olabilir? Fotoğraf makinesinin ya da kameranın bir anına indirgenmiş ölüm, İsa'nın çarmıha gerilmiş imgesinde olduğu gibi olağandışı, gösterisel ve korkunç bir nitelik taşır. Hıristiyan ülkelerde İsa söz konusu olduğunda inananlar çarmıha gerilmiş insan varlığın ölümü karşısında korku, endişe, saygı ve belki de sevgi duyarak kendilerinden geçerler. Fotoğrafın anlık oluşuna hapsolmuş ölümden farklı olarak İsa ya da azizlerin ölümü istikrarlı bir şekilde temsil edilir. Laiklikle birlikte, ölümün bu tür anımsanması sona erer. Ölüm yaşadığımız toplumlarda medyanın ve internetin eğlence içeriğinin önemli bir malzemesi haline gelmiştir. Ölüm görüntülerinin çoğalması, ölümün medyatik temsil rejimine dahil edilmesi ancak duyguları harekete geçiren bir koda dönüşmüştür. Bu durumda düşünme ortadan kalkmaktadır. Çünkü fotoğraf ve görüntülere sıkıştırılan ölüm, birey için dışsal bir olguya dönüşmektedir. Medyatikleşmiş ölüm temsilleri düşünme ve anımsamadan daha çok unutmayı kışkırtmaktadır (Bacqué, 2009).

Bu bağlamda çağımızda ölümün ölmesinden söz edebiliriz. Bunun orkestra şefi ise medyadır. Medya ölümden yaşamımıza

ait olmayan bir şey olarak söz eder. Ölüm medyatikleştiğinde olağanüstü bir şey haline gelir; hem günlük yaşamın dışında konumlanır hem de izleyiciye uzak bir şey olarak sunulur. Ölüme dair imgeler ve görüntüler aşırıdır, fazladır; bu nicel yoğunluğu ölüme gerçekdışı bir boyut kazandırır. Medyatikleştirilmiş ölüm açısından herkes eşit değildir. Medyanın temsil ettiği ölümün seyirsel değerinin olması gerekir. Görüntü değeri yüksek, görülebilirlik niteliğinin mutlak olması gerekir (Guay, 2008).[4]

Görüntü değeri yüksek felaket, savaş ya da bombalı saldırı gibi olaylarda ortada cesetler olmadığında binlerce kişinin dramı yokluğu ve boşluğuyla gösterilir. Bu tür olaylarda ölülerin nicelliği televizyon ekranını istila eder. İstatistiki değere indirgenen ölüm, büyük bir soğukkanlılıkla ve duygusallıkla birlikte ele alınır. Kaza ya da felaket olaylarında Batı medyasında ölülerin görüntüsü verilmezken, kurtulanlar, kazazedeler ve tanıklar duygu yüklü bir gösteri serimlemek üzere konuşturulurlar. İzleyicinin seyirsel hazzı doruk noktasına ulaşır; ölüm vardır ancak ölüler yoktur. Medya izleyicisini bireysel ölüme hazırlamaz.[5] Ölüm temsillerinde genellikle ölümün parodisi yapılır; bu temsiller ölümün ne olduğunun anlaşılmasını zorlaştırır. Ölüm böylece estetikleştirilir, acıya gönderme yapmaz; ne ölen ne öldürülen acı çeker. Ölümün seyirselliği karşısında izleyici de hiçbir şey duyumsamaz hale gelmektedir.

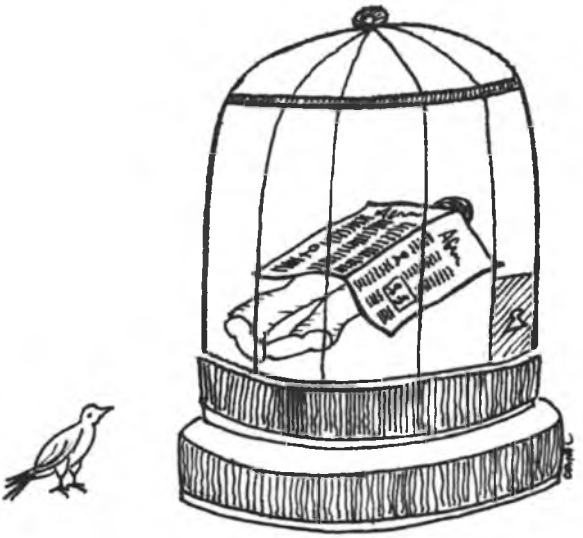
Televizyon gibi bir haber medyası imge ve duygu ikilisiyle işler. Sıradan ve yaşamın sonu olarak nitelenebilecek ölüm televizyonda yer bulmaz. Televizyon sıra dışı ölümle, magazin ve adliye haberleri olarak ilgilenir: Kaza, cinayet ya da felaketle gelen ölümleri önemser ve temsil eder. Bu durumda ölüm ile şiddet birbirine bağlanır. Şiddet ölenin yakınlarında yarattığı duygusal şiddet olarak değil, yaşamdan ayrılana duyulan acı olarak değil, daha çok ölüme neden olan koşulların içerdiği şiddet olarak ön plana çıkar. Yaşamın sonu ya da sevilen kişinin ölümü

4. 11 Eylül saldırısı ya da Darfour dramı (300 bin ölü, 2 milyon sürgün) gibi gösteri değeri yüksek olaylarla ölüm temsil edilir.

5. Bazı sinemacılar, Ingmar Bergman ya da Michael Haneke gibi yönetmenler bir acıyı, ölmekte olanın acısını, ailesinin acısını, ölen kişi etrafında bir ailenin günlük yaşantısını ele alıp, ölümü yeniden bireyselleştirir. Ancak Amerikan polisiye ve aksiyon filmleri kötüleri duygusuzca öldürür, ölmenin ve öldürmenin tüm anlamını boşaltır. Kahramanlar duygulanmadan ve sorgulamadan öldürür. Kötüler yok olur; estetik bir sahnelemeyle ortam tertemiz kılınır.

gibi konular medya açısından sıradan ve önemsiz olaylardır. Medyatik güncelliğe kaydedilmesi için ölümün sıra dışı olması koşuldur. Medyatik güncellik dramatik duygusallığa odaklanır; bu yüzden her ölüm medyatik bir değere sahip değildir. Bazı ölümler diğerine yeğlenir; ölüm hem insan dışı kılınır hem de bu yönüyle bolca temsil edilir. Bu haliyle ölüm medyada aşırı görünürlük kazanır ve bir anlamda görünmez hale gelir. Gerçek ölüm, her birimizin ölümü ve insanın sonluluğu olarak ölüm gösteriye, gizlenmiş ölüme, oyunlaştırılmış ölüme, komediye dönüştürülmüştür ve şiddet gösterisinin eğlence unsuru haline gelir. İnsani bir sonluluk olarak yok olan ölümün yerini, ondan kalan boşluğu televizyon bir hiçlikle doldurur (Guay, 2008:119-123). Televizyonun yarattığı boşluk ve hiçliği yazılı basının da doldurduğunu söyleyemeyiz: Bunu açık bir şekilde aşağıdaki fotoğrafta görebiliriz:

Siyasi karikatür şiddetin seyirselleştirilmesini bozguna uğratır.

Sonuç:
Televizyonda Ölüm Temsili ve Ölenle Empatinin Geçici Bir Duygusallığa Hapsedilmesi

Medya ölümle ilgili olaylardan bolca söz edildiğine değinirken, trajik ölümlerin ve sonuçları ağır olan ölümlerin sıradan olayların arasından sıyrılabildikleri için medya tarafından özenle kucaklandığının altını çizmek gerekir. Ölenlerin sayısı ya da ölenin tanınmışlığı ve ünü korkunçlukları ve seyirsellikleri ölçüsünde medyayı meşgul eder. Bu temsil stratejisi yüzünden, medyada ölümün temsili gazetecilerin özgürlüğü ve sorumluluğu konusunun düşünülmesinin tam merkezinde yer alır. Medyada ölümün gösterilmesinin iki genel kategorisi vardır:

* Ölüm temsilleri seyirciyi sahte bir şekilde öznenin mahremiyetiyle bağlantılandırır.
* Ölüm seyirciye medyatik bir ritüel olarak sunulduğundan, seyirci ile olay arasına duygusal bir mesafe girer. Böylece seyirci gördüğü imgelerin korkunçluğuna tahammül edebilir hale gelir.

Bu durumda sorulması gereken soru, gerçek bile olsa bu ölüm temsilleri/görüntüleri bir gerçekliğin kanıtı olarak işlev görür mü? Medya izleyicisi ya da internet takipçisi için ölüm görüntüleri nasıl bir gerçekliğe sahiptir? Seyircinin toplumsal referansları üstünde nasıl bir etki yapar? İmgesel temsil sahte bir yakınlık yaratır. Oldukça çekici, merak uyandıran ve alışılmadık bir şeye gönderme yaptığından bu görüntüler, aslında öleni nesne haline getirir. Görüntülerin şoke etme ve ölenin mahremiyetini serimleme gücü, çokça seyirci, okur ve takipçi demektir. Bu da maddi kazanç demektir. Ölüm medya için bol kazanç vaadidir.

Tanıdık ya da ünlü kişilerin ölümü ve cenazesi sırasında aile bireylerinin acı ve duygu yüklü hallerinin görüntüsü ve sözleri mahremiyet alanının kamulaştırılması demektir. Seyirci ya da takipçi yakınlaşmaya ve özdeşlemeye davet edilir. Ölenle ve yakınlarıyla özdeşleşme etkisi kesin bir şey olarak karşımıza çıksa da, çocuğunu ya da eşini kaybetme endişesi, bu tür medyatik ölüm temsillerinin gerisinde başarının anahtarı olarak işlev görür. Ölenin yaşam hikâyesi, nasıl biri olduğu ve ailenin psikolojik durumu bitmek tükenmek bilmez bir söylem konusu haline gelir. Bir medyadan diğerine ölenin nasıl yaşadığı ve nasıl model bir insan olduğu, nasıl geleceğe mal olacağı anlatılır durur. Ölüm bu durumda sıradan kalabilecek bir varoluşu ışığıyla aydınlatır. Medya anlatıları ölenin koşulları zorlayarak kendini aşmış olmasını ve kaderiyle karşılaşmasını ele alan sayısız anlatı üretir.

Tüm bu ölüm temsili stratejisinin Hrank Dink'in ölümü haberleştirilirken yayılan görüntülerde ve oluşturulan anlatılarda peyderpey ortaya çıktığını söylemek gerekir. Ölümün ayrıntıları bu anlatılarda önemli bir yer tutar. Yaşam hikâyesinin olası tüm detaylarını toplamaya yönelik müthiş bir merak vardır. Bu bütünün en sonunda oluşturulabildiği yanılsamasıyla birlikte medyatik anlatı katili, silahı, öldürülme şeklini ayrıntılarıyla söylem ve görüntü malzemesi yapmaya başlar. Medyatik dikizleme bu aşamada olabildiğince yakına, daha çok detaya ve akıl almaz olarak kabul edilebilecek her türlü bilgiye odaklanır. Yakınların acısı, mahremiyet görüntüleri, cenazenin acısı, ünlülerin ziyaretleri birbirini izler. Bu imgelere bakarken sıradan seyirci ne yakındır ne de uzak. Ölümün ve cinayetin detayları serimlendikçe ölüden değil, ölümü hakkında konuşulur ve böylece ölüm vahşiliğini yitirir. Sözcükler ve imgelerle donanmış olmasıyla ölüm artık do-

kunaklılığını yitirir. Mükemmel suç, güzel bir ölüm ya da trajik bir cinayet olarak ölüm artık gösteriye dönüşmüştür. Sembolik ya da militan bir fotoğraf trajik olanın ya da insan dışılığın kanıtı olarak seyredilir. Böylesi bir temsil rejiminde ehlileştirilen trajedi, yas zamanını yok eder. "İmge/görüntü yazıya karşı zaferini kazanmışa benziyor, imge gerçekmiş gibi yaparak egemenliğini ilan ediyor" (Dupaquier, 1996). İmge çok güçlü, etkileme gücü inanılmaz; ancak yeniden üretildiğinde ve bitmez tükenmez bir şekilde yeniden serimlendiğinde kesinliğini ve etki gücünü doygunluk noktasına hızla ulaştırır. Bu durumdaysa anlam üretemez ve simgelere gönderme yapamaz hale gelir. Ölüm görüntüleri ve ölüme dair söyleme dökülenler, imgenin ötesine ve varlığın mahremiyetine ulaşmamızı sağlayamaz. Ötekiyi ve farklılığı kapsayıcı ve farklılığın uğradığı zulümde birleşmeye dayalı bir toplumsal kimlik inşasına ("Hepimiz Ermeni'yiz, Hepimiz Hırant'ız) ise asla imkân tanımaz.

Kaynakça

Bacqué, Marie Fréderique (2009), "L'extrême de la mort", *L'Esprit du temps, Études sur la mort* 2009/2 içinde, Sayı 136, s. 79-89.

Gluck, Carol (2003), "11 Septembre, Guerre et télévision au XXIe siècle", *Annales, Histoire, Sciences Sociales* içinde, 2003/1 (58e année), s. 135-162.

Delich, Francisko (2003), "La construction de la mémoire et de l'oubli", PUF, *Diogène*, 2003/1, Sayı 201, s. 69-81.

(Le) Guay, Damien (2008), "La représentation actuelle de la mort dans nos sociétés: les différents moyens de l'occulter", *L'Esprit du temps, Études sur la mort* içinde, 2008/2, Sayı 134, s. 1115-123.

Josset, Raphael (2011), "Inconscient collectif t noosphère, Du monde imaginal au village global", De Boeck Supérieur/Sociétés içinde, 2011/1, Sayı 111, s. 35-48.

Lindenperg, Sylvie & Wieviorka, Annette (2008), "Les deux scènes du procès Eichman", *Annales, Histoire, Sciences Sociales*, Sayı 6, 63e année, s. 1249-1274.

Matard-Bonucci, Anne-Marie (2005), "Usages de la photographie par les médias dans la construction de la mémoire de la Shoah", *Le Temps des médias* içinde, Nouveau Monde Editions 2005/2, Sayı 5, s. 9-26.

Naudin, Odile (1998), "La mort dans l'actualité", Jean Hugues Déchaux ve diğerleri, Les familles face à la mort, *L'Esprit du temps* içinde, -Psychologie-, 1998, s. 85-95.

Seltzer, Mark (1998), *Serial Killers: Death and Life in America's Wound Culture*, Londra, Routledge, 1998.

Mihail Vasiliadis'le "Apoyevmatini" Üzerine

Mihail Vasiliadis & Savaş Çoban

Ουδείς γεννάται, ουδείς αποθνήσκει άνευ της Απογευματινής
("*Apoyevmatini*'nin haberi olmadan ne kimse doğar ne kimse ölür")

Mihail Vasiliadis ile "*Apoyevmatini*"yi ve yaşadıklarını konuştuk. Sonrasında elde ettiğimiz malzemeyi, yani Vasiliadis'in ağzından çıkanları; yakın tarihi, acıları, anıları kaleme döküyoruz. İşte size "*Apoyevmatini*" ve Vasiliadis'in öyküsü...

Apoyevmatini (*İkindi*) bir cemaat gazetesi ya da bir Rum toplumu gazetesi değildir. Bir gazetedir. Hayatımda azınlık gazeteciliği yapmadım, o ne demek bilmiyorum. Ben gazetecilik

yapıyorum, bunu size hemen ispat edeyim: Bizim gazete 1925 yılında kuruldu, kurulduğundan hemen sonra tirajda birinci sıraya oturdu. Neden? Çünkü Yunanistan'dan gelen Müslüman göçmenler eski yazıyı bilmiyorlardı, Türkiye'ye geldikleri zaman Türkçe'yi de pek iyi bilmiyorlardı. Rumca bildikleri için Rumca gazete okuyorlardı. Müslüman Türkler, Türk oldukları için bulundukları yeri terk etmek zorunda kalanlar; yani Türklüklerini sorgulayamadığımız kişiler gazetenin okuruydu. 1928-29'lardan sonra yeni yazı ihtas edildiğinde yavaş yavaş Türkçe basın yükselmeye başladı. Bu gazeteyi ben her zaman gazete olarak gördüm ve bir gazete olarak yayımlamaya da devam etmek istiyorum. Dünyadaki önemli olayları, ülkemiz çevresindeki haberleri, ülke haberlerini, kent haberlerini ve Rum toplumunun haberlerini bulabilirsiniz. Ağırlıklı olarak dış haber var. Çevreyle ilgili haberlere özellikle yer veriyoruz. Yalnız yerel bir gazete değiliz. Birinci sayfada 7, arka sayfada 15 haberimiz var. Bunlar 100-200 haber arasından seçiliyor ve yeniden yazılıyor. Doğruluğu araştırılıyor. Sansasyon yaratacak şey yayımlanmıyor.

Apoyevmatini'nin tarihine kısaca bakalım. Osmanlı döneminde Rum gazetecilerin ve Rum basınının büyük bir varlığı vardı. Ama 1922'den sonra, 1923'e girerken savaştan sonra diğer gazeteler yayın hayatına devam ettiği halde Rum gazetelerin tamamının yayın hayatına son verildi. TBMM'nin 1924'te Rumca yayın yapan bir gazetenin kurulmasına karar vermesi üzerine bu görev babası ve kuzenleri Andonis Vasiliadis ile Konstandinos Vasiliadis'e verildi. Galatasaray Lisesi mezunu olan iki kuzen aslen eczacı olmalarına rağmen TBMM'nin Rumca gazete kurun çağrısında görev aldı. Her ikisi de gazetecilikten anlamadığı için dönemin en iyi matbaalarıyla anlaştılar ve yine dönemin en iyi Rum gazetecilerinden biri olan Kavalieros Markuizos'u gazetenin başına getirdiler. Markuizos gazetenin hem başyazarlığını hem de yöneticiliğini uzun yıllar başarıyla yaptı. Ancak yeni devleti koruma görevinde olanlar, devletin direktiflerini yerine getirmekten hoşlanmayan Markuizos'a yönelik baskı politikalarıyla onun işinden atılmasını sağladılar. Markuizos'un ardından Rigoris Yaberidis gazetenin başına geçiyor, suya sabuna dokunmayan haberleri ile gazete o dönem hiçbir sıkıntı yaşamıyor.

1960'lı yıllarda el değiştiren ve Vasiliadis ailesinden Yorgo Adosoğlu'na geçen *Apoyevmatini*, 2002'de Yunanistan'dan

Türkiye'ye geri dönmeme neden oldu. O günden beri gazetenin başındayım. En büyük destekçim oğlum Minas Vasiliadis.

Neden Türkiye'den ayrıldığım konusuna açıklık getirmek gerekiyor. Rumluk propagandası yapmaktan hakkımda dava açıldı. 10 sene, "milli birliği bozacak şekilde Rumluk propagandası yapmak" suçlamasıyla mahkemelerde süründüm. Eftim Erenerol'un annesi –veya karısı, hatırlamıyorum– ölmüştü; onun cenaze törenine katılanların gerçek Rum olamayacağını yazmıştım. Nedeni de şu: Cenazeye gidebilirler ama Hıristiyan olmayan, aforoz edilmiş bir kişinin idare ettiği bir ayine gidemezler çünkü onun idare ettiği ayin geçerli değildir. O kişi Ruhban Sınıfı'na dahil olma hakkını kaybetmiş durumda, kerameti kendinden menkul. Kendisi böyle bir ayin yapabilir ama sen eğer gerçek Rum Ortodoks Kilisesi'nin mensubuysan oraya gidemezsin. Bu şuna benziyor: Zina yaptığı sabit olan, zekât vermeyen, Hacca gitmemiş olan, Kelime-i Şahadet getirmemiş olan bir imamın arkasında namaz kılınabilir mi? Bunu yazmıştım. Sen yazarsan suç olmayacak bir şeyi ben yazdığım için suç olduğu iddia edildi. Zaten dava dosyamda "bunun kim olduğunu anladık" dedirtecek başka bir şey daha vardı: Peyami Safa 3.7.1958 ve 5.7.1958 tarihinde *Milliyet* gazetesinde nefret söyleminin şahikası kabul edilebilecek iki yazı yazmıştı. Ben bu yazılara bir cevap yazdım, cevabım *Milliyet*'te yayımlanmadı fakat dava dosyasına girdi, yırtılıp atılmadı. Bu davada, benimle birlikte gazetenin sahibi konumundaki kişi de suçlanmıştı. Onun ilk yaptığı şey Türkiye'den kaçıp Yunanistan'a gitmek oldu. Orada, Türk aleyhtarlığı yapıp, bir güzel yaşadı. Ben kaldım, mücadelemi verdim, beraat ettikten sonra gittim. Orada gazete çıkarmaya başladım. Benim Yunanistan'da çıkardığım gazetenin çizgisi, oraya daha önce gitmiş ve özellikle Türk aleyhtarı olan kişilerin çıkardığı gazetelerin çizgisinde değildi. Bu durum pek hoşlarına gitmedi ama gazetem çok rağbet gördü ve onların işini biraz bozdu. Bu sefer, orada "Türk ajanı mıdır nedir" gibi laflara muhatap kaldım. Örneğin, bir cami olayı vardı; caminin minaresini yapmışlar, minare verilen izinden 50 cm daha yüksekmiş. İlle, yıkılsın! "Ya bırakın" dedim, "50 cm ile mi uğraşacaksınız..." Caminin minaresi kubbesinin üstünde olacak, böyledir bu âdet. Bunun üzerine aleyhime yazılar yazdılar. Ben bunları şikâyet ettim, mahkemeye verdim; onlar da beni şikâyet

ettiler. Epey dalaştık. Orada da 7-8 sene davalar sürdü. Ben bütün davaları kazandım, onlar bütün davaları kaybettiler. Sonunda bir de tazminat aldım. Daha sonrasında, çıkarmakta olduğum gazeteyi kapattım, iki sene emeklilik yaptım. O sırada *Apoyevmatini*'nin babamın kuzenlerinden sonraki sahibi öldü, gazete kapanacak aşamaya geldi. "Gazete kapanmasın, gelir misin?" dediler, geri döndüm. Buraya gelmekle daha iyi bir şey yaptım, tutucu bir gazeteyi sol gazete durumuna getirdim.

Apoyevmatini yalnız Rum cemaatinin değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin de tarihi. Bu gazetenin sütunlarında Rum Cemaati'nin 88 senelik tarihi yazılı. Ölümler, doğumlar... Hatta bizim gazetenin mottosu şudur: "*Apoyevmatini*'nin haberi olmadan ne kimse doğar ne kimse ölür." *Apoyevmatini* gazetesi Rumca okuyabilen bir kitleye hitap ediyor. Diyebilir miyiz ki bu kitleyi ilgilendiren tek şey cemaat içindeki olaylar? Bu adamlar Suriye konusuyla ilgilenmiyor mu? Ekonomik kriz onları vurmuyor mu? Türkiye'nin dünya ekonomisindeki konumu ilgilendirmiyor mu? İsrail'in İran'la olan çekişmesi ilgilendirmiyor mu? İran'a nükleer saldırı olursa, buradan kaynaklanan radyasyon bizi etkilemeyecek mi? Kiev'deki patlama bizi etkilemedi mi? Gazetede bütün bu haberlerin bulunması, bunun dışında ayrıca bizim cemaatimizle ilgili haberlerin de olması lazım. Doğum, evlenme, nişan ve hatta boşanma; bütün bu haberler gazetede var. *Apoyevmatini*'nin 87 yıllık arşivini inceleyecek olursanız, İstanbul Rum toplumunun tarihini çıkartabilirsiniz. Mesela 1925-26 yıllarında Baro'da bir tasnif oldu, bütün Rum, Yahudi ve Ermeni avukatlar dışarıda bırakıldı. Bunun hikâyesini, bu insanların mesleklerini yapabilmek için verdikleri mücadeleyi *Apoyevmatini* gazetesinin sütunlarında bulabilirsiniz.

Apoyevmatini'nin sıkıntıya girmesine, kapanmayla karşı karşıya kalmasına, yani bardağın taşmasına Yunanistan kökenli bazı reklamların kesilmesi neden oldu. *Apoyevmatini* Türkiye'de yayın yapan Türkiyeli yurttaşların çıkardığı bir gazete; dolayısıyla sorunun çözümü de Türkiyeli yöneticilere düşer. Bu gazete şu ana kadar hep negatif ayrımcılık görmüş bir toplumun gazetesi. Devletin dağıttığı resmi ilanlar var. Bu ilanlar ihtiyaca göre dağıtılıyor gazetelere. Neden negatif ayrımcılıkla karşılanan bir gazeteye pozitif ayrımcılık uygulanmıyor? Düzenlenecek bir yasa ile, kapanma noktasına gelmiş gazeteye resmi ilanlar sağlanabi-

lir. *Apoyevmatini*'nin ayakta kalabilmesi için resmi ilanın düzenli verilmesi en kalıcı çözüm. Bu gazete resmi ilan almayı anasının ak sütü gibi hak ediyor. Ama bazı şartlar yönetmeliğe uymadığı için alamıyor. Yönetmelik, ihtiyacı olanlara ve bunu hak etmiş olanlara, millet parasının devlet eliyle dağıtılması için yapılmış. Eğer yönetmelik bunu hak etmiş gazeteleri dışarıda bırakıyorsa, bu gazeteler ölüme terk edilmez, aksine yönetmelik değiştirilir. Ya da negatif ayrımcılığın kurbanı olan bu gazete, pozitif bir ayrımcılıkla kurtarılır. Etik kurallar içerisine nefret suçlarının da girmesi gerekiyor. Azınlıklara karşı yürütülen nefret söylemine karşı gazeteciliğe başladım. 64'ten sonra Basın İlan Kurumu, azınlık kuruma ilan vermeyi durdurdu.

Ama bardağı dolduran, 1964'ten beri Türkiye'de akan sular. 1965'te Türkiye'de 90 bini aşkın Rum yaşıyordu. Bu sayede *Apoyevmatini* ve başka gazeteler, tirajlarıyla rahat rahat görevini yapabiliyordu. Bugün 600 aile, yani 2 bin kişi var. 600 basan bir gazetenin ayakta kalmasına imkân yok. İstiyorum ki, buradaki soydaşlarımız yıllardır olduğu gibi akşam evlerine dönerken Balık Pazarı'na uğrayıp, mezelerinin yanında *Apoyevmatini* de alsın. Eve gitsin, "Hadi hanım yemek hazırsa şu mezeleri de koy" desin. Masa hazırlanana kadar pencere kenarında ya da sobasının yanında gazetesini açsın, dünyada ne oluyor ne bitiyor öğrensin. "Ölen var mı? Gitmesi gereken bir cenaze ya da mevlit var mı? Bir dost çocuğunu vaftiz ettiriyor mu? Herhangi bir derneğin balosu ya da etkinliği var mı? Çocuklar okulda müsamere yapacak mı? Türk-Yunan ilişkileri ne durumda? Acaba daha da bozulup Türk dostlarımızla aramız gerginleşecek mi? Yoksa onlar biraz aralarını bulunca, benim de dostum Hasan Efendi'yle aram daha iyi olabilecek mi? Kıbrıs'taki fırtına dinecek mi? Yoksa önce bizi mi bitirecek? Bunları öğrenmelerini istiyorum.

Apoyevmatini'nin tirajı 1920'lerin sonlarında 30 bini aşmıştı, Türkiye'de en yüksek tiraja sahip gazeteydi. Çünkü eski yazı döneminde Rumlardan başka Yunanistan'dan gelen mübadiller, eski yazı bilmedikleri için *Apoyevmatini* okuyordu. İstanbul'da eski yazı döneminde Müslüman topluluğun okuma yazma oranı yüzde 5'ken Rumlar arasında yüzde 70'i geçiyordu. Yeni yazı kendini kabul ettirmeye başladığında *Cumhuriyet* gazetesinin tirajı yükseldi.

Özellikle 1964'ten bu yana Rum toplumunun uğradığı erozyon dikkat çekici, ki bu negatif ayrımcılığın bir sonucu. Biliyorsunuz, 6-7 Eylül Olayları, ondan önce Varlık Vergisi vs; bütün bu eritme programı dediğimiz zincirin halkalarının ağırlığına rağmen 1964 yılının sonuna geldiğimizde İstanbul'un Rum nüfusu 90 binin üstündeydi ve *Apoyevmatini* rahat rahat varlığını muhafaza edebilecek satışlara sahipti. 1964'te İsmet İnönü hükümeti, Mustafa Kemal ile Venizelos arasında 1930 yılında aktedilmiş olan Seyr-i Sefain İskan Anlaşması'nı tek taraflı olarak feshetti. Neydi bu anlaşma? Bir Türk vatandaşı Yunanistan'da, bir Yunan vatandaşı Türkiye'de yerleşip çalışabiliyor ve seçme, seçilme hakkı hariç o ülkenin vatandaşıymış gibi rahat hareket edebiliyordu. O büyük savaştan sonra bu iki devlet adamının, iki halkın arasındaki bu husumeti yumuşatmak, durumu düzeltmek için yaptıkları bir anlaşmaydı bu. O anlaşma gereğince, daha doğrusu o anlaşmadan önce, Türkiye'de doğup büyümüş olan –sonradan yerleşmiş olanlar da var– Yunan vatandaşı, Rum cemaati mensupları bu anlaşmaya istinaden burada kalabiliyorlardı. Karşılığında Türkiye'den de Yunanistan'a gidip yerleşmek mümkündü. Ancak bunun dışında kalan istisnalar vardı; mesela, mübadeleyle Türkiye'den Yunanistan'a Yunanistan'dan Türkiye'ye göçmek zorunda bırakılan kişiler bundan istifade edemiyordu. Yani herhangi bir Yunan yahut herhangi bir Türk karşı ülkeye gidip yerleşip oturabiliyor ama buradan gitmişse gelemiyordu, bundan istifade edemiyordu. Bunun bir makul tarafı var o da şu: Eğer böyle bir yasa çıksaydı bütün mübadiller hemen diğer tarafa koşarlardı. Çünkü hiçbiri memnun değildi; ne buradan gidenler ne oradan gelenler. Dolayısıyla 1964'e geldiğimizde 12 bin küsur, 13 bine yakın Yunan vatandaşı Türkiye'de yaşıyordu. Bu kişiler 1964'te bu anlaşma iptal edildikten sonra, önce en ekâbirden başlayarak birinci şubeye çağrılıyor, bir kâğıt imzalatılıyor kapalı ve 48 saat içerisinde 25 kiloluk sırf zati eşyasını ihtiva eden bir valizle Türkiye'yi terk etmek zorunda bırakılıyordu. İsmet İnönü'nün tek taraflı iptalinden sonra işler karmaşık bir hal aldı. Evet 12.900-13.000 kişinin gitmesi demek 13 bin ailenin gitmesi demekti; çünkü bunlar aile reisi kişilerdi, çocukları, anneleri, kardeşleri falan vardı. Böyle olunca tam 18 ay içerisinde bu tamamlandı ve 18 ayın sonunda, 90 binden fazla olan İstanbul Rum nüfusu, 30 binden aza düştü ve en zengin, yani ekâbir aileler gitmek zorunda kaldı. Tabii çorap sö-

küğü gibi bunları izleyenler oldu. O zaman Yunanistan Marshall Planı'yla yeni bir çağa girmiş müreffeh bir toplum, yani çalışmaya açık falan. Herkes oraya gitmeye başladı. Dolayısıyla buradaki nüfus her geçen gün eksiliyordu. Mesela yaz başında Adalar'a falan gidildiğinde herkes toplanır, "Yahu geçen seneden kim yok?", "Nikolaslar gitti, Mihailler gitti", "Aaa bak Yanniler burada!", "E buradayız ama sezon sonunda gidiyoruz. Buradan İstanbul'a inmeyeceğiz, doğrudan gidiyoruz" falan gibi böyle hep hüzün verici, hep tedirgin edici şeyler konuşulurdu. O dönem büyük bir tedirginlik içinde, hani şu rahmetli Hrant'ın dediği "güvercin tedirginliği" var ya işte o güvercin tedirginliğiyle yaşandı. Zaten her geçen gün yeni bir haber çıkıyor, Kıbrıs'ta başka bir olay oluyordu. Kıbrıs'taki Yunan asıllı kişiler, yani İngilizce'de "Greek Cypriot" dediğimiz, kendilerini böyle ifade eden, Yunan kökenli Kıbrıslılar burada Rum adıyla anıldı. Bu bence hiç tesadüf değil. Rum nitelemesi verilmek suretiyle, Kıbrıs'ta meydana gelen ve Türk kamuoyunda infial uyandıran bütün olaylar onlara yüklendi. Kimdir Rum? İşte Mihail yanımızda. "Yahu sizinkiler bizimkileri öldürüyormuş Kıbrıs'ta?" "Yahu hangi bizimkiler, hangi sizinkiler?" Peyami Safa gibi yazarlar "Bizden olanlar, bizden olmayanlar" gibi yazılar yazarlar. Yani o günlerin gazetelerini gözden geçirseniz tüyleriniz diken diken olur. Zaten beni gazeteciliğe iten de bu oldu, bunlara cevap yetiştirmek için gazeteciliği seçtim. Ben liseden beri yazıyorum. 60'lı yıllarda, *Apoyevmatini*'ye karşı olan bir gazetede çalıştım, *Empros* gazetesinde. *Apoyevmatini* çok tutucuydu. O zaman 7-8 tane Rumca gazete çıkıyordu. Yalnız kadın gazetesi vardı, çocuk gazetesi vardı, bahçıvanların gazetesi vardı. Fakat *Empros*, *Apoyevmatini*'nin tirajını geçen tek gazete oldu. Bugün *Apoyevmatini*'nin tirajı çok yüksek; ilk yıllardakinden çok daha yüksek sayılması gerekir çünkü şu anda 606-610 aileye, 600 gazete satıyoruz.

6-7 Eylül 1955'te İstanbul'da Rumlara karşı gerçekleştirilen olaylarda başımdan geçenlere gelirsek... Çocukluğumda oturduğumuz apartmanın kapıcılığını yapan "Ahmet Efendi" sayesinde linçten kurtulduk. Bütün binada, ikinci katta oturan Mühibe Hanım hariç hep Rumlar, Ermeniler oturuyordu. Kapıcımız Ahmet Efendi o gün kırıp dökenler yaklaşırken kapıyı kapadı, "Burada gavur yok!" deyip elinde bayrak sallayarak bizi kurtardı. Bizi kurtardıktan sonra kapıyı açtı, bayrağı içeri koydu, kazmasını aldı,

kapıyı kapattı, onların peşinden gitti ve diğer Rum evlerini kırıp dökmeye, yağmalamaya başladı. Tabii bu izah edilebilir bir davranış tarzı. Biz onun gözünde, Mihail, Madam Katina, Madam Mari; yani tek tek ayrı birer şahsiyettik. Onun bildiği, sevdiği, ona yardımcı olan kişilerdik. Bizi seviyordu. Öbürleri ise Rum'du. Rum ne demek? O güne kadar kendisine empoze edilen duruma ve önyargıya göre Rum nerede görülürse başı ezilmesi gereken, "komünizm" gibi bir şeydi, hani boynuzlu, kuyruklu falan gibi şeylerdendi. Bize karşı insanlık görevini yerine getirdi, ardından vatandaşlık görevini. Ahmet Efendi'yi suçlamamak gerek bu konuda. Ahmet Efendi gibileri şartlandıranları suçlamak gerek.

Bize yardım etmelerini istediğimiz polislerin hepsi, "Bugün polis değil Türk'üz" diyorlardı. Bu tavır azınlıklara yönelik operasyonu çok güzel anlatıyordu. Türk ulus-devletini, Türk olarak kabul edilmeyen unsurlardan temizleme amacı güdülmüştü. En önemli propaganda araçlarını, Kıbrıs'ta yaşayan Yunanları, Rum olarak adlandırarak İstanbul'da yaşayan Rumlarla özdeşleştiren derin devlet bu sayede İstanbullu Rumları hedef haline getirdi. Mahalledeki arkadaşlarımıza bakış açımız değişti. O güne kadar bizim olan dünya başkalarınındı. Gençler için beklenmedik gelişmeler yaşandı. Aynı mahallede beraber büyüdüğümüz Ali, Bülent, Hasan, Hüseyin'le birbirimizin yüzüne bakmaktan utanacağımız günlerin geleceğini hiç düşünmemiştik. İçimize kin tohumları attılar. Bu tohumları içimden çıkarabilmek için yıllarca uğraştım. Birbirimizin arkadaşı değil, doğal düşmanı olduk. Milli takımlar maç yaparken Türkiye'nin kazanmasını istemiyordum. Mantık duygulara yenik düşmüştü. O dönemde mantık yoktu. O dönem 12-13 yaşlarında çocuklardık. Rumlar, Türkler beraber maç yapardık.

Dink'i hedef haline getiren "Türk kanı" ifadesi öyle bir şekilde lanse edildi ki Türk kanının zehri olarak algılandı; halbuki Hrant'ın söylemek istediği bu değildi. Ellerim uyuşmaya başladı bunu söylerken ama bu zehrin ne demek olduğunu ben size izah edeyim. 6-7 Eylül Olayları'nı 1955 yılında 15 yaşındayken çevremdeki olayların tamamen bilincinde olarak yaşadım ve beni yaşıtlarımdan belki de daha fazla etkiledi. 1958'de, 18 yaşında milliyetçilikten tamamen uzak, kendini tamamen sol düşünceye kaptırmış bir gençken, 1 Mart 1958'de gerçekleşen 600'ü lise öğrencisi, 800 kişinin ölümüyle sonuçlanan vapur faciasının ardın-

dan üzülmemiştim. Şimdi nasıl böyle bir şey yaptığımı düşünüyor ve ürperiyorum. Ama benim gibi pek çok kişide, "Allah cezalarını verdi" gibi bir algı oluştu. İşte bu kanımıza damlatılan Türk zehriydi. Dink kurtulmamız gereken zehirle bunu kastediyordu.

Geçmişle yüzleşmek her kişinin birey olarak görevidir. Bir insan arada sırada durup tek başına kalmalı, başını iki elinin arasına alıp düşünmeli. "Ben, yapmam gereken her şeyi yaptım mı; yapmamam gerekirken yaptığım şeyler var mı?" diye düşünmeli. Yapman gereken ama yapmadığın şeyler varsa o konuda kendini düzeltmen lazım, yapmaman gerekirken yaptığın şeyler için de hesaplaşıp kendine çekidüzen vermen ve bu birine dokunduysa ondan özür dilemen. Bunu koca olarak, müdür olarak yapmalısın. Bunu bir gazete, bir şirket de yapmalı. Bir ulus, hayhay! Hesaplaşmak, vicdanını rahat hissetmek istediğini gösterir. Yok eğer sen hesaplaşmıyorsan demek ki o olayı hazmediyorsun.

Apoyevmatini'ye geri dönersek, 1964'ten sonra bu erozyon devam ederken artık Rum gazeteleri de birbiri ardına kapanmaya başladı. *Apoyevmatini* bir parça kendisini kurtarabildi; o da bir tesadüf neticesinde. *Apoyevmatini*'nin yazıhanesi tam Rus Konsolosluğu'nun karşısında, Suriye Pasajı'nda. 6 Eylül'de zarar görmeyen tek Rum müessesesi oldu; her taraf kırıldı, yıkıldı ama güvenlik güçleri bir tek o dar yeri, Rus Konsolosluğu'nun bulunduğu yeri koruma altına aldı. O zaman Sovyetler Birliği biliyorsunuz, bir olay çıkmasın diye. O sayede bizim gazete de kurtuldu. Buna rağmen 15 gün çıkmadı çünkü gazetenin sahibi ne yazacağını bilemiyordu.

Sonra muteber gazetelerin haberlerini alıp çevirerek yavaş yavaş yayınına başladı. Tabii damlalar o zamandan beri dolmaya başladı. Bu arada artık *Apoyevmatini* de ayakta kalma imkânı bulamıyordu. *Apoyevmatini* benim babamın kuzenleri tarafından kurulmuştu; daha sonra, 60'lı yılların o dönemlerinde başyazar olan Grigorios Yaveridis'in eline geçti. O da kendi ismine değil kız kardeşinin kocası olan Dr. Adosoğlu'nun adına kaydoldu, sahibi olarak gazetenin. Onların çocukları da yoktu. Durum iyice zorlaşınca, bir dairesi vardı Yunanistan'da onu sattı; *Apoyevmatini* onun evladıydı, çoluk çocuğu da olmayınca. Bir müddet sonra hastalandı, 10 sene yatalak kaldı. Hasta yatağından idare etti. *Apoyevmatini* gazetesi, ben teslim alırken 4 sayfa çıkan ve Yunan

dergilerinden suya sabuna dokunmayan, mesela "kalıp sabunla mı elleri temizlemek daha iyi yoksa sıvı sabunla mı?" falan gibi önemli konular üzerine yazılmış makaleleri kesip yapıştırmak suretiyle hazırlanan bir gazeteydi. 2002 yılında sizlere ömür vefat etti. Böyle olunca *Apoyevmatini* kapanma durumuyla karşı karşıya kaldı; ama o dönemde 70 küsur senesini de tamamlamıştı. Ben Yunanistan'daydım, orada yayımladığım gazeteyi kapatmıştım, "Gelip bunu teslim alır mısın?" diye sordular. Benim için önemli bir teklifti, hemen benimsedim, geldim. İlk hedefim tirajı 80'e düşmüş olan *Apoyevmatini*'nin İstanbul'daki her Rum'un evine girmesini sağlamaktı. Çünkü her zaman *Apoyevmatini* ile büyümüştü İstanbul Rumları; doğum, ölüm, bütün haberler olurdu. Dolayısıyla her Rum evine girdik. 20'li yıllarda 30 bini aşkın tiraja sahip olan *Apoyevmatini* o dönemde hedef kitlesinin -antipatik deyimle- yüzde 70'ine falan ulaşıyor idiyse, bugün yüzde 99'una ulaşıyor 600 tirajla. Bunun altını çiziyorum çünkü resmi ilan için müracaat ettiğimde 5 bin tiraj şartı kondu. "Yahu siz bana 5 bin Rum ailesi bulun ben onlara satmazsam zaten o zaman istemeyeceğim!" *Apoyevmatini gazetesi ilk çıktığında 150 bin azınlık vardı. Mali sıkıntı çekmeden yayımlanıyordu. 1927'de baskılar başladı. Yıllar içerisinde gazetenin baskı maliyetinin nasıl karşılanacağı düşünülmeye başladı.*

Kapanma durumuyla karşı karşıya kaldığımda farklı tepkiler aldım. Baskın Oran Hoca bana iyi bir fırça attı kapatacağımı öğrenince gazeteyi. "Ben 12 Temmuz'u seçtim" dedim. "Esasında Şubat'ta kapatmam gerekiyordu. Her yayımlandığı gün 250-300 Lira zarar oluyor; ama şu 86 yılı bitirelim 87'e girelim, orada bırakayım." Duydu Baskın Oran Hoca, telefon etti, "Bana bak Vasiliadis! Senin gücün bu gazeteyi tek başına çıkarmaya yeter ama kapatmaya yetmez. Biz onu sana kapattırmayız!" dedi. Baskın Oran Hoca'nın bir lafını daha ekleyeyim: "Vasiliadis, sen bize, yani Türkiye'ye büyük bir fırsat verdin. Biz bu gazeteyi kurtaracağız, bu Türkiye için çok önemli bir şey olacak. Çünkü bu bir Türk kültür mirasıdır. Bu gazete Yunanistan'da çıkan, Yunan halkına hitap eden bir gazete değil ki, Türk toplumunun bir kesimine hitap eden bir gazete" dedi. Ondan sonra kampanya başladı; Samim Akgönül, Cengiz Çandar, yani kimler yok. Herkes abone yazdırıyor ama belli, bu taşıma suyla bu değirmen dönmeyecek. Gerçi bir müddet biraz nefes aldırdı, yani 2 günde 60-70 abone yazıldı,

hepsi Rumca bilmeyen genç arkadaşlar yahut üniversite hocaları falan. Bilgi Üniversitesi talebeleri evime geldiler, bir de spot hazırladılar, "*Apoyevmatini* kapanmasın, o bizim de kültür mirasımız" diye. Benim bildiğim, gördüğüm bu; negatif ayırımcılığın kurbanı olan bu gazete pozitif ayrımcılıkla yaşamalı.

Abone olmak mümkün değildi eskiden çünkü zaten dağıtıcılar dağıtıyordu; ama oğlumun yardımıyla yurtdışına gönderme imkânı bulduk pdf olarak. Ve yurtdışına 1000'i aşkın adrese pdf olarak yolluyoruz, onlar da forward ediyor. Böylece yurtdışındaki eski Rumlarla buradakiler arasında da bir bağ kurulmuş oldu.

Türkiye'de kalan Rum gençlerinin kendi dillerini kullanmaları açısından da hayati bir önem taşıyor. Bir başka kültür, onlar da kullanamadıkları için... Rahmetli Hrant bana, "Gel şuna Türkçe bir sayfa ekle, açılabilirsin" derdi. Düşündük taşındık, benim çok sevdiğim bilge bir hocamız var, Bay Frangopulos, belki tanırsınız, bilirsiniz, onunla oturduk konuştuk. O da eğitimci olduğu için çok hassas bu konuda; "Zaten Rumca bilmiyorlar, konuşamıyorlar, oraya bunu korsak bu sayfayı, herkes onu okuyacak gerisi kalacak" dedi. Bu gazetenin bir misyonu da bu; toplumun kültürüne sahip çıkmak. Kimliğin öğeleri, ırksal olmamalı ama dilsel olabilir. Dil insanın kimliğinin en temel öğesidir. Bugün çocuklarımız Rumca'yı doğru dürüst okuyamıyor. Benim bu gazeteyi yayımlarken kullandığım Yunanca, ilkokulda öğrendiğim Yunanca, daha ötesine ihtiyacım yok. Bugün bırakın ilkokulu, liseyi bitiriyorlar ama Rumca konuşmasını bilmiyorlar. Okullarımızın durumu çok zor; öğrenci yok, dersler doğru dürüst yapılamıyor. Ben de bu gazeteyi Türkçe çıkarmaya kalkarsam artık evlerde de Türkçe konuşulacak! Anadil çocuğun daha doğmadan annesinin karnındayken aşina olduğu dildir. Anadili kendisi ile herkes meşgulken duyar kişi. Herkes ona gülümseyerek, severek bakar ve o severek kurulan iletişimin dili anadildir. Kendisini kucağına alıp emzirenin, karnını doyuran kişinin annesi olduğunu sesinden anlar. Konuşmasından anlar. İlk masallarının o sihirli dünyasına anadille girer. Bir gün suçlanırsa da kendisini en güzel anadilinde savunabilir! Dolayısıyla anadil vazgeçilemeyecek bir öğedir. Maalesef Hrant'ın anadili Ermenice değildi, ondan esirgendi bu hak. Bu herhalde Ermenilerin, Yahudilerin, Azerilerin, Lazların yahut Kürtlerin kendi seçeneği değil. Anadilden mahrum kalmak en tatlı dönemden mahrum kalmaktır. Ben bakıyorum Ermeni gençler

Ermenice'yi bilmiyor, Ermeni gazeteler *Jamanak* olsun, *Marmara* olsun 60 bin kişilik bir kitlesi var, ona hitap edemiyor. Bir de benim çok önemli gördüğüm başka bir şey var; *Apoyevmatini*'nin kurtulması yalnız *Apoyevmatini* için önemli değil, yalnız Türk toplumu için de önemli değil, Rum toplumu için çok önemli. Şöyle ki, *Apoyevmatini*'nin yaşamı bütün bu 88 yıl boyunca Rum toplumunun yaşamıyla paralel ilerlemiştir. Rum toplumu müreffehken *Apoyevmatini*'nin durumu iyi olmuş, zorla giderken zorlanmış mesela. Rum toplumunun bütün tarihi, sosyal ve siyasi hayatı, spor, eğitim, balolar; her şey *Apoyevmatini*'nin sütunlarında var. Oradan doktoralar çıkıyor, yüksek lisans çalışmaları çıkıyor. *Apoyevmatini*'nin kapanması, zaten son 2-3 senedir morali çok düşük olan Rum toplumunun moralini daha da düşürecektir. Yani dayanaklarından birinin ayağının altından kaydığını görecektir. Manen bir çöküş. Toplandığımızda "Kim yok?", "O da gitti, şu da gitti", "Nikolar da kalmadı", "Şimdi *Apoyevmatini* de yıkıldı gitti" diyecekler.

Ecyad Kalesi'nden Arap Baharı'na Türkiye'de Medyada Arap "Fikri" Üzerine Gözlemler*

Tanıl Bora

Falih Rıfkı Atay 1963'te *Batış Yılları* adıyla derlenen yazılarında Japonya'nın kalkınma başarısından bahsederken, "Japon'un Arap'ı Çinlidir" diye bir aforizma atar ortaya. Japonya'ya nispetle Çin, miskinliği, ataleti, tembelliği, teslimiyetçiliği, geri kalmışlığı, maziye saplanmışlığı temsil ediyordur. Japonya bu Çinlilik halini aşması sayesinde, bir zamanlar Çinlilerle ortak olan bu kaderini değiştirmesi sayesinde kurtulmuştur. İşte, Türkiye'nin Çinlisi de

* Yazı Mısır'daki 3 Temmuz darbesinden önce yazılmıştır. *(editörlerin notu)*

Arap'tır. Batılılaşma-medenileşme yolunda engel teşkil eden bütün gerilik unsurlarının simgesi, *Arap*'tır onun nazarında: İlerlememizi, Araplıktan uzaklaşmayla ölçebilirsiniz...

Falih Rıfkı'nın, Kemalizmin karikatür denebilecek kadar koyu muhafazakâr bir temsilcisi olduğu biliniyor; ama bu onun temsilî gücünü azaltmaz. Dahası, onun bu aforizmasında dile gelen Arap aşağılamasının, sadece Kemalizme mahsus olmayan bir önyargı kütlesi oluşturduğunu düşünüyorum. Bu yazıda, son on yılın biri gelip geçici diğeri global düzlemde önem taşıyan iki vakasında, Ecyad Kalesi'nin yıkılması olayında ve "Arap Baharı" sürecinde medyada yer alan yorumları örnek alarak, Türkiye'de "Araplar" hakkındaki kanaat vasatını inceleyip bu önyargıların izini süreceğim.

Ecyad Kalesi Olayı ve Anti-Arap Klişeler[1]

2002 yılıydı; Mekke'deki Osmanlı döneminden kalma -350 yıllık- Ecyad Kalesi'nin Suudi Arabistan yetkililerince yıktırılması, Türkiye'nin ağır diplomatik tepkisine ve onunla beraber medyanın Suudilere yüklenmesine yol açmıştı. Bu tepkinin, derin bir "âsâr-ı atîka" (eski eser) sevgisinden kaynaklandığını söylemek zordur; zira Suudi Arabistan'ın Türkiye Büyükelçisi'nin de elbette demagojik saiklerle söylediği gibi, memleketimizde örneğin baraj altında kalan emsalsiz Zeugma mozaiklerinin karşılaştığı hassasiyet, "ne mozayiği ulan?" hassasiyetidir netice itibariyle. Tepkinin esas saiki, bu yıkımda özel surette bir Osmanlı-Türk düşmanlığı görülmesiydi. Tabii "Araplarla" bir gerilimin 11 Eylül sonrasında dünya iç politikasında "Türkiye'nin elini kuvvetlendireceği" de alttan alta düşünülmüş olmalıydı; işte, Arapların zaten hep böyle geri kafalı ve bağnaz olduğuna, Türkiye kadar cân-ı yürekten medenî bir başka Müslüman ülkesinin imkânı yok bulunamayacağına dair bir kanıt daha!

Her Türk-Arap ihtilâfı belirdiğinde, "Türk kamuoyu" denen şekilsiz varlığa şekil-şemâl verme hükmündeki medyamızın ne yapacağı bellidir. Zira "Arap" figürü, Türkiye'de medyanın, söz konusu o kamuoyunun ve resmî-millî ideolojinin yerleşik düşman figürlerinden ve aşağılama "nesne"lerinden biridir. Gerçi

1. Bu ilk bölüm, 14 Ocak 2002'de, Medyakronik internet sitesinde yayımlanan yazının geliştirilmiş halidir.

örneğin -PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Roma'da ikâmeti sırasında olduğu gibi- İtalya'yla bir ihtilâf çıktığında da medya özel bir düşmanlık geleneğiyle bağlı bulunmadığımız İtalyanların ezelden beri ve yaradılıştan musibet olduklarına dair bir lisan geliştirip buna uygun bir "dokümantasyon" hazırlamakta müşkülât çekmemişti. Ancak Araplarla ilgili olarak ek zahmete gerek yoktur; zira düşmanlık ve aşağılama kalıpları hazırda beklemektedir. "Arap", Türk düşmanları "casting"inde, kâh "Ermeni" kâh "Yunan"ın -bir zamanlar "Rus"un, "Bulgar"ın, 1980'lerin başında "Fransız"ın, 1990'larda bir ara "Sırp"ın- üstlendiği başrolün hemen yanı başında, değişmez karakter oyuncusudur.

Anti-Arap hıncın tarihsel açıklaması, malûm, ders kitabı terminolojisiyle, "Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere satılıp bizi arkadan vurdular" şablonudur. Son yıllarda örneğin Yunanistanlı tarihçilerle Türk tarihçilerin karşılıklı olarak ders kitaplarındaki şovenist kalıpları elekten geçirmeye dönük buluşmalar gerçekleştirdiğini ya da Ermeni Tehciri/Kırımı tabusunun bir ucundan aralanabildiğini söyleyebiliyoruz; lâkin bu "arkamızdan vuran Arap" kalıbının ardındaki tarihsel tecrübenin zihin açıklığıyla tartışılmasına dönük pek bir teşebbüs yoktur. O "ihanet" hikâyesi de elbette o kadar basit değil. Osmanh'nın son döneminde İttihat ve Terakki'nin, Arap topluluklarının kendini hiç güvende hissetmemesine yol açan Türkçülük politikasını hesaba katmalısınız... Arap topluluklarının bu dönemde homojen olmadığını ve farklı politik yönelimler gösterdiğini hesaba katmalısınız... Hatta Birinci Dünya Savaşı'nın sona erişinden sonra bile muhtelif Arap önderliklerinin Anadolu hareketiyle temasları eksik değildir ve Misak-ı Millî'nin otantik çağrısında da Arap topluluklarıyla bağlantı isteği eksik değildir. Hasan Kayalı'nın *Jön Türkler ve Araplar*[2] başlıklı incelemesi, söz konusu dönemde Osmanlı/Türk-Arap ilişkilerinin çeşitli boyutlarına ilişkin zengin arkaplan bilgisi sunar ve o arkaplan iki klişeyle geçilecek bir arkaplan değildir.

Dahası vardır. Türk medyasını da markajda tutan Türk milliyetçiliği ideolojisi, "Arap"a düşmanlığın/hıncın ötesinde derin bir aşağılamayla bakar. "Araplar"la ilgili aşağılamaların, "sıkı" ve daimî düşmanlarla ilgili horlayıcı kalıplardan bile daha uluorta, daha coşkun biçimde dillendirildiğini ileri sürebiliriz. Şehirli, tahsilli, laik "Beyaz Türk" söyleminde ve Türk milliyetçiliğinin bu

2. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

söylemle eklemlenen Kemalist ve liberal lehçelerinde, bu eğilim gayet belirgindir. Büyük-endüstriyel medyanın yönetici kadrolarının da çoğunlukla bu zümreden olmasının, "sefil Arap" imgelerinin sökün edişinde bir etkisi bulunsa gerektir.

Zira bu söylemde "Arap", yeni-modern Türklüğün sıyrılmak istediği "gerilik" unsurlarının, modernliğe yeteneksiz geçmişin, İslâmın bağnaz "şeklinin" üzerine yıkıldığı bir transfer işlevine yarar. Türk Oryantalizmi için, Amerika'da talebeyken "bizim Araplar gibi fes taktığımızı sanan Batılılara" dert anlatmaya çalışan nesillerden itibaren, kendini Batılı saydırmanın (kendi kendine karşı da!) neredeyse "tik" haline gelmiş yoludur, "Şark"/"Ortadoğu" denen yere Arapları ötelemek.

Beyaz Türklerin kült yazarı Yılmaz Özdil'in örneğin, *Hürriyet*'teki köşesinde bu zihniyet kalıplarını her münasip vesilede yeniden ürettiğini görebilirsiniz. 12 Haziran 2010 tarihli bir yazısına attığı başlık: "*Halimiz H'arap*"tır; Araplarla iktisadi, toplumsal, politik ilişkilerin artmasını, ek açıklamayı gerektirmeyecek bir rezalet hali olarak tasvir eder. 18 Ocak 2009 tarihli yazısında, Arap zenginlerinin görgüsüzlüğünü "işler":

> "Arkadaş, bende bok gibi para var, kimi alayım?" demiş. Kaka'yı[3] al demişler! 150 milyon Euro veriyor. Böyle bunlar... En zengin 100 İsrailli'yi seç. Yanına en zengin 100 Arap'ı yaz. Araplar, İsraillileri satın alır.

Yazıya internette düşülen bir okur yorumu, anti-Arap ırkçılığın popüler klişelerinin resmi geçidi mahiyetindedir (imlâsına dokunmuyorum):

> ARAP bu abi, AK'a da, BOK'a da verir! Ama Hz.Muhammed gelmeseydi, kıçını bile yıkamayı öğrenemeycekti! Gerçi zorla biz öğretirdik ama ALLAH(cc) bile dayanamadı pisliklerine de peygamberi erken gönderdi! Kaldı ki, İsrail'e kafa tutacak!

Sadece yüzü Batı'ya dönük zümreler de değil... Milliyetçi-muhafazakâr kesimde de "Arap"ın fotoğrafı araptır, yani negatif. Milliyetçi-muhafazakâr camianın Türkçülükten gelme bir "abi-üstadı", şair-yazar Yavuz Bülent Bakiler nasıl akıl yürütmüştü Ecyad Kalesi tartışmasının yapıldığı Kanal 7'deki *İskele-Sancak*

3. Brezilyalı yıldız futbolcu Kaka'nın talihsizliği, isminin Türkçe anlamının ergen esprilerine pas olmasıdır.

programında... Kur'an'da da geri yaşayışlı ve bâtıl zihniyetlilerden bahsederken "çöl bedevisi" deyimi kullanılırmış; nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'yı/Türkleri bu "çöl bedevisi" zihniyeti vurmuş; Ecyad Kalesi'ni yıkan da, ayrılmaz vasıflarından biri de Türk düşmanlığı olan bu çöl bedevisi zihniyetiymiş... İslâmın esas itibariyle bir "Arap dini" olduğunu demeye getiren laisist-Kemalistlere mukabil (ki aynısını Türkçü-Turancılığın babalarından Nihal Atsız da demeye getirmişti!), milliyetçi-muhafazakârlar, İslâmın aslında en iyi Türklere yakıştığını demeye getirirler. İslâmiyet en yüksek devirlerini Türklerin intisabından sonra yaşamıştır buna göre; Arapların İslam yorumları da "düşük", "geri", hatta gayrisahih yorumlardır.

Star gazetesi, 11 Ocak 2002 günkü nüshasında Erbakan'ın Suudi ailesinin özel davetli listesinde oluşunu haber yaparken "Necmettin Fahd" sürmanşetini çekerek, yaygın bir alaycılığı yinelemiştir: İslâmcıların "Arap hayranlığı" ile alay etmek yaygın ve geçerlidir. İslâmcıların kökü –dışarıdalığı yanında, yine bizzat Araplığı da horlamaya dönük bir lisanla yapılır bu alay– "şunların kardeş bellediklerine de bak!" edâsıyla. (Halbuki mesela Amerikan hayranlığında yine saygın bir yan vardır, değil mi?!) Peki bu isnat ne kadar doğru? Osmanlı ulemâsının Arapça anadilli seçkinlere gösterdiği "kavm-i necib" muhabbetinin bugünkü sürdürücüleri İslâmcılar mıdır? "Münferit örnekler" olabilir fakat bunlar, Türk İslâmcılığının da esas olarak Türk-merkezli bir İslâm dünyası tasarımına yatkın olduğunu gözden kaçırtmamalıdır. Bizzat Suudi rejimiyle ülfeti iyi olan Erbakan'ın dilinde, Türkiye'yi İslam dünyasının doğal lideri sayan anlayışı görebilirsiniz. Ecyad Kalesi skandalı vesilesiyle *Millî Gazete* sütunlarında "Kutsal Topraklar'ın yönetimi Suudi Arabistan'dan alınmalıdır" önerisinin dile getirilmiş olması bu bakımdan sürpriz değildir.

Arap Baharı

Ecyad Kalesi "skandalından" on sene kadar ileri gidelim... 2010 yılı sonunda Tunus'ta halk ayaklanmasıyla başlayan, Mısır, Yemen, Cezayir, Ürdün'e yayılan ve Tunus'la Mısır'da otoriter yönetimlerin yıkılmasına yol açan "Arap Baharı", kaçınılmaz olarak medyada ve köşe yazılarında Arap dünyasına ilgiyi artırdı. Kuşbakışı tarayarak, basındaki kanaat önderlerinin bu vesileyle

Araplar/Arap dünyası hakkında ortaya koydukları tasavvurlardaki devamlılık ve değişimleri tartışalım.

İlk göze çarpan, laisist-ulusalcı bakıştaki Arap imgesinin devamlılığıdır. Özdemir İnce, *Hürriyet*'te yazdığı dönemde, bu bakışın tipik ve konuşkan temsilcisiydi. 13 Nisan 2011 tarihli yazısına, "Devrim" sözcüğünün kullanılmasını Cumhuriyet Devrimi'ne hakaret sayarak başlar Özdemir İnce:

> Arap dünyasında olanlara ancak "isyan" denir. (...) Arap âlemi için devletin laikleşmesinden başka bir devrim yoktur, olamaz. İslamcı bir statükonun devam ettiği, edeceği yapıda iktidarın el değiştirmesi hiçbir şey ifade etmez. Egemenliğini sürdüren İslami yapının ABD'nin yanında veya karşısında olması sadece ABD'yi ve onun yandaşlarını ilgilendirir. Arap dünyasında ne tas ne de hamam değişmiştir. (...) Balkanlar'da gerçekleştirilen "Renkli Devrimler"in senaryolarına benzer gelişmeler. (...) Ayaklanma liderleri Mısır dışında yetiştirildiklerini, kendilerine bir uygulama planı verildiğini söylüyorlar.

13 Kasım 2011'de, "Daha önce sayısını unuttuğum kadar yazdım" diyerek yineleyecektir:

> Arap toplumları için İslam ve Kuran, sadece din ve kutsal kitap değildir, aynı zamanda anayasa ve yasadır, edebiyattır, dildir, hukuktur. Böyle bir toplumun laikleşmesini, sekülerleşmesini beklemek hayal görmekten ileri gitmez. (...) Artık, Türkiye'nin Arap âlemine örnek olacağı türden saçma iddialar bir daha ağza alınmamalı. Benim korkum, AKP Türkiye'sinin, Arap ülkelerine benzetilmesi! Böyle bir niyet olmasaydı, Türkiye'yi "adam eden" laiklik ilkesi ile bu kadar uğraşılır mıydı?

İnce'ye göre Araplar için lüzumlu ve mümkün yegâne devrim, bir laiklik devrimidir; onların "adam olmasını" sağlayacak şey budur, bu olmadıkça ve olmadığına göre, onlara bir toplumsal-siyasal öznelik bile atfedilemez.

İnce'nin düşündüğü gibi ya da o kadar bile düşünmeden, sadece "Arap"ın herhangi bir devrim yapmaya ehil olmadığı önyargısıyla, "Arap Baharı"nın çok şişirilen bir balon olduğu fikri, laisist-ulusalcı ve Beyaz Türk muhitlerinde yaygındır. Özdemir İnce, Arap ülkelerindeki kalkışmaları "dış dinamiğin", yani ABD komutasındaki emperyalist güçlerin manipülasyonuna bağlamakta yalnız değildir. Ne yazık ki bu komplocu izah tarzı sol-sosyalist olma iddiasındaki çevrelerde de epey kabul görmüştür. Uluslararası

konjonktürün, Ortadoğu'daki global politik mücadelenin etkisini hesaba katmak gerekir kuşkusuz; 2010/11'deki kalkışmaların başlangıçta umulduğu gibi sağlam bir demokratikleşme yerine İslamcı akımın gitgide güçlendiği bir yeni otoriter rejimin inşası ihtimalini göz ardı etmek de mümkün değildir. Fakat "Arap Baharı" sürecinde ortaya çıkan toplumsal muhalefet ve isyan deneyiminin kazanımlarını hiçe saymak, soğuk bir sinizmdir.

"Arap Baharı"na hayırhah yaklaşanlar, beklenebileceği gibi, İslamcılar ve liberal-muhafazakârlardı. Onlar da, Türkiye'nin İslam dünyasındaki doğal liderliğine ilişkin kabullerini bu vesileyle ikrar ettiler. *Star* gazetesinde Nuh Yılmaz 18 Eylül 2011'de Arap Baharı'nın fiilen Davos'ta başladığını yazdı. 2009 Ocak'ında Davos'ta Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e sertçe çıkıştığı açık oturum, Arap dünyasında uyanışın ve başkaldırının fitilini ateşlemişti buna göre. Birçok yazar, Türkiye'nin İsrail'e meydan okuduğu düşünülen atak dış politikasının, Arap Baharı'nın arkasındaki müşevviklerden biri olmakla kalmadığını, Türkiye'yi "Araplar" için rol modeline dönüştürdüğünü savunuyordu. Hem hükümete yakın hem hep Devlet Aklı gözeten bir "jeostratejist", Sedat Laçiner, 15 Eylül 2011'de *Star*'da, "Hem Müslüman hem demokrat hem de barış yanlısı bir ülke olarak Türkiye"nin, "her geçen gün bölgenin siyasi ve ahlaki lideri haline gel'diğini yazacaktı. İslamcı bakış açısından, Yasin Aktay, 28 Kasım 2011'de *Yeni Şafak*'ta şöyle yazdı:

> Türkiye Araplar için tercihini Avrupa'dan yana kullanmış bir ülke olarak göründü oysa son on yıldır Recep Tayip Erdoğan yönetimindeki "Türkiye'nin bölgeye dönüşü" Arap halkları arasında özellikle Suudi halkı arasında müthiş bir heyecanla ve büyük bir hüsnü kabulle karşılanıyor. Arap dünyasının bugün maruz olduğu birçok sıkıntıya karşı Türkiye bütün İslam dünyasında bir toparlanmaya öncülük edebilir, ediyor da...

Türkiye'nin Araplara yol göstermesi, öncülük etmesi, model sunması fikri 2011 senesinde basında hayli revaçtaydı. Bu fikir işlenirken, "Türkiye modeli"ni tanımlamakla ilgili ihtilaflar belirdi. Liberal ve liberal-muhafazakâr yazarların bir bölümü, Türkiye'yi rol modeli yapan niteliğin, Türkiye'nin demokratik rejimi olduğu kanısındaydılar. Mümtaz'er Türköne'nin 1 Kasım 2011'de *Zaman*'da yazdıkları bu görüşü iyi özetler:

Gannuşi[4], "endişeli modernler"i teskin etmek için, "Türkiye'deki AK Parti politikalarını uygulayacağız" sözünü veriyor. (...) İlk defa iktidar sorumluluğu üstlenmiş bir İslamcı parti ne yapacağını, nasıl davranacağını AK Parti'ye bakarak belirliyor. Bugün Tunus'ta Nahda'ya, 1989'da Cezayir'deki FIS'e yapıldığı gibi davranılmamasının tek sebebi AK Parti modeli. AK Parti modelinin demokrasi içinde gelişmesi ve adım adım alınan mesafenin dünya kamuoyu tarafından yeteri kadar bilinmesi yüzünden ikna edici oluyor. İslâmcı radikalizm, Batıcı dikta yönetimlerine duyulan tepki ile büyüdü. Radikalizmin en kuvvetli panzehiri demokrasidir. Toplumsal muhalefet ifade imkânı bulamayınca siyasî radikalizme yöneliyor. O zaman toplum üzerindeki baskı, siyasî radikalizmi engellemenin bahanesine dönüşüyor. İslâmcı radikalizm bu sefer dikta yönetimlerini besleyen bir kaynağa dönüşüyor. AK Parti ile Türkiye'nin yaşadığı tecrübe bu kısır daireyi Arap ülkeleri için kırmış oldu. Bize düşen görev, bu modele Arap ülkelerinin adım adım takip edecekleri bir anayasa tecrübesi eklemek.

Bazı liberal yorumcular, demokratiklik vasfına laikliği de katıyorlardı; en azından Türkiye'nin Arap dünyasındaki "ağabeyliğine" Batılı büyük güçlerce cevaz verilmesinin yolu –veya taktiği– olarak gerekli görüyorlardı bunu. Başbakan Erdoğan'ın Kahire'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin laik rejiminden söz etmesi, muhtemelen onun da bu icabı hesaba kattığının işaretiydi. Ancak İslamcı yazarlar, laiklikten söz etmenin, model olmak bir yana, Arap dünyasına nüfuz etmenin önünde engel oluşturduğu kanısındaydılar. Yasin Aktay, 19 Eylül 2011'de *Yeni Şafak*'ta, "Türkiye modeline ilgi duyan Arap Baharı ülkelerinin Türkiye'den almayacakları belki tek şey laikliktir" dedi. *Zaman*'da Ali Bulaç, 2011'de, Türkiye'nin Arap dünyasında "Batı"nın zihniyet ve hayat tarzının pazarlayıcılığına kalkışmaktan sakınması gerektiği üzerine çok sayıda yazı yazdı. "Pek övündüğümüz Türk dizilerinin", Batılı hayat tarzının ikinci sınıf taklitleri olarak, Türkiye'ye bir model olma şerefi kazandırmayacağını da birkaç kere yineledi.

Burada o televizyon dizilerine bir parantez açalım. Türk televizyon dizilerinin Arap ülkelerindeki itibarı, uzun yıllardır magazin basınının gözde izleğidir. Bizim yıldızlarımıza nasıl ayılıp bayıldıklarına dair haberler koltukları kabartırken, Araplar çocuksu bir saflıkla sunulur. Türk dizileri, onların bilmediği, görmediği,

4. Raşid Gannuşi, Tunus'un İslamcı Nahda (Diriliş) hareketinin lideridir.

özlem duyduğu bir dünyanın dilidir. Popüler televizyon senaristi ve oyuncusu Gülse Birsel'in 24 Ağustos 2008'de *Sabah*'ta yazdıkları, bu algının güçlü bir özetidir:

> Gümüş ve Ihlamurlar Altında dizileri, Arap dünyasını birbirine kattı. Arap kadınlarını, çalışıp iş kurabileceklerine, aile içinde söz sahibi olabileceklerine, kendilerine kibar davranan, iltifat eden kocaları olabileceğine, sözün kısası insan gibi medenice yaşayabileceklerine uyandırdığı için, bizim diziler topa tutuldu o memleketlerde. Bazıları da "Seyreden kadınların işi gücü bırakıp televizyona takıldıkları" için eleştirdi bizim dizileri. Zira garibim Arap kadınları, Müslüman kadınların birçok hakka sahip olduğu, çıkıp gezdiği, okuduğu, çalıştığı, para kazandığı, eğlendiği, aşk yaşadığı, kendi kararlarını verdiği bir hayatı, böyle bir ülkeyi televizyondan hayran hayran seyredip, hayallere dalıp, çamaşırı bulaşığı unuttular. Maalesef bizim kanıksadığımız özgürlükler, onlar için ulaşılmaz hayallerdi çünkü! Arap reklamlarını seyrediyorum. İşe giden, sokakta dolaşan, okuyan, spor yapan, sosyalleşen kadın zaten yer almıyor. Ancak birkaç deterjan, yemek sosu, bebek bezi vesaire reklamında, kadın figürlerini ya mutfakta, ya bebek bakımı esnasında görüyoruz. Mamulü kullanan kadının ödülü hiçbir zaman kendi mutluluğu değil. Filmin mutlu sonu, kocanın yemeği beğenmesi veya bebekle rahat rahat oynaması! Dolayısıyla bizde, kadın hakları konusunda bir cümle söyleme amacı olmayan, hatta şehirli bir Türk kadını alıcı gözle izlese, belki kadın erkek eşitliği konusunda üzerinde eleştiri yapacağı iki genele hitap eden dizi, Arap kadınları için, Müslüman bir ülkede, kadınlar için cesur ve özgür bir hayatın uzak ama mümkün manzarası oluverdi. Onlar, bizim gibi olabilme ihtimallerini sevdiler. Türk dizileri bence son yıllarda Arap kadınlarının başına gelen en iyi şeydir.

Bu gerilik, bizim özensiz, vasat bulduğumuz dizilerin bile Arap ülkelerinde "sanat harikası muamelesi" görmesini sağlıyordur Bilsel'e göre. Çünkü "O ölçüsüz zenginliğin ortasında senarist, yönetmen, oyuncu yetiştirip eli yüzü düzgün televizyon dizisi yapmaktan bile acizler çünkü... O garibanların bir Atatürk'ü ve Atatürk devrimleri olmadı ne yazık..."

Bulaç'a göre de Araplar "despotizm, tefrika, cehalet ve yoksulluk" içindedirler fakat onları gerilikten kurtaracak olan, zaten bu felaketin sebebi olan Batı'nın değerleri değil, "Türkiye'nin kendine özgü tecrübesi üzerinde düşünmek ve Türkiye ile beraber hareket etmek"tir (*Zaman*, 6 Ağustos 2011). Türkiye'ye bu modellik ve öncülük kabiliyetini kazandıran, Türk İslamcılığının orta yolcu, pragmatist, uzun erimli hegemonya stratejisidir Bulaç'a göre.

Bulaç, belki aynı hegemonya stratejisinin uluslararası düzlemdeki tatbikatını gözeterek, Araplara ağabeylik taslamama, vesayetçiliğe yeltenmeme uyarılarında bulunur. Bu uyarıları, Türkiye'nin 1991 sonrasında eski Sovyet Türk cumhuriyetlerine dönük politikasından ders çıkartarak yapması manidardır. Zira Türkiye, o devletlere ağabeylik yapma şansını, ağabeylik taslaması nedeniyle kaybetmiştir, Bulaç'a göre (*Zaman*, 14 Mart 2011). Bulaç sonra, Türkiye'nin "bölgesinin kurucu ülkelerinden biri olacağını" ama bunu "tek başına ve bir patronajlık ilişkisini kurarak" değil, İslam dünyasının tarihi liderlik potansiyeli taşıyan iki ülkesi İran ve Mısır'la işbirliği içinde yapması gerektiğini söyleyecektir (*Zaman*, 8 Eylül 2011).

Bazı İslamcı yazarlar, ilham-model akışının tek yönlü olmadığına dikkat çekerler. Etkileşim karşılıklıdır onlara göre. Abdülhamit Bilici, 1 Kasım 2011'de *Zaman*'da, AKP'yi oluşturan eski Milli Görüş kadrolarının demokratik rejime iman etmesinde, radikal İslamcı Raşid Gannuşi'nin yaptığı özeleştirinin ve İslam ile demokrasinin çelişmediğine dair yorumlarının payı olduğuna dikkat çeker. Kemalist Özdemir İnce zaten bu etkileşimin hep bu yönde işlediği kanısındadır:

> TC Cumhurbaşkanı ve Başbakanı da aralarında olmak üzere günümüz AKP'sinin bütün ileri gelenleri, Hasan el-Benna ve Seyyid Kutup gibi Müslüman Kardeşler önder ve kuramcılarının rahle-i tedrisinden geçmiştir. 1970'li yıllarda bu iki önderin kitaplarını hatmetmişlerdir. (...) Tarih boyunca hep Mısır Türkiye'yi etkilemiş ve bunun tersi hiç görülmemiştir. Bu nedenle Müslüman Kardeşler Türkiye'den etkilenmez, tam tersine Türkiye'yi etkiler. Zaten etkilemekte, etkilemekteydi (*Hürriyet*, 8 Şubat 2011).

> Türkiye'den kimse Mısır'a devrimci ve laik bir rejim ihraç edemez ama laik olmayan Türkler Mısır'dan Selefilik, Müslüman Kardeşlercilik ithal edebilir (*Hürriyet*, 9 Şubat 2011).

İslamcılığı "Arapçılık" olarak kriminalize etmenin, "Araplaşmayı" İslamcılığın kötülüğünün-geriliğinin bir alâmeti olarak kullanmanın yeni bir örneği...

Star'da İbrahim Kiras'ın yazısına attığı başlık: "Ne Şam'ın baharı, ne Arabın devrimi"[5] ironikti gerçi, Arap Baharı'nın gidişatıyla

5. Ünlü ırkçı deyim: "Ne Şam'ın şekeri ne Arabın pis yüzü."

ilgili kafa karışıklıklarını eleştirmeyi hedefliyordu ama zımnen yine de Türkiye'nin "Araplara öncülük etme" ümidindeki kırılmanın ifadesi sayılabilirdi. 2011'in sonlarından itibaren kendini gösteren bu hayal kırıklığı, 2012'de iyice netleşecekti. Özellikle AKP hükümetinin nüfuzunu kullanarak Suriye'deki rejimi reforma ikna edeceği iddiasının boş çıkması, Suriye rejiminin sertleşmesi ve çıkan iç savaşta Türkiye'nin açıkça hükümet karşıtı bir tavır alması, hatta rejim muhaliflerini askeri olarak desteklemesi, kafa karışıklıklarını ve hayal kırıklığını derinleştirdi. Bu arada yine İslamcı basında, "Fars oyununa Arap figüran" (İbrahim Karagül, *Yeni Şafak*, 21 Aralık 2011) gibi, halkları piyonlaştıran jeostratejik "analizler" de çıkmaya başlamıştı. Sadece İran'la ilgili değil, Mısır'la ilgili de tehdit algısı yükseldi. Başbakan Erdoğan'ın eski basın danışmanı Akif Beki, 1 Şubat 2012'de *Radikal*'de, "Muhafazakâr demokrasinin Mısır versiyonu Türkiye'nin siyasi himmetine muhtaç. Ama çok geçmez, 'demokratik model, bölgesel lider' rollerini bizden çalmayı tekrar deneyecektir" diye yazdı. Kısacası, 2012'yle birlikte "Arap dünyasının hamisi lider Türkiye" imgesi erozyona uğradı. İslamcı ve liberal-muhafazakâr olmayan basının biraz alaycı bir memnuniyetle izlediği bir seyir oldu bu.

Arap dünyasına ilginin doruğa çıktığı 2011 senesinde, bu dünyayla ilgili bilgisizlik de ayyuka çıktı. Abdülhamit Bilici'nin, "Arap dünyası hepsi birbirine benzeyen bir okyanus değil. Her birinin özgün tarihleri, tecrübeleri var. Türkiye olarak bu farklılıkları ne kadar anlayabildiğimiz tartışmalı" uyarısı yerindeydi (*Zaman*, 6 Aralık 2011). Nuray Mert, Araplara devrim yapmayı yakıştıramayan Oryantalist bakışa yöneltilen eleştiriler kadar, bu isyanı Arap tarihinin ilk özgürlük başkaldırısı gibi sunanların da Oryantalist zihniyete mahkûm olduğu eleştirisini getirdi (*Milliyet*, 29 Mart 2011). Gerçekten, onlar da modern Arap halkları tarihini ezelî bir durgunluk olarak tasavvur ediyor, milliyetçiliğin, sosyalizmin, İslamcılığın bu dünyadaki zengin tecrübesini yok sayıyorlardı.

2011'deki, emperyal ve hegemonik heveslerle yüklü Arap ilgisi, geriye tortu olarak, Arap ülkelerinin gerçekliğine dönük samimi bir merak bıraktı mı acaba? Basında kalmış bir tortu, *Radikal* gazetesinde Fehim Taştekin'in Arap dünyasından haber-yorum köşesinin kurumlaşması, *Taraf* gazetesinde Ceren Kenar'ın haftalık "Orta Dünyadan Haberler" köşesinin bir yıl kadar sürmesidir. Kalıcı ve derin bir merak ve ilgi artışından söz etmek, zor gö-

rünüyor. Akademide Arapça'ya hâkim olanlar, Arap dünyasının meselelerinde uzmanlaşanlar tek tek sayılacak kadar azdır. Arap dünyasıyla ilgili yayımlanan kitap sayısı son derece azdır ve ilgi de görmez.

Bu dağınık gözlemleri bağlarken, altı çizilecek nokta belki de bu olmalı. Önyargıların en gür pınarının bilgisizlik olduğunu biliyoruz. Bilgisizlik ve ilgisizlik, meraksızlık. Bütün önyargıları olduğu gibi anti-Arap zihniyet kalıplarını da sökmenin vazgeçilmez bir icabı, bu konudaki bilginin artmasıdır. Az evvel değinildiği gibi, "Araplar"ı yekpare olarak görmeyen, farklı Arap ülkelerine, oralardaki farklı toplumsal yapılanmalara, politik akımlara dikkat ederek bakan bir bilgi akışı, "iyileştirici" olacaktır.

Anadolu'daki Çerkes Etno-Kültürel Varlığı Üzerine Düşünceler

*Yeldar Barış Kalkan**

Kuzeybatı Kafkasya'nın otokton halkı Çerkesler, bugün etno-politik bir kimlik olarak resmen tanındıkları Rusya Federasyonu'nda, federasyonu oluşturan üç ayrı federe birimde; Adığey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar Cumhuriyetlerinde yaşıyorlar. Hukuksal temeli Ekim Devrimi olan bu üç federe cumhuriyet Rusya Federasyonu'nu oluşturan eşit statüde birimlerdir.

Çerkes halkı kendisini "Adığe" kelimesiyle adlandırmakta ve birbirinden farklı diyalektler konuşan 12 kabileden oluşmaktadır.

* Araştırmacı-Yazar, Erciyes Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi.

Kafkas-Rus Savaşları'nda yenilgiye uğrayan Çerkes halkı 21 Mayıs 1864'te yaşadığı sürgün ile Çarlık Rusya'sı tarafından dünyanın farklı coğrafyalarına dağıtılmıştır.

Ancak, Ekim Devrimi'nin getirdiği özgürleşme süreci Çerkes kimliğinin Kuzey Kafkasya'da korunmasını sağlamıştır. Bugün Kuzeybatı Kafkasya'da Çerkes halkı yüz yıllık bir yazılı edebiyat geleneğine, kültür, sanat, spor, bilim ve siyaset gibi pek çok alanda özgün bir varoluş tarzına sahiptir.

Çerkes kimliğine Kuzeybatı Kafkasya'daki varlığı temelinde yaklaştığımızda karşımıza bir ulusal kimlik çıkacaktır. Çerkes diasporası ise bu kimliğin yeryüzüne dağılmış üyelerinden oluşan bir uzantısı durumundadır; bir ulusal kimliğin anayurdu dışında etnik yok oluş sürecini yaşamakta olan bir parçasıdır. Herhangi bir özgürleşme sürecinin yaşanmamış olması ve Çerkes kimliğine yönelik uygulanan baskıcı asimilasyon politikaları etno-politik bir Çerkes kimliğinin oluşmasını engellemiş, bazı istisnalar dışında Çerkes toplumu diasporada siyasal bir özne olamamış, içine kapanık bir biçimde varlığını sürdürmüştür.

Ne var ki, bu durum Çerkes kimliğinin bir ulusal kimlik olmadığı anlamına gelmemektedir. Çerkes kimliğiyle ilgili değerlendirmeler Kuzeybatı Kafkasya'daki federe Çerkes cumhuriyetleri de göz önüne alınarak yapılmalıdır.

Sorun aslında bir ulusal bağımsızlık savaşının kaybedilmesiyle ortaya çıkmıştır ve bir ulus-devletleşememe sorunudur. Ancak ulus olmanın tek koşulu da bir ulus-devlete ya da siyasi bağımsızlığa sahip olmak değildir.

Çerkes kimliği ulus-aşırı bir alanda varlığını halen sürdüren, Türkiye ve Rusya Federasyonu (ayrıca Suriye, Ürdün ve İsrail de dahil olmak üzere birçok ülke) arasında farklı boyutlarda ilişkiler geliştirebilmiş ama ne Türk ne de Rus (ne de Arap veya Yahudi...) olan bir ulusal kimliktir. Söz konusu ilişkiler ağının ve Kuzeybatı Kafkasya'daki etno-politik Çerkes varlığının Türkiye'de bilinmiyor olması Çerkes kimliğinin bir ulusal kimlik, Çerkeslerin de bir ulus olmadığı anlamına gelmemektedir. Halkın içinde bulunduğu özgül koşullar göz önünde bulundurulmalı ve Çerkes kimliğine yönelik küçümseyici yaklaşımlardan kaçınılmalıdır.

Bu makalede bu tür bir polemiğe girilmeyecek; Türkiye'deki Çerkes diasporasının devlet, toplum ve medya ile ilişkileri analiz edilecektir. Diasporik Çerkes kimliğinin sorun alanları tespit

edilecek ve bu kimliğin varlığını sürdürebilmesi için somut önerilerde bulunulacaktır. Makalede, Çerkeslere olan etno-kültürel yakınlıkları nedeniyle diğer Kuzey Kafkasya halklarının (özellikle Abaza halkının) sorunlarına da zaman zaman yer verilecektir.

Kafkaslar'dan Anadolu'ya

Çerkeslerin Anadolu'daki kitlesel varlıkları 19. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Kafkas-Rus Savaşları'nda yenilgiye uğrayan Çerkes halkı, yüzyıllarca süren bir soykırımın ardından, 21 Mayıs 1864'te yaşadığı Büyük Çerkes Sürgünü ile Osmanlı ülkesine gelmiştir. Sürgün, Çarlık Rusya'sı açısından bir zaferdi ama Çerkes halkı açısından bunun anlamı yok oluş sürecinin başlamasıydı.

Soykırımların ve sürgünlerin ardından geldikleri bu yeni ülkede "Umut atadan kalma mirastır" ve "Umut yaşamın kardeşidir" diyerek yeni bir hayat kurmuşlar, varlıklarını sürdürebilmek için yeni bir mücadeleye başlamışlardır. Ancak işler hiç de umdukları gibi gitmemiştir. Anadolu'daki yaklaşık 150 senelik varlıkları sonunda Çerkesler bugün etnik yok oluş sürecini yaşamaktadır.

21 Mayıs 1864 tarihi Çerkeslerin sadece bir ulusal bağımsızlık savaşını kaybetmelerinin değil, aynı zamanda vatanlarından fiziksel olarak da koparılmalarının tarihidir ve bu durum, halkın kendi tarihsel mekânlarından güç alarak var olabilme olanağını ortadan kaldırmıştır.

Yüzlerce yıl süren bir soykırım, ardından yüzde 90'lara varan oranlarda gerçekleşen bir sürgün ve kendilerine ait olmayan bir coğrafyada kurulan yeni bir hayat... Çerkesler yüzlerce yıl süren bir soykırımın ardından, kendi iradeleri dışında ve yitik bir kimlik ile Anadolu'ya geldiler. Diasporik Çerkes kimliğinin yaşadığı sorunların temelinde de Çerkeslerin Anadolu'ya ulusal dirençlerini büyük oranda yitirmiş olarak gelmeleri yatmaktadır.

Kuzey Kafkasya'da kalabilmiş olan Çerkes kitleleri Ekim Devrimi ve Sovyet devletinin sağladığı olanaklar sayesinde kendi devletlerini kurmuşlardır. Ulusal sorun, "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" çerçevesinde çözülmüş ve emekçi sınıflar üzerindeki sömürü son bulmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda başlamış olan Çerkes Aydınlanma Hareketi halka mal edilmiş ve yazılı bir edebiyat oluşturulmuştur.

Ancak ne yazık ki, Anadolu'daki Çerkesler açısından bu tür bir özgürleşme süreci yaşanmamıştır. Tam tersine Çerkes halkı, Ermeni Soykırımı[6] ve Kurtuluş Savaşı gibi önemli süreçlerde Türk milliyetçiliğinin çıkarları doğrultusunda kullanılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Kafkasyalıların kendi topraklarına akınından çıkarı, Çerkesleri kullanarak çözeceği aşağıdaki stratejik amaçlarla açıklanabilir:

1- Hıristiyan halkın yaşadığı yerlerde Müslüman varlığının artırılması;
2- Çerkeslerin, egemenlik altındaki halkların milli kurtuluş hareketlerinin bastırılmasında askeri güç olarak kullanılmaları;
3- Türk ordusunun savaş yeteneğini artırmak ve özellikle de, Rus Kazak birliklerine karşı koyabilecek sipahi birliklerinin yaratılması için Çerkeslerden yararlanmak.

Böylece, dağlıların Kafkas savaşı sonrasında kitlesel sürgününde temel etken, Rusya ve Türkiye'nin izledikleri siyasetler ile bu konuda çıkarlarının çakışması olmuştur.[7]

(...) Karşı tarafında, Kuzey Kafkas boyları ve halklarına sığınak sunacak hükümetin rızası olmadan dağlıların Türkiye'ye göçünün organize edilmesi olanaksızdı. Bu göçün örgütlenmesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun rolü Rusya'nınkinden az olmadığı gibi muhtemelen daha fazladır. Bazı tarihçiler göç sırasında Rusya'nın rolüne değinirken, aslında göçe ilham verenin, amacı olabildiğince çok Çerkes'i kendine çekmek olan Türkiye olduğunu belirtirler.[8]

Ayrılıkçı eğilimlerinin bulunmaması ve hızlı asimilasyona yatkınlıkları Kuzey Kafkasyalılar cemaatinin kıymetlenmesine ve İttihat ve Terakki döneminde de imparatorluğun iktidar yapısı içinde yer edinebilmelerine neden olmuştu. Türk unsurundaki coşkunun yatışması, ordudaki savaşkanlığı da azaltıyor, dışarıdan heyecan dolu yeni elemanların gelmesi gerekiyordu. Bu ihtiyaç, Çerkeslerin imparatorluğa kitlesel göçleriyle sık sık gideriliyordu. Osmanlı hükümeti Çerkesleri orduda etkin olarak kullanırdı. Birçok çağdaşları, Türk ordusundaki savaş yeteneği en yüksek birimlerin, bizzat Çerkesler tarafından oluşturulan birlikler olduğunu

6. Ermeni Soykırımı'nda Çerkes halkının rolü ile ilgili henüz bir özeleştiri yapılmış değildir.
7. Arsen Avagyan, *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler*, Çev. Ludmilla Denisenko, Belge Yayınları, İstanbul, Ocak 2004, s. 32.
8. Arsen Avagyan, a.g.e., s. 31.

belirtmektedir. II.Abdülhamid döneminde Çerkesler, o yıllarda kurulan Hamidiye Alayları'nın başına geçmişlerdi. 1903'te ise, padişahın emriyle, Ermenilerin yaşadığı doğu vilayetlerindeki jandarmalığa, bu vilayetlere yerleştirilen Çerkesler alınıyordu.[9]

Çerkesler, Abdülhamid tarafından, Ermeni katliamlarını düzenlemekte olduğu gibi, Suriye ve Ürdün'de Arap kavimlerine karşı da kullanılmışlardı. II. Abdülhamid döneminde örgütlenen Ermeni katliamlarında Hamidiye Alayları'nı kuran IV.Kolordu Kumandanı Muhammed Zeki Paşa'nın rolü açıktır.[10]

II.Abdülhamid'in milli kurtuluş hareketlerini ezme ve özellikle Ermenilerin yoğun yaşadığı vilayetlerde göze çarpan Müslümanlaştırma siyaseti, yeni göçmen akışını gerektiriyordu. Ana göçmen temin merkezi, her zaman, Kuzey Kafkasya olmuştu.[11]

Çerkeslerin II. Abdülhamid tarafından Ermenilere ve Kürtlere karşı kullanılması, Araplara ve Dürzilere karşı kullanılmalarında olduğu gibi, hâkimiyet altındaki halklara arka çıkmak üzere büyük Batılı güçlerin işe karışmasını engellemiş, aşırılıkların ve zulmün bütün suçu "vahşi, kavgacı dağlı boylar"ın üzerine yıkılabilmişti. Osmanlı hükümeti, Ermenilere baskı uygulayanların Çerkesler ve Kürtler olduğunu ileri sürmüş ve bunu San Stefano ve 1878 Berlin Antlaşmalarına yansıtmayı başarmıştı.[12]

Kemalizm ve Çerkes Halkı

Çerkes halkı, Osmanlı Devleti'nin son döneminde İttihatçılar tarafından Ermeni Soykırımı'nda, Kurtuluş Savaşı'nda ise Kemalistler tarafından yoğun biçimde kullanılmıştı. Konu hakkında, Arsen Avagyan'ın *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet-İktidar Sisteminde Çerkesler* adlı yapıtının yanı sıra Muhittin Ünal'ın *Kurtuluş Savaşı'nda Çerkeslerin Rolü* adlı yapıtı da önemli bir kaynak niteliğindedir.

Çerkeslerin Milli Kurtuluş Hareketi'ne katılma oranı, Türkler de dahil başka Müslüman halklara kıyasla yüksekti. Kemalist hareketin, "Gazi" rütbesine layık görülen 20 önderinden 11'i Çerkes'ti. Mustafa Kemal, Anadolu'ya ayak bastığı ilk günden itibaren Çerkes ağalarını kendi tarafına çekmek için gereken her

9. Arsen Avagyan, a.g.e., s. 276-277.
10. Arsen Avagyan, a.g.e., s. 277.
11. Arsen Avagyan, a.g.e., s. 277.
12. Arsen Avagyan, a.g.e., s. 278.

şeyi yapmıştı. Milli hareketin ilk evresinde Çerkeslerin desteğinin sağlanması, Kemalistlere, Sivas Kongresi'ni gerçekleştirme ve padişah hükümetinin Anadolu'da Kemalist hareketin faaliyete geçmesini engelleme girişiminin önünü kesme olanağı vermişti. Sonuçta, etkili Çerkes beylerinin ve komutanlarının desteği, Mustafa Kemal'e, Batı ve Orta Anadolu'daki Çerkes nüfusu milliyetçilerin tarafına çekebilme ve savaşın ilk evresinde Kemalistlerin tek gerçek savaşkan gücü olan Çerkeslerden savaş yeteneği yüksek ordu birlikleri yaratma imkânı vermişti.[13]

Çerkeslerin Kemalistlere verdikleri yığınsal destek, bir yerde, Anadolu'daki Müslüman öğenin Rumlar, Ermeniler ve Müttefik Devletlere karşı direnişini sağlamak için, Müslüman halklara eşit haklar vaat eden Mustafa Kemal'in milli siyasetine de bağlıydı... Kemal Atatürk, Türkleştirme siyasetinden hareketle 1926'da Çerkesler ve İttihatçılara karşı İzmir ve Ankara yargı süreçlerini başlatmış, bunun ardından, Kemalist hareket içinde Çerkeslerin rolü, Türk tarihçiliğinin üzerine eğileceği cazibesi en düşük konulardan birine dönüşmüştür.[14]

Oysa, 1 Mayıs 1920 tarihinde, TBMM'nin açılışından bir hafta sonraki toplantısında Mustafa Kemal şu konuşmayı yapmıştı:

> (...) Burada amaç olan ve yüce meclisinizi oluşturan kişiler yalnız Türk değildir, yalnız Çerkes değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir fakat hepsinden oluşan İslam unsurlarıdır. Samimi bir topluluktur... Millet, elbette bir unsurdan ibaret değildir. Çeşitli İslam unsurlarından oluşmaktadır. Her biri bizim kardeşimizdir, ortak yararları olan vatandaşımızdır. Başkalarının ırki, siyasal, coğrafi hukukuna daima bağlıdır. Kurmaya çalıştığımız birlik yalnız Türk, yalnız Çerkes değil, hepsinden oluşan bir İslam unsurudur...[15]

Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra ise sıra iç hesaplaşmaya gelmişti. Bu amaçla yeni kurulan Cumhuriyet'in otorite ve saygınlığının yurtiçinde pekiştirilmesi ve Cumhuriyet'e karşı girişilmesi muhtemel eylemlere karşı önlem alınması düşünüldü. İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmak üzere "150'likler" adıyla bir liste oluşturuldu. Listedeki 150 kişiden 86'sı Çerkes'ti.

13. Arsen Avagyan, a.g.e., s. 281.
14. Arsen Avagyan, a.g.e., s. 282.
15. Aktaran Yaşar Bağ, *Çerkeslerin Dünü Bugünü*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara, 2001, s. 89.

(...) Koşullar değiştikçe, kullanılan üslup da, uygulamalar da değişmeye başladı. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, ulus-devlet çabası öne çıktı, politikalar da bu temelde şekillendi. İsmet İnönü şöyle diyordu:

> Biz açıkça milliyetçiyiz. Milliyetçilik bizi birleştiren tek nedendir. Türk çoğunluğun yanında, diğer unsurların hiçbir etkisi yoktur. Her ne pahasına olursa olsun, ülkemizde yaşayanları Türkleştirecek, Türklere ve Türkçülüğe karşı çıkanları yok edeceğiz. Vatana hizmet etmek isteyenlerin, her şeyden önce Türk ve Türkçü olmalarını istiyoruz.[16]

Türk olmayan Müslüman azınlıklar, "Potansiyel Türk" addedilerek, yani kolaylıkla Türkleşecekleri, daha doğrusu asimilasyonlarında zorluk çıkmayacağı varsayılarak "imtiyazlı" bir azınlık muamelesine tabi tutulmuşlardır, Türk milliyetçiliği ideolojisince. Bu nispi imtiyaz, gayrimüslim azınlıklara göre, onların durumuna kıyasla bir imtiyazdır. Fakat bu da son derece dengesiz ve kararsız bir süreçtir. Devletin bu "yumuşak asimilasyon" beklentisi, asla bu Müslüman azınlıkların hoşgörüyle ve geniş görüşlülükle "rahat" bırakılmasını sağlamamıştır. Milliyetçi ideoloji, bunun taşıyıcısı olan ideologlar ve devlet erkanı Türk olmayan Müslüman azınlıklar üzerinden şüpheyi, kem gözü ve baskıyı eksik etmemiştir.[17]

1930-1940'larda Türkiye'de popüler milliyetçilik ideolojisi üzerinde hayli tesirli olan ırkçı-Türkçü akıma baktığımız zaman bu yaklaşımın çok bariz örneklerini görürüz. Örneğin en etkili Türkçü yazar olan Nihal Atsız'ın eserlerinde Türk olmayan Müslüman topluluklar, "Türkümsü yabancılar" olarak anılırlar. Yani Türkleşebilecek ya da Türk'e benzer ama tam Türk olmayan, dolayısıyla "gözlem altında" tutulması ve biraz "uğraşılması" gereken topluluklar olarak kategorileştirilirler. Nihal Atsız'ın zihnindeki, sadece vatandaşlığı ve ülküdaşlığı yaşamayı kasteden anlamda Türklük değil, kan, soy sop anlamında Türklüktür. 1934'teki bir yazısında, yakın tarihte Türkiye'nin başına gelen musibetlerin açık nedeni olarak özbeöz Türk olmayan azınlıkları görür. Mesela Atatürk'e suikast yapan Ziya Hurşit, bunu Laz olduğu için yapmıştır; Birinci Dünya Savaşı arifesinde Osmanlı'nın Balkanlar'daki büyük

16. Kafkasya Yazıları-1998, Sayı 5, s. 13.
17. Tanıl Bora, *Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel Değişme*, Kafkas Derneği Yayınları, Ankara, 1996, s. 20.

yenilgisinin sebebi Arnavutların ihanetidir; Kurtuluş Savaşı'nda Çeteci Ethem'in bozgunculuk yapıp sonra da düşman Yunanlara sığınmasının nedeni Çerkesliğidir, ona göre.[18]

Atsız, bu Türkümsü yabancıların çok dikkatle gözlenerek soy bilinçlerini sürdürmelerinin, yani kendi özgün kültürel kimlik dokularım korumalarının önlenmesi gerektiğini telkin eder. Bu yaklaşım o dönemde ırkçı-Türkçü ideologlara özgü bir yaklaşım da değildir. Dönemin resmi milliyetçiliği de bu yaklaşımı paylaşır. Bununla ilgili en tipik kaynak Türkiye'de resmi milliyetçiliğin (ve devlet aklının) saygın temsilcilerinden, uzun süre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Adalet Bakanı olan Mahmut Esat Bozkurt'tur. Onun 1930'larda geniş topluluklara verdiği konferanslarda çok açık bir bölüm vardır: "Türk devleti işlerini Türk'ten başkasına vermeyelim. Türk devleti işlerinin başına öz-Türk'ten başkası geçmemelidir" der. Bu dersi çıkardığı örnek vaka da Çerkeslerle ilgilidir. Şöyle yazar: "Londra Konferansı'nda reisimiz olan Çerkes Bekir Sami'nin işi gücü Kafkasya'da bir Çerkes devleti kurdurmak olmuştu." Yani Mahmut Esat Bozkurt'a göre özbeöz Türk olmayan birilerine devlet işleri emanet edildiği zaman bunun sonu ihanettir.[19]

Türk resmi tarih yazımının Çerkeslere bakışı da son derece olumsuzdur. Kurtuluş Savaşı yıllarında Çerkes halkının farklı kesimlerinin üç ayrı siyasi tercih yaptığı görülmektedir. Çerkes Ethem'in önderliğindeki birinci grup, daha sonraları ihtilafa düşüp tasfiye edilmiş olmasına rağmen en kritik dönemde Kemalistler ile ittifak kurmuş ve ülkenin kurulmasında büyük pay sahibi olmuştur. Anzavur Ahmet ve yandaşları saltanat ve hilafet yanlısıdırlar, İzmir'de düzenlenen Çerkes Kongresi ise Yunan işgalini desteklemiştir. Ne var ki, resmi tarih yazımında bu üç kesim de "hain" olarak nitelenmiştir; Kemalizmin Çerkes kimliğine tahammülü olmadığı tek başına bu örnekte bile çok net biçimde anlaşılmaktadır.

Müslüman olmayan halklara disimilasyon politikası uygulayan Kemalist rejim, Müslüman halklara ise asimilasyon politikaları uygulamıştır. Bu kapsamda, "Potansiyel Türkler" ya da "Türkümsü Yabancılar" olarak görülen Çerkeslerin anadilleri yasaklanmış, çocuklarına anadillerinde isim koymaları engellenmiş ve yerleşim yerlerinin orijinal adları değiştirilmiştir.

18. Tanıl Bora, a.g.e., s. 20.
19. Tanıl Bora, a.g.e., s. 20-21.

Kemalist rejimin Çerkes bireylere layık gördüğü üç farklı tanımlama biçimi de olumsuzdur. Kendilerini Türk milliyetçiliğinin kullanmasına izin verdiklerinde "Kafkas Türkleri" ifadesiyle etnik varlıkları inkâr edilmiş, Türk milliyetçiliğinin karşısında konumlandıklarında ise "Moskof Tohumu" denerek Rus kimliğiyle özdeşleştirilmiş ve aşağılanmışlardır. Ayrı bir etnik kimlik olarak Çerkeslikleri kabul edildiğinde ise mutlaka "hain"dirler, Nazım Hikmet'in dizelerinde bile "Hain Çerkes" biçiminde yer almışlardır.

Çerkes halkı Kemalizm tarafından kullanılıp atılmış ve 90 yıllık Cumhuriyet tarihi boyunca yok sayılmıştır. Ancak bu yok sayılma hali Çerkes halkının rahat bırakıldığı anlamına da gelmemektedir. Kemalist kadrolar ulus-devlet modelini benimseyince Çerkes halkı üzerinde de ciddi düzeyde baskı kurulmuştur. Çerkesler, anayurtları Kuzey Kafkasya'dan kullanılmak üzere getirilmişler, kullanılmışlar ve ardından da yok sayılarak asimile edilmişlerdir.

Kemalizmin Çerkesler açısından anlamı Türkleşmektir, bir "yok oluş ve yok etme felsefesi"dir. Anadolu'daki geçmişi 150 seneyi bulan bu halk, Kemalist asimilasyon politikalarının kıskacında büyük oranda Türkleştirilmiştir ve bugün etnik yok oluş sürecini yaşamaktadır.

Ne yazık ki, tarihsel mücadele sürecinde Çerkes kimliği yoğun bir gerici müdahaleye de maruz kalmıştır. Çerkes egemen sınıflarının ideolojik konumunu karakterize eden Çerkes gericiliği temel olarak Osmanlı-Türk yayılmacılığı tarafından oluşturulmuştur. Karadeniz'in doğu kıyılarındaki köle ticaretinden tutun da, yaşadıkları sürgün felaketine kadar, halkın geçirdiği birçok tarihsel evrede Osmanlı-Türk yayılmacılığı tarafından oluşturulan Çerkes gericiliği belirleyici olmuştur.[20]

Kuzey Kafkasya'da gelişen Çerkes Aydınlanma Hareketi'nin uzun yıllar halka mal edilememesi, Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin oluşum sürecinde Türkçü-Turancı odaklarla işbirliği ya-

20. Osmanlı-Türk yayılmacılığının Kuzey Kafkasya'ya yönelik yüzyıllar süren askeri, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki müdahaleleri Çerkes halkını adeta bir Ortadoğu toplumu görünümüne sokmuştur. Ancak günümüzde bu tespitin Osmanlı ülkesine yerleştirilen Çerkes toplumlarıyla sınırlı kaldığını da belirtmemiz gerekecektir. Zira Ekim Devrimi'nin Kuzey Kafkasya'daki zaferi ve Çerkes kimliği üzerindeki belirleyiciliğiyle Osmanlı-Türk etkisi de kırılmıştır. Bugün Çerkes kimliği sadece coğrafi olarak Avrupa Kıtası'nın değil, ilerici-demokratik değerleri yoğun biçimde içeren kültürel dokusu itibariyle de Batı Uygarlığı'nın bir parçasıdır.

pılması, 1921'de V.İ.Lenin tarafından yetkilendirilen Michali Vassilievich Frunse'nin diasporaya önerdiği vatana dönüş hakkının reddedilmesi, Lozan Barış Antlaşması'nda Çerkeslere azınlık hakkı verilmemesi ve Güney Marmara'daki Çerkes köylerinin doğu illerine sürülmesi gibi birçok konuda Çerkes egemenlerinin kimliğin gelişimine büyük zararlar veren gerici siyasal tutumlar takındığı görülmektedir.[21] Yüzyıllarca süren soykırım ve yenilgiyle sonuçlanan bir bağımsızlık savaşının ardından geldikleri de düşünüldüğünde, Çerkeslerin Anadolu'daki hayatlarına yitik bir kimlik ile başladıklarını söylemek mümkündür. Din asimilasyonu Osmanlı Devleti döneminde tamamlanan Çerkes halkının dil asimilasyonu ise Kemalist rejim tarafından gerçekleştirilmiştir. Kemalist rejim, son derece sistematik biçimde uyguladığı baskı politikalarıyla Çerkes kimliğinin büyük oranda asimile edilmesini sağlamıştır.

Bugün Çerkesler Anadolu'da halen etno-kültürel bir varlıktırlar ama bu varlıklarını etno-politik bir kimlik haline getirememişlerdir. Ülke siyasetinde hemen hiçbir etkileri yoktur, siyasal bir entite değildirler. Diasporik Çerkes kimliği, Kürt halkı ile kıyaslanamayacak düzeyde cılız ve etkisiz bir etno-kültürel varlıktır ve bugün açıkça etnik yok oluş sürecini yaşamaktadır.

Diasporik Çerkes kimliği; sosyo-kültürel, sosyo-politik ve sosyo-psikolojik boyutlarda sorunsallaştırılması gereken bir kimliktir. Sorunları belirgin olan ve etnik yok oluş sürecini yaşayan bu kimliğin söz konusu boyutlarda yapılacak kapsamlı analizler temelinde yeniden tanımlanması ve geleceğe dair ulusal stratejilerin özgürlükçü bir perspektifle yeniden belirlenmesi gerekmektedir.

Çerkes gericiliğinin kimlik üzerindeki müdahalesine son vermek için, Çerkes halkının ezilen kesimleriyle organik bağlar kurma becerisine sahip "Organik Aydın"lara ihtiyaç duyulmaktadır. Oluşturulacak bu tür bir aydın kadrosu Anadolu'nun tüm halkları ve ilerici-demokrat kesimleriyle de ittifaklar geliştirebilmelidir.

Etno-kültürel varlığın etno-politik bir kimlik haline getirilmesi bu türden bir aydın kadrosunu ve önemlisi, bir zihniyet değişimini gerektirmektedir. Halk, kendini kimliği ile net biçimde tanımlamalı, kendi geleceğini belirleme ve kendi kendisini yönetebilme konusunda siyasal talepler ileri sürmelidir.

21. Bu konuda daha detaylı tespitler için *Çerkes Halkı ve Sorunları* [Gün Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2006] adlı kitabımın "Tarih Boyunca Çerkes Gericiliği" Bölümü incelenebilir.

Çerkeslerde Sosyo-Kültürel Değişim Süreçleri

Kuzey Kafkasya'nın otokton halklarından biri olan Çerkes halkının ataları Meot, Sind, Zikh, Kerket, Kasog, Psess, Zanig, Dzığ, Henioch vb gibi Proto-Çerkes boylarıdır. Tarihin hiçbir döneminde başka coğrafyalara yönelik işgalci bir zihniyet taşımayan Çerkes halkı, anayurdu Kuzeybatı Kafkasya'da son derece özgün bir kültür yaratmıştır. Sözlü kültür ürünleriyle yaşamını sürdüren halkın 18. ve 19. yüzyıllarda yazılı edebiyata geçişin ilk işaretlerini verdiği görülmektedir.[22]

Çerkes kültürünün üzerinde yükseldiği temel felsefe hümanizmdir. Bu, bir atasözünde çok net olarak ifade edilmiştir. Çerkes atası, "Çerkeslik insanlıktır" diyerek halka insanlık temelinde bir sosyal yaşam kurulması gerektiğini öğütlemiştir. Halk da, bu atasözünün rehberliğinde bir yaşam sürmüş ve kültürünü insanlık temelinde oluşturmuştur. Batı dünyasında hümanizmin düşünce ve sanata yansıyarak Yeni Çağ'ı başlattığı göz önüne alınırsa, Çerkes kültürünün binlerce yıldan bu yana hümanizme yönelik gerçeği de anlaşılmış olacaktır.

Çerkes halkı, yaklaşık üç yüzyıl boyunca Rus çarizmine karşı bir özgürlük mücadelesi vermiştir. Mücadele destansı bir nitelik taşımaktadır. Karl Marx, "Ey dünya, ey insanlık! Özgürlüğün anlamını Kafkas dağlılarından öğrenin. Özgür yaşamak isteyenlerin neler başarabileceğini görün. Uluslar onlardan ders alsın!" diyerek hayranlığını belirtmiş ve Çerkesleri tüm halklara örnek göstermiştir. Kafkas-Rus Savaşları döneminde bölgede bulunan Mihail Y. Lermontov ise Çerkeslerden, "Tanrıları özgürlüktür" diye şeklinde bahsetmiştir. Özgürlüğü tüm değerlerin üstünde gören halkın sosyal yaşamı da özgürlükçü bir anlayışla oluşmuştur. Bu özgürlükçü anlayış halkın kültürel dokularına kadar nüfuz etmiştir. Örneğin, Çerkeslerin tarihin hiçbir döneminde suçluların barınacağı hapishaneleri olmamıştır.

Kültürün bir diğer ayırt edici özelliği de demokratik bir kültür olmasıdır. Komünal toplum yapısının egemen olduğu binlerce yıllık bir tarihi süreç boyunca doğrudan halk demokrasisinin uy-

22. Çerkeslerin tarihin eski devirlerinde bir yazın diline sahip olduğu bilinmektedir. Ancak ülkelerinin sürekli olarak işgal ve istila politikalarına maruz kalması ve tarih boyunca hep savaşmak zorunda kalmaları Çerkeslerin bu yazın dilini kaybetmelerine yol açmıştır. Biz bugün geniş halk kitleleri tarafından benimsenen yazılı Çerkes edebiyatının oluşumunu Ekim Devrimi ile başlatıyoruz.

gulandığı Çerkesya'da, "Xase" adı verilen halk meclisleri ülkenin yönetim mekanizmasının temelini oluşturuyordu. Halk mahkemeleri işlevi de gören bu meclislerde tüm halkın katılımına açık toplantılar düzenlenir, herkes görüşlerini ifade edebilir, ülke ve halkın sorunlarına çözüm aranırdı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Çerkesya'da bulunan A.Fonvill, "Xase" kurumu için, "Bir tür doğal parlamentarizm" ifadesini kullanmıştır. Bireyin hak ve özgürlüklerine dayanan sosyo-kültürel yapı, "Xase" kurumu ile demokratik bir yönetim mekanizmasını da bünyesinde barındırıyordu. Bu nedenlerle Jabağhi Baj, "Çerkesya demokrat idarenin en eski vatanıdır" diye yazmıştır.

Çerkes sosyo-kültürel yapısı hümanist bir temelde oluşmuştu, özgürlükçü ve demokratik bir niteliğe sahipti. Halkın binlerce yıl boyunca geleneklerine, Çerkesya'yı ziyaret eden gezginleri hayran bırakacak denli bağlı kalması kültürün hümanist, özgürlükçü ve demokratik bir yapıya sahip olmasından kaynaklanıyordu. Bireysel ve toplumsal gelişim için tüm olanaklarını seferber eden halk, yüksek bir kültür yaratarak uygar bir yaşam kurmuştu.

Ancak bu yaşam biçimi, kimi zaman iç dinamiklerin kimi zaman da dış dinamiklerin belirleyiciliğiyle üç ayrı değişim süreci yaşadı. Öz aynı kalmış olsa da bu değişimler kültürü halkın ihtiyaçlarına cevap verir olmaktan çıkardı. Gelinen süreçte kültür hem çağın gerekleri karşısında yetersiz kaldı hem de yok olma aşamasına geldi.

Çerkes sosyo-kültürel yapısını bozan söz konusu üç tarihsel evreden ilki sınıfsal ayrışmaların yaşandığı dönemdir. Çerkesya'da sınıfsal ayrışmaların başlayarak komünal sistemin son bulması oldukça geç bir tarihte gerçekleşmiştir. Feodalizmin ülkede güçlenmesi 1500'lü yıllardan sonra yaşanmış bir süreçtir. Aynı yıllar Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı'nın bölgeyi Müslümanlaştırarak ele geçirmek istediği dönemdir. Bu nedenlerle feodalizm, komünal toplumun değer yargılarını yozlaştırırken aynı zamanda halka İslami öğreti ve değer yargıları da empoze edilmiştir.

Feodalizm, sosyal yaşamın kültürün özüne aykırı biçimde yeniden düzenlenmesini getirdi. Örneğin, yaşlının ortada, gencin solda ve yaşça en küçüğün de sağda olması gereken yürüyüş biçimi terk edildi. Artık, prensler ortada, soylular solda, hür köylü veya köleler de sağda yürüyordu. Ev içindeki oturuş biçimi de değişmişti. Köleler odada kapı dibinde oturmak zorundaydılar.

Bireye sadece insan olduğu için verilen değerin yerini, sahip olduğu ekonomik güç veya sosyal statü için gösterilen saygı almıştı. Bireyin özgürlüğüne verilen önem, şeriat kurallarına uymayan kişilerin derin çukurlara hapsedilmesiyle ortadan kalktı. Kültür, insancıl özüne tezat bir biçim kazanmıştı. Bu nedenle, feodalizm yılları "Kültürel Deformasyon" süreci olarak algılanmalıdır.

Bu değişim çok sancılı geçen bir dönemde yaşanmıştır. Kafkas-Rus Savaşları'nın sürdüğü bu dönemin sonunda ülke tamamen işgal edilmiş ve halk vatanından sürülmüştür.

Kültürün yaşadığı ikinci değişim süreci ise bundan sonra başlamaktadır. Büyük Çerkes Sürgünü ile dünyanın farklı coğrafyalarına dağıtılan halkın asimilasyoncu baskılara maruz kalması kültürel yapıda onarılamaz hasarlara neden olmuştur. Örneğin, Osmanlı ülkesinde dilini unutan Çerkes kızı Janpago için büyük Çerkes şairi Şocentsuk Aliy "Türk Bahçesinde" adlı ilk şiirini yazar. Anadilde eğitim veren Çerkes Örnek İlkokulu ve dernekler kapatılır. Kafkaslar'dan gelen bu Müslüman halk, "Potansiyel Türkler" olarak görülüp asimile edilmek istenir. "Kafkas Türkleri" masalı başlamıştır. Çerkesçe konuşmak, yeni doğan çocuklara Çerkesçe isim vermek yasaklanır. Köylerin Çerkesçe olan adları Türkçe adlarla değiştirilir. 1977'de Kafkas kültür derneklerinin federasyonlaşma toplantısının çıkışında "karanlık odaklar"ca gerçekleştirilen bir saldırıda Tsey Mahmut Özden hayatını kaybeder. Çerkes kültürünün yok olmaması için demokrasi mücadelesi verilmesi gerektiğini dile getirmek bile bir yürek işidir artık.

90 senenin sonunda "Kafkas Türkleri" masalı gerçekleşmiştir. Halkın tamamına yakını anadilini unutmuştur. Tuğçe Baran'ın *Vatan* gazetesinde yazdığı ve Çerkeslerin "Layt" olarak nitelendiği bir makaleye verilen yanıtların çoğu, "Ben hem Türk'üm hem de Çerkes'im" türünden yanıtlardır. Örneğin *Milliyet* gazetesinin KONDA Araştırma Şirketi'ne yaptırdığı ankette ise Çerkes halkı adeta yok sayılır, kimsenin sesi çıkmaz. Türklüğü savunmayı iyi Çerkes olmak zanneden kitlede, demokratikleşmenin öneminden bahsetmek bile bedel ödemeyi gerektiren bir hadisedir. "Kültürel Asimilasyon" süreci halkın önemli kısmının sosyo-psikolojik olarak, etnik aidiyetinden rahatsızlık duyar bir konuma gelmesine neden olmuştur. Çerkes ulusal kimliğini tanımlamak ve haklarını talep etmek birçoğuna ağır gelmektedir.

Kültürün yaşadığı üçüncü değişim ise "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırılan Soğuk Savaş sonrası süreçte gerçekleşmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonra tek kutuplu hale gelen dünyada kültürel emperyalizm ivme kazanmış, küreselleşme, emperyalizmin ulaştığı bir üst aşama olarak beraberinde kültür anarşisini getirmiştir. M. Bernard Chantebout sormaktadır: "Toplumları Amerikanizasyondan artık kimler koruyacak?"

Yaratılan insan tipi; bireyci, kendinden başkasını düşünmeyen, kendine ve çevresine karşı güvensiz, uğruna bedel ödeyebileceği hiçbir değere sahip olmayan, daima mutsuz ve tatminsiz insan tipidir.[23] Kapitalist gelişme, geleneksel kültür ve ahlak adına ne varsa süpürüp atmaktadır. Yerel kültürleri, değer yargılarını yıkmaktadır. Her şeyi belirleyen, meta ve pazar ilişkileridir.[24] Paraya tapan insan, tüketim toplumunun çılgın bir esiri durumundadır. İnsan, anlamlı amaçlarını kaybetmiş, tutku ölmüştür. Değersizlik değer haline gelmiştir. Toplumda erimiş birey fikri de, insan saygısının iflas ettiği bu noktada başlamaktadır.[25]

Metropollerde ve üniversite amfilerinde yozlaşmış değerlerin tutsağı olarak duyarsız bir yaşama mahkûm edilmiş öğrenciler, Kuadce Ruslanid'in "Soyunu küçümseme, kanın-canındır" dizelerini haklı çıkaran kızlar, dili ve kültürüyle dalga geçen gençlik, tüm çabasını ekonomik kurtuluşa adamış bencil insancıklar, bireyci ve ulusal kimliğinden habersiz bir yeni nesil. Kısacası, kararan bir gelecek. "Kültürel Dejenerasyon", yok oluş ve yok etme felsefesinin süslü bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özet olarak açıklanan bu tarihsel evreler sonucunda Çerkes kimliği bir bunalım süreci yaşamaktadır. Türkiye'deki diasporik Çerkes kimliğinin kısa vadede ulaşacağı sonucu "Amerikalıya Benzeyen Asalet Budalası Türk" şeklinde bir tanımlamayla ifade etmek mümkündür ve bu çok da karamsar bir öngörü sayılmamalıdır. Kültürün feodalizm yıllarında dış dinamiklerin yoğun etkisiyle özüne tezat bir biçime girmesi, sürgün sonrasında maruz kalınan inkâr ve baskı politikaları ile küreselleşme döneminin neden olduğu yozlaşma kısa vadede halkı bu noktaya getirecektir.

23. Turgay Ulu, "Yeni İnsanı Oluşturmak", *Sorun Polemik*, Marksist İnceleme Araştırma Eleştiri Dergisi, Mayıs 2006, Sayı 21, s. 62.
24. Turgay Ulu, a.g.e., s. 61.
25. Afşar Timuçin, *Demokrasi Bilinci*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2004, s. 8.

Çerkes kültürel kimliğinin tarihsel bir perspektif ve yapısalcı bir yaklaşımla sorunsallaştırılması gerekmektedir. Sosyo-kültürel yapının eşitlikçi ilkel komünal dönemden bu yana geçirdiği tarihsel değişim evreleri analiz edilmeli ve kültürel kurumların günümüz mücadele koşullarına uyarlanması amacıyla özgürlükçü bir iradi müdahalede bulunulmalıdır.

Sosyo-kültürel yapının bugün ulaştığı sonuç, Çerkes kimliğinin özgürleşmesi yönünde bir mücadele oluşmasını da engellemektedir. Bu noktada paradoksal bir durum söz konusudur. Çerkes kimliğinin özgürleşmesini amaçlayan çabaları bizzat sosyo-kültürel yapının kendisi engeller hale gelmiştir. İçinden çıkılmaz gibi görünen bu paradoks ideolojik ve politik temelde sorunsallaştırılmalı, kimlik ilerici-demokratik bir iradi müdahaleye tabi tutulmalıdır. Aksi halde karşımıza bir "Devşirme Toplum" gerçeği çıkacaktır.

Cesur olunmalıdır zira artık kaybedecek fazla bir şey kalmamıştır. Sosyo-kültürel yapıya, çağdaş yaşamın koşullarına uygun biçimde müdahalede bulunulmalı, kimlik, varoluş mücadelesini zafiyete uğratan engellerinden kurtarılmalıdır. "Organik Aydın"ların üstlenmesi gereken görevlerden biri de budur. İç dinamizmin geliştirilmesi noktasında bizzat sosyo-kültürel yapının sorunsallaştırılması gerekmektedir.

Çerkeslerde Siyasi ve Sosyo-Politik Yapı

Günümüz dünyasında özellikle faşist devlet sistemlerine sahip ulusların siyasi yapıları muvazaa biçiminde tasarlanmıştır. "Derin Devlet" olarak adlandırdığımız faşist öz, ulusun siyasi yapısını bu şekilde biçimlendirmektedir. Örneğin Türk ve Rus siyasi yapıları bugün birer muvazaa durumundadır. Söz konusu uluslarda Marksizmi savunan bazı siyasal grupların bile muvazaanın bir parçası ve uzantısı olduğu biliniyor. Türkiye'de gerçekleştirilen "Ergenekon Operasyonu" bu durumu net biçimde ortaya çıkardı. Günümüz Rusya'sında ise kimi "komünist" partiler bile Rus Ortodoks milliyetçiliğinden besleniyor.

Demek ki, ulusçuluk ve ulusal yapı bazı hallerde bir tür muvazaa sistemi oluşturuyor. Bu, Çerkes diasporasında da böyle. Ancak arada çok önemli bir fark var; o da, Çerkes siyasi yapısındaki muvazaanın Çerkes ulusal-kültürel kimliğinin çıkarlarını gözetmeyen işbirlikçi ve ihanetçi bir anlayışa sahip olması.

Bu siyasi yapı nedeniyle Çerkes ulusal kurtuluş mücadelesi şizoid bir duruma evrilmiş bulunuyor. Söz konusu patolojik siyasi yapı insan psikolojisinde "Bipolar Bozukluk" olarak bilinen hastalığa çok benziyor. Bipolar Bozukluk'ta kişi, manik ve depresif ruh halleri arasında gel-gitler yaşar. Kimi zaman kendini tanrı gibi görerek gücünün yetmeyeceği hiçbir şey olmadığını düşünür, kimi zaman da adeta bir melankoli denizindedir, çaresizlik içinde çırpınıp durur, büyük bir hüzün yaşar.

Çerkes diasporasında muvazaanın sağ ve "sol" kutupları da işte böylesine dengesiz bir siyasi yapı oluşturuyor. Cahar Dudayev vatan savunmasında "Avrupa'yı yakarız!" söylemiyle ortaya çıkıyor, örneğin. Çerkes gençliğini "Büyük Rus Uygarlığı" karşısında komplekse sokmaya çalışan kesimler ise halkta değersiz ve çaresiz olunduğu duygusunu yaratmaya çabalıyorlar. Muvazaanın sağ ve "sol" kutuplarındaki ideolojik söylemlerin dengesizliği, gerçekdışılığı ve sağlam bir gelecek perspektifinden yoksunluğu adeta manik depresif bir insanın kıvranışlarını andırıyor.

Halka ideoloji olarak sunulan görüşler aslında işbirlikçiliğin normalize edilmesi ve ihanetin meşrulaştırılması anlamına geliyor. Ortada geleceğe yönelik somut ve gerçekçi bir ulusal kurtuluş perspektifi yok. Geliştirilen siyasal tutumlar ve dile getirilen söylemler "karanlık odaklar"ın çizdiği sınırların dışına çıkamıyor. Bu nedenlerle halk, dünyanın diğer ezilen ve sömürülen halklarıyla enternasyonal bir dayanışma becerisi de gösteremiyor. Çerkes ulusal sorunundan dünyanın haberi bile yok.

Evet, Çerkes halkı geneli itibariyle apolitik ama politize olan kesimleri de bir süre sonra muvazaanın sağ ve "sol" kutuplarına kanalize edilerek etkisizleştiriliyor.

"Muvazaa"nın sağ kutbunda "Birleşik Kafkasya Tezi" var.

"Birleşik Kafkasya", Türkiye'nin alt-emperyalist yayılmacılığı ile Batı emperyalizminin çıkarları doğrultusunda Kuzey Kafkasya halklarının kullanıldığı ve birer figüran durumuna indirgendiği bir siyasi hareket. İşbirlikçi Çerkes gericiliğinin ideolojisi. Rusya'nın güneye uzanmasını, Kuzey Kafkasya halklarını Rus yayılmacılığı ile boğazlaştırarak engellemeye çalışan "karanlık güçler"in yaygınlaştırdığı bir siyasal proje. Asli söylem olarak mevcut Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin birleşmesi gerekliliği üzerinde duruluyor olsa da, radikal İslamcı, Türkçü-Turancı ve anti-sovyetik söylemler "Birleşik Kafkasya Tezi"nin taraftarları arasında son

derece yaygın. Tez kapsamında Rusya Federasyonu'na karşı keskin bir muhalif politik tutum söz konusu. 11 Mayıs 1918 tarihli "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti" gelecek için referans alınmış; yani tezin ideolojik kökeni Ekim Devrimi yıllarında bölgedeki bu karşı-devrimci ve Osmanlı-Türk yanlısı hükümete dayanıyor.

Muvazaanın sağ kutbu hamasi söylemlerle dolu. Halka sürekli Rus düşmanlığı propaganda ediliyor, provokatif savaş çığırtkanlığı yapılıyor. Kuzey Kafkasya konusunda "Kriz Yönetimi"ni temel politika olarak belirleyen "Türk Derin Devleti"nin çıkarları her şeyin üstünde tutuluyor. Bu nedenle bölgede savaş ve istikrarsızlık temel amaç olarak görülüyor. Hukuksal temelleri Ekim Devrimi'ne dayanan Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin mevcut siyasi, sosyal ve kültürel yapılarına yönelik abartılı eleştiriler de tez kapsamında hemen dikkati çekiyor.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti" tezin temel dayanak noktası durumunda. O dönemde bölge üzerindeki yoğun Osmanlı provokasyonlarını Taha Akyol, belki de bir Türk milliyetçisinin itirafı olarak şöyle yorumluyor:

> 1683'ten beri Batı'da gerileyen ve 6 yıl önce de "Rumeli-i Şahane"yi kaybeden imparatorluk nesilleri için, doğudaki "Turan" yeni bir idealizm ufkudur. İşte Rusya çökmüş, yol açılmıştır! (...) Kafkasya 54 yıl sonra, 1918'de yeniden patlayacaktır ve işin içinde yine Osmanlı vardır.

Osmanh'nm bölgeye müdahalesi Türkçü-Turancı ve İslamcı bir nitelik taşıyordu. Kuzey Kafkas diasporasında İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kurdurulan dernekler bölgedeki karşı-devrim faaliyetlerini organize ediyordu. Bu derneklerde örgütlenmiş diasporalı Çerkes subaylar bölgeye gönderiliyor, Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin güdümünde bir devlet yapısı oluşturmaya çalışıyorlardı. Kuzey Kafkasya'nın egemen sınıflarıyla da işbirliği yapılıyor, Karadeniz ile Hazar Denizi arasında kukla bir devlet kurulmak isteniyordu.

Bölgede iç savaşın hüküm sürdüğü bu yıllarda Osmanlı Devleti'nden aldıkları destekle örgütlenme çalışmaları yürüten Kuzey Kafkasya egemen sınıfları, 11 Mayıs 1918 tarihi esasıyla İstanbul'dan "Dağlı Hükümeti"nin bağımsızlığını ilan etmişlerdi. Ne var ki, bu bağımsızlık ilanı fiili bir anlam taşımıyordu ve inisiyatif Enver Paşa'nın elindeydi. Bağımsızlık ilanının hemen ar-

dından ise "Yüce Osmanlı Devleti'nden Askeri ve Siyasi Yardım" istendi. Osmanlı Devleti, Dağlı Delegasyonu ile "Dostluk ve Yardımlaşma Anlaşması" imzalayıp Nuri Paşa komutasındaki 20 bin kişilik Kafkas-İslam Ordusu'nu Kuzey Kafkasya'ya gönderdi.

Azerbaycan'ı işgal eden Osmanlı ordusu artık Kuzey Kafkasya'daydı ve bu, Kuzey Kafkasya'nın da işgal edilmesi anlamına geliyordu. Başında Çeçen kökenli petrol milyarderi Abdülmecid Çermoyev'in bulunduğu işbirlikçi kadro bölgeyi askeri ve siyasi açıdan bir Osmanlı sömürgesi haline getirmeyi hedeflemişti.

Beyinlerini Türkçü-Turancı odaklara kiralamış bu "Beyin Fahişeleri"nin kurduğu devletin resmi dili de doğal olarak Türkçe olmuştu. 17 Mayıs 1918'de Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Bölümü Danışmanı Otto Günther von Wesendonk'a, Bakü'den, Türkçe'nin Kuzey Kafkasya'da da geçerli dil olarak kabul edileceği konusunda bazı Türk planları da ulaşmıştı. Temirhan Şura'da yayımlanan "Dağıstan" gazetesinin 3 Kasım 1918 tarihli sayısında ise Osmanlı-Türk parasının da bölgede tedavül edileceği bildirilmişti. Bölgenin kültürel ve ekonomik olarak da Osmanlı Devleti'nin güdümünde olması, adeta bir sömürge valiliği gibi İstanbul'dan yönetilmesi planlanıyordu.

Ekim Devrimi yıllarında tercihini Türk yayılmacılığından yana kullanan Çerkes egemen sınıfları, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Naziler ile işbirliği yaptılar. Soğuk Savaş yıllarında ise diasporada NATO ve ABD emperyalizminin güdümünde belirlenen ideolojik duruş açıkça Türk-İslam davasına hizmet etti. Bu duruş iliklerine kadar anti-komünist ve Sovyet düşmanıydı. Yayımladıkları dergilerde "Biz her şeyden önce Türk vatandaşı ve Türk'üz" diyen Çerkes gericileri, NATO ve Türkiye'nin dış siyasetini izleyeceklerini açıkça deklare ediyorlardı. Çerkes ulusal mücadelesinin, "Sovyet Mahkûmu Müslüman Türklerin Müşterek Milli Davaları" şeklinde ifade edildiği bu yıllarda diasporada "Kafkas Türkleri"(!) masalı dilden dile yaygınlaştırılıyor, Çerkes diasporası SSCB'ye karşı oluşturulan "Yeşil Kuşak"ta NATO'nun ileri karakolu görevi görüyordu.

"Birleşik Kafkasya Tezi", Çerkes egemen sınıflarının en gerici ve işbirlikçi kanadının ideolojisi. Atlas Okyanusu ötesinden güdümlenen bir Türkçü proje. Halk arasındaki propagandasını CIA ve MİT bağlantılı kesimler yapıyor. Koyu bir anti-sovyetik tutum, özelde Rus halkına ve genelde Türk milliyetçiliğinin tehlike olarak

algıladığı halklara karşı düşmanca söylemler, anayurt aleyhtarlığı, anayurda dönüş düşüncesine karşıtlık ve Türk faşizmiyle olan karanlık ilişkiler bu tezin karakteristik özelliklerini oluşturuyor.

Çerkes ulusal kimliğinin yok edilmesini amaçlayan sistem bir muvazaa biçiminde tasarlandığından, "Birleşik Kafkasya Tezi"nin karşısında bir de zıt kutba ihtiyaç duyulmuş. "Muvazaa"nın "sol" kutbu halkın 150 yıllık ütopyası durumundaki "Anayurda Dönüş Düşüncesi"ni kendi çıkarları doğrultusunda kullanan küçük bir klikten oluşuyor. Sayıları az olmasına rağmen bu kliği oluşturan bireylerin etkinlikleri küçümsenmemeli çünkü 50 yıldır bu işin içindeler. 1960'h ve 1970'li yıllarda kendiliğinden gelişen ulusal dinamiğin üzerinde yükselerek itibar ve ekonomik çıkar elde ettiler. Derneklerin ve yayımlanan dergilerin üst kademelerinde görev aldılar, kendilerini "aydın" olarak tanımladılar, dahası kendi kendilerini "lider" ilan ettiler.

Demokratik örgütlerden yoksun diasporik kitlenin olanları izlemekle yetindiği bu tür bir ortamda "Muvazaa"nın "sol" kutbu da kurulmuş oluyordu. Vatana dönüş ideali, bu idealin yarattığı ulusal dinamizm ve görece daha demokratik söylemler... Tüm bunlar bu yarı cahil, kariyerist ve elitist kliğin çıkarlarına hizmet etti. Siyasi yapının danışıklı niteliği de bu sayede kolaylıkla gizlenebilmişti.

Ancak, Soğuk Savaş'ın bitmesi bu "Rusçu Klik" açısından yatsıya kadar yanan mumun sönmesi anlamına geliyordu. 1991'de sınırların açılıp vatana dönüş düşüncesinin pratiğe dökülmesi ve 1994'te başlayan Rus-Çeçen Savaşı, kendilerini "Dönüşçü" olarak lanse eden bu kesimin deşifre olmasına imkân sağladı. Vatana dönüş ideali ve halkın Kafkasya özlemi kirletilmişti. Artık emperyalist bir rotaya girmiş olan Rusya'nın Kuzey Kafkasya üzerindeki faşizan politikalarını haklı gösteren söylemler kitlelerde tepki yaratıyordu.

1990'lardan sonra ve giderek 21. yüzyılın başlarında "Muvazaa"nın "sol" kanadı da deşifre olunca mücadele gibi gösterilen şeyin aslında bir ihanet anaforu olduğu ortaya çıktı. 50 yıldır kendilerini halka "aydın" ve "lider" olarak lanse eden kesimlerin halkın gelişen ulusal-demokratik mücadelesinden nemalanan, mücadelenin rantına el koyan yarı cahil bir hizip olduğu anlaşılmıştı.

"Rusçu Kliğin" siyasal söylemleri Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra sanki dünyada hiçbir şey değişmemiş gibi sabit kalmıştı. Geçmişte Sovyetler Birliği'ne kitlesel bir dönüş hareketini hedef-

leyen söylemler toplum arasında ilericilik ve demokratlık açısından yeterli görülüyordu. Oysa Sovyet sisteminin çözülmesi beraberinde Çerkes diasporasında da vatana dönüşe yönelik birtakım taktiksel farklılıkların gündeme gelmesine neden olmalıydı.

Ancak, Dönüş'ü istismar eden kesimler Rus emperyalizmi karşısında olması gereken Dönüş taktiklerini görmezden geldiler. Rusya'da hortlayan faşizme ve baskıcı rejime demokratik muhalif bir duruş vatana dönüş idealinin taktiklerinden biri olmalıydı. Dönüşçü ulusal strateji bu anlamda taktiksel bir değişim yaşamadığı için Dönüş'ü savunan bu kesimler kolayca deşifre oldular. Onların amacı diasporik kitlenin vatanına dönmesi değil, 50 yıldır elde ettikleri kariyerlerini ve çıkarlarını korumaktı. Bu amaçla da, halkın samimi Dönüş ideallerini suistimal ediyorlardı.

"Rusçu Klik" üyeleri, bugün halen sahip oldukları kariyeri ve halkın sırtından elde ettikleri ekonomik çıkarlarını koruyabilmek için Rus emperyalizminin dezenformasyon çalışmalarına katkı sağlıyorlar. Çerkes dilinin gelişmiş Rus dili ile kıyaslanamayacağı, Çerkes bayrağının ve devletleşme süreçlerinin önemsizliği yaygınlaştırdıkları söylemler arasında. Üstelik halkın kutsalına dokunuyorlar; bunlardan biri uluslararası bir konferansta, "Ruslar Çerkeslere soykırım uyguladıysa, Çerkesler de Ruslara soykırım uygulamıştır"(!) diyebiliyor. Bir diğeri, Antalya'daki bir amatör futbol maçında o güne kadar Rus emperyalizminden almış olduğu ödüllerin hakkını veriyor, Rus bayrağı ile şov yapıyor. Yani, Çerkes bayrağı önemsiz gösterilmeye çalışılırken Rus bayrağı ile şov yapılıyor ve bunun adına da "Dönüşçülük" deniyor.

"Rusçu Kliğe" "karanlık odaklar" tarafından verilen temel bir görev de Rus yanlısı söylemlerle halkın provoke edilmesi. Bu sayede diasporada "Birleşik Kafkasya Tezi"nin taraftar kitlesi artıyor ve halkın asimile edilerek Türkleşmesi sürecine ivme kazandırılmış oluyor. Rusya yönetimi de böylece, kendisiyle Kuzey Kafkasya konusunda muhatap olabilecek diasporik kitleden kurtulmayı hedefliyor. Sanılanın aksine, diasporada "Birleşik Kafkasya" görüşünün güçlenmesi Rusya'nın aleyhine olan bir süreç değil.

Rus emperyalizminin ulusal varlığı tehdit eden politikaları olağan gösterildikçe tarihsel Rus düşmanlığının hortlamasına son derece yatkın olan diasporada Çerkes gericiliğinin siyaseti güç kazanıyor. Bu, hem Türk faşizminin hem de Rus emperyalizminin çıkarına olan bir durum. Çünkü diasporik kitlenin Türkleş-

mesi azınlık haklarının talep edilmesi anlamında "Türk Derin Devleti"nin, anayurt üzerindeki hakların talep edilmesi anlamında da "Rus Derin Devleti"nin lehine olan bir süreç.

Bu, işbirlikçiliğin normalize edildiği bir danışıklı dövüş.

Mücadele gibi gösterilen ve farklı hiziplerin çatışması biçiminde lanse edilen şey aslında danışıklı odakların rant kavgası. Rant paylaşımını içeren siyasetlerini emperyalist merkezlerle işbirliği halinde bir muvazaa biçiminde tasarlamışlar.

Çerkes siyasi yapısı "Muvazaa" biçiminde tasarlanmış. "Muvazaa"nın iki kutbu arasında geçişler yaşanabiliyor, kimi zaman danışıklılık hali gizlenmiyor bile; Kuzey Kafkas kültür derneklerinin oluşturduğu federasyonlar bir araya gelip Kürt Özgürlük Hareketi'ne olan kinlerini kusuyorlar. Kemalist rejime sadakat yeminleri ediliyor, teslimiyet doruk noktasına çıkıyor. "Muvazaa" bünyesinde anti-emperyalist ve emekten yana hiçbir söylemin bulunmaması özellikle dikkat çeken bir başka nokta. Kitle Türkiye'deki "Demokratik Açılım" süreci karşısında samimiyetten uzak ve ürkek bir tavır sergiliyor, taraf olmayı bir türlü beceremiyor. "Kürt, anasını görmesin!" zihniyeti adeta özümsenmiş.

Bu hastalıklı siyasi yapı manik depresif bir insanın ruh halini anımsatıyor; kitle bazen Avrupa'yı yakıyor(!), bazen de "Büyük Rus Uygarlığı" karşısında ne kadar değersiz(!) ve çaresiz(!) olduğunu deklare ediyor.

Ulus, "Muvazaa"nın sağ ve "sol" kutuplarında odaklanmış işbirlikçi hiziplerin inisiyatifine terk edilmiş durumda. Ulusal kurtuluş mücadelesi bir türlü dengeli ve olması gereken içerik ve biçime ulaşamıyor. Halkın demokratik dayanışma ideallerinin Türkçü-Turancı ve İslamcı kesimlerin taşeronluğunu yapan örgütlere, vatana dönüş idealinin de Rusçu bir kliğe evrilmiş olması ulusal kimliği yok etmek isteyen sömürgeci emperyal devletlerin bir oyunu. Bu kirli oyun Çerkes egemen sınıflarının en gerici ve işbirlikçi kesimleri tarafından destek bulmuş, sahneye koyulmuş.

Bu durumu daha kolay algılayabilmek için, günümüzde MİT ve FSB'nin Çerkes ulusal sorunu ve mücadelesi konusunda artık birlikte hareket ettiğini görebilmek gerekiyor. "Birleşik Kafkasya Tezi"nin savunucuları MİT ile, "Rusçu Klik" üyeleri de FSB ile karanlık ilişkiler içinde ve bu durum mücadeleyi her geçen gün biraz daha etkisizleştiriyor, ulusal-kültürel asimilasyon sürecine ivme katıyor.

Tüm bunlar, "Muvazaa"nın tam tersi yönde bir ulusal kurtuluş hareketine ihtiyaç duyulduğunu gösteriyor. Diasporadaki Çerkes siyasi yapısının Marksizm temelindeki eleştirisi de bize, söz konusu yapının "İşbirlikçi-İhanetçi Bir Muvazaa" oluşturduğunu açıkça gösteriyor. Herhangi bir sınıfsal yaklaşımın bulunmayışı mücadeleyi ne yazık ki bu durumuna getirmiş.

Diasporadaki Çerkes varlığının etno-politik bir kimlik haline gelememesindeki temel nedenlerden biri de Çerkes diasporasındaki siyasi yapının paradoksudur. Burada kısaca analiz edilen siyasi yapının paradoksal niteliği, Çerkes egemen sınıflarının işbirlikçi ve ihanetçi karakterinden kaynaklanmıştır. Çerkes toplumunun, kimliğini içe kapanık bir biçimde hissedip yaşamasına, kimliğin dışarıya karşı omurgasız bir duruş ile tanımlanmasına yol açmakta, Çerkes kimliğinin Türkiye siyasetinde etkin bir siyasal entite olmasını engellemektedir.

Kuzey Kafkasya'ya dönüş adına Rusçuluğu, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı adına da Türkçülüğü ve İslamcılığı geliştiren bu danışıklı siyasi yapının sorunsallaştırılması gerekmektedir; zira bu tür bir sosyo-politik zeminden özgürleşme yönünde bir irade çıkması mümkün değildir. Özgürleşmenin temel olarak Türkiye'nin demokratikleşmesiyle sağlanabileceği bilince çıkarılmalıdır.

Çerkes diasporasındaki mevcut sosyo-politik yapı, kimliği yok etmeyi amaçlayan odaklar tarafından oluşturulmuştur. Bugüne dek bu yapı bünyesinde izlenen yolun tam tersi bir metodoloji benimsenmelidir. Kuzey Kafkasya'ya dönüş hareketi Rus emperyalizmine muhalif karakterde olmalı, Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlık ideali ise Pan-Türkist ve İslamcı siyasetten arınmalı ve temel olarak diasporadaki ulusal-demokratik kazanımlar için mücadele verilmelidir.

Üretilmiş siyasal stratejilerin revizyonu değil, tam tersine, bu stratejilerden teorik ve ideolojik anlamda kopuş hedeflenmelidir. Temel strateji ise diasporada kimliği korumak olmalıdır. Zira, varlığını koruyamayan bir diaspora ne anayurduna dönebilir ne de anayurdunun bağımsızlığını sağlayabilir. Sosyo-politik yapının içerdiği bu stratejik hatanın giderilmesi de "Organik Aydın"ların temel görevlerinden biridir.

Sosyo-Psikolojik Bir Baskı Biçimi Olarak Çerkes Kimliği Üzerindeki Türkçü Hegemonya

Anadolu'daki Çerkes toplumu geneli itibariyle Türkofil bir toplumdur. Bu, diasporik Çerkes kimliği üzerinde Türkçü bir hegemonya kurulabilmiş olmasının da temel nedenidir. Çerkeslerin Anadolu'daki tarihlerinde "baskı"ya dayalı bir asimilasyon sürecinin yanı sıra gönüllülük temelinde oluşmuş bir "rıza" faktöründen de söz etmek mümkündür. Devletin ideolojik aygıtları Çerkes toplumu üzerinde son derece etkili olmuş, toplumda bir direniş geleneği oluşmamış ve özgür düşünce gelişmemiştir. Türk milliyetçiliği din olgusunu da kullanarak ulusal sömürüyü en sinsi şekilde eyleme geçirmiştir.

Özellikle Çerkes yazarlarda görülen Türkofili olgusu bir gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu nedenle, toplum üzerinde düşük düzeyde bir baskı kurulması bile çok kısa sayılabilecek bir süreçte bir hegemonyanın yaratılmasını sağlamıştır. Diasporik Çerkes kimliği üzerindeki Türkçü hegemonya, egemen ulus şovenizmine yönelik hayranlık ve bu temelde gelişmiş bir rıza ile karakterize olmaktadır. Söz konusu hegemonya Çerkes toplumunda özgür düşüncenin gelişimini engellemiş ve bireyler, merkezinde Türklüğün olduğu bir dünya algısına sahip olmuştur.

Çerkes bireylerin psiko-kültürel ve psiko-politik gelişimlerinde kimlik üzerindeki Türkçü hegemonyanın belirleyiciliği vardır. Genel olarak Çerkes bireylerin zihinsel gelişimleri büyüklerine saygı duymak gibi kültürel bir referansın devlete itaat etmek gibi politik bir anlayışa ulaşması şeklinde sapkın bir süreç izler. Türk faşizminin tehlike olarak algılamayacağı insan tipi bizzat kültürel öğeler kullanılarak yaratılır.

Dünya algısı, kimlik üzerindeki Türkçü hegemonyanın belirleyiciliği altında oluşan Çerkes birey açısından sürecin sonraki aşaması Pan-Türkist ideallere uygun biçimde Kuzey Kafkasya'nın "kurtarılması"dır. Anadolu'da iki kelime Çerkesçe konuşamayan birey, Kuzey Kafkasya'daki cumhuriyetlerin geleceği söz konusu olduğunda mangalda kül bırakmayan bir siyasetçi görünümündedir. "Bağımsızlığı" savunmakta, Kuzey Kafkasya'yı "kurtarmak" istemektedir. Halbuki Kuzey Kafkasya'da federe Çerkes devletleri vardır ama kendisi anadilini bile koruyamamıştır.

Bu sapkın zihinsel gelişim süreci kolay olandır zira mücadele gerektirmez. Türk resmi ideolojisinin istediği düşünce tarzının benimsenmesi ile Anadolu'daki Çerkes insanı sanki programlanmış gibi eninde sonunda Türklüğün merkezde olduğu bir dünya algısına sahip olmaktadır. Düşünürken korkmaktadır; acaba düşündüğü şeyin Türk çıkarlarına ve Türk devletine zararı olacak mıdır? Bugün Anadolu'da yaşayan Çerkes toplumu Türk faşizmi ile arasında herhangi bir çelişki hissetmemektedir.

"Kürt Sorunu" ve "Kürdistan Sorunu" hakkında Çerkes toplumunun düşünce tarzı da Türk toplumu ile neredeyse aynıdır. "Kürt, anasını görmesin!" zihniyeti adeta özümsenmiş, "Kraldan çok kralcı" bir anlayışla "Kürt Özgürlük Hareketi"ne karşı tavır alınmıştır.

Bu tür koşullanmalar halkın anayurdu ile ilgili ürettiği politikalarda da belirgindir. Kuzey Kafkasya'yı "kurtarma" saplantısına üstü örtülü bir Pan-Türkist algılama biçimi eşlik etmekte, "Birleşik Kafkasya Tezi" ise bu algılama biçiminin tarihsel ve ideolojik dayanaklarını sağlamaktadır. 1918'de Enver Paşa'nın güdümünde ilan edilen ve Çerkes egemen sınıflarının işbirlikçi politikalarının somutlaştığı "Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti" gelecek için referans gösterilmekte, Kuzey Kafkasya'nın özgürlükçü ruhu Turancı ideallerin gölgesinde boğulmaktadır.

Gerçekte, Abhazya ve Güney Osetya'daki bağımsızlık süreçleri "Birleşik Kafkasya Tezi"nin iflasını getirmiştir. Rusya Federasyonu (RF) ile "Stratejik Ortaklık" kuran ve enerji alanında yüzde 80 oranında RF'ye bağımlı olan Türkiye'nin muhtemel desteğinden medet umarak sadece Rusya'nın fenalığını isteyen bağımsızlık algısı altüst olmuştur. Bu durum yeni yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Kuzey Kafkasya halkları gerici bir siyaset olan "Birleşik Kafkasya Tezi"nden ideolojik anlamda bir kopuş yaşamak zorundadır.[26]

Dahası, 74 yıl boyunca sosyalist rejim ile yönetilen Kuzey Kafkasya'ya bir tür Arap emperyalizmi olan Vahabizm'i bir kurtuluş reçetesi olarak sunmak en azından gericiliktir ve Kuzey Kafkasya insanını özgürleştiremeyeceği ortadadır. Sadece Pan-Türkizm değil, gelinen süreçte Vahabizm de Kuzey Kafkasya'nın Ekim Devrimi'yle elde ettiği kazanımları riske atmaktadır ve bölgenin geleceği açısından tehlikelidir. Hamasete dayalı işbirlikçi ve

26. Yeldar Barış Kalkan, "Orada Bir Ülke Var Uzakta...", *Birgün*, 10 Mayıs 2011, s. 10.

fundamentalist politikalar Kuzey Kafkasya'nın geleceği adına söz sahibi olmamalıdır. Provokatif söylemler terk edilmelidir.

Tamamen gerici bir siyaset olan "Birleşik Kafkasya Tezi", Çerkes milliyetçiliği bile değildir, hatta, "Çerkes-İslam Sentezi" olarak bile tanımlanamaz. Türk milliyetçiliğinin ve "Türk-İslam Sentezi"nin güdümünde oluşmuş işbirlikçi bir ideolojidir. Pan-Türkizm'e hizmet etmektedir ve Anadolu'daki Çerkes kitlelerinin Türkleştirilmesinde kullanılan en etkili araçtır.

Tarih boyunca Kuzey Kafkasya'nın herhangi bir dış gücün desteği ile özgürleştiği ya da bağımsızlığını kazandığı görülmemiştir. Dolayısıyla, "Birleşik Kafkasya Tezi" tarih önünde yargılanmalı ve işbirlikçi karakteri ile mahkûm edilmelidir. Kuzey Kafkasya'nın özgür geleceği konusunda atılacak ilk adım, "Birleşik Kafkasya Tezi"nden teorik anlamda bir kopuşu sağlamaktır.

"Türkofili", önce kimlik üzerinde bir "Türkçü Hegemonya"nın kurulmasına, ardından da "Pan-Türkizm"e kapı aralamış ve Anadolu'daki Çerkes toplumu 150 yıl gibi kısa bir tarihsel süreçte büyük oranda Türkleştirilmiştir.

Türkçü hegemonya, Çerkes toplumunun düşünsel hayatından örgütlenme biçimine, teorik-ideolojik duruşundan politik konumuna kadar tüm alanlarda kendisini hissettiren bir varoluş sorunudur ve en önemlisi, diasporik Çerkes kimliğinin Türk çıkarları doğrultusunda kullanılarak yitirilmesi bir tür onursuzluğu ifade edecektir...

Diasporik Çerkes kimliği üzerindeki Türkçü hegemonya, Çerkes halkının henüz farkına varamadığı sosyo-psikolojik bir esaret anlamına gelmektedir. Türk milliyetçiliğinin uyguladığı baskılara ve milliyetçi rejime Çerkes halkının gösterdiği rıza ile karakterize olan bu hegemonya esasen kimliğin asimilasyonunu amaçlamaktadır.

Çerkes bireylerin psiko-politik gelişimlerinde belirleyici bir olgu olarak Türkçü hegemonya, halkın özgürleşmeye yönelik bir mücadele yaratamamasının da temel nedenlerinden biri durumundadır. Çerkes diasporasının temel sorunu kimlik üzerindeki bu Türkçü hegemonyanın kırılmasıdır. Bu amaçla "Organik Aydın"lar bir "Karşı Hegemonya" yaratmalıdırlar. Çerkes bireylerin psiko-politik gelişim süreçleri Türk milliyetçiliğinin yönlendirmesinden kurtarılmalıdır.

Hem Türk hem de Çerkes olduğunu iddia eden bir Çerkes birey, aslında büyük korku duymakta ve bir türlü tanımlayamadığı kimliğinden dolayı da derin bir eziklik hissetmektedir. Etnik farklılığını bir korku ve eziklik biçiminde yaşayan bu birey, kimliğini oluşturan değerleri ve unsurları sahiplenme iradesinden de yoksundur. Bu anlamda, kimlik üzerinde kurulan "baskı"nın cesaretle, sosyo-psikolojik boyutta gelişen "rıza" faktörünün de özgüvenle aşılabileceği bilinmeli, Çerkes halkı kendi varlığına yönelik bir özfarkındalığa sahip olmalıdır.

Tarihsel mücadele sürecinde çarcı Rus yayılmacılığının zulmü karşısında, "Denize düşen yılana sarılır" misali Türkofil bir toplum haline gelen Çerkesler, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin aldatmacalarıyla Anadolu'ya getirilip 150 sene gibi kısa sayılabilecek bir süreçte Türkleştirilen devşirme bir halk olmamalıdır. Diasporada özgürleşmeye yönelik güçlü bir iradenin oluşması her şeyden önce kimlik üzerindeki Türkçü hegemonyanın kırılmasına bağlıdır.

Türk Toplumu ve Medyasında Çerkes Algısı

Anadolu'daki Türk toplumunun Çerkes bireylere yönelik tutum ve davranışları zaman ve mekâna göre değişiklik gösterse de bazı ortak özelliklere sahiptir. Her şeyden önce, Çerkesler Türk halkı için bir "öteki"dir. Türk toplumunda belirgin olan zenofobik eğilimler farklı biçimlerde Çerkeslere de yansımış, devlet sisteminin yanı sıra Türk toplumu da Çerkes halkı üzerinde baskı kurmuştur.

Özellikle Kuzey Kafkasya'da savaş çıktığında Çerkeslere yönelik dile getirilen "din kardeşliği" söyleminin ardında aslında zımni bir düşmanlık vardır. Devleti ve neredeyse tüm toplumsal dokusuyla bir tür Çerkes düşmanlığını biçimleyip duran Kemalist Türkiye'de Çerkes halkı, henüz farkına varamadığı bir sosyo-psikolojik baskı altında yaşamaktadır. Devlet karşısında haklarını talep eden örgütlü-bilinçli bir halk ve politik bir özne olamadığı için yaşadıklarının sıradan olaylar olduğunu zannetmekte ve Türk toplumunun kendisine uyguladığı baskıyı bilince çıkaramamaktadır.

Aslında fütursuzca aşağılanan ama onore edildiğini zanneden Çerkes halkı, maruz kaldığı tutum ve davranışların bir yok etme projesinin farklı metotları olduğunu ne zaman fark eder, bunu ön-

görmek zor. Ama halen etno-kültürel bir varlık olarak Anadolu'da bulunduklarına göre, Türk toplumunun ve daha sonra da medyasının Çerkes halkına yönelik tutum ve davranışları üzerine bazı tespitler yapmak yerinde olacaktır.

Yıllar önce, Kayseri'deki Çerkes köylerinden birinde, ölen bir Çerkes'in ardından bir Avşar kadın şunları söylemiştir, örneğin: "Ne diyeyim de ağlayayım, ölü benim olmayınca? Biter mi bu Çerkesler, beşer onar ölmeyince?" Bir halkın beşer onar ölerek bitmesini isteyen anlayışın bu Avşar kadının zihninde nasıl ve neden yer ettiğini anlamak gerçekten zor...

Çalman koyunlarını geri almaya Hınzırı köyüne giden Çerkes delikanlısı Dumenış Mecid, köylüler tarafından linç edilip öldürülünce Türkmen kadınları Mecid'in etrafında toplanarak cesedi parçalayıp dişlemeye başlamış ve şöyle bağırmışlar: "Çerkes'in kanını için! Yeyin ha yeyin! Çerkes'in eti pek tatlı olur!"

İnsanı insanlığından utandıran bu olay yine Kayseri'de yaşanmış. Bir halkın başka bir halka böylesine yüksek düzeyde bir nefretle dolu olması elbette sadece devletin uyguladığı asimilasyon politikalarıyla açıklanamaz. Bu noktada, bizzat Türk toplumunun kendisinin de sorunlu olduğunu tespit etmek büyük önem taşıyor. Zira yabancı düşmanlığı ve barbarlık insan türü için hiç bu kadar tehlikeli bir hale gelmemişti...

Yine Kayseri'de bir Avşar, genç bir Çerkes kızını evlenmek amacıyla kaçırır. Bir süre sonra ailesi kızın da Avşar'da gönlü olduğunu anlar. Ne var ki babası kızını bu tercihi nedeniyle affedemez. Bir grup Avşar barışmak için Çerkes köyüne gelir ve görüşmeler sürerken gruptan biri köyün Çerkes imamına şöyle der: "Hoca Efendi! Size başka türlü gücümüz yetmiyor. Soyunuzu böyle kurutacağız!" Ne yazık ki, Çerkes halkı soyunu kurutmak isteyen insanlarla 150 senedir bir arada yaşıyor...

Bunlar uç örnekler elbette. Ancak devletten destek bulunduğunda Anadolu'daki Türk olmayan bir halkın bireylerinin başına neler gelebildiğini ve ötekileştirmenin boyutlarını gösteriyor.

Bir Çerkes birey olarak ben de etnik kimliğim nedeniyle bu toplumda birçok kez baskı ve ayrımcılığa uğradım. Örneğin, henüz 17 yaşında bir delikanlıyken Samsun'daki bir lisede aynı sınıfta eğitim gördüğüm Türk kökenli bir öğrenci adımla dalga geçmişti. O yıllarda ismim "Yeldar Kalkan"dı, "Barış" adı bu olaydan sonra babamın isteği ve mahkeme kararıyla ismime eklendi.

"Yeldar" adı benimle dalga geçen bu şahısta homofobik çağrışımlar yapmış olmalıydı. İsmim nedeniyle beni ciddi biçimde aşağılıyordu. Kendisiyle ve daha sonra ağabeyinin yanında gelen bir grup serseriyle kavga ettiğimi ve karakolluk olduğumu hatırlıyorum.

İsmim nedeniyle beni aşağılayan kişinin ailesi savcının yanına gidip, çocuklarını dövdüğüm için hapse atılmam gerektiğini söylediğinde savcı onlara şu yanıtı vermiş: "Bana işimi öğretmeye kalkacağınıza, siz ilk önce, çocuğunuza başka kültürden bir isme saygı duymayı öğretin!"

Tutuksuz yargılandım ve olaydan birkaç yıl sonra mahkeme aleyhime sonuçlandı ama bunun bugün benim için zerre kadar önemi yok. Her şeyi savcı özetliyordu aslında ve ben sadece ismimin onurunu korumuştum.

Buna benzer bir durumu bugün yüksek lisans eğitimi gördüğüm Erciyes Üniversitesi'nde yaşıyorum. Önce, yüksek lisansa giriş mülakatında "Çerkesçilik" yapmamam için ciddi olarak uyarıldım ve ardından da, siyasi görüşlerim nedeniyle baskı altına alındım. Bugün Erciyes Üniversitesi benim için etnik ve siyasi ayrımcılığa maruz kaldığım bir odak durumunda. Devlet demokratikleşmeye çabalarken devletin ideolojik aygıtlarından biri olan Erciyes Üniversitesi'nin faşist eğilimlerini korumakta ısrar ettiğini üzülerek gözlemliyorum.

Eskiden tarih derslerinde Çerkes Ethem meselesiyle ilgili olarak öğretmenleriyle tartışan Çerkes gençlerinin disiplin cezaları aldığını duyar ve üzülürdük. Sanırım bu ülkede pek de bir şey değişmedi. Ben bugün Erciyes Üniversitesi kampüsüne girdiğimde, Yusuf Ziya Ortaç'ın "bizim için bir Çerkes Ethem çetesinden bile daha tehlikeli" şeklinde bahsettiği Çerkes öğretmen gibi hissediyorum kendimi; muhalif, aykırı ve yalnızım...

Ne var ki bu ülkede Çerkes kimliği sadece siyasi baskı altında tutulması gereken bir kimlik olarak algılanmıyor ama aynı zamanda bu kimliğe yönelik cinsiyetçi bir ötekileştirme ve aşağılama da söz konusu.

Batılı gezginlerin yazılarında ve bazı Sovyet kaynaklarında "Asya'nın en uygar kabile kültürüne sahip halkı" olarak nitelenen Çerkes toplumu, kadın-erkek ilişkilerinde ulaştığı uygarlık düzeyi nedeniyle olsa gerek, zihinlerde yer etmiş cinsiyetçi bir ötekileştirme ve aşağılama sorunuyla da karşı karşıya.

Bu ülkede Çerkes kadınları, Osmanlı Devleti tarafından yüzyıllar boyunca sürdürülen köle ticaretinin bir devamı niteliğinde halen "Çerkes Güzeli" olarak algılanıyorlar. Kadın güzelliğinin istismarı Çerkes kimliğine yönelik baskının bir başka biçimini oluşturuyor. 1978 yılında Türkiye'deki sinemalarda gösterilen ve Behçet Nacar'ın başrolünü oynadığı "Babayiğit" adlı film bu konuda iyi bilinen bir örnek. Söz konusu filmde Çerkes halkı, ulusal giysileri ve adı da kullanılarak hırsız, ölü soyan, çıkarcı, vicdansız vb olarak tanıtılmakta, Çerkes kadınlarına ve kızlarına yine ulusal giysilerle ve "Çerkes Güzeli" adıyla seks düşkünü, fahişe, ahlaksız görünümü verilmekte. Filme sonradan eklenen utanç verici, iğrenç seks sahneleriyle bu görünüm daha da vurgulanmak istenmiş.[27]

2 Haziran 2005/23 sayılı *Penguen* mizah dergisinde yayımlanmış bir karikatür ise Çerkes kimliğine yönelik cinsiyetçi aşağılamayı en açık şekliyle ortaya koyuyor. "Çerkes Kadını/Kızı" dediğinizde genel olarak Türk erkeklerinin aklına gelen şey aslında, etnik farklılıkları ötekileştirme konusunda Türk toplumunda varolan psikopatolojik tutumları da gösteriyor.

Neredeyse tamamen bir eşcinsel edebiyatı olarak nitelendirebileceğimiz Divan Edebiyatı'nın ünlü şairlerinden Nabi ise bu konuda sapıklığa varan bir aşırılık sergilemiş; 14 yaşında bir Çerkes delikanlısına aşk şiiri yazmış. Yani, bu konudaki aşağılamaların sınır tanımadığını da bilmek gerekiyor.

3 Mart 2002 tarihli *Radikal* gazetesinde Lale Müldür imzasıyla yayımlanan "Yakışıklı Bir Abaza ile Evlendim" başlıklı yazı ise Abaza diasporasında büyük öfke ve kırgınlığa neden olmuştur. Bir ulusun adı olan "Abaza" kelimesinin Türkçe sözlüklerdeki anlamlarını kullanarak yazdığı bu yazısında Lale Müldür, kelimenin cinsel açıdan aşağılayıcı bir kavram olarak yaygınlaşmasına da katkı sağlamıştır.

Abhaz halkına Türkiye'de medyanın yaklaşımı bugüne kadar genellikle bel altı aşağılama refleksleriyle karakterize olmuştur. "Abazan" ve "Abaza" kelimelerinin Türkçe sözlüklerdeki karşılıklarından yola çıkarak bu halkı istismar eden birçok yazar belli ki, Abhaz diasporasında ulusal aşağılık kompleksi yaratmak istemişti. Ülkesine sahip çıkma zorunluluğuyla karşı karşıya olan diasporik bir Abhaz gencinin, milliyeti sorulduğunda, sırıtarak bakan

27. Yeldar Barış Kalkan, *Çerkes Halkı ve Sorunları*, s. 119.

bir çift göz karşısında ezilerek cevap vermesi ve böylece ulusal kimliğinden gocunması hedefleniyordu.[28]

Muhtemelen Türk Dil Kurumu'nun uydurduğu "abazan"m sözlüklerde "uzun süre cinsel ilişkide bulunmayan erkek"; Kuzeybatı Kafkasya'nın kadim halklarından birinin adı olan "abaza"nın da "cinsel istekleri istimna yoluyla gideren erkek" olarak tanımlandığını görüyoruz. Basit bir "Asyalılık Kompleksi"nin ürünü olan bu tanımlama biçimleri Türkiye'de ulusal önyargılara sahip bir kısım yazar tarafından da büyük bir keyifle yaygınlaştırılmıştır. Günümüzde medyanın görevlerinden biri de bu hatanın düzeltilmesi olmalıdır. Türkiye'deki diasporik Abhaz gençliğinin onurunu zedeleyen bu durumu medya nasıl yarattıysa, hatasını da o şekilde düzeltebilmelidir. Zira, burada söz konusu olan, kelime oyunlarıyla bir ulusal kimliğin istismar edilmesidir ve en hafif ifadeyle ayıptır.[29]

Sovyet kaynaklarında bazı kabilesel ayrımlar nedeniyle "Abhaz" ve "Abazin" olarak iki farklı biçimde tanımlanan ulusa Osmanlılar "Abaza" demişlerdir. Abhazlar daha çok Abhazya Cumhuriyeti'nde, Abazinler ise Rusya Federasyonu'na bağlı Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar. Ve en önemlisi, bu ulusun Türkçe sözlüklerdeki tanımlamalarda yer aldığı biçimiyle genelleştirilebilecek bir cinsel sorunu yoktur. Siyasi sorunların kelime oyunlarına bağlı ilginç bel altı aşağılama refleksleriyle üstünün örtülmesi somut gerçeği değiştirmeyeceği gibi, bu tür hastalıklı yaklaşımlardan halklar adına dostluk ve kardeşlik duygularının çıkmayacağı da bilinmelidir.[30]

Çerkes bireyler ise "Çerkes Güzeli" kavramıyla zaten yeterli düzeyde bir sosyo-psikolojik baskı altındalar. Bu tür cinsel içerikli aşağılamalar, bugüne dek yeterince gündeme gelmemiş olmasına rağmen, Çerkes kimliğine yönelen baskıların ayrı bir boyutunu oluşturmaktadır. Çerkes toplumu cinsiyetçi bir ayrımcılık temelinde zımni bir sosyo-psikolojik baskı altında da tutulmaktadır. Cinsel yönden komplekse sokulmuş ve karakteri baskı altına alınmış bir kimliğin daha kolay asimile edilebileceği öngörülmektedir. Kimliksizleştirme politikaları cinselliği de kapsayacak bir biçimde, yani her yönden devam etmektedir.

28. Yeldar Barış Kalkan, "Abhazya'nın Bağımsızlığı Üzerine...", *Birgün*, 22 Şubat 2011, s. 6.
29. Yeldar Barış Kalkan, a.g.e., s. 6.
30. Yeldar Barış Kalkan, a.g.e., s. 6.

Kadınlığın bastırıldığı, erkekliğin kışkırtıldığı, türbanın gelenek haline geldiği ve halen görücü usulü evliliklerin yapıldığı Türk toplumu için Çerkes halkı elbette, kadın-erkek ilişkileri ve cinselliğe bakışı itibariyle de bir "öteki"dir. Bence bu toplum, Çerkes halkının 19. yüzyılda ulaştığı uygarlık seviyesine henüz ulaşamamıştır. Bel altı tuhaf imaların temel nedeni de bu konudaki derinleşmiş komplekslerdir.

Eşcinsel evliliklerin bile hukuken kabul görür hale geldiği bir dünyada farklı halklara yönelik bu tür cinsiyetçi ötekileştirme ve aşağılama psikolojisinin de aşılması gerekmektedir. Bu noktada Türk medyasının da büyük sorumlulukları vardır. Zaman zaman rastladığımız ve Çerkes toplumunu rencide eden yayınlar yapmaktan özellikle sakınılması gerekir. Her toplumun kendi cinselliğini yaşama biçimi farklıdır. Konunun göreceli olması medyanın Çerkes toplumuyla ilgili yayınlarda daha dikkatli olmasını gerektirmektedir. Kadın güzelliğinin istismarı yoluyla Çerkes kimliğini basit bir magazinel unsur haline getirmeyi hedefleyen Türk medyasının daha saygılı bir yaklaşıma sahip olması beklenmektedir. Zira devletin uyguladığı asimilasyoncu siyasetle paralel olarak Türk medyasının da Çerkes bireyleri şahsiyetlerinden utandırmaya yönelik bir yayın politikası izlediği görülmektedir.

Gerçekte, Türk medyası devletten bağımsız bir medya değildir. Yüzlerce televizyon ve radyo kanalının, birçok gazetenin ve farklı yayın organının Türk milliyetçiliği noktasında birleştiği, muhalif ve aykırı sesleri bir görev bilinciyle engellediği bilinmektedir. Medya devletin sesi durumundadır.

Devletin TRT-6 gibi Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalı kurması demokratikleşme açısından elbette çok önemli bir gelişmedir; ama Çerkesçe yayın yapan bir televizyon kanalının neden kurulmadığı halen bir muammadır.

Farklı kuruluşların düzenlediği anket ve nüfus araştırmalarında Çerkes nüfusunun kasıtlı olarak düşük gösterilmesinin yanı sıra, televizyon programlarında kısıtlı sürelerde tanıtılan Çerkes yemekleri, bazı folklorik gösteriler, müzik programları ve köy ziyaretleri dışında Çerkes kimliğiyle ilgili neredeyse hiç yayın yapılmaması karşımıza yok hükmünde bir etno-kültürel varlık çıkarmaktadır.

Türk milliyetçiliğinin kullandıktan sonra tasfiye edip etkisizleştirdiği, ardından yok saydığı ama ihtiyaç duyduğu yer ve za-

manlarda kullanmaya devam ettiği Çerkes kimliği, eğer bugün etnik yok oluş sürecine girmişse, bunda Türk medyasının da payı vardır. Binlerce yıllık Çerkes kültürünü basit bir folklorik unsur biçiminde yansıtan medya, "Derin Devlet"in Çerkes kimliğiyle yaşadığı psikolojik savaşta üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmiştir.

Özelde Çerkesler ve genelde tüm Kuzey Kafkasya halkları bazı istisnalar dışında sadece Kuzey Kafkasya'da savaş çıktığında hatırlanmakta ve medyada devletin "Kriz Yönetimi" politikasına uygun biçimde yer bulmaktadırlar. Rus-Çeçen Savaşları göstermiştir ki, Rusya ile savaştıklarında Kuzey Kafkasya halkları "kahraman" halklardır ve desteklenmeli –yani provoke edilmelidirler– ama sorun Türkiye'deki ulusal-demokratik hakları olduğunda Alparslan Türkeş'in ifadesiyle "Kürtlere ölüm! Çerkeslere zulüm!" gerekmektedir.

Devleti ve neredeyse tüm toplumsal dokusuyla bir tür "Çerkes Düşmanlığı"nı biçimleyip duran Türkiye'de, farklı halkların kültür ve kimlikleri üzerinde kurulan baskıcı asimilasyon siyaseti, Anadolu "Halklar Mozaiği"ni bir "Halklar Mezarlığı" haline getirme çabasındadır. Bu coğrafyada barış içinde bir arada yaşamanın önkoşulu elbette devletin demokratik dönüşümüdür; ama Türk toplumunun da bu dönüşümü sağlayabilecek –en azından sözde bırakmayacak– hümanist bir bilince ulaşması gerekmektedir. Türk toplumu, halkları ötekileştiren zenofobik ve asimilasyoncu eğilimlerinden arınmalıdır.

Neyse ki, her on yılda bir askeri müdahalelerin yaşandığı Cumhuriyet Türkiye'sinde süreç, Kemalist paradigmanın iflasını getirmiştir. Kürt halkının mücadelesi önemli siyasal kazanımlar elde edilmesine, halkların ve ilerici-demokrat kesimlerin bir nebze de olsa rahatlamasına neden olmuştur.

"Zamanın Ruhu" ve Çerkesler

Kürt'e "Kürt", Çerkes'e "Çerkes" diyemediğimiz yıllar artık geride kalmış, barış içinde bir arada yaşama konusunda insan hakları ve demokrasinin bir önkoşul olduğunu Anadolu insanı da anlamaya başlamıştır.

Toplumsal yapıyı, siyaseti ve yaşamı insana göre dizayn edecek büyük bir zihniyet değişiminin başındayız. Devletin farklı-

lıkları zenginlik olarak algıladığı demokratik bir dönüşüm tüm halkların ve ilerici kesimlerin ortak ideali olmalıdır. Demokratik dönüşümün kurumsallaşması noktasında yeni bir anayasanın en azından "nötr", yani ideolojisiz ve kimliksiz olması beklenir ancak asıl olması gereken, farklı etnik kimliklerin de anayasada yer almasıdır.

Bu süreçte Türk halkı da farklı halk ve kültürleri ötekileştiren, baskı altına alan zenofobik ve asimilasyoncu eğilimlerinden arınmaya çalışmalıdır. Demokratik bir dönüşümü, her on yılda bir gerçekleşen askeri müdahalelere ve "Derin Devlet" operasyonlarına meşruiyet sağlayan egemen ulus şovenizmi değil, hümanist bir toplum sağlayabilecektir.

Çerkes halkı ise Kuzey Kafkasya'da Rusya ile boğazlaştırılması her an mümkün olan provokasyona açık bir kitle durumundan kurtulması gerektiğini, anayurdunun geleceğini Pan-Türkizm'in ve Vahabizm'in gölgesinde inşa edemeyeceğini özellikle Rus-Çeçen Savaşları'ndan sonra büyük oranda anlamıştır. Anadolu topraklarında yaşadığı kültürel asimilasyon süreciyle paradoksal olarak etnik bilincinde de artış gözlenmektedir.

Çerkeslerin Türkiye'de etno-politik bir kimlik ve devlet karşısında etkin bir siyasal özne haline getirilmesi temel strateji olarak benimsenmelidir. Bu bağlamda, Çerkes kimliğinin özgürleşmesini hedefleyen siyasi bir parti kurulması önemli bir adım olacaktır. Çerkes halkı eğer varlığını Türk varlığına armağan etmek istemiyorsa mücadele etmelidir, binlerce yıllık tarihinden aldığı güçle Anadolu'daki varlığını korumalıdır.

Abhazya ve Güney Osetya'daki bağımsızlık süreçlerinin yanı sıra Türkiye'deki demokratikleşme süreci de, genelde Kuzey Kafkasya halkları ve özelde Çerkes halkı açısından dış dinamiklerin lehte gelişeceği bir döneme girildiğine işaret etmektedir. Bu koşullar altında iç dinamizmin geliştirilmesi ise Çerkes "Organik Aydın"larının temel görevi olmaktadır. Yok oluş ile var oluş arasındaki ince çizgide Çerkes kimliğinin geleceğini belirleyecek olan, "Organik Aydın"ların direnci ve mücadelesidir.

Çerkes halkı için geç kalındığı doğrudur ancak bir IRA gerillasının, mahkûmiyet kararından sonra İngiliz yargıca söylediği şu cümleler de asla unutulmamalıdır: "Bana dilimi unutturabilirsiniz ama kimliğimi asla unutturamayacaksınız!"

21. yüzyılın başında "Zamanın Ruhu" hümanizmdir ve Çerkes halkı bu ruhu binlerce yıldan bu yana kültürel dokusunda taşıyıp günümüze dek getirebilmiştir. Anadolu halklarının hümanizm temelinde kardeşleşmesi ve barış içinde bir arada yaşaması ideali, bir Çerkes atasözünde dile gelen şu temel anlayışa ihtiyaç duymaktadır: "Bütün insanlar kardeştir!"

Dizin

6-7 Eylül Olayları 42, 225, 260, 274, 295, 297
10. Yıl Marşı 141
24 Nisan 244, 262, 263, 264
28 Şubat 105, 121, 241, 242, 276
32. İstanbul Film Festivali 250
93 Harbi 20
1774 Küçük Kaynarca 20
1923 Mübadelesi 41
1924 Avukatlık Kanunu 43
1936 Beyannamesi 40, 41, 42, 44
1955 Pogromu 42
1964 Gizli Kararnamesi 41
1982 Anayasası 32, 36, 175, 188
1992 Sosyalist Parti (SP) 44
1993 Halkın Emek Partisi (HEP) 44
1994 Demokrasi Partisi (DEP) 44
1996 Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP) 44
1997 Emek Partisi (EMEP) 44
1999 Demokratik Kitle Partisi (DKP) 44
2000'de Yeni Gündem 117
2003 Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) 44
2009 Demokratik Toplum Partisi (DTP) 44

A
Abaza 316, 342, 343
ABD Temsilciler Kongresi 231
Abdülhamit 265, 311, 312
Abhazlar 31, 343
Abhazya 194, 337, 343, 346
AB Uyum Paketi 41
Ademimerkeziyetçilik 47
Adigeler 31
Adorno, Theodor 61, 62, 99, 247
Adosoğlu, Yorgo 291, 298
Afganistan 40
Agos 15, 233, 235, 242, 248, 255, 256, 258, 263, 267, 268, 269, 272, 276
Ağrı 257
Ahmet Altan 111, 240, 241
Akçam, Taner 236, 237, 243
Akgönül, Samim 30, 43, 44, 299
Âkil İnsanlar 157, 161, 253
AKP 155, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 221, 222, 236, 259, 307, 311, 312
Akşam 43, 131, 133
aktarım 280
Aktay, Yasin 276, 308, 309
Aktuna, Yıldırım 111
Akyol, Taha 330
Aleviler 9, 24, 31, 183
algı 76, 124, 150, 162, 280, 298
Aliy, Şocensuk 326
Alkol ve Uyuşturucu Bağımlılığı Merkezi AMATEM 130
Altan, Ahmet 111, 240, 241
Altaylı, Fatih 135, 136, 139, 236, 237
Alternatif 84, 86, 95, 96, 97, 120, 121, 152
Amasya 254

Amele Taburları 43
ana akım medya 129, 143
Anadolu 20, 31, 48, 86, 183, 190, 194, 196, 205, 209, 210, 211, 214, 215, 237, 250, 251, 258, 262, 265, 266, 304, 314, 316, 317, 318, 319, 322, 323, 336, 337, 338, 339, 340, 345, 346
analiz 150, 315, 328, 335
anayasa 36, 169, 189, 307, 309
Anayasa Mahkemesi (AYM)
Ankara 10, 37, 39, 99, 100, 101, 102, 103, 110, 112, 127, 140, 147, 168, 172, 174, 178, 198, 202, 217, 218, 220, 260, 263, 266, 276, 319, 320
Anlı, Müge 126
Anzavur Ahmet 321
Apo 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139
Apoyevmatini 290, 291, 293, 294, 295, 296, 298, 299, 300, 301
Arap Baharı 303, 306, 307, 308, 309, 311
Araplar 9, 30, 223, 237, 262, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 310, 313
Arnavutlar 31
ASALA 48, 268
Asılsız Soykırım İddialarıyla Mücadele Derneği 243
asimilasyon 15, 22, 29, 48, 50, 90, 169, 170, 171, 174, 201, 204, 210, 211, 315, 320, 321, 322, 334, 336, 340, 345, 346
asker 73, 106, 126, 151, 154, 197
askeri darbe 223
Aşkale 260
Atatürk, Mustafa Kemal 37, 40, 125, 224, 255, 261, 267, 310, 319, 320
Atay, Falih Rıfkı 302
Atılım 113
Atlas Okyanusu 331
Atsız, Nihal 306, 320, 321
ATV 126
Avni, Hüseyin 38
Avrupa 14, 18, 19, 20, 22, 23, 34, 36, 37, 39, 46, 60, 66, 70, 72, 75, 82, 88, 90, 100, 102, 106, 114, 129, 130, 132, 134, 137, 138, 139, 142, 153, 168, 175, 177, 180, 181, 182, 185, 188, 208, 209, 212, 213, 214, 218, 219, 232, 250, 283, 308, 322, 329, 334
Avrupa Birliği 14, 36, 106, 168, 188, 212, 213, 214, 219
Avrupa Irkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu 88
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 34
Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 66, 70, 129
Avusturya 19, 20, 21, 248
Ayastefanos 20, 21
Aydar, Zübeyir 114
Aykol, Hüseyin 13, 108, 113, 114, 122
ayrımcı 44, 60, 67, 68, 69, 83, 84, 85, 221, 253, 259, 261, 264, 272, 274
ayrımcı dil 253, 261, 264
ayrımcılık 40, 41, 47, 73, 74, 75, 87, 129, 245, 257, 293, 343
Ayrıntı 2, 99, 100, 101, 121, 216, 219
Azerbaycan 39, 234, 331
azınlık 17, 18, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 43, 45, 46, 47, 72, 76, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 207, 214, 232, 233, 237, 253, 290, 294, 299, 320, 323, 334

B
Baas 162
Bachmann, Ingeborg 248
Bahçeli, Devlet 158
Bakiler, Yavuz Bülent 305
Bakü 331
Balıklı Rum Hastanesi Vakfı 40, 232
Balkan/Balkanlar 18, 20, 21, 31, 307, 320
barış 32, 77, 81, 83, 86, 87, 96, 97, 98, 105, 106, 107, 150, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 181, 244, 249, 255, 262, 265, 308, 345
barış söylemi 155, 163
Basın İlan Kurumu 294
Basın Konseyi Yüksek Kurulu 268
Başaran, Ezgi 264, 276
Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu 38
Başyayla 131
Bayar, Hasan 118
Bayramoğlu, Ali 242
Bayrampaşa Cezaevi 115
B. Britanya 20, 21
Bektaş, Hüseyin 119
Belgrad 20
Belli, Mihri 77, 100, 143, 146, 235, 240, 253, 269, 270
Benice, Ethem İzzet 225
Berberakis, Stelyo 253
Berlin Antlaşması 21
Beyaz Türkler 305
Bezm-i Âlem Valide Sultan Camii 273
Bıçakçı, Sevag Şahin
Bild 132
Bildirici, Hasan 114, 235
Bilgin, Ayhan 223
Bilgin, Dinç 223
Bilgi Üniversitesi 101, 144, 300
Bil, Hikmet 227, 228, 261
Bilici, Abdülhamit 160, 311, 312
Bilici, Mücahit 160, 311, 312
Birand, M. Ali 241
Birdal, Akın 241
Birgit, Orhan 227, 228, 261
Birinci Dünya Savaşı 21, 25, 32, 196, 201, 304, 306, 320
Birleşik Kafkasya Tezi 329, 331, 332, 333, 334, 337, 338
Birleşmiş Milletler 34, 36, 73, 172, 173, 177, 178, 179, 184, 217, 249
Birsel, Gülse 173, 217, 310
Bitlis 250, 251, 253, 254, 276
Bocca, Giorgio 133
Bodrum 263
Bosna Savaşı 249, 250
Boşnaklar 18, 31
Bozcaada 33, 42
Bozkurt, Ertuş 172, 183, 217, 263, 321
Bozkurt, Mahmut Esat 172, 183, 217, 263, 321
Bölükbaşı, Osman 227
Bucak, Yusuf Serhat 114
Bulaç, Ali 309, 310, 311
Bulgaristan 39, 40
burjuvazi 22

C-Ç
Canöztürk, Hüsamettin 227, 228, 261
Capa, Robert 282
Capatorti 25
Celan, Paul 248
Cemal, Hasan 2, 14, 103, 156, 241, 242, 243, 255
Cengiz, Orhan Kemal 15, 99, 123, 155, 240, 241, 245, 276, 299
Ceza Muhakemeleri Kanunu (CMK) 34
Cezayir 306, 309
Chantebout, M. Bernard 327

CHP 42, 158, 225, 227, 261
CIA 331
cinsiyetçilik 75, 129
Cumhuriyetçi Millet Partisi 227
Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) 112
Çağlar, Cavit 138
Çalışlar, Oral 157
Çandar, Cengiz 155, 240, 241, 299
Çarlık Rusyası 196
çatışma 61, 66, 84, 93, 95, 96, 113, 145, 147, 148, 149, 150, 162
Çeçenler 31
Çerkes/ Çerkesler 9, 24, 27, 28, 31, 37, 90, 197, 199, 200, 218, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346
Çerkes Aydınlanma Hareketi 316, 322
Çernovitz 248
Çetin, Fethiye 43, 45, 114, 252, 276
ÇIRA 153
Çiçek, Cemil 39
Çiçekçi, Ziya
Çiller, Tansu 109, 111, 115, 133
Çin 40, 91, 205, 211, 302
Çingeneler 31
Çiyayi, Metin 113
Çokdillilik
çokkültürlülük 88, 89, 91, 95
Çongar, Yasemin 240, 241
Çorum 254
Çölaşan, Emin 133, 134, 139
çözüm süreci 155

D
Danzikyan, Yetvart 15, 220, 232, 264
Demirtaş, Selahattin 257
Democratic Progress Institute 240
demokrasi 49, 61, 77, 80, 86, 87, 104, 105, 106, 107, 132, 168, 215, 259, 270, 309, 326
Deniz, Hasan 4, 117, 276
Derin Devlet 42, 44, 328, 345, 346
Dersim 31, 104, 201, 202, 224
Devlet Güvenlik Mahkemeleri 142
Devrim Ocakları 228
DGM 116, 117, 142
diaspora 196, 230, 232, 335
Diaspora Ermenileri 251, 262
Dicle Haber Ajansı 112, 113
Dicle Nehri 262
din 7, 18, 19, 20, 31, 35, 45, 47, 55, 74, 77, 80, 87, 94, 168, 171, 176, 182, 183, 186, 188, 198, 199, 244, 263, 266, 307, 336, 339
Dink, Arat 268, 269, 270
Dink, Hrant 9, 15, 41, 68, 81, 85, 98, 140, 187, 232, 242, 243, 244, 248, 250, 251, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 287, 297, 298
Dink, Lusin 250, 251
Diyarbakır 35, 79, 92, 114, 118, 224, 257, 262, 263, 276
Diyarbakır Barosu 262
Diyarbakır Cezaevi 92
Doğu Anadolu 20
Duran, Ragıp 114
Durmuş, Osman 131
Durukan, Namık 156, 264
Dünya İnsan Hakları Günü 115
DYP 133

E
Ecanip [Yabancılar] Defteri 43
Ecyad Kalesi 302, 303, 305, 306
edebiyat 68, 192, 246, 247, 251, 315, 316

egemenler 56, 58
Eğilmez, Savaş 243
Eichmann, Adolf 282
ekalliyet 24, 31
Ekim Devrimi 100, 314, 315, 316, 322, 324, 330, 331, 337
Ekonomik Pazar 22
Ekşi Sözlük 88
Elçi, Şerafettin 39
Emeç, Selim Ragıp 228, 276
Emniyet Müdürlüğü 125
empati 15, 107, 216, 278
emperyalist 22, 48, 49, 307, 329, 332, 334
emperyalizm 327
Enginyurt, Cemal 255
Enver Paşa 201, 330, 337
Erden, Osman 249
Erdoğan, Muhammet 106, 107, 155, 156, 157, 161, 163, 166, 173, 215, 217, 256, 264, 265, 272, 273, 308, 309, 312
Erenerol, Eftim 42, 292
Erenerol, Sevgi 42, 292
Erenerol, Zeki 42, 292
Ergin, Sadullah 244, 245
Ermenek 131
Ermenice 42, 201, 248, 251, 252, 273, 300, 301
Ermeni diasporası 48
Ermeni Patrikhanesi 233
Ermeni Soykırımı 105, 240, 242, 243, 262, 265, 317, 318
Ermenistan 20, 39, 187, 230, 231, 234, 258, 262, 267, 268, 273
Ersöz, Gurbetelli 115
eşcinseller 221, 240
etik 73, 136, 163, 168, 281, 283
etnik köken 88
etnisite 77, 87
Evrensel 113, 276
Express 132

F
faili meçhul 153, 161, 256
farklılık 31, 46, 95, 148, 184, 224, 266
Fener Rum Lisesi Vakfı 232
Fener Rum Patrikhanesi 42
feodal 7, 22, 49, 55, 92
feodal devlet 92
Fırat Dağıtım 113
Fırat Haber Ajansı 153
Fonvill, A. 325
fotoğraf 112, 117, 225, 249, 279, 280, 283, 288
Fraenkischer TAG 132
Fransa 20, 21, 22, 36, 38, 46, 47, 59, 88, 92, 141, 143, 234, 238
Fransız Devrimi 92
Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi 34

G
Galatasaray Lisesi 291
Gannuşi, Raşid 309, 311
gayrimüslimler 18, 23, 24, 30, 33, 34, 37, 39, 44, 67, 183, 184, 265
gayri resmi tarih 251
gazeteci 9, 63, 72, 84, 96, 103, 107, 112, 113, 146, 157, 163, 164, 230, 241, 261, 263, 273, 275, 276
gazetecilik 15, 87, 104, 107, 112, 116, 153, 154, 156, 225, 237, 239, 240, 242, 261, 290
Gaziantep 257
Gencebay, Orhan 157
Genelkurmay Başkanlığı 124, 125, 202, 267
gerçek 53, 58, 104, 119, 121, 222, 276, 285
Gerçek Demokrasi 119
Gerger, Haluk 114
gerilla 132, 134, 148, 149, 151, 154, 158, 160, 241

Gezi Parkı 85, 147, 270, 271, 272, 273
G. Kafkasya 20
Gökçen, Sabiha 267
Göktaş, Kemal 266
Gönül, Vecdi 39
görüntü 277, 279, 280, 282, 287, 288
göz tanığı 145
göz tanıklığı 145, 146, 153
Gülen Cemaati 159
Güler, Muammer 265
Gülmüş, Şükrü 114
Gündem 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 149, 153, 274, 276
Güney Afrika 25, 172
Güneydoğu 136, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 223, 265
Güney Osetya 337, 346
Güngör, Erol 267
Gürcüler 9, 31, 90, 184, 192, 196

H
Habermas, Jurgen 90, 91, 99
Habervaktim 240
Haftaya Bakış 120
Hakkari 22, 257
Halis, Ali Rıza 31, 115
Halk Gerçeği 113
Hamidiye Alayları 318
Harvard Üniversitesi 243
Hasan el-Benna 311
Hayko 234
Hazar Denizi 330
Hazine 41
hegemonya 310, 311, 336, 338
heteroseksüel 72, 74, 252
Heybeliada Ruhban Okulu 42
Hıristiyanlar 9, 20, 262
Highsmith, Patricia 246
Hikmet, Nazım 13, 197, 227, 228, 261, 275, 322
Hobsbawm, Eric 8, 10, 55, 58, 61, 63, 100
Hocalı Katliamı 258
Hollanda 249, 250
homofobi 75, 129
Hrant Dink Vakfı 102, 242
Hripsime Sebilciyan Gazalyan 267
hümanizm 324, 347
Hür, Ayşe 202, 218, 227, 261
Hürriyet 131, 133, 135, 141, 227, 228, 229, 230, 232, 234, 235, 238, 241, 261, 267, 273, 276, 305, 307, 311
Hz. İsa 112

I-İ
Iğdır 39
Irak 39, 40, 158
Irkçılığa ve Milliyetçiliğe Durde Girişimi
ırkçılık 9, 58, 59, 61, 62, 67, 70, 71, 73, 75, 129, 232, 235, 238, 266
ırkçı-milliyetçi ideoloji
İdare Mahkemesi 43
ideolojik 8, 45, 51, 53, 54, 56, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 78, 97, 98, 134, 143, 183, 322, 328, 329, 330, 331, 335, 336, 337, 338, 341
ifade özgürlüğü 15, 66, 70, 75
İkinci Dünya Savaşı 43, 202, 225, 260, 281, 331
iktidar 9, 52, 54, 58, 63, 68, 70, 86, 95, 107, 155, 176, 198, 222, 223, 224, 225, 309, 317
iletişim 8, 9, 53, 54, 63, 64, 75, 83, 96, 146, 208, 209, 280
İlter, Balçiçek 269
İmralı Adası 130, 155
İmralı Zabıtları 156, 264
İmroz 33, 42

İnce, Özdemir 82, 307, 311
İngiltere 20, 227, 240, 330
İnönü, İsmet 224, 295, 320
internet sitesi 240
İntifada 246
İran 158, 293, 311, 312
İsguhi Gadaryan 252
İskan Kanunu 39, 77, 199, 200
İslam 14, 48, 104, 159, 160, 183, 196, 225, 263, 306, 307, 308, 311, 319, 331, 338
İslamcı 48, 81, 83, 104, 106, 135, 221, 307, 308, 309, 311, 312, 329, 330, 334, 335
İslami Cihat Örgütü 114
İspanya İç Savaşı 282
İstanbul 10, 17, 22, 25, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 45, 48, 99, 100, 101, 102, 109, 110, 113, 115, 116, 117, 133, 140, 144, 147, 150, 165, 172, 173, 176, 184, 186, 190, 192, 195, 197, 201, 206, 217, 218, 219, 226, 234, 250, 253, 259, 261, 262, 263, 267, 268, 269, 271, 272, 275, 276, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 304, 317, 323, 327, 330, 331
İstiklal Caddesi 111
İstiklal Marşı 139
isyan 20, 23, 53, 254, 307, 308
İtalya 135, 304
İttihat ve Terakki 24, 37, 43, 183, 304, 317, 330

K
Kafkas-Rus Savaşları 315, 316, 324, 326
Kafkasya 20, 191, 192, 196, 204, 210, 217, 314, 315, 316, 318, 320, 321, 322, 324, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 343, 345, 346
Kafaoğlu, A. Başer 114
Kahire 309
Kahraman, Ahmet 114, 193
Kameriç, Sejla 249, 250
Kandil 82, 161
kapitalizm 52, 93
Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti 343
Karadeniz 85, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 208, 210, 211, 212, 322, 330
Karagül, İbrahim 312
Karaman 131
Karayani, Dimitri 232
Karayılan, Murat 155
Karlofça 19
Karremans, Thomas 249
Katalan 57
Katolik 18, 19, 20, 25, 183
Kaya, Ahmet 114, 129, 140, 141, 142, 143, 199, 224, 257, 276
Kayaalp, Rıza 273
Kaya, Bekir 114, 129, 140, 141, 142, 143, 199, 224, 257, 276
Kayalı, Hasan 304
Kaya, Şükrü 114, 129, 140, 141, 142, 143, 199, 224, 257, 276
Kaya, Yaşar 114, 129, 140, 141, 142, 143, 199, 224, 257, 276
Kayseri 340
Kazım, Musa 38
KCK 34, 35, 241, 263, 264
Keldaniler 9
Kemalist 48, 77, 92, 104, 106, 200, 305, 311, 317, 318, 319, 321, 322, 323, 334, 339, 345
Kemalizm 50, 95, 103, 104, 105, 106, 107, 318, 322
Kemal, Yusuf 38, 100, 191, 196, 245, 255, 265, 266, 276, 295, 318, 319
Kenya 133, 137, 138
Keser, Havva 128, 136
Keskin, Eren 122

Kıbrıs 37, 40, 43, 47, 48, 106, 223, 225, 226, 227, 228, 260, 261, 276, 294, 296, 297
Kıbrıslı 37
Kıbrıs Türktür Cemiyeti 227, 260
Kılınç, Ozan 118
Kırım 20, 71, 210, 325
Kırım Savaşı 20
Kışanak, Gültan 110
Kıvanç, Ümit 269, 270
Kızıl Tugaycı 135
Kızıl Tugaylar 135
Kiev 293
kimlik 24, 26, 27, 29, 36, 46, 47, 48, 50, 55, 56, 58, 68, 88, 89, 139, 173, 206, 248, 251, 271, 276, 278, 288, 314, 315, 316, 321, 322, 323, 328, 335, 336, 338, 339, 341, 346
Kiras, İbrahim 311
kitle iletişim araçları 53, 54
Koçali, Filiz 121
KOMALA 153
komünist 38, 51, 261, 328, 331
Koptaş, Rober 269, 270
köktendinci 261
köşe yazarları 152
köy yakma 256
Kurşun, Vedat 74, 100, 118
Kurtalan 254
Kurtuluş Savaşı 30, 32, 37, 38, 196, 197, 317, 318, 319, 321
Kutlay, Taner 114
Kuzey Kıbrıs 40
Kürt/Kürtler 9, 15, 20, 23, 27, 28, 31, 33, 34, 37, 38, 39, 44, 46, 48, 51, 54, 68, 71, 72, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 90, 91, 94, 95, 96, 97, 100, 104, 105, 106, 115, 123, 124, 125, 126, 129, 134, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 183,197, 200, 221, 223, 224, 225, 231, 237, 240, 241, 242, 244, 245, 250, 252, 256, 257, 262, 264, 265, 266, 273, 318, 319, 323, 334, 337, 345
Kürtçe 34, 35, 92, 115, 118, 129, 138, 140, 142, 223, 251, 263, 344
Kürt Özgürlük Hareketi 334, 337
Kütahya 263

L
Laçiner, Sedat 308
La Republica 132
Lazlar 9, 90, 169, 183, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 204, 209, 210, 214, 217, 218
Lehistan 19
Leman 279
Lenin 56, 57, 99, 100, 323
Lermontov, Mihail 324
LGBT 9, 67, 72, 74
Londra Konferansı 321
Lozan (Lausanne) Barış Antlaşması 17

M
Magazin Gazetecileri Derneği 140
mağdur 14, 16, 145, 150, 152, 225, 259
MAH 227, 261
Malatya 244, 274
Mansur, Lale 111
Margulies, Roni 255
Marksist 135, 327
Markuizos, Kavalieros 291
Marmara Ereğlisi 254
Marshall Planı 296
Marx, Karl 8, 10, 15, 52, 56, 99, 100
Mecid, Dumeniş 340
medya 8, 9, 15, 16, 51, 52, 53, 54, 58, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85,

86, 87, 88, 95, 96, 97, 98, 103, 104, 106, 107, 134, 141, 143, 146, 147, 150, 151, 155, 161, 163, 164, 182, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 230, 231, 233, 235, 236, 237, 269, 271, 274, 276, 278, 279, 283, 285, 286, 287, 304, 315, 343, 344, 345
medyatik 147, 148, 150, 161, 277, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287
Mekke 303
merkez medya 221, 224, 230, 233, 235, 237
Mersin Emniyet Müdürlüğü 125
Mert, Nuray 80, 312
mezhep 18, 30, 183, 188
MHP 131, 158, 237, 255, 266
Mısır 205, 242, 302, 306, 307, 311, 312
Mısır Çarşısı 242
Miladiç, Radko 249, 250
Millet-i Hâkime 18, 19, 21, 24
Millet-i Mahkûme 18, 19, 21
Milletler Cemiyeti 30
Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) 155, 227
Milli Kurtuluş Hareketi 318
Milli Müdafaa Vekili Kazım (Özalp) Paşa 38
Milli Tesanüt Birliği 228
Milliyet 40, 77, 87, 124, 137, 156, 261, 264, 276, 292, 312, 326
milliyetçilik 22, 23, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 75, 92, 93, 94, 95, 106, 126, 129, 130, 230, 231, 255, 266, 271, 320
MİT 39, 42, 138, 227, 261, 264, 331, 334
Mitterrand, Danielle 47, 141, 142
MMC 153
muhabir 230
Muhammed Zeki Paşa 318
muktedir 145
Mungan, Murathan 111
Musul 262
Muş 127, 128
Mutki 253
Muvazaa 329, 332, 334, 335
Müjde, Gani 137, 138, 139
Müldür, Lale 342
Müslüman Kardeşler 311
N
Nabi 342
Nachrichten, Bremen 132
Nasyonal Sosyalist Parti
NATO 331
Nazif, Süleyman 216, 219, 263
nefret söylemi 15, 51, 65, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 88, 98, 128, 129, 136, 139, 140, 141, 143, 158, 232, 235, 242, 245, 261
nefret suçu/nefret suçları 14, 51, 74, 75, 78, 128, 232, 242, 244, 273
Nefret Suçları Yasa Kampanyası 240
negatif ayrımcılık 293
NUÇE TV 153
Nur, Dr. Rıza 31, 184
Nuri Paşa 331

O-Ö
Oğuzcan, Ümit Yaşar 258
Olağanüstü Hal Bölgesi (OHAL) 116
Ortaç, Serdar 141, 341
Ortadoğu 18, 143, 151, 154, 236, 276, 308, 322
Ortodoks 18, 20, 42, 183, 292, 328
Oslo 155
Oslo Süreci 155
Osmancık 254
Osmanlı 18, 19, 20, 21, 24, 27, 28, 31, 38, 41, 49, 89, 170, 183, 194,

195, 196, 198, 200, 201, 202, 203, 205, 217, 254, 291, 303, 304, 306, 316, 317, 318, 320, 322, 323, 325, 326, 330, 331, 339, 342
otokton 23, 31, 89, 237, 314, 324
Ozansoy, Ali Faik 263
Öcalan, Abdullah 38, 39, 119, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 154, 156, 157, 160, 161, 162, 231, 264, 265, 304
Ölmez, Erdal 121
Önal, Kamil 227, 228
önyargı 71, 303
öteki 7, 8, 9, 14, 15, 18, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 71, 74, 75, 76, 77, 81, 83, 84, 86, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 123, 145, 148, 150, 152, 153, 163, 168, 179, 183, 205, 221, 236, 252, 339, 344
Öteki Bakış 120
Özdemir, Veli 114, 307, 311
Özel Okullar Kanunu 43
Özgür, Bahadır 13, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 136, 149, 153, 246, 274, 276, 324
Özgür Basın Geleneği 108, 109, 113, 117, 118, 121
Özgür Gündem 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 149, 153, 274, 276
özgürlük 13, 70, 85, 91, 103, 107, 153, 154, 176, 241, 272, 312, 324
özgürlük mücadelesi 153, 324
Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) 44
Özgür Politika 136, 276
Özgür Ülke 13, 109, 110, 111, 115, 116, 121, 276
Özgür Yaşam 116
Özgür Yorum 121

P
Pamuk, Orhan 111
Paris Antlaşması 20
Pasarofça 20
patolojik kamusal alan 280
Peres, Şimon 308
Perin, Mithat 261
polis 33, 111, 112, 115, 141, 147, 224, 269, 270, 271, 272, 297
Politika 43, 116, 121, 136, 276
politik aktörler 158
Polonya 18, 19, 185
Pomaklar 31
popülerleşme 225, 228
post-modern darbe 223
Protestan 18, 25
provokasyon 125
Prusya 20

R
Reform 18, 49
resmi görüş 224, 228, 230, 233, 236, 237, 238
Resmi Hafıza 277
resmi söylem 243
resmi tarih 251, 321
Roma 135, 205, 304
Romanlar 9, 31, 221
Rum/Rumlar 9, 24, 27, 28, 33, 39, 40, 42, 43, 48, 51, 67, 72, 92, 183, 191, 194, 199, 227, 231, 232, 237, 245, 253, 260, 261, 265, 273, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 319
Rumca 42, 201, 261, 273, 291, 293, 296, 300
Rus-Çeçen Savaşı 332
Rusçu Klik 332, 333, 334
Ruslanid, Kuadce 327
Rusya Federasyonu 314, 315, 330, 337, 343

S-Ş
Sabah 130, 138, 141, 228, 241, 253, 276, 310
Sabotajlara Karşı Korunma Yönetmeliği 43
Safa, Peyami 292, 296
Safter, İsmail 113
Sakık, Sırrı 79, 127, 128, 240, 241
Sakık, Sidar 79, 127, 128, 240, 241
Samatya 235
Sanayi Devrimi 19, 60
sansür 62, 96, 110, 116
Saraçoğlu, Şükrü 152
Sarafian, Ara 262, 263
Sardinya 20
Saroyan, William 250, 251
Saymaz, İsmail 245, 274
Seçim Kanunu 35
Sefer, Süleyman 259, 273
Selek, Pınar 242
Seropyan, Sarkis 268, 269, 270
Sertel, Sabiha 14, 224
Seyr-i Sefain İskan Anlaşması 295
Sırplar 18
Sinop 85, 266
Sipahioğlu, Gökşin 261
Sivas Kongresi 319
sivil ölümler 152, 154
Siyasi Partiler Kanunu 35, 187
Soğuk Savaş 327, 331, 332
sokak çocukları
Sontag, Susan 282
sosyalist 51, 61, 93, 110, 111, 142, 204, 221, 235, 307, 337
Sosyalist Demokrasi Partisi 119
Sosyalist Türkiye Partisi (STP) 44
sosyal medya 16, 51, 73, 79, 83, 84, 85, 146, 271, 274
Sovyetler Birliği 193, 248, 298, 332
soykırım 87, 230, 231, 233, 238, 247, 256, 269, 316, 323, 333
Sözcü 149, 158
sözlü tarih 246
Srebrenitsa 249
Sri Lanka 94
Strasbourg 46
Stupidis, Kostas 137
Suçeken 262
suikast 87, 275, 276, 320
Suriye 158, 162, 236, 293, 298, 312, 315, 318
Suriye Pasajı 298
Suudi Arabistan 303, 306
Süryani/Süryaniler 9, 25, 27, 33, 46, 51, 184, 262
Şahin, İdris Naim 42, 244, 258
Şardağ, Rüştü 258
Şark Meselesi 20, 21
şehit 80, 109, 110, 124, 127, 130, 133, 148, 149, 152, 154, 158, 164, 246
Şener, Meral 39
Şırnak 257
Şimşek, Yavuz 114
Şükrü, Emin 38, 114, 199, 224, 260, 276

T
Taksim 85, 258, 263, 272, 273
tanıklık 73, 79, 145, 146, 147, 151, 153, 163, 248, 272, 281, 282, 283
tanık metni 146
Tanzimat Fermanı 21, 183
Taraf 177, 178, 179, 227, 240, 255, 312
taş atan çocuklar 154, 154
Taşçı, Aydın 269
taşıyıcı tanık 146
taşıyıcı tanıklık 146
TBMM 31, 35, 37, 38, 43, 140, 198, 199, 202, 215, 259, 263, 291, 319
Tekin, Latife 111, 204, 218
televizyon 15, 51, 64, 68, 75, 90, 97, 134, 137, 146, 150, 153, 254, 273,

276, 279, 280, 283, 284, 285, 309, 310, 344
Temel, Tayip 18, 19, 25, 46, 47, 118, 187, 211, 212, 217, 218, 335
Temiz, Levent 268
teritoryal özerklik 33
terör 84, 124, 132, 135, 142, 151, 153, 155, 187, 227, 257, 265
terörist 58, 124, 127, 160, 241, 257
TİSHK 153
toplama kampları
toplum 50, 55, 56, 64, 69, 72, 76, 95, 171, 173, 198, 207, 208, 216, 230, 238, 244, 277, 279, 296, 309, 315, 324, 333, 336, 339, 344, 346
Toplumsal Demokrasi 118, 119
Toplumsal Diriliş 113
Toplumsal Hafıza 277
Torbeşler 31
Toroslar, Ferman 253, 254
Trabzon 48, 190, 191, 193, 194, 195, 203, 212, 217, 276
TRT-6 344
Tsey Mahmut Özden 326
TSK 42, 124, 222, 223
Tuğluk, Aysel 240
Tunus 306, 309
Turgay, Ali 120, 327
Tuzla Çocuk Kampı 254
Türk 9, 14, 15, 18, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 67, 72, 74, 75, 76, 77, 84, 90, 92, 94, 95, 124, 125, 126, 132, 133, 135, 138, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 169, 172, 183, 184, 186, 187, 188, 191, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 213, 217, 218, 232, 233, 234, 236, 237, 241, 242, 245, 248, 252, 259, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 273, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 309, 310, 311, 315, 317, 319, 320, 321, 322, 326, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346
Türk, Ahmet 264, 265
Türk Bayrağı Kanunu'na Muhalefet 125
Türkçe 1, 2, 31, 33, 34, 35, 43, 76, 85, 90, 92, 141, 170, 186, 191, 192, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 217, 218, 237, 248, 251, 291, 300, 305, 326, 331, 342, 343
Türkçü hegemonya 336, 338
Türkçülük 304
Türk Dil Kurumu (TDK) 202, 245, 343
Türkeş, Alpaslan 345
Türk İntikam Tugayları (TİT)
Türk-İslam Sentezi 338
Türkiye 9, 13, 14, 17, 21, 22, 23, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 99, 101, 104, 105, 106, 107, 108, 111, 123, 128, 132, 133, 134, 135, 137, 139, 142, 147, 152, 153, 154, 156, 164, 165, 169, 172, 174, 176, 178, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 200, 201, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 240, 243, 246, 251, 255, 257,

258, 261, 262, 263, 265, 266, 270, 271, 273, 275, 276, 277, 278, 283, 291, 292, 293, 294, 295, 297, 299, 300, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 315, 317, 318, 320, 321, 327, 328, 329, 331, 334, 335, 337, 339, 342, 343, 345, 346
Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP) 44
Türkiye Cumhuriyeti 9, 27, 28, 30, 38, 48, 49, 77, 92, 93, 152, 183, 186, 187, 188, 198, 205, 217, 218, 220, 234, 266, 293, 321
Türkiye Emekçi Partisi (TEP) 44
Türkiye İşçi Partisi (TİP) 38, 44
Türkiyeli 25, 36, 37, 38, 47, 49, 134, 293
Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı 228
Türk Ortodoks Kilisesi 42
Türköne, Mümtazer 308
Türk Vatandaşlık Kanunu 40

U-Ü
Ukrayna 248
Uludağ 260
ulusalcılık 74
Ulusal Devlet 21, 22, 23
ulus-devlet 22, 45, 47, 49, 50, 57, 58, 61, 88, 89, 90, 91, 94, 95, 168, 174, 197, 199, 207, 214, 320, 322
Uluslararası Daimi Adalet Divanı 45
Ülek, Ramazan 114
Ülkede Gündem 116
Ülkeye Bakış 121
Ürdün 306, 315, 318
Üstün, Ayhan Sefer 259

V-W
Vahabizm 337, 346
Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) 41
Vakıflar Kanunu 40
Van 65, 78, 101, 126, 257
Van Depremi 126
Varlık Vergisi 42, 43, 76, 225, 226, 260, 295
Vasiliadis, Mihail 15, 290, 291, 292, 299
vatandaş 24, 40, 45, 65, 124, 125, 199, 253, 265, 269
Vatikan 48
Venedik 19
Venizelos 295
Vestfalya Antlaşması 18
Viyana 18, 45, 180, 248
Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 45
Viyana Kongresi 18
Volkan, Vamık 47
Wesendonk, Otto Günther von 331
Williams, Raymond 53, 102

Y
yabancı 19, 25, 26, 37, 66, 67, 71, 73, 74, 75, 129, 130, 188, 196, 199, 201, 210, 245, 253, 255, 340
Yabancı Okullar Yönergesi 37
Yaberidis, Rigoris 291
Yahudiler 9, 24, 33, 71, 85, 183, 231, 240
yanlılık 150
Yargıtay 40, 44, 268
Yargıtay Ceza Genel Kurulu 268
Yaşamda Demokrasi 119
Yaşamda Gündem 119
Yaveridis, Grigorios 298
yayın durdurma cezası 118, 119, 120, 121
Yedinci Gündem 117
Yemen 306
Yeni Akit 143, 240, 273
Yeni Bakış 120

Yeniçeri, Özcan 266
Yeniden Özgür Gündem 117
Yeni Dünya Düzeni 327
Yeni Politika 116, 276
Yeni Ülke 114, 276
Yeteroğlu, Klara 233
Yıldırım, M. Emin 85, 111, 118
Yıldız, Ersin 39, 85, 109, 110, 115, 193, 204, 272, 276
Yılmaz, Hamdullah 45, 118, 238, 273, 305, 308
Yılmaz, Mehmet 45, 118, 238, 273, 305, 308
Yılmaz, Nuh 45, 118, 238, 273, 305, 308
Yirmi Kura İhtiyatlar Olayı 43
Yunanistan 18, 28, 39, 137, 138, 191, 223, 227, 231, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 299
Yurttaş 26, 172

Z
Zaman 145, 159, 160, 247, 280, 308, 309, 310, 311, 312, 344
Zazalar 31, 32
Zeitung, Rheinische 132
Zeitung, Süddeutsche 132
Zekeriya 14
Zitvatorok Antlaşması 19
zorunlu göç 154, 256
Zusak, Markus 247

İnsan kendi kendisinin karşısındayken, onun karşısında olan "öteki"dir.

K. Marx

Özne "öteki" üzerinden kendisini tanımlar, özne için "öteki" vazgeçilmezdir, varoluşunu tanımlayabilmesinin zorunlu koşuludur. Toplumsal anlamda bir yapının kendini tanımlayabilmesi için de "öteki"ne ihtiyacı vardır ve "öteki" olmadan kendi konumunu belirleyemez. Örneğin, milliyetçiliğin var olması için bir düşmana ihtiyacı vardır. "Öteki" bir halk, inanç, düşünce ya da farklı olan herhangi bir grup olabilir.

Türkiye'de Ermeniler, Rumlar, Kürtler, Gürcüler, Lazlar, Çerkesler, Süryaniler, Keldaniler, Yahudiler, Araplar, Romanlar, Aleviler, Hıristiyanlar, LGBT bireyler, sosyalistler, komünistler, anarşistler ve daha birçok etnik topluluk, inanç ve düşünce topluluğu "öteki"dir.

Kuruluşundan bu yana Türkiye Cumhuriyeti "Türk-Sünni" çoğunluğun dışındakileri ötekileştirmiş, sürekli ve sistemli bir devlet politikasıyla onları tehdit olarak görmüştür. Bu tehdit unsurları bazı dönemlerde hedef haline getirilmiş ve sonucunda kanlı olaylar yaşanmıştır. Bu bağlamda medya toplumsal anlamda egemen ideolojinin her gün yeniden üretildiği ve hegemonyanın sağlamlaştırıldığı bir mecra olarak önemli bir görevi yerine getirmektedir. Hrant Dink'in öldürülmesi, medya ve bazı odaklar tarafından hedef gösterilen "öteki-gazeteci"nin, devletin içinde bulunduğu bir örgütlenme tarafından bertaraf edilmesidir. Yani Hrant'ın katledilmesi "öteki"nin başına gelebilecek normal bir olaydır bu topraklarda.

"Öteki"leri ve onların medyayla ilişkilerini ele alan bu kitap, Hasan Cemal'in yazısında belirttiği üzere, "demokrasiye, özgürlüğe, farklılığa, çoğulculuğa, hukukun üstünlüğüne, Müslümanlara, Kürtlere, Alevilere, Müslüman olmayanlara çekilen duvarlar"da bir nebze olsun gökyüzü görebileceğimiz gedikler açma umuduyla yazılmıştır. Bu umut, nefret söyleminin toplumda ve medyada egemen olmadığı bir Türkiye'de, herkesin özgürce "kendi" olabilmesi umududur.

AYRINTI YAYINLARI • SCHOLA
ISBN: 978-975-539-789-4
9 789755 397894

THG 0029287 BNV

23 TL

